

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü

20.
ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
2. CİLT

27-31 MAYIS 2002
ANKARA

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI

Yayın No: 2951/2

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Yayın No: 92

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Koray OLŞEN

Fahriye BAYRAM

Dr. Adil ÖZME

Neslihan GÜDER

İnsaf GENÇTÜRK

DİZGİ: *Meryem UYANIKER*

ISBN: 975-17-3082-1 (Tk.No)

975-17-3084-8 (2. Cilt)

ISSN: 1017-7663

Not: Bildiriler, sahiplerinden geldiği şekliyle ve sunuş sırasına göre yayınlanmıştır.

KÜLTÜR BAKANLIĞI DÖŞİMM BASİMEVİ
ANKARA-2003

İÇİNDEKİLER

Peter LAMPE

The First Campaign of the Pepouza and Tymion
Archaeological Surface Survey 2001 1

Adnan DİLER

Damlıboğaz/Hydai ve Leleg Yarımadası Araştırmaları 2001 11

M. ZIMMERMANN

Feldforschungen auf dem Gebiet der Antiken Polis
Kyaneai und in Tyberissos Sowie Teimusa 23

Guido ROSADA, Ermanno FINZI

Survey 2001 A Tyana (Kemerhisar) 29

Önder BİLGİ, Sümer ATASOY, Fuat GÖKÇE, Şevket DÖNMEZ

2001 Yılı Samsun İli Yüzey Araştırması 41

Mustafa Hamdi SAYAR

Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihî Coğrafya Araştırmaları 51

Mustafa Hamdi SAYAR

Kilikya'da Epigrafi ve Tarihî Coğrafya Araştırmaları 59

Bülent İPLİKÇİOĞLU

Batı Pamfilya ve Doğu Likya'da Epigrafya Araştırmaları 2001 71

Thomas DREW-BEAR

Frigya ve Pisidya'da Epigrafik Yüzey Araştırmaları 77

Thomas CORSTEN

Kibyra 2001 83

Ender VARİNLİOĞLU, Pierre DEBORD

Hyllarima 2001 85

Wolfgang BLÜMEL

Epigraphische Forschungen im Westen Kariens 2001 93

Nevzat ÇEVİK, Burhan VARKIVANÇ, İsa KIZGUT

Trebenna ve Çevresi 2001 97

Sevinç GÜNEL

Aydın ve Muğla İlleri 2001 Yılı Yüzey Araştırmaları 113

Mehmet ÖZSAİT

2001 Yılı Samsun ve Amasya Yüzey Araştırmaları 127

Nurettin YARDIMCI

2001 Yılı Suruç Ovası Yüzey Araştırması 141

Engin ÖZGEN, Barbara HELWING, Lothar HERLING, Atilla ENGİN

The Oylum Höyük Regional Project: Result of the 2001
Prospection Season 151

Oktay BELLİ

2001 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve
Sulama Kanallarının Araştırılması 159

Hasan BAHAR

Konya-Karaman Yüzey Araştırması 171

Sevil GÜLÇUR

Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 2001 Yüzey Araştırması 181

Harun TAŞKIRAN, Metin KARTAL

2001 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması 191

Levent Egemen VARDAR

Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüzey Araştırması: 2001 203

Roger MATTHEWS

Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı
and Karabük Provinces, 2001 219

Karl STROBEL, Cristoph GERBER

Feldforschungen in Tavium: Bericht Über die Kampagne 2001 223

Mehmet ÖZSAİT

2001 Yılı Isparta İli Yüzey Araştırmaları 233

Hans LOHMANN

Survey in Theben an Der Mykale 1. Kampagne 2001 247

Anneliese PESHLOW

Die Arbeiten des Jahres 2001 in Herakleia am Latmos
und Umgebung (Bafa Gölü/Beşparmak) 261

Sachihito OMURA

2001 Yılı İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları 271

Tunç SİPAHİ

2001 Yılı Çorum ve Çankırı Bölgeleri Yüzey Araştırması 275

Taciser SİVAS

Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar İlleri 2001 Yılı Yüzey Araştırması 285

Bakiye YÜKMEN EDENS

Hatay ve Kahramanmaraş İlleri 2001 Yılı Araştırması 299

Alpaslan CEYLAN

2001 Yılı Erzincan, Erzurum ve Kars İlleri Yüzey Araştırması 311

Bill LEADBETTER, Robert L. VANN, Justine HOBBS

Survey of Aperlae in Lycia: The 2001 Season 325

Raffaella Pierobon BENOIT

Survey of the Mandalya Gulf Report on the 2000 and 2001 Campaigns 335

THE FIRST CAMPAIGN OF THE PEPOUZA AND TYMION ARCHAEOLOGICAL SURFACE SURVEY 2001

Peter LAMPE*

Contents

1. A brief introduction into Montanism and its importance in late antiquity
2. The search for Pepouza and Tymion, the two lost Montanist towns, and their discovery
3. The archaeological surface survey of the ancient sites of Pepouza and Tymion in the province of Uşak
 - 3.1. Findings
 - 3.2. Methods
4. Acknowledgements

1. A Brief Introduction into Montanism and its Importance in Late Antiquity

For almost four centuries, between approximately 165 and 550 A.D., the part of ancient Phrygia that is today the province of Uşak was the center of a Christian movement known as "Montanism," which was widespread in the ancient world. It was a prophetic-charismatic movement founded around 165 A.D. in Phrygia by a certain prophet named Montanus and by two prophetesses named Maximilla and Priscilla. From Phrygia, the movement spread rapidly over the entire Roman Empire. Its adherents lived, for example, in North Africa, Rome, Constantinople (Istanbul) and Ancyra (Ankara)¹. Its prophets claimed that they had received new revelations about the appropriate Christian life style: they stressed ascetic ethical practices, promoted fasting and did not allow remarriage². On the other hand, they raised the status of women by allowing them to participate fully in all aspects of the movement: women could even become priests and bishops³. The Montanist prophets and prophetesses often delivered their oracles in an ecstatic trance. There is a good chance that, at least later in the history of Phrygian Montanism, elements of the Cybele cult also were absorbed⁴.

* Prof. Dr. Peter LAMPE, Director of the Pepouza and Tymion archaeological surface survey of the University of Heidelberg, WTS Kieselgasse 1, D - 69117 Heidelberg/ GERMANY.

1 See, e.g., Anonymus in Eusebius, *H.E.* 5.16.4; Epiphanius, *Haer.* 48.14.2; Tertullian, *Prax.* 1.5. Tertullian himself became a Montanist in North Africa.

2 Cf., e.g., Tertullian (*De ieiunione* 13): "they teach to fast more frequently than to marry."

3 Epiphanius, *Haer.* 49.2.5.

4 Cf., e.g., W. Tabbernee, *Montanist Inscriptions and Testimonia: Epigraphic Sources Illustrating the History of Montanism*, Patristic Monograph Series 16 (Macon, Georgia: Mercer, 1997), 17-18.

2. The Search for Pepouza and Tymion, the Two Lost Montanist Towns

The center and headquarters of this widespread movement was a small Phrygian polis called Pepouza. Not far away, another settlement called Tymion also was inhabited by Montanists. Already the early third-century author Apollonius mentioned both towns as Montanist places where Montanus tried to gather people "from everywhere"⁵.

Montanus called Pepouza and Tymion "Jerusalem," according to Apollonius. And an oracle from a Montanist propheticess from around 300 A.D. predicted that Pepouza would be the sacred place where the new heavenly Jerusalem would descend from heaven, as described at the end of the Christian Bible⁶.

In Pepouza, masses of pilgrims over the centuries venerated the shrine of Montanus, Maximilla and Priscilla, the founding mothers and father of the movement, and of another propheticess⁷.

Beginning in the fourth century A.D., the Montanists were persecuted by the Roman emperors⁸. In approximately 550 A.D., John of Ephesus ordered the destruction of the shrine and confiscated Montanist buildings in Pepouza⁹. At least in Phrygia, the movement ceased to exist. Pepouza became an orthodox Byzantine town. Its orthodox bishop and abbot were mentioned as late as the 8th and 9th centuries¹⁰, but then the town was forgotten and disappeared from the map. And so did Tymion.

Modern scholars for more than a century have puzzled about the locations of the two lost towns, Pepouza and Tymion. The first prominent scholar searching for Pepouza was the British epigrapher, Sir William Ramsay, who started in the early 1880s, touring Phrygia on horseback and by train in order to solve the mystery of the lost towns. He and quite a few successors have proposed numerous solutions, trying to identify known ancient settlements as Pepouza. But none of these hypotheses convinced the scholarly world, because none of the proposed locations met all the criteria that the ancient literary sources establish for Pepouza.

Our Australian team colleague, Prof. William Tabbernee, delivered a paper at Yalvaç, Turkey, at the Second International Symposium on Antioch-in-Pisidia on 2 July 2000, where he summarized all the known clues about the location of Pepouza. Some of these clues related to a monastery at or very near to Pepouza. In his paper, Prof. Tabbernee proposed Külköy, Dumanlı and Üçkuyu as the most likely locations for Pepouza based on the ancient literary evidence. He thus ruled out numerous other suggestions (Delihirdirli, Buğdaylı, Sirikli, Bekilli, İkizbaba, etc.) that had been made since the travels of Sir William Ramsay and his successors. Later in July 2000, members of the team were led by Dr. Tabbernee to visit Külköy, Dumanlıören, Üçkuyu, Bekilli and Delihirdirli, as well as other places. However, none of these ancient settlements exhibit structures that could be interpreted as a monastery—one of the criteria needed for the identification of Pepouza.

We thus had excluded all identifications of Pepouza that had been offered up until that point. But where was the real Pepouza? In a conversation with the director of the Uşak Archaeological Museum, Kazım Akbıyıkoglu, we were lucky enough to learn

5 Apollonius' Fragm. in Eusebius, *H.E.* 5.18.2.

6 Epiphanius, *Haer.* 49.1.3; in the Bible cf. Revelation 21:1-2.

7 Cf. Pseudo-Dionysius of Tell Mahre, *Chron.* (for the year 861 of Seleucid era = 550 A.D.), which is based on earlier sources; Michel the Syrian, *Chron.* 9.33. For an excellent discussion of these sources, see Tabbernee (1997; above footnote 4), 28-47. For Pepouza as a site of pilgrimage, see also Epiphanius, *Haer.* 48.14.2.

8 Eusebius, *Vit. Const.* 3.66; *Codex Theod.* XVI.5.34.1.

9 Cf. Pseudo-Dionysius and Michel the Syrian in footnote 7 above, as well as Hieronymus, *Ep.* 41.3.

10 G. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* (Florence: A. Zatta, 1761-62; repr. Graz 1960-61), 13. 631c (a bishop in 787 A.D.) and 13. 153 (an abbot in 787 A.D.); 17. 377 bc (a bishop in 879 A.D.); in "Pepouza," the Greek letters *pi* and *tau* were interchangeable: cf. A. Strobel, *Das heilige Land der Montanisten* [Berlin – New York: W. de Gruyter, 1980], 27-28).

about another ancient site completely unknown to the scholarly world. He described a "church in a cave" that could be found there. On 22 July, 2000, Kazım Akbıyıkoglu led us to this site. Tramping through a secluded canyon and scrambling up a steep slope in the drenching rain of a thunderstorm, we climbed up to what turned out to be an impressively huge rock-carved monastery with Byzantine graffiti. Further east, we identified traces of an extensive settlement and necropolis. As there is no known evidence for a monastery at the other proposed sites, nor indeed in the whole general area where Pepouza must have been located, the existence of this monastery near the remains of a substantial town was a convincing reason to identify this unknown site as the ancient Pepouza. According to the ceramic shards, this settlement already existed in Roman times. Moreover, the location of this previously unknown site south of Uşak in the Ulubey Canyon at the Banaz-River corresponds perfectly to the geographic clues related to the location of Pepouza in the extant literary sources, especially in Hierokles' Synecdemus (667,6). This newly discovered settlement meets all the criteria for Pepouza. Thus, the old mystery about the location of Pepouza seems to have been solved.

But where was Tymion? In July 2000, we also discovered an unpublished inscription that had recently been given to the Uşak Museum by a local person. This important inscription mentions the inhabitants of Tymion. It enables us to identify the location of Tymion exactly 12 km. north of Pepouza. The proximity of these two towns was already suggested by the early third-century writer Apollonius¹¹. The ancient literature and archaeological evidence fit well together¹².

3. The Archaeological Surface Survey of the Ancient Sites of Pepouza and Tymion

3.1. Findings

In October 2001, the team started an intensive regional survey. In this initial phase, we created preliminary maps both of the Pepouza and Tymion areas, based on GPS bearings of well over 200 historical objects¹³. These GPS-based maps were merged with the already-existing topographical maps that we had collected and digitalized. In 2002, we will establish more accurate maps based on laser-tachymetrical bearings. In addition, the extensive area of Pepouza will be divided into a fine grid by our land surveyors so that the surface finds, including the ceramic shards, can be fully documented¹⁴.

In 2001, Pepouza was graphically documented by videotape, slides, photographs and digital images. The monastery (Figs. 1, 3, 4), located west of the town settlement, includes three stories of monk cells. In one room, probably a refectory, graffiti represent Christian crosses. In the center, a rock-carved dome (Fig. 4) covers a spacious room that most probably was used for worship.

East of the rock-carved monastery, the Pepouza settlement stretches on both sides of the river (Fig. 1), as the concentration of shards and marble blocks indicates. The expanded necropolis in the east (Figs. 1, 2)¹⁵ comprises among other elements rock-cut tombs. These burial grounds were chiseled into the rocky ground. A low corridor leads from the entrance to the underground inner area. Along the corridor, niche-like grave chambers open up on both sides. These grave complexes served for multip-

¹¹ See above footnote 5

¹² For further details, see our forthcoming publication: William Tabbernee and Peter Lampe, *The Discovery of Pepouza: The Holy City of the Montanists in Phrygia* (Münster – Hamburg – Berlin – London, 2011); see also Peter Lampe, 'The Phrygian Archaeological Surface Survey Project of the University of Heidelberg and the Discovery of Pepouza and Tymion', in: *Zeitschrift für antikes Christentum* 6 (2002): 117-120.

¹³ As well as of dozens of non-historical points that are clearly identifiable on the already-available maps and that enable the merging of GPS maps with the already-existing maps.

¹⁴ As a supplement to the mapping, we in the future hope to be able to view previous aerial photographs from the 1970s, which might reveal even more historical structures than present aerial pictures.

¹⁵ The panorama in Fig. 2 is the panorama A in the map of Fig. 1.

le funerals. The small hypogaeum "grave 1" (Fig. 1) exhibits five niches, each one large enough for one body. Another complex, which needs further exploration, exhibits over a dozen niches¹⁶.

These hypogea were closed by ornamental marble panels, such as the one in "grave 1" shown in Fig. 9. The Uşak Museum owns examples for comparison, most of them dating from the third century A.D. They demonstrate that in the province of Uşak, tomb stelae as well as broad marble slabs, which served for closing the rock-cut graves, were very common. The closing panels are usually shaped like double doors and are richly decorated with plant motives. As a rule, one arch is decorated with symbols from female life, with spinning equipment (whorls, drop spindles, balls of wool) and toilet articles (e.g., combs and hand mirrors). The decorations on the other arch represent the occupations of men (e.g., tools and agricultural devices). A table and a plate with bread indicate that a deceased person was a priest and had the right to break the Christian eucharistic bread.

Further east of the necropolis the canyon narrows, and rock-cut donkey paths (Figs. 5, 6, 7) lead to a marble quarry (Fig. 1), where thin marble plates for marble revetements seem to have been cut. The lower of the two paths even had a lane for oncoming traffic: often it is double tracked (Figs. 6, 7). A second ancient marble quarry south of the river (Fig. 1) served for cutting marble blocks. Thus, it is not surprising that we find so many marble blocks in the settlement area. Marble appears to have been one of the cheapest building materials in Pepouza. However, Tymion, 12 km. away, seems to have been built mainly with bricks.

While the rock-cut paths are mostly directed east-west, following the canyon, the traces of a Roman road show that it flowed in a general north-south direction (Fig. 1) and crossed a bridge (Figs. 1, 2). Remains of the bridge's middle pillar can be seen at the edge of today's river (Fig. 8).

Of particular interest are the traces of a large public building resting on Byzantine substructure walls on a terrace right above the river. It was presumably a church (Figs. 1, 2). The location of this building is extremely endangered by the ploughing of farmers and needs to be rescued. In view of the historical significance of Pepouza (see above), the remains of this apparently once-central building would definitely be worth preserving.

In the immediate vicinity of this public building is a catacomb-like burial ground. Inside, a bricked-up doorway can be recognized. But large parts of the hypogaeum are filled with ancient debris (tiles, pottery shards, etc.). The ceramic shards indicate that already in ancient times this hypogaeum was demolished and filled. If this burial ground, so close to the large public (church) building, was the location of the venerated shrine of the founders of Montanism, then this archaeological finding would fit very well to the literary sources¹⁷, according to which the shrine of the founders was destroyed around 550 A.D. by soldiers acting on the orders of John of Ephesus. A narrow path, built by modern grave robbers, leads inside. Using this path is perilous. The catacomb is currently on the verge of collapse and poses a life-threatening risk to anyone entering it. Here again, security and salvage measures are a matter of urgent necessity. For more than 300 years, the shrine of the founders of Montanism was the goal of pilgrimages to Pepouza. The location therefore is of particular historical significance and urgently requires protection.

South of the river, across from the public (church) building, remains of another spacious (possibly public) building can be identified.

¹⁶ The team thoroughly documented two of these rock-cut tomb complexes by means of measurements, drawings and photographs.

¹⁷ See above footnote 7.

In the necropolis area, the team documented a stratigraphic profile by measurements, drawings and photographs. The profile lies on the edge of a dirt road that was widened by local farmers to allow the passage of tractors. The remains of four ancient walls as well as tiles, animal bones and pottery shards were visible in the profile. The documentation of this stratigraphic profile will help the future investigations of the pottery of the region, which never has been thoroughly investigated.

In 2001, we also studied the Uşak Museum inventory books in order to identify all items that had been found in or in the vicinity of our survey areas and that are preserved by the Uşak Museum. Besides Roman and Byzantine coins, a glass-coated bronze needle, for example, could be identified, as well as a robed Roman marble statuette (possibly Attis in a Phrygian robe with boots) and a small iron axe, which presumably once decorated a lost Roman statuette representing a god. A pre-historic stone hatchet had been found not far away from Tymion. This latter item illustrates paradigmatically that our survey will not be a so-called "thematic survey," which leads to some very brief remarks about the method of the survey.

3.2. Method of the Survey

The Pepouza and Tymion archaeological surface survey of the University of Heidelberg will, of course, have a larger scope than only the approximately seven centuries of Christian history of this settled environment. All periods of settlement will be fully documented.

Furthermore, as a regional survey covering an entire cultural landscape (modernized "transect method"), our work will not only focus on "settlements" but also on the wider surroundings and on other "sites" (such as isolated cisterns, terraces, bridges, etc.) as well as on indications of ancient land use. Thus, the "natural" environment and human settlement will be brought into relation to one another. Therefore, also paleobotany (and phytogeography) will be important. Our survey hopefully will contribute to the understanding of the life circumstances of the ancient rural population of Phrygia, a contribution that will produce results related to social, economic and religious history. As far as the socio-economic context of our Pepouza site is concerned, unpublished epigraphic evidence reveals that the settlement was located close to an imperial estate. The inscription shows that here, in the time that Montanism was flourishing, coloni complained in vain about their oppressive economical situation. This might give us one explanation for why the ecstatic Montanist movement spread so rapidly in this rural hinterland of the Roman empire. Economically stressed groups apparently found a vent in ecstatic religious praxis. More generally, the survey hopefully will lead to some understanding of rural polytheistic and monotheistic religiosity. We know much about its ancient urban forms in big cities, but relatively little about its rural manifestations in smaller towns and villages.

One of the challenges and opportunities of this survey is its interdisciplinary and international character, integrating team members from four nations (Turkey, Australia, the USA and Germany) and various scientific fields, such as land surveying, cartography, computer graphics, archaeology, epigraphics, early Christian history, anthropology, paleobotany, geology and geophysics.

4. Acknowledgements

Special thanks and appreciation need to be given to the General Directorate of Monuments and Museums in Ankara and its leadership for granting the permit and its support.

The government representative, archaeologist Uğur Hoşgören, supported us with all his skills in the field. So did the Director of the Uşak Museum, Kazım Akbiyikoğlu, as well as our team colleagues from the Anadolu University in Eskişehir, Dr. Ayşe

Çalık Ross and her students Hakan Bilgiç and Banu Büyükgün, who provided crucial support and were a great enrichment. The other team members were Richard Engle, an engineer from Sioux City, Iowa, USA, Henning Hupé, an assistant at the University of Heidelberg, Dr. Richard Petrovsky, an archaeologist from the Speyer Museum near Heidelberg, Hüsam Süleymanlı, an Islamist from Istanbul, and Prof. Dr. William Tabbernee, the Australian Montanist expert from Tulsa, Oklahoma, USA. Consulting members of this first campaign in 2001 were the archaeologist Prof. Dr. Reinhard Stuppelrich of Heidelberg, the engineers and land surveyors Jürgen Otto and Andreas Rieger of the Fachhochschule Karlsruhe, Germany, the Roman roads expert and visiting professor at the University of Heidelberg, Prof. Dr. h.c. mult. Robert Jewett of Chicago, Illinois, USA, David Killen of Conifer, Colorado, USA, a GPS expert, and the survey specialist Dr. Jens Kamlah of the University of Kiel, Germany. Last but not least, we thank the offices of the Karahalli district and especially the local farmers and their families for their kind cooperation and hospitality.

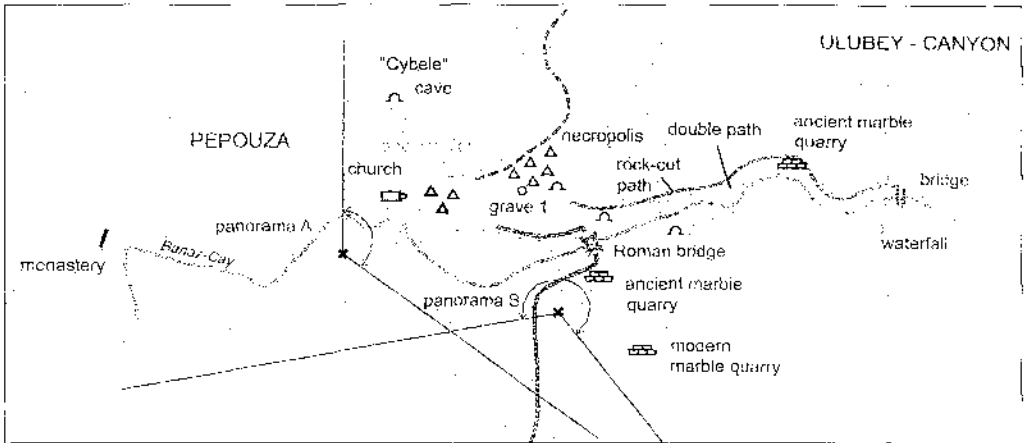

Fig. 1: Rough sketch of a map (Ulrike Neuner)

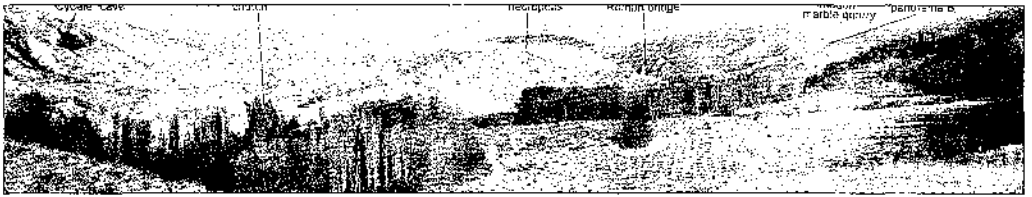

Fig. 2: Panorama of the Banaz Valley looking from the west (Ulrike Neuner/Iris Hörner)

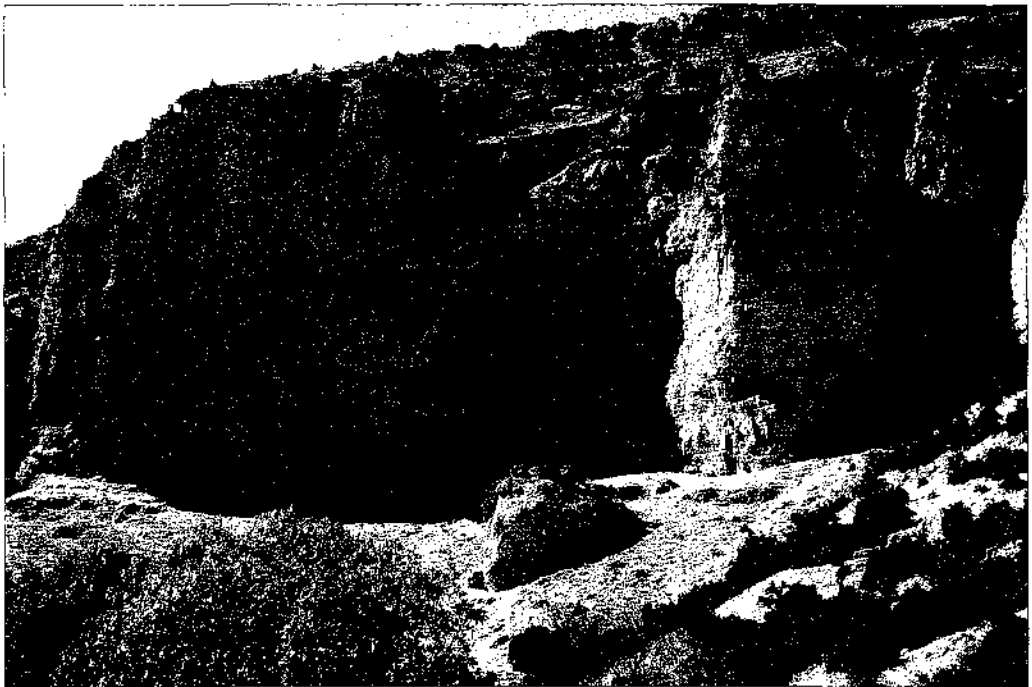

Fig. 3: The monastery

Fig. 4: Central pat of the monastery

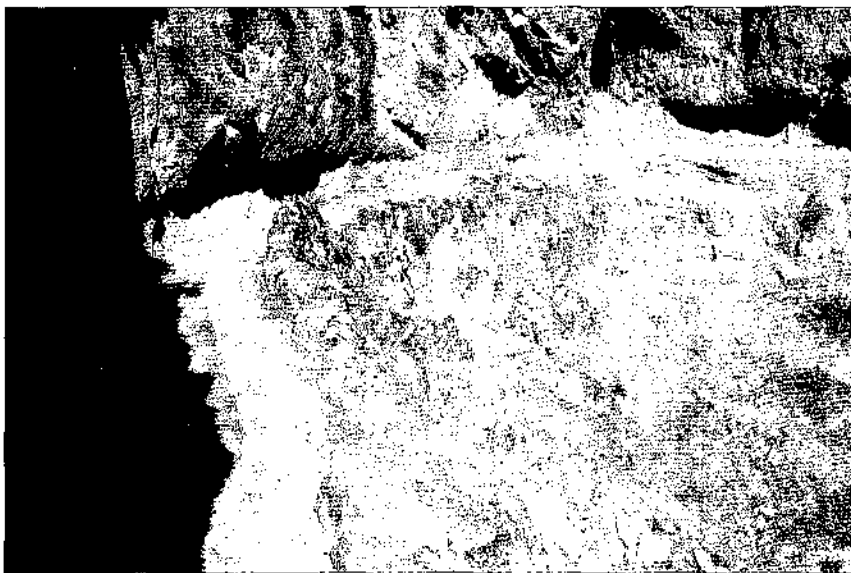

Fig. 5: Rock-cut path

Fig. 6: Rock-cut double path

Fig. 7: Rock-cut double path

Fig. 8: Pier of bridge

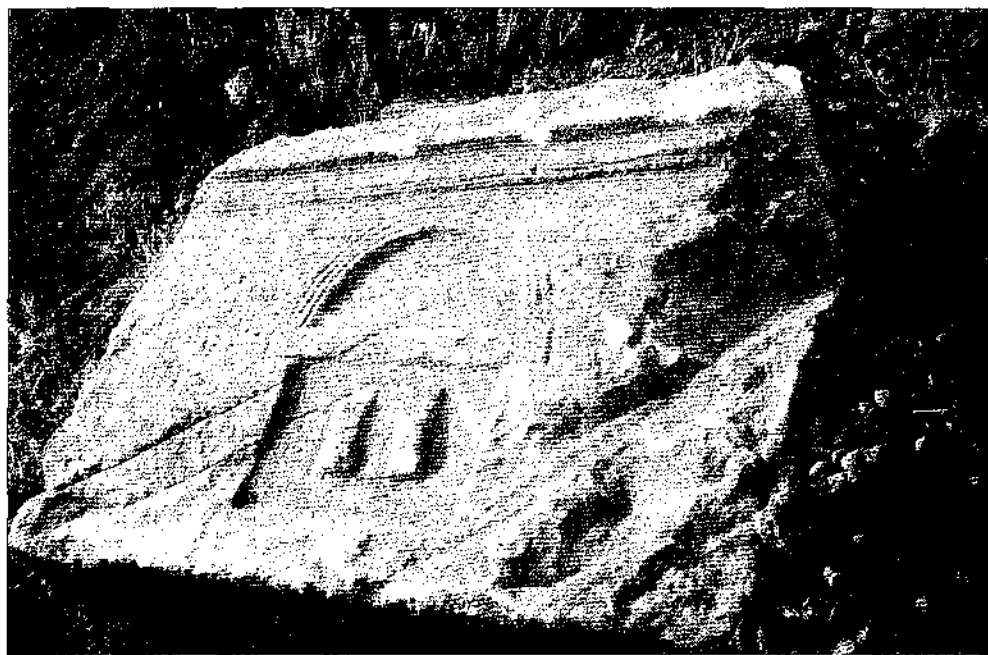

Fig. 9: Closing panel of grave 1

DAMLİBOĞAZ/HYDAİ VE LELEG YARIMADASI ARAŞTIRMALARI 2001

Adnan DİLER*

2001 yılı Milas Damlıboğaz/Hydaî yerleşimi, Sarıçay Yatağı (Kybersos) ve Akropolünde gerçekleştirdiğimiz yüzey çalışmasında geniş bir bölge taranarak GPS ölçümleri alınmıştır. Köy merkezinin yaklaşık 600-700 m. kadar kuzeyinde Eski Tunç Çağı nekropol alanında sürdürülen çalışmalarda; burada belirlenen şiş izlerinden, alandaki kaçak kazıların devam ettiği belirlenmiştir.

2001 yüzey araştırması sırasında Damlıboğaz'da üç ayrı alanda Kiel Üniversitesi Jeofizik Araştırmaları Enstitüsü Uzmanlarından Dr. Ercan Erkul ve ekibi tarafından jeofizik ön çalışması yapılmıştır.

Damlıboğaz'da Sarıçay'ın doğu yakasında kazı alanının güneydoğu üst kısmındaki bir pamuk tarlasında ve mimarî kalıntıların açığa çıkarıldığı kazı sahasına bitişik güney alanda jeomanyetik gradient ölçüsü alınmıştır (Harita: 1). Ölçüm gridi kuzey-güney doğrultulu olarak, ölçüm sahasını en iyi şekilde kaplayacak biçimde oturtulmuştur.

Yüksek duyarlı jeomanyetik ölçümlerin sonuçları:

5 Fluxgate sensor ile 2x40 cm. gridinde manyetik gradient verisi ölçülmüştür.

Bu ölçümlerin sonuçları harita 2 ve harita 3 de gösterilmektedir.

Harita 2: Pamuk tarlası (40x50 m.) içinde pamuk ekimi ile ilgili bölmeler jeomanyetik haritada çok açık bir şekilde görülmektedir. Bunun dışında modern metal eşyalar-dan kaynaklanabilecek dairesel iki kutuplu anomalilere rastlanmaktadır. Tarlanın güneybatı köşesinde güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu koyu bir anomali görülmektedir; arkeolojik yerleşimi yansıtan bir anomaliye rastlanmamaktadır.

Harita 3 : Nehrin doğu yakasındaki kazı alanının güneyinde yapılan ölçümler, (10x40 m) pamuk tarlasının (Harita: 2) jeomanyetik haritasına göre çok daha değişken ve belirgin anomaliler göstermektedir. Kazı alanında gözlenen yoğun yerleşim birimleri jeomanyetik ölçümlerin sonuçlarına göre güneye doğru devam etmektedir.

Damlıboğaz çalışmaları kapsamında Milas Müzesi başkanlığında, Bölümümüz ve Karya Araştırma ve Uygulama Merkezi işbirliği ile 2000 yılında gerçekleştirilen kur-tarma kazılarında bulduğumuz tüm kapların konservasyon çalışmaları tamamlanmış-

* Prof. Dr. Adnan DİLER, Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, 48000 Muğla/TÜRK.YE.

1 Araştırma için izin veren Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğüne ve araştırmamıza Bakanlık temsilcisi olarak katılan sayın Nihal Mot'ine, bizzat ilke çalışmaya gösterdiği yakın ilgi ve yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca Bodrum ve Milas müze müdürüklerine, Peçesa'daki çalışma aramız sırasında yardımlarını gördüğümüz Konak Kalkındırma Derneğine, Damlıboğaz'da jeofizik araştırmaları gerçekleştiren Kiel Üniversitesi Jeofizik Enstitüsü uzmanlarından Dr. Ercan Erkul ve Muğla Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi yüksek lisans öğrencileri Arş. Gör. Ufuk Çörtük, Levent Çimen ve Şahin Gümüş'e teşekkür borçluyum.

tir². Ayrıca Damliboğaz'da kurtarma kazıları ile temizlenen oda gömütlerin tarafımızdan hazırlanan çevre düzeni ve sergileme projesi, Muğla Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanmıştır. 2002 Damliboğaz çalışmaları sırasında bu mezarların sergileme çalışmalarının tamamlanması amaçlanmaktadır.

Peynirçiçeği Mağarası: Bodrum Gündoğan yerleşimine 500 m. uzaklıkta aynı isimle anılan bir tepenin yamacı altında yerleşik Peynirçiçeği Mağarası'nda yeni çöküntü toprak içerisinde el yapımı Kalkolitik ve Tunç Çağı seramik parçaları bulunmuştur³ (Resim: 1). Mağara çevresinde yaptığımız yüzey araştırmasında yüzey toprağında yeni çöküntüler saptanması nedeniyle alanda başka doğal mağaraların olabileceği düşünülmektedir.

Bodrum Yarımadası Yüzey Araştırması

Çift Kalesi (Aspat Kalesi) ve Territoriumu: Bodrum Yarımadası'nın güneybatı kıyısındaki antik yerleşim çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında kale- nin 250 m. kuzeybatısından başlayıp kuzey ve kuzeybatı yönünde 500 m. kadar devam eden geniş bir alana yayılan antik kalıntılar belirlenmiştir. Bu kalıntılar Aspat Kalesi'nin yaklaşık 350-400 m. kuzeybatısındaki biri küçük, diğeri yaklaşık 500 m. kadar kuzeyindeki büyük iki tepe üzerinde yoğunlaşır. Alçak kayalık tepenin Aspat Tepesi'ne bakan güney alt yamacında bir kaya mezarı yer alır. En yüksek noktasında yaklaşık 2 m. yüksekliğindeki ve cephesi dik bir şekilde düzeltilmiş kaya içine oyulmuş olan mezarın girişi 0.81x0.95 m., dikdörtgen plânlı mezar odası ise 2.00x1.90 m. boyutlarındadır. Kaya mezarının oyulduğu kayalık, doğu ve batı yönde izlendiğinde tepenin bir sur duvarıyla çevrelendiği görülür. Yarı işlenmiş taşlardan yapılmış sur duvarında yükseklikleri 1 metreden fazla iri bloklar kullanılmıştır. Sur duvarlarını, oldukça iyi korunmuş kuzey ve özellikle de kuzeybatı kesiminde izlemek mümkündür; duvarın ölçülebilen kalınlığı burada 2.40 metredir. Kayalık tepe yüzeyine dağılmış yıkıntılar olasılıkla konut türü yapı kalıntılarına aittir.

Tepenin güneybatısında yerleşik olan kaya mezarının 5 m. kadar batı yakınında bir kaya işliği belirlenmiştir. Yaklaşık 3.5 m. uzunluğundaki bir kaya yüzeyine oyulmuş olan işlik 1.20 m. çapındaki pres yatağı ve önde bir kanalla bağlandığı sıvı toplama havuzundan oluşur. Sıvı toplama havuzunun önu tahrip olmuştur; ancak izlerden 0.94 m. genişliğinde ve 0.83 m. derinliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Pres yatağının batı yan tarafında öndeki sıvı toplama yerine bir ağızla bağlanan başka bir pres yatağı daha vardır. Doğu yan tarafta yer alan yuvarlak pres yatağı arkasındaki alçak dik kaya içine 0.20 m. yüksekliğinde ve 0.27 m. genişliğinde ve 0.20 m. derinliğinde bir yuva açılmıştır. Baskı kolunun desteklendiği bu yuvadan işliğin "baskı kollu-pres" mekânizmasında çalıştırıldığı anlaşılmaktadır. Aynı kalıntının yaklaşık 20 m. kadar batısındaki tepe yamacında bir pres ağırlığı (litus) saptanmıştır (Resim: 2). 1.12x0.87 m. boyutlarında ve 0.67 m. yüksekliğinde, ağırlığın her iki yan tarafında ve üst yüzeyinde ağırlığı sisteme bağlayan ahşap geçme yuvaları vardır. Orijinal yerinde olduğu anlaşılan litusun yan tarafında, büyük bir dikdörtgen tasarlı yapıya ait duvarlar izlenebilmektedir. 11.20x10.40 m. boyutlarındaki bu kalıntı olasılıkla bir çiftlik evine aittir. Tepenin surlarla çevrelenen güneydoğu yan tarafı önünde üzerinde yoğun yapı kalıntıları izlenen büyük bir teras duvarı görülmektedir. Günümüze ulaşan kalıntılar ışığında, Aspat Kalesi'ne yakın olan alçak tepenin de daha çok tarımsal etkinlikler amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Tepenin güneydoğu kenarındaki kaya presi ile bunun yaklaşık 20 m. kadar güneyindeki

2. Konservatör Didem Taner tarafından 2 aylık bir süreçte gerçekleştirilen çalışma sonucunda Damliboğaz 2 No.lu oda mezarda bulunan 60 civarında pişmiş toprak tami kabın konservasyonu tamamlanarak Milas Müzesi'nde iki yeni vitrinde bu kapların bir bölümü sergiye açılmıştır. Bu başarılı konservasyonu gerçekleştiren Didem Taner'e, konservasyonun sponsorluğunu üstlenen Muğla Valiliği'ne, bu çalışmaya destek veren Milas Kaymakamlığı'na ve çalışmalarımız sırasında bize her türlü kolaylığı gösteren Milas Müzesi Müdürlüğü ve uzmanlarına teşekkür ederim.

3. Yarımada'nın dip tarihi için büyük önem taşıyan mağarada 1990'lı yılların başında Bodrum Müzesi uzmanları ve B. Alpagut ve I. Yalçınkaya tarafından kısa süreli bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sırasında Eski Tunç Çağı seramiği, öğütme taşları, hayvan kemikleri ve cıvalı balta bulunmuştur. Korunması gereken dünya kültür mirası özelliğindeki mağaranın ivedilikle koruma altına alınması gerekmektedir.

küçük kaya kütleleri üzerine oyulmuş ve olasılıkla tanelerin içinde ezildiği kaya havanları bu tür etkinliklere yöneliktir. Kayalık yüzeydeki izlerden bu tepenin aynı zamanda taş ocağı olarak kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Çift Kalesi'nin territoriumunda daha çok tarımsal amaçlı ve nekropol alanı olarak kullanılan bu iki tepenin kuzeyinde Bizans Dönemi yapı kalıntıları ile bu kalıntıların doğusundaki kaynaktan su taşıma amacıyla kullanılan açık su kanalları belirlenmiştir.

Mandıra Mevkii: Halikarnassos Yarımadası'nın güneybatısında (Termerikon) Kızılcamandıra Mahallesi'nin doğusundaki Gökbelen Tepesi üzerinde tarafımızdan gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında tarım terasları, ışık döşemleri, mezar ve yapı kalıntıları içeren ve bugüne dek varlığı bilinmeyen antik bir yerleşim belirlenmiştir. Bunlardan antik yerleşimin merkezine yakın yerde belirlediğimiz pres yatağı 0.70 m. çapında ezme yeri ve onun uzantısı olan 0.22 m. uzunluğundaki oluktan oluşur (Resim: 3); pres yatağının yükseliği 0.20 m. kadardır. Kalıntının ait olduğu ışığı çevredeki yoğun bitki örtüsü nedeniyle tam olarak göremiyoruz. Pres yatağının yakınında ancak birkaç taş dizisiyle izleyebildiğimiz duvarlar antik tarım teraslarıdır. Bu teraslardan biri önünde bulunan pres yatağının 10 m. kadar doğusunda 0.67 m. çapında ve içten 0.25 m. derinliğinde bir kaya havanı (mortarium) saptanmıştır. Işığın kuzeydoğusunda yoğun biçimde tarım terasları ile karşılaşmıştır. Topografik yapıya uygun bir şekilde inşa edilen bu terasların uzunlukları yaklaşık 20-30 m., derinlikleri ise 4-5 m. kadardır. İri ve kaba taşlardan kyklopik tarzda inşa edilen teras duvarları 1 m. yüksekliğe dek yer yer korunabilmişlerdir. Pres ağırlığının batısında alçalan yamaçlar üzerinde arazinin antik tarım teraslarıyla donatıldığı görülmüştür. Bu teraslar 1.00-1.50 m. yüksekliğinde ve 3-4 m. genişliğindedir. Bunların yakın çevresinde kuyu ile ezme teknesi ve pres ağırlığı bulunmuştur. Aynı yerin güneybatısında bulunan pres ağırlığı 0.50x0.85 m. boyutlarında ve 0.40 m. yüksekliğindedir; litusun bağlama deliği ise 0.05 m. çapındadır. Gökbelen mevkinde oldukça geniş bir alana yayılmış olan bugün yüzey toprağı üzerinde gördüğümüz ve oldukça geniş bir alana yayılmış olan 250-300 m. kotundaki kalıntıların tümüyle tarımsal etkinliklere yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu etkinlikler dışında işlevlendirilmiş olan bir oda mezar ise alanın batısındaki tepenin üzerinde yerleşiktir (Resim: 4). Mezar girişi dıştan 2.00x1.67 m. boyutlarında bir çerçeve içine alınmıştır. Tek odalı mezarda girişin karşısında ve her iki yanda olmak üzere üç ölü yatağı vardır.

Asarlık Tepesi: Yarımadanın güneybatısındaki Mandıra mevkinin batısında Asar Tepe'de gerçekleştirilen yüzey araştırmasında antik yerleşime ilişkin kalıntılar ayrıntısıyla değerlendirilmiştir. En yüksek noktası 271 m. kotunda olan ve kuzeydoğu güneybatı yönündeki tepenin çevresini kuşatan derin vadi tabanı ve yamaçlar üzerinde yoğun tarım terasları ve bunlar arasında ışık döşemleri saptanmıştır. Bunlardan tepenin doğu alt yamaçlarından başlayarak doğuya doğru yükselen tepe üzerinde irili ufaklı moloz taşlardan oluşturulmuş teraslar yaklaşık 1 m. yüksekliğince korunabilmiştir. Tarım terasları yerleşimin doğu ve kuzeyindeki tepe yamaçları boyunca yayılım gösterir. Yüzey araştırmaları sırasında kentin çevresinde ayrıca bazı ışık kalıntıları da saptanmıştır. Bunlardan biri, yerleşimin güneydoğu alt yamaçlarında belirlediğimiz 0.84 m. çapında ve 0.17 m. yüksekliğindeki üzerinde önde bir akıtma kanalına bağlanan yuvarlak bir kanal içeren yağ ışığı pres ağırlığıdır. Bunun yakınında ayrıca bazı ışık döşemleri de bulunmuştur. Daha ilkel bir pres yatağı ise yerleşimin kuzeydoğu alt yamacında tarafımızdan saptanmıştır. Şekilsiz bir plâka şeklinde kaya blokuna oyulmuş pres yatağı 1.50 m uzunluğunda ve 1.07 m. genişliğindedir, 0.05-0.07 m. derinliğindeki pres yatağı önde bir akıtma kanalına bağlıdır. Yüzey araştırmasıyla ayrıntılı olarak incelediğimiz akropol ise özellikle Klasik Çağ ve öncesine tarihlenebilecek erken tarihli ve önemli kalıntılar barındırır (Resim: 5). Akropol tepesinin alt yamaçları ise surlarla donatılmıştır (Resim: 6). Bu surlar tüm tepayı çevreleyecek şekilde yapılmıştır ve en iyi korunduğu noktada anıtsal bir giriş oluşturulmuştur. Yerleşimin alt yamacından başlayıp tepeye doğru süren surlar güney kesimde oldukça iyi korunmuştur. Güneydoğu alt yamaçta yer alan işlenmemiş veya yarı işlenmiş iri ve kaba bloklardan yapılmış anıtsal girişin üstü üçgen bir örtüye sahiptir. Benzer bir örtü sistemini ve cephe düzenlemesini, yerleşimin batı alt yamacındaki bir oda görmüş de izleyebiliyoruz. Duvar işçiliğinden olasılık-

la İ.Ö. 5. yüzyılda yapıldığı anlaşılan kalıntı, Theangela'da Pigres'e ait olduğu kabul edilen mezarla birlikte bu türün Halikarnassos Yarımadası'ndaki bilinen az sayıdaki örneklerinden biridir. Asarlık'ta en iyi korunmuş kesimini anitsal giriş ve çevresinde gördüğümüz surlar iri bloklardan, köşegen ancak yamuk kesimli ve kaba sıralar oluşturan yapısıyla ilgi çekicidirler. İri blokların arasında küçük boyutlu taşlara yer verildiği görülmektedir. Bu görünümüleriyle salt Leleg yarımadasında değil tüm Kıyı Karya'da ender özelliktedirler. Bu durumun süreç ve kültür farklılığından kaynaklanmış olabileceğini de gözden uzak tutmamak gerekir.

Asarlık Tepe'nin özellikle güney ve batı yamaçlarında sivil yapılara ilişkin çok sayıda yapı terası yer alır. Ancak yoğun tahribat ve yıkıntı nedeni ile teras üzerindeki kalıntıların türü konusunda her hangi fikir edinilememektedir. Akropolün doğusunda ise tüm alanı çevreleyen sur yapısı içerisinde ortada büyük ve daha sonra sarnıca dönüşmüş eski bir "tapınak" kalıntısı vardır. Akropol Tepesi'nin güney alt yamacındaki büyük teras ise yoğun bir sivil yapılanma alanı olarak kullanılmıştır.

Turgutreis'te sürdürülen yüzey araştırmasında denizden yaklaşık 500 m. kadar içerideki eğimli tepe yamacı üzerinde yapılan araştırmada önemli bir yerleşim alanı tarafımızdan incelenmiştir. Yoğun tarım terasları ve ışık kalıntılarının varlığı burada yaşamın büyük ölçüde tarımsal üretime dayalı olduğunu ve alanın tarım amaçlı olarak kullanıldığını göstermektedir. Çalışmada pres ağırlığı, ezme teknesi gibi taşınabilir özellikteki döşemelerin yanı sıra bazı kaya presleri de tarafımızdan saptanmıştır. Bunlar arasında kaya gömütü yanında 3 m. uzunluğundaki bir kayalık yüzeyde bulduğumuz pres, yan yana oyulmuş iki ezme yeri ile önde geniş bir sıvı toplama havuzundan oluşur.

Alazeytin Köyü ve Çevresi: Surlarla çevrili ve en önemli Leleg yerleşmelerinden biri olarak bilinen Alazeytin Kalesi (Side ?) ve çevresindeki çok sayıdaki antik yerleşim-de yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Kızılağaç-Çiftlikköy yolu üzerinde, Alazeytin Köyü'ne yaklaşık 1.5 km. mesafedeki yuvarlak plânlı sivil amaçlı Leleg yapısı, duvarlarında kullanılan yarı işlenmiş ve yer yer 1.5 m. yüksekliğini aşan bloklarla oluşturulan ilkel yapısı ile tüm yarımada'daki en erken tarihli "Leleg" kalıntılarından biri olmalıdır. Üzerinden geçirilen yol nedeni ile yapının büyük bölümü yok edilse de yolun üstünde kalan alanda gelecekte gerçekleştirilecek kurtarma kazısıyla kalıntının tarihlemesi ve işlevi konusunda önemli sonuçlara ulaşılabilir. Kullanılan blokların devasa olması bakımından bu yapıyla karşılaştırılacak yarımada'daki tek örnek, Alazeytin Kalesi yerleşim merkezinde bulunan kalıntıdır. Uzunlukları yer yer 2 m.yi bulan bloklardan oluşturulan dikdörtgen biçimli olan yapının içi bindirme tekniğinde yapılmış tonoz örtülüdür. Gözlemlerimiz, gösterdiği ilkel yapı nedeni ile yerleşimin en eski kalıntısı olan bu yapının bir tapınak ya da tanrısalatırılmış bir yöneticinin binası; "tapınak-konut"u olduğu yönündedir. Alazeytin yolu üzerindeki yuvarlak avlulu yapı ile birlikte bu kalıntı hiç şüphesiz Klasik Çağ'dan daha eski bir tarihte inşa edilmiş olmalıdır. Bu iki yapı için bugün önerebileceğimiz tarih, Erken Demir Çağ ile erken Geometrik Dönem arasındaki bir süreçtir.

Alazeytin'deki antik yerleşimin kuzeyinde, Andızlı Tepe ile Büyük Keneli Tepe sırtlarında çok sayıda Leleg yerleşimi konum, tarih ve kullanım şekilleri bakımından tarafımızdan araştırılmıştır. Bunlar birbiri ile benzer özgün Leleg yerleşimleridir. Büyük Keneli Tepe güney yamacında yerleşik, dışa kapalı ve avlulu yapı grubu bunun en tipik örneklerinden biridir. Burada ana girişin her iki yanında bakışimli iki dikdörtgen yarı ve arkadan ona bağlanan avlu ile bunun çevresinde kümelenen daha küçük boyutlu yaşama mekânları Leleg mimarisi için karakteristiktir. Genelde halka surla sağlanan dışa kapalılık, burada küçük ancak birbirine yakından bağlı bir akraba topluluğunun yaşama biçimini yansıtır. Andızlı Tepe'nin kuzeydoğusunda Kocasarnıç mevkinde konumlanan ve tarafımızdan incelenen Leleg yapılarının burada bulduğumuz seramik malzeme ışığında, Hellenistik ve hatta Roma Çağı boyunca kullanıldığı anlaşılmıştır.

Pedasa ve Territorumu: Halikarnassos Yarımadası'nın en önemli "Leleg" Dönemi ve öncesi yerleşim ve kalıntılarını barındıran Pedasa antik kenti ve geniş territoriumunda tarafımızdan kapsamlı bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Göktepe ve Konacak'ın kuzeyinden başlayarak Pedasa ve Torba Limanı'na dek sürdürdüğümüz yüzey çalışması yarımada'nın güney kıyısından kuzey kıyısına dek süren geniş bir alanın

Pedasa kenti territoriumu içinde kaldığını ve tüm yarımada yayılmış olan Leleg Dönemi yerleşimlerinin tarih, anlam ve işlevine yönelik sorunları aydınlatabilecek çok önemli kalıntıları içerdiğini göstermiştir.

Genelde küçük ölçekli sivil yerleşim ve gömüt türü kalıntılar Mandalya Körfezi kıyısındaki Demirler'den başlayıp Demirderesi, batıda Fincan Kayalığı, doğuda Demirtepesi ve Kızılkaya ile sınırlanan dere vadisinin her iki yan tarafında yoğunlaşır. Bu yoğunluk Pedasa Kalesi'ne dek devam eder. Aynı vadi Pedasa Kalesi'nin güneyinden aşağıya doğru süren dere yatağı boyunca devam ederek Sivriçam Tepesi ve Elmadağ'ın batısını izleyerek Konacık üzerinden Gumbet Limanı'nda sonlanır. Böylece yarımada güneyden kuzeye bağlayan antik bir geçitten de söz edebilme durumundayız; Pedasa, yarımada güneyden kuzeye bağlayan bu geçidin tam merkezinde kurulmuş ve gelişmiştir.

Pedasa Kalesi' halka sur ve içindeki kalıntılarla özgün bir Leleg yerleşimi özelliğindedir. Yoğun yapı yıkıntısı nedeni ile kale içindeki kalıntıların tümü tam olarak anlaşılmasa da bunların büyük bölümünün konut türü yapılara ait olduğunu söyleyebiliriz. Sur önüne inşa edilen ve surla dik birleşen yan duvarlara sahip mekân dizileri ise tipik bir Leleg mimarî geleneğini yansıtır. Kalenin altta kulelerle güçlendirilmiş ikinci bir halka surla çevrelenmesi, Pedasa'nın stratejik konumu ve güçlü savunma sisteminin bir belgesidir. Sur dışı kalıntılarında özellikle kent girişinde karşılaşılan ve antik kaynaklarda sözü edilen Athena Tapınağı'na ait olabilecek kalıntı, bosajlı isodom duvar tekniği ile büyük olasılıkla Hellenistik Döneme ilişkindir. Bu ve dış sur dışında kalan aşağı kentte yüzey toprağı ve kaçak kazı alanlarında görülebilen Hellenistik ve Roma Çağı çanak-çömlek parçaları Pedasa'nın Hekatomnidler zamanından daha önceki sürece tarihlenebileceğimiz Leleg Çağı ve özellikle başkentin Mylasa'dan Halikarnassos'a taşınmasıyla birlikte Satrap Maussollos'la başlayan Hellenleşme sürecinin tanınmasını sağlayabilecek önemli verilerdir. Pedasa'da aşağı kentin belki de tek ve en önemli tapınağı ve çevresinde yaptığımız araştırma, tapınak yakınlığında büyük bir alanın kaçak kazıyla tahrip edildiğini göstermiştir. Yerinde yaptığımız inceleme kaçak kazıyla tahrip edilen alanın olasılıkla bir mezar ya da tapınak bothrosu olduğunu göstermiştir. Kazı çukuru kesitlerinde izlenen kırık terra-cotta parçaları, yağmalanan malzemenin Geç Arkaik - Erken Klasik Dönemden olduğunu göstermiştir (Resim: 7, 8). Bu ve yüzey çalışması sırasında saptadığımız diğer kaçak kazılarla ilgili olarak Bodrum Müzesi ve güvenlik birimlerine gerekli bilgiler verilmiştir. Pedasa Kalesi'nin güney ve güneybatısında tarafımızdan çok sayıda mezar saptanmıştır. Bunlardan yerleşime yakın yerde olan ve tümü kaçak kazıyla yağmalanan az sayıdaki sandık mezarların dışında, çoğu "Leleg" tarzı "Tholos" mezar özelliğindedir. Bu mezarlarda gömüt odasına bir dromosla ulaşılır. Mezar odası bindirme tekniğinde tonoz örtüsüne sahiptir. Tonoz örtü yukarıya doğru devam eder ve merkezde geniş bir plâka ile sonlanır. Gömüt odası genellikle yanlarda uzunluğu 3 m.yi geçmeyen bir büyüklüktedir ve dıştan bir taş yığını ile örtülmüştür. Bu işlem sonucu gömüt etrafında yuvarlak tasarlı kütesel bir taş yığıntısı oluşmuştur. Bunun mezarın korunmasına yönelik bir önlem olduğu açıktır. Gözlemlerimiz taş yığıntısı çapının bazı örneklerde 15 metreyi bulduğunu göstermiştir. Ayrıca, gömüt odasını örten taş dolgunun rastgele oluşturulmadığı anlaşılmaktadır. Önce gömüt odası etrafında yuvarlak tasarlı bir duvar oluşturulmakta ve bunun üstü taş dolgu ile kapatılmaktadır. Bununla mezarların bir heroon özelliğinde anıtsal bir yapıya kavuşturulmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Dairesel olarak örülen bu duvar yüksekliği, Pedasa territoriumunun en uzak kuzey noktasında, Arapyurdu Tepesi'nin kuzeybatı alt yamacındaki Gebe Kilise örneğindeki gibi dışta 2 m.nin üstünde olabilmektedir. Gebe Kilise örneğinde duvar kalınlığı 3.50 m., içten piramidal çatının yüksekliği ise 5.50 m. olarak ölçülmüştür.

Araştırma sırasında GPS ölçümleriyle kesin noktasını saptadığımız tholos mezarlar sayısal olarak ilk sırayı alırlar. Pedasa territoriumunda belirlenen bu tip mezarların tümü kaçak kazıyla yağmalanmıştır. Yağmalanan bu mezarların içlerinde az da olsa seramik kırıklara rastlanmıştır. En geç tarihli parçalar Gebe Kilise'de bulunan İ.Ö. 4. yüzyıl Attika siyah glazürlü ithal örneklerdir. En erken tarihli buluntular Pedasa Akropolü'nün güneyindeki Sivriçam Tepesi'nin batısında belirlenen bir mezarda bulunmuş-

tur. Diştan yaklaşık 15 m. çapında ve en yüksek noktada 3 m. yüksekliğe sahip olan tholos mezarda, üzerinde nomadik gelenekte yaban keçisi ya da bir geyiği avlayan mızraklı bir figür olan silindir mühür ve üç ayaklı, tek kulplu bir pişmiş toprak kap (Resim: 9) ile Geç Protogeometrik Dönem seramik parçaları saptanmıştır (Resim: 10, 11).

Silindir mühürle ilgili olarak bugüne dek yapılan çalışmalarda karşılaştırılabilecek yakın bir örnek bulunamamıştır. İlk gözlemlerimiz M.Ö. 2. binyılın ikinci yarısından ve daha çok Levant Bölgesi örnekleriyle ilgili olabileceği yönündedir. Aynı mezarda kırık parçalar halinde bulduğumuz tek kulplu üç ayak pişmiş toprak kabin benzer tipte olanlarının Ege ve Akdeniz'de Tunç Çağı boyunca kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu tür örneklerin Tunç Çağı boyunca yaygın olarak kullanıldığını bilmekle birlikte, bunların en geç hangi tarihe dek kullanıldığını kesin olarak bilemiyoruz. Ancak Pedasa örneği hamur, pişirme ve formuyla bu tipin gelişim süreci içerisinde geç bir tarihten olmalıdır. Bu geçliğin en belirleyici kanıtı kap yüzeyine yansımış olan çark izleridir ve büyük olasılıkla aynı mezarda bulduğumuz Protogeometrik parçalarla aynı süreçten olmalıdır.

Mezar iç duvarlarının moloz taş özelliğinde şekilsiz ve genellikle küçük boyutlu taşlardan oluşturulması ilginçtir. Bu ilkel yapı çok az örnekte karşımıza çıkmaktadır. Oysa Gebe Kilise örneğindeki gibi pek çok mezar ve diğer sivil yapılarda düzgün dikdörtgen kesilmiş ve derzleri son derece organik bir duvar dokusu ile karşılaşılmıştır. Bu tür tekniğin Arkaik ve Klasik Çağa özgü olduğunu biliyoruz. Bu tür duvar dokusuna sahip yapı ve mezarlarda araştırmamız sırasında Arkaik Dönemden seramik parçaları belirlenmiştir.

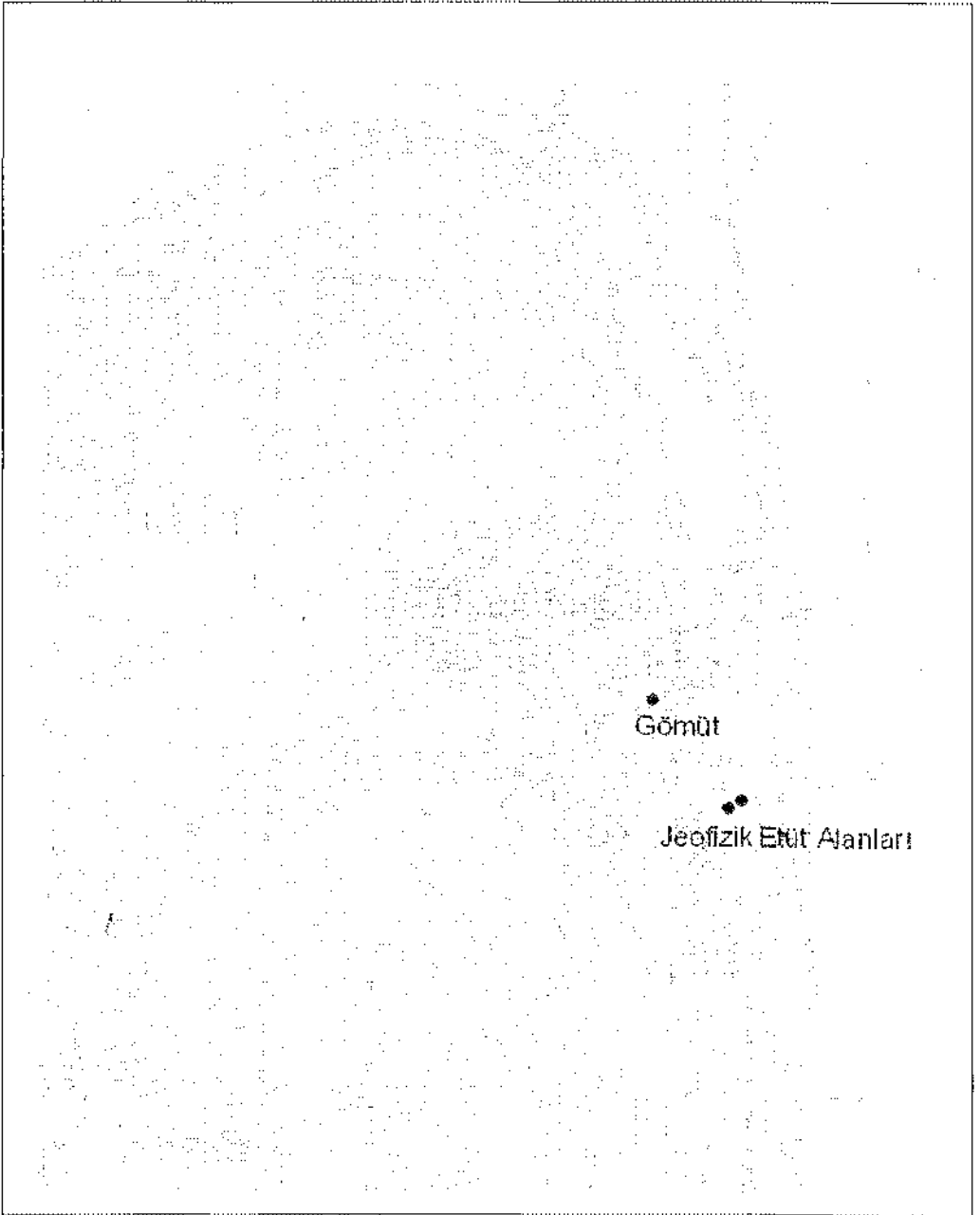
Bizim Pedasa territoriumunda gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması, tümü kaçak kazıyla yağmalansa da, temizlik çalışması ile bu mezarların tarihi ve onları kullanan halkın kimliğini ortaya koyacak verilere kolayca ulaşılabileceğini göstermiştir. Bunlardan Pedasa teritoriumunda yerleşik iki örnek dışında, Alazeytin Kalesi yolu ile Alazeytin'de yerleşim merkezindeki tapınak-konut tipindeki yapının temizlenmesi, bu konuda yönlendirici ve konuya yönelik çok kısıtlı olan bilgilerimizi aydınlatıcı olacaktır.

Bodrum Yarımadası'nda tarafımızdan araştırılan "Leleg" kolonizasyonu sürecine ait sivil yapıların işlevi ve bu kalıntıların hayvancılık ve tarımsal üretimlerle ilgili çalışmamızda yanıtını aradığımız önemli sorunlardan biriydi. Uzun yıllardır gerek Bodrum Yarımadası'nda ve gerekse "Leleg" Dönemi yapılarının görüldüğü İasos-Milas arasında yaptığımız yüzey araştırmalarında edindiğimiz bilgiler, tarımsal ürünlerden zeytinyağı ve şarabın sadece günlük kullanımları karşılayabilecek küçük ölçekli bir düzeyde gerçekleştiğini belgelemiştir. 2001 yılı Bodrum Yarımadası yüzey araştırması da bu konudaki bilgilerimizi destekler niteliktedir. Çünkü geniş bir alanda incelediğimiz yerleşimlerde ancak az sayıda ışık döşemi belirlenmiştir. Araştırma sonucu bulduğumuz ve çoğu zeytinyağı işliği pres ağırlığı olan örneklerden biri, Pedasa Akropolü'nün yaklaşık 500 m. kadar güneybatısındaki tepe üzerindeki Leleg yapılarına ilişkin yıkıntı içinde bulunmuştur. Bir başka yağ işliği pres yatağı ise Pedasa Kalesi'nin kuşuğunu yaklaşık 1.5 km. kuzeyindeki Fincan kayalığındaki "Leleg" yapılarına ilişkin yıkıntılar arasında saptanmıştır.

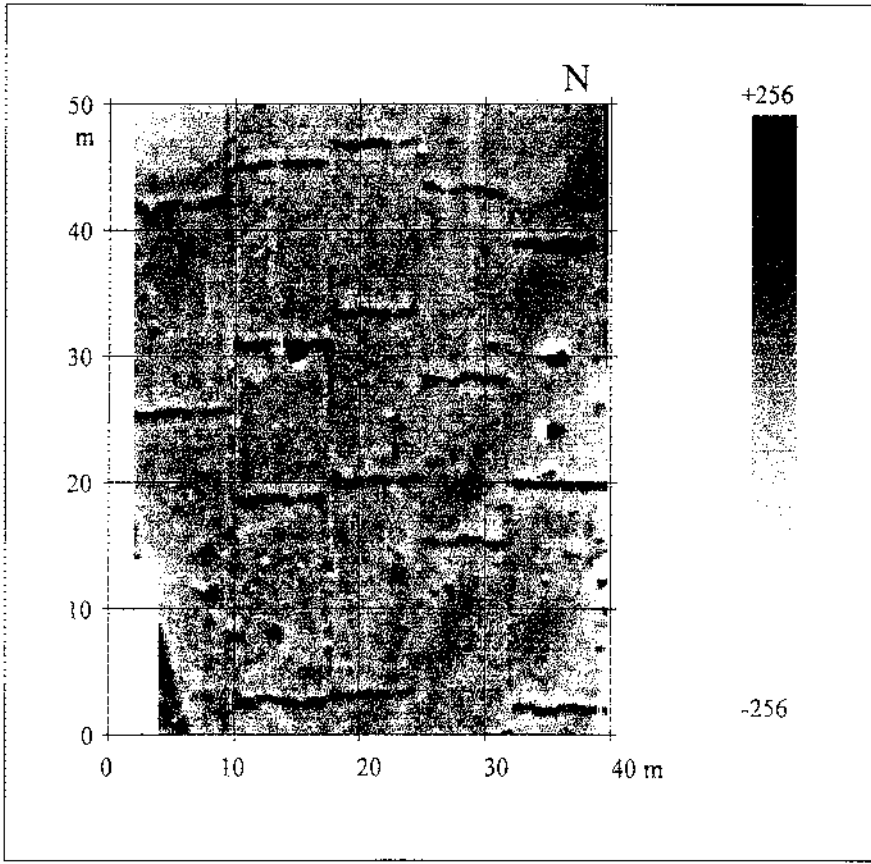
Çalışmamız sırasında ayrıca Kızılağaç'ta (Resim: 12), Kızılağaç Zeytinbeli Tepesi'nin güneyinde, Kocaören, Kabakulak Tepesi'nde yerleşik kalıntılar incelenerek burada bulunan pres yatakları ölçüm ve çizimlerle değerlendirilmiştir. Ayrıca Kızılağaç Köyü, Çilek mevkii, Kaledibi'nde bulduğumuz bir pres ise tüm döşemlerini yerli kayaya oyulmuş olmasıyla ilgi çekicidir. Bununla Bodrum Yarımadası'nda kaya preslerinin az da olsa bazı örneklerle temsil edildiğini söyleyebiliriz.

Yan yana sıralanan oda grupları ya da duvarla sınırlanan dikdörtgen ya da dairesel geniş avlulu sivil kullanımlı "Leleg" Dönemi yapılarının bugün için kesin olmasa da dışı kapalı ve sağlam bir koruma sağlaması nedeniyle hayvan yetiştiriciliği için uygun olduğunu düşünebiliriz.

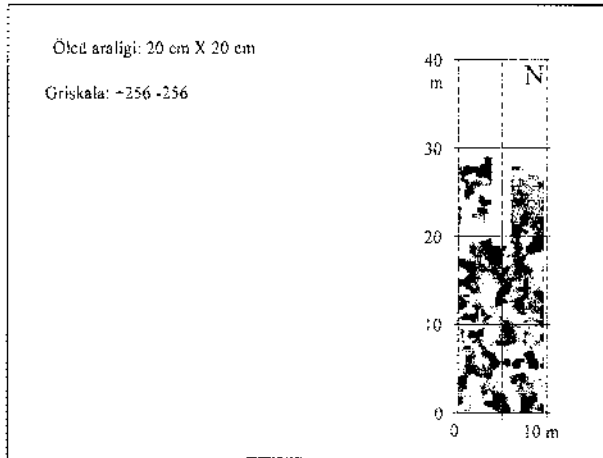
Bodrum Müzesi'nde korunan ve tarafımızdan incelenen bazı pres yataklarının ise "Leleg" Dönemi yapılarına ait olup olmadığını bilmediğimizden değerlendirme dışı tutma durumundayız.

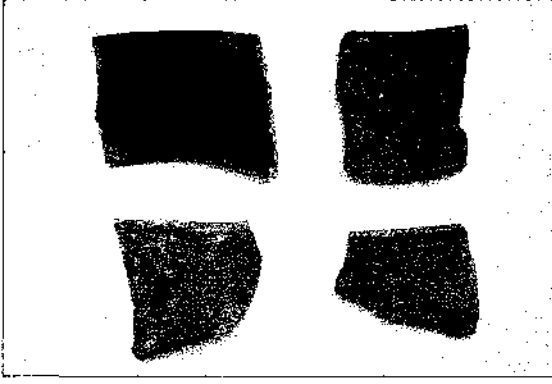
Harita 1: Damliboğaz, topografiya

Harita 2: Pamuk tarlası jeomanyetik ölçü haritası

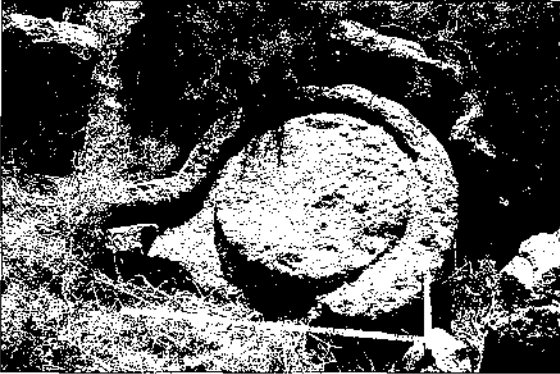
Harita 3: Nehrin doğu yakası jeomanyetik ölçü haritası

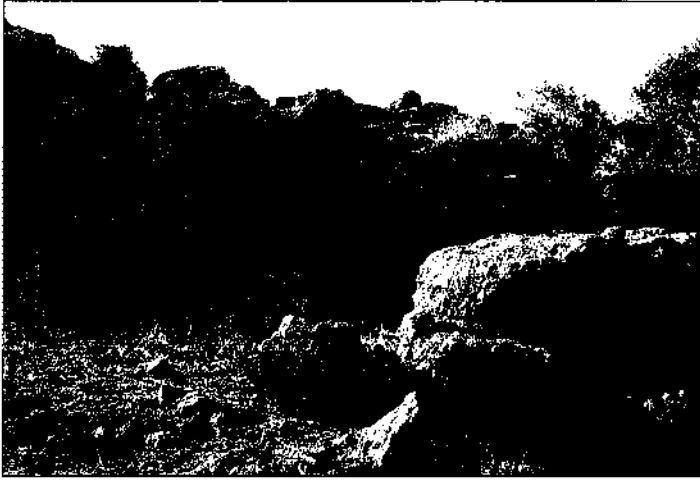
**Resim 1: Peynirçiçeği Mağarası, Eski Tunç Çağı
seramik parçaları**

**Resim 2: Çift Kalesi territoriumu, litus
ve yanda çiftlik yapısı duvarı**

Resim 3: Gökbelen Tepesi, yağ işliği pres yatağı

Resim 4: Gökbelen Tepesi,
kaya oygu mezarı

Resim 5: Asarlık, Akropol
Tepesi

Resim 6: Asarlık, ana giriş

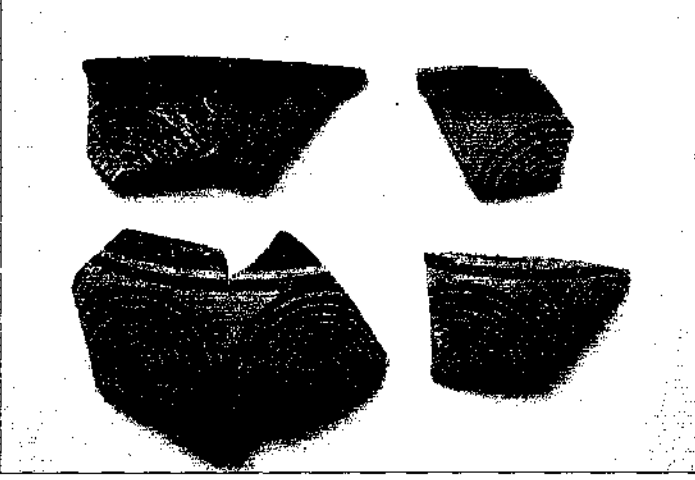
**Resim 7: Pedesa, tapınak yanı ka-
çak kazı çukuru, figürin**

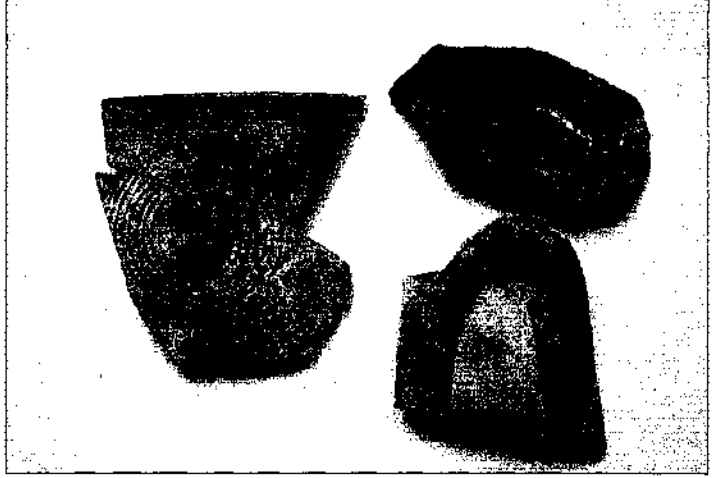
**Resim 9: Pedesa, Sivriçam Tepesi,
Leleg Mezarı, tek kulplu
üç ayak**

**Resim 8: Pedesa, tapınak yanı ka-
çak kazı çukuru, giysili fi-
gürinler**

Resim 10: Pedesa Sivri-
çam Tepesi, Le-
leg Mezarı, pro-
togeometrik se-
ramikler

Resim 11: Pedesa Sivri-
çam Tepesi, Le-
leg Mezarı, pro-
togeometrik ve
geometrik sera-
mikler

Resim 12: Kızılağaç, pres
yatağı

FELDFORSCHUNGEN AUF DEM GEBIET DER ANTIKEN POLIS KYANEAİ UND IN TYBERISSOS SOWIE TEIMIUSA

M. ZIMMERMANN*

Im Jahr 2001 konnten dank der großzügigen Arbeitsnehmigung der Generaldirektion der türkischen Antikenverwaltung die Arbeiten auf dem Gebiet der antiken Polis Kyaneai im geplanten Umfang abgeschlossen werden. Als Regierungsvertreter betreute unsere Arbeit mit großem Engagement Mustafa Demirel (Museum Antalya), dem an dieser Stelle für seinen Einsatz und seine Unterstützung ausdrücklich gedankt sei. Für den Initiator und langjährigen Leiter der Feldforschungen, Prof. Dr. Frank Kolb, war dies zugleich die letzte Kampagne in der Türkei. Die Arbeiten in Zentrallykien sollen nun durch M. Zimmermann, der in den letzten Jahren bereits die Feldforschungen stellvertretend leitete und mit einem DFG-Projekt beteiligt war, fortgeführt werden.

1. Kyaneai und sein Territorium

Mit Abschluß der 13. Kampagne konnte beinahe das gesamte Territorium der Polis Kyaneai erfaßt werden. Bisher nicht erkundete Gebiete konnten zumindest extensiv erschlossen werden, wobei problemlos nahezu alle größeren Gehöfte und Siedlungen erfaßt worden sein dürften. Damit sind wir in der erfreulichen Lage, die antike Siedlungsstruktur des gesamten Territoriums von Kyaneai, soweit sie an der Oberfläche sichtbar ist, kartieren zu können. Das in der Siedlungskarte dokumentierte Ergebnis der zurückliegenden Kampagnen ist dank des ausgezeichneten Erhaltungszustands der archäologischen Überreste für die gesamte Mittelmeerwelt wohl einmalig. Die Abschlußpublikation ist in Vorbereitung, fertiggestellte Dissertationen zu Gehöften und ländlichen Siedlungen gehen dieses Jahr in Druck. Eine Arbeit über die Gräber steht unmittelbar vor dem Abschluß, so daß die interessierte Fachwelt in naher Zukunft die Ergebnisse des Projektes im Detail studieren kann.

Im Gebiet von Kyaneai ging es 2001 um Kontrollen der in den vorhergehenden Jahren erstellten Siedlungspläne. Dies betraf zunächst die kleine Siedlung von Korba im Nordosten des Territoriums. Hier wurden einzelne Hauskomplexe näher untersucht und der bestehende Plan entsprechend korrigiert. Im Bereich der kleinen Agora konnte eine kleine Marktanlage, bestehend aus einem Hof mit anschließenden Gebäuden, aufgenommen werden. Sie ist ein wichtiges Indiz für die Zentralortfunktion, die die kleinen ländlichen Demoi für Teile des Territorium von Kyaneai hatten.

Prof. Dr. M. ZIMMERMANN, Abt. für Alte Geschichte, Geschwister-Scholl-Platz 1, D-80539 München/ALMANYA
(e-mail: Martin.Zimmermann@lrz.uni-muenchen.de).

Auch in der Siedlung auf dem Avşar Tepesi wurden nurmehr Nacharbeiten vorgenommen. Hierbei ging es vor allem um die fotografische Dokumentation. Bei hierzu vorgenommenen Rodungsarbeiten konnte ein kleines Heiligtum, bestehend aus einer kleinen, ursprünglich mit Bemalung versehenen Felsnische, entdeckt und aufgenommen werden.

Auch die Befundaufnahmen im Umland des Avşar Tepesi wurden abgeschlossen. Hierbei wurden eine Reihe von Korrekturen an Plänen vorgenommen und die fotografische Dokumentation abgeschlossen. Nun kann ein nahezu vollständiges Bild dieses Gebietes mit Gehöften, landwirtschaftlichen Anlagen, Gräbern und Heiligtümern präsentiert werden.

Bei den Arbeiten auf dem Territorium galt wie in den Vorjahren den ländlichen Siedlungen, Gehöften und Gräbern besonderes Augenmerk. Bei den ländlichen Siedlungen wurden neben der Aufarbeitung von Altbefunden auch acht neu gefundene Weiler und Dörfer beschrieben und vermessen. Sie bestehen sämtlich aus mehreren Häusern, die mit landwirtschaftlichen Anlagen, wie Pressanlagen, kombiniert sind. In zwei dieser Siedlungen konnten auch kleine Kapellen aufgenommen werden. Herausheben möchte ich eine kleine Siedlung beim heutigen Deveyatağı. Hier fanden sich neben einem Turmgehöft und sechs teilweise mit Türen erhaltenen Häusern auch Pressanlagen, Sarkophage und ein Tümlüs. Mit der Kombination dieser Funde bietet der Ort das typische Bild einer ländlichen Siedlung der hellenistisch-römischen Zeit in der Region.

Ähnlich wurde bei den Gehöften verfahren. Auch hier stand neben der abschließenden Aufarbeitung von Altbefunden die Neuaufnahme einzelner Komplexe, die im Zuge der extensiven Begehung 2001 entdeckt wurden. Insgesamt konnten im neu erkundeten Gebiet 12 Gehöfte unterschiedlicher Zeitstellung untersucht werden. Neben einem archaisch-klassischen Gehöft wurden vier hellenistische Turmgehöfte und sieben hellenistisch-kaiserzeitliche Anlagen beschrieben und vermessen.

Besondere Aufmerksamkeit verdient das erwähnte archaisch-klassische Gehöft. Es ist in besonders qualitativem Mauerwerk errichtet und belegt im Grundriss die bereits um 500 v.Chr. einsetzende Orthogonalisierung der Gehöftgrundrisse. Ergiebig war ferner die Bearbeitung eines hellenistischen Turmgehöfts im Kızılalan-Gebiet. Hier konnte vor allem anhand der Oberflächenkeramik die Mauerdatierung bestätigt werden, womit ein wichtiger Festpunkt für die Chronologie derartiger Anlagen gefunden wurde. Im übrigen hat die Aufarbeitung der Survey-Keramik ergeben, daß ein eindeutiger Höhepunkt der Prosperität der Gehöfte in hellenistische Zeit fällt.

Neben einem sehr eindrucksvollen Turmgehöfts des 5. Jh.s v.Chr. ist ferner ein klassischer Komplex erwähnenswert. Die 30x30 m. große Anlage war mit einer bis zu 140 cm. dicken Mauer gesichert und exponiert auf einem Hügel mit Fernsicht errichtet worden. Dies spricht dafür, daß das Gehöft strategisch-fortifikatorische Funktionen übernahm. Es ist in diesem Fall vielleicht an eine Interpretation als (Grenz-)Festung oder Fluchtburg zu denken. Vielleicht diente das Gehöft aber auch nur als Gehege für die von hieraus betriebene Viehzucht.

2. Tyberissos und Teimiusa

In diesem von M. Zimmermann geleiteten Teilprojekt der Feldforschungen geht es um die Erforschung der Hinterlandbeziehungen zentraltyrkischer Häfen. An den Feldforschungen im Gebiet von Tyberissos und Teimiusa waren insgesamt 17 Mitarbeiter beteiligt¹. Auf Wunsch der Generaldirektion wurde im Jahr 2001 eine reine Aufar-

¹ An der Kampagne nahmen teil: Dr. H. Blum (Althistoriker, TU-Braunschweig); Dr. Cordelia Eule (Archäologin, Tübingen); Dr. M. Altripp (Byzantin, Kunstgeschichte, Greifswald); A. Lichtenberger (Archäologe, Tübingen); N. Zwingmann (Althistorikerin, Tübingen); F. Discher (Althistoriker/Archäologe, Tübingen); B. Bachmann (Althistorikerin, Archäologin, Tübingen); P. Ringsted (Architektin, Kopenhagen); P. Majko (Archäologe, Landesdenkmalamt Stuttgart); technischer Leiter der Ladenburg-Grauburg; Dr. W. Tietz (Althistoriker, Tübingen); Z. Yilmaz (Archäologin, Istanbul); P. Jung/N. Verwoert (FH Karlsruhe); Th. Zimmermann (Photograph, Pienburg); H. Klinkott (Althistoriker, Archäologe, Tübingen); O. Hülken (Althistoriker, Archäologe, Tübingen). An dieser Stelle sei Prof. Dr. G. Heil und Dr. A. Rieger vom Fachbereich Vermessungswesen und Kartographie der Fachhochschule Karlsruhe für Unterstützung gedankt, ebenso den türkischen Kollegen von der Akdeniz Universität, Antalya.

beutungskampagne durchgeführt, die um die extensive Begehung ausgewählter Gebiete ergänzt wurde. Die Kampagne konnte genutzt werden, um die Befundaufnahmen und Interpretationen der beiden Vorjahre zu präzisieren, Vermessungen abzuschließen, offene Probleme zu klären, die Umlandbegehung fortzusetzen und dabei die Kenntnisse von Besiedlungsstruktur und Geschichte zu erweitern.

Zur Erinnerung: Wichtiges Ergebnis der Kampagne 2000 war die Beobachtung eines überraschend verlaufenen Akkulturationsprozesses der Berg- und Hafensiedlungen. Einem sehr zögerlichen Ausbau des Hafens steht in hellenistischer Zeit die repräsentative Neugestaltung des Bergortes gegenüber, der zunächst kleines Zentrum einer Polis ist. Und bis in die Hohe Kaiserzeit sieht die lokale Elite im Bergort, nicht im expandierenden Hafen ihr repräsentatives Zentrum. Erst vom 3. Jh.n.Chr. an läßt sich ein dramatischer Wandel feststellen: Nun liegt das urbane Zentrum am Meer.

Diese Entwicklung sollte 2001 durch Überprüfung aussagekräftiger Befunde präziser verfolgt werden. Hierzu gehörte es, die wirtschaftlichen Grundlagen für das selbstbewußte Auftreten der lokalen Eliten zu ermitteln und die Rahmenbedingungen für Akkulturation im politisch-administrativen Bereich zu beschreiben.

Solide wirtschaftliche Grundlage der Bevölkerung war eine einträgliche Landwirtschaft, die durch ein ausgesprochen mildes Klima in der meernahen Siedlungskammer begünstigt wurde. Seit dem 7./6. Jh. lassen sich Einzelgehöfte nachweisen, an deren Seite im 5./4. Jh. dorfbartige Ansiedlungen treten. Deren Siedlungsbild, Hausarchitektur und die zugehörigen Felsgrabnekropolen entsprechen zunächst einem regional ausgebildeten Siedlungsmuster, das in hellenistischer Zeit durch Turmgehöfte ergänzt wurde.

An diesen Gehöften finden sich regelmäßig auffallend große Pressanlagen und vereinzelt Weinkeltern, ein Befund der sich qualitativ von jenem im nördlichen Hinterland unterscheidet. Hier sind Pressanlagen zwar ebenfalls verbreitet, zugehörige, für Dauernutzung vorgesehene Werksteine aber erheblich seltener nachweisbar. Es wäre in einem Projekt zur Akkulturation reizvoll, von diesem Umstand auf eine besondere Aufgeschlossenheit der Bewohner küstennaher Niederlassungen für technische Innovationen zu schließen. Aber Grund für den betriebenen baulichen Aufwand dürfte eher der hohe und sichere Ertrag gewesen sein.

Die auch am Keramikbefund und den Kleinfunden (hier eine marmorne Aphrodite) ablesbare Prosperität der Landwirtschaft war zugleich die entscheidende Grundlage für die Blüte des Zentralortes Tyberissos seit klassischer, vor allem seit hellenistischer Zeit. Eine in jüngerer Zeit in diesem Zusammenhang publizierte Silbermine, die den Reichtum der Siedlung im 4. Jh. v.Chr. begründet haben soll², existiert nicht. Das Vorhandensein einer solchen Mine wäre sehr bedeutsam, da sie den frühen Import von griechischer Verhüttungstechnik nach Lykien belegen und erstmals eine Erklärung für die Herkunft der Edelmetalle dynastischer Münzprägung bieten würde. Nachdem aber im letzten Winter nach Beratung mit Geologen und Geochemikern bereits Zweifel an der Aussagekraft der von S. Şişmanoğlu untersuchten und publizierten Gesteinsproben aufgetreten waren, konnte eine Inspektion der Mine und der angeblichen Verhüttungsanlagen mit 'Steinmühle' und 'Erzwaschbecken' Klärung bringen. Bei den Anlagen zur Erzaufbereitung handelt es sich um die gerade in der Gegend um Tyberissos üblichen, besonders eindrucksvollen Olivenpressanlagen mit großem Mahlestein und Pressgewicht, die in diesem Fall zur Flur eines nahen hellenistischen Turmgehöft gehören dürften. Und die Mine selbst stellte sich als eine der in der Region verbreiteten Höhlen heraus, in denen der lokale Kalk in seiner besonders weichen Variante von den Einheimischen als Werkstoff zum Hausbau mit Hammer und Meißel abgebaut wird.

Im Zentralort selbst galt es zunächst, den bereits erstellten Plan daraufhin zu überprüfen, wie sich Bausubstanz und Siedlungsbild im Zuge des Akkulturationspro-

2 J. Borchhardt/S. Şişmanoğlu, in: FS D. Knibbe, 1999, 275 ff.

zesses und der Abwendung von regionalen Siedlungsmustern gewandelt haben. Bei einer erneuten Inspektion des Südhanges gelang es, die Siedlungsareale der archaisch-klassischen Zeit von den Erweiterungen der hellenistischen Zeit noch klarer zu trennen. Bedeutsam ist ferner die nunmehr deutlicher erkennbare Entwicklung der Hausarchitektur. In der archaisch-klassischen Siedlungsphase baute man einstöckige Häuser mit langrechteckigem Grundriss und Flachdach. Sie setzten sich aus einem größeren Raum und einem Vorraum zusammen. In hellenistischer Zeit wurden diese recht schlichten Haustypen durch mehrräumige, komplexere Hausanlagen abgelöst. Diese besaßen nun zwei Stockwerke und hatten, wie die Dachziegel belegen, Giebel-dächer. In römischer Zeit wurden dann die Wohneinheiten, bei gleichzeitiger Expansi-on des Siedlungsareals wieder kleiner.

Neben der Untersuchung der Wohnbebauung wurde intensiv amhellenistischen Apollontempel gearbeitet. Er konnte von der Architektin komplett aufgenommen und anhand der aufgefundenen Bauglieder exakt rekonstruiert werden. Seit dem Vorjahr ist nun auch klar, daß der Tempel nach Süden ausgerichtet war und damit eine für lykische Heiligtümer typische Orientierung besaß. Das gesamte Tempelareal dokumentiert die Umwandlung eines genuin lykischen Heiligtums mit Felsaltar in ein von Bauten griechischer Provenienz geprägtes Ensemble.

Darüber hinaus lassen sich der Haupttempel von Tyberissos und die übrigen von uns aufgefundenen Heiligtümer zu einer differenzierten Sakraltopographie des Ortes zusammenfügen. Bei einer Gesamtschau der verschiedenen Kultstätten läßt sich erkennen, daß neben der repräsentativen Tempelarchitektur das Weiterleben lykischer Traditionen steht. Hierzu gehört die Nutzung von Felsaltären und sehr einfachen Heiligtümern. Ein gestalterischer Wandel der Kultplätze läßt sich an sehr schlichten Befunden studieren. So gab es eine Reihe von Kultnischen, deren älteste lykische Holzbauweise imitiert, während die jüngeren Anlagen hellenistisch-kaiserzeitliche Architekturformen nachahmten.

Ähnliches gilt auch für den ländlichen Raum. Neben alleinstehenden Felsaltären gab es auch hier aufwendigere Anlagen, die freilich nicht sicher bestimmten Gottheiten zugewiesen werden können. Von besonderem Interesse ist ein auf einer Felskuppe gelegener Komplex, der aus einem Höhlensystem mit zahlreichen Kultnischen und darüber angelegten Felsräumen besteht, die durch schmale Schächte mit den Höhlen verbunden sind. Es könnte sich um ein Orakel oder ein kleines Heiligtum einer Mysterienreligion handeln.

Auch in Teimiusa dienten die Nacharbeiten einer Klärung der Siedlungsentwicklung. Von den verschiedenen hier erzielten Ergebnissen seien an dieser Stelle nur zwei Beobachtungen hervorgehoben. So gelang es während der Kampagne, im Hafennord die Reste der antiken Überlandstraße zu entdecken, die von Tyberissos ans Meer führte. Sie traf von Norden kommend unmittelbar in das Gewerbeviertel, um schließlich von einer Platzanlage aus Richtung Osten abzuknicken. Mit dem Nachweis des Straßenverlaufs wurde nun auch das Straßen- und Gassensystem im Hafen besser verständlich. Neben kleineren O/W-verlaufenden Gassen gab es eine nahezu paralleles System von N/S-Straßen, das für eine planvolle und regelmäßige Anlage des neuen Ostviertels der hellenistisch-kaiserzeitlichen Siedlung spricht, die der alten gewachsenen Siedlung um die Burg hinzugefügt wurde.

Für die Geschichte des Hafens bedeutsam war ferner die Aufnahme von Spolien in einem ca. 4 km. entfernten osmanischen Friedhof. Hier fanden sich neben zahlreichen Türwangen und Säulenresten aus Marmor und Kalkstein auch acht Säulenkapitelle unterschiedlicher Größe und Qualität. Die Kapitelle dürften in das 3./4. Jh. n. Chr. zu datieren sein. Sie gehören zum qualitativsten Bauschmuck, der bisher in der Kleinregion gefunden wurde. Mit ihrer Zeitstellung unterstreichen sie eindrucksvoll die bisherigen Beobachtungen zur gerade in dieser Zeit beginnenden Spätblüte des Hafens.

Zusammenfassend läßt sich feststellen, daß die Siedlungsentwicklung und folglich die hierarchische Diffusion von Akkulturation wesentlich durch die gewachsenen und soliden Wirtschafts- und Sozialstrukturen bedingt sind. In dem dicht besiedelten und sehr ertragreichen Umland sah man keinen Grund, bereits in hellenistischer Zeit die bewährte, traditionelle Siedlungsverteilung aufzugeben. Deren Einzelbauten wurden nur entsprechend repräsentativer gestaltet. Vergleichbares ist auch im Zentralort zu beobachten. Im Hafen hingegen läßt sich dies erst erheblich später feststellen: Hier finden sich noch in hellenistischer Zeit schlichte Einraumgebäude, während in Tyberissos bereits eine differenziertere Hausarchitektur existiert. Auch die Landwirtschaft wurde durch eine Modernisierung der Anbaumethoden und die Entwicklung sowie Übernahme neuer Pressverfahren auf die kontinuierlich ertragreiche Produktion eingestellt. Kulturelle Beharrung zeigt sich hingegen im traditionell konservativen Gebiet der Sakrallandschaft: Neben neuen Bauten steht hier die Nutzung von Felsaltären und Kultrischen sowie von Einzelbauten, die seit klassischer Zeit bestehen.

Insgesamt gesehen hat also die Aufarbeitungskampagne des Jahres 2001 die bisher vorgestellte Skizze deutlich farbiger gemacht und in vielen Details zusätzliche Klarheit gebracht.

SURVEY 2001 A TYANA (KEMERHISAR)

Guido ROSADA*
Ermanno FINZI

Tyana si trova nella Cappadocia sud orientale, nei pressi della catena del Tauro che separa l'altopiano anatolico dalla fascia costiera affacciata sul Mediterraneo. La scelta del sito per l'insediamento fu favorita in particolare da due fattori. Il primo si deve riconoscere nella grande abbondanza di acqua che caratterizza tutto il comprensorio e che è testimoniata dalla vegetazione talora lussureggiante diffusa tutt'intorno Kemerhisar (Fig. 1). Il secondo è dato dalla posizione topografica, su una direttrice naturale che univa l'altopiano interno al mare e alle strade per la Siria attraverso il passo delle cosiddette Porte Cilicie sul Tauro (Strabo, XII, 2, 7, C537). Un'area perciò di grande importanza logistica e questo spiega il fatto che qui si fronteggiarono a lungo Frigi e Assiri.

A Tyana nel luglio del 2001 è stato condotto un survey archeologico promosso dal Ce.Ve.S.C.O./Centro Veneto Studi e Ricerche sulle Civiltà Classiche e Orientali di Venezia (presidente prof. Gustavo Traversari, già dell'Università degli Studi di Venezia) e condotto da Topografia antica dell'Università degli Studi di Padova (prof. Guido Rosada, direttore della missione), con la fattiva collaborazione del prof. Asim Tanış, turcologo già dell'Università degli Studi di Venezia. L'iniziativa ha avuto il pieno appoggio, oltre che del Ministero della Cultura, anche delle Amministrazioni locali, come la Prefettura di Niğde, il Comune di Kemerhisar, altre Autorità insieme a Imprese produttive e Associazioni artigianali.

La missione italiana ha compreso, con i responsabili già citati, la dr.ssa Maria Teresa Lachin, specialista archeologa, i dr.ri Carlo Bressan, archeologo topografo, Paolo Kirschner, archeologo informatico, e segnatamente i prof. ri ing. Ermanno Finzi, geofisico, e Aldino Bondesan, geomorfologo.

Il survey, mirato a verificare la topografia complessiva del sito e a portare un ulteriore contributo interpretativo di esso in vista di uno scavo archeologico per saggi e in estensione, ha potuto validamente giovare del lavoro di D. Berges, J.H. Nollé, Tyana, I-II, *Inscripfen griechischer Städte aus Kleinasien*, 55, Bonn 2000. L'opera infatti non si limita a una raccolta solamente epigrafica, ma fornisce un fondamentale studio su quanto si conosce oggi dell'antica Tyana per quanto riguarda sia le fonti e la storia, sia le strutture e i reperti archeologici. Da questo volume quindi siamo partiti per le nostre analisi preliminari che hanno compreso l'area propriamente urbana di Kemerhisar e il comprensorio circostante nel raggio di una decina di chilometri.

La ricognizione geomorfologica ha considerato il margine nord orientale dell'altopiano di Ereğli-Bor (dove sorge Kemerhisar), un grande bacino intermontano esteso

* Prof. Guido ROSADA, Topografia antica Direttore della Missione Archeologica Italiana a Tyana/Kemerhisar-Turchia
Prof. Ermanno FINZI, Prospezioni geofisiche Università degli Studi di Padova-ITALIA.

per circa 150x20/30 km. a una quota intorno ai 1100 m. s.l.m. L'intera area è contrassegnata da una morfologia di origine marcatamente fluviale ed è formata da una copertura alluvionale con spessore medio di alcune decine di metri. Risulta assente tuttavia un reticolo idrografico organizzato: la rete idrica è pertanto quasi interamente artificiale e fa capo alle sorgenti che affiorano numerose e ai pozzi. Non a caso anche in epoca romana l'approvvigionamento idrico di Tyana avveniva grazie al lungo acquedotto, in parte su arcate, che attingeva acqua dalla sorgente di Köşk presso Bahçeli. Questi dati, pur derivati da un esame del tutto preliminare, sembrano confermare una scelta insediativa antica strettamente legata, oltre alla qualità logistica del sito, alla possibilità di sfruttamento della risorsa idrica.

Nel corso del survey topografico di particolare interesse si sono rivelate le rovine, che inglobano molto materiale antico di spolio (rocchi di colonna, blocchi lapidei, un frammento di sarcofago), di un Han (caravanserraglio) osmanico situato appena all'esterno del probabile limite meridionale dell'antica cinta muraria cittadina (Figg. 2a, 3). La posizione dello Han sembra riproporre quella, poco più distante, sempre a meridione, di alcune strutture murarie antiche evidenziate da recenti scavi clandestini in un sito chiamato suggestivamente "Örenardı" (cioè "dietro le rovine") (Figg. 2b, 4). Queste, dotate di nicchie rettilinee e absidiole poste sulla stessa linea, potrebbero appartenere al settore balneare di una *domus* suburbana. Tuttavia la loro posizione e la vicinanza dello Han, che sembra continuare in epoca posteriore una precisa funzionalità di accoglienza e ricettività dell'area, fa sì che non si possa escludere che tali strutture siano forse addirittura attribuibili ai resti della mansio Tyana segnalata dagli itinerari antichi (*ItAnt*, 145, 2, p. 20; *ItBurd*, 577, 7, p. 93; *TabPeut*, IX, 2) (Fig. 5). In questo senso conta evidenziare che nell'area settentrionale della città vecchia (settore orientale dell'attuale abitato) si trova una moschea che sembra ricordare nel nome, Han Camii (Fig. 2c), una sua lontana ma specifica destinazione d'uso, quasi in corrispondenza opposta quindi con lo Han e l'ipotizzata mansio meridionali. Si avrebbe così, ai due capi settentrionale (dove convergevano le direttrici da *Caesarea*/Kayseri, *Ancyra*/Ankara e *Iconium*/Konya) e meridionale (dove arrivava la strada proveniente dalla catena del Tauro e dalle Porte Cilicie/Gülek Boğazı) di Tyana, il coerente posizionamento di due infrastrutture legate strettamente al sistema viario e all'importanza logistica che lo stesso sito rivestiva in quell'estremo settore della Cappadocia (cfr. R. P. Harper, Podandus and the via Tauri, in *"Anatolian Studies"*, XX, 1970, pp. 149-153; in generale D.H. French, The Roman Road-system of Asia Minor, in *Anrw*, II, Principat, VII, 2, Berlin, New York 1980, pp. 698-729).

Ancora a proposito dell'impianto stradale, c'è da dire che poco più a nord dello Han osmanico, all'interno della cinta, si trova l'edificio delle terme pubbliche romane (Fig. 2d): ora l'ubicazione di questo, lungo la linea che unisce lo stesso Han e la Han Camii, sembrerebbe in realtà indicare la possibile principale direttrice urbana dell'antico centro, pressoché parallela (spostata solo di una cinquantina di metri verso oriente) a quella attuale di recente stesura (post 1954), la Bor-Adana yolu (che tuttavia ricalca per buona parte una precedente direttrice urbana). Tale asse potrebbe dunque testimoniare l'orientamento prevalente dell'impianto urbano di Tyana, in gran parte ricalcato, in continuità di vita fino a oggi, da quelli successivi.

Delle terme (Fig. 6, 7) ora si può rilevare solo un ampio spazio rettangolare (m 18x7 circa) provvisto sul lato lungo occidentale di un'abside semicircolare affiancata da due altre rettilinee: sui lati brevi si trovano poi due ambienti tutti aperti su quello maggiore, così da costituirne una espansione interna. Tenendo conto di tre ulteriori più contenuti spazi voltati a botte che si innestano da ovest e ortogonalmente su quelli principali, è forse da riconoscere nel settore in evidenza il caldarium, probabilmente dotato di vasche e/o piscine per le abluzioni, e l'area dei *praefurnia*. Altri resti murari sono visibili a settentrione (dove forse si poteva sviluppare la gran parte delle strutture dell'edificio), mentre a oriente un muro, in un tratto con andamento curvilineo, potrebbe essere definito come "esterno" e rappresentare il limite sud di uno spazio forse in parte scoperto.

Il secondo monumento ancora ben visibile è il già citato acquedotto che interessa il settore nord orientale della città (Fig. 2e). Esso costituisce una grande struttura mista, su arcate nel secondo tratto presso il centro urbano (Fig. 8), in canale sotterraneo nel tratto iniziale tra la sorgente e l'odierno piccolo comune di Bahçeli. La sorgente si identifica con la grande piscina rettangolare di captazione (m 20 x 62 circa), delimitata da lastre modanate (Fig. 9) e posta alle pendici sud occidentali della collinetta detta Köşk Höyük (dove era un abitato preclassico). E' molto suggestivo pensare a questo sito (se non altro per il significato evocativo del toponimo Köşk="palazzo") per una possibile ubicazione, pur priva per ora di riscontri oggettivi, del santuario di Zeus Asbamaios. Il santuario sorgeva secondo le fonti (in particolare PHILOSTR., *Vita Apolloni*, I, 6; AMM. MARC., XXIII, 6, 19) non distante da Tyana e nei pressi di un lago, le cui acque avrebbero avuto un potere magico: si sarebbero infatti attaccate alla pelle degli spergiuri che con esse si fossero bagnati. Nel punto di arrivo dell'acquedotto in città doveva infine trovarsi il *castellum aquae*, di cui per ora non si ha traccia: da questo si approvvigionavano probabilmente anche le terme che erano, come abbiamo ricordato, all'estremità meridionale dell'abitato, in una posizione che si può dire, più che decentrata, forse anche in relazione con la mansio poco lontana.

Nulla si può al momento dire in relazione agli elementi architettonici rinvenuti a circa 250 m a nord est delle terme (sono stati in realtà trovati in un'area non edificata presso l'isolato posto a occidente dello slargo indicato in Tyana 2000 (p. 132 ss.) come luogo della scoperta e dove sono ora depositati per terra) (Fig. 2f, 10). Essi rappresentano certamente la testimonianza di un'importante architettura pubblica in ambito urbano, ma non ci sono dati sufficienti per meglio precisare la ricostruzione (parzialmente proposta invece in Tyana 2000, fig. 30-31) o la destinazione d'uso, civile o religiosa, dell'edificio a cui appartenevano. Non si può neppure escludere che le architravi e i fregi appartenessero alla piazza principale (*agorá o forum*) di Tyana. Questa tuttavia, con una ragione almeno più "topografica", potrebbe essere piuttosto ubicata presso la Etiler İlkokulu (Fig. 2g), lungo l'ipotizzato asse principale della città antica, da dove sembra provenire (purtroppo il tipo di documentazione relativa ai ritrovamenti, come spesso accade in questi casi, non consente alcuna sicurezza in proposito) consistente materiale lapideo, tra cui varie lastre con rilievi di Meduse e ghirlande, capitelli e architravi.

Il perimetro della cinta muraria è ragionevole riconoscerlo nella linea di scarpata (alta in media 5/6 m sulla pianura circostante) del rilievo sul quale sorge la città moderna (Strabone -XII, 2, 7, C537- dice che Tyana si trova presso "il colle di Semiramide dalle belle mura"). Tale linea è ancora ben visibile nel settore occidentale dell'höyük in una foto aerea del 1954 (Fig. 11), mentre ora l'espansione edilizia ha pressoché cancellato ogni segno dell'antica fisionomia di quell'area. In ogni caso i pochi lacerti murari superstiti sono rintracciabili con evidenza solo in due punti: il primo è nel tratto tra le terme pubbliche e lo Han, il secondo si trova poco a meridione del possibile *castellum aquae* (Fig. 2h, 12).

Tenendo conto di questa verosimile proiezione ricostruttiva circa l'estensione e il perimetro delle mura e insieme della presenza di strutture pubbliche importanti, quali le terme, l'edificio civile/religioso o forse anche l'area della piazza principale (ma non si dimentichino "Örenardı", lo Han osmanico e la Han Camii), tutte "sbilanciate" nella parte orientale della città, si potrebbe spiegare un tale prevalente disegno insediativo per il fatto che quel settore dell'abitato si veniva così a trovare più vicino all'acquedotto e all'opera di distribuzione idraulica. Questo stesso fatto, che dovette riappare, soprattutto nell'antichità, un motivo importante di preferenza nella scelta locazionale, spiegherebbe pure la continuità nella medesima area dell'insediamento postclassico, medioevale e anche moderno (almeno fino alla recente citata urbanizzazione verso occidente); non si deve tuttavia dimenticare che la viabilità principale tra *Caesarea* e le Porte Cilicie, nonché un incrocio alternativo per Iconium si trovavano proprio nella fascia territoriale a oriente di Tyana.

La citata espansione edilizia degli ultimi anni ha anche dimezzato e letteralmente sventrato l'höyük detto Ambar (<amphi?) Tepe, posto nel settore nord occidentale di Kemerhisar e originariamente intorno ai 150 metri di diametro (Figg. 2i, 13). Una perdita grave, perché la ricognizione ha confermato la natura artificiale del monticolo, evidenziando anche una grande dispersione di materiale ceramico antico (sicuramente almeno di epoca frigia), favorita anche da alcuni interventi di scavo relativamente recenti (A. Çınaroğlu, Kemerhisar-Ambartepe 1986 Kazısı, in *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, I, Ankara 1987, pp. 351-360). Una suggestiva ipotesi in merito potrebbe leggere nell'Ambar Tepe l'insediamento più antico e preclassico di Tyana (forse da riconoscere nella *Tuwanuwa/Tuhanuwa* ricordata dalle fonti?), successivamente trasferitosi in un'area finitima più favorevole al un più consistente sviluppo urbano.

Ancora dalla costruzione recentissima di strutture abitative è stata cancellata la traccia di un vasto edificio rettangolare, traccia che, insieme a un'altra circolare (che ancora oggi si rileva sul terreno), era ben ravvisabile in una foto aerea (Tyana 2000, p. 73, fig. 17, tav. 22) poco a meridione dell'Ambar Tepe.

Il survey 2001 ha anche considerato alcune aree non comprese all'interno del circuito delle mura di cinta e afferenti al territorio immediatamente finitimo a Tyana. Una di queste, a circa un chilometro e mezzo a nord est dell'abitato, in un sito definito Uzun Taş (letteralmente "larga" o "lunga pietra"), ha confermato la presenza in un campo a vigneto di lacerti murari appartenenti a una particolarissima costruzione già ben rilevata in Tyana 2000 (p. 72s., fig. 16 a-b). Si tratta probabilmente di un grande edificio circolare (circa m 42 di diametro) provvisto di tre absidi, di cui due più piccole opposte e una più grande centrale tra queste. E' difficile con i dati a disposizione proporre una corretta interpretazione di tale struttura che forse potrebbe essere solo una parte di un più ampio complesso architettonico: restano così dubbie per la vastità dell'area interessata dalle rovine le ipotesi di una destinazione funeraria o di una funzione balneare legata a una villa suburbana. E' interessante in ogni caso rilevare come Uzun Taş si trovi non molto distante dalla linea dell'acquedotto tra Kemerhisar e Bahçeli e soprattutto sia prospiciente la direttrice detta İftyan Yolu: questa rappresentava infatti il raccordo più breve tra Tyana e le cave di pietra che furono le più utilizzate nell'antichità e che sono in parte sfruttate ancora oggi.

Un'ultima, ma importantissima segnalazione, che conferma ricognizioni precedenti di altri studiosi (cfr. G. Jacopi, *Esplorazioni e studi in Paflagonia e Cappadocia. Relazioni sulla seconda campagna esplorativa*. Agosto-ottobre 1936, Roma 1937, p. 21), riguarda il sito detto Direktaş ("Colonna di pietra"), pochi chilometri a sud est di Kemerhisar. In una vasta area poco rilevata rispetto alla campagna circostante si trovano disseminate imponenti rovine soprattutto lapidee costituite da ortostati, lastre, rocchi di colonne di grandi dimensioni, tratti di muro affioranti, frammenti di sarcofagi figurati e di iscrizioni. Pesanti manomissioni recenti da parte di scavatori clandestini fanno ritenere urgente un intervento di protezione e di indagine in zona, dal momento che dovremmo trovarci di fronte a una struttura architettonica monumentale e molto estesa in superficie. Sarei d'accordo con la suggestione proposta da Tyana 2000 (p. 77 ss., fig. 18-19) circa la possibilità che qui vada riconosciuta un'area santuariale, forse il tempio costruito, secondo quanto afferma Filostrato (*Vita Apolloni*, I, 5), nel luogo ove Apollonio di Tyana sarebbe stato partorito.

Survey 2001 at Tyana (Kemerhisar – Turkey) Abstract

Tyana is located in south-eastern Cappadocia, close to the Taurus chain parting the Anatolian Upland from the coastal strip facing the Mediterranean Sea. The choice of this site for the settlement was due to two main reasons: the former is the water abundance typical of the whole district, made evident by the rich vegetation surrounding Kemerhisar. The latter is the topographic location, along a natural line connecting

the inner highplane with the sea and with the routes to Syria across the Cilician Gates pass on the Tauro (Strabo, XII, 2, 7, C537). Therefore an area of strong logistic importance which explains why it has been disputed for years by Phrighians and Assyrians meet face to face.

In July 2001 an archaeological survey has been carried out in Tyana, by CEVECO (Venetian Centre of Studies and Researches on the Classical and Oriental Civilizations) of Venice (Italy), whose president is prof. Gustavo Traversari, former professor at the Venice University, and by Ancient Topography chair at the University of Padua, with prof. Guido Rosada as director of the mission, and the effective helpful of prof. Asım Tanış, turkologist former professor at the Venice University. The project got the full support of the Republic of Turkey Ministry of Culture, as well as of the local administrations, such as the Niğde Prefecture, the Kemerhisar Municipality, and other authorities and private companies and craft workers associations.

The Italian mission included, besides the above mentioned people, dr. Maria Teresa Lachin, specialist in archaeology, dr. Carlo Bressan, archaeological topographer, dr. Paolo Kirschner, expert in archaeological informatics, prof. Ermanno Finzi, geophysicist, and prof. Aldino Bondesan, geomorphologist. For our research particularly important has been the reference to Tyana, I-II, *Inscriptionen griechischer Städte aus Kleinasien*, 55, edited by D. Berges & J.H. Nollé, Bonn 2000.

During the topographic survey (aimed to an archaeological excavation, both by samples and extensive) first of all we have investigated the ruins of an osmanic Han (caravanserai) located just outside the probable southern border of the ancient city wall line, which include a lot of ancient spoiled materials (drums, shaped rocky blocks, parts of sarcophagi). The location of the Han seems to follow to the south of some ancient walls, revealed by recent illegal digs, in a site evocatively called Örenardı (= behind the ruins). Those walls, provided with straight niches and small apses on a line, could pertain to the bathing part of a suburban "domus". Yet, their location and their proximity to the Han, which seems to keep in subsequent epochs a specific functionality of that area, doesn't allow us to exclude that these structures may even be ascribed to the remains of the "mansio Tyana", mentioned by ancient route maps. On this subject it is interesting to notice that in the northern part of the old town there is a mosque, whose name, Han Camii, seems to recall a possible specific use, hence almost a "pendant" with the Han and the southern "mansio". Moreover, just north of the Han, inside the city walls, lies the complex of the public Roman baths: its location, along the line connecting the Han and the Han Camii, might hence suggest the possible main urban axis of the ancient town, almost corresponding to the current one.

The Roman baths building actually shows only a wide rectangular space (about 18x7 m²), including a semicircular apse along its western side, sided by two rectilinear ones, whereas along its short sides two rooms are closely connected with the rectangular space. Considering the three further small barrel-vaulted rooms, right-angled connected with the main ones, this section is probably associated with the "caldarium", perhaps provided with basins and pools, and the "praefurnia". In this thermal area the first extended excavation will be carried out in 2002.

The second still visible monument in Kemerhisar is the Roman aqueduct, located in the north-eastern part of the town. It is a big mixed structure: an underground pipe in its first part, between the source and the modern village of Bahçeli, and an arcade, close to the urban centre. The source consists of a large rectangular basin, bordered by marble moulded slabs, at the southwestern foot of Köşk Höyük (where a preclassic settlement was located). It may be suggestive to imagine this site (and Köşk means palace) as the location of Zeus Abasmaios sanctuary, although, at the moment, there is non confirmation of it. This temple, according to the ancient sources (Philostratus and Ammianus Marcellinus), stood close to Tyana, near a lake, whose water seemed to have magic powers: it stuck to the skin of the perjurers who plunged into it. At the

aqueduct terminal, in the northeastern part of the town, we might locate the "castellum aquae", supplying the Baths at the opposite side of the settlement: also here a test excavation is planned.

It is, instead, more difficult to formulate a hypothesis about the presence of architectural elements in one of the rare spaces presently unbuilt, at about 250 m. northeast of the Baths: they certainly testify to the existence of an important public urban building, but there are not enough proofs to specify whether civil or religious use it had. It cannot even be excluded that the lintels and the friezes might belong to the main square ("agorà" or "forum") in Tyana.

The slope line of the höyük (5-6 m. above the surrounding plain) where the modern town lies possibly corresponds to the ancient walls perimeter (Strabo, XII, 2, 7, C537, says that Tyana is located above "the Semyramis Hill with its beautiful walls"). This line is still well recognizable, mainly in the western part of the höyük, in an aerial photograph of 1954, whereas nowadays the housing spreading has wiped out any trace of the ancient shape of that area. In any case, the few surviving remains of walls are located only in two points: the first one between the Baths and the Han, the second one a bit south of the possible "castellum aquae".

If this reconstructive projection of the walls perimeter should be confirmed, the presence of important public structures, such as the Baths, the civil/religious building and perhaps also the area of the "Lintels Square", all located in the eastern part of the town, could be correlated with the water pipelaying. This could also explain the continuity in the same area of the post-classic, medieval and modern settlement (at least until the western urban development of the last years).

This recent urban growth has furthermore halved the so called Ambar Tepe Höyük, in the north-western part of Kemerhisar: a serious loss, considering that, during our survey, we verified the artificial nature of the hill and the abundance of ancient pottery finds (at least of phrygian era). It could be identified as the earlier pre-classic settlement of Tyana, possibly the very site of the Tuwanuwa/Tuhamuwa mentioned by the sources, afterwards displaced to the eastern neighbouring area, more favourable to the urban expansion.

Considering shortly some features of the areas surrounding Tyana outwards the city walls, a very unusual building is located north-east of the town and is called Uzun Taş (literally "wide" or "long stone"). It is a large circular building (about 42 m. in diameter) provided with 3 apses: 2 smaller ones facing each other and a third, larger, one in the middle. It is actually difficult to propose a credible interpretation of such a structure, perhaps only a part of a wider architectural complex: because of the vastness of the ruins, the hypothesis of a funerary or a bathing function linked to a suburban villa is rather doubtful. But it can be significant that Uzun Taş is close to the aqueduct line and, moreover, facing the route called İftyan Yolu, which was the shortest connection between Tyana and the stone quarries abundantly exploited in ancient times and, to some extent, still nowadays.

Last but not least, there is an indication, confirming previous surveys made by other scientists, concerning the site called Direktaş (= stone column), few km. east of Kemerhisar. On a broad area overlooking the surrounding countryside, there are impressive ruins, mostly stony, composed of slabs, big drums, emerging parts of walls, fragments of figured sarcophagi, inscriptions. Heavy recent violations carried out by grave-robbers make it urgent to plain actions of investigation and defence in the area, since it should be a huge monumental architectural structure, where it might be recognized the temple that, according to Philostratus, should be built in the place where Apollonius of Tyana came into the world.

Our survey has therefore pointed out the great historical potential and the monumental richness of Tyana, which, besides an important excavations plan, may offer the opportunity to create a wide archaeological park provided with an articulate didactic course.

Fig. 1: Veduta aerea di Kemerhisar, ripresa da sudest

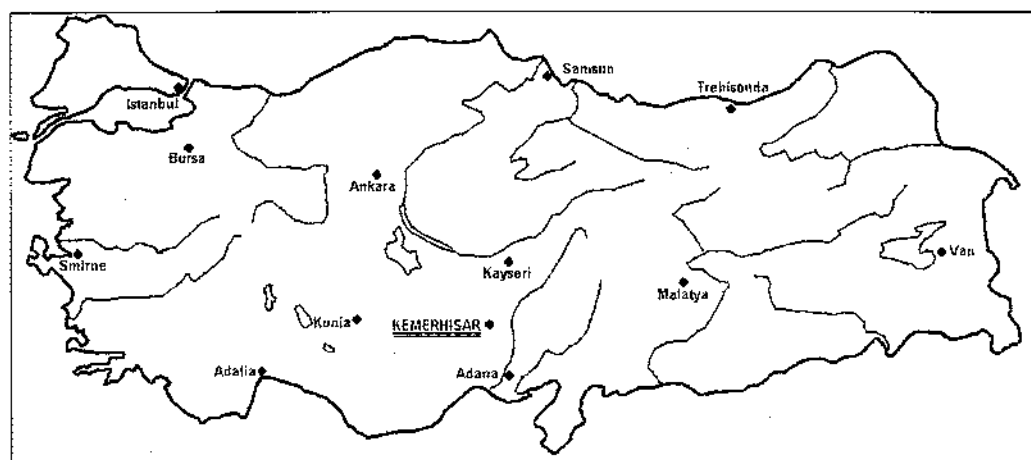

Fig. 1a: Mappa della Turchia con la posizione di Kemerhisar

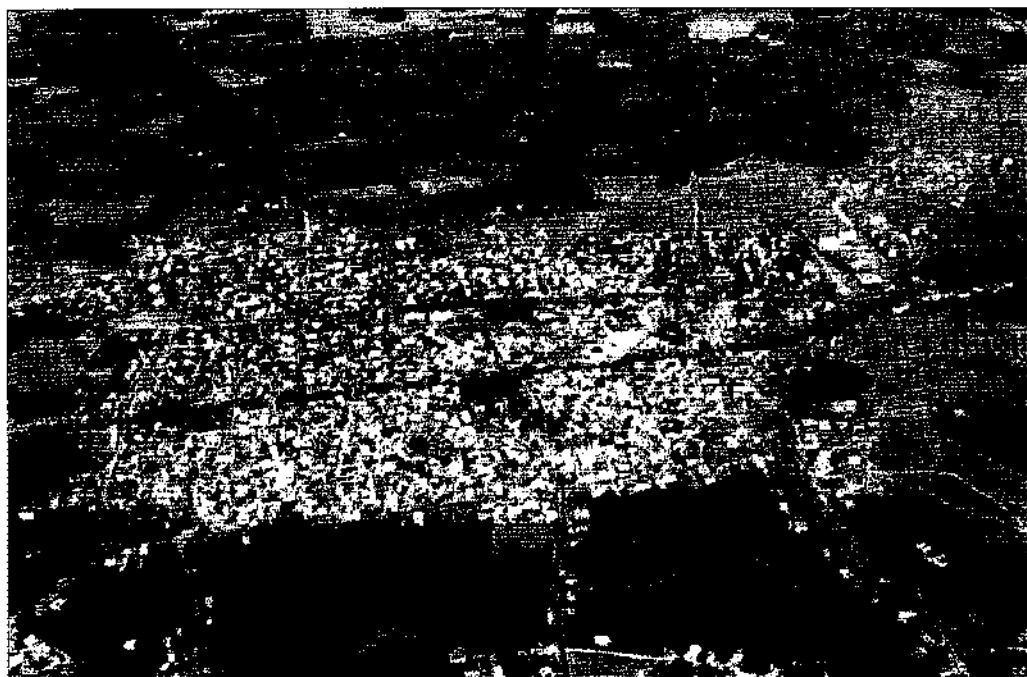

Fig. 2: Veduta aerea di Kemerhisar, ripresa da est

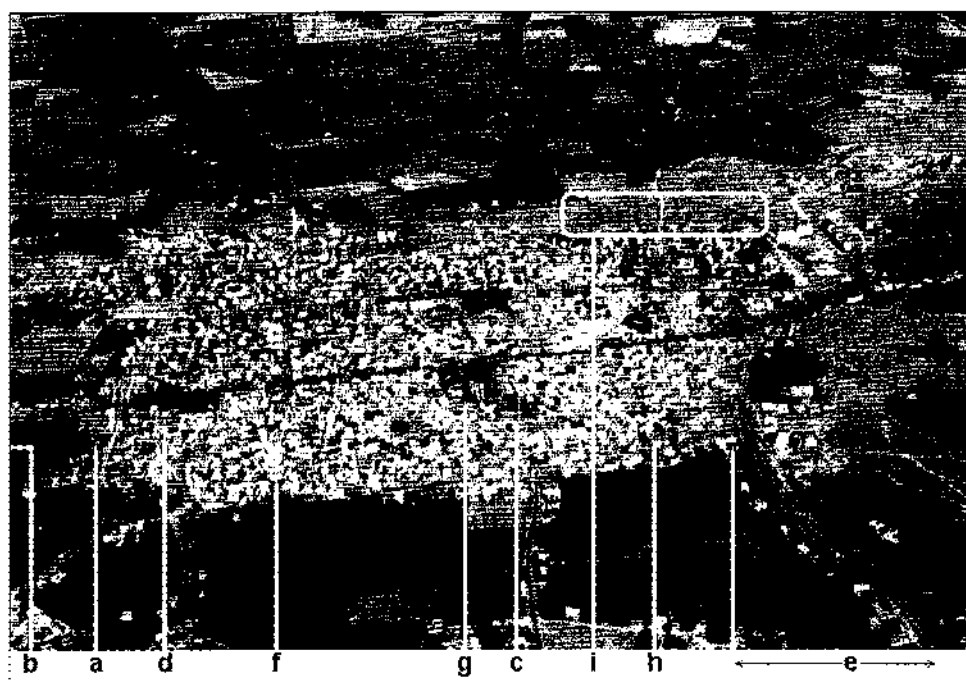

Fig. 2a: Veduta aerea di Kemerhisar con indicazione (a-i) delle principali aree d'interesse

Fig. 3: Veduta della zona immediatamente a nord dell'Han osmanico

Fig. 4: Strutture romane messe in luce da uno scavo clandestino nell'area detta Orenardi

Fig. 5: Particolare della Tabula Peutingeriana con la menzione di Tyana

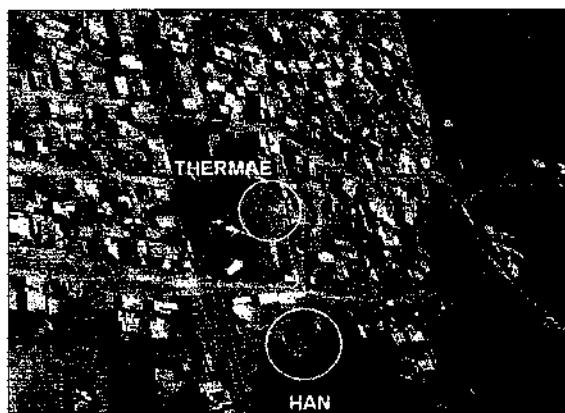

Fig. 6: Ripresa aerea del settore sudest di Kemerhisar con indicazione delle ubicazioni delle Terme e dell'area dell'Han osmanico

Fig. 7: Veduta dell'interno delle Terme

Fig. 8: Veduta dell'acquedotto nelle immediate prossimità di Kemerhisar

Fig. 9: La piscina romana ai piedi del Köşk Höyük in località Bahçeli

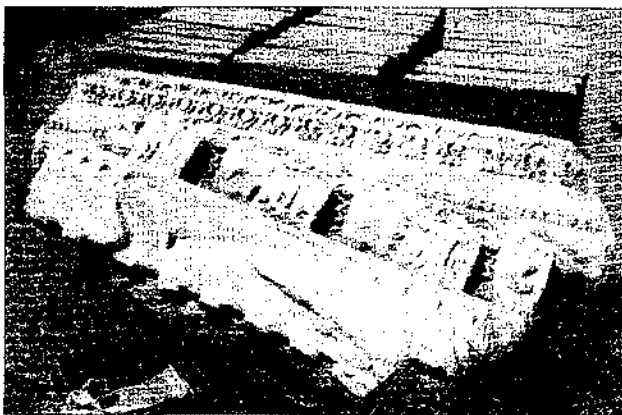

Fig. 10: Frammento di architrave destinato a materiale di riuso

Fig. 11: Ripresa aerea di Kemerhisar effettuata nel 1954

Fig. 12: Tratto in situ della cinta urbana nel settore nordest di Kemerhisar

Fig. 13: Ripresa aerea della metà occidentale dell'Ambar Tepe risparmiata dalla recente espansione urbana

2001 YILI SAMSUN İLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Önder BİLGİ*
Sümer ATASOY
Fuat GÖKÇE
Şevket DÖNMEZ

Samsun İli sınırları içinde 19-29 Temmuz 2001 tarihleri arasında Asarkale ve Akalan'da gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması¹ Prof. Dr. Önder Bilgi başkanlığında Doç. Dr. Sümer Atasoy, Yrd. Doç. Dr. Şevket Dönmez, Öğr. Gör. Dr. Fuat Gökçe, Araş. Gör. Sabahattin Ezer, Topograf Kemal Gülçen, Arkeolog Desinatör Burhan Gülkan ve Arkeolog Emrah Kurt ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı stajyer lisans öğrencileri Günşıl Kılıç ve Seda Tunca'dan oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın Kültür Bakanlığı temsilciliğini Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü uzmanı Arkeolog Lale Çukurkavaklı yapmıştır. Bafra-İkiztepe kazı evi araştırma merkezi olarak kullanılmıştır.

Asarkale, Bafra İlçesi Kolay Beldesi, Asar Köyü'nün 3 km. batısında, Kızılırmak Vadisi içinde yer almaktadır (Harita). Asarkale, antik çağlarda Bafra'yı Anadolu'nun iç kesimlerine bağlayan Kızılırmak Vadisi'ni kontrol için kurulmuş kale tipi bir yerleşmedir. 12. yüzyıldan itibaren Bafra, Türkmen saldırılarına karşı Bizanslılar'a destek limanı görevi üstlenmiştir. Bafra'dan başlayan Kızılırmak Vadisi'nde nehir yolundan iç kesimlere kadar ulaşım sağlanmaktaydı. Anna Komnenos'tan öğrendiğimize göre, Haçlılar 1101 tarihinde Merzifon'dan Bafra'ya kadar Kızılırmak Vadisi'ni kullanmışlar ve Karadeniz'e ulaşmışlardır. Daha sonraları bu yöre Selçuklular, Danişmentliler, Türkmenler ve Bizanslılar arasında el değiştirmiştir. Kızılırmak Vadisi 1960'lı yıllara kadar ulaşım ve taşımacılık için kullanılmıştır². Ancak, nehrin değişen yatağı ve taşıdığı alüvyonlar nedeniyle, yakın çevresindeki tüm Klasik ve Ortaçağ izleri ortadan silinmiştir. Bu yörede dolaşmış seyyahlardan öğrendiğimize göre Kızılırmak'ın batı yakasında Asarkale'den başka Konstantinuşağı adıyla başka bir kontrol kalesi daha bulunuyordu³.

Asarkale, kayalık bir tepenin oldukça dik olan güney yamacına kurulmuştur. Bu kayalık gerekli yerlerde basamak şeklinde yontulmuş, hem sur duvarları ve hem de ka-

* Prof. Dr. Önder BİLGİ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistonya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı İstanbul/TÜRKİYE

Doç. Dr. Sümer ATASOY, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı İstanbul/TÜRKİYE

Öğr. Gör. Dr. Fuat GÖKÇE, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü Ankara/TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Şevket DÖNMEZ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistonya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı İstanbul/TÜRKİYE

1 Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu'na desteklenmiştir. Proje No.ları: 1590/30042001 ve 1593/30042001

2 E. Akkan, "Kızılırmak'ın Aşağı Kesiminde Kayıklı Nakliyat", *Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* XX-3-4, Ankara, 1962, 263-279

3 A. Bryer-D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos*, Washington, 1985,91

le içindeki teras duvarları bu basamaklar üzerine oturtulmuştur. Yani Asarkale'yi çevreleyen sur duvarları topografyaya uydurularak inşa edilmiştir. Asarkale, Helenistik Çağ'da kurulduğu sur duvarlarının alt kısımlarında görülen düzgün kesilmiş iri blok taşlardan anlaşılan iç kale ile Ortaçağ'da iç kaleye ek olarak yapıldığı yine sur duvarlarının inşa tekniğinden anlaşılan dış kaleden oluşmaktadır. İç kalenin biri batıda diğeri ise doğuda olmak üzere iki kapısı vardır. Doğu kapısı aynı zamanda iç kaleden dış kaleye geçişi de sağlamaktadır. İç kalede bir sarnıç ile duvarlar eklenerek kapalı bir mekâna dönüştürülmüş bir mağara dikkati çekmektedir. Asarkale'nin sur duvarları dışında kayaya oyulmuş bir sarnıç ile yine kayaya oyularak açılmış merdivenli bir yer altı geçidi göze çarpmaktadır. Halen karayolu kenarında kalan bu geçidin ağzının gerçekte nehir kenarına kadar inmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Asarkale'deki çalışmalar 19-24 Temmuz 2001 tarihleri arasında 5 gün süreyle gerçekleştirilmiştir. 2000 yılında tarafımızdan sistematik bir şekilde araştırılmaya başlanan Asarkale'nin inşa edildiği olduğu sarp ve yalçın kayalığın (Resim: 1, 2) ve günümüze kadar ayakta kalmış savunma sistemi duvarları, kuleleri, giriş kapıları (Resim: 3) ile değişik seviyelerdeki teras duvarlarının (Resim: 4, 5) hassas bir biçimde ölçülebilmesi ve plânlara aktarılması için tüm alanı kaplayan yoğun bitki örtüsünün temizlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ancak kale ile ilgili olarak herhangi bir topografik plânın günümüze değin üretilmemiş olduğu gözönüne alınarak, yürütülen yüzey araştırmalarına baz teşkil etmek üzere, yapının görülebilen ve ulaşılabilen kısımlarının ölçülerek genel mimarî ve topografik şemanın ortaya çıkarılması ve gelecek yıllarda yürütülecek temizlik çalışmalarından sonra plânın tamamlanması uygun görülmüştür. Optik aletler kullanılarak gerçekleştirilen topografik ölçümler Öğr. Gör. Dr. Fuat Gökçe ve Topograf Kemal Gülcen tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ölçümler sonucunda elde edilen değerler bilgisayar ortamında hesaplanarak 1/100 ölçekte topografik plân hazırlanmıştır. (Plân: 1). Ölçüm çalışmaları sırasında Asarkale'nin tepe noktasından yol seviyesine kadar olan kot farkının 135 m. olduğu tespit edilmiştir.

Kalenin savunma sistemi duvarları, giriş kapıları ve kuleleri ile teras duvarları, malzeme ve yapım teknikleri açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Asarkale'nin savunma duvarlarını tahrip eden ve ölçüm çalışmalarını engelleyen yoğun bitki örtüsü, gerek duyulan alanlarda motorlu testere ve balta kullanılarak temizlenmiştir. Bu temizlik çalışmaları sonucunda duvar yüzleri daha belirgin olarak ortaya çıkartılmıştır. Kalenin içinde ve çevresinde sistematik bir şekilde yüzey araştırması yapılarak, tamamını çanak-çömlek parçalarının oluşturduğu maddî kültür kalıntıları da toplanmış ve Sam-sun Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Bunlara ek olarak motorlu bir tekne ile baraj gölünde gezilerek Altınkaya Barajı ile Derbent Barajı arasında kalan Kızılırmak Vadisi de taranmış, vadi içinde fotoğraf çekilerek olası antik yol güzergâhı ve fizikî coğrafya olabildiğince saptanmaya çalışılmıştır.

Asarkale'de yürütülen sistematik yüzey araştırmaları sonucunda, yapı ile ilgili önemli bulgular elde edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular henüz tam bir senteze ulaşmamıza yetecek düzeyde bütüncül bilgiler vermemektedir. Gelecek yıllarda gerçekleştirilmesi plânlanan temizlik çalışmalarından sonra yapının tarihî gelişimi, mimarî nitelikleri, yapı teknikleri ve malzeme kullanımı gibi konularda daha kesin bilgiler elde etmemiz olasıdır. Bu yıl yürüttüğümüz çalışmalar ışığında elde edilen bilgiler şöyle özetlenebilir:

Kale, Kızılırmak Nehri'nin kuzeyinde bulunan ve nehre göre 135 m. yükseklikteki sarp bir kayalığın üzerine konumlanmıştır. Yapının genel yönelmesi Kızılırmak Vadisi'ne hakim olmak üzere güney ve batıya doğrudur. Kale, kuzey ve kuzeydoğu yönünde kayalığa dayanmakta olup bu yönlerde sur duvarı bulunmamaktadır. Sur duvarları ve sur içinde bulunan duvarların incelenen bölümlerinde en az altı farklı inşaat tekniği kullanıldığı saptanmıştır. Söz konusu farklılaşma yapının tarihlenmesi ve zaman içinde yapılan müdahaleleri göstermesi açısından önemlidir.

Tespit edilebilen ve en erken döneme ait olduğunu düşündüğümüz ilk duvar tipi, büyük kesme taşlarla kuru duvar tekniğinde inşa edilmiş duvarlardır. Söz konusu duvar parçası, sur duvarlarının güneybatı köşesinde bulunan köşeli kulenin doğusunda, duvarın zemin kotunda bulunmaktadır. Çok ince bir işçilikle işlenmiş olan blokların dış yüzleri bombelidir. Bloklar arasında derz boşluğu yoktur. Ayrıca söz konusu blokların köşelerinde oluşturulan girintiler ve çıkıntılarla birbirlerine kenetlenmesi sağlanmıştır. Duvarın arka yüzünde de herhangi bir harç izine rastlanmamıştır. Yapım tekniği, detayları ve işçilik özellikleri gözönüne alındığında söz konusu duvarın Hellenistik Döneme tarihlenmesi olasıdır (Resim: 6). İkinci duvar tipi ise yine büyük kesme taşlarla kuru duvar tekniğinde inşa edilmiş duvarlardır. Söz konusu duvarların bir öncekinden farkı, dış yüzlerinin bombeli olmaması ve taşların birbirine geçme yapılmamış olmasıdır. Bu tip duvar parçaları yapının batı sur duvarlarının bir bölümünde, duvarın en alt kotunda ve iç kale içinde bulunan teras duvarının bir bölümünde gözlenmektedir. Tespit edilen üçüncü duvar tipi kesme taşlarla inşa edilmiş olan harçlı duvarlardır. Söz konusu duvarlarda taş boyutları daha küçüktür ve duvarlarda yer yer tuğla parçaları tesviye malzemesi olarak kullanılmıştır. Söz konusu duvarlarda bulunan harçlar büyük agregalıdır. Bu tip, iç kalenin batı duvarının bir bölümü ile benzer bir duvar tekniği iç kale batı kapısının kuzey bölümünde görülmektedir. Ancak bu bölümde ilgi çeken nokta kesme taş blokların bosajlı olmasıdır. Bosajlı blokların bazıları üzerindeki oyuklar ve diğer izler, söz konusu taşların başka amaçla şekillendirildiğini, dolayısıyla duvarda devşirme malzeme olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Söz konusu duvarın düğün kesme taşlarla inşa edilmelerine rağmen derzlerindeki uyumsuzluklar bu görüşümüze desteklemektedir. Dördüncü duvar tipi iç kalenin batı duvarlarının bir bölümünde görülen kaba yonu taş ve tuğla bloklarla inşa edilmiş olan almaşık duvarlardır. Yoğun kireç harcı kullanılarak inşa edildiği gözlenen bu tip duvarlar, yapıda Bizans Döneminin izleri olarak değerlendirilebilir. Beşinci duvar tipi, sıralı moloz taş tekniğinde inşa edilmiş olan bölümlerdir. Kireç harcı kullanılarak inşa edilmiş olan bu duvarlar iç kaleyi oluşturan duvarların büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Altıncı duvar tipi ise harçlı moloz taş tekniğinde özensiz bir biçimde inşa edilmiş olan duvarlardır. Bu tip duvarlar dış kaleyi oluşturan duvarların büyük bir bölümü ile iç kalenin bazı bölümlerinde görülmektedir.

Sonuç olarak yapının günümüze ulaşabilmiş ve gözleyebildiğimiz bölümleri, yerleşmenin ilk defa Hellenistik Çağ'da kurulmuş olabileceğini göstermektedir. Ayrıca yaşamının daha sonraki dönemlerde de devam ettiğini, çeşitli nedenlerle gerçekleşen tahribatlar nedeniyle birçok detay onarıldığını ya da eklemeler yapılmış olduğunu söylemek olasıdır.

Daha sonraki yıllarda yapılacak detaylı tespitler ve farklı inşaat tekniklerinin duvarlar üzerindeki dağılımları üzerinde yapılacak analizler, yapının nasıl bir değişim süreci geçirerek günümüze ulaşabildiğini daha kesin olarak söyleyebilmemize olanak verecektir.

Yüzey araştırmaları esnasında toplanan arkeolojik materyal içinde, mimarî çeşitliliğe paralel zenginlikte malzemeye henüz ulaşılammıştır. Hellenistik Çağ'a ait çanak-çömlek parçalarına rastlanmamıştır. Toplanan çanak-çömlek parçalarının hemen hemen tamamı Ortaçağ'a ait sırlı örneklerdir.

Bu çalışmada, Asarkale'de gelecek yıllarda ayrıntılı topografik ve arkeomagnetik çalışmalar geliştirilerek yerleşme dokusunun ve mimarî niteliklerin daha detaylı bir biçimde tespit edilmesi ve değerlendirilmesi, yapı ile ilgili tüm bilgilerin paylaşılabilir dokümanlar haline getirilmesi, yapı ve çevresinin kontrol altına alınması ve insan/doğa tahribatından korumak üzere önlemler geliştirilmesi ve çevre düzenleme çalışmaları yapılarak Asarkale'nin turizme açılmasının yerinde olacağı sonucu çıkmıştır.

Akalan, Samsun il merkezinin 18 km. güneybatısında, Çatmaoluk Köyü, Yeniköy Mahallesi'nin 2 km. güneyinde yer alan (Harita) kale tipi bir yerleşmedir. Yaklaşık 350 m. uzunluğa ve ortalama olarak 50-70 m. genişliğe sahip Akalan'ı bir kısmı günümüzde toprak altında kalmış olan ve uzunluğu 1 km. ye yaklaşan topografyaya uydurulmuş bir

savunma sistemi çevirmektedir. Kalenin kurulmuş olduğu tepenin büyük kısmını kapladığı anlaşılan kayalar, kimi yerlerde surlara doğal bir temel oluşturmuştur. Halen ortalama 4.50-5.00 m. yüksekliğe varan surlar, özellikle kuzeydoğu yüzde 55-60 derecelik bir eğime sahipken, batıya ve güneye doğru bu eğim 80 dereceye kadar dikleşmektedir. Kiklopik ve kaba taşlardan oluşturulmuş savunma duvarlarının boşlukları küçük taşlarla doldurulmuştur. Kalınlıkları tam olarak anlaşılamayan bu surların masif teknikte yapılmış oldukları, yasadışı kazılar sonucunda oluşmuş tahribat sonrasında saptanmıştır. Üzerinde, büyük olasılıkla, kerpiçten yüksek bir beden bulunduğu düşünülebilecek surun eğimli olarak yapılmış olmasının yanı sıra, diğer önemli bir özelliği de, dönüşlerin keskin açılar yerine yuvarlatılmış oluşudur. Kalenin bilinen iki girişi vardır. Birinci ve büyük giriş güneydoğuda, yuvarlatılmış ve kuleye benzer iki büyük duvar arasındadır⁴. Küçük olan ikinci giriş ise, kalenin kuzeydoğusunda yer alır (Plân: 2). Kalenin orta kesiminde bulunan yaklaşık 7-8 m.lik yükseltinin höyük olduğu anlaşılmıştır⁵.

Akalan'daki çalışmalar 25-29 Temmuz 2001 tarihleri arasında 5 gün süreyle gerçekleştirilmiştir. Akalan'ın inşa edilmiş olduğu kayalık (Resim: 7) ve savunma duvarları (Resim: 8), güney (Resim: 9) ve kuzey giriş kapıları (Resim: 10) ile aşağı şehrin yer aldığı düşünülen kuzey ve kuzeydoğudaki tarlaların (Resim: 11) topografik ölçümleri teodolit ve mira ölçüm aletleri ile Öğr. Gör. Dr. Fuat Gökçe ve Topograf Kemal Gülcen tarafından yapılmıştır. Bu ölçümler sonucunda elde edilen değerler bilgisayar ortamında hesaplanarak 1/100 ölçeğe topografik plânlar çıkartılmıştır (Plân: 2).

Akalan'ın günümüze kadar ayakta kalmış savunma duvarlarının, giriş kapılarının ve kale içinde orta kesimde yer alan yüksek düzlüğün vaziyet plânı çıkartılmış, kalıntıların ölçümleri yapılmıştır. Kalenin savunma duvarları ve giriş kapılarının malzeme ve yapım teknikleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Akalan'ın savunma duvarlarını tahrip eden ve ölçüm çalışmalarını engelleyen yoğun bitki örtüsü, motorlu testere ve balta kullanılarak kısmen temizlenmiştir (Resim: 8). Özellikle kalenin güney (Resim: 8, 9) ve kuzey (Resim: 10) giriş kapılarının batı ve doğu duvarlarında yoğunlaştırılan bu temizlik çalışmaları sonucunda duvar yüzleri daha belirgin olarak ortaya çıkartılmıştır. Bu dönem çalışmaları sonucunda gelecek yıllarda Akalan'da yapılacak çevre düzenlemesi, arkeolojik kazı ve restorasyon gibi çalışmalar için bir ön rapor hazırlanması uygun görülmüştür.

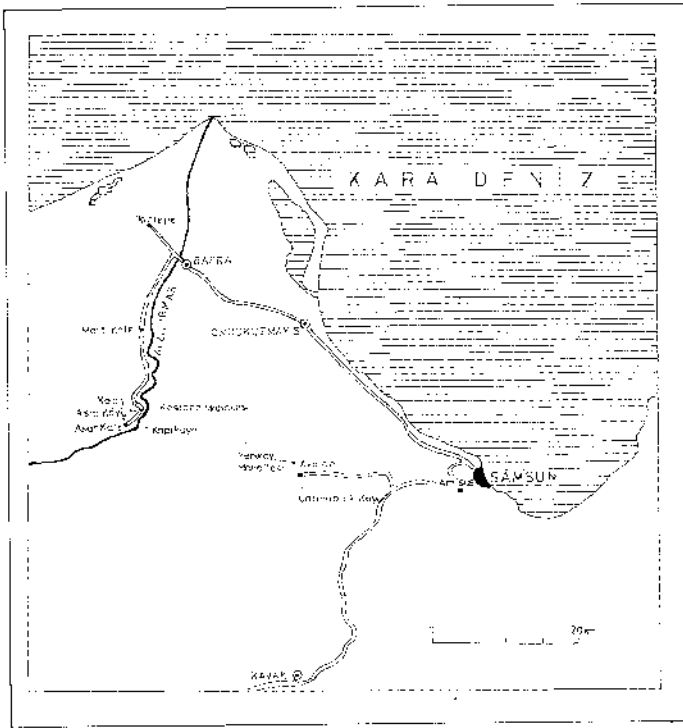
Kalenin içinde ve çevresinde sistematik bir şekilde yüzey araştırması da yapılarak çok büyük bir kısmını Geç Demir Çağı çanak-çömlek parçalarının oluşturduğu maddi kültür kalıntıları toplanmıştır. Ayrıca, kalenin kuzey yamacında pışmış toprak mimari kaplama bir levha parçası ele geçirilmiştir (Resim: 12). Üzerinde kabartma olarak yapılmış saç örgüsü motifli bulunan bu levha parçasının, 1906 yılında Th. Macridy Bey tarafından Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzeleri) adına Akalan'da yapılmış olan kazılarda bulunan örneklerle büyük benzerlik taşıdığı görülmüştür⁶. Bu buluntular Samsun Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiş ve yüzey araştırmasına son verilmiştir.

Yüzey araştırmalarımıza maddi ve manevi destek sağlayan Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne, İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu'na, Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na, Samsun Müze Müdürlüğüne ve İkiztepe kazı evini araştırma merkezi olarak kullanmamızı sağlayan ikiztepe kazısı başkanlığına teşekkürlerimizi sunarız.

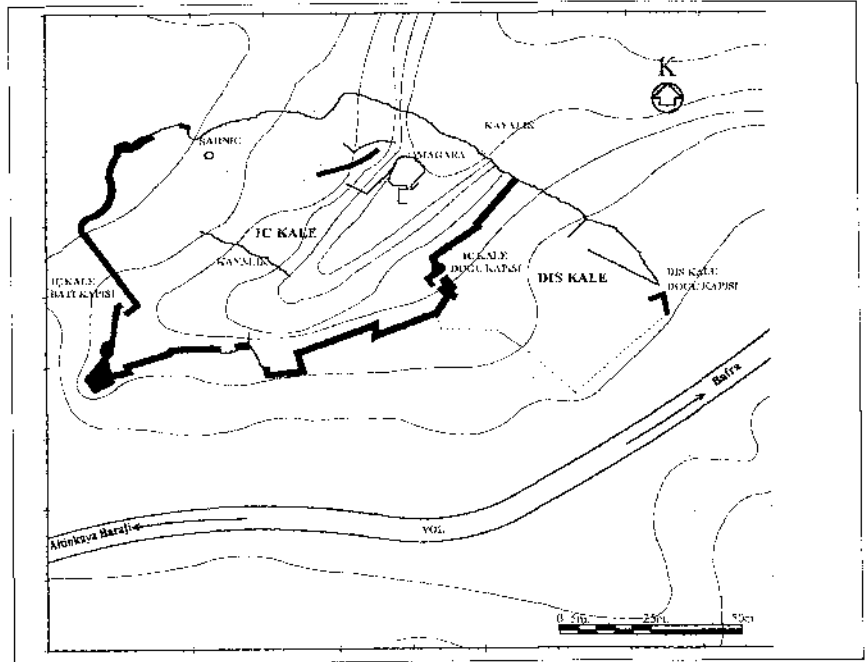
4 Bu giriş şimdi tahrip olmuş durumdadır.

5 U. B. Akım da ka'ede yaptığı inceleme sonucunda, bu yükseltinin höyük olabileceğini belirtmiştir (U. B. Akım, "İslahiye ve Samsun Bölgesinde 1972 Dönemi Çalışmaları", *Belleten* XXXVII:47, Ankara 1973 438; U. B. Akım, "Tilmen Höyük Kazısı ve Samsun Bölgesi Araştırmaları (1972)", *Türk Arkeoloji Dergisi* XXI:2, Ankara 1975, 25).

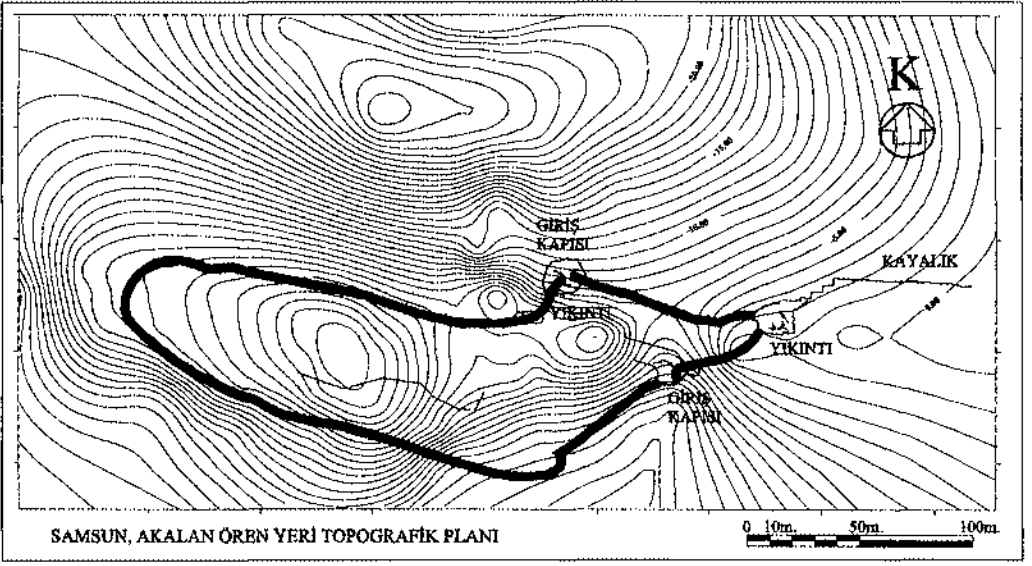
6 Th. Macridy: "Une Citadelle archaïque du Pont". *Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft* 4, Berlin 1907,

Harita: 2001 Yılı Samsun ili yüzey araştırması

Plân 1: Samsun Asarkale ören yeri topografik plânı

Plân: 2

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

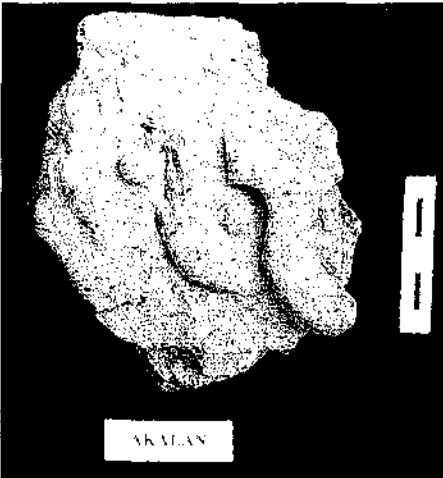
Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

DOĞU TRAKYA'DA EPIGRAFI VE TARİHİ COĞRAFYA ARAŞTIRMALARI 2001

Mustafa Hamdi SAYAR*

21 Ağustos-3 Eylül 2001 tarihleri arasında İstanbul, Tekirdağ, Edirne ve Çanak-kale illerinde ve Kırklareli Müzesi'nde yaptığım yüzey araştırması sırasında 60 adet yazıtlı 26 adet yazıtsız taşınır kültür varlığı incelenmiştir¹. Çalışmalarımın illere göre dağılımı aşağıda sunulmaktadır.

İstanbul İli Çalışmaları

Çalışmalarımızın ilk bölümünü İstanbul İli'nin Trakya bölgesinde kalan kesiminde yaptığımız tarihî-coğrafya çalışmaları oluşturdu. İstanbul Boğazı'nın batı yakasından başladığımız bu çalışmalar sırasında Sarıyer İlçesi'ne bağlı Uskumru Köyü'nde bulunan bir Bizans kalesini inceleme olanağı bulduk (Resim: 1). Konumu nedeniyle bu kulenin asıl işlevinin Karadeniz'den İstanbul Boğazı'na giriş yapmak isteyen gemileri gözleyerek tehlike halinde erken uyarı görevi yapmak olduğu anlaşılmaktadır. Oldukça harap duruma gelen kale yaklaşık 10 yıl kadar önce tümüyle yeniden inşa edilmiş olup temele yakın bazı kesimlerinde Bizans Devri duvar kalıntıları görülebilmektedir.

Aynı bölgede İstanbul Boğazı kıyısında Sarıyer ilçe merkezinin kuzeyinde bulunan Garipçe Köyü'ndeki kalenin ise Bizans ve Osmanlı devirlerinde 19. yüzyıl sonuna kadar savunma amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır (Resim: 2).

İstanbul İli'nin Trakya bölgesindeki arazisinde bulunan Altınşehir Beldesi'nde yapılan incelemeler sırasında bugünkü yerleşme alanının batısında geniş bir alana yayılan bir Erken Bizans Dönemi kalesi kalıntısı olduğu görüldü (Resim: 3). Küçükçekmece Gölü'nün kuzey kıyısında bulunan bu kalenin buradaki küçük bir yerleşme yerini dış saldırılardan korumanın yanı sıra Bizans İmparatorluğu'nun başkenti için hayati önem taşıyan göl çevresindeki tarım alanlarını da koruma amacıyla bir askeri garnizon ko-
nuşlandırmak üzere inşa edilmiş olması mümkündür. Bu yerleşme yerinin Roma ve Bizans devirlerindeki adı henüz bir epigrafik buluntu ile kesin olarak saptanamamıştır. Burası belki de birkaç km. kuzeyindeki Yarımburgaz çevresindeki antik yerleşmeyi de kapsayarak tek bir yerleşme yerini oluşturmaktaydı². Eğer bu tahminimiz doğruysa Al-

* Doç. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR, Nihat Kızıltan Sok. Taç Apt. No: 13 Da: 9 Suadiye, İstanbul/TÜRKİYE.

1 Araştırmalarıma izin veren T. C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve Bakanlık temsilcisi olarak çalışmalara katılan Tekirdağ Müzesi uzmanı Müniro Işın'a Tekirdağ, Edirne, Çanakale ve Kırklareli müze müdür-
lüklerine teşekkür ederim.

2 Yarımburgaz Mağarası ve çevresindeki antik kalıntılar hakkında bkz. M. Özdoğan - A. Koyunlu, 1986 Yılı Çalışmalarının İlk Sonuçları ve Bazı Gözlemler, *Arkeoloji ve Sanat Tarih Dergisi* 32/33, 1986, 7; M. Özdoğan, Recent Archaeological Research in Turkey. Yarımburgaz Cave 1986, *Anatolian Studies* 37, 1987, 221-223; Yarımburgaz'da bulunan Hellenistik ve Roma Devri mezar stelleri hakkında, A. Lajtar, *Die Inschriften von Byzantion*, Bonn 2000, 101 No. 92; 109 No. 111; 123 vd. No. 134; 148 No. 185. Altınşehir'de bulunarak İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne getirilmiş bazı buluntular hakkında bkz. R. Asat, Altınşehir Buluntuları 1976-1991, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 17, 2001, 415-424.

tinşehir ve Yarımburgaz beldelerini kapsayan yerleşme yeri, Anna Komnena'da değinilen Şiza adlı köy ile özdeş olmalıdır. Şiza'ya sadece Bizans kaynaklarından Anna Komnena'da değinilmektedir³. Söz konusu kaynakta 1081 yılında imparatorluğun başkenti Konstantinopolis'te yasal olarak hüküm süren III. Nikephoros Botaniates'e karşı ayaklanan I. Alexios Komnenos ile Johannes Dukas'a bağlı askerlerin Şiza'da kısa süre ordugâh kurduklarından bahsedilmektedir.

İstanbul İli'ndeki çalışmalarımızın son bölümünde Fener Patrikhanesi'nde bulunan ve Roma İmparatorluk Devrine tarihlenen mermerden, yazıtlı bir mezar stelinin inceleme olanağı bulduk⁴ (Resim: 4). M. Ö. 1. yüzyıla tarihlenen stel 19. yüzyılın ikinci yarısı başlarında Ph. A. Dethier ve A. D. Mordtmann tarafından görülerek yayınlanmıştır⁵. Ancak eserin muhafaza edildiği yer olarak Edirnekapi civarının belirtilmesi daha sonraki yayınlarda karışıklığa yol açmıştır⁶. Eserin üzerindeki kabartma ve eserin yazıtı bu stelin hiç bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde Dethier ve Mordtmann tarafından yayınlanan eser olduğunu kanıtlamaktadır. Eserin ortasında bir kelebek kabartması bulunan alınlığı ile mezar sahibinin betimlendiği alan arasında bulunan bir satırlık yazıttan bu stelin Diogenes kızı Theodora'nın mezar steli olduğunu anlamaktayız. Yazıtta kullanılan dilin bir Megara kolonisi olan Byzantion'da yaygın olarak kullanılan Dor lehçesinin etkisi altında olduğu görülmektedir⁷.

İstanbul İli'ndeki araştırmalarımızın son bölümünde, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü denetiminde bulunan bir özel koleksiyonda muhafaza edilmekte olan Trak atlı tanrısı kabartmalı steller ve stel parçalarını inceleme olanağı bulduk. Buluntu yerleri bilinmeyen bu eserlerin İstanbul'un batısında Trakya bölgesinde bulunan yerel kutusal alanlarda bulunmuş olmaları kuvvetli bir olasılıktır. Yine aynı koleksiyona Trakya bölgesinden getirilmiş olma olasılığı yüksek bir adak steli üzerindeki kabartmada Tanrıça Kybele betimlenmektedir.

Tekirdağ İli Çalışmaları

Tekirdağ İli'ndeki çalışmalarımıza aldığımız bir duyumu değerlendirerek gittiğimiz Çorlu İlçesi, Maksutlu Köyü civarında bulunmuş atlı tanrıya adanmış yazıtlı bir adak stelinin inceleyerek başladık. Trakya bölgesine özgü bu tanrının yeni bir kült belgesi olan bu stelin buluntu yeri olan Mandıra mevkiinde yapılan incelemede geniş bir alana yayılan bir Roma İmparatorluk Devri yerleşmesi saptadık.

Tekirdağ İli'nin Malkara İlçesi'ne bağlı Kermeyan Köyü yakınlarındaki Apri antik kentinden Kermeyan Köyü'ndeki bir eve getirilmiş Roma İmparatorluk Devrine tarihlenen bir yapıya ait olması kuvvetle muhtemel bir kemer parçası görülmüştür (Resim: 5).

Marmara Ereğlisi ilçe merkezinde bulunan Perinthos Antik Kenti buluntularının yeniden düzenlendiği Açık Hava Müzesi'nde akropolün en batı ucundan getirilmiş olduğu söylenen meander motifli bir sütun kaidesi görülmüştür. Bu buluntu yerinde imparator Hadrian için yaptırılmış olan bir tapınağın bulunduğu tahmin edilmekteydi (Resim: 6).

Ayrıca Marmara Ereğlisi ilçe merkezinden Tekirdağ Müzesi'ne getirilmiş bir Erken Bizans mezar steli parçası üzerinde çalıştık⁸. Söz konusu stelin üzerinde satır başları taşın kırılması sonucu kaybolmuş olan yazıtın kalan kısımlarından, mezar sahibinin isminin Johannes olduğunu ve ölüm tarihinin indiktion yıl sayılarına göre belirlen-

3 Anna Komnena 2, 6. 10.

4 Bu eseri incelememize olanak sağlayan Fener Patrikhanesi ilgi ilorine teşekkür ederim.

5 Ph. A. Dethier - A. D. Mordtmann, *Epigraphik von Byzantion und Constantinopolis*, Wien 1864, 54 No. 18.

6 N. Fatti - L. Robert, *Les stèles funéraires de Byzance gréco-romaine avec l'édition et l'index commenté des épitaphes par* L. Robert, Paris 1964, 136; E. Pfuhl - H. Möbius, *Ostgriechische Grabreliefs II Mainz* 1979, 406 No. 1657 Levina 242; SEG XXIX 669; A. Lajtar, *Die Inschriften von Byzantion I* Bonn 2000, 177 No. 243.

7 F. Bockel, *Sammlung der griechischen Dialekt-Inschriften III*, 1, Göttingen 1888, No. 3065.

8 Tekirdağ İli ve müzesindeki çalışmalarımız sırasında değerli yardımları ve tavsiyeleriyle araştırmalarımıza büyük katkıda bulunan Tekirdağ Müze Müdürü Sn. Mehmet Akif Işın'a teşekkür ederim.

miş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yazıtta kaçınıcı indiktion olduğu belirtilmediğinden stelin ne zaman diktirildiğini belirleyen kesin bir tarihleme yapmak mümkün olamamaktadır.

Edirne İli Çalışmaları

Daha sonra Edirne İli'nin Keşan İlçesi'ne bağlı Ibrice ve Yayla köyleri civarındaki Orta ve Geç Bizans Devri kaleleri incelendi (Resim: 7). Bunların Saros Körfezi'nin kuzey kıyısını koruma amacıyla inşa edildikleri sanılmaktadır (Resim: 8, 9). 2000 yılında da daha batıda, benzer mimari özellikleri gösteren ve aynı amaçla inşa edilmiş olduğu anlaşılan bir kale görmüştük.

Çanakkale İli Çalışmaları

Çanakkale İli'nde ise, Geliboğu İlçesi'ne bağlı Bolayır Beldesi'nin doğusunda bulunan ve Hellenistik Devir başkentlerinden Lysimakheia'yı lokalize ettiğimiz ören yerinde ve doğusundaki Maltepe ismi verilen tümölüs civarında tarihî-coğrafik gözlemlerde bulunduk. Söz konusu tümölüsün iş makinaları ile yarılarak imha edilme ve yağmalanma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu incelemelerimiz sırasında saptadık (Resim: 10). Tümölüsün bazı kesimlerinin kaçak kazılara karşı taşlarla doldurularak korunmaya çalışıldığını gördük.

Kırklareli Müzesi Çalışması

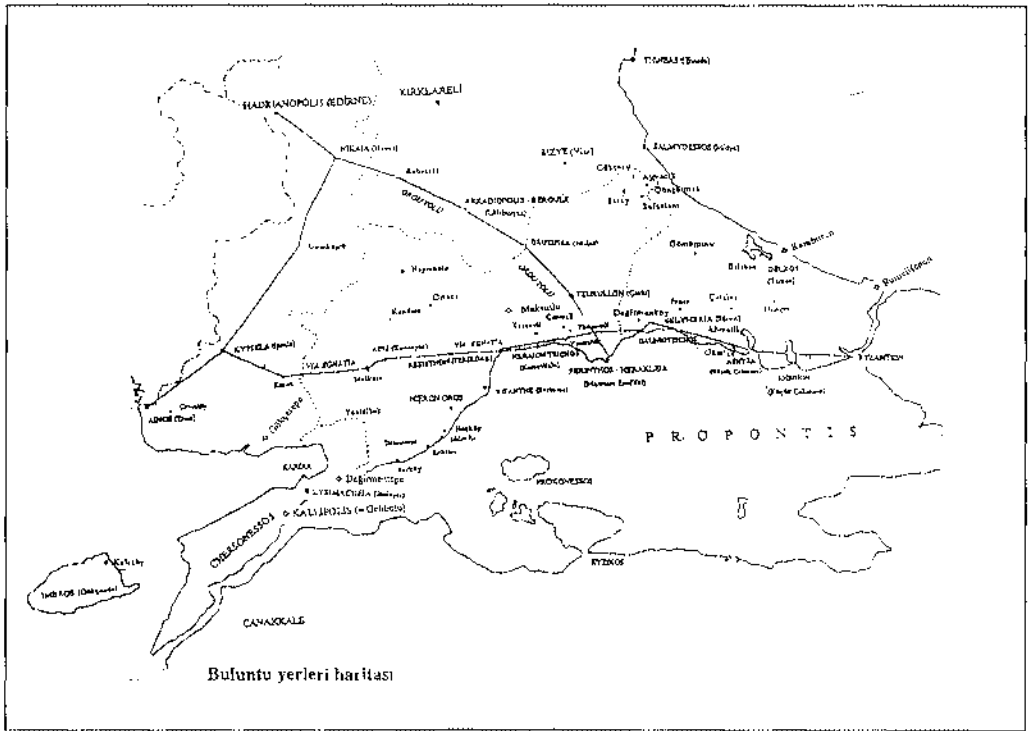
Kırklareli Müzesi'ne bir koleksiyoner tarafından devredilmiş olan ve Roma İmparatorluk Devrine tarihlenen bir mezar yazıtı incelemiştir⁹. Bir mermer levha üzerinde bulunan dokuz satırlık yazıttan mezarın Tatianos oğlu Aurelios Hermogenes'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Yazıtın 3. satırının başında bulunan Heroon sözcüğü bu levhanın bir mezar yapısının duvarında kullanıldığını göstermektedir. Yazıtın 3. ve 4. satırlarından mezar sahibi Hermogenes'in bu anıtı kendisi, çocukları ve torunları için yaptırmış olduğu anlaşılmaktadır. Yazıtın son satırlarında bu akrabaları dışında başka birinin mezara gömülmeye kalkışılması halinde kutsal imparatorluk veznesine 2000 Denar ve 500 değerli taş ceza ödenmesi öngörülmektedir.

Söz konusu yazıt özel bir koleksiyondan müzeye geldiğinden buluntu yeri bilinmemekle beraber, on yakın olasılık Vize İlçesi'nde lokalize edilen Bizye antik kenti nekropolünde bulunmuş olmasıdır.

Bergula yerleşmesinin lokalize edildiği Kırklareli'nin Lüleburgaz İlçesi sınırları içinden İstanbul Arkeoloji Müzeleri denetiminde bulunan bir özel koleksiyona getirilmiş olan bir adak steli parçası dikkati çekmektedir. Kosin buluntu yeri bilinmeyen stelin üzerindeki kabartmanın ortasında bir tanrıça ve onun solunda Zeus sağında ise profilden genç ve miğferli bir erkek görülmektedir.

Lüleburgaz civarından aynı koleksiyona getirilmiş diğer bir eser ise bir mezar steli olup üzerindeki yazıttan bunun Apphos oğlu Aurelios Kyrillos'un sağlığında yaptırmış olduğu anlaşılmaktadır. Mezar sahibini isminin M. S. 212 yılında İmparator Caracalla tarafından yayınlanan genelge uyarınca Roma vatandaşlığı hakkını kazanarak Aurelius ismini almış olduğu varsayımından hareket edersek yazıt ve kabartma M. S. 3. yüzyıl başlarına tarihlenebilir.

9 Bu yazıtın müzeye geçiğini bizlere haber veren ve Kırklareli Müzesi'nde çalışmalarımız için her türlü olanağı sağlayan Müze Müdürü Sn. Zükrü Yılmaz'a teşekkür ederim.

Harita 1: Buluntu yerleri

Resim 1: Uskumru Köyü civarında Bizans Devrin-den kalma kule

Resim 2: Garipçe Köyü'ndeki kale

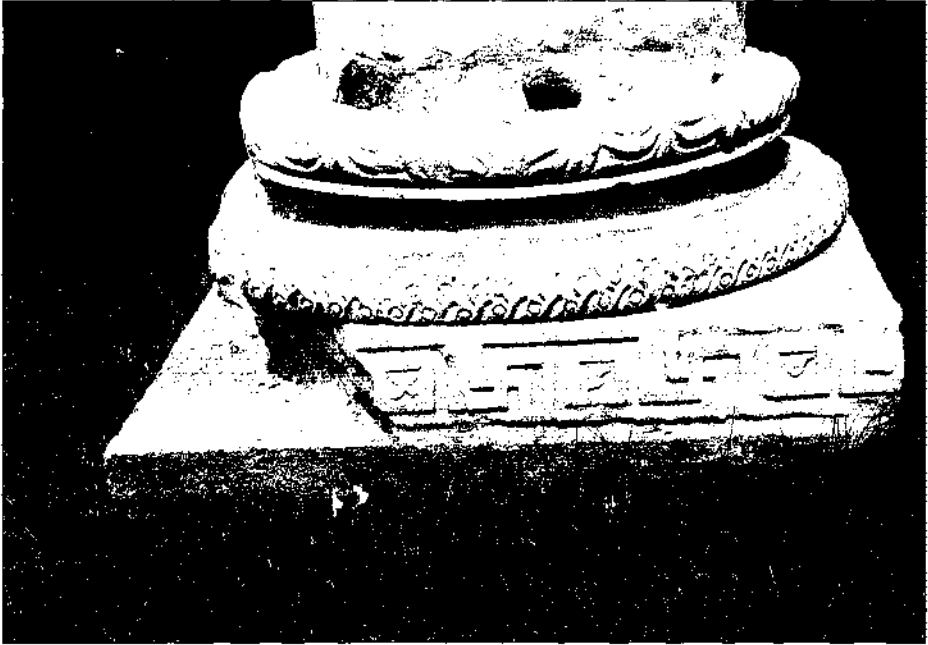
Resim 3: Altınşehir ile Küçükçekmece Gölü arasındaki alanda Bizans Devri kale kalıntısı

Resim 4: Fener Patrikhanesi duvarındaki mezar steli

Resim 5: Kermeyan Köyü'nde bulunmuş kemer parçası

Resim 6: Marmara Ereğlisi'nden (Perinthos) meander motifli sütun kaidesi

Resim 7: İbrice Kalesi kalıntıları

Resim 8: Yayla Kalesi içinden geçen yol

Resim 9: Yayla Kalesi'nin kalıntılarının kuzeybatıdan görünümü

Resim 10: Bolayır'da Maltepe adlı tümölüsün yarılan doğu kesimi

KİLİKYA'DA EPIGRAFI VE TARİHİ COĞRAFYA ARAŞTIRMALARI 2001

Mustafa Hamdi SAYAR*

11 Eylül-12 Ekim 2001 tarihleri arasında tarafımdan Adana, İçel, Osmaniye ve Hatay illerinde ve Alanya Müzesi'nde gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında toplam 112 adet taşınır nitelikte kültür varlığı ve 18 adet henüz bilinmeyen ören yeri saptanmıştır. Taşınır kültür varlıklarının 68 adedi yazıtlı, 44 adedi yazıtsız buluntulardır. Yapılan çalışmaların ve saptanan buluntuların illere göre dağılımı şöyledir¹:

Adana İli Çalışmaları

2001 yılı çalışmalarımızın ilk bölümünü oluşturan Adana İli'ndeki çalışmalara Adana il merkezinde bulunan ve antik Adana'nın Roma İmparatorluk Devrinden günümüze en iyi durumda korunagelmış anıtı olan Taşköprü adıyla bilinen antik köprünün incelenmesiyle başlanmıştır² (Resim: 1). Bu incelemeler sırasında Seyhan Nehri'nin su seviyesinin azalması sayesinde ortaya çıkan Roma Devri köprü kalıntılarının köprünün Bizans ve Osmanlı devirlerinde birçok kez tamir edilmiş olan ayaklarının güneyinde suyun akıntısıyla sürüklenerek büyük yığınlar oluşturduklarını gördük. Bu taş yığınları arasında yazıtlı bir blok parçası dikkatimizi çekti. Üzerinde üç satır eski Yunanca yazıt parçası kalmış olan bu blok büyük bir olasılıkla M. S. 2. yüzyılda köprünün yapıldığı ya da tamir görüldüğü dönemlerde hüküm süren İmparatorlardan birinin adını ve unvanlarını içeren büyük bir yapı yazıtına aitti.

Adana İli'nde, Karataş İlçe Jandarma Bölük Komutanlığı'nın bahçesinde, Karataş İlçe merkezinin birkaç km. batısında bulunan ve Mağarsos antik kentinin lokalize edildiği Dört Direk isimli ören yerinden getirilmiş olan arslan başı kabartmalı mermer bir arşitrav ve öküz başı ile girland kabartmalı mermer bir mimari eleman görülmüştür (Resim: 2).

Daha sonra Karataş İlçesi'ne bağlı köylerde yapılan çalışmalarda Karagöçer, Sarımsaklı ve Tuzla Köyü ve beldelerinde tesviye edilmiş üç höyük ve buntardan çıkarılmış çok sayıda mimari parça, keramik ve çatı kiremiti parçaları saptanmıştır (Resim: 3).

Aigeai antik liman kentinin lokalize edildiği Adana'nın Yumurtalık İlçe merkezinde yapılan çalışmalar sırasında bir evde, beyaz mermerden, başı ve ayakları kırılmış

* Doç. Dr. Mustafa H. SAYAR, Nihat Kızıltan Sok. Taç Apt. No: 13/9, Suadiye, İstanbul/TÜRKİYE.

1 2001 yılı çalışmalarına izin veren Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Adana, Hatay, Tarsus, Silifke, Anamur ve Alanya müze müdürlüklerine ve Bakanlık temsilcisi Yaşar Kepenek'e teşekkür ederim.

2 Adana Taşköprü hakkında bkz. C. Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, 19-22; M. H. Sayar *Antike Straßenverbindungen Kilikiens*, Stuttgarter Kolloquium zur historischen Geographie des Altertums 7, 1999, 458. Bu köprünün M. S. 4. yüzyılda Auxentius isminde bir mimar tarafından yeniden yapıldığı, halen Adana Müzesi'nde bulunan vezinli bir yazıt sayesinde bilinmektedir. Bu yazıt hakkında bkz. CIG 4440, *IGRA* III 887; G. Kaibel, *Epigr.* 1078; Hiller v. Gaertingen, *Flist. griech. Epigramme* 130; L. Robert, *Hellenica* IV 74; SEG XXX 1544; SEG XL 1295.

olan bir at heykelinin sadece gövde kısmı (Resim: 4) ve yine beyaz mermerden bir çıplak kadın heykelinin gövde parçası incelenmiştir (Resim: 5).

Aigeai antik kentinin batısındaki Zeytinbeli Köyü civarında bulunan bir yazıt ise Aigeai ile Kydnos Nehri kenarındaki Antiocheia arasında bir uyum ve işbirliği antlaşması yapıldığını belgelemektedir. Kydnos, bugünkü Tarsus Çayı'nın antik devirdeki adıdır. Aigeai ile antlaşma yapan Antiocheia ise, Tarsos şehri olup bu adı III. Antiochos Döneminde, M. Ö. 3. yüzyıl sonu ya da 2. yüzyıl başlarında Seleukos krallarının uyguladığı, Seleukos İmparatorluğu'nun hakim olduğu bölgelerdeki kentlere hanedan mensuplarının adlarının verilmesi politikası sonucu almıştır³. Sikkeler üzerindeki yazıtlar, Tarsos'un bu ismi IV. Antiochos'un M. Ö. 164 yılında ölümüne kadar resmen kullandığını belgelemektedir⁴. IV. Antiochos'un ölümünden sonra şehirlerin tekrar eski isimlerini kullanmaya başladıkları görülmektedir⁵. Bu durumda yeni bulunan yazıtta değinilen uyum antlaşması, en erken M.Ö. 3. yüzyıl sonları ile en geç M.Ö. 2. yüzyıl ortaları arasındaki dönemde yapılmış olmalıdır. Böyle bir antlaşma yapılması için birçok neden olmakla birlikte en büyük olasılık Aigeai'nin önemli bir stratejik ve ticari liman olması ve Tarsus'un kara yollarının kavşağında bulunmasıyla ulaştığı öneme deniz ticaretinde ulaşarak her iki kentin birbirlerine rakip duruma gelmeleri olmalıdır.

Adana İli, Yakapınar Beldesi yakınlarında lokalize edilen Mopsuestia antik kentindeki çalışmalar sırasında antik kentin güneyindeki Dede Dağı'nın kuzey yamacında Erken Bizans Devrine tarihlenen bir kaya mezarı incelendi. Mezarın içinde kırmızı renkle yazılmış mezar yazıtı, bu mezarın Kyriakos isminde birine ait olduğunu göstermektedir. İçinde yazıtın yazımında kullanılan kırmızı renkle yapılmış tavus kuşu, haç ve geometrik süslemeler bulunan kaya mezarı, dağın tepesindeki kayalığın kuzeyinde ova-ya hakim bir konumdadır.

Aynı dağın batı yamacında bir mağara önünde ana kayaya yazılmış bir yazıttan, burasının Athena Oreia isimli dağ tanrıçasının kült yeri olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 6). Mağaranın duvarlarına nişler kazındığı ve girişe bazı yapılar inşa edilmiş olduğu görülmüştür (Resim: 7). Ovalık Kilikya'da Athena Oreia kültü, 1997 yılında Mopsuestia'nın güneyindeki arazide bulunan bir adak yazıtı sayesinde belgelenmekteydi⁶. Bu yazıtın bulunduğu Kütüklü Köyü'nün Dede Dağı'nın batı yamacının hemen bitimindeki düzlükte olması, Kütüklü Köyü'nde bulunan yazıtın da Dede Dağı'nın batı yamacındaki mağarada geçen yıl bulduğumuz kült yerinden, sonradan aşağıya indirilmiş veya oradan düzlüğe yuvarlanmış olabileceğini düşündürmektedir. En azından bu adak yazıtı dağın yamacındaki kült yeri ile doğrudan bağlantılıdır.

Athena Oreia kültü ilk kez 1914 yılına J. Keil ve A. Wilhelm tarafından Silifke'nin kuzeyinde yöre halkı tarafından Kızılın olarak tanımlanan mağaranın girişine kazınmış olan yazıtla belgelenmiştir⁷. Daha sonra Orta Dağlık Kilikya'da Efrenköy'den bir adet⁸ ve Elaiussa-Sebaste'nin kuzeyindeki arazisinden iki adet olmak üzere toplam üç adet Athena Oreia'ya sunulmuş olan adak yazıtı, kısa bir süre öncesine kadar bu tanrıçanın sadece Orta Dağlık Kilikya'ya özgü bir dağ tanrıçası olduğunun sanılmasına yol açmıştır. Ancak Doğu Kilikya'da Mopsuestia'nın güneyindeki arazisinde bulunan iki adak ya-

3 Tarsus'un isminin M.Ö. 3. yüzyılda Kydnos kenarındaki Antiocheia olduğunu Delphi yazıtları belgelemektedir, bu konu hakkında bkz. RE IV A/2 (1932) Tarsos maddesi, 2419 (Ruge); L. Couve, Inscriptions de Delphes. BCH 18, 1894, 267; Fouilles de Delphes II: 2, 208 und III 4, 154; R. Flacelière, Les Attolien à Delphes. (Paris 1937), 438 und 502; G. Cohen, The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands and Asia Minor. Berkeley, Los Angeles Oxford, 1995, 359.

4 V. Tschirikower, Die hellenistischen Städtegründungen von Alexander dem Grossen bis auf die Römerzeit, Leipzig 1927, 40; R. Ziegler, Münzen Kilikiens aus kleinen deutschen Sammlungen, Vestigia 42. München 1988, 620; SNG E, Levante, 906-914; ay. yaz., SNG, Switzerland I Cilicia, Supplement 1 (Zürich 1993), 249; SNG Paris 1993, 1270-1281.

5 Bkz. G. Cohen, The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands and Asia Minor. Berkeley, Los Angeles Oxford, 1995, 366 ff.;

6 Bu yazıtın bulundu haberi hakkında bkz. M. H. Sayar, Kilikya'da Epiğrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1997. XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt (25-29 Mayıs 1998 Tarsus) Ankara 1999, 411.

7 Bu yazıt hakkında bkz. J. Keil - A. Wilhelm, Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien. MAMA III. Manchester 1931, 18 vo. No. 33; SEG 37, 1987 No:327.

8 Bu yazıt hakkında bkz. S. Durugönül, Athena Krisoa Oreia, Epigraphica Anatolica 10, 1987, 115 vo.; SEG 37, 1987 No:299.

zıtı, Athena Oreia'nın yalnız Orta Kilikya'da değil, aynı zamanda Doğu Kilikya'da da tapınım gördüğünü belgелеmektedir.

Araştırmalarımızın daha sonraki bölümünü Anazarbos antik kenti içi ve çevresinde yaptığımız incelemeler oluşturdu. Yeşildam Köyü'nün güneyinde bir tarlada 210x150 cm. boyutlarında küçük bir sarnıç görüldü (Resim: 8). Anazarbos antik kentinin bulunduğu Dilekkaya Köyü'nde ve çevresinde ise 6 adet Roma İmparatorluk Devrine tarihlenen yazıtlı mezar steli incelendi.

Anazarbos arazisinin kuzey yönüne yayıldığı alanı saptamak amacıyla Kozan ilçesi civarında yaptığımız araştırmalar sırasında varlığı keşfedilerek bilim dünyasına tanıtılan ve Seleukos Devletinin hazinesinin saklanmış olduğu Kyinda yerleşmesi ile özdeş olduğunu sandığımız Hellenistik Devir kalesi Karasis'te ve bir Asur kralının kaya kabartması, hava tanrılarına adanmış Roma İmparatorluk Devrine ait bir tapınak ve etrafında bir yerleşme yeri bulunan Uzunoğlan Tepesi'nde 2001 yılında kapsamlı incelemelerde bulunulmuş ve hem mimarlık tarihi ve hem de tarihi-coğrafya yönünden çeşitli unsurlar değerlendirilerek gelecek yıllarda yapılması öngörülen çalışmalar için önemli ipuçları elde edilmiştir.

Büyük kısmı Ortaçağ'da inşa edilmiş olan Kozan Kalesi duvarlarındaki blok taşlar üzerinde bulunan ve antik devir taşçı ustası işaretleri olduğunu sandığımız eski yunanca harfler ayrıntılı olarak incelenmişlerdir. Üzerinde taşçı ustası işareti niteliğinde eski Yunanca harfler bulunan blok taşların burada Hellenistik ya da Roma İmparatorluk Devrinde inşa edilmiş ve büyük bir olasılıkla Ortaçağ'da sökülmüş olan bir kaleye ait oldukları ihtimali üzerinde durmaktayız.

Kozan ilçe merkezindeki bir mezarlıkta bulunan ve civardaki antik nekropollerden buraya getirilmiş olduğu anlaşılan yazıtlı ve yuvarlak bir mezar taşı ile Kozan'daki birçok evin bahçesinde görülen ve çevredeki antik yerleşme yerlerinin nekropollerinden getirilmiş olan yazıtlı mezar stelleri, Anazarbos'un kuzeydeki arazisinde Roma İmparatorluk Devrinde yaşayanlar hakkında bilgilerimize katkıda bulunmaktadır.

Kozan ilçe merkezinin güneyindeki Eskikabasakal Köyü'nde bir evde bulunan Latince ve eski Yunanca olmak üzere iki dilde yazılmış bir onurlandırma yazıtı incelenmiştir. Sunağın Latince yazıtından sonra gelen Yunanca metnin ilk satırında, M.Ö. 19 yılında başlayan Anazarbos yerel takvimine göre verilmiş 133 yıl sayısı okunmaktadır. Böylece sunağın M.S. 114 yılında diktilirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Aynı köyün içinde çok sayıda Roma İmparatorluk Devrine ait yapı temelleri ve mozaik döşeme görülmesi burasının antik devirde de bir köy yerleşimi olduğunu belgелеmektedir.

Anazarbos'un kuzeyinde, Kozan İlçesi'ne bağlı Kayadibi Köyü'nde Karakilise adıyla anılan bir Erken Bizans kilisesi ile geniş bir alana yayılan bir Roma İmparatorluk Devri köy yerleşmesi saptandı (Resim: 9). Burada bulunan bir Tarkondimotos Philopator sikkesi sayesinde bu ören yerinin, en azından M.Ö. 1. yüzyıl sonu ile M.S. 1. yüzyıl başlarında Doğu Kilikya'da Kastabala ve civarında hüküm süren bu yerel kralın döneminde var olduğunu öğrenmekteyiz. Yukarıda değinilen kilise söz konusu yerleşme yerinin Erken Bizans Devrine kadar yoğun olarak iskân edildiğini göstermektedir.

Kozan'ın Kuytucak Köyü, Karapınar Mahallesi'nde bulunan su kaynağında ana kayaya çizilmiş bir genç erkek büstünün yüz kısmının define aramak amacıyla büyük ölçüde tahrip edilmiş olduğu görülmüştür. Karapınar ile Kapız Deresi arasındaki tepede büyük bir Roma Devri Köyü yer almaktadır. Bu ören yerinde çok sayıda ezme taşı ve ev temeli kalıntısı bulunmaktadır.

Osmaniye İli Çalışmaları

Osmaniye İli'ndeki çalışmalara Neronias/İrenopolis antik kentinin lokalize edildiği Düziçi ilçe merkezindeki incelemelerle başlandı. Düziçi'nin Harap Mahallesi'nde bulunan üç adet yazıtlı mezar steli, iki adet mermerden aslan başı ve onur yazıtlı bir heykel kaidesi incelendi. Onur yazıtında adı geçen imparatorluk kültü rahibi sayesinde bu antik kentte imparatorluk kültürünün varlığı ilk kez epigrafik yönden belgelenmektedir.

Düzici çevresindeki nekropollerde bulunarak ilçe merkezinde koruma altına alınan iki mezar yazıtından biri Roma, diğeri Bizans Devrine tarihlenmektedir. Ayrıca üzerinde bir hayvan kabartması bulunan üstü kırık zıvanalı bir stel ile yandan tasvir edilmiş genç erkek kabartmalı yuvarlak bir mezar taşı, geçen yıl Düzici ilçe merkezinde inceleme olanağı bulunduğumuz eserler arasındadır.

Düzici ilçe merkezinin batısında bulunan Sabun Çayı üzerinde halen kullanılmakta olan bir köprü'nün ayaklarında burada daha önce bir Roma köprüsü olduğunu gösteren mimari kalıntılar saptanmıştır (Resim: 10). Söz konusu köprü Neronias'ı, batısındaki komşu kent Hierapolis-Kastabala'ya bağlayan yol güzergâhındaydı.

Osmaniye İli'ndeki çalışmaların ikinci bölümünü il merkezinin birkaç km. kuzeyindeki Kastabala-Hierapolis antik kentindeki incelemeler oluşturdular. Antik kentin stad-yumu civarında yeni ortaya çıkan bir onur yazıtı parçası incelendi. Bu arada antik kent içinde günümüze değin yeri bilinmeyen Artemis Perasia Tapınağı'nın yerini arama çalışmaları sürdürüldü ve önemli ipuçları elde edildi.

Ayrıca Osmaniye il merkezindeki meslek yüksek okulu bahçesinde, Kastabala antik kenti su yoluna ait olduğunu sandığımız, taştan yapılmış basınçlı su yolu künklerinden altı tane saptandı (Resim: 11). Bunlar büyük bir olasılıkla Düzici'nin Karagedik Beldesi'ndeki kaynaklardan çıkan suyu, Ceyhan Nehri üzerinden batıya doğru sevk etmek üzere yapılmış olan ve yerini daha önceki yıllarda bu bölgedeki yüzey araştırmalarımız sırasında saptamış olduğumuz su yolu köprüsünün üzerindeki künklerden bazılarınıdır.

Osmaniye İli'nin Toprakkale İlçesi Belediye Başkanlığı tarafından çevreden toplanan arkeolojik eserler arasında 5 adet yazıtlı eser dikkati çekmektedir. Bunlardan biri onur yazıtı olup dört tanesi mezar yazıtıdır. Bunlardan başka volütlü mermer bir sütun başlığı ile Roma İmparatorluk Devrinden bir paye başlığı civardaki anıtsal yapılara ait olmalıdır. Bu eserlerin büyük bir bölümünün Toprakkale'nin kuzeydoğusunda bulunan Kınık mevkiinden geldiği söylenmektedir. Antik devirde büyük bir olasılıkla Kastabala antik kentinin arazisinde bulunan bu mevkide yaptığımız inceleme sonucu bu mimari elemanların kullanılmış oldukları herhangi bir yapı kalıntısına rastlamamış olmamız, bu iki mimari elemanın da Kastabala'dan getirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Çukurova'nın en kuzeydoğu köşesindeki Kadirli ilçe merkezinde lokalize edilen antik Flaviopolis kenti çevresinde yapılan incelemelerde, ilçe merkezinin kuzeyindeki Maksutoğlu yaylasında bir Bizans kilisesine ait yapı yazıtı incelenmiştir. Yazıtta Georgios oğlu Theodoros'un kilisenin yapımını sağladığına değinilmektedir. Yazıtın buluntu yerinde bir kiliseye ait kemer parçası ve başka mimari elemanlar görülmektedir. Aynı yaylada bir Roma Devri yerleşmesine ait kaya mezarları ile bir lahit görülmüştür.

Hatay İli Çalışmaları

Hatay İli, Erzin İlçesi'nin batısında bulunan Epiphaneia antik kentinden civardaki bir çiftliğe getirilmiş mermerden yazıtlı bir konsol incelendi. Üzerindeki deliklerden burada bir heykel bulunduğu anlaşılan konsolun yazıtında, şehir ve halk meclislerinin kararları ile Aurelius Fronto'nun kentin imar faaliyetine yaptığı maddi katkılar nedeniyle onurlandırılmasına karar verildiğinden bahsedilmektedir.

İçel İli Çalışmaları

Bu ildeki çalışmalara Mersin'in batısındaki Mezitli Belediyesi'nde bir evde bulunduktan sonra Mersin Müzesi'ne getirilmiş olan yazıtlı bir mezar stelinin inceleyerek başladık. Glykon isimli mezar sahibinin steli her ne kadar Mezitli'de ortaya çıkmış olsa da, yazıtın ilk satırında kullanılan ve tasasız anlamına gelen alupe ifadesi, başka bir sözcük kazınarak onun yerine yazılmıştır. Genellikle antik Suriye bölgesinin mezar yazıtlarına özgü bu ifade nedeniyle söz konusu eserin antik Suriye bölgesinden Ortaçağ ya da Yakınçağ'da deniz yoluyla Mersin'in Mezitli Beldesi sahiline getirildiğini veya mezar sahibinin antik Suriye bölgesinden Soloi-Pompeopolis'e gelmiş bir göçmen olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

İçel İli'ndeki çalışmaların daha sonraki bölümünde, Roma İmparatorluk Devrinde Kilikya eyaletinin başkenti olan Tarsos antik kentinin kuzeyindeki yayılma alanının araştırılmasına devam edildi. Bu amaçla yapılan incelemeler sırasında Tarsus İlçesi'nin birkaç km. kuzeyinde bulunan Sağlıklı Köyü'nün Sakızlıklı mevkiinde geniş bir alana yayılan bir Roma İmparatorluk Devri yerleşmesi saptanmıştır (Resim: 12). Burada çok sayıda Roma İmparatorluk Devri ev temeli kalıntısı, bir Ortaçağ kilisesi, zeytinyağı üretim yerleri, üzüm ezmeye havuzları, uzun yüzü üzerinde kadın ve erkek kabartması, kısa yüzünde Medusa kabartması olan bir lahit teknesi ile üzerinde birkaç satır yazıt bulunan ve ortasında mozar sahibine ait olduğu anlaşılan yerel işçilikle yapılmış bir büst kabartması dikkati çekmektedir. Bu yerleşme yerinde bulunan ana kayaya oyulmuş sarıncıların üzerlerinin dikdörtgen biçiminde kesilmiş blok taşlarla örtülmüş oldukları görülmektedir (Resim: 13). Bir de kaya mezarı gördüğümüz ören yerinin, Tarsus'un kuzeyinde halen kesin yeri belirlenememiş Mopsukrene yerleşmesi olup olmadığını kesin olarak saptayacak herhangi bir epigrafik buluntu henüz ele geçirilmemiştir⁹.

Ayrıca Tarsus'a bağlı Yanıkkışla Köyü'nün kuzeyinde bir kaya üzerinde oldukça silik durumda 25 satırlık eski Yunanca bir yazıt görülmüştür. İçeriği tam anlaşılamayan bu yazıtın çevresinde az sayıda bina kalıntısı olması, burada bir köy yerleşmesinden çok bir kutsal alan olabileceğini düşündürmektedir.

Tarsus'un güneybatısında Tarsus ile Kazanlı arasında büyük bir höyük üzerinde kalıntıları görülen Godebes Kalesi'nde yapılan incelemede, burada Roma İmparatorluk Devri ve Bizans Devrine tarihlenen büyük bir ören yeri olduğu anlaşılmıştır. Çevresinde oluşturulan bahçelerin höyüğün eteklerini kısmen tahrip ettikleri görülmektedir. Bazı araştırmacıların antik coğrafyacı Strabo'nun verdiği bilgilere dayanarak Godebes Kalesi'nde lokalize etmek istediği Seleukos Devletinin hazinesinin bir kısmının saklanmış olduğu Kyinda yerleşmesinin, antik kaynaklarda belirtilen tahkim edilmiş Hellenistik bir kale olma işlevi göz önüne alındığında, Godebes ya da Yaka Kalesi'nin Kyinda ile özdeş olamayacağı yapılan inceleme sonucunda kesin olarak belirlenmiştir¹⁰. Çünkü Godebes Kalesi'nin bulunduğu alanın topografik yapısı ve denize olan göreceli yakınlığı, böyle bir hazinenin güvenlik içinde saklanması için gerekli nitelikte değildir.

Yine aynı bölgede sahilde bulunan Kazanlı Beldesi'nde yaptığımız incelemelerde hiçbir antik yerleşme izine rastlamadık¹¹. Kazanlı'nın birkaç km. kuzeyindeki Topraktepe üzerindeki modern yapıların neden olduğu tahribata rağmen halen Kazanlı civarındaki en büyük höyük olduğu izlenimini vermektedir. Belki de bu bölgede halen yeri aranmakta olan antik Anchiale yerleşmesini Topraktepe'de lokalize edilmesi önerilebilir¹². Topraktepe ilk yerleşildiği dönemde ya deniz kıyısında idi ya da denize çok yakındı. Zamanla denizin dolması ile bugünkü kıyı çizgisi ile Topraktepe arasında birkaç km.lik bir uzaklık oluşmuştur. Kilikya'nın en eski şehirlerinden biri olan Anchiale'nin kesin yeri ancak Mersin-Kazanlı-Tarsus arasında kalan bölgede gelecek yıllarda ortaya çıkması olası arkeolojik ve epigrafik buluntular sayesinde belirlenebilecektir.

Korykos antik kenti sahilinin karşısında bulunan Kızkalesi adacığı üzerindeki Ortaçağ kalesinin duvarlarında devşirme malzeme olarak kullanılan 10 adet yazıtlı mimari eleman incelenmiştir. Bu arada ada üzerinde Mersin Müzesi tarafından yapılmakta olan kurtarma kazısı sırasında da yazıtlı bir arşitrav parçası daha bulunmuş olup kazıyı yöneten Arkeolog Güler Gürkan'ın isteği üzerine bu eser de incelenmiştir¹³. Yapılan incelemede, üzerindeki yazıtların yardımıyla bu arşitravların Roma İmparatorluk Devrine ait farklı yapılara ait oldukları anlaşılmıştır. Bunlar ada üzerinde bulunan tapınak ya da gemilere yol gösteren fener veya liman tesisleri gibi yapılar olmalıydılar.

9 Mopsukrene hakkında bkz. F. Hild - H. Hellonkemper, *Kilikien und Isaurien V Wien 1990*, 359 Mopsukrena' maddesi.

10 Godebes Kalesi hakkında bkz. F. Hild - H. Hellonkemper, *Kilikien und Isaurien V Wien 1990*, 458 Yaka Kalesi maddesi.

11 Kazanlı ve civarı hakkında bkz. F. Hild - H. Hellonkemper, *Kilikien und Isaurien V Wien 1990* 297 Kazanlı maddesi.

12 Anchiale'nin yeri için bazı araştırmacılar Kazanlı'yı, bazı araştırmacılar da Mersin'de bulunan Yumuktepe'yi önermişlerdir. Anchiale'nin Yumuktepe'de lokalize edilmesi hakkında bkz. F. Hild - H. Hellonkemper, *Kilikien und Isaurien V Wien 1990*, 185 Anchiale maddesi. Yumuktepe'de Zephyrion yerleşmesinin lokalize edilmesi konusunda, son yıllarda burada yürütülen kazılardan sonra neredeyse hiçbir kuşku kalmamıştır.

13 Mersin Müzesi Müdürü Sn. Akif Yücel'e, Mersin Müzesi uzmanı Sn. Güler Gürkan'a bu yazıtı incelemeye çağrışı sağladıkları için teşekkür ederim.

Kalykadnos (= Göksu) Çayı kıyısındaki Seleukeia antik kentinin lokalize edildiği Silifke ilçe merkezinde restore edilen eski kaymakamlık binasının içinde bulunmuş olan ve Erken Bizans Devrine tarihlenen yazıtlı bir levha incelenmiştir. Üzerindeki yazıttan Stephanos isminde bir şahsın mezar yapısına ait olduğu anlaşılan levhanın Seleukeia'nın güney nekropollerinin bulunduğu Aya Thekla arazisi civarından getirildiğinin tahmin edildiği, eseri muhafaza eden şantiye yetkililerince belirtilmiştir.

Silifke içindeki bir kahvenin önüne kentin Roma Devri nekropolünden getirilmiş olduğu anlaşılan yazıtlı yuvarlak bir mezar taşı incelenmiştir. Silifke İlçesi'ne bağlı Çaltıbozkır Köyü'nden Silifke Müzesi'ne getirilmiş olan bir diğer yazıtlı yuvarlak mezar taşının üzerindeki kabartmalardan bunun bir ailenin mezar anıtı olduğu anlaşılmaktadır. Yine Silifke İlçesi'nin kuzeyindeki ören yerlerinin birinden müzeye getirilmiş olan niş biçimli mezar anıtının kabartmaları ve altındaki bir satır yazıttan, bunun da bir aile mezarına ait olduğu saptanmıştır. Ayrıca Silifke Müzesi'ne nereden getirildiği belli olmayan bir Hellenistik Devir onur yazıtı incelenmiştir. Büyük bir olasılıkla Uzuncaburç'ta bulunan Diokaisareia antik kentinden getirilmiş olan bu yazıtın bir benzeri Diokaisareia'da ortaya çıkmış ve tarafımdan incelenmiştir. Söz konusu yazıtın Hellenistik Devirde Diokaisareia'daki Zeus Tapınağı'nda hüküm süren rahipler ailesinin mensuplarından birinin onurlandırılması amacıyla bir heykel kaidesi üzerine yazdırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Aynı ören yerinde geçtiğimiz yıllarda bulunan ve bu yıl görülen yazıtlar üzerinde çalışmalar devam etmektedir. Ayrıca Diokaisareia'nın doğu ve kuzeyindeki arazisinde Roma İmparatorluk Devrine tarihlenen çok silik yazıtlı mil taşı parçaları saptanmıştır.

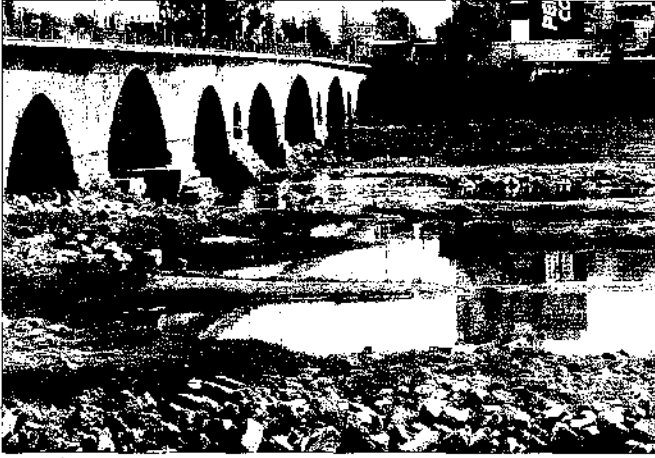
Silifke ilçe merkezinin birkaç km. kuzeyinde yan yana iki mağaradan birinin içinde, ortada ayakta giyimli şekilde tasvir edilmiş bir Athena kabartmasını inceledik (Resim: 14). Mağara içinde ateş yakılması sonucu büyük ölçüde tahrip olan tanrıça kabartmasının sol elinde bir mızrak görülebilmektedir. Tanrıça kabartmasının bulunduğu mağaranın solundaki diğer bir mağaranın önünde iki adet aynı büyüklükte ana kayaya oyulmuş havuz bulunmaktadır. Athena kabartmasının bulunduğu mağaranın sağında bulunan nişin güneyinde, kayaya işlenmiş bir tapınak cephesi ve tapınak cephesinin içinde iki büst kabartması bulunmaktadır. Biri erkek, biri kadın olan bu kabartmaların bir tanrı ve tanrıçaya ait olma olasılıkları kuvvetlidir.

Söz konusu mağara, içindeki Athena kabartması, etrafındaki kaya kabartmaları ve havuzlar dikkate alındığında, bir kült yeri olduğu izlenimi vermektedir. Eğer bu varsayım doğruysa, burada Tanrıça Athena'ya ait bir kutsal alandan söz etmek gerekir. Burada tapınım gören Athena, Silifke antik kentinde lokalize edilen Seleukeia'nın Hristiyanlık öncesi din hayatında büyük rol oynayan Athena'nın yanı sıra Silifke'nin kuzeyindeki Kızılın Mağarası'ndaki kaya yazıtı sayesinde varlığını öğrendiğimiz Athena Oreia olmalıydı. Çünkü Athena burada da tıpkı Kızılın Mağarası ve Dede Dağı'ndaki mağaradaki Athena Oreia kült merkezi gibi yine bir mağarada tapınım görmek ve her üç mağara da batıya bakmaktadır. Bu nedenle söz konusu mağaranın Athena Oreia'ya adanmış bir dağ tapınağı ve büyük bir olasılıkla Athena Oreia'nın Orta Dağlık Kilikya bölgesindeki kült merkezi olduğunu düşünmekteyiz.

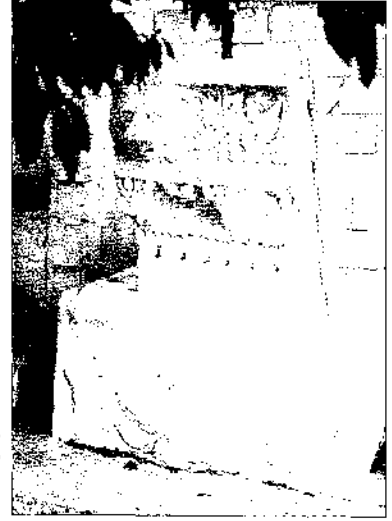
Bu mağara ile Silifke ilçe merkezi arasındaki Göksu Vadisi'nin yamaçlarında Seleukeia antik kentine su taşıyan Roma Devri su kemeri kalıntıları görülmektedir (Resim: 15). Söz konusu su kemeri 1999 yılında Silifke'nin kuzeyinde Göksu Irmağı kenarında gördüğümüz su yolunun kemerleri olmalıydı¹⁴. Bu buluntular antik devirde Orta Dağlık Kilikya'nın en büyük kenti olan Seleukeia'ya suyun büyük bölümünün Toros Dağları'nın Göksu Vadisi'ne bakan yamaçlarda bulunan kaynaklardan taşındığını göstermektedir.

2001 yılı çalışmalarımızı Batı Kilikya kentleri Syedra ve Iuliosebaste'den Alanya Müzesi'ne önceki yıllarda getirilmiş olan idari içerikli iki yazıt üzerinde yayın çalışmalarını için gerekli kontrolleri yaparak tamamladık.

14 Bu su yolu hakkında bkz. M. H. Sayar, Kilikya'da Epiğrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1999, 18. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 22-26 Mayıs İzmir, 1. Cilt. Ankara 2001, 280.

Resim 1: Adana Taşköprü'nün
güneybatıdan görü-
nümü

Resim 2: Karataş'tan Roma İm-
paratorluk Devrine ta-
rihlenen mimari ele-
manlar

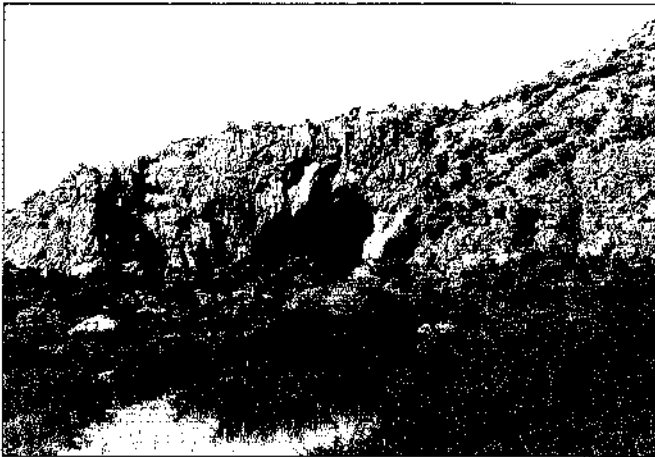
Resim 3: Karataş İlçesi Tuzla
bölgesinde düzelene
höyüklerden birinden
çıkan mimari eleman-
lar ve yapı kalıntıları

Resim 4: Aigeai'dan mermer at heykeli parçası

Resim 5: Aigeai'dan mermer çıplak kadın heykeli

Resim 6: Dede Dağı'nın batı yamacında bulunan Athena Orcia'ya adanmış kült mağarasının bulunduğu kesim

Resim 7: Athena Oreia kült mağarasının girişi

Resim 8: Anazarbos'un güneybatısında 2001 yılında ortaya çıkan sarnıç

Resim 9: Kayadibi Höyüğü

Resim 10: Sabun Çayı üzerindeki köprü

Resim 11: Kastabala su yoluna ait taştan, basınçla su sevkeden künkler

Resim 12: Sağlık Köyü, Sakızlıklı mevkiinde bulunan antik yerleşme yerindeki bir lâhit teknesi

Resim 13: Sağlık Köyü, Sakızlıklı mevkiindeki yerleşme yerinde üstü blok taşlarla örtülü bir sarnıç

Resim 14: Kocain adlı mağarada Athena kabartması

Resim 15: Silifke (Selevkeia) su yolu kalıntısı

BATI PAMFİLYA VE DOĞU LİKYA'DA EPIĞRAFYA ARAŞTIRMALARI 2001

Bülent İPLİKÇİOĞLU*

Antalya bölgesinde 1990 yılından bu yana, Avusturya Bilimler Akademisi Küçükasya Komisyonu'nun finans desteğiyle uygulanmakta olan projeye ilişkin çalışmalara 2001 yılı Temmuz-Ağustos aylarında devam edilmiştir. Kültür Bakanlığı'nı Canan Dökmeçli'nin temsil ettiği yüzey araştırmalarına proje asistanları olarak Araş. Gör. Hüseyin Sami Öztürk (M.A., Marmara Univ.) ve Arkeolog-Eskiçağ Tarihçisi Ayşegül Ergene (M.A.) katılmışlar ve özverili gayretleriyle çalışmalara önemli katkılar sağlamışlardır.

2001 yılı çalışmaları, Antalya Merkez, Kemer, Kumluca, Elmalı ve Kaş ilçelerine bağlı köylerde gerçekleştirilmiş olup, toplam 63 antik yer ziyaret edilmiş; bunlardan 18'inde ise, çoğunluğunu adakların ve mezar yazıtlarının oluşturduğu 43 yeni yazıt bulunarak dokümantasyonu yapılmıştır.

Çalışmaların başlıca sonuçları şunlardır:

• Akdağ'ın kuzey-kuzeydoğu yamacında, Tanabeli (Danabeli) mevkiinin¹ 2 km. kadar batısında, burada bulunan ve aşağıda transkripsiyonları verilen birçok adak yazıtı vasıtasıyla öncelikle Tanrı Kakasbos'a ait olduğu anlaşılan bir kült yeri keşfedilmiştir. Söz konusu yer büyük ölçüde tahrip edilmiş olup, her tarafta adak fragmanları görülmektedir:

[1] Moles oğlu Aurelios Terbemis'in Kakasbos'a adagi (Env. No. 289):

[Α]ῖορ. Τερβημις Μολητος ||² Κύρσαντι εὐχήν.

[2] Trokondas oğlu Doulos'un Kakasbos'a adagi (Env. No. 291):

[Δ]ούλος Τρο||²[κ]ονδου Κακ|ασβεῖ εὐχήν.

2 vd.: Κακασβεύς nominativ formundan geldiği kesin olan Κακασβεῖ dativ formu için bk. G. E. Bean, "Notes and inscriptions from the Cibyratis and Caralitís", *ABSA* 51 (1956) 142, no. 122 (Incealiler/Oinoanda); ayrıca bk. P. Frei, "Die Götterkulte Lykiens in der Kaiserzeit", *ANRW* II, 18.3 (1990) 1809 (nom.: Kakasbis); İ. Delemen, *Anatolian ridergods: A study on stone finds from the regions of Lycia, Pisidia, Isauria, Lycaonia, Phrygia, Lydia and Caria in the late Roman period*, Bonn 1999, no. 92: "Name of deity apperars as Kakasbis, a variant of Kakasbos".

* Prof. Dr. Bülent İPLİKÇİOĞLU, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı, Göztepe Kampüsü, Kadıköy, 81040 İstanbul/TÜRKİYE e-Posta: iplickioglu@turk.net.

1 Türkiye Haritası 1:200.000, Harita Genel Müdürlüğü. H IV: Elmalı, Ankara 1943 (1951) İld/36.

- [3] Glykon'un Kakasbos'a adağı (Env. No. 290):
Γλύκων [—||²ανου ΜΑ| Κύρ]σαντι εὐχ[ί]ν].
- [4] Hermaios'un Kakasbos'a adağı (Env. No. 299):
Ἑρμαῖος CAOQ|—||²|ΧΡΑ| ca. 2] Κύρσ[αντι εὐχί]ν].
1: Σαου[ν] ?
- [5] IV. Hermais'in Kakasbos'a adağı (Env. No. 294):
Ἑρμαῖς δ' ΒΑΡΕ| Κύρσα||²ντι {Θ}Θεῶ" Κ[ακασβεῖ].
- [6] Sopatros oğlu Syros'un Kakasbos'a adağı (Env. No. 292):
|Σ|ύρος Σωπάτρ[ο]||²ν εὐχί]ν.
- [7] Trokondas'in Kakasbos'a adağı (Env. No. 297):
|Τρ|όκο[ν]ιδας, υἱὸς ca. 4 ||² ca., 2|ζΑ, Κύρσαντι ε[ὐ]χί]ν].
- [8] ...eos'un Kakasbos'a adağı (Env. No. 303):
|εος .|—||²—] Κύρ[σαντι | εὐ]χί]ν.
- [9] ...ios'un Kakasbos'a adağı (Env. No. 295):
|ca. 3|.ιος Κακ[ασβεῖ ||² Κ]ύρσαντι [εὐχί]ν].
1: IOC 'tan önce belki bir Δ.
- [10] Kakasbos'a adak (Env. No. 302):
[—Π|ροκλα||²[νοῦ Κακασβ]εῖ | {Κύρσαντι] εὐχί]ν.
- [11] Kakasbos'a adak (Env. No. 293):
ΕΡΜΟΪΟΥΑ||²ΥΡΑΕΤΗC
Belki ters yönden bir filiasyonla Ἑρμοῦ(ου) Αἰῶρ. Ἀέτης.
- [12] Kakasbos'a adak (Env. No. 296):
[ca. 3|ΟΤΗC., Κύρσ||²[α]ντι Θεῶ" εὐχί]ν.
- [13] Kakasbos'a adak (Env. No. 304):
[4—5]ΡΝΕ| ca. 5 ||² Κ]ύρσαντι ε[ὐ]χί]ν].
- [14] Kakasbos'a adak (Env. No. 301):
[—]ΡΜΑ|—||²—Κύρσαντι Θε[ῶ]" εὐχ[ί]ν].
1: Ἑρμα[ίου] ?
- [15] Kakasbos'a adak (Env. No. 298):
[.?]ΤΡΟΥΟΜ|—||².?]ΟΚΗΘΕΙ ν [—] |
- [16] Kakasbos'a adak (?) (Env. No. 300):
[—|ΑΠΙΟΥΣΟΝΟΚΟ. ||² [—|—|—]..Κ.Ι

[17] Dioskurlar'a adak (Env. No. 305):

[---]ΠΑΙΑ[---]||² Διοσκόροις εὐχίην.

• 2000 yılında, bugünkü Hisarçandır Köyü arazisinde, antik çağdaysa Phaselis kenti teritoryumunda kalan, Havuzönüdamı'nın² 1,52 km. kadar kuzeyindeki İkizce (Ekizce) Sedir Yaylası (Tahtacı Mezarlığı) mevkiinde Tanrı Ares'e ait olduğu anlaşılan bir kült yeri bulunmuştu. 2001 çalışmaları sırasında da aynı yerde yeni yazıtlar elde edilmiştir. Yeni buluntular kült yerinin antik çağda oldukça rağbet gördüğünü ve Myra ve Kitanaura gibi (bk. aşağıda No. 19 ve 20) çevredeki birçok kentten ve yerden gelen kişiler tarafından ziyaret edildiğini göstermektedir. Kült yeri oldukça iyi korunmuş durumda olup; ekibimiz 2002 yılında da burada araştırmalarını sürdürmeyi planlamaktadır. Aşağıdaki 20 No.lu yazıt vasıtasıyla Kitanaura kentinin *ethnikon*'u da (= Κιταναυρεὺς) ilk kez belgelenmiş olmaktadır:

[18] Moas ve arkadaşlarının Tanrı Ares'e adağı (Env. No. 313):

Μοας καὶ οἱ ταῖ||²ροι Ἄρη εὐχίην.

[19] Myralı Mosch... 'un Tanrı Ares'e adağı (Env. No. 315):

Μοσχ[---]||² τοῦ Ἀπρ[λλ---]ου, Μυρεῖ|ύς]. ||³ Ἄρη εὐχί[ν].

[20] Kitanauralı Osallas'un Tanrı Ares'e adağı (Env. No. 310):

Οσαλλας [---]||²ΛΟΥ ΚΑΡΙ[---]Κι||ταναυρεὺς ||³ Ἄρη.

2: Καρι[κωδ; Καρι|στανίου; Καρι|στανιανού ?

[21] Kallineikos (?) ve arkadaşlarının Tanrı Ares'e adağı (Env. No. 312):

[Οἱ σὺν --- ||²]ΛΙΝΕ[---] ἐ|:ταῖροι Ἄρη ||³ εὐχίην.

1 vd.: Καλ|λινε|ίκω ?

[22] Tanrı Ares'e adak (Env. No. 311):

[Μ]εγάλω ||² Ἄρη εὐχίην | οἱ σὺν ΧΗΝΑ||³ΠΟ...ΜΗCΚΟΥ|.....Ν...||⁶.ΕΛ...
Ο.Α...Ρ...ΤΕΚΝΟ.ΚΑ.||⁸ ἀνεστήσαν.

[23] Tanrı Ares'e adak (Env. No. 309):

ΠΟ.ΟCΑ||²ΛΛΑC. | Ἄρη εὐχίην.

[24] Tanrı Ares'e adak (Env. No. 314):

Ἄρη Μεγάλω Ἐπη||²κό[φ εὐχίην | ---]

• Sivridağ'ın³ 1 km. kadar doğusundaki Gavurbeleni mevkiinde; Typallia⁴, Trebenna ve Onobara⁵ egemenlik alanlarının birbirbirlerini sınırladıkları bir yerde bir ka-

2 Türkiye Haritası: (n. 1), İd/39

3 Türkiye Haritası: (n. 1), İc/39.

4 Typallia'nın Antalya kent merkezinin 27 km. kadar güneybatısındaki Çit'de Köyünün yaklaşık 1 km. batı-kuzeybatısındaki Asar Dağı'na (= Karabel; Türkiye Haritası [n. 1], İc/39'daki "Hb.") lokalizasyonu için bk. J. Nollé, "Kitanaura: Muzen und Geschichte einer kleinen Stadt in den ostlykischen Bergen", JNG 46 (1996) 16, n. 11 ve B. İplikçioğlu, G. Çelgin, A. V. Çelgin, "Doğu ve Kuzeydoğu Lykia – Güneybatı: Pisidia Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmalar. Projesi-1999 Çalışmaları", AST 18,1 (2000-2001): 242 vdd.

5 Onobara'nın merkezinin Antalya'nın 18 km. kadar güneybatısındaki Gode'ller (Türkiye Haritası: [n. 1], İc/39'daki "Kedeler") yakınında bulunan Döveboynu mevki'ne (Türkiye Haritası: [n. 1], İc/39-40) lokalizasyonu için bk. B. İplikçioğlu

ya yazıtı bulunmuştur. Yazıtı muhtemelen Typallia (ya da Trebenna) ve Onobara arasındaki sınırı göstermektedir. Typallia-Onobara alternatifi, 2. satırdaki T ve O harflerinin Typallia ve Onobara'nın topografik konumlarına uygun bir biçimde kazındığı dikkate alınırsa, daha olası görünmektedir. Ονοβαρεύς *ethnikon*'u şimdide değin belgelenmemiş olup, OTO bir mevkî adının kısaltması da olabilir:

[25] Typallia (ya da Trebenna) ve Onobara arasındaki sınır yazıtı (?) (Env. No. 308):

"Ο(ρος) ||? Τ(υπαλλιωτῶν). Ο(νοβαρέων?)

ya da:

"Ο(ρος) ||? Τ(ρεβεννατῶν?). Ο(νοβαρέων?)

• Gavuryolu'nun⁶ 11,5 km. kadar kuzey-kuzeybatısındaki Dipsiz-Dinek Çeşmesi (Çaıtlı Tarla) mevkîinde, yani Antalya Körfezi'nin batı kıyısına çok yakın bir yerde bulunan bir mezar yazıtında ceza tahsili yetkisinin Trebenna kentine (τῇ Τρεβεννατῶν πόλει) verildiği görülmektedir. Bu durum, İmparatorluk Çağı'nda Likya eyaletine ait olan Trebenna'nın egemenlik alanının orada, Patara *Stadiasmos*'undaki topografik konuma uygun olarak⁷, S. Şahin'in düşüncesinin⁸ aksine, denize kadar ulaştığını açıkça göstermektedir:

[26] III. Hermaios ve karısı, Moles kızı Artemeis'in mezarı (Env. No. 279):

Ἑρμαῖος τρίς ¹² τοῦ καὶ Ἀττάλου | κατεσκεύασ||έν ἑαυτῷ καὶ | τῇ συμβίῳ Ἀρ||¹⁶τε-
μι Μολεου | Κασσεμίου || τὴν σωματο|θήκην μόνο ν ις[.], ¹⁰ οἷς ἕτερον δὲ μη|δέν(α)
ἐξείναι, ἣ ἐκ||¹²τείσι προστίμου ν [τ]ῇ Τρεβεννατῶν πόλ ν εἰ=β.

5 vd.: "Αρτεμι = "Αρτεμει | 10 vd.: ΜΗΑΕΝΑ (lapis) || 11: ἦ = εἰ δὲ μή | 11 vd.: ἐκτεί-
σι = ἐκτείσει.

• Phaselis egemenlik alanındaki antik Mnara (Marmara)⁹ kenti olması kuvvetle muhtemel olan, deniz seviyesinden 1300-1400 m. yükseklikte, Kavak Dağı¹⁰ üzerindeki antik yerleşim yeri de, kenti ismen lokalize edebilmek amacıyla, 2001 çalışmaları sırasında ziyaret edilmiştir. Yerleşim yeri defineciler tarafından büyük ölçüde tahrip edil-

G. Çelgin, A. V. Çelgin, "Doğu ve Kuzeydoğu Lykia-Güneybatı Pisidia Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları (1991-1998 Çalışmaları)", *AST* 17, 1 (1999 [2000]) 205 vd.

6 Türkiye Haritası (n. 1), II/40.

7 Bkz. yakında S. Şahin - M. Adak, *Stadiasmos Patarensis. Itinera provinciae Lyciae*, *STP*, 42.

8 S. Şahin, "Epigraphische Mitteilungen aus Antalya V: Olbia und einige andere Küstencen bei Kemer in Westamphilyen", *EA* 33 (2001) 155 vd. ŞAHİN, "Bu antik coğrafyacı Ptolemaios'un Likya'nın Pamfilya'ya olan doğu sınırının denize Termessos'un biraz kuzeyindeki bir noktadan Masikytos sıradağıyla, yani Likya sınır kentleri Trebenna ve Onobara üzerinden uzandığı şeklindeki sınır tarifine (geogr. V 3,1) ilişkin açıklamalarda bulunurken, Ptolemaios'daki söz konusu pasajı dayanarak, Likya'nın Pamfilya (Antalya) Körfezi'nin tüm batı kıyılarını değil, yalnızca bazı bölümlerini kapsadığı görüşünü savunmaktadır. Buna göre, Phaselis Likya'nın son kenti, Kemer yakınlarına yerleştiği Olbia'ya Pamfilya'nın ilk kenti olmaktadır. Şahin, Patara *Stadiasmos*'unun listesince Phaselis ve Attaleia arasında bir kıyı yolunun bulunmayışını da Claudius zamanında kurulan Likya eyaleti'nin bu kıyı şeridini kapsamamış olmasıyla izah etmektedir (bk. 154 vd., 158). Ne var ki, Ptolemaios'un Şahin tarafından yorumlanan oü tō tēi θηλικονήσος κίρκος ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ cümlesinin, Pamfilya (Antalya) Körfezi'nin tüm batı kıyılarını kapsamayan Likya'nın yalnızca Phaselisi de içine almak suretiyle, kıyı bölgesinin güneyindeki alanı değil, aynı zamanda herhalde kıyının kuzeyindeki bazı bölgeleri de kapsadığı şeklinde anlaşılması mümkün olup; İmparatorluk Çağı'nda Likya eyaletinde yer alan Trebenna'nın egemenlik alanı içinde olduğuna şüphe bulunmayan Dipsiz - Dinek Çeşmesi'ndeki mezar yazıtı da zikredilen Ptolemaios cümlesinin böyle anlaşılması gerektiğini göstermektedir.

9 1999 çalışma arı sırasında Candır Çayı'nın batı yakasında, Antalya'nın 31 km. güneybatısında bulunan Yarbağ çanırı Köyü'nün (Türkiye Haritası [n. 1], II/38) 1,5 km. kadar batısındaki Karabucak mevkîinde, Mnara'dan Phaselis Rahibe Marcia Aurelia Myrmla'ya ait bir mezar yazıtı için bk. B. Iplikçioğlu, G. Çelgin, A. V. Çelgin, "Doğu ve Kuzeydoğu Lykia-Güneybatı Pisidia Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları Projesi 1999 Çalışmaları", *AST* 18, 1 (2000 [2001]) 245. Mnara/Marmara'nın Kavak Dağı'na (Türkiye Haritası [n. 1], II/39) lokalizasyonu için bkz. yakında B. Iplikçioğlu, "Doğu ve Kuzeydoğu Lykia-Güneybatı Pisidia Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları Projesi 2000 Yılı Çalışmaları", *AST* 19, 1 (2001 [2002]).

¹⁰ Türkiye Haritası (n. 1), II/39.

miş durumdadır. Kent alanında belirlenebilen 15 lâhitten yalnızca birinin yazıtlı olduğu görülmüş, fakat bunun da okunamayacak derecede bozulduğu anlaşılmıştır. Kentin adının Mnara ya da Marmara olduğunu gösteren herhangi bir epigrafik dayanak elde edilemeyen kent alanı içinde, bir tapınak kalıntısı yakınındaki yol kenarında bulunan kaide taşı ise okunabilecek durumda bir yazıt taşımaktadır:

[27] IV. Dannales, oğlu Embromos'u onurlandırıyor (Env. No. 281):

Δανναλῆς δ' Ἀλυσσάλλου ||² Ἐμβρόμον, τὸν υἱόν. Διὶ καὶ | τοῖς ἄλλοις θεοῖς
πάσι.

• Kavak Dağı'nın 1 km. kadar kuzeybatısındaki Zivindi Tepesi'nin güneybatı yamacında bulunan bir kaya mezarının altında da yazılı bir plākaya rastlanmıştır:

[28] Hermaiomat... 'in mezarı (?) (Env. No. 280):

ΕΡΜΑΙΟΜΑΤΡΙ

Yazıtın anlaşılabilmesi için birçok olasılık vardır: 'Ερμαιοματρι = 'Ερμαιοματρι (dat., mask.; 'Ερμαῖος + Ματρις'ten); 'Ερμαιοματρις] (nom., mask.; 'Ερμαῖος + Ματρις'ten); 'Ερμαιοματρι (dat., fem.; 'Ερμαῖος + Ματρ'adan) ?.

FRİGYA VE PİSİDYA'DA EPIGRAFİK YÜZEY ARAŞTIRMALARI

*Thomas DREW-BEAR**

Önce, burada özetleyeceğim araştırma için gereken ilgi ve kolaylığı gösteren Sayın Dr. Alpay Pasinli başta olmak üzere Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün tüm yetkililerine ve çalışmalarına katkıları nedeniyle İstanbul Müzesi araştırmacılarından Sayın Asuman Dönmez'e içtenlikle teşekkür ederim. Ayrıca Afyon Müzesi Müdürü Sayın Seracettin Şahin, Kütahya Müzesi Müdürü Sayın Melin Türktüzün, Yalvaç Müzesi eski Müdürü Sayın Mehmet Taşlıalan, Isparta Müzesi asistanları ve tüm müze personeline şükranlarımı sunarım. Geçen seneki yüzey araştırmalarının tümüne Ege Üniversitesi Araştırma Görevlisi Sayın Pınar Aytaçlar özveriyle katıldı.

Afyon Müzesi Müdürü Sayın Seracettin Şahin ile Müdür Yardımcısı Sayın Ahmet Başlı ve Araştırma Görevlisi Sayın Mevlüt Üyümez ve İscehisar Belediye Başkanı Sayın İsmail Bayram'ın başarılı işbirliği sonucunda "Bacakale" olarak adlandırılan, eski Dokimeion kentinin yakınlarında bulunan büyük Roma mermer ocaklarından çıkarılmış ve önceki yıllarda, önce İscehisar mezarlık kenarında dağıtılmış, sonra Ankara asfaltı kenarında Akbel mevkiinde çevreye geliş güzel şekilde atılmış durumda bulunan 400'e yakın yazıtlı ve yazısız mimari parçalar, yarım işlenmiş sütun gövdeleri, dikdörtgen veya basamak şeklinde yontulmuş mermer blokları İscehisar kasabasının merkez meydanında ve caddelerinde sergilenmektedir. Afyon Müzesi Müdürlüğü'nce envanteri yapılmış olan paha biçilmez bu tarihî eserler gelecek nesillere böylece korunarak kalacak ve turizm bakımından İscehisar'a değer kazandıracaktır. Bu zahmetli işin üstesinden gelen Sayın Müze Müdürü ve Sayın Belediye Başkanı, hem vatandaşlarına tarihlerini hediye etmiş, hem de bu şekilde gelecek kuşakların da şimdiden minnettarlığını kazanmışlardır. Ayrıca dünyanın en büyük Roma mermer ocağı olan "Bacakale"nin de, daha fazla tahrip olmadan, bir an önce değerlendirilerek, açık hava müzesi haline getirilmesinin, Türkiye'nin kültürel zenginliğine önemli bir katkı sağlayacağı şüphesizdir.

Tekrar bu sene "Bacakale" mermer ocaklarında bulunan ve daha önce kopya edilmemiş yazıtlı, yarı işlenmiş sütun gövdeleri ve bloklar arasında birkaç adet Latince yazıtlar görüldü. Prokonnesos (Marmara Adası)'nda bulunan, "Berekli Kuşak" olarak adlandırılan bölgede bölüm dağınık vaziyette çok sayıda Roma Dönemine ait olan beyaz mermer ocaklarından çıkarılmış yarı işlenmiş sütun başlıklar üzerinde yer alan Latince ve Grekçe yazıtları tanıtan ayrıntılı bir makaleyi Dr. Nuşin Asgari ile beraber yayına hazırladık. Bu yazıtları Dokimeion'dan çıkmış olan çok sayıda metinle karşılaştırıp, her iki ocağın da Roma devlet idaresi tarafından yönetildiğini anladık; ancak, Marmara Adası'nın beyaz mermer ve İscehisar'da "Afyon şokeri" olarak tanımlanan beyaz mermerin ayrı, İscehisar'da "kaplan postu" veya "kırmızı damarlı" olarak bilinen renkli mermerin ayrı işlem görmüş olduğunu saptadık. Beyaz mermer ticarî amaçlar ile çıkarılıp

* Prof. Thomas DREW-BEAR, 31 rue Poyale, 69001 Lyon/FRANSA.

ve bütün Akdeniz memleketlerine satılıp özel şahısların inşaatlarında serbest olarak kullanılmaktaydı. Renkli mermer ise Roma imparatorlarının özel malı olarak işlem görüyordu. Bu sebepten dolayı yazıtlar daha çok renkli mermer üzerinde görülmektedir. Prokonnesos ocaklarında sadece beyaz mermer olmasından ötürü, yazıtlar orada daha nadir bulunmaktadır ve daha kısadır. Prokonnesos'un bir özelliği olan sadece kırmızı boya ile yazılmış metinlerden de bahsetmemiz gerekiyor; bizim için zor okunaklı olan bu cins yazıtlar elbette Dokimeion'da aynen kullanılmaktaydı, geçen senelerde bunların birkaçını yayınladım. Ancak içinde su kaynağı bulunan Iscehisar ocaklarında koruma şartlarının elverişli olmaması sebebiyle boyalı yazıtların çoğu zamanımıza ulaşmamıştır.

Afyon Emirdağ İlçesi, Eski Gömü Köyü hudutları içinde, Ankara asfaltından 1 km. uzakta yapılmış bir kaçak kazı sonucunda gün ışığına çıkarılan, geç duvarlarda yapı malzemesi olarak kullanılmış üç adet yazıtlı Erken Roma mezar taşı saptandı (Resim: 1). İsmine uygun olarak, pek çok kalıntıyı barındıran Gömü'de tespit ettiğimiz Roma ve Geç Roma dönemlerine ait olan bu önemli, ancak daha önce bilinmeyen yerleşim konusunda Afyon Müzesi'ne ayrıntılı bilgi tarafımızdan verilmiştir.

Afyon Müzesi tarafından Bolvadin İlçesi, Kemarkaya Köyü, Yedikapı mevkiinde sürdürülen kazılar sırasında Kappadokya'daki yeraltı Bizans şehirlerine benzer bir yerleşmenin varlığı ortaya çıkarılmıştır. Sözü edilen bu yerleşmeye ait galerilerden birkaç küçük yazıt ele geçirilmiştir.

Kütahya İl'i'nde merkeze bağlı Enne Köyü, Giravla mevkiinde, Kütahya Müzesi Müdürü Sayın Metin Türktüzün tarafından tespit edilmiş olan Roma ve Erken Bizans dönemlerine ait mermer ocağına, Sayın Tüzün'le beraber bu sene tekrar gidildi. Bu ocağın üzerinde bulunan yazıtlar 2000 yılında kısmen gölet suları altında kalmıştı (Resim: 2); ancak 2001 yılının kuraklığı dolayısıyla sözün geçen yazıtlar okunabilecek durumdaydı. Bu fırsattan faydalanıp mevcut olan yazıtlar ve çizimler (Resim: 3) kopya edilerek fotoğrafları çekildi. Yukarıda belirtilen kaya yazıtları bir Hristiyan mermerciler cemaati tarafından yazılmış olabilir; ancak, Kütahya İl'i, Altıntaş İlçesi'ndeki mermer ocaklarında bu sene okuduğumuz, Yahudilerce yazılmış bazı kaya yazıtları (Resim: 4) ile karşılaştırılınca, Giravla mevkiindeki yazıtların da Yahudilere ait olduğu anlaşılmaktadır.

Kütahya Müzesi girişinde yer alan oldukça büyük bu pithosun ağız kenarının hemen altında grafito şeklinde çizilmiş bir yazıt bulunmaktadır. Yazıtın tercümesi: "Hazreti İsa'nın adına gelen kişi mübarek olsun!".

Konya-Ladik civarında Doç. Dr. Hasan Bahar ile beraber yaptığımız yüzey araştırmaları sırasında Laodikeia şehrinin hudutları içinde yer alan ancak bugüne kadar herhangi bir inceleme yapılmamış bazı köylere gidildi. Günümüzde olduğu gibi antik dönemlerde de Laodikeia ovasının tarımsal yönden zengin olduğu ele geçen birkaç yazıttan (Resim: 5) anlaşılmaktadır. Bu yazıtlardan yerleşmelerin Geç Roma Dönemine dek sürdüğü ortaya çıkmaktadır. Sözünü ettiğimiz bu yazıtlarda göze çarpan önemli bir özellik de mezar yazıtlarından bazılarının şiirsel bir dille ifade edilmesidir. Biz buradan Laodikeia halkının kültürel yönden de oldukça gelişmiş olduğunu anlıyoruz. Burada ilave etmemiz gereken önemli bir husus da, bu gelişmişliğin -daha doğrusu yazıtlardaki bu üslubun- Erken Hristiyanlık boyunca da devam etmesidir.

Eğirdir İlçesi'nde Davras Dağı'nda, Prostanna adındaki antik kentte araştırmalar yaptık. 1959 yılında keşfedilmiş olan bu kentte, o tarihten beri herhangi bir inceleme yapılmamıştı. Ele geçirilen sikkelerden öğrendiğimize göre, antik adı Viaros olan bu yüksek dağın zirvesine doğru tırmandığımızda Prostanna kentinin günümüze ulaşan surlarını gördük. Bu surlar üzerinden Eğirdir Gölü ve içindeki Akrotirion Adası tüm görkemiyle görülmektedir. Ayrıca, yerel Pisidia halkı tarafından kurulmuş olan Prostanna kentinin doğal olarak ne kadar korunaklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz, Hellenistik Dönemde Prostanna askerî bakımdan oldukça önemli bir garnizon idi. Roma Döneminden ise bu kentin günümüze gelen eserleri arasında onur yazıtı ve ne yazık ki, oldukça siliik bir fal yazıtı o zamanın uygarlığının izlerini taşımaktadır.

Isparta İli içerisinde sürdürdüğümüz araştırmalar sırasında, ilk olarak 1842'de Schönborn tarafından keşfedilen, daha sonra 1850'de Waddington'un ziyaret ettiği ve 1885'te de Radet ve Paris tarafından görülen, ancak o zamandan beri herhangi bir araştırmaya konu olmamış bir antik kenti de çalışma kapsamına aldık. Söz konusu kent, Sütçüler İlçesi, Kesme Beldesi, Asar mevkii'nde bulunmaktadır. Kesme Beldesi, Eğirdir'in kuşuçuğu 55 km. kadar güneydoğusunda yer almaktadır. Kalıntıların yer aldığı Asar mevkii olarak anılan tepe ise, Kesme'nin 3-4 km. kadar batısındadır.

Kesme'nin kuzeybatısındaki Kasımlar'da, Ayvalıpınar ve Köprüsu dereleri birleşerek Eurymedon (Köprüçay)'u oluşturmakta ve burada, yüksekliği 600 metreyi aşan bir kanyona girmektedir. Kalıntıların olduğu Asar Tepe bu kanyonun üzerinde yer almaktadır. Antik kentin bulunduğu platonun güneybatı köşesinde nehir seviyesine inen antik yol izlenebilmektedir. Köyüler, nehir yatağı seviyesinde yer alan bir köye ulaşabilmek için hala bu yolu kullanmaktadırlar.

Asar Tepe'nin doğusunda yer alan düzlükte, tapınak biçimli bir mezar anıtına ait olabilecek kalıntılara rastladık. Burada, bezemeli mimarî parçaların yanı sıra, Pisidia tipi mezar anıtlarında rastlanan eksedralı bir oturma alanına ait olabilecek basamaklar izlenebilmektedir. Tepenin çevresi, hala büyük oranda ayakta kalan ve taş işçiliğinin Hellenistik Dönemde yapıldığına işaret ettiği, yer yer kulelerle güçlendirilmiş surlarla çevrili bulunmaktadır. Surların çevrelediği alan içerisinde, niteliği tanımlanamayan çok sayıda yapıya ait kalıntılar, kapı lentoları, sütun parçaları ve ana kayaya oyulmuş büyük bir sarnıç bulunmaktadır. Tepenin güneybatısında, olasılıkla bir tapınağa ait mimarî parçaları *in situ* halleriyle görmek mümkündür. Biz bu alanda bir tanesi arşitrav üzerinde yer alan iki yazıt saptadık.

Tepenin güney ve batı etekleri boyunca uzanan nekropol alanı, bir kısmı tapınak mimarisi tarzında yapılmış, çoğu parçalanmış ve dağılmış lâhitlerle dolu idi. Bu alanda, diğerlerine göre oldukça iyi korunmuş, gösterişli bir mezar anıtı yer almaktaydı (Resim: 6). Yüksek bir podyum üzerinde duran mezar, yazıtıyla da bize bilgi vermektedir.

Tepede saptadığımız yazıtların çoğu doğu yamaçta yer alıyordu. Bunlardan ilki, 1886'da Radet ve Paris tarafından yayınlanmış olan ve Sillyon kentinden bahseden bir yazıttır. Sillyon halkının Kleon oğlu Kleon'u onurlandırmak için diktirdiği bu yazıtın varlığı, bu kentin Pamphylia şehri ile yakın ilişkileri olduğuna işaret etmektedir.

Aynı alanda yapılan kaçak kazıların ortaya çıkardığı bir diğer yazıt da, burada anmaya değer görünmektedir. Bu şehrin önde gelen kişilerinden birinin onurlandırma kararı olması ve podyumlu büyük mezar anıtının yazıtından tanıdığımız kişiyi tekrar zikretmesi açısından ilginçtir. Bu yazıtın sağ kısmında başka bir blokta devam ettiği anlaşılmaktadır.

Yine bu alanda, biri Pisidia dilinde yazılmış iki yazıt daha tespit ettik. Yazıtların ve mezar anıtlarının Roma Devrine ait olduğu göz önüne alındığında, olasılıkla Hellenistik Dönemde kurulmuş ve Roma Döneminde de, önemli kentlerle yakın ilişki içinde olarak gücünü korumuş bir kent ile karşı karşıya olduğumuzu anladık. Kente ismini veren herhangi bir kanıtımız henüz ele geçmemiştir. Radet ve Paris'in civarda bulduğu ve [M]oulasseon ho demos'dan bahseden bir yazıttan yola çıkabiliriz ya da Hierocles'in, bölgede yaşayan bir "İsba Halkı"ndan söz etmesini dikkate alabiliriz. Ancak, bu bölge ve civarında, önümüzdeki yıllarda yapılacak araştırmaların bilgilerimizi ileriye götürecek veriler sağlayacağından kuşkuğumuz yoktur.

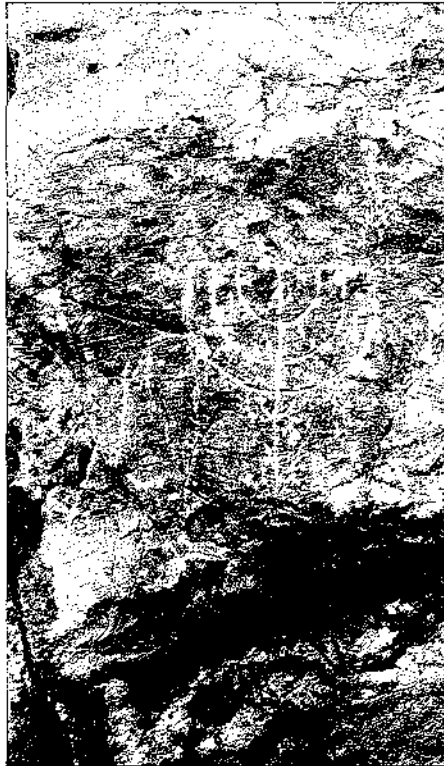
Resim: 1

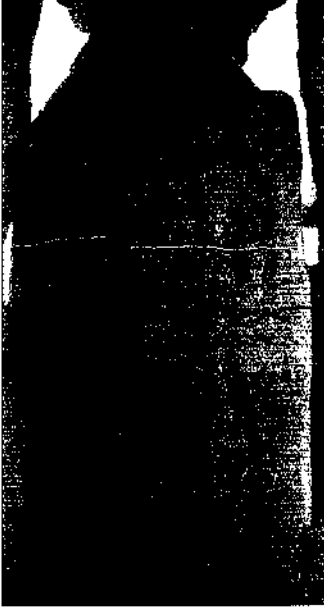
Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

KIBYRA 2001

Thomas CORSTEN*

Die Reise des Jahres 2001 diente neben der Suche nach Inschriften vor allem der Klärung von Fragen der Topographie und Siedlungsgeschichte¹. Die Umgebung von Kibyra war offenbar in allen Zeiten dicht besiedelt, und zahlreiche Hügel weisen frühbronzezeitliche, einige vielleicht auch neolithische Scherben auf.

Unser Hauptaugenmerk galt jedoch den Siedlungen aus historischer Zeit. A. Hall hat auf seinen Surveys in der Kibyratis in den 80er Jahren die Halbinsel im See von Gölhisar sicher zu Recht mit dem antiken Sinda identifiziert². Allerdings ist dieser Felsen alleine zu klein, um einer Siedlung ausreichenden Platz geboten zu haben. Vermutlich befand sich dort nur ein befestigter Platz mit geringer Wohnbebauung an den Hängen. Gegenüber der Halbinsel erhebt sich jedoch ein größerer Hügel, an dessen unterem, der Halbinsel zugewandtem Teil mehrere in den Fels eingetiefte Osthaken erhalten sind. Auf der Oberfläche des Hügels sind heute nur noch wenige, meist aus grob behauenen Steinen bestehende Mauerreste auszumachen. Dagegen konnten unzählige Scherben aufgefunden werden, von denen viele aus dem 7.-6. Jh. v. Chr. zu stammen scheinen; andere zeigen eine Kontinuität bis mindestens in die römische Kaiserzeit an. Es ist anzunehmen, daß die Siedlung von Sinda auf diesem Hügel gelegen hat.

Auch die meisten anderen Hügel nordwestlich des Gölhisar Gölü weisen Spuren von Bebauung auf. Zunächst ist dort ein schon von G. E. Bean erwähntes Felsgrab von lykischem Typus zu nennen³. Auf den Gipfeln der nächsten beiden Hügel in derselben Richtung sind zwar Reste von Mauern aus unbehauenen Steinen erhalten, aber keine Keramik. Am Fuß eines der beiden Erhebungen liegt eine fast 5 m. lange unkanalisierte Säule, deren Herkunft rätselhaft ist. Ein Steinbruch konnte trotz intensiver Suche nicht gefunden werden, und es sind keine Spuren größerer Gebäude zu entdecken, zu denen die Säule gehört haben könnte. Auf den zweiten der beiden Hügel führte eine Straße, die noch auf etwa 100 m. erhalten ist. Zum Hang hin ist sie durch eine bis zu 0,50 m. hohe Stützmauer befestigt, und die Breite des Weges schwankt zwischen 2,00 und 2,50 m.

Ein Steinbruch fand sich jedoch in der Nähe des heutigen Dorfes Kayacık auf einem Aktaş genannten Berg. Er wurde offenbar hauptsächlich zur Anfertigung von Sarkophagen genutzt, und noch heute sind dort einige unfertige Sarkophagkästen und -deckel erhalten. Erstaunlich ist, daß sich dieser Steinbruch auf sehr großer Höhe in einem unzugänglichen Gebiet befindet, was die Transportwege sehr lang und mühsam

* Priv. Doz. Dr. Thomas CORSTEN, University of Oxford, Lexicon of Greek Personal Names, Room 312 Clarendon Building, Bodleian Library, Oxford OX1 3BG, ENGLAND.

1 Der Antikenverwaltung danke ich für die Forschungserlaubnis und der Regierungsvertreterin Pınar Bursa vom Archäologischen Museum Istanbul für ihre tatkräftige Unterstützung.

2 A. Hall, in: D. French, *Studies in the History and Topography of Lycia and Pisidia* (London 1994) 48-52.

3 G. E. Bean, *Annual of the British School at Athens* 51, 1956, 145 mit plate 40 b.

gemacht haben muß. Die nächste Siedlung wird zwischen den heutigen Dörfern Büyü-
kalan und Küçükaian gelegen haben, wo sich Spuren auf einem Hügel finden; es sind
hauptsächlich Scherben und - wie üblich - nur wenige Mauerreste. Allerdings sind in
der antiken Nekropole noch zahlreiche Sarkophage und Reste von solchen zu sehen.
Einer der noch vorhandenen Sarkophage trägt eine in schönen und gleichmäßigen
Buchstaben ausgeführte Inschrift:

- Ἀθηναγόρας Ὀληπᾶ κατεσκευάσεν ἑαυτῷ ζῶν
καὶ τῇ γυναικί μου Ἐνάδει ζωσῆ καὶ τοῖς τέκνους
καὶ ὃν ἂν αὐτὸς βουληθῇ Ἀθηναγόρας, ἐτέρῳ δὲ
4 οὐδενὲ ἐξέσται ἐνθάδ' ἐν τῇ συρῇ· ἐπεὶ ἀποτεῖσι
τῷ ἱσιτάτῳ φρίσκῳ (δηνάρια) φ' καὶ τῷ ὑκονόμῳ τοῦ τόπου (δηνάρια) φ',
τούτου ἀντέγραφον ἰς τὰ ἀρχεῖ(α) ἐτέθη.

An weiteren Funden möchte ich lediglich die folgenden hervorheben: In der Nek-
ropole des antiken Kibyra kamen zwei neue Inschriften zum Vorschein⁴. Die eine ist eine
(posthume) Ehreninschrift für eine Frau namens Go, aufgestellt von den Bürgern
von Kibyra und den ansässigen römischen Geschäftsleuten⁵:

- Ὁ δῆμος καὶ οἱ [πρα]-
γματευόμενοι ἐν]-
ταῦθα Ῥωμαῖοι [ἐτέ]-
4 ρησαν Γῆν Ἐπ[- -].
γυναῖκα δὲ Μο[- -]
Νεοπτολέμου ^{vac?}
στεφάνῳ καὶ εἰκόνι|
ΣΗ (?)

Der zweite Text ist die Grabinschrift für einen Magas, Sohn des Orthagoras:

- Ὁρθαγόρας καὶ Τρωί-
λος καὶ Μάγας τὰ τέ-
κνα Μάγαντι Ὁρθαγόρου
4 τῷ πατρὶ μνήμης
ἔνεκεν.

In dem südöstlich von Kibyra gelegenen Dorf Anbarcik wurde uns ein neues Di-
oskurenrelief gezeigt. Es war ursprünglich offenbar an einer Felswand angebracht, ist
aber später ausgebrochen. Das Relief ist bis auf eine Beschädigung an der rechten
oberen Ecke außerordentlich gut erhalten und trägt die zweizeilige Weihinschrift eines
Hermaios, des Sohnes des Diogenes, an die Dioskuren:

Ἑρμαῖος Διογένους Δι-
οσκόροις εὐχὴν.

4 Zu diesem Zeitpunkt war der erste Band der Inschriften von Kibyra, der die Texte der Stadt selbst und ihrer näheren
Umgebung enthält, schon in Druck (Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, Band 60, Bonn 2002). Die neuge-
fundenen Inschriften werden daher als addenda im zweiten Band ausführlich veröffentlicht.

5 Vergleichbare Inschriften in Kibyra I (siehe vorige Anm.) Nr. 47-61.

HYLLARIMA 2001

Ender VARINLIOĞLU*
Pierre DEBORD

Hyllarima Yüzey Araştırması

Hyllarima'daki araştırmalarımız ve topografik ölçümlerle ilgili olarak Prof. Debord size bilgi verecek. Benim bilgilerinize kısaca sunmak istediğim iki konu vardır. İkisi de korumayla ilgilidir. Birinci konu, araştırma alanına giren Kissebükü'ne yapılmak istenen, yapılmak üzere bulunan tatil köyüdür. Bu koyun ortasında yükselen tepede Kar yerleşmesi vardır. Yerleşme kıyıya kadar inmektedir. Aynı yerde İ.S. 5.-6. yüzyıl erken Bizans yerleşmesi vardır. Bizans yapıları, koyun bir ucundan öteki ucuna kadar, ayakta-
dır. Oysa, kimi arkeologların yapmış olduğu açmalarda toprak altında antik kalıntı ve seramikle karşılaşmadığına ilişkin rapor verilmiştir.

Anımsayacaksınız, bu toplantılarda önceki yıllarda, arkeolojinin doğru tanımının "kazibilim" olmadığını, yüzeydeki eserlerin de arkeolojinin araştırma alanına girdiğini belirtmiştim. Şimdi, koyda yüzeydeki sayısız yapıyı göremeyip toprağın altında antik kalıntı arayanları görünce, "kazibilim" tanımının, yanlışlığı bir yana, ne kadar gülünç tanım olduğuna da tanık oluyoruz. Bu komikliğin yanında trajik durum da vardır. Koyda binden çok yatağı olan tatil köyü yapılmasına karşı çıkan Muğla Koruma Kurulu Başkanı Arkeoloji Profesörü, Bakanlıkça Kurul üyeliğinden uzaklaştırılmıştır.

Korumayla ilgili olarak ele almak istediğim ikinci konu, bir yayınladır. Yüzeydeki eserler ya da binlerce yıldır toprak altında korunup kazıyla yüzeye çıkarılmış tarihi kalıntılar türlü etkiyle, gördüğünüz gibi, en çok da insan eliyle yok edilmektedir. Bu durumda da bu eserleri korumanın (saklamanın, muhafaza etmenin) tek yolu, yayınlamaktır. 1989 yılından bu yana Türk-Fransız Ortak Araştırması olarak Prof. Debord ve Varinlioğlu başkanlığında Karia'da sürdürdüğümüz araştırmaların, kimi zaman müze katımlı kazıların yayınının birinci cildi "Les Hautes Terres de Carie" başlığıyla çıktı. Amacımız bilgi edinmek ve bilgiyi paylaşmak olduğu için, başka deyişle, bilimin gereği bu olduğu için; bunun dışında başka bir niyetimiz ya da çıkarımız olmadığı için, yayın yapmayı hep savunduk. Bu kitapta anlatılan nesneler zamanla yok olup gidebilir ama yazılı bilgi kalır. Bu nedenle, Kissebükü'ndeki korumacılığı ele alırken bu yayınımdan da söz etmenin yerinde olduğunu düşündüm. Kissebükü'nde korumacılık adına mücadele eden ilkeli meslektaşlarımı, şimdi yenik görünseler bile, yürekte kutlarım.

La campagne 2001¹ a permis de mieux mettre en lumière les potentialités de cette communauté. Agglomération de taille moyenne, le site principal est occupé de-

* Prof. Dr. Ender VARINLIOĞLU, Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Eski Çağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Antalya/TÜRKİYE.

1 La campagne a duré du 27 août au 15 septembre. Nous remercions le directeur général des musées et de l'archéologie pour nous avoir accordé l'autorisation de prospection et nettoyage, Serdar Yıldırım, directeur des Orman de Kavaklıdere qui a fourni gracieusement le personnel nécessaire pour le débroussaillage du théâtre, enfin Mehmet

puis le début de l'époque hellénistique jusqu'à la fin de l'Antiquité. Il succède à celui repéré sur Asarcık Tepe. L'état de conservation exceptionnel des vestiges s'explique par le fait que nous sommes dans un environnement de marbrières fournissant aujourd'hui comme hier un matériau inépuisable pour les constructions. Nous nous sommes principalement intéressés cette année au théâtre et au portique nord de l'agora.

Relevé Topographique

Le travail systématique entrepris l'année passée a été poursuivi selon deux axes:

Le relevé topographique précédent avait fourni un plan qui avait permis, grâce à sa superposition sur le parcellaire au 1/2000e, de positionner les trois-quarts de la muraille et les terrasses basses. Le relevé de la muraille a été achevé dans des conditions difficiles (végétation au nord-ouest, destruction partielle ou totale du mur par la nouvelle emprise de la route vers l'ouest). L'étude des terrasses a été poursuivie dans la partie médiane du site, il a été combiné avec un examen attentif des vestiges apparents. Nous avons noté l'an passé l'existence d'un *bouleuterion* dont l'étude reste à faire car elle nécessiterait des moyens relativement importants, en particulier pour le dégagement des blocs accumulés dans la partie basse du monument. Plusieurs portiques dont les colonnes et les piliers sont en place ont été repérés et des axes de circulation se dessinent. Reste à relever et à étudier la partie orientale du site, en direction de la porte principale.

L'étude et l'inventaire systématique des blocs d'architecture ont été repris, essentiellement dans la partie centre-sud du site où des dégagements mécaniques ont amené une forte concentration de vestiges autour ou dans les murs des maisons modernes. Des comparaisons utiles peuvent être faites avec le matériel observé l'an passé ou par les nettoiyages de cette année.

Théâtre

Il était au départ noyé dans un épais taillis de chênes verts. La première opération (2000 poursuivie en 2001) a consisté en un débroussaillage pour lequel nous avons bénéficié de l'aide du Service des Eaux et Forêts. Nous avons par ailleurs entrepris le nettoyage systématique (y compris désouchage) du bâtiment de scène et de ses abords.

Une première observation: l'état de conservation du monument est assez remarquable. La totalité de la cavea est conservée (Photo: 1). Quelques portions de gradins ont été malmenées par la chute de gros rochers provenant de la colline sur laquelle le théâtre est adossé. Le bâtiment de scène s'est effondré sur place. La poussée des blocs dans leur chute s'est opérée de l'ouest vers l'est. Une partie des éléments architecturaux est venue buter sur le mur de la *parodos* nord et a déplacé le bloc d'ante de cette dernière. Par la suite la ruine des parties hautes des murs *d'analemma des parodai* ont contribué à obturer les deux accès à l'orchestra.

Les murs porteurs ainsi que les éléments du substrat de construction sont taillés dans le calcaire local provenant, au moins en partie, de l'aménagement de la colline pour y implanter le théâtre. Il s'agit d'un calcaire coquillier assez dur mais peu homogène très sensible à l'érosion et qui se délite au contact de l'air et de la pluie pour donner aujourd'hui l'impression fautive d'une construction grossière alors que les blocs enterrés apparaissent de bien meilleure facture. Tout comme pour les tours jouxtant la porte est, les assises de réglage sont en marbre. L'ensemble (sièges, *frons scaenae* etc.) a été ensuite habillé de marbre blanc provenant de carrières proches.

Hoşoğlu de TEAŞ qui a grandement facilité notre néoergement. L'équipe avait la composition suivante : E. Varinlioğlu, P. Debord, A. Beğir, C. Barot, M. Baudot, O. Henry, L. Mouliac, J.-F. Pichonneau, A. Salomon. Pour la prospection notre commissaire était J. Hasdağlı, et le travail de terrain était mené sous l'égide du Musée de Muğla représenté par Fuluhat et Arif Küpükçüoğlu. Nous tenons à les remercier pour leur efficacité et leur coopération amicale.

Nous avons procédé cette année à un certain nombre de nettoyages et travaux ponctuels dont le but principal était de déterminer le plan général du bâtiment ainsi que les circulations.

Le nettoyage de la face externe du mur extérieur sud ainsi que d'une portion de sa partie sommitale illustre la technique de construction: sur le rocher arasé en paliers le mur est constitué de très gros blocs, puis d'un empilage de pierres presque cubiques. Nous n'avons pas repéré d'accès supérieur dans cette partie méridionale (le nord n'a pas été dégagé). Malgré des nettoyages effectués en plusieurs points, le contact avec la *cavea* fait problème. Sur les ailes le dernier rang de gradins conservés est de modèle standard incluant une partie médiane piquetée faisant fonction de repose pied, ce qui laisse penser qu'il y avait au moins un rang supérieur de gradins adossés à une balustrade dont quelques blocs moulurés (trouvés hors contexte) pourraient provenir. Il en va autrement dans la partie médiane de la *cavea* où le dernier rang conservé (le onzième) comporte le siège proprement dit en arrière duquel une partie large en léger relief et piquetée semble pouvoir être interprétée comme le lit d'attente d'un élément de clôture du système. La circulation haute sur les ailes n'a pas pu être nettement identifiée. Dans la partie centrale en revanche des niveaux et des paliers taillés dans le rocher étaient certainement habillés; seul un décapage complet permettrait une description cohérente. Dans la partie basse du nord de la *cavea* nous avons recherché la limite de l'*orchestra* et l'angle de la *parodos* nord. La *cavea* est constituée, en l'état actuel, de onze rangées de gradins déjà repérés l'année passée et de six escaliers (y compris les latéraux). Ont pu être identifiés: le repose-pied associé au rang inférieur des sièges, le *diazoma* au delà duquel était établie une série de sièges de proédrie, l'angle de la *parodos* nord avec l'*orchestra* et la base moulurée de l'ante. Une étude attentive de ce secteur montre qu'on y a procédé à des remaniements. Cela s'explique par le fait que nous sommes là dans une des parties les plus fragiles du monument. Les dimensions de l'escalier latéral sont les suivantes: largeur escalier: 0,66 m.; hauteur des marches: 0,20 m.; largeur du bloc: 0,64 m.; largeur des marches: 0,30 m. Pour ce qui est des sièges, les doucines sont assez volumineuses, la longueur moyenne des blocs varie de 1,40 m. à 1,96 m.; la largeur de 0,80 m. à 0,85 m.; la hauteur totale est de 0,40 m. avec une hauteur de 0,20 m. pour la doucine. En ce qui concerne les sièges de proédrie, l'ensemble constitue une file en avant de la circulation inférieure. A proximité du bloc d'ante les sièges semblent comparables à ceux des travées supérieures à cela près qu'ils sont dotés d'un dossier (aujourd'hui disparu), mais il existe un siège d'une facture différente, au dossier partiellement conservé. Le travail est assez médiocre. Le siège et le méplat sous la doucine sont grossièrement piquetés (s'agit-il d'un travail inachevé? d'un ajout plus tardif?). La hauteur totale conservée est de 0,96 m.; la largeur 1,35 m.; la hauteur du siège de 0,43 m.

Le bâtiment de scène proprement dit constitue un rectangle de 26,4x7,8 m. (Photo: 2) Il est prolongé sur ses deux ailes en direction du mur d'*analemma* des *parodoi* par un mur dans lequel était ouverte une porte permettant l'accès à l'*orchestra*. Deux piliers de marbre symétriques (de section trapézoïdale avec un angle à 110°) terminaient ce mur et constituaient l'ante ouest des deux accès. Du côté de l'*orchestra* un gros mur porteur (largeur 3 m.) constitue le support de la *frons scaenae*. Un certain nombre d'éléments de son ornementation ont pu être identifiés grâce à un simple nettoyage de surface. Ils sont d'ordre dorique: blocs de frise-architrave (à noter le petit module des triglyphes), palmettes (acrotère), un chapiteau. Nous proposerons à titre provisoire une datation du IIe s. av. J.-C. Vers l'arrière du bâtiment donnant sur l'allée bordant le théâtre à l'ouest le mur était vraisemblablement couronné par une épicanitis au décor complexe comportant plusieurs registres (feuilles d'acanthé, anthémion composé d'une alternance de palmettes à quatre feuilles ouvertes et fermées, etc.) probablement d'époque antonine. Sur chacune des ailes du bâtiment de scène, en limite ouest de la *parodos*, deux massifs constitués de murs de calcaire articulés sur le pilier d'ante trapézoïdal et parallèles au mur d'*analemma* de la *parodos*. Vers l'ouest,

c'est à dire dans une partie non visible du monument l'alignement est constitué de blocs de calcaire sommairement appareillés. Entre les deux, un blocage de petites pierres et de terre brun clair compactée contenant du matériel daté du tournant de l'aire ou du début du 1er s. (amphores à cornes ou à anses bifides, vases à lèvre plate moulurée). Cette couche de remblai fournit seulement un *terminus ante quem* pour le réaménagement de l'espace occupé par le bâtiment de scène.

La partie plate en terrasse, comprise entre le dernier rang de gradins et le mur extérieur est occupée tardivement par des tombes que l'on doit très probablement associer à la petite chapelle rupestre qui ouvre immédiatement en arrière de la partie médiane de la *cavea*. Cette dernière était ornée de peintures encore partiellement conservées.

Le Portique Dorique

Au nord d'une place d'environ 75 m. de côté on peut repérer aisément les restes d'un portique est-ouest dont plusieurs colonnes sont encore visibles en place, du moins pour la partie basse de leur fût et cela malgré l'épaisseur de la couche de remblai. Quelques dégagements ponctuels permettent de préciser qu'il s'agit d'une grande stoa dorique en façade. Tous les éléments en sont remarquablement conservés (à l'exception notable des chapiteaux) depuis le *geison*-couronnement, la frise dorique, l'architrave. La pente naturelle génère un pendage d'est en ouest d'où la nécessité de surcreuser et d'aménager le *bedrock* à l'est, de créer un support artificiel composé de petites pierres à l'ouest.

L'ordonnancement de la construction de la façade du portique comporte:

1) Une assise de fondation constituée de grandes dalles de calcaire dur alignées vers le sud, engagées dans un substrat de fondation au nord (largeur 0,80 m. au minimum; longueur variable de 0,70 à 1,40 m.).

2) Elles supportent un stylobate de marbre, dégagé partiellement à l'ouest, atteint au pied d'une colonne vers l'ouest (largeur des dalles: 0,68 m.; longueur 1,05 m. pour la plus longue dégagée; hauteur 0,12 m.).

3) Des colonnes en deux tronçons: partie basse de² 1,92 m., partie haute 1,58 m. (hauteur totale 3,50 m.); lisses à la base sur une hauteur de 1,66 m., cannelées en haut, diamètre de 0,46 m., entrecolonnement 2,10 m. On considère que l'utilisation de plus en plus fréquente de cette disposition est due à l'influence pergaménienne, elle est datée de la deuxième partie de l'époque hellénistique³.

4) Architrave: blocs de 2,01 m. à 2,06x0,46x0,40 m. présentant un soffite avec rainure axiale (1,42x0,045 m.) à l'extérieur *taenia* lisse surmontant des *regulae* dotées de six gouttes; à l'intérieur couronnement mouluré à ovoïde droit (Photo: 3).

L'architrave porte (sur cinq blocs) une inscription donnant le nom de l'évergète qui a permis la construction du monument.

Le style de l'écriture incite à ne pas descendre trop tard dans le premier siècle avant notre ère. Ces observations ne semblent pas contredites par l'analyse architecturale du monument. Dans cette proclamation assez ostentatoire d'évergétisme, le "démotique" *Tarmesseus* est particulièrement intéressant: déjà apparu dans une proclamation de funérailles publiques (inédite, signalée en 2000) il est l'une des subdivisions (encore mal connues) de la cité. Nous avons en tout cas ici un nouvel élément pour l'éclairage d'une situation institutionnelle assez mouvante (à notre sens cité puis *koïnon* et à nouveau cité). La racine Tarm- est présente dans un autre toponyme anatolien⁴ provenant de cette région de Carie: les Tarmianoï⁵.

2 Cf. J. J. Coulton, *The architectural development of the Greek Stoa*, Oxford 1976, p. 112.

3 Cf. Chr. Borker, "Die Datierung des Zeus-Temples von Oba-Dioaisareia in Klilikien" *AA* 1971, p. 37-54.

4 Cf. L. Zgusta, *Kleinasiatische Orstamen* 1984, p.601

5 A. Bresson, P. Brun et E. Varinlioglu dans P. Debord et E. Varinlioglu éd., *Hautes Terres de Carie*, 2001 p. 181-193.

5) Frise: blocs de 2,08x0,45x0,42 m.; triglyphes: 0,40x0,28 m. Le tracé de la ligne supérieure des glyphes est droit, leur section triangulaire. L'arrêt des glyphes angulaires est horizontal, ils sont plus courts que les glyphes centraux. Les triglyphes sont surmontés par un plafond triangulaire. Métopes sans décor.

6) Corniche-chéneau: blocs de 0,90 m. de largeur; longueur variable de 0,14 m. à 1,39 m. pour les blocs mesurés. Mutules de 0,28x0,15 m. dotées de 3x6 gouttes de 0,03 m. de diamètre. L'espace entre deux mutules varie de 0,05 m. à 0,07 m. L'espace entre les lions du chéneau: 0,72 m., l'un servant de gargouille, le suivant non percé (Photo: 4).

En l'état actuel de notre information, après quelques nettoyages, de nombreuses questions restent en suspens. L'extrémité est du portique n'a pas été dégagée. En revanche la limite ouest est clairement déterminable, même si les éléments de construction ne sont que médiocrement en place. A la limite occidentale se trouve un mur en gros appareil constitué de deux files de blocs calcaires presque cubiques (0,50 m. de côté). A un moment qui ne peut être précisé en l'état de nos observations, ce mur est remonté en intégrant des éléments disparates (e.g. fragment d'un larmier ne provenant pas du portique est-ouest, petites pierres etc.). Le matériel de remplissage au contact du mur initial pourrait dater de l'époque augustéenne. Un dernier remontage médiocre et tardif inclut des éléments en remploi, essentiellement la base du pilier cordiforme qui constituait l'angle de la colonnade est-ouest avec une aile nord-sud. La configuration du terrain et les vestiges apparents sans fouille invitent à penser que cette aile nord-sud était aménagée sur un cryptoportique dont nous ne connaissons en l'état que le mur extérieur ouest et le sommet du mur intérieur est dans la mesure où le caisson est actuellement presque intégralement rempli de terre. Nous n'avons pu non plus conclure de façon ferme sur l'organisation de l'aile est-ouest. Le mur extérieur nord n'a pu être matérialisé avec précision dans la mesure où il semble avoir été ennoyé dans une construction tardive (du moins dans le secteur où il nous a été possible de travailler), sa position se déduit cependant du plan général du système. En revanche nous n'avons pu acquérir aucune certitude concernant la (pourtant nécessaire) colonnade intérieure. Comme noté plus haut l'essentiel du portique était installé sur le bedrock aplani et ne nécessitait pas de fondation spécifique. Le seul indice —tenu— que nous ayons pour l'instant de l'existence de cette colonnade intérieure est la présence —en surface— d'une base de colonne ionique de 0,58 m. de diamètre, donc identique à celui des colonnes de la façade⁶.

Alors que le bâtiment est partiellement détruit, un mur plein est sommairement aménagé entre les colonnes en réutilisant les matériaux de démolition: marbre de la colonnade de façade, blocs de calcaire du mur arrière (?). En l'état de nos observations ce dernier stade n'a laissé que peu de traces de son occupation. Ce qui reste du monument (en particulier le centre de sa façade) est tombé d'un bloc (du nord vers le sud); cela explique le remarquable état de conservation des éléments architecturaux, du moins lorsque ces derniers ont été recouverts de terre sauvant moulures et inscriptions.

Tombes

Le travail de cette année réalisé en collaboration étroite avec les archéologues du musée de Muğla s'est divisé en trois phases. La première a consisté en une poursuite de la prospection entamée l'année dernière. Ainsi nous avons repéré une nouvelle zone à forte concentration de structures funéraires dans la partie sud-est du site, directement sous le mur du rempart. Les tombes de cette nécropole, taillées dans le rocher, se composent d'un court dromos (parfois construit) menant à une porte monolithe grossièrement taillée dans un bloc schisteux. Cette dernière ouvre sur une chambre légèrement voûtée et creusée dans le rocher pourvue sur ses trois côtés d'une banquette entourant un couloir central.

6 Sur cette combinaison cf. J. J. Coulton, *The architectural development of the Greek Stoa*, Oxford 1976, p. 100.

Au cours de la prospection, il est apparu qu'une des tombes avait été ouverte récemment. Il a semblé urgent d'effectuer un nettoyage de la chambre funéraire. Ce nettoyage a permis de récolter, outre des ossements en très grande quantité, un matériel important et diversifié⁷. Un anthropologue procèdera à une étude des squelettes, tandis que les monnaies seront restaurées par le musée. Nous avons pu travailler sur la céramique dont les différentes formes permettent de proposer une date de fondation de la tombe au début du second siècle av. J.-C., et une occupation continue jusqu'à la fin du second siècle ap. J.-C.⁸ On doit rapprocher ces tombes de celles de la nécropole 2 repérée lors de la précédente mission⁹. En effet ces structures présentent une similarité étonnante, tant du point de vue de leur localisation topographique que de leur conception. Cependant, plusieurs centaines de mètres les séparent. Enfin, grâce à une information locale, une dernière tombe a pu être prise en compte. Cette structure est intéressante à plusieurs titres. Sa localisation, au centre de l'espace urbain, la place dans une position privilégiée, qui ne peut s'expliquer que si elle a fonctionné comme un *heroon*. Sa structure, elle aussi, sort du commun, tant par le matériau de construction et la qualité du travail, que par son élaboration. Elle s'agence sur deux niveaux. À l'étage supérieur un dromos de section légèrement trapézoïdale ouvre directement sur une chambre dont la fonction n'est pas encore définie. Dessous, on trouve un autre dromos, plus long que le précédent. Il est construit en avant d'une épaisse porte monolithe de facture très simple qui protège (et condamne) l'accès à une antichambre. De cette dernière on atteint la chambre funéraire. Le linteau et les antes de l'ouverture, finement moulurés, portent encore la trace d'un système de fermeture. La porte semble avoir été détruite, de même que les antes ont souffert du pillage. Malheureusement la presque totalité de l'étage inférieur, ainsi qu'une bonne partie de l'étage supérieur, se trouvent sous le niveau de sol actuel, et un puissant remblai est venu combler la structure. Le personnel du musée de Muğla a entrepris le dégagement de l'accès au dromos inférieur, le travail de déblaiement pourrait être poursuivi ultérieurement.

7 De nombreuses formes céramiques complètes, mais aussi du matériel métallique (bijoux, clous, épingle), en ivoire (fusaiote, épingle), en verre (fragments d'unguentarium), ainsi que numismatique (trois monnaies et demi, que l'état actuel empêche de lire).

8 Ces datations sont à confirmer.

9 Voir le rapport 2000.

Photo: 1

Photo: 2

Photo: 3

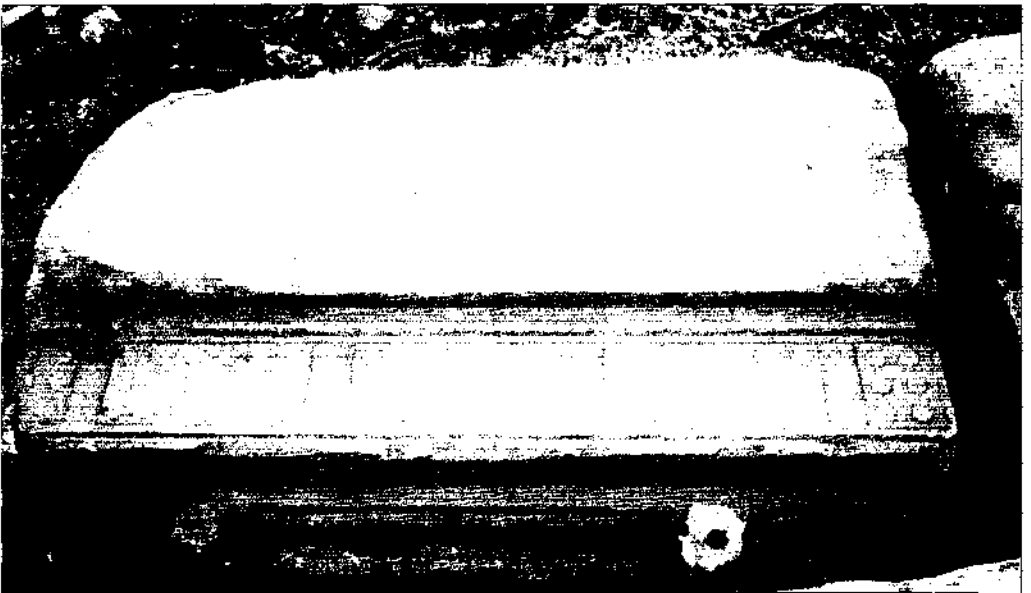

Photo: 4

EPIGRAPHISCHE FORSCHUNGEN IM WESTEN KARIENS 2001

Wolfgang BLÜMEL*

Der Survey 2001¹ begann wie der in früheren Jahren in Milas. Dort waren bei Bauarbeiten drei antike Steine gefunden worden, von denen einer sofort in das Museum gebracht wurde, die beiden anderen auf Umwegen einige Zeit später. Es handelt sich um zwischen 60 und 80 cm hohe Stelen, die alle einen Gladiator desselben Typs und in derselben Haltung in Relief zeigen. Über dem Gladiator ist sein Name im Nominativ eingeschrieben, um ihn herum sind Kränze in verschiedener Anzahl dargestellt. Der Gladiator trägt einen Helm mit Visier in Form eines Gitters, einen Brustpanzer, in der linken Hand einen kleinen, rechteckigen Schild. Das vorgestreckte linke Bein ist durch Schienen, die bis über die Knie hinaufreichen, geschützt. In der rechten Hand führt er ein kurzes Schwert; der rechte Arm ist bandagiert. Es handelt sich um den häufigen Typus des Θράξ (lat. Thraex). Einer der Namen auf diesen Stelen lautet Εὐπαρής, was sich wohl eher auf das Aussehen als auf den Charakter bezieht.

Der überraschende Fund von drei Stelen mit der Darstellung eines Gladiators, vermutlich Grabschriften, unterstützt die Vermutung von J. und F. Rumscheid, die in einer kürzlich veröffentlichten, ausführlichen Untersuchung der relativ zahlreichen Gladiatorenmonumente aus Mylasa² zu dem Schluß gekommen waren: "(Es) scheint, als ob Mylasa . . . stärker als die meisten karischen Städte vom Gladiatorenwesen erfaßt worden sei." Möglicherweise gab es in Mylasa eine Kaserne für Gladiatoren und auch einen Friedhof, auf dem sie nach ihrem natürlichen oder gewaltsamen Tod bestattet wurden.

Das Museum Marmaris hatte im letzten Jahr mehrere Neuzugänge zu verzeichnen³, von denen der prominenteste hier vorgestellt werden soll⁴. Es handelt sich um das Fragment einer beidseitig beschriebenen Stele aus grauem Marmor, das die Jandarma konfisziert und dem Museum übergeben hat. Es gehört zu dem Komplex von Landverpachtungsurkunden aus dem Ende des 3. oder dem Beginn des 2. Jh.s v.

* Prof. Dr. Wolfgang BLÜMEL, Institut für Altertumskunde, Universität zu Köln, Albertus-Magnus-Platz, 50923 Köln, AL-MANYA.

1 Ich danke der Generaldirektion für Altertümer und Museen im Kultusministerium der Republik Türkei für die Forschungsgenehmigung und der Repräsentantin der Generaldirektion, Frau Meral Güngördü (Genel Müdürlüğü, Ankara), für die Zusammenarbeit.

2 Jutta und Frank Rumscheid, *Gladiatoren in Mylasa*, Arch. Anz. 2001, 115–136.

3 Im Museum Marmaris befindet sich jetzt der in Knidos gefundene Stein mit dem Fragment eines Vertrags zwischen Knidos und Lyttos (ed. W. Blümel, *Epigraphica Anatolica* 25 (1995) 63–64 Nr. 34; id., *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Ankara 1997) I 188 Nr. 3 = SEG 45:1528), der Rundaltar mit den Inschriften I. K. 41 (Knidos) 421–422 (Inv. Nr. 13.1.99) sowie noch unveröffentlichte Inschriftsteine aus Datça und Marmaris.

4 Ich danke der Direktorin des Museums Marmaris, Frau Çigdem Morçöl, für die Erlaubnis, die neuen Steine bearbeiten und publizieren zu dürfen.

Platte aus grauem Marmor, jetzt im Museum Marmaris (noch ohne Inv. Nr.). Maße: H 44 cm.; B 49,5 cm.; T 11 cm. Seite A: rechts glatt, auf den übrigen Seiten gebrochen; BH 0,5–1,0 cm. Seite B: links glatt, auf den übrigen Seiten gebrochen; BH 0,5–0,8 cm.

[
[τοῖς ἐν ἀρχαῖ ἐοῦσι καὶ Ἀμίων κ[οινῶ] ἐν τοῖς γεγραμμένοις χρόνο-
[ις· εἰ δέ κα μὴ καταβάλλῃ, ἐξ]έστω αὐτῷ ἐν ἐξαμήνῳ καταβαλεῖν, ποτιθέ[ν]-
4 [τι τὰ ἐπιδέκατα· εἰ δέ κα μ]ὴ καταβάλλῃ τό τε μίσθωμα, ἀποτεισάτω ἡμιόλιον
[ἱερομνάμοσι καὶ Ἀμίων κ]οινῶ καὶ ἀπίτῳ ἐκ τοῦ ἀγροῦ, τοῖ δὲ ἱερομνάμοι
[ες τοῖ ἐν ἀρχαῖ ἐόντες ἀ]πομισθοῦντω τὸν ἀγρὸν ἐν τῷ ἐχομένῳ πράττει
[μηνὶ ἐν τῷ ἐκκλησίαι κατ]ὰ τὰν αὐτὰν συγγραφὰν εἰς τὸν ὑπόλοιπον χρόν[ον]
8 [τῷ τὸ πλεῖστον διδῶ]ντι Ἀμίων· τῷ δὲ μὴ καταβάλλοντι τὸ μίσθωμα, μηκ[έ]-
[τι ἐξέστω μισθοῦσθαι] τὸν ἀγρὸν τοῦτον παρευρέσει μηδεμιά, μηδὲ τοῖ ἱερ[ο]-
[μνάμονες μισθοῦντῳ] αὐτῶ· εἰ δέ τίς κα ἔγδεια γίνηται, ἀποτεισάτω τὰν
[ἔγδειαν καταβάλλ]ων τὸ μίσθωμα ἱερομνάμοσι καὶ Ἀμίων κοινῶ, ἐποικο-
12 [δομήσει δὲ ᾧαὐτοῖς οἰκ]ήματα μὴ ἐλάσσω τριῶν· τὸ μάκο[ς] δὲ ἔσ(τ)ω τοίχων μὴ
[ἔλασσον ποδῶν εἴκοσι] πέντε, τὸ δὲ εὖρος μὴ ἔλασσον πολ[ιδῶ]ν ὀκτώ· καὶ τοῦ
[ο]ξύλα καὶ ἐπίστεγα ποιησάτω ξύλα δὲ εἰ κα χρήζῃ ὧν εἰς Ο
[] ἐπὶ τὰ οἰκήματα τὰ ἐπὶ τοῦ ἀγροῦ παρὰ τῶν ἱερομναμόνω-
16 [ν τῶν ἐν ἀρχαῖ ἐόντ]ων ὅκκα ἐν καλῷ ἄλσει θύωντι Ἀμιοι· τὰ ξηρὰ ἐκ τοῦ ἱε-
[ροῦ τὰς] μ πᾶχυν τριωβόλου τὰν δὲ κύρβαν δύο [ὀ]βολῶν ὅλαν
[φυτεύσει δὲ κατὰ μ]νᾶν ἐκάστην τοῦ μισθώματος φυτὰ ἀμπέλων μὴ
[ἔλασσον χιλίων ἐμ μὲν] τῇ λείαι μὴ ἔλασσον διὰ τεσσάρων ποδῶν καὶ ἡμι
20 [ποδίου σπορὰν διαλείπω]ν μὴ ἔλασσον ποδῶν ἕξ, ἐν δὲ τῇ τραχεῖαι μὴ ἔλ-
[ασσον διὰ τεσσάρων ποδῶ]ν, σπορὰν διαλείπων μὴ ἐλάσσω ποδῶν τεσσ-
[άρων, βάθος ὀρύσσων τὰν τρι]άρων καὶ ἐν τῇ λείαι καὶ ἐν τῇ τραχεῖαι μὴ ἔλ-
[ασσον πέντε ἡμιποδίων] φυτε]υσάτω δὲ καὶ συκῆς, φυτὰ μὴ ἐλάσσω τεσ-
24 [σαράκοντα κατὰ μ]νᾶν ἐκάστην τ]οῦ μισθώματος μὴ ἔλασσον διὰ τεσσαρά-
[κοντα ποδῶν, βάθος ὀρύσσων μὴ ἔ]λασσον ποδῶν τριῶν· ἐπεὶ δέ κα ἐπιδεί-
[ξηι τὰ τε οἰκήματα ὠικοδομημένα κ]αὶ ἐπίστεγα κατὰ τὰ γεγραμμένα καὶ
[τὰς ἀμπέλους καὶ τὰς συκῆς πεφυτε]υμένας κατὰ τὰ [γεγραμμένα] καὶ ζών-
28 [τα τὰ φυτὰ τοῖς ἱερομνάμοσι ἀεὶ] τοῖς ἐν ἀρχαῖ ἐοῦσι

5 P. M. Fraser – G. E. Bean, *The Rhodian Peraea and Islands* (Oxford 1954) 6–20 Nr. 8–10 mit ausführlichem Kommentar. Diese Texte sind wiederabgedruckt, z. T. mit neuen Ergänzungen, in SEG 14:683–685, in W. Blümel, I. K. 38 (1991), Nr. 352–354 und in A. Bresson, *Recueil des Inscriptions de la Pérée Rhodienne* (Paris 1991) 49–51 (mit frz. Übersetzung).

Land zu bewirtschaften ist: Größe der Mauern der zu errichten-den Gebäude, Anzahl und Dichte der zu pflanzenden Weinstöcke und Feigen-bäume, Tiefe der Bewässerungsgräben usw. In Z. 17 kommt ein Wort vor, κύββα, das auch zweimal auf Delos belegt ist, dessen Bedeutung aber nicht bekannt ist. Die beiden neuen Fragmente, 28 bzw. 32 Zeilen lang, erweitern unsere Kenntnis über diese Urkunden und machen es möglich, die bisher vorgeschla-genen Ergänzungen in den bekannten Texten teils zu bestätigen, teils zu korrigieren.

In Knidos war bei Aufräumungs- und Restaurierungsarbeiten unter der Leitung von Prof. Dr. Ramazan Özgan (Universität Konya) in dem Ruinenfeld nördlich des kleinen Hafens ein bisher übersehener Inschriftstein entdeckt worden.

Rechteckige Statuenbasis aus grau-blauem, mit weißen Adern durchzogenem Marmor; oben Einlassungen für eine Bronzestatue, hinten links gebrochen. Maße: H 56 cm., B 79 cm., T 59 cm., BH 0,10–0,14 cm. Die Schrift (Sigma mit leicht schrägen Haken, Alpha mit gerader Querhaste, Pi mit kurzem Schenkel) läßt an eine Datierung in das dritte oder ausgehende vierte Jh. v. Chr. denken.

Ἐπιόντα Εὐφρώνος
δαμοργήσαντα
τοῖ παῖδες
4 Εὐφρών, Θέρσιππος,
Ἀναξικράτης

Die drei Söhne eines ehemaligen Damiurgen haben eine Statue zu Ehren ihres Vaters aufgestellt. Der Name Ἐπιόν ist außerordentlich selten⁶, aber gerade unter den knidischen Amphorenstempeln mehrfach vertreten⁷.

In Nysa war bei den Ausgrabungen unter Leitung von Prof. Dr. Vedat Üdil (Universität Ankara) auf der Agora ein großer Inschriftstein freigelegt worden.

Rechteckiger Quader aus Marmor, oben und unten gebrochen; gefunden bei den Ausgrabungen auf der Agora von Nysa. Erhaltene Maße: H 48 cm., B 54 cm., T 50 cm., BH 4,0–4,2 cm.

Ἰ Ι Ιασδίων
δομιτιανόν
[τ]ὸν λαμπρότατον
4 [ἀν]θύπατον
[ῆ] λαμπροτάτη
Νυσαέω[ν]
πό[λις]

Es ist höchst bedauerlich, daß der Name des Prokonsuls, der in dieser Inschrift geehrt wird, nur fragmentarisch erhalten ist. In der PIR (PIR2 I 12)⁸ ist ein Konsul Iasdius Domitianus verzeichnet, der unter Elagabal oder Severus Alexander in Dakien

6 Kein Beleg in den bisher erschienenen Bänden des *Lexicon of Greek Personal Names*.

7 F. Bechtel, *Sammlung der griech. Dialekt-Inschriften* III, * Nr. 3549, 138; vgl. auch F. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen* (Halle 1917) 156.

8 Im Anschluß daran auch H. Solin O. Salomies, *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum* (Hildesheim–Zürich–New York 1988) s.v.

tätig war, aber ich denke nicht, daß in der hier vorliegenden Inschrift der Gentilname lasdius der vollständige Name ist. Es ist schwierig zu bestimmen, ob und wenn ja wieviel Buchstaben in der Lücke verloren gegangen sind, aber wenn, wie es den Anschein hat, die Textzeilen auf dem Stein zentriert waren, fehlt vor der Bruchstelle nichts oder nur wenig, etwa die Abkürzung des Praenomens. Allerdings habe ich kein Gentile auf -asdius finden können, das mit den erhaltenen Buchstaben und Buchstabenresten in Einklang zu bringen wäre.

In Priene wurden die Suche nach dort verbliebenen Inschriften und ihre Identifizierung fortgesetzt. Bei den Ausgrabungen unter der Leitung von Prof. Dr. Wulf Raeck (Universität Frankfurt) sind mehrere kleine Inschriftfragmente gefunden und zur Aufbewahrung in das Depot gebracht worden. Auf dem Ruinenfeld ist bei Aufräumarbeiten ein in einer byzantinischen Mauer verbauter, stark fragmentierter Stein mit einer Liste von Namen entdeckt worden.

Der weitere epigraphische Survey im Westen Kariens ergab keine Funde von Inschriften mehr.

TREBENNA VE ÇEVRESİ 2001

Nevzat ÇEVİK*
Burhan VARKIVANÇ
İsa KIZGUT

"Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları" 16 Temmuz-04 Ağustos 2001 tarihleri arasında, Bakanlık Temsilcisi Nilüfer Karakaş'ın katılımında tamamlanmıştır. Tümünüyle bir arada olduğu zaman 25 kişiyi bulan ekibin ve araştırmaların giderleri için, başta Akdeniz Üniversitesi olmak üzere bir çok kişi ve kuruma teşekkür borçluyuz¹.

1998 yılında çıkarılan harita tamamen iptal edilip, yaklaşık 3500 yeni ölçüm noktası alınarak, yayına yönelik detaylı yeni bir harita çıkarılmış (Resim: 1) ve bazı üç boyutlu denemeler yapılmıştır (Resim: 2). Önceki yıllarda çizimleri yapılamayan yapıların çizimleriyle birlikte yoğun bitki temizliği sırasında yeni bulunan ya da bütün olarak yeni açılan yapıların plân ve kesitleri alınmış böylece tüm yapıların arşiv bilgileri üretilmiştir. Önceki yıllarda alınmış fotoğrafların eksik olanları tamamlanmış, yeni açılmış ve bulunmuş kalıntılar dijital ve klasik yöntemlerle yerden ve havadan fotoğraflanmış, bilgisayar ortamında arşivlenmiştir. Yapılmış tüm tanımlamalar yeniden gözden geçirilmiş ve yeniler de yine detaylıca tanımlanmıştır. Eksik kalan lâhit çalışmaları ve Onobara (Gedeller) 2002 programına bırakılmıştır. Araştırmalar önceki yıllarda olduğu gibi², akropol, kent merkezi, nekropoller ve kent dışı ana düzeninde yürütülmüş, önemli kalıntılar ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Burada, yeni bulgular özetle sunulacaktır.

Doç. Dr. Nevzat ÇEVİK, Akdeniz Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Antalya/TÜRKİYE.
ncevik@pascal.sci.akdeniz.edu.tr

Doç. Dr. Burhan VARKIVANÇ, Akdeniz Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Antalya/TÜRKİYE.
Araş. Gör. İsa KIZGUT, Akdeniz Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Antalya/TÜRKİYE.

- 1 Çalışmalarımıza izin ve destek veren Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Antalya Müzesi Müdürlüğü'ne, Bakanlık Temsilcimiz sevgili Nilüfer Karakaş'a, Akdeniz Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yaşar Uçar'a ve onun kişiliğinde, Üniversitemiz'in ilgili daire başkanları ve görevlilerine (özellikle, hiç bir destekten kaçınmayan Gn. Sek. Cahit Oğuz ve Yapı İşleri D. Bşk. Mehmet Kaçaroğlu), kent Antalya'nın yakın çevresinde yapılacak arkeolojik araştırmaların Üniversitemiz için ne denli öncelikli ve önemli bir sorumluluk olduğu konusunda hemfikir olduğumuzu fiili yardımlarıyla somutlaştırdığı için; üniversitemiz, Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı harita mühendisleri Süleyman Coşkun, Mustafa Yıldız ve stajyer asistanları Mustafa Erdem'e; Trebenna yerleşim haritası konusunda verdikleri emek ve gösterdikleri dostça özen için; AKMED Müdürü Kayhan Dörtük'e fotoğraf ve kırtasiye ihtiyaçlarımızı karşılayıp, Trebenna kitabının basım ve dağıtımını şimdiden üstlenerek projemize duyduğu ilgi ve gösterdiği önemi, bugün ve gelecek adına somutlaştırdığı için; Antalya Orman Bölge Müdürü Gürel Bey'e araştırmaların ilk yarısı boyunca süren ağaç ve bitki kesim ve temizliğinde çok gereksindirdiğimiz işçi ihtiyacımızı ve hava fotoğrafları çekimi için gereken helikopterleri gönüllü ve büyük bir ilgiyle sağladığı için; Çakırlar ve Doğan Orman Şefi Müh. Ali Bahşi'yle tüm işçi arkadaşlarımıza, işçi organizasyonunu üstlenmekten öte, arazi aracı ve bizzat katılımıyla zor dağlara ulaşımımızı sağladığı ve verdikleri emek için gönülden teşekkür borçlu olduğumuzu hissediyor ve bunun ilgili yönetici ve insanın çevremizde var olmasını büyük bir şans olarak addediyoruz. Çalışmalarda emek veren Eskiçağ Kültürleri ve Dilleri Bölümü Araş. Gör. Fatih Onur, öğrencilerimiz Emrah Akalın, Kürşat Başer, Pınar Koç, Murat Karakaş, Deniz Güçlü, Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü öğrencileri Nilüfer Gül, Reva Dursun ve Çiğdem Uncu'ya kalıntıları resimleştirdikleri için, Biyolojik araştırmaları yürüten Araş. Gör. Olcay Düşen, Rızzan Tunça, antik kalıntıların biyolojik nedenlere bağlı aşınmalarında rol oynayan mantarların araştırılmasını üstlenen Araş. Gör. Hacer Sert'e gönülden teşekkür ediyoruz.
- 2 Önceki yıllarda yapılan, zaman ve diğer olanaklar açısından çok kısıtlı ön-araştırmalarımızın sonuçları için bkz. N. Çevik-I. Kızılgut-Ş. Aktaş, "1997 Yılı Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", AST XVI-II, 1999, 401 vdd; N. Çevik-I. Kızılgut-Ş. Aktaş, "Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 1998", AST XVII-II, 1999, 321 vdd.

AKROPOL: Resim 3'teki hava fotoğrafında görülen yaklaşık 680 m. rakımdaki Asartepesi yerleşiminin kuzeyinde yükselmektedir. Roma kent merkezinden yaklaşık 45 m. yükselen tepe, kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatı yönlerden, yer yer 100 m.yi geçen derinlikte sarp kayalıklarla çevrili doğal korunaklı bir yapı göstermektedir. Doğal yapının biçimini oluşturduğu sur duvarları hem akropolü korumakta hem de yarık ve çukullarla açılmış alanların teraslarını oluşturmakta ve akropol alanını genişletmektedir. Çoğunlukla Bizans Dönemi duvarlarıyla izlenen surlar erken dönem yuvalarına oturmaktadır. Sarp doğal yapının azaldığı güney yön boyunca da güvenlik, sur sistemiyle sağlanmıştır. Surun en güçlü olduğu kesim, doğal kayalığın en zayıf olduğu güneydoğu kayalıkları boyunca uzanmaktadır. Ana girişin yer aldığı sur duvarı Bizans Döneminde tamamen revize edilmiştir. Sadece lento ve sövelerin Roma orijinal konumlarını korumuş olma olasılığı varsa da batı devamındaki duvarın kaya yüzündeki bir nişi örtmesi bu olasılığı da zayıflatmaktadır. Ana girişle birlikte başlayan ve akropol çıkış yolu başlangıcına dizilmiş nişler olasılıkla kent kurucuları ile ilgili kabartma ve yazıtlar içeriyorlardır. Kaleye girenleri ilk karşılayan kaya mezarı ve üstündeki isimler de kurucu aileye ait olmalıdır. Hak ettiği konum, akropol kayalığındaki ayrıcalıklı yer seçimi bunu doğrulamaktadır. Hermaios oğlu Trokondas İ.S. 1. yüzyıla inen süreçte, soyu Moles'ten gelen ilk egemen ailelerden birine işaret etmektedir. Diğerlerinden farklı olarak bu kaya mezarı ölü/ata kültüne ilişkin ön alanlarıyla (ziyaret ve dua sekisi ile ölü stellerinin dikildiği zıvana delikli konsol) dikkati çekmektedir. Akropolün düzleştirilmiş doğu üstü birbirleriyle bağlantılı kaya odaları ve alanlarından oluşmaktadır. Bunlar arasında Roma işçiliğiyle dikkati çeken tek önemli yapının işlevi, çoğunlukla tahrip edildiğinden kesin belirlenemese de anlaşılmaz da değildir. *In situ* kalmış üç basamaklı alt yapısı, dikdörtgen formu, önu açık mimariden iz veren taban blokları ve özellikle de ortasındaki sarıncıla kutsal su yapısı (nymphaion) olduğu olasılığı güçlenmektedir (Resim: 4). Bu kesimin kuzeydoğusunda büyük bir kilise yer alır. Akropolün doğu sınırına dayanmış büyük apsis ayakta, orta ve yan gemi duvarlarından çok şey kalmamıştır. Doğu-batı uzantılı kilisenin narteksi sağlam kalmıştır. Tüm akropolü dolduran kaya alanları konut yerleşimi yoğunluğu ve sokakların yönelimini çoğunlukla göstermektedir. Her bir kot değişiminde oluşan kaya terasları boyunca uzanan evler ve diğer yapılar arasında sokaklar geçmektedir. Akropol üzerinde çok yoğun Bizans ve Roma seramik parçaları gözlemlenmiştir.

Akropolün güney, güneydoğu ve batı kayalıkları ve eteklerinde çok sayıda kaya odası ve birimi oyulmuştur. Konut olarak kullanılmış kaya odaları yanında önceden mezar olarak yapılmış kaya odaları da sonradan konut olarak revize edilmiştir. Karşıdan dikkatlice bakıldığında üç ana kaya terası izlenebilmektedir. Kaya odalarının konumları da bu teraslarla sınırlanmaktadır. Yüksekte kalan odalar aşağıdakilere göre daha çok ilk hallerini korumuş geç dönem kullanımlarından daha az etkilenmişlerdir. Kaya odalarının ön kesimleri tamamlandığı montaj blokları tamamen dökülmüştür. Bu malzemelerden sadece birkaç blok kaya odalarından aşağı yuvarlanmış halde bulunabilmiştir. Kentteki yoğun Bizans yerleşimi kaya odalarının deformasyonuna yol açmış ilk fonksiyonlarına bağlı yapısalıklarında değişimler olmuştur. Alt kattaki kaya odalarının çoğu mezar işlevinde değildir. Kayalar konut amaçlı oyulmuştur. Pencere, kapı, ocak ve ön alanlar bunda kuşku bırakmaz. En az 10 odanın mezar olarak, 6-7 tanesinin de konut olarak tasarlandıkları anlaşılmaktadır. Akropolün güney yüzü bu denli yoğun kaya işçiliği gösterirken, diğer üç yüzü neredeyse sadece kayalardan oluşmaktadır.

KENT MERKEZİ: Kent merkezindeki çalışmalarımız harita yenilemekten ibaret olmuştur. Bu bölgede ekklesiasterion, imparator kült salonu, stoa, agora, hamam gibi bilinenler yanında, işlevi tam bilinmeyen yapılar da arşivlenmiştir. İmparator salonu gibi bazı yapıların cephe çizimleri tamamlanarak (Resim: 5) restitüsyonları yapılmıştır. Roma kamu yapılarının daha önce anlaşılmayan bazı kısımları için temizlik çalışmaları yapılmış ve sonucunda ekklesiasterionun önündeki taş kaplamalı sokak boyunca bir su kanalcığının geçtiği anlaşılmıştır. Temizlik çalışmaları sonucunda aynı binanın iç-arka duvarında bir yazıt bulunmuştur.

AGORA TERASINDAKİ YARIM YUVARLAK YAPI: Agoranın yarım yuvarlak köşe oluşturan kesiminde önemli bir yapıdan iz veren mimari bloklar gözlemlenir. Yapının

sırtı doğuya, cephesi agoraya dönüktür. *In situ* olarak sadece hamam yönünden yani, apsisin güneyinden bir açıklık gözlemlenir. Yapı ve önündeki alanda çok sayıda mimarî blok arasında volütlü bir sütun başlığı parçası, palmet kesimi kalmış bir başlık parçası, arşitrav ve sima parçalarıyla postamentler vardır. Mimarî bezemeler 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilecek yapıdadır. Blokların çoğunlukla devşirme olarak kullanılmış olması yapının işlevi konusunda fikir yürütmeyi güçleştirir. Eğer yarım yuvarlak plân orijinalse bir Roma tapınağı ile karşı karşıya olabiliriz. Doğuya yönelik apsis formu bir kiliseye ait olabileceğini düşündürüyorsa da bunu doğrulayan başka hiçbir duvar olması kilise fikrini zayıflatır.

Yapının önünde kalan yuvarlak düzlük, kent kuruluşundan bu yana kullanılmış gözükmemektedir. Doğma büyüme Karcıbayırlı/Kargıbayırlı (Çağlarca) olan Musa Amca'nın anlattığına göre "Çağlarca Köyü kurulmadan önceki Bayır sakinleri bu meydana toplantılar ve düğünler yaparlarmış, Alaçık çadır konutları ise akropolün güney eteklerinde, kaya odaları önlerindeymiş". Yuvarlak meydanın etrafına yuvarlakça dizilen antik mimarî malzemeler bu toplantılarda oturma ve izleme yerleri olarak kullanılmış. Bu ve benzeri nedenlerle alanın ve bu alandaki yapıların asıl durumlarını izlemek olanaksızlaşmıştır. Yarım yuvarlak yapıda yaptığımız temizlik sonrası bulduğumuz, artık etnografik sayılabilecek şişe parçaları ve penisilin şişecikleri bugün artık kullanılmayan tiplerdedir, son kullanım dönemlerinden kalmaz.

HAMAM: Akropolün güney düzlüğünde, Roma kent merkezini güneyden sınırlayan son anıt yapıdır. Bugünkü orman yolunun ve büyük olasılıkla kent içinden geçen antik yolun güney kenarında konumlanır. Yuvarlak yapının hemen karşısındadır. 28x28.5 m. ölçülerinde yaklaşık kare bir alanı kapsar. En sağlam kalmış kesimleri kuzeydedir. Güney ve batıya gittikçe yıkıntı ve moloz dolgu oranı büyür ve yapı izlenemez hale gelir. Bu olumsuzluklara karşın plânı da tamamlanabilir durumdadır. Kuzey köşeyi küçük servis odaları güney ve batı bölümleri ise hamamın ana bölümlerini oluşturur. Güneyde arka arkaya yerleştirilmiş aynı ölçü ve tasardaki iki dikdörtgen oda, hamamın ilk ana bölümlerini oluşturur. V No.lu odadan girilen VI No.lu bölüm ise son asal bölüm olarak diğer ikisinin yan yüzleri boyunca, hamamın batı köşesine yerleştirilmiştir. Bir taşra hamamı olmasına karşın oldukça nitelikli bir işçilik ve özellikle, tamamen dengeli ve tutarlı bir hamam plânı söz konusudur.

Dolgu ve yıkılmışlığa rağmen pencereler, kapılar, bölümler ve aralarındaki ilişki çoğunlukla saptanabilmektedir. Kuzey köşedeki I No.lu bölüm hamamın giriş odası olmalıdır. Buradan I'e ve ana bölümlere geçilir. Aynı bölümün hamam dışıyla ilişkisi kesin değildir. Kuzeybatısında bulunan 2.38 m.lik açıklığın kapı mı, yoksa açık duran bir geçit mi olduğu tam anlaşılamamaktadır. Açıklığın eşiği moloz altında kaldığından izlenemez durumdadır. Ancak buranın, hamamın ana girişi olduğu, konumu nedeniyle söylenebilecek durumdadır. Bu kesimden çıkılan büyük düzlük alanın palestra olması beklenir. Giriş odası (I) 5.60x4.30 m. ölçülerindedir. Doğu dar duvarı ortasından, 7.10x4.30 m. ölçülerindeki II No.lu bölüme açılır. 0.84 m. genişliğindeki bu kapı lento seviyesine kadar toprağa gömülüdür. Buna göre I No.lu giriş bölümü, III No.lu ana bölümlere geçiş ve olasılıkla soyunmalık, IV No.lu frigidarium, V No.lu tepidarium, VI No.lu caldariumdur. II No.lu bölüm ise en sorunlu bölümdür. İlk olasılık I No.lu ile bağlantılı giriş bölümü, 2. olasılık ise caldariumun devamı olduğudur. Bu sorunların ancak bir kazıyla aydınlatılabileceği anlaşılmaktadır. Yüzey araştırması sınırlarınca yapılan temizlik sonucu ancak bu noktaya gelinebilmiştir. Diğer sorun hamamın hangi su kaynağından beslendiğidir. Hamama su girişi ile ilgili bir iz bulunamamıştır. Ancak yapılan araştırmalarda, hamamın hemen arkasındaki Elmin Mahallesi sakinlerinin hâlâ kullandığı Yıkılan Çeşmesi kaynağının, Roma Çağında hamam için de kullanılmış olması gerektiği anlaşılmaktadır.

DOĞU VADİSİ YAPISI (Resim: 6): Akropol güneyinde, kent merkezinin 160 m. kadar doğusunda, vadinin orman yolu kıyısında yer alır ve kuzey-güney yönünde uzanır. Toplam 27.5 m. uzunluğunda ve 15.5-8 m. genişliğindedir. Doğudan, akropolün güneyindeki vadi tarafından kente gelirken ilk sivil yapıdır. 4-4.5 m. yüksekliğinde korunmuş olan yapı güney yönde bugünkü orman yolu altında köşe yapan, aynı karakterde bloklarla örülü duvar kalıntılarıyla da bağlantı içinde görünmektedir. Orman yolu güney yanında, sadece penceresinin bir bölümü ayakta kalmış yapıyla da aynı anda planlan-

miş gibi gözükmeaktadır. Bu pencere büyük olasılıkla bu yönde kente girenleri karşılayan ana giriş düzenlemesinin güney parçasıdır. İşlevi kesinlikle saptanamazsa da, özellikle konumu ve biçimi nedeniyle bu kalıntının, yolun alt kotunda kalan köşe duvarı ve ana yapı bir bütün halinde, kentin bu kesiminde sınırını vurgulayan, bir karşılama ve güvenlik yapısı olabileceği öne sürülebilir. Bir sur gibi değil ancak bir prestij yapısı havasında-
dır. Bundan sonra, daha doğuda birkaç mezar dışında başka bir yapıya rastlanmaz.

Duvar köşeleri, pencere ve kapılarda büyük boyutlu kesme taşlar, aralarda ise irili ufaklı ve belirgin bir form vermeyen taşlar kullanılmıştır. Vadinin biçimine bağlı olarak ve de sağlam olması amacıyla duvar hafif içbükey yerleştirilmiştir. Dışta düzgün bir cephe oluştururken iç kesimler, harç ve moloz taşlarla düzeltilmek üzere kabaca bırakılmıştır. Önden iki katlı ve çok açıklıklı bir görünüm vermektedir. Sağlam kalmış altlı üstlü pencere ve kapılar önyüz resmini açıkça verir. Yapının güneyinden itibaren üçte ikisini oluşturan kısmı boyunca uzanan giriş yuvaları, bu kesimde bir revak olduğunu gösterir. Bu yuvaların 14 tanesi sayılabilmektedir. Revakin olmadığı kuzey kesimde, sadece alt kotta kapı ve pencere vardır. Kuzeydeki kapının güneydekine oranla yüksek oluşu içteki doğal eğimin de yüksekliğine bağlıdır. Alta doğru genişleyen kapılardan güneydeki 1.32 m., kuzeydeki ise 1.10 m. genişliğindedir. Dolgu nedeniyle yükseklikleri ölçülemese de üst katta olasılıkla revaka açılan kapının 1.92 m. yüksekliği bu konuda yol gösterir. Pencere ve kapıların kasa yerleştirmek için açılan profilleri, pencerelerde 40 cm., kapılarda 50 cm.dir. Güney pencereler 80x110 cm. iken kuzeydeki tek pencere 66x82 cm.dir.

KONUTLAR: Akropol kayalığını çevreleyen iki düzlük, nekropoller için kullanılmış, aralarındaki sırtta kamu yapıları konumlanmış konutlara ise akropolde ve kent merkezi yapıları ile akropol kayalığı arasındaki eğimli yamaç kalmıştır. Akropol tepesi ana kayadan oyulan yapı tabanlarıyla doludur. Bunların çoğu konutlara aittir. En yüksek kesim olan güneybatı uçtan kuzeye ve doğuya doğru alçalarak uzayan akropol üstünde dört ana kademelenme vardır. Bu kademeler boyunca eş yükselti eğrilerini izleyen yapılar yerleştirilmiştir. Konutlar arasında ulaşımı sağlayan sokaklar çoğu yerde izlenebilmektedir. Çoğu zaman kayalığın sunduğu olanaklara bağlı olarak formlarında düzensizlikler olduğu izlenir. Tepenin güneydoğu ucundaki topluluk ise tüm bu yapılar içinde en kompleks olanıdır. Burada pek çok kaya alanı organik bir bağ oluşturacak biçimde birbirlerine bağlanmış hem yan yana hem de altlı üstlü bağlantılar çok birimli önemli bir yapı oluşturulmuştur. Sadece kaya tabanları kalan bu yapıdaki kadar, kayadan yararlanma başka bir yerde görülmez. Akropolün, tüm Antalya'ya bakan ve antik şehri de gören manzaralı ve korunaklı konumuyla buranın her hangi bir konut olmadığı bir bey evi olduğu anlaşılmaktadır. Akropol ana girişinden gelen basamaklı rampanın, tepeye ulaştığında ilk bu yapılarla buluşması da rastlantı değildir.

Akropolün güneyini oluşturan vadi inişi, akropol sarp kayalıklarının bitişinden sonra tamamen konutlara ayrılmıştır. Bu alanda yoğun biçimde ve sık dizinde konut terasları oluşmuştur. Çok tahrip olduklarından sağlam bir konut elde kalmamıştır. Ancak bazı mekânlar ve ayakta kalabilmiş söveler seçilebilmektedir. Konut yamacında da akropol kayalıklarında olduğu gibi elden geldiğince kayalıklardan yararlanılmış, kalan kısımlar ise duvarlarla örülmüştür. Akropol girişinin hemen alt kotunda bir sarnıç yer alır. Pembemsi sivalarıyla Bizans Dönemindeki evler için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Konumlandığı ana kaya alanı erken dönemden kalmaz. Konutlar arasında pek çok mimari blok arasında bir zeytinyağı işliğine ait yuvarlak bir değirmen taşı ile bir oyun masası dikkati çekmektedir.

NEKROPOLLER: Akropolün kuzeyi ve doğusu dışındaki yönlerine dağılan mezarlıklar üç ana bölüm halinde incelenmiştir. I. Akropol, II. İrimli, III. Elmin, kenti batı ve güneyden çevreleyen asal nekropoller dışında, akropolün güneydoğusundan inen Dereözü'nde de mezarlar vardır. Akropol kayalığındakiler tamamen kaya mezarları, İrimli'dekiler daha çok soylu mezarları, Elmin mezarları ise çoğunlukla orta ve alt sınıfa ait lâhit ve kaya lâhitleriyle osthoklerden oluşmaktadır. Dereözü de yine orta ve alt sınıfa aittir ve diğerlerine oranla az sayıda mezar içerir. Mezar tiplerinden lâhitler ayrı bir dosya altında kataloglanmıştır. Tümünün özellikleri ve arşiv bilgileri üretilmiş ve Neapolis ve Kelbessos alanlarında daha önceki yıllarda tespit ettiğimiz diğer lâhitlerle birlikte

ayrı bir monografi amacıyla birlikte incelenmekte ve derlenmektedir. Mezarlar ana tipler olarak aşağıdaki gibi sınıflanırlar: 1. Kaya mezarları, 2. Anıt mezarlar, 3. Aedicula mezarlar, 4. Lâhitler, 5. Ostothekler.

Mezar tiplerinden en yoğun kümeyi 170'in üzerindeki sayısıylâhitler alır. Bunların çoğunluğunu kaya lâhitleri ve ostothekleri oluşturur. Gerçekten Roma'nın en basit ve ekonomik mezar tipi, halkın çoğunluğuna bağlı olarak burada da yoğunluktadır. Sonra kayaya oyulmuş mezarlar gelir. Plânı tam çıkarılabilen 8 anıt mezara, daha küçük ölçeklerde ve tahrip olduklarından çok görülemeyen örme mezarlar da eklenince hatırı sayılır oranda soylu mezarı da söz konusudur. En az sayıda olan mezar tipleri ise bağımsız ostothekler ve aedicula mezarlarıdır.

İlgilç bir biçimde, anıt mezarların 6 önemlisinin İrimli Nekropolü'nde yer alması İrimli'yi zenginler nekropolü olarak adlandırmamıza yol açmıştır. Kayaya oyulu lâhit ve ostotheklerin de çoğunlukla Elmin Nekropolü'nde bulunması da buraya halk mezarlığı adını verdirmiştir. Ancak her iki nekropolde de farklı tip mezarlar bulunabilmektedir. Bu yer seçimi tesadüf değildir. İrimli nekropol alanı topografik güzelliği ve akropolle ilişkisinden dolayı daha seçkin bir mezarlık alanı sunmaktadır. Elmin ise yuvarlanmış kaya kütlelerinden oluşan engebeli yamaçtaki konumuyla İrimli'ye göre ikinci sınıf bir topografyaya sahiptir. Nekropol içlerinde de bazı yer seçimi kaygıları olduğu anlaşılır. Örneğin, Elmin Nekropolü'nde anıt mezarın olduğu teraslanmış alanın hemen arkasında bezemeli ve yazıtlı lâhitler sıralanırken, anıt mezarın doğusunda kalan yamaçta kaya lâhitleri yoğunlaşmaktadır.

Nekropol düzenlerinin plânsız gelişmediği anlaşılmaktadır. Anıt mezarların tamamı antik yola cephelidir ve kendi içlerinde bir düzen oluştururlar. Lâhitler ise farklı yerlerde kendi aralarında bir düzen içindedirler. Eğer ayrı bir mezarlık sokağı yoksa, genellikle yan yana dizilerek kent yolu boyunca uzanırlar ve ön yüzleri yola bakar. Kente gelen yolun iki yanı, kent merkezine girme sınırına kadar mezarlarla doludur. Bu, Roma'nın çok bildik mezarlık yolları düzenine uyar. Anıt mezarlar dış mimari öğelerinde bütünlük gösterirken, iç plânlama ve boyutlarda farklılaşırlar. Bu farklılıklar taş işçiliğine genellikle yansımaz. Lâhitlerde ise, ortada *tabula ansata* ve yanlarda mızraklı kalkanlarıyla belirginleşen ön düzende yoğunlaşırken, çok farklı bezeme örgeleri taşıyanlar da vardır.

Mezar tipleri ve onların farklı bezeme ve mimariye sahip olanları tümüyle düşünüldüğünde Trebenna mezarları oldukça zengin çeşitli bir koleksiyon sunarlar. Ölüler dünyasının bu zenginliği, daha hızlı yok olmuş diriler dünyasının zenginliğinden de iz verir.

1. AKROPOL KAYALIĞI MEZARLARI: Akropolün kent düzlüğüne bakan güney kayalığı ve İrimli Nekropolü'ne bakan batı kayalığına kaya mezarları açılıdır. Yerli kayalık yapısının çürük oluşuna bağlı olarak mezarların tamamında montaj cepheler kullanılmıştır. Çoğunlukla da tüm önyüz açıklığı ayrı bloklardan örülüdür. Mezarların ortak özelliği odaların küçük, tek ve yalın olmasıdır. İçlerinde, biri dışında hiçbir donatıya rastlanmaz. Sadece birinde lâhit teknesi kaya tabana açılıdır. Mezarların geç dönemde çoğunlukla konut veya başka amaçlara göre yeniden düzenlenmiş olmaları tanımlamalarını güçleştirir. Bu olgu özellikle güney kayalıkta ve akropol çıkış yolu kotundaki odalarda gözlemlenirken yukarılara çıktıkça revizyon ve deformasyon azalır. Batı yüzdeki 4 kaya mezarında ise ikinci kullanım hiç görülmez, sadece doğal zaman aşınmaları vardır. Akropol kayalıklarındaki en önemli mezar, girişteki Hermaios oğlu Trokondas'ın mezarıdır. Kuruculara hak olan akropol çıkış rampası başlangıcında, ana kapıdan girenleri hemen karşılayan baş kaya mezarıdır. Yanlarında ana kayaya açılmış nişler bulunur. Bunlar başka kentlerden de alışkın olduğumuz bir düzenleme resmi verir. Sanki kurucu ve ünlü ailelere ait stelli nişlerle düzenlenmiş bir atalar galerisi gibidir. Bu anlayış, Hermaios oğlu Trokondas'ın kaya mezarının en gözde kayalığa açılı oluşuyla pekişir. Alnaçtaki kalkan ve kapı köşelerindeki bitkisel süslemeler dışında yalındır. Mezarın en önemli yeri alt-ön yüzündeki düzenlemelerdir. Önünde bir basamağı olan, oturma sekisi 0.45 m. genişliktedir. Arkasında 1.10 m. yükseklikte kaya duvarı oluşturulmuştur. Duvar ve mezar arasında çıkıntı yapan kaya rafı üzerinde 6 zivana deliği

açılmıştır. Rafin doğu bitiminde kayalığın içine doğru nispet bir girinti oluşturulmuştur. Tüm bu mezar önü düzenlemeleri ölü/ata kültüne yöneliktir³.

İRİMLİ MEZARLIĞI : Kentin kuzeybatı, akropolün ise batısındaki düz arazide yer alır ve kuzeyi sınırlayan kayalıklardan olabildiğince yararlanılarak anıt mezar, lâhit ve chamosorion ile ostothek gibi mezar türleri inşa edilmiştir. Elmin Nekropolü'ne göre daha az mezar içerir fakat, tamamına yakını görkemli anıt mezarlardır. Bu sezon çalışmalarıyla özellikle bitki temizliği sonucu bulunan ya da ulaşılabilen anıt mezarlar çalışılmıştır. Bunlardan en önemlisi Solon ve Na'nın mezarıdır (Resim: 7). İrimli Nekropolü'nün kuzeyini sınırlayan kayalığın dibinde konumlanır. Üst-asıl odadaki bezemeli lâhit mezarın niteliğini lâhit açısından belgeler. Alt oda içerisinde yeni bir de yazıt bulunmuştur. İki katlı cephede kapılar, İon tarzında üç fascialıdır. Solon ve karısı Na'nın adlarının yazılı olduğu lâhtin ön yüzünde, ortada *tabula ansata*, yanlarda ölü kültüne ilişkin unsurlar yer alırken, yan yüzlerinde ise bir tarafta Hades kapısı, diğer tarafta zırha uzanan aslanı çevreleyen tapınak cephesi vardır. Üstünde de Gorgo Medusa. Bu bölgedeki diğer önemli buluntu yine yoğun bitki arasında bulunan iki katlı bir anıt-mezardır. Alt odası sağlam bulunan mezar Roma anıt-mezarlarının iç mimarisine ilişkin önemli bilgiler vermektedir (Resim: 8).

ELMIN MEZARLIĞI: En yoğun mezar kümesini chamosorionlar oluşturur. Sivri-tepe'den kopup gelen kaya kütlelerinin herbiri bağımsız bir aile mezarlığı görüntüsünde üçü-beşli lâhit kümeleri içerirler. Düzenleme kaya kütlelerinin yapısına paralel bir oluşum gösterir. Çoğunlukla kapakları kırılıp düşürülmüştür. Yalındır. Dereözü Nekropolü'ndeki en özgün tür yuvarlak kaya ostothekleridir. İlk kez burada 15 örnekle ve tüm elemanlarıyla belgelenmiştir. Lâhitlerle birlikte ya da yalnız olabilen bu tür, ana kayaya oyulmuş silindirik tekne ve kapaktan oluşur. Ağız profilleri bir kapaktan yana izverirken, çan formu taş kapaklardan da 5 adet bulunmuştur. Nekropolün değişik yerlerinde bulunan kapakların, çukurlara ait oldukları, profil ve ölçülerinden belliyse de geç dönem koruma duvarı altında kalan altıncı örnek bunda kuşku bırakmamaktadır. Çukurun üstüne örülen geç dönem duvarı kapağın kopyasını almıştır. Bu kapak yıkılan duvarla birlikte kaybolmuştur, ama içinde kalan iz kapağın çukur üstünde olduğundan kuşku bırakmamaktadır. Definecilerin parçaladığı kapaklardan son kalan yazıtlı örnek Antalya Müzesi'ne taşınmıştır. Her kayalıkta birer adet olmalarının bir kural olmadığı bir kayalıkta tek başına duran örnekten bellidir. Bu bulgular, kayaya oyulu yuvarlak döşemelerin işlevleri konusunda süregelen tartışmalarda yol göstericidir⁴.

Lâhitler: Elmin Nekropolü'nde chamosorionlar yanında bağımsız lâhitler de vardır. Lâhitlerin önyüzleri ortasında *tabula ansata*, iki yanda girland ve dar yüzlerinde kalkan olması ortak özellikleridir. Sadece kline ya da üstünde uzanmış insan figürüyle kline resimlemesinin de sevildiği örneklerden anlaşılmaktadır. Geç dönem duvarının 20 m. batısındaki lâhtin uzun yüzünde tür kline sahnesi işlenmiştir. Klinein altında bir sehpa ve üzerinde girland vardır. Dar yüzde yine mızraklı kalkan işlidir. Definecilerin tahrip edip karıştırdığı alanda görülen bir lâhtin dar yüzünde bir klinein alt pervazı ve ayakları izlenir.

Lykiarkh Aurelius Torquatos'un Anıt Mezarı (Resim: 9): Elmin Nekropolü'nün en önemli mezar yapısıdır. İki kapıyla avlusuna girilen görkemli bir teras üzerine yerleştirilmiştir. Mezarın dış ölçüleri 10.05x7.75 m. olan yapı, uzunlamasına kuzey-güney yönündedir. Cephede düzgün kesilmiş iri bloklardan, yan duvarların yaklaşık üç metre gerisinden itibaren ise arka duvar dahil dörtgen form göstermeyen iri bloklardan oluşmuş, derzler moloz taş kısmen de harçla doldurulmuştur. Blok ve moloz taşların bağlantısında harç kullanılmıştır. Yapı içi ve dışı güneye doğru yükselen moloz dolgu içerir. Kaçak kazılar sonucu büyük ölçüde açığa çıkarılan ve tahrip edilen kuzey dar yüz, oldukça düzgün bloklardan oluşturulmuş ve yapı iç zeminini göz önüne getirildiğinde yüksek bir

3 Bu mezar ve ilişkili alanların yorumu ve komşu bölge örnekleriyle karşılaştırmaları konusundaki detaylı bilgileri için bak., N. Çevik, "A dead-cult Place in Simena. Lycian Open-air Worshipping Places and their Anatolian Aspects", *Festschrift B. Ögün*, AMS 2000, 42 Fig.4; N. Çevik, *Taşların İzinde Likya* (2002 Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1st.) 132 vdd.; N.Çevik, "The Rock-cut Tomb Tradition in Pamphylia in the Light of New Examples at Etenna", *AnatSt* 2002 (Yayında).

4 N. Çevik, "Yuvarlak Kaya Ostothekleri. Trebenna'da Belgelenen Yeni Bir Mezar Tipi ve Onun Işığında Benzeri Çukurların Yeniden İrdelenmesi", *Adalya* II, 1997, 127-151.

podium olduğu anlaşılmıştır. Bu yüz yapının cephesidir. B. İplikçiöğlu-V. Çelgin ekibinin ortaya çıkardığı uzunca cephe yazıtında bunun bir Lykiarkh mezarı olduğu okunmuştur. Tahribat sonrası molozları arasında çok küçük heykel parçacıkları da bulunmuştur. Köyde sorgulandığında ilk kaçak kazılar sırasında buradan mermer heykeller götürüldüğü öğrenilmiştir.

DEREÖZÜ MEZARLIĞI: Akropolün kuzeydoğusuna doğru inen ormanlık dere içinde tespit edilen mezarlar nekropol alanlarının daha geniş olduğunu göstermektedir. Trebenna nekropollerini, en az mezar içerenidir. Elmin Nekropolü'nün kuzeydoğu devamı gibidir. Dereözü bölgesinden geçen doğu vadisindeki son büyük yapıdan sonra yine mezarlar yer alır. Bunlardan biri aedicula mezar diğerleri lâhit ve ostotheklerdir. Lâhitlerin ikisi bağımsız, 8'li kaya lâhti ve üçü de ostothektir. Dere inişinde ilk rastlanan ostotheğin uzun yüzünde, bir podium üstünde duran kadın ve erkek figürleri vardır. Yüzleri parçalanmıştır. Aynı dere yamacında lâhit parçaları bulunmuştur.

BULUNTULAR: 3 yazıt, oyun masası, seramikler, metal bulgular, heykel parçacıkları, kemikler ve seramik parçalarından oluşmaktadır.

Akropol girişi önündeki sarnıcın birkaç metre aşağısına yuvarlanmış bir oyun masası bulunmuştur. Her bir yanı 0.67,5 m uzunlukta olan kare bir blok taş, oyun masası olarak düzenlenmiştir. Blok kalınlığı 0.25 m'dir. Oyun tablasının bir yarısına çizilen dikdörtgen, 3 sırada 10'ardan olmak üzere toplam 30 kareye bölünmüştür. Ana dikdörtgenin dar yanları apsidial çizilmiştir. Tablanın diğer yarısında ise başka bir çizim vardır. Burada da 2 sırada 5'erden toplam 10 eliptik yuvadan oluşan bir düzenleme vardır.

Trebenna'da iki alanda heykel parçaları bulunmuştur. Bunlardan biri, kent meydanında stoa yakınında bulunan bir kadın başının üst kesimidir. Üç parçaya bölünmüştür. 1:1 boyutların üstünde olduğu anlaşılmaktadır. Diğer parçaların tümü Elmin Mezarlığı'ndaki temenoslu anıt mezar kalıntıları arasından toplanan küçük parçacıklardır. Nitelikli beyaz mermerden yapılmış büyük boyutlu heykellere ait parçacıklar mezar soyguncularından arta kalanlardır. Kentin hemen her yerinde ve her yapısında bulunan pek çok seramik çoğunlukla Bizans Dönemine ait sarı ya da kahverengi sırlı, çoğunlukla bezemeli küçük parçalardır. Diğer yoğun grup ise Roma seramikleridir. Çoğunlukla günlük kullanım kaplarının parçalarıdır. Asar Vadisi'ndeki mağarada bulunan Kalkolitik (?) örnek dışında daha erken döneme ait seramiğe rastlanmamıştır. Elmin Nekropolü temenoslu mezarın, temenos güney köşesinde definecilerin yaptığı kazıdan çıkan toprağın içinde bazı çiviler bulunmuştur. İrimli Nekropolü anıt mezarında da yine defineci artığı olarak bir çivi bulunmuştur. İrimli anıt mezarı alt kat içinde definecilerin çıkardığı toprak içerisinde çok sayıda insan kemiği bulunmuştur. Ancak bunların hiç biri orijinal yerlerinde değildir.

KENT DIŞI: Çağlarca Gözetleme Kulesi, Elmin Çiftliği, Asar Tarlası Çiftliği ve güneyindeki lâhitlerle taş ocağı, doğu orman yolundaki çiftlik, Asar Vadisi boyunca prehistorik yerleşimler-mağaralar; Yerbaşı Çandır (Typallia) ve ek olarak da Çağlarca Böcek Evi'nde etnografik araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bunların dışında Gedeiler (Onobara) yerleşiminde ön araştırmalar yapılmış, ayrıntılı arşivleme çalışmaları 2002'ye kalmıştır.

Asar Vadisi Kalıntıları: Trebenna akropolü kayalığının kuşuçuğu bir kilometre kuzeyinde bir çok derenin buluşup akmaya devam ettiği derin vadi yer alır. Vadinin doğu ve kuzeye bakan dik yüzlerinde çok sayıda irili ufaklı mağaralar bulunmaktadır. Bunlarda yapılan araştırmalarda bulunan prehistorik seramik parçaları vadide yoğunlaşan mağaraların çoğunlukla prehistorik kullanım gördüğünü doğrulamıştır. Yaptığımız gözlemler sonucunda birkaç mağaranın Roma ve Bizans dönemlerinde revize edilerek kullanıldığı da anlaşılmıştır. Ana kayadan açılan kapı yerleştirmeye uygun profiller ve sekiler bunlardan bazılarıdır. Bu bölge Antalya'nın en kalabalık prehistorik mahallelerinden biri gibi görünmektedir.

Çağlarca Böcek Evi: Çağlarca'da Böcek ailesine ait eski evin duvarlarında Trebenna'dan getirildiği öğrenilen ve yine İplikçiöğlu - Çelgin ekibinin yazıtlarını değerlendirdiği kalıntılar, devşirme malzeme olarak evin duvarlarında kullanılmıştır. Bunlar Markus Aurelius mektubunu içeren yarım bir stel ve ostotheke parçalarından oluşmaktadır.

YARBAŞ ÇANDIR (TYPALLIA)

Çakırlar Mahallesi bitiminden sonra, Körler Mezarlığı mevkiinde yer alan kavşaktan Çandır istikametine doğru gidildiğinde asfalt yolun on dördüncü kilometresinde sağa, toprak ve bozuk orman yoluna döndükten sonra 3.100 m. daha ilerlendiğinde ilk kalıntılara ulaşılır. Çitdibi Köyü kuzey arkasında konumlanan antik yerleşimin bulunduğu bölgeye haritalarda ve ormancılar arasında "Asarlık Tepe" adı verilmektedir. Buranın Typallia olduğu ilk olarak B. İplikçioğlu-V.-G. Çelgin ekibi tarafından saptanmıştır.

Sarp bir tepe üzerine kuruludur. Trebenna ve Kitanaura ile yol bağlantılıdır. Patara Yol Klavuz Anıtı'ndan edindiğimiz bilgiler bu konuda kuşku bırakmaz. Lâhit yazıtları da kentin adını doğrular. Bugünkü orman yolu çıkışı boyunca lâhitler dizilidir. Sirta varıldığında yine lâhitlerden oluşan bir mezarlık görülür. Sağda yükselen kayalık tepe üzerinde akropol güney eteğinde de yerleşim kalıntıları izlenir. Birkaç yapı ve teras duvarları dışında tanımlanabilir çok fazla yapı görülmemektedir. Yaygın bina yıkıntıları söz konusudur. Kalıntılara bakıldığında küçük bir yerleşim olduğu anlaşılar. Akropolün ana kayaya açılı girişi kapısından, tepenin doğu ucuna kadar uzanan alanda yapı kalıntıları ve kaya alanları izlenir. Aşağı indikçe teras duvarları ve üstlerinde yine kalıntılar görülür.

Hamam (Resim: 10): Yerleşimde tüm plânıyla ve işleviyle saptanabilen tek yapı bir hamam kalıntısıdır. Akropolün güneydoğu eteğinde yer alır. Yapı üst duvarlarına kadar ayakta. Yan yana dizili üç bölümden oluşur. En doğudaki, 4.40x3.70 m. ölçülerindeki küçük bölüm giriştir. Dışta bina sınırında duvar, kapı yanından uzar ve içindeki kapı açıklığıyla hamam girişi bölümüne geçit verir. Bu bölümün batı yan duvarından geçen ana bölüm hamamın yıkanma bölümüdür. Mimarisi ve plânı dışında yapının içinde bulunduğu yapı malzemeleri buranın bir hamam olduğunu doğrulamaktadır. Bunlar duvarların dış ve içte sıvalı olması, yuvarlak ve kare tuğlalar ile mermer levha parçalarıdır⁵.

Nekropol: Orman yolu sonlanırken lâhitlerin sıralandığı antik yol başlar. O noktadan çevreye bakıldığında görülebilen kalıntıların azı düzlüğe, geri kalanı topografya gereği yamaçlara yerleştirilmiştir. Kent içinde yer alan tek küçük düzlük nekropol alanı olarak kullanılmış. Saptanan 19 lâhtin çoğunluğu bu alana yerleştirilmiştir. Yerleşimde akropol kayalığının batı yüzüne açılan kaya mezarları vardır. Birbirlerine benzeyen üç mezarın plânı ve kesitleri çıkarılan biri diğerlerine ilişkin de ortak karakter verir. Sarp kayalığın yüzündeki çok dar giriş önü alanıyla ve küçük bir kapıyla girilen tek odadan oluşur.

YAZITLAR

Fatih ONUR

Yazıt çalışmaları aşağıdaki gibi özetlenir: Yazıtlardan çıkarılan stampajlar ve transkripsiyonlar, çalıştığımız bölgenin epigrafi araştırmalarını yürüten ve aynı zamanda Trebenna kitabımızın tarih ve yazıt bölümü sorumlusu olan B. İplikçioğlu ve V. Çelgin'e değerlendirilmesi ve yayın arşivlerine katılması amacıyla gönderilmiştir. Ayrıca kentte bulunan yeni yazıtlar B. İplikçioğlu ile birlikte yerinde de incelenmiştir⁶. Bu bölgedeki çalışmalarımızda epigrafi üyelerimizle olan işbirliğimiz artarak sürecektir.

Bu ilk çalışmalarda, bulunan ve bilinenlere ek olarak 3 yeni yazıt bulunmuştur. Bunlar mezar yazıtlarıdır. Ekklesiasterion apsisi içinde devşirme olarak bulunan küçük bir mimari parça üzerinde "Heros için..." yazar. Buradaki omega'nın biçimi 3. yüzyıl veya 4. yüzyıl başına tarihlenir. Bu parça büyük bir ihtimalle toplantı salonu üst arkasında bulunan nitelikli blokların da ait olduğu heroondan gelmiş olmalıdır. İkinci yazıt Solon ve Na'nın mezarı içinde bulunmuştur: "Apollonios oğlu Hermaios kızı Oinedis ken-

5 Bu yapı, Trebenna Hamamı ile birlikte, bölgenin taşra hamamlarına bir açıklama getirmek üzere ayrıca yayına nazırlanmaktadır.

6 B..güne kadar çalıştıkları tüm yazıtların birer kopyasını, açıklamalarıyla birlikte arşivimize gönderen B. İplikçioğlu'na teşekkür ederiz.

disi ve ..." diye yazar. Harf özellikleri nedeniyle üst kattaki yazıttan daha geç bir özellik gösterir. Ve son yazıt İrmlî Nekropolü'nde bitkiler arasından ortaya çıkardığımız anıt mezarın giriş üstündeki silmesinde yer almaktadır.

BİZANS ÇALIŞMALARI

E. AKYÜREK

Trebenna kenti Bizans Döneminde de yoğun yerleşime sahne olmuştur. 2001 yılında gerçekleştirilen alan çalışmasında, akropolde büyük bir kilise ve bir çok konut, akropolün güney yamacında freskolu küçük bir şapel ve ona bağlı bir sarnıç, akropol surlarına yapılan ekler ve onarımlar, akropolün güney yönünde, Elmin Nekropolü'nde, alt yapısı kısmen Roma lâhitlerinden oluşan bir savunma duvarı ve yine buradaki Roma anıt mezarının terasında inşa edilmiş bir sivil yapı, Bizans Dönemi yapıları olarak tanımlanabilmektedir.

Akropol tepesinin doğu tarafındaki düzlükte üç nefli bazilikal plânlı büyük bir kilisenin kalıntıları vardır. En iyi korunabilmiş kısmı apsis duvarı olan yapının kuzeydoğu köşesinde pastaphoria işlevi üstlenmiş olabilecek küçük bir mekân vardır. Kilisenin kalın duvarları, çoğunlukla büyük boyutlu kesme taş ile örülmüştür. Kilisenin kuzey ve güney duvarları görülememektedir. Batıda ise tek narteks olduğu, ancak buradaki yoğun maki örtüsü temizlendikten sonra ortaya çıkmıştır. Kilise erken Bizans Dönemine aittir. Akropolü çevreleyen koruma duvarının bazı kısımlarının Bizans Döneminde yapıldığı ya da onarıldığı anlaşılmaktadır. Akropolün batı köşesini oluşturan duvar ve buradaki burç, Bizans Devrinde yapılmıştır. Akropolün güneyindeki anıtsal giriş de Bizans Döneminde yeniden yapılmıştır. Akropolün doğu tarafında bazı kaya yarıklarının birbirine duvar örgüleri ile bağlandığını görmekteyiz. Surlardaki Bizans eklemeleri, yer yer devşirme malzeme kullanılarak, ama esas olarak moloz taş ile yapılan duvarlardır. Trebenna'daki en önemli Bizans yapılarından biri, akropolün güney yamacındaki freskolu şapeldir. Tek nefli şapelin, kısmen doğal kayaya dayanan kuzey duvarı, tonoz başlangıcına kadar ayakta ve freskolar bu duvardadır. Şapelin güney duvarı tamamen yıkıktır. Dıştan yarım yuvarlak apsisi doğal kayaya oturur ve göreceli olarak iyi korunmuştur. Şapelin batı duvarında büyük ölçüde doğal kayadan yararlanılmıştır. Batı tarafındaki geniş, yamuk plânlı mekânın narteks işlevi ile kullanılmış olması olasıdır. Narteksin batısında ise, 2 m. kadar düşük kotta bir sarnıç vardır. Ortasından geçen bir kemerin ikiye ayırdığı kuzey duvarının batı tarafında atlı Aziz Georgios'un freskосу, küçük fragmanlar olarak durmaktadır. Duvarın doğu tarafında ise kilisenin kurucusu altı büyük piskoposun üçü, resmi giysileri ile betimlenmiştir. Sol taraftaki piskopos, başının yan tarafındaki yazıdan anlaşıldığı kadarıyla İskenderiye Piskoposu Kyrillos'tur. Ortadaki piskoposun ismi okunamamaktadır, ancak kalın siyah sakalı onun Büyük Basileos olabileceğini düşündürmektedir. Sağdaki piskoposun kim olduğu anlaşılamamıştır, ancak altı önemli piskoposun biri olması gerekir. Bu freskolar Orta Bizans Dönemine aittir.

Akropolün güneyindeki Elmin Nekropolü'nde de bazı Bizans kalıntıları bulunmaktadır. Çok sayıda lâhdin bulunduğu bu alanda, yer yer lâhitlerin de üzerine örülen moloz taştan bir duvar ile korunaklı bir alan oluşturulmuştur. Bu, askerî amaçla kullanılan küçük bir kaledir (bastion). Yola yakın kısımda, Roma Dönemi anıt mezarının terası üzerinde, uzun, dikdörtgen bir yapı kalıntısının ise, işlevi tam olarak anlaşılamamakla beraber, sarnıç ya da hamam gibi sivil bir yapı olması mümkündür.

Kentin girişine yakın, nekropolisin batısında bulunan anıtsal bir mezar, girişinin sağ tarafında duran bir haç kabartmasından, yapının Bizans Döneminde de kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bizanslılar kentin mezarlık alanını da kullanmaya devam etmişlerdir.

Akdeniz Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü olarak "Trebenna Araştırmaları" çatısı altında gerçekleştirdiğimiz floristik, faunistik ve mikolojik gözlemlerin ön sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

I-Floristik Çalışmalar

Floristik çalışmalarla belli sınırlar içinde kalan bir alanda doğal olarak yetişen bitki çeşitleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Türkiye florası tür zenginliği açısından dünyanın sayılı ülkeleri arasında yer almaktadır. Bu tür zenginliğine, Akdeniz Bölgesi'nin önemli katkısı vardır. Araştırma alanını oluşturan Trebenna antik kenti tamamen Akdeniz fitocoğrafik bölgesinde ve Türkiye florasındaki kareleme sistemine göre ise C3 karesinde bulunmaktadır. Yapılan arazi çalışmaları sonucunda alanda, *Quercus coccifera* (mazi meşesi) *Spartium junceum* (katır tırnağı), *Paliurus spina-christi* (karaçalı), *Cistus creticus* (laden), *Olea europeae* (=zeytin), *Vitex agnus-castus* (=hayıt), *Styrax officinalis* (=ayı fındığı) ve *Pistacia lentiscus* (çitlembik) gibi makinin tipik üyelerinin *Pinus brutia* (=kızılçam) ile karışık orman oluşturduğu ve bu vejetasyon tek ve çok yıllık otsu bitki türlerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca alanda *Scrophularia pinardii* (=sıracı otu), *Stachys aleurites*, *Anthemis rosea*, *Dorystoechas hastata* ve *Quercus aucheri* (=meşe) gibi endemik bitki türlerine de rastlanmıştır.

II-Faunistik Çalışmalar

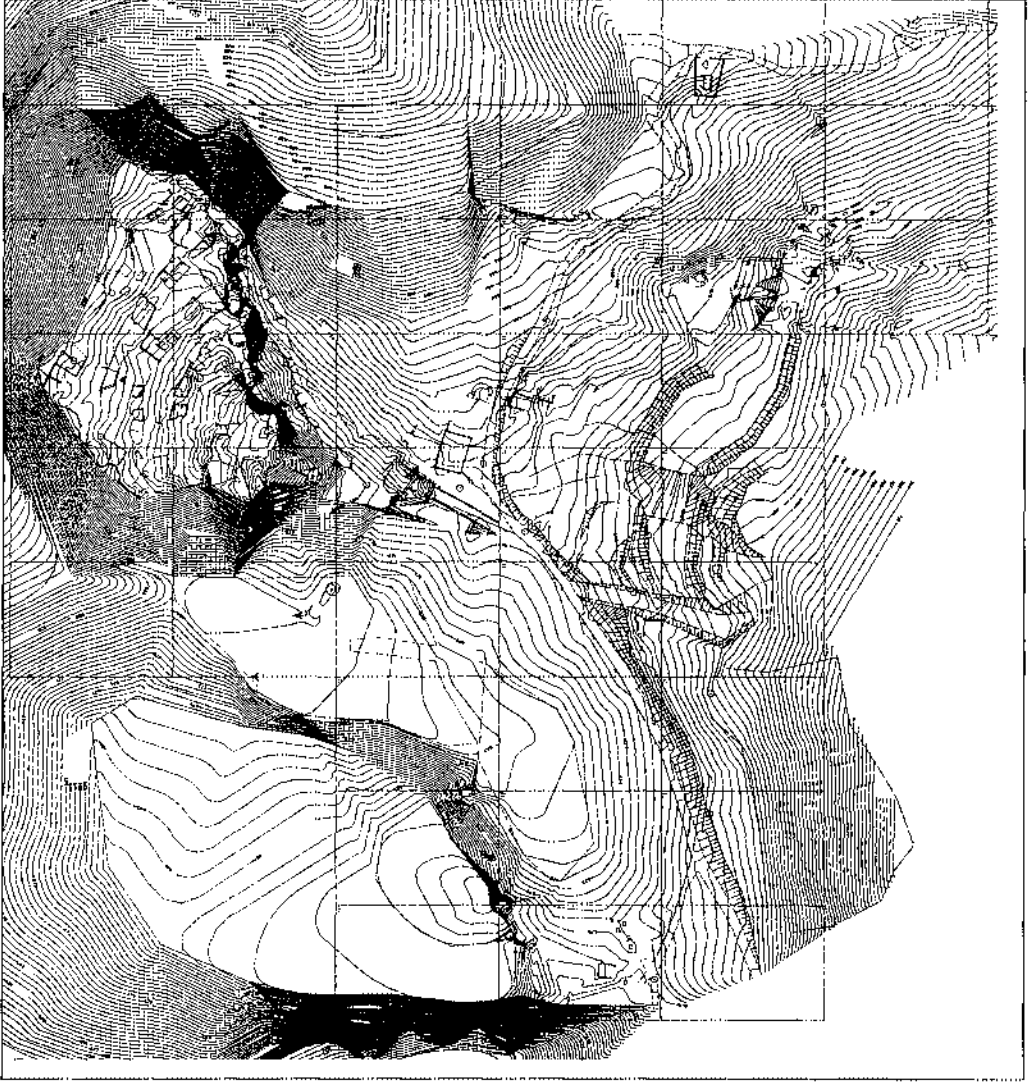
a-Herpetofaunistik Çalışmalar: Herpetofaunistik çalışmalarla, bir alanda amfibi (=iki yaşamlı) ve sürüngenlerin yayılışlarını ortaya konmaktadır. Akdeniz Bölgesi gerek iklim ve gerekse biyocoğrafik bakımdan zengin bir herpetofaunaya sahiptir. Araştırma alanımız olan Trebenna antik kentinin bulunduğu saha da, bu zenginliklerden payını almaktadır. Yapılan gözlemler sonucunda *Bufo bufo* (siğilli kurbağa), *Bufo viridis* (gece kurbağası), *Hyla arborea* (ağaç kurbağası) gibi amfibi türlerinin yanısıra alanın açık kesimlerinde *Ophisops elegans* (=tarla kertenkelesi), *Mabuya vittata* (=şeritli kertenkele), *Ablebharus kitaibeli* (ince kertenkele), kayalık ve harabelerde *Laudakia stellio* (=dikeni keler) ve bir mezar odasının içinde *Cyrtopodion kotschyi* (=ince parmaklı keler), *Coluber jugularis* (=karayılan), *Eirenis modestus* (=uysal yılan), *Telescopus fallax* (=kedi-gözlü yılan), *Coluber najadum* (=ok yılanı) ve *Testudo graeca* (=kara kaplumbağası) gibi sürüngen türleri gözlenmiştir.

b-Avifaunistik Çalışmalar: Türkiye yaklaşık olarak 453 kuş türü ile oldukça zengin bir avifaunaya sahiptir. Akdeniz Bölgesi'nin, göç yolları üzerinde bulunması ve özellikle kış aylarında iç bölgelerde beslenme ve barınma imkânı bulamayan kuş türlerinin kullandığı bir bölge olmasından dolayı zengin bir avifaunaya sahiptir. Ayrıca iklim ve topoğrafya bakımından uygun habitatlara sahip olması da bölgedeki çeşitliliği artırmaktadır. Trebenna antik kenti ve yakın çevresinde yapılan gözlemler, alanın ornitofauna açısından oldukça zengin olduğunu göstermiştir. Alanda çalışmalar neticesinde *Circaetus gallicus* (=yılan kartalı), *Aquila chrysaetos* (=kaya kartalı), *Turdus merula* (=karatavuk), *Turdus philomelos* (=güzel sesli ardıç kuşu), *Monticola solitarius* (=mavi kaya ardıcı), *Apus apus* (=karasağan), *Hirundo rustica* (=kırlangıç), *Fringilla coelebs* (=ispinoz), *Emberiza caesia* (=gri kiraz kuşu), *Emberiza cia* (=kaya kiraz kuşu), *Dendrocopos syriacus* (=suriye alaca ağaçkakanı), *Garullus glandarius* (=kestane kargası) gibi kuş türleri sap-

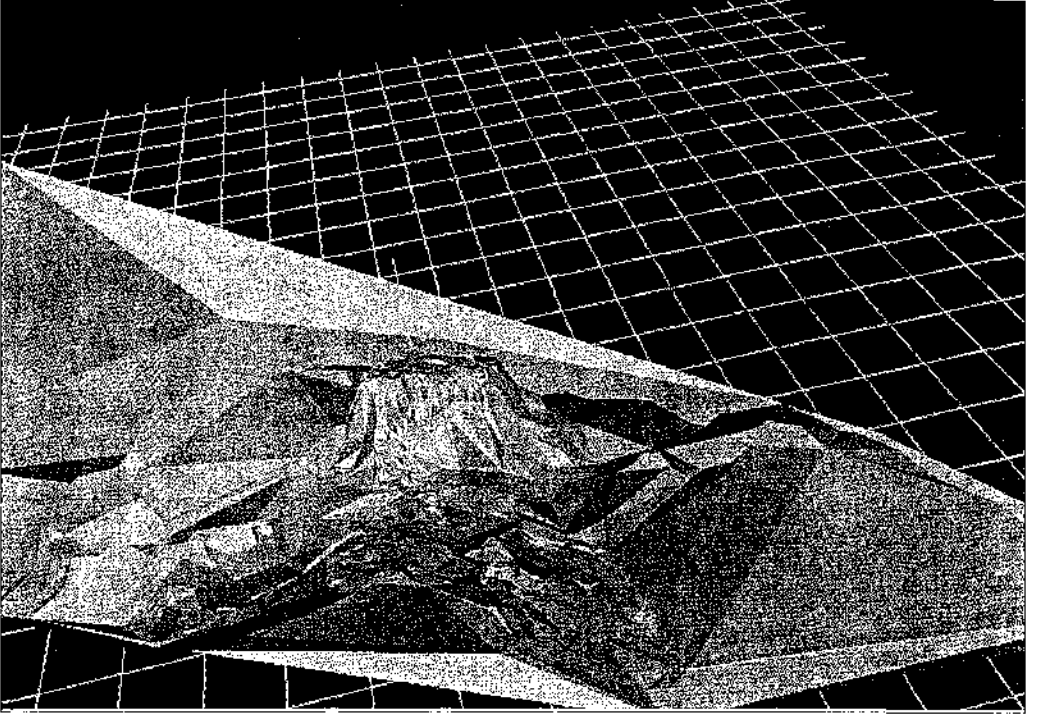
tanmıştır. Periyodik yıl boyunca gözlemleri tamamlandığında alandaki kuşların tür çeşitliliği, populasyon büyüklükleri ve göç takvimleri tam anlaşılabacaktır.

III-Mikolojik çalışmalar: Bakteri, mantar ve alg gibi mikroorganizmaların yaşamda her alanda faydalı ya da zararlı roller oynadıkları kanıtlanmıştır. Son yıllarda yapılan çalışmalar bu mikroorganizmaların tarihi eserlerde yoğun hasara neden olduğunu açıkça göstermiştir. Yapı yüzeyindeki biyolojik kaynaklı renk değişimleri ve kabuk oluşumları ilk göze çarpan belirtilerdir. İncelemeler sonucunda mikroorganizmaların ürettiği asitler, gazlar ve bunların reaksiyon ürünlerinin bir araya gelerek yapı üzerinde mekanik aşınmalara neden olduğu ortaya çıkmıştır. Bu aşınma eserde estetik görünümü bozduğu gibi, eski uygarlıklara ilişkin verilerin tanınmamasına, özellikle kabartma ve yazıtların eksilmesine yol açmaktadır. Birkaç yıl öncesine kadar bilinmeyen fakat bugün taş yapıların vazgeçilmez konukları ve zararlıları olarak betimlenen siyah meristematik mantarlar ile siyah mayalar literatürde mikrokolonial mantarlar olarak tanımlanır. Yüzeyde ve porlarda 500 µm. büyüklüğe kadar ulaşan kiteller halinde koloniler oluşturan bu mantarlar çok yüksek aşındırma potansiyeli ve özellikle iklim nedeniyle yoğun neme sahip olan Akdeniz ülkelerindeki mermer yapılarda büyük tahribatlar oluşturmaları; taksonomik çeşitliliklerinin yeni araştırılmaya başlanması gibi iki önemli sebepten dolayı, jeomikrobiyolojik ve mikolojik çalışmalara temel teşkil ederler. Tarihi ve kültürel yapılardaki meristematik mantarlarla ilgili çalışmalar şimdiye kadar İtalya, Rusya, İspanya ve Yunanistan'da yapılmış, ülkemizde böyle bir çalışmaya rastlanmamıştır. Trebenna mikolojik çalışmaları değişik mevsimlerde periyodik olarak yıl boyu incelenecek ve nihai rapor oluşturulacaktır. Araştırma zamanının yaz mevsimine denk gelmesi nedeniyle floristik ve faunistik gözlemler sadece bu mevsimi ilgilendirmektedir. Trebenna'da yaşayan tüm canlıların tespiti için yıl boyu farklı mevsimlerde gözlemler yapılmaya devam edilmektedir. Biyolojik araştırmalar sonucu elde edilecek canlılık dokusu bugüne olduğu kadar, geçmişe de ışık tutabilecektir.

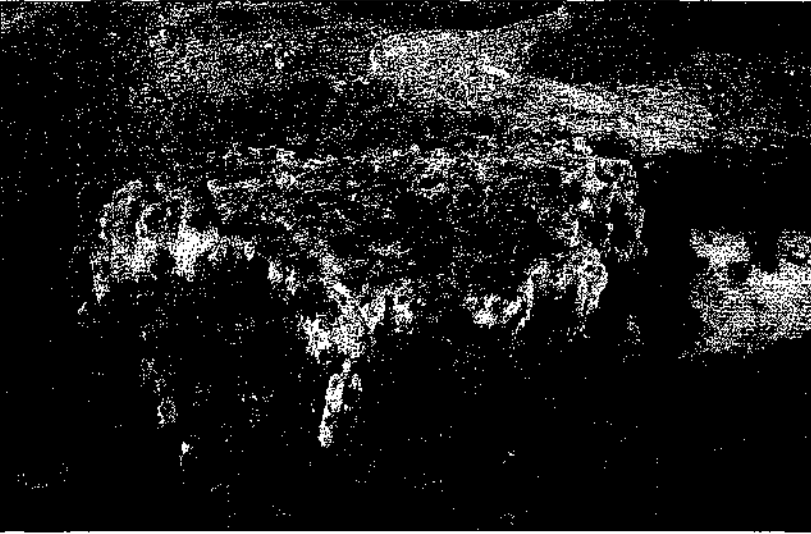
Bölgedeki araştırmalarımızın ilk ayağı olan Trebenna ve çevresi 2002 sezonunda kalan eksiklerimiz de giderildikten sonra yıl sonunda, "Trebenna ve Çevresi, Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası" başlığında bir monografi olarak yayına hazırlanmış olacaktır. Bu çalışmanın tarih ve yazıtlar kısmını V. Çelgin, Bizans bölümünü E. Akyürek, arkeoloji bölümünü de Trebenna ekibi hazırlamaktadır. Ayrıca biyolog üyelerimiz de kendi bölümlerini oluşturmaktadırlar. 2002 sezonu ile birlikte, araştırmamızın ikinci ayağı olan ve daha önce ön-araştırmalarını ve havadan da taramalarını gerçekleştirdiğimiz Neapolis yerleşiminin detaylı çalışmasına başlanacaktır.

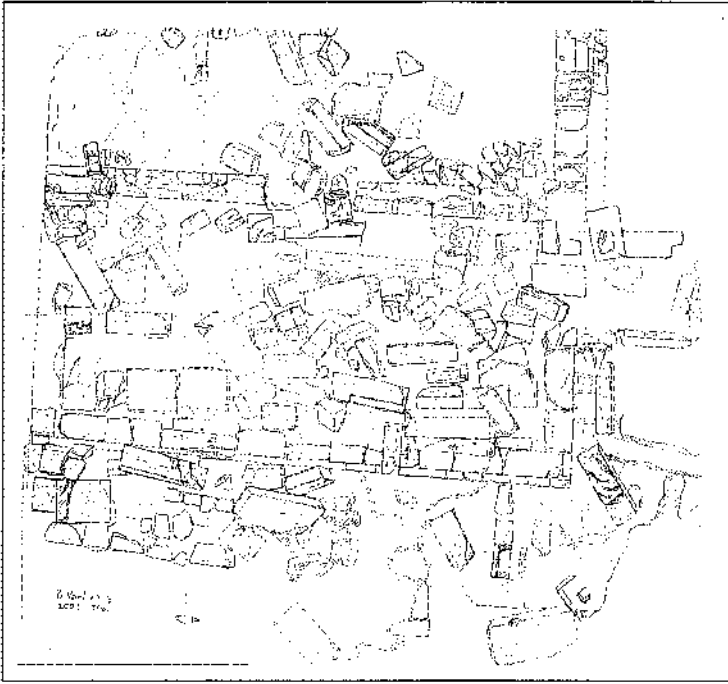
Resim 1: Trebenna haritası

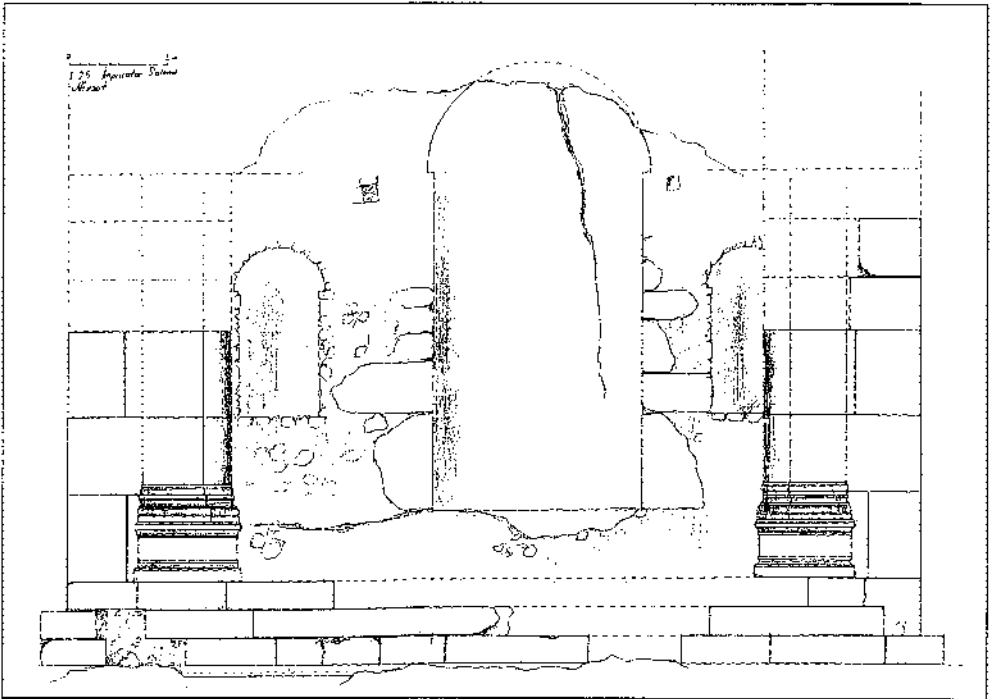
Resim 2: Üç boyutlu topografik görüntü

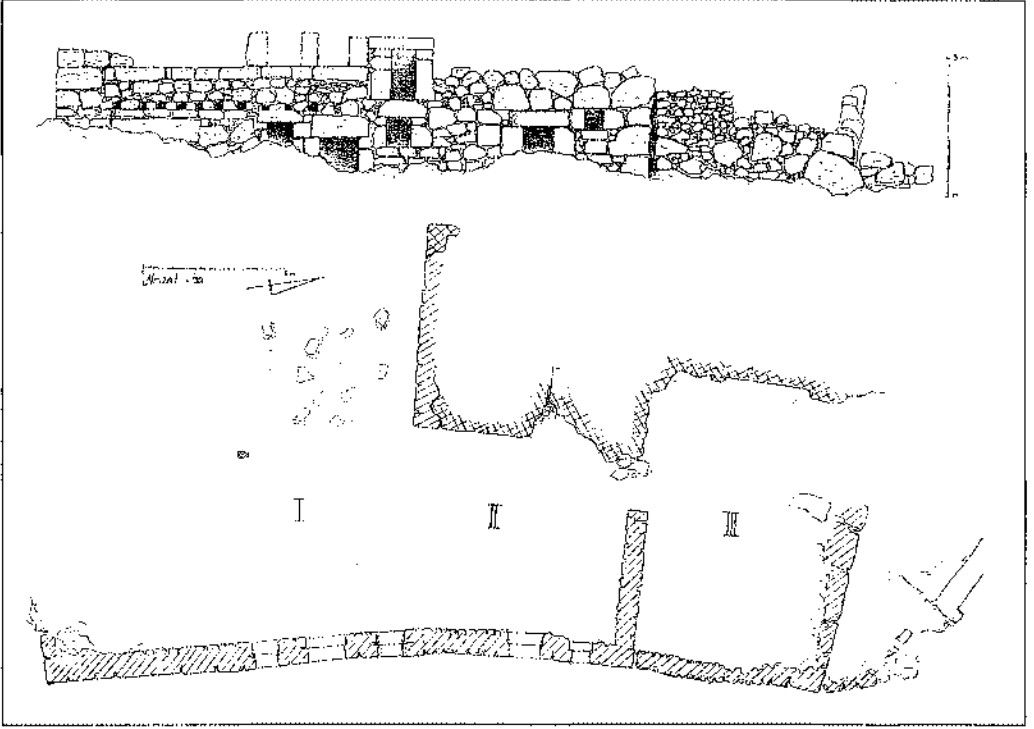
Resim 3: Akropol hava fotoğrafı

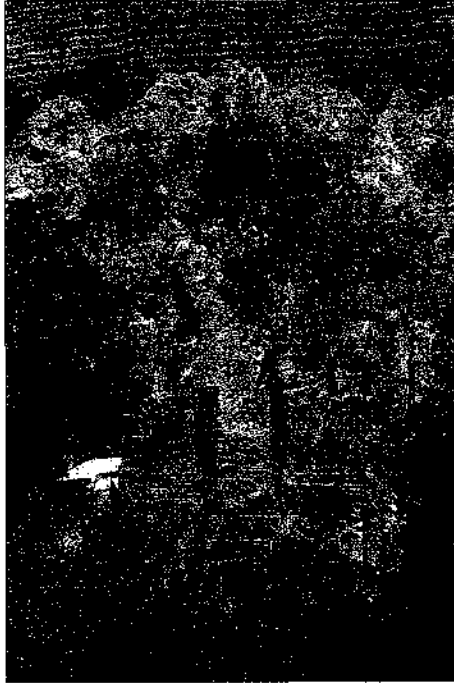
Resim 4: Nymphaion, taş plâni

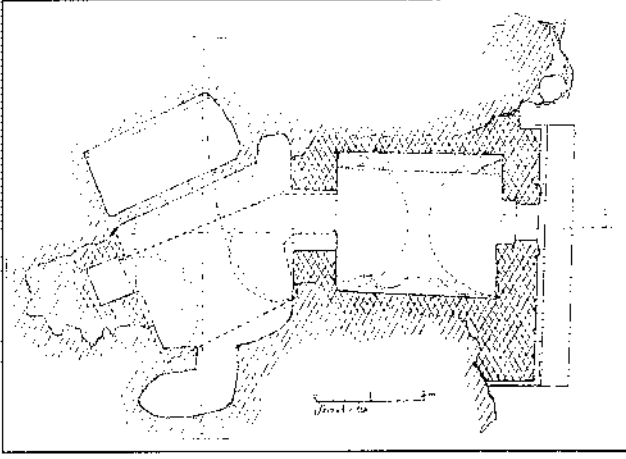
Resim 5: İmparator salonu, cephe çizimi

Resim 6: Doğu yapısı, plân ve cephe çizimi

Resim 7: Salon ve Na'nın mezarı

Resim 8: İrimli Nekropolü, anıt mezar plânı

Resim 9: Lykiarkh Aurelius Torquatos'un anıt mezarı

Resim 10: Typallio, hamam

AYDIN VE MUĞLA İLLERİ 2001 YILI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Sevinç GÜNEL*

Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün onayıyla "Aydın ve Muğla İlleri YüzeY Araştırmaları" projesi kapsamında başlayan araştırmalarımız, kuzeyde Küçük Menderes Nehri ve Aydın Dağları'nın bulunduğu bölge ile sınırlanmış olup güneyde Büyük Menderes Nehri ovasını ve Menteşe Dağ sıralarının uzandığı bölgeyi içine alarak, güney ve güneydoğu yönünde Muğla İli sınırlarını kapsamaktadır. Böylesine önemli bir konumda yer alan bölgede araştırma yapma olanağı sağlayan ve gerekli izni veren Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürü Alpay Paşinli'ye, ilgi ve desteklerinden ötürü Genel Müdür Yardımcısı Aykut Özet'e teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmalarımıza Bakanlık temsilci olarak katılan Fethiye Müzesi elemanlarından Orhan Köse'ye, ve araştırmalarımızın gerçekleşmesinde emeği geçen Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Nazlı Çınardalı'ya, bölüm öğrencilerinden Onur Kara ve Yalçın Coşkun ile kardeşim Mine Günel'e desteklerinden ve özverili çalışmalarından ötürü teşekkür ediyorum. Araştırmalarımız büyük çapta Aydın Belediye Başkanlığı'nın sağladığı olanaklarla gerçekleştirilmiştir. Belediye Başkanı Hüseyin Aksu'ya ve Başkan Yardımcısı Fuat Aktaş'a şükranlarımı sunuyorum.

Araştırma kapsamımız içinde yer alan bölge, güneyden ve kuzeyden yüksek platolarla çevrili Menderes nehirlerinin oluşturduğu coğrafi yapısıyla, batıda, Ege Denizi'yle; doğuda ise, Anadolu platosuyla birleşmekte ve bu özellikleriyle Orta Anadolu ile Ege dünyası arasındaki bağlantıyı sağlayan bir coğrafi konumda bulunmaktadır¹. Bilindiği gibi, söz konusu bölgede Prehistorik dönemlere ait bilgilerimiz yok denecek kadar azdır. Özellikle klasik ve daha geç dönemlere ait yerleşim birimlerinin yoğunluğu ve geç dönem kalıntılarının gün ışığında olması, araştırmaların daha çok bu dönemlerde yoğunlaşmasında etken olmuş ve uzun seneler sadece antik dönemlere ait kültürel gelişmeleriyle dikkati çeken bir bölge olarak tanınmıştır. Bu bölgede klasik dönemler öncesinde varolan kültürleri ortaya çıkararak bu boşluğu doldurmak, araştırmalarımızın ana hedefini oluşturmaktadır. Bölgede gerçekleştirilecek yüzey araştırmalarıyla erken dönemlere ait buluntu yerlerini tespit etmek, buluntularını değerlendirmek ve belgelemek, buluntular ve diğer arkeolojik kanıtlar ışığında mümkün olduğunca bölgenin kronolojik gelişimini doğru bir biçimde vermek ve buluntu yerlerinin coğrafi dağılım alanını çıkarmak ve böylece bölgenin kültürel yapısını Anadolu ve Ege arkeolojisine kazandırmak amaçlanmıştır.

Bu amaçlar doğrultusunda yüzey araştırmalarıyla ilgili çalışmalarımız belli bir çalışma yöntemi uygulanarak gerçekleştirilmektedir. Çalışma yöntemine göre, buluntu

* Doç. Dr. Sevinç GÜNEL, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Beytepe - Ankara / TÜRKİYE

1 A. Philippson, *Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien II; Ionien und westliche Lydien*, Gotha, 1911, s. 77-99, Karte II; O. Erol, *Die naturräumliche Gliederung der Türkei*, Wiesbaden, 1983, s. 77-81; J. Yakar, *Ethnoarchaeology of Anatolia-Rural Socia-Economy in the Bronze and Iron Ages*, Jerusalem, 2000, s. 12, Harita 3.

yerlerinin konumları il, ilçe, ve köylere göre verilmiş olup, bulundukları konum saptanmıştır. Araştırma sırasında gerek yerleşim gerekse mezarlık alanlarında tespit edilen kaçak kazı tahribatıyla ilgili notlar alınmış ve bu tahribatlar sonucunda açığa çıkartılan mimari elemanlar ve mezarların ölçüleri tespit edilerek, ayrıntılı bir tanımlamasına gidilmiştir. Yüzey araştırmalarında ekip tarafından yüzeyde görülen her buluntunun buluntu durumu ve yönleri verilerle ayrı ayrı toplanmıştır. Ele alınan her yerleşim ya da mezarlık alanı ile ilgili notlar tutulmuş, ele geçirilen seramik ya da diğer küçük buluntulara fişler doldurularak torbalanmıştır. Araştırmalar sırasında toplanan buluntular temizlenerek çizimleri yapılmış ve fotoğraf çekimine hazır hale getirilmiştir. Yüzeyde ele geçirilen küçük buluntular ışığında söz konusu merkezlerin ait oldukları dönem belirlenmeye çalışılmış ve temsil ettikleri kültürel yapı saptanmıştır.

2001 YILI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

2001 yılı yüzey araştırmaları, Aydın İli ve çevresi ve aynı zamanda Büyük Menderes Ovası'nı içine alan bir coğrafi bölgede gerçekleştirilmiştir. Öncelikle farklı coğrafi yapıya sahip, belli bölgeler tespit edilerek, arazinin taranması yöntemi uygulanmıştır. Araştırma kapsamında ele alınan bölgelerde daha önce tespit edilmiş olan buluntu yerleri de araştırılmış ve elde edilen yeni neticeleriyle değerlendirilmiştir. Bölgede prehistorik merkezlerin yanı sıra yoğun olarak klasik ve daha geç dönemlere ait yerleşim ve mezarlıklara rastlanmıştır. Söz konusu geç dönemler için de aynı çalışma yöntemi uygulanmıştır.

Bu seneki araştırma programında ele alınan bölgeler; Aydın İli merkez olmak üzere; Aydın İli'nin doğusunda Sultanhisar; güney yönünde Çine ve çevresi; Aydın İli'nin batısında Incirliova ve Germencik; batıda ise, Kuşadası bölgesidir (Harita: 1). Ayrıca Koçarlı'nın güneydoğusu, Bozdoğan'ın kuzeyi ve Nazilli bölgesi de bu seneki araştırma kapsamında yer alan diğer bölgelerdir.

DEDEKUYUSU HÖYÜĞÜ (Harita: 1, 1)

Aydın İli'nin batısında bulunan ve yoğun yerleşim nedeniyle bugün kent dokusu içinde kalan Dedekuyusu Höyüğü, bölgenin en büyük höyüklerinden biri konumundadır. Höyük, ilk kez Beycesultan I yayınına ait haritada, Aydın adı altında Erken Tunç Çağı kültürlerinin dağılım alanı içinde gösterilmiştir². Kuzey-güney doğrultusunda uzanan höyük, güney yönünde genişleyen ve kuzey yönünde ise, daralan ve dikleşen oval bir yapıya sahiptir (Resim: 1). Höyüğün kuzey ve kuzeydoğusu ağaçlıktır. Yüzeyden ele geçirilen seramik buluntularıyla ilgili ilk değerlendirmeler, höyüğün Kalkolitik Çağdan itibaren yerleşim gördüğünü, M.Ö. 3. binyılda ve M.Ö. 2. binyılda da devam ettiğini göstermektedir (Resim: 2).

BAHÇETEPE (Harita: 1, 2)

Sultanhisar bölgesinde, Aydın-Denizli karayolunun yaklaşık 23 km. üzerinde, Salavattı Beldesi'nin 4 km. güneyinde bulunan bir höyük Bahçetepe olarak adlandırılmaktadır (Resim: 3). Ayrancılar mevkiinde, demiryolunun hemen kuzey kenarında kalan höyük, ilk kez Ş. Tül tarafından araştırılmış ve ele geçirilen malzeme, Aphrodisias II yayınında tanıtılmıştır³. Höyüğün kuzey ve kuzeydoğusunda zeytin ağaçları bulunmaktadır. Höyükte M.Ö. 3. binyıl seramik parçalarına rastlanmıştır. Höyüğün özellikle batı ve güneybatı yamacının toprak çekilmesi sonucu tahrip olduğu gözlenmiştir. Höyüğün batı kesi-

2 J. Mellaart-S. Lloyd, *Beycesultan I*, London, 1962, Harita VI, Nr. 33; M. S. Joukowsky, *Prehistoric Aphrodisias II*, (Ş. Tül. : "Appendix I: Prehistoric Settlements on the Maender Plain" s. 713-715, Res. 506-507) New Jersey, 1986; E. Akdeniz, "1995 Yılı Büyük Menderes Ovası ve Çevresi Yüzey Araştırmaları" 14. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2, 1996, s.236-237.

3 M. S. Joukowsky, *Prehistoric Aphrodisias II*, (Ş. Tül. : "Appendix I: Prehistoric Settlements on the Maender Plain" s. 716-718, Res. 506-510) New Jersey, 1986.

minden ele geçirilen seramik buluntuları arasında gaga ağızlı testi, gerek astarlı ve perdahlı yüzey işlenişleriyle, gerek form ve gerekse bezeme açısından Batı Anadolu Erken Tunç Çağı seramik gelişiminden bilinen özellikleri yansıtmaktadır (Resim: 4). Höyüğün kuzey ve kuzeydoğusu yönünde geniş bir alana yayılan düz arazideki zeytinliklerde ise, M.Ö. 3. binyıl seramik parçalarının yanı sıra M.Ö. 2. binyıl malzemesine de rastlanmıştır.

Aydın-Denizli karayolu üzerinde, Sultanhisar'ın batısında, Salavatlı Beldesi'nin 4 km. güneyinde bulunan Çifttekahveler mevkiinde, Mustafa Ceylan'a ait şeftali bahçesinde ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında seramik parçalarına rastlanmıştır. Portakal bahçelerinin bulunduğu bu geniş arazide toplanan seramikler, daha çok geç dönem malzemesine aittir. Ancak az sayıda da olsa M.Ö. 3. binyıla ait kaba nitelikli çömlek parçaları ve siyah astarlı ve perdahlı seramik parçaları bulunmuştur.

TEPECİK (Harita: 1, 3)

Aydın ili'nin 35 km. güneydoğusunda Çine ve çevresini kapsayan araştırmalarımızda bölgenin Prehistorik Dönemine ait önemli bir yerleşim yeri tespit edilmiştir. Çine'nin 3 km. batısında Karakollar Köyü'ne bağlı ve yöre halkı tarafından Tepecik olarak adlandırılan buluntu yeri, kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir höyük özelliğini taşımaktadır (Resim: 5). Höyüğün çevresi tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu ekili arazilerle sınırlıdır. Höyük üzerinde uzun süreden beri kaçak kazıların yapıldığı ve özellikle tepe kısmının çok fazla tahrip edildiği gözlenmiştir. Bu tahribatlardan biri, höyüğün kuzeyinde kaçak kazılar sonucu açığa çıkarılmış olan bir mezar yapısında izlenmektedir. Geç Döneme ait bu mezar düzgün dikdörtgen levha taşlarla çevrilidir. Mezarın hemen kenarına ait atılan toprakta büyük çati kiremidi parçaları bulunmaktadır. Höyüğün kuzeyinde yüzeyde boyalı seramik parçalarına rastlanmıştır. Bu parçalar, Arkaik Dönem malzemesini temsil etmektedir. Höyüğün yaklaşık orta kesimlerinde diğer bir kaçak kazı çukuru höyük üzerindeki tahribatin boyutlarını daha açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu çukurun çevresinden ele geçirilen seramik, tamamen prehistorik malzemeye aittir. Seramik buluntuları Erken Tunç Çağı malzemesinin yanı sıra Kalkolitik ve Geç Neolitik Çağa uzanan bir süreci göstermektedir. Buluntular arasında iç kısmı beyaz yüzey üzerine kırmızı boya bezemeyle satranç tahtası motifinin uygulandığı bir bezeme stilini yansıtan ağız, dip ve gövde parçaları, Burdur- Gölle Bölgesi'nde Geç Neolitik Çağa verilen boyalı seramik gruplarıyla karşılaştırılabilecek özelliklere sahiptir (Resim: 6)⁴. Ege Bölgesi'nde beyaz üzerine kırmızı boya bezeme geleneği, Yunanistan'da Teselya ve Orta Yunanistan bölgelerinde satranç tahtası motifinin uygulandığı "A 3 B" ve "Chaeronea" seramik gruplarından da bilinmektedir⁵. Höyüğün güneybatısında geniş bir alanda yüzeyde görülen kırmızı ve gri renkte kase parçaları hem malzeme ve teknik hem de form açısından M. Ö. 2. binyıl malzemesini vermektedir.

Çine bölgesindeki konumu ve buluntuları açısından Tepecik, bölgenin erken dönemlerine ait kültürel gelişiminin aydınlanmasının yanı sıra bölgeler arası ilişkileri göstermesi açısından da yeni neticeler ortaya koymaktadır. Herşeyden önemlisi bu bölgenin bilinmeyen ve şu ana kadar sağlıklı bir şekilde araştırılmamış olan prehistoryasına da ışık tutmaktadır.

YILANLI TEPE/TEPECİK (Harita: 1, 4)

Çine'nin 10 km. güneybatısında Kabataş Köyü'ne bağlı ve daha önce tespit edilmiş olan ve Tepecik olarak adlandırılan diğer bir buluntu yeri de araştırılmıştır (Resim: 7)⁶.

4 R. Duru, *Kuruçay Höyük I*, Ankara, 1994, s. 38, Lev. 81: 12-15, 100: 17-18.

5 Boya bezeme geleneği açısından bkz. A. J. B. Wace - M. S. Thompson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge 1912, s. 199-200, Res. 140: a-e; H. D. Hansen, *Early Civilization in Thessaly*, Baltimore 1933, 126, Res. 57: 5; S. S. Weinberg, "Excavations at Prehistoric Elateia" *Hesperia* 31 (1962) s. 177, Lev. 57: b, 2, 6.

6 E. Akdeniz, "1995 Yılı Rüyük Menderes Ovası ve Çevresi Yüzey Araştırmaları" 14. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2, 1996, s. 239, Res.9.

Yüzey araştırması sırasında çevrede geç dönemlere ait mimari elemanlar tespit edilmiştir. Aydın Müzesi'nin burada gerçekleştirdiği bir çalışma ile geç döneme ait bir mezar yapısının varlığı tespit edilmiş ve mezarın giriş kısmı açılmıştır. Söz konusu tepe, yöre halkı tarafından Yılanlı Tepe olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle daha önce bahsettiğimiz prehistorik yerleşme yeri Tepecik'le karıştırılmaması amacıyla, yayınlarımızda bu buluntu yeri, her iki isimle de anılacaktır.

OLUKBAŞI (Harita: 1, 5)

Çine'nin 2 km. güneyinde Evciler Köyü'ne bağlı, köyün 1 km. güneydoğusunda Olukbaşı olarak adlandırılan yörede geniş bir alana yayılan Klasik Dönem yerleşmesi tespit edilmiştir (Resim: 8). Olukbaşı mevkii tarımsal faaliyetler nedeniyle tahrip olmuştur. Özellikle yüzeyde konarlara atılmış durumda, işlenmiş mimari yapı elemanlarının yoğunluğu dikkati çekmektedir. Yüzey araştırmalarında ele geçirilen malzeme arasında ince nitelikli, yiv bezeli seramik parçaları, Hellenistik, Roma dönemlerine tarihlendirilebilecek iki sikke, bir ağırlık ve cam parçası bulunmaktadır.

KARAYER (Harita: 1, 6)

Aydın-Çine karayolu üzerinde, 11. km. de, Karayer yöresinde, asfalt yolun hemen doğu kenarında doğu-batı doğrultusunda belirgin bir meyil oluşturan arazide bol miktarda çatı kiremidi parçalarına ve ince nitelikli, yiv bezeli seramik parçalarına rastlanmıştır. Daha çok mezarlık görünümü veren bu alanda ele geçirilen malzeme, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait bir buluntu grubunu oluşturmaktadır.

AKTEPE - BOĞAZIÇI (Harita: 1, 7)

Koçarlı bölgesinde, Karayer yöresinin batısında, Çakırbeyli Bucağı'nın 4 km. güneydoğusunda, Boğaziçi Köyü'ne bağlı, köyün kuzeydoğusunda Aktepe-Boğaziçi (Madran Deresi) olarak anılan ve üzerinde yüksek gerilim hattının bulunduğu doğal bir tepe bulunmaktadır. Bu tepe biraz önce değinilen ve geç döneme ait buluntu yeri Karayer'in güneybatısındadır. Tepede ve yamaçlarda yer yer işlenmiş iri blok taşlar bulunmaktadır.

KÖPRÜOVA (Harita: 1, 8)

Aydın İli'nin batı bölgesinde gerçekleştirilen araştırmalarda önemli Prehistorik Dönem buluntu yerleri tespit edilmiştir (Resim: 9). Bunlardan ilki Aydın İli'nin 12 km. batısında, Incirliova-Tire yolu arasında, Incirliova'ya 11 km. mesafede Köprüova Köyü'nde tespit edilen buluntu yeridir⁷. Köprüova, Incirliova-Tire yolunun batısında ve doğusunda olmak üzere iki ayrı alanı içine almaktadır. Özellikle yolun güney-güneydoğusunda bulunan incir bahçelerinde Prehistorik Dönem buluntularına rastlanmıştır. Incirliova-Tire arasındaki asfalt yol, ne yazık ki, bu buluntu yerini çok fazla tahrip etmiştir. Buluntular arasında en zengin buluntu grubunu, obsidiyen kesici aletler oluşturmaktadır (Resim: 10). Pek çok sayıda ince-uzun kesiciler, henüz işlenmemiş ya da kısmen işlenmiş obsidiyen parçalar ve dağ kristali, işlenmiş kemikler ve farklı taş malzemeden yapılmış el baltaları bulunmuştur (Resim: 11). Obsidiyen kesiciler ve el baltalarında izlenen işçilik, burada gelişmiş bir yontmataş endüstrisinin varlığına işaret etmektedir. Köprüova, bulunduğu bölgede Prehistorik dönemleri kapsayan diğer araştırmalara ışık tutması açısından da önemli bir rol oynamaktadır.

⁷ Aydın Müzesi'ne Köprüova'dan getirilen bazı prehistorik buluntular, dikkatlerin bu bölge üzerine çekilmesine neden olmuştur. Burada Aydın Müze Müdürü Emin Yener' e ve müze elemanlarından Handan Özkan'a yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

HAŞATTEPE (Harita: 1, 9)

Aydın İli'nin batısını kapsayan araştırmalarda, Aydın-Germencik yolu üzerinde, Germencik'in 5 km. batısında, Çakaloğlu benzin istasyonunun karşısında, daha önce tespit edilmiş olan ve Haşattepe olarak adlandırılan höyük ve çevresinde de araştırmalar gerçekleştirilmiştir⁸. Höyük ve çevresindeki yüzey araştırmalarında geç dönem seramik parçalarına rastlanmıştır.

SÜLÜKLÜTEPE (Harita: 10)

Germencik'in 6 km. kuzeybatısında, Kızılcapınar Köyü'ne bağlı, köyün doğusunda incir bahçelerinin bulunduğu ve yöre halkı tarafından Sülüklütepe olarak adlandırılan bahçelerde, yoğun pithos ve kap parçalarına ait geç dönem malzemesine rastlanmıştır. Incir bahçelerinin kenarlarını sınırlayan duvarlarda ise, mermer sütun ve diğer mimari elemanlara ait beyaz renkte, işlenmiş taşların kullanıldığı görülmüştür. Incir bahçelerinin güneyi belirgin bir meyil yaparak tepe oluşturmaktadır. Tepede ve yamaç kesiminde, yine pithos ve çatı kiremidi parçalarına rastlanmıştır. Yaklaşık 3-4 m. arasında değişen bir yüksekliğe sahip olan tepe kısmında, levha taşlardan oluşan lâhit mezarlar bulunmaktadır. Mezarlık alanı olarak kullanıldığı anlaşılan bu tepenin yoğun bir tahribata uğradığı gözlenmiştir.

DEMİRCİTEPE (Harita: 1, 11)

Germencik bölgesinde, Aydın-İzmir yolunun kuzeyinde bulunan Demircitepe'de geç döneme ait levha taşlardan oluşan mezarlar tahrip edilmiştir.

ÇATALKAYA (Harita:1, 12)

Aydın İli'nin batısında, araştırmaların başladığı ve bu senede devam edilmesi plânlanan diğer bir bölge, Kuşadası bölgesindedir. Kuşadası'nın 11 km. doğusunda Kırazlı Köyü'ne bağlı, köyün güneybatısında Akçaavlu mevkiinde önemli bir prehistorik buluntu yerine rastlanmıştır (Resim: 12). Genel görünümü ile akropol karakterini yansıtan ve tarafımızdan Çatalkaya olarak adlandırılan tepe kısmı, doğu-batı doğrultusunda karşılıklı dik uzanan iki doğal kaya yapısıyla dikkati çekmektedir. Çatalkaya'nın batısı Kuşadası'na; doğusu Külli Dağı'na; güneyi ise, Mandalarası tarlalarına bakmaktadır. Çatalkaya'nın özellikle güney ve güneydoğu yamacı kademeli teraslar yapan bir arazi yapısına sahiptir. Tepe kısmında göze çarpan iki dik kaya yapısının yanı sıra farklı yüksekliklerde kayalar bulunmaktadır. Özellikle dik uzanan iki kaya arası belirgin bir düz alan oluşturmaktadır. Her iki kaya arasındaki alanın genişliği 45 m. dir. Bu alan ne yazık ki, defineciler tarafından tahrip edilmiştir. Burada sözü edilen iki kaya arasındaki alanın batı ve güneybatısında, ana kayanın da kullanılarak farklı boyutlardaki taşlardan oluşan duvar örgüsüne sahip bir mimari yapı kalıntısının olduğu gözlenmektedir. Bu yapı kalıntıları arasında pithos parçalarına, iri boyda pişmiş toprak künklerle, öğütme taşlarına ve ayrıca yüzeyde bol miktarda deniz kabuklarına rastlanmıştır. Çatalkaya'da hem akropol alanından hem de güneyindeki teras alanından ele geçirilen buluntular, M.Ö. 3. binyıldan itibaren M.Ö. 2. binyılda da devam eden bir yerleşimin varlığını ortaya koymaktadır (Resim: 13). Aynı zamanda bu sürecin klasik dönemlere değin uzandığını ele geçirilen boyalı seramik parçaları göstermektedir.

KIRKAYAK MERDİVEN TEPE (Harita: 1, 13)

Çatalkaya'nın kuzeydoğusunda Kirkayak Merdiven Tepe, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait geç dönem buluntu yeridir. Kirkayak Merdiven Tepe doğal ve

8 E. Akdeniz, "1995 Yılı BÜyük Menderes Ovası ve Çevresi Yüzey Araştırmaları" 14. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2, 1996, 236.

dik kayaların bulunduğu bir tepe görünümündedir. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan dik kayanın batı cephesi düzgün bir yüzey oluşturmaktadır. Bu kayanın önünde ise, aynı doğrultuda uzanan, düzgün işlenmiş taşlardan örülü bir Hellenistik duvar yapısı bulunmaktadır (Resim: 14). Düzgün kaya cephesinde ise, nişler görülmektedir. Ancak zemin kalın bir dolgu tabakasına sahiptir. Nişlerin yanı sıra doğal kayanın oyularak yapıldığı yüksek basamaklı merdiven ise, kayanın zirvesine ulaşmaktadır. Yüzeyde bol miktarda çatı kiremidi parçaları, ince cidarlı ve yiv bezeli seramik parçaları bulunmuştur.

AĞIL YATAĞI TEPEŚİ (Harita: 1, 14)

Kırkayak Merdiven Tepe'nin güneybatısında, Akçaaylı mevkiinde, bol çatı kiremidi parçalarının ve ince cidarlı, yiv bezeli seramik parçalarının bulunduğu diğer geç dönem buluntu yeri, yöre halkı tarafından Ağıl Yatağı Tepesi olarak adlandırılmaktadır.

YARANIÇI MAĞARASI (Harita: 1, 15)

Kirazlı Köyü ve çevresindeki yüzey araştırmaları sırasında, Kirazlı Köyü sakinlerinden Mehmet Tuna bir mağaranın varlığından söz etmiştir. Sözü edilen mağara, Yaraniçi mevkiinde olup doğal mağara görünümündedir. Mağaranın biri geniş, diğeri daha dar olan iki doğal giriş kısmı bulunmaktadır. Bu girişler doğal kaya oyukları arasından derinlemesine bir doğrultu yaparak iç kısma girme olanağı sağlamaktadır. Mağara içinde ise, birden derinleşen bir galeri kısmı bulunmaktadır.

DEDEBAŞI (Harita: 1, 16)

Koçarlı bölgesinin doğusunda gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, daha çok geç dönem buluntu yerlerinin yoğun olduğu dikkati çekmiştir. Koçarlı İlçesi'nin 13 km. güneydoğusunda, Çakırbeyli Bucağı'na bağlı ve Çakırbeyli Deresi kenarında zeytin ağaçlarının bulunduğu bahçede Osmanlı Dönemi mezarlarına rastlanmıştır. Burada bulunan bir türbe nedeniyle yöre halkı tarafından burası Dedebaşı olarak adlandırılmaktadır. Dedebaşı'nda lâhit mezarlara ait tahrip olmuş kapak taşları ve çatı kiremidi parçaları dikkati çekmektedir. Dedebaşı, geç dönem mezarlarının bulunduğu ve Osmanlı Döneminde de kullanıldığı anlaşılan bir mezarlık alanıdır.

HAMAM YAKIĞI (Harita: 1, 17)

Çakırbeyli'nin 6 km. batısında, Boydere Köyü mevkiinde pamuk tarlaları arasında kalan ve bugün sadece yığın halinde taşların bulunduğu ve çatı kiremidi parçalarının ele geçirildiği tarla, Hamam Yığığı olarak adlandırılmıştır. Çatı kiremidi parçalarının yanı sıra sırlı seramik parçaları da bulunmuştur.

KADILAR BURNU (Harita: 1, 18)

Koçarlı'nın 11 km. güneydoğusunda, Boydere Köyü'ne bağlı, Kadılar Burnu olarak bilinen mekii, Hacı Kazım Bey Çiftliği olarak da tanınmaktadır. Yaklaşık 5-6 m. arasında bir yüksekliğe sahip olan Kadılar Burnu Tepesi, dozerle toprağın çekilmesi sonucu ne yazık ki, bugün düz bir alan görünümünü almıştır. Tepede toprağın çekilmesi sırasında ise, büyük parçalar halinde çatı kiremidi parçaları, pişmiş topraktan künkler ve kap parçaları gün ışığına çıkarılmıştır.

BADEMLİK (Harita: 1, 19)

Koçarlı'nın 7 km. güneydoğusunda, Cincin Köyü'nün kuzeydoğusunda,, Bademlik mevkiinde yanyana iki tepe bulunmaktadır. Her iki tepe üzerinde ve eteklerde yapılan yüzey araştırmalarında kaçak kazı çukurlarına rastlanmıştır. Her iki tepede, az da olsa çatı kiremidi parçaları görülmüştür.

KÜÇÜKTEPE (Harita: 1, 20)

Koçarlı'nın 3 km. doğusunda, Halilbeyli Köyü mevkiinde "Arkeolojik Sit Alanı" olarak tescillenmiş olan Küçüktepe'de (Küçükbelen) araştırılan merkezler arasında yer almaktadır⁹. Oval bir höyük karakterini yansıtan Küçüktepe üzerinde bir bağ evi bulunmaktadır. Höyüğün yamaçları teras görünümündedir. Höyüğün üzerinde ve eteklerde zeytin ağaçları bulunmaktadır. Burada yapılan araştırmalarda geç dönem malzemesine rastlanmıştır.

BAYINDIR (Harita: 1, 21)

Nazilli'nin kuzeydoğusunda bulunan ve Bayındır Köyü'ne kadar olan yöre bu seneki yüzey araştırmaları sırasında gezilmiştir. Ancak Nazilli ve çevresini kapsayan ayrıntılı yüzey araştırmalarının önümüzdeki senelerde gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Nazilli İlçesi'nin 8 km. kuzeydoğusunda, Bayındır Köyü'nde bulunan sağlık ocağının hemen arkasında oldukça dik görünümlü bir doğal tepe dikkati çekmiştir. Yamaç kısmı doğal kayalarla kaplı olan tepenin üzerinde düzgün işlenmiş kahverengi taşlardan oluşan bir mezar yapısı bulunmaktadır. Ancak taşlarının tahrip edildiği ve kaçak kazı çukurlarının açıldığı görülmüştür. Tepe ve yamaç kesimlerinde az da olsa geç dönem seramik parçalarına rastlanmıştır.

ARMUTLUBAŞI (Harita: 1, 22)

Bayındır Köyü'nde Armutlubaşı olarak adlandırılan incir ağaçlarının bulunduğu bahçede ise, taş bloklardan oluşan bir mezar yapısının kaçak kazılar sonucu tahrip olduğu ve iri taşların etrafa atıldığı gözlenmiştir. Mezar yapısı, dromos ve oda mezar yapı planını yansıtmaktadır. İncir bahçesinde yapılan yüzey araştırmasında özellikle ağaç diplerinde geç dönem seramik parçaları bulunmuştur.

TOYGARTEPE (Harita: 1, 23)

Nazilli İlçesi'nin güneyinde Akçay Ovası'nda, Nazilli-Bozdoğan karayolunun 4 km. doğusunda, Toygar-tepe Köyü'nün ve karayolun 1 km. doğusundaki Hamidiye Köyü'nün kuzeyinde bulunan höyük, Beycesultan I yayınında Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağı kültürlerinin dağılım alanı içinde gösterilmektedir¹⁰. Hamidiye Köyü'nün kuzeybatısında bulunan Toygar-tepe ne yazık ki, çok fazla tahrip edilen bir höyük karakterindedir. Höyük üzerinde kuzeybatı-güneydoğu yönünde genişliği yer yer 3 m.yi bulan derin bir yarma ilk göze çarpan tahribattır. Ayrıca höyüğün en yüksek seviyesinde derin çukurların açıldığı göze çarpmaktadır. Gerek bu çukurlar gerekse höyüğü boydan boya ayıran derin yarma nedeniyle söz konusu merkezle ilgili sağlıklı bir tanımlama yapılamamaktadır. Tepe ve yamaçlarda kaba nitelikteki seramik parçaları ve pithos parçaları ele geçmiştir.

HARPASA-ESENKÖY (Harita: 1, 24)

Nazilli-Bozdoğan karayolunun 2 km. doğusunda Harpasa-Esen Köyü'nün güneybatısında, Bahçearası mevkiinde pamuk ve mısır tarlalarında yüzeyde seramik parçalarına rastlanmıştır. Ancak bulunan seramik parçaları döküntü niteliğinde olup geç dönem malzemesine aittir.

ALAMUT-GÜLLÜPINAR (Harita: 1, 25)

Akçay Ovası'nda diğer bir buluntu yeri, Nazilli-Bozdoğan karayolunun 2 km. batısında, Alamut-Güllüpinar mevkiinde daha önceki araştırmalarda saptanmış olan bir

9 a.g.e. s.237.

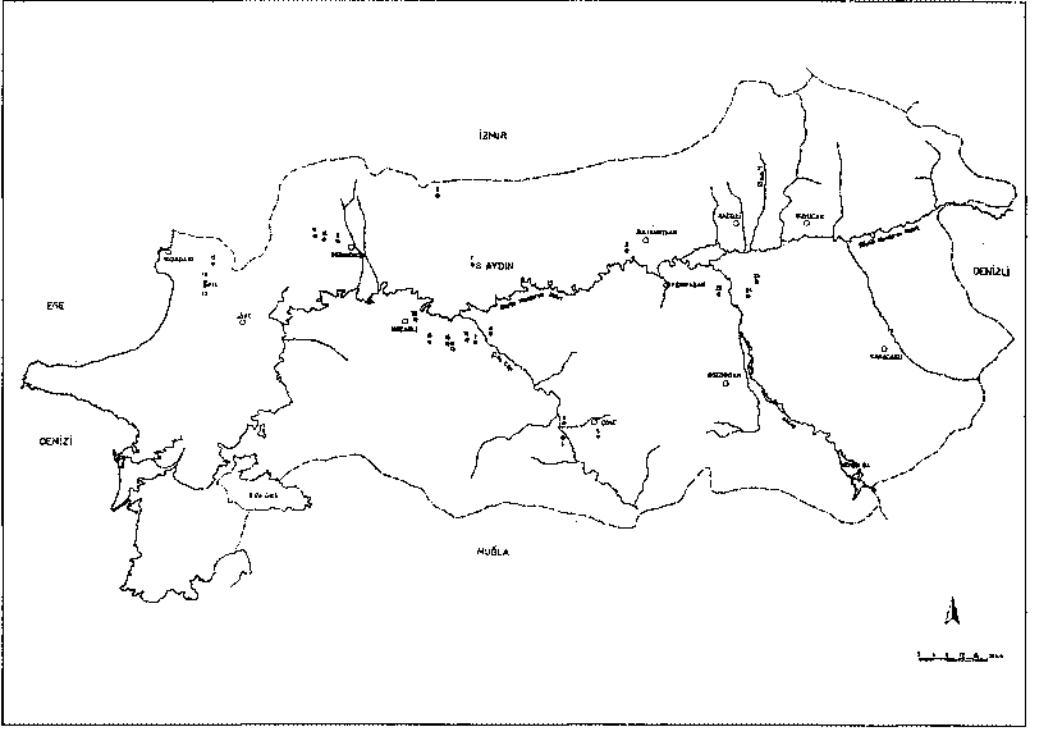
10 J. Mellaart-S. Lloyd, *Beycesultan I*, London, 1962, Harita 1, VI, VIII; E. Akdeniz, "1995 Yılı Büyük Menderes Ovası ve Çevresi Yüzey Araştırmaları" 14. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2, 1996, 239-240.

buluntu yeri de araştırmalarımız sırasında gezilmiřtir¹¹. Almut'un güneyinde Güllüpınar olarak adlandırılan tepe üzerinde yer yer toprağın  ekildiğı alandaki kesitten taş duvar örgüsü g r lm ştir. Yüzeyde ise, pithos parçalarına ve geç dönem seramik parçalarına rastlanmıştır.

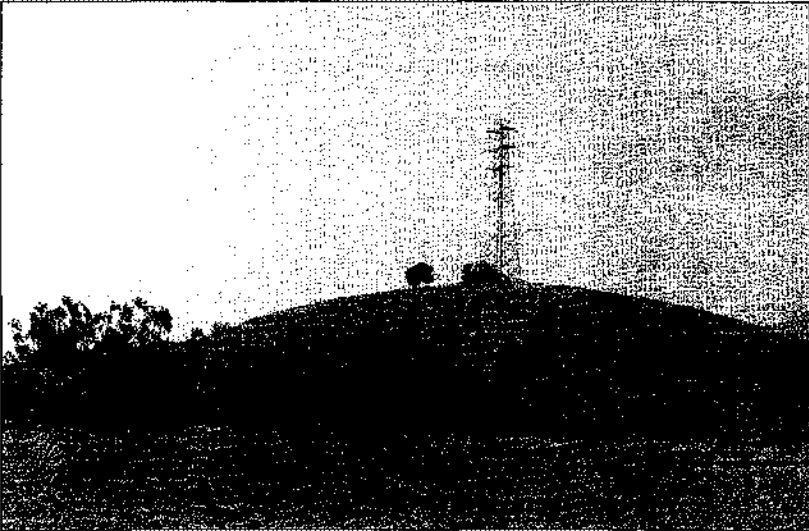
SONUÇ

2001 yılı yüzey araştırmaları kapsamında yerleşim konumlarını ve yerleşim süreçlerini ortaya koyan bir  n değerlendirmeye gitmek mümkündür. Menderes Nehri'nin kuzey kesiminde Haşattepe, Dedekuyusu ve Ba  etepe höyükleri, Aydın ve Denizli doğrutusunda yer alırken; Tepecik,  ine  ayı'nın bereketli ovasındaki konumuyla diğer bir prehistorik höyük özelliğini taşımaktadır. Bu merkezler, bir taraftan Menderes Ovası'nın doğu yönündeki uzantısı ile Beycesultan ve I  Anadolu ile birleşmekte; diğer taraftan  ine Ovası aracılığıyla güneydoğu yönünde Burdur-Göller Bölgesi'ne uzanmaktadır. Höyük karakterindeki bu yerleşmelerin yanı sıra Aydın Dağları'nın uzandığı bölgede bulunan Köprüova, yüksek-dağ yerleşimi özelliğiyle dikkati çekmekte ve kuzeyde İzmir bölgesine açılan bir coğrafî konumda bulunmaktadır. Öte yandan sahil şeridine yakın konumuyla  atalkaya, akropol karakterindeki bir yerleşimin varlığını ortaya koymakta ve aynı zamanda Batı Anadolu'nun Ege'yle kucaklaşan bölgesinde, Tunç  ağlarından Klasik dönemlere uzanan bir buluntu yeri olarak ayrı bir önem taşımaktadır. 2001 yılında elde edilen diğer bir netice, M. . 3. binyılı ve M. . 2. binyılı kapsayan Tunç çağlarının yanı sıra Kalkolitik ve Geç Neolitik çağlara uzanan bir kronolojik gelişimin de bölgede tespit edilebilmesidir.

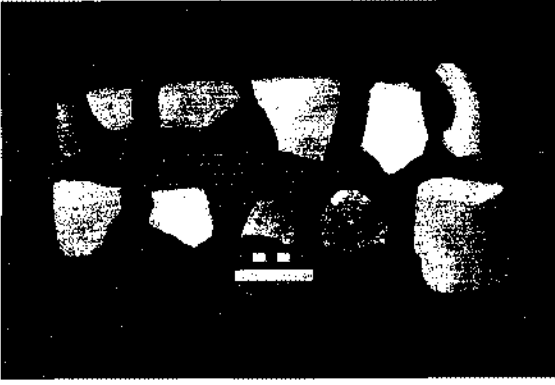
11 E. Akdeniz, "1995 Yılı Büyük Menderes Ovası ve  evresi Yüzey Araştırmaları" 14. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2, 1996, 240.

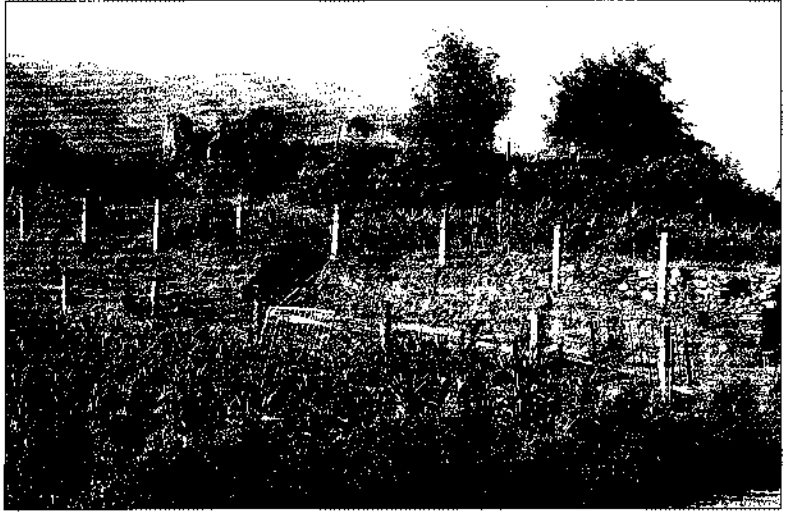
Harita 1: Aydın İli 2001 yılı yüzey araştırmaları buluntu yerleri

Resim 1: Dedekuyusu Höyüğü, güneyden

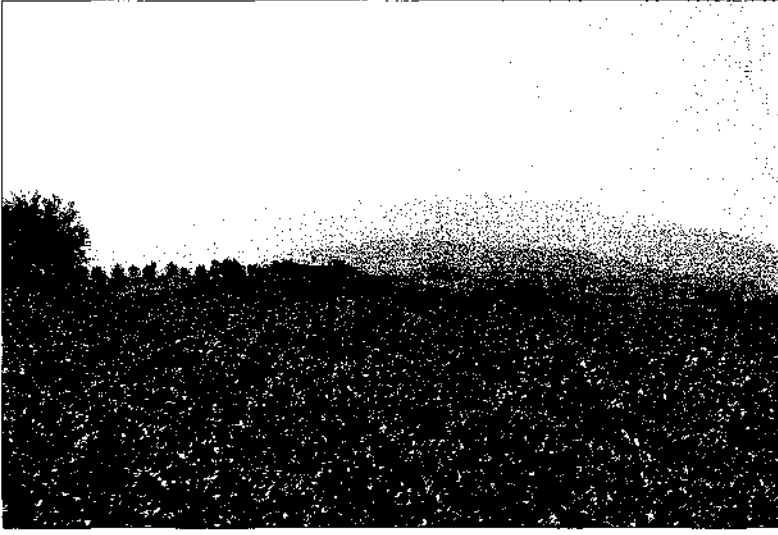
Resim 2: Dedekuyusu Höyüğü, seramik buluntuları

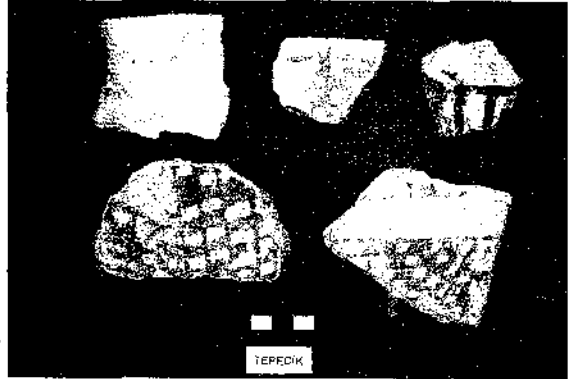
Resim 3: Bahçetepe Höyüğü, batı ve güneybatıdan

Resim 4: Bahçetepe Höyüğü, gaga ağızlı testi

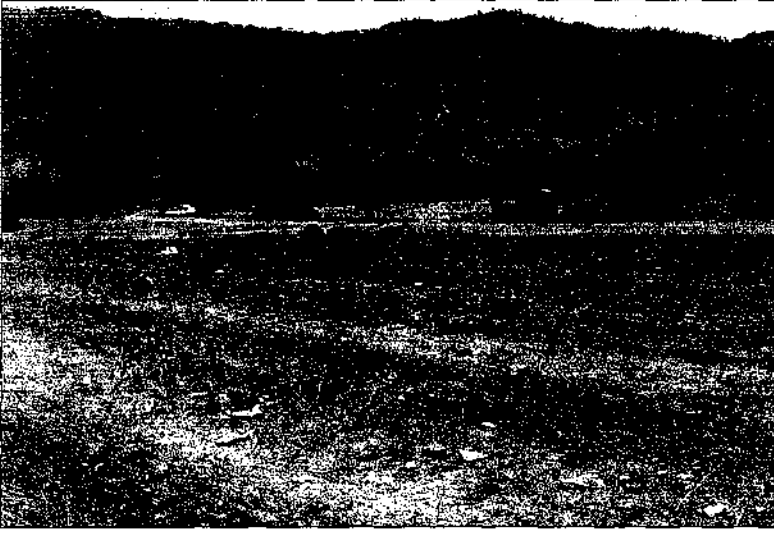
Resim 5: Tepecik Höyüğü, kuzeyden

Resim 6: Tepecik Höyüğü, boyalı seramik buluntuları

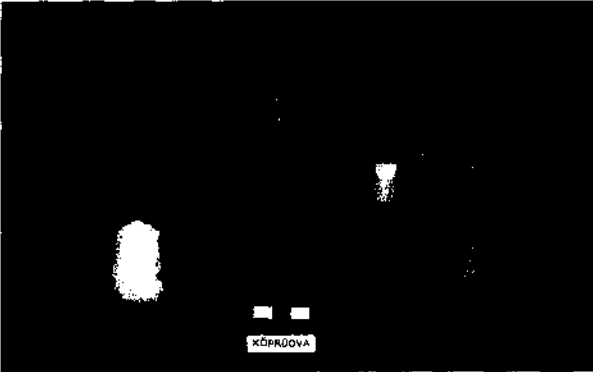
Resim 7: Yılanlı Tepe/Tepecik, kuzeyden

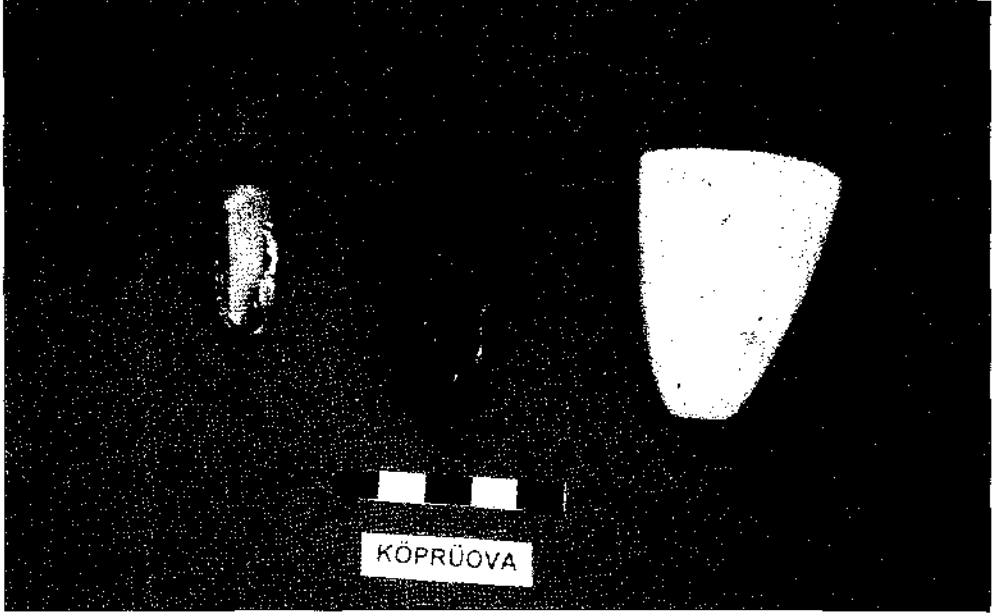
Resim 8: Olukbaşı,
kuzeybatı-
dan

Resim 9: Köprüova,
incir bah-
çesi

Resim 10: Köprüova, obsidiyen ke-
siciler

Resim 11: Köprüova, baltalar

Resim 12: Çatalkaya, güneybatıdan

Resim 13: Çatalkaya, seramik buluntular

Resim 14: Kırkayak Merdiventepe, Hellenistik duvar

2001 YILI SAMSUN VE AMASYA YÜZEY ARAŞTIRMALARI

*Mehmet ÖZSAİT**

Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına 1986 yılından beri kesintisiz olarak sürdürdüğümüz Orta Karadeniz Bölgesi yüzey araştırmalarına 2001 yılında da devam edilmiştir.

Kendi sınırlı imkânlarımızın yanı sıra, İstanbul Üniversitesi Araştırma ve Yardım Vakfı Başkanlığı, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı ve esas olarak da Amasya Valisi Sayın Hüseyin Poroy, Vali Yardımcısı Sayın Zikri Şahin, Suluova Kaymakamı Sayın Hasan Tütün, Merzifon Belediye Başkanı Sayın Cahit Toprak'ın yardım ve destekleriyle araştırmalarımızı sürdürdük. Destek ve yardımlarından dolayı başta sayın valimiz olmak üzere diğer yöneticilere ve Amasya Müze Müdürü Sayın Ahmet Yüce'ye candan teşekkür ederim. Bu yıl 15-28 Temmuz 2001 tarihleri arasında, Amasya'nın Merkez İlçe, Merzifon, Suluova, Gümüşhacıköy ilçeleriyle Samsun'un, Amasya ili'ne sınır olan Vezirköprü, Havza ve Lâdik ilçelerinde yüzey araştırmaları yaptık.

Onaltı yıldan beri Orta Karadeniz Bölgesi'nde, Arkeolog Nesrin Özsaıt ile birlikte sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarımıza 2001 yılında: Araş. Gör. Dr. Özdemir Koçak, Araş. Gör. Hamdi Şahin, Araş. Gör. Abdullah Dündar, Arkeolog Mustafa Bilgin, Bakanlık temsilcisi olarak Milet Müzesi'nden Arkeolog Hasibe Akat katılmıştır. Özverili çalışan ekip üyelerimize ve Sayın Akat'a yürekten teşekkür ederim.

Lâdik'teki araştırmalarda önemli yardımlarını aldığım Belediye Başkanı Sayın Mehmet Karahan'a, Eczacı Mustafa Karahan'a, ağabeyim Kd.Top Albay Ali Özsaıt'e, candan teşekkür ederim. Ayrıca, ekibimize büyük kolaylıklar sağlayan İbrahim Boyar'a, Fatih Temiz'e teşekkürlerimi sunarım.

Samsun İli Araştırmaları

Samsun'un Amasya'ya sınır olan Vezirköprü, Havza ve Lâdik ilçelerinde çalışılmıştır.

Vezirköprü İlçesi Araştırmaları

Geçen yıl olduğu gibi, bu yıl da Merzifon'un Yukarıbük Köyü yaylası araştırıldıktan sonra, Peynir Çayı vadisinin kuzeybatı kesiminden geçilerek Vezirköprü'nün Küçükale (Delikkaya, Harita: 254, İTÇ+M.Ö. II.binyıl) ve Büyükkale (Sagylon: Büyükkale Kayalığı, Harita: 255; DÇ) köylerindeki araştırmalara devam edilmiştir. Ayrıca, Kızılcakoru Köyü'ne ait yayla incelenmiş ve Roma Çağı yerleşmesine (Kızılcakoru Yayla Yerleşmesi, Harita: 268) ait keramikler görülmüştür.

* Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 34459 Vezneciler-İstanbul/TÜRKİYE

Havza İlçesi Araştırmaları

Havza İlçesi'nin 11 km. güneydoğusundaki Karga ile 15 km. güneydoğusunda yer alan Kemaliye köylerini sistematik olarak araştırdık.

Yel Tepesi (Harita: 269; Resim: 1, 2)

Karga Köyü'nün 2 km. güneybatısında Yel Tepesi olarak bilinen doğal yükseltinin üzerinde bir İlk Tunç Çağı yerleşmesi tespit ettik.

Suluova-Lâdik yolunun 200 m. batısında, yaklaşık 100x70 m. boyutlarında olan Yel Tepesi'nin ova yüzeyinden yüksekliği 30 m. kadardır. Yerleşmenin yer aldığı tepenin doğu eteklerinden, kaynaklarını Lâdik'te, Akdağ'dan (2062 m.) alarak Havza-Merzifon ilçeleri arasında Tersakan Çayı'na dökülen Derinöz (=Ayı Deresi) Çayı geçmektedir.

Yel Tepesi'ni 2001 yılı ziyaretimizde, yerleşmenin dozerle tümüyle tahrip edildiğini gördük.

Karga Köyü'nün kuzeydoğusunda bulunan Kemaliye Köyü'ndeki araştırmamızda Sivri Tepe ve Köyaltı yerleşmelerini tespit ettik.

Sivri Tepe (Harita: 267; Resim: 3, 4).

Köyün içinde, ilkokulun hemen güneydoğusunda yükselen doğal olan Sivri Tepe üzerinde ve eteklerinde İTÇ, M.Ö. II. binyıl ve son yıllara kadar Karanlık Çağ olarak bilinen Erken Demir Çağı¹ ve ayrıca, Orta Demir Çağı yerleşmelerine ait de keramikler bulduk. Bugün 60x80 m. boyutlarında ve ova yüzeyinden de yaklaşık 120 m. yükseklikte olan yerleşme oldukça tahribata uğramıştır.

Kemaliye Köyü'nün güneyinde bulunan Virançeşme'de Orta Çağ kalıntıları, Köyaltı Mevkinde, Mindehor kaynağının doğusunda Roma Çağı yerleşmesine tanıklık eden keramikler bulduk.

Lâdik İlçesi Araştırmaları

Sarıgazel (Harita: 23)

Lâdik'in 12 km. güneybatısında, Sarıgazel Köyü ile Meşepınarı Köyü arasında, ovanın yüksekliği 25 m. kadar olan doğal bir tepe üzerinde tespit ettiğimiz yerleşmeye, arazi üzerinde yer aldığı köyden dolayı Sarıgazel Höyük² adını vermiştik.

Yaklaşık 50x75 m. boyutlarında olan höyük yüzeyinde Son Kalkolitik, İTÇ 2, Hitit İmparatorluk ve Erken Demir Çağı ile Orta Demir Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulduk. Son Kalkolitik Çağ keramikleri bölgede daha önce tespit ettiğimiz Kayadüzü Uçtaş, Arıcılar Maltepesi, Yukarı Baraklı Köyü'ndeki Akyazı keramikleriyle benzerlik göstermektedir.

Yük Tepe-Salur (Harita: 33)

Lâdik İlçesi'nin 12 km. kuzeybatısındaki Salur Köyü'nün 1 km. güneybatısında, Lâdik-İstasyon Tepe yolunun hemen doğusunda, Tersakan Çayı'nın da 600 m. kuzeyinde Yük Tepe ya da Salur adı verilen bir höyük tespit edilmişti³.

Bizim burada, 1986 yılından beri aralıklarla yaptığımız araştırmalarda, daha önce de ifade edildiği gibi⁴ höyük yüzeyinde Düdartepe ve Alacahöyük tipinde M.Ö. III.

1 Özsaıt-Özsaıt 2002/b: 81 nr. 25, 83.

2 Özsaıt 1988: 243; EDÇ için bkz. Özsaıt-Özsaıt 2002/b: 81 nr. 23, 83, Resim: 5 nr. 5, 6.

3 Kökten-Özgüç-Özgüç 1945: 395 (İTÇ 2 + M.Ö. II. binyıl Hitit Yerleşmesi).

4 Bkz. Özsaıt 1999 : 37 vd.

binyılı keramik parçaları ile M.O. II. binyılı yerleşmelerine ait aynı tipte buluntular gör-
dük. Bunların yanı sıra, burada Demir Çağı ve Roma Çağı yerleşmelerine ait keramik-
ler de bulunmaktadır.

Bu araştırmamızda Yük Tepe'ye yer verişimizin başka bir nedeni var. 1986 yılından itibaren, bu yerleşmedeki yüzey araştırmalarımızda bulduğumuz bazı keramiklerin devirlerini kesin olarak bilememekle birlikte, geniş anlamda Demir Çağı'na ait oldukla-
rını düşünmüştük. Sonuç kısmında açıklayacağımız gibi, Boğazköy-Büyükkaya kazı buluntularının ışığı altında, bir grup Yük Tepe buluntusunun "Karanlık Çağ" olarak bi-
len Erken Demir Çağı'na ait olduğu anlaşılmıştır⁵.

Sarıgazel ve Yük Tepe'den sonra yine Lâdik'in Ayvalı Köyü ile Teberoğlu Köyü araştırılmıştır. Teberoğlu'nda Köyüstü Göl ve Boz Başları mevkilerinde iki Roma Çağı ve Geç Roma Çağı yerleşmesi tespit edilmiştir. Bu kesimdeki araştırmalarımıza 2002 yılında da devam etmek düşüncesindeyiz.

Amasya İli Araştırmaları

Amasya'da Merkez İlçe, Merzifon ve Gümüşhacıköy ilçelerindeki araştırmaları-
mızı ana çizgileriyle vereceğiz.

Amasya Merkez İlçe Araştırmaları

Amasya'nın 16 km. doğusunda, yüksek dağların üzerinde yer alan Yassıçal Ka-
sabası araştırılmıştır. Kasabanın 3 km. kadar güneybatısında, 1312 m. yüksekliğindeki Büyükeviya Tepesi üzerinde geniş bir alana yayılmış olan bir Roma ve Geç Roma Ça-
ğı yerleşmesi incelendi. Burası, 20. yüzyılın başından itibaren pek çok bilim adamı tara-
fından incelenen Zeus Stratios'a ait bir kült alanıdır⁶. Bunu kanıtlayan, mimari eleman-
lar, sikkeler ve yazıtların ele geçtiği bu kutsal alanın, temenos duvarlarına kadar tahrip edildiğini ve hemen her tarafında kaçak kazılarla derin çukurların açıldığını gördük.

Yine Amasya'nın kuzeydoğusunda, Ziyaret Köyü yolunda, Yeşilirmak kenarında, halk arasında "Aynalı Mağara" olarak bilinen, M.O. 2. yüzyıla ait olan kaya mezarı da incelenmiştir.

Merzifon İlçesi Araştırmaları

1987 yılından beri aralıklarla geldiğimiz Merzifon'un, daha önceki yıllarda yete-
rince inceleyemediğimiz kesimlerini, sistematik olarak araştırdık. Önce Merzifon'un 3 km. güneybatısında, şimdiki Buğday Pazarı Mahallesi-Samadolu ile Kayadüzü Kasa-
bası, Yolüstü, Ortaova, Gökçebağ, Hayrettin köyleri ve çevreleri incelenmiştir. Daha sonra Tavşan Dağı yükseltileri ve sonra da Merzifon'un güneyindeki ova kesiminde yer alan Hacıyakup, Oymaağaç, Çaybaşı, Sarıbuğday, Büyükçay, Küçükçay, Balgöze, Koç, Eymir, Alishar, Esentepe Aktarla, Uzunyazı, Hacet, Çamlıca, Türkoğlu, Kuyu gibi bazı yerleşmeler incelenebilmiş ve yeni tespitler yapılmıştır. Ancak, bu son bölümde işaret ettiğimiz köylerin bir kısmının araştırması tamamlanabilmiştir. Bu bakımdan, tam anlamıyla araştırmalarını sonuçlandıramadığımız kesimlerdeki çalışmalarımıza 2002 yılında devam etmek düşüncesindeyiz. Burada, Merzifon'da elde ettiğimiz araştırma sonuçlarımızın bir kısmını ana çizgileriyle vereceğiz.

Hacıbayramın Tepe (Harita: 259; Resim: 5, 6)

Merzifon'un hemen güneybatısında, Buğdaypazarı (=Eski Samadolu) Mahalle-
si'nde, Can Pınarı'nın altında Hacıbayramın Tepe'de bir yerleşme yeri tespit ettik. Bu-

5 Özşait-Özşait 2002/b: 81 nr. 24, 83.

6 French 1987: 9 : Yüce 2000: 14-16.

gün verimli bağların ortasında olan yerleşmenin, öğrendiğimize göre, 30 yıl kadar önce, kuzeybatı ve batısı tümüyle tesviye edilmiş, günümüze az bir kısmı gelebilmiştir. Mevcut yüksekliği 4 m. olan yerleşmenin etrafa yayılan buluntularının da durumundan, çapının 100 m. kadar olduğu anlaşılmaktadır. Yerleşme yüzeyinde İTÇ, DÇ ve Roma Çağı'na ait keramikler görülmektedir.

Kilik (Harita: 271)

Aliağa Pınarı'nın 1 km. kadar batısında, Merzifon'un Buğday Pazarı Mahallesi'nin güney kesiminde, tarım yapılan tarlaların ortasında tespit ettiğimiz yerleşmeye, mevkinin adı olan Kilik ismini verdik. Boyutlarını belirleyemediğimiz, yaklaşık 1 m. kadar yüksekliği olan yerleşmenin yüzeyinde, Roma ve Geç Roma Çağı keramikleri görülmektedir.

Bel Höyük (Harita: 260; Resim: 7, 8)

Merzifon'nun 10 km. doğusunda ve Kayadüzü Kasabası'nın 1 km. güneyinde, Hanusay-Bel mevkiinde, Samsun-Ankara asfaltının ortadan ikiye ayırdığı bir yerleşme yeri tespit edilmiştir. Yüksekliği 5 m., boyutları da 80x120 m. kadar olan yerleşmeye, mevkinin adından dolayı Bel Höyük adını verdik. Ayrıca, yol açıldıktan sonra da, toprak alınarak daha fazla tahrip edilen yerleşmenin yüzeyinde, yoğun olarak İTÇ yerleşmesinin keramikleri görülmektedir. Çoğunluğunun orta boy çömlek ve kaselere ait olduğunu gördüğümüz bu keramikler, Onhoroz ve Aliağa Pınarı'nın çağdaş İTÇ I keramikleriyle aynı ortak özellikleri göstermektedir. Alınan toprak sonucu oluşan kesitlerde, büyük küpler ve kemik kalıntıları görülmektedir. Kemiklerin ve küplerin durumlarından burada, aynı zamanda bir İTÇ mezarlığının varlığı da anlaşılmaktadır.

Kilik Arası (Harita: 272; Resim: 9)

Kayadüzü Kasabası'nın Yeni Çeltik Mahallesi'nin 2 km., Lâdik'ten gelen Tersakan Çayı'nın ana kanalının ise 250 m. kadar batısında, tarım arazisinin ortasında kaçak kazı sonucunda açılan zeminde bir mozaik gördük. Görünen boyutları 70x75 cm. olan mozaığın açılması sırasında kazılan toprak tabakası içinde Hellenistik ve Roma Çağı yerleşmelerine ait oldukça kaliteli keramikler bulduk.

Tanık olduğumuz bu durumdan Amasya Müze Müdürlüğü hemen haberdar edilmiştir.

Merzifon'da, ovanın araştırılmasından sonra, kısmen de Tavşan Dağı yükseltilerinde çalışılmıştır. Burada Yukarıbük, Aşağıbük, Derealan köyleri ve Telekom Radyo-link İstasyonu'nun bulunduğu Akkaya Tepesi, Eşekçi meydanı ve aşağısındaki sırtlar, Kötüköy Deresi vadisinin her iki tarafı araştırılmıştır. Burada Radarın önünden geçen Yukarı ve Ortabük köy yolunun 3 km. kadar batısında, derin bir vadiden sonra yükselen ve Yolüstü Köyü'nün eski yaylasında, Kötüköy Tepesi olarak bilinen yükseltide (Kötüköy Yayla Höyük, Harita: 273; Resim: 10) bir İlk Tunç Çağı yerleşmesi tespit edilmiştir. Yine, Merzifon-Yukarıbük-Kızılcaoru köy yolunun kuzeyinde, Peynirçayı vadisinin batısında, Kilise Tepe olarak bilinen bir yerde, Geç Roma Çağı yerleşmesi tespit ettik.

Kurt Sivrisi (Harita: 261; Resim: 11)

Merzifon'nun 24 km. kuzeybatısında, Tavşan Dağı yükseltilerindeki Aşağıbük Köyü'nün 7 km. güneydoğusunda, Merzifon-Aşağıbük yolunun doğusunda, kayalık bir sırtın üzerinde tespit ettiğimiz yerleşmeye, mevkinin isminden dolayı Kurt Sivrisi adını verdik.

Ova yüzeyinden yaklaşık 170 m. yüksekliğinde, 40x80 m. boyutlarında olan ve bir kale konumunda bulunan yerleşmenin yüzeyinde İTÇ II ve ODÇ yerleşmelerine ait keramikler bulduk.

Hamam Tepesi (Harita: 257; Resim: 12, 13)

Merzifon'un 13 km. güneyindeki geniş ovada yer alan Sarıbuğday (Türnük) Köyü ve çevresinde Kalburcu, Kızıleğrek köyleri arasındaki araştırmalarımızda, Hamam Tepesi, Kalburcu Kır mevkii (Harita: 279), Gelinkiraz-Gelkiraz (Harita: 280), Çiğdemkaya (Harita: 281), Karaoğlan Çukurları (Harita: 282), Dikilitaş (Harita: 283) gibi yerleşme yerleri tespit ettik. Biz burada bunlardan yalnızca Hamam Tepesi Höyük'ü ana özellikleriyle tanıtacağız⁷.

Hamam Tepesi, Sarıbuğday'ın 700 m. kuzeybatısında, Merzifon-Çorum karayolunun 300 m. güneydoğusunda, doğal bir tepe üzerinde tespit edildi. Verimli bir ovanın ortasında yer alan yerleşmeye, mevkinin adından dolayı bu isim verildi. Halk arasında, Tepedibi de denilen yerleşme, Salkan Çayı'nın 1 km. kadar kuzeybatısında, Taşarlı Suyu'nun hemen doğusundadır. Tarım nedeniyle önemli ölçüde tahrip edilen yerleşmenin bugünkü çapı 120 m., ova yüzeyinden yüksekliği de 10 m. kadardır.

Höyük yüzeyinde, bu kesimin yakınında ya da uzağında görüp incelediğimiz, çağdaş yerleşmelerin yüzeyinde bulduğumuz, İTÇ I-II, M.Ö. II. binyıl ve Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler görülmektedir.

Merzifon'un 17 km. güneybatısında yer alan Kamışlı, Kuyu, Türkoğlu, Çakılca ve Hacet köyleri araştırıldı. Burada, Kuyu ile Kamışlı köylerinin arasında, Bademlik (Harita: 284, Roma Çağı); Kamışlı ile Çamlıca köylerinin arasında, Değirmen Yolu Altı (Harita: 285) yerleşmeleri tespit edilmiştir. Ayrıca Çamlıca Köyü içinde, Gavur Mezarlığı denilen yerde Geç Roma Çağı keramikleri görülmüştür. Yine, Çamlıca Köyü sınırları içinde Karaköy (Harita: 286) adını taşıyan kesimde, Roma Çağı yerleşmesine tanıklık eden keramikler görülmüştür.

Hacıyakup Köyü'nde (Eski Göller Köyü) Devetarla, Kireç mevkii, Çördüklük, Ayvanın Dereler kesimleri incelenmiştir. Bunlardan, halk arasında Topdiken ya da Aşkar Tepesi olarak bilinen, fakat önceki yıllarda Göller Mezarlığı (Harita: 287) olarak arkeoloji literatürüne geçmiş olan kesim (İTÇ) araştırılmıştır. Mezarlık ve yerleşme, taş taş üstünde kalmayacak şekilde aktarılmıştır. Yine aynı köyde, Ayvanın Dereler (Harita: 288) mevkiinde, erozyon nedeniyle yok olma noktasına yaklaşmış bir İTÇ yerleşmesi tespit ettik.

Gümüşhacıköy İlçesi Araştırmaları

Gümüşhacıköy'ün 8 km. güneyinde yer alan Keçi Köyü çevresini, köyün Bulak Kalesi'ne bakan kesimi ve özellikle de burada, önceki araştırmalarımızdan Kadımpınarı ya da Kızımpınarı (Harita: 38) olarak isimlendirdiğimiz⁸ yerleşmenin, tepe ve etekleri incelenmiştir. Burada, önceki araştırmalarımızda İTÇ, M.Ö. II. binyıl ve Demir Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulmuş ve bunlardan yalnızca İTÇ yerleşmesine ait bilgi vermiştik. Bu yıl yaptığımız kapsamlı araştırmalarda, yerleşmenin hem tepe ve özellikle de eteklerinde, İTÇ ve M.Ö. II. binyılı keramikleri yanı sıra, yoğun olarak da Demir Çağı, Hellenistik ve Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulduk. Hellenistik Döneme tarihlenen keramikler içinde, M.Ö. 3. yüzyıl ile Augustus Devri arasına tarihlenen, boyalı Hellenistik Çağ keramikleri "Kızılırmak Havzası Boyalı Kapları" önemli bir yer tutar.

Bu yılki Gümüşhacıköy araştırmalarımızda, Maşatlık (Karamaşatlık), Çekliceve Manavuz yerleşmelerini tespit ettik.

Yine Gümüşhacıköy'ün⁹ girişinde, Samsun-İstanbul karayolunun güneyinde, Artıkabak Mahallesi'nin Maşatlık ya da Cürüklük (Harita: 275) mevkiinde bir Hellenistik ve

7 Merzifon'daki çalışmalarımızda büyük yardım ve desteğini aldığımız kıymetli kardeşim Hasan Ferendeci'ye candan teşekkür ederim.

8 Özsait 1990: 369, Resim: 5, 6.

9 Gümüşhacıköy'deki araştırmalarımızda ekibimize yardımcı olan Emekli Öğretmen, Kütüphane Müdürü Sayın Ali Galip Tuncay'a ve Çok Programlı Lise Müdürü Sayın Sedat Çin'e çok teşekkür ederim.

Roma Çağı yerleşmesi tespit ettik. Yine Gümüşhacıköy'ün 1 km. kadar kuzeydoğusunda, Dikmen Tepesi'nin hemen güneydoğu eteklerinde Çeklice (Harita: 276) adı verilen geniş bir alanda Hellenistik ve Roma Çağı yerleşmelerini bularak incelemeye başladık.

Kilise Çukuru, (Harita: 274) Gümüşhacıköy'ün 6 km. kadar güneybatısında, Esnemez ile Güplüce köyleri arasındaki verimli ovanın ortasındadır. Bu kesimde, güneybatısı kısmen yüksek bir sırt şeklinde olan ovanın, Güplüce yönündeki güneydoğu uzantısı hafif bir meyille çukurlaşmaktadır. Kanlı Bağlar kesiminin yakınında, Manavuz ya da Kilise Çukuru olarak bilinen bu alanı, sistematik olarak araştırdık. Yüzeyde, Hellenistik Çağ boyalı keramiğinin yanı sıra Roma Çağı yerleşmesine de tanıklık eden keramikler bulduk.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

Merzifon, Kuzey Anadolu'nun iki önemli akarsuyu olan Kızılırmak ve Yeşilirmak arasındaki yüksek dağlarla çevrili, alüvyal bir ovanın kuzeyinde yer almaktadır. Bu ova, aynı zamanda sahil kesimini iç kesime bağlayan yolların zorunlu bir geçit bölgesidir. Böylece, burada yerleşenlerin tüm gereksinimlerini sürekli karşılayabilecek potansiyele sahip olan ovada, yerleşmelerin sayısı çoğalırken diğer taraftan da kültürel etkileşimin artmış olması muhtemeldir.

Anadolu'nun değişik yerlerinde araştırmalar yapan J. Mellaart, İTÇ'da Anadolu'daki kültür gruplarını verirken, Orta Karadeniz Bölgesini "Pontos Grubu" içine almıştır. Bu kültürün yayılım alanı kuzeyde Kastamonu, Sinop-Samsun sahilinden doğuda Kolkhis'e, Kafkaslara kadar, iç kesimde ise, Yeşilirmak havzası ve Amasya-Merzifon kesiminden Kelkit vadisi boyunca, Şuşehri ve doğusuna kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. Biz yine bu bölgenin, orta kesimini ayrıntılı olarak araştırdık¹⁰.

Orta Karadeniz Bölgesi'nin bu kesiminde yaptığımız araştırmalarda, Orta Kalkolitik Çağ'dan, Roma Çağı sonuna kadar olan döneme tarihlenen önemli yerleşmeler tespit ettik. Özellikle burada, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla başlayan, şimdiye dek "Karanlık Çağ" olarak adlandırılan, M.Ö. 12. yüzyıl ile 9. yüzyıl arasındaki dönemin, esasta Erken Demir Çağlarına ait olduğu son kazılarda ortaya çıkmıştır. 1996 yılında Boğazköy'de Geç İmparatorluk Dönemi (M.Ö. 13. yüzyıl) silo çukurları ile Orta Demir Çağı (M.Ö. 9.-8. yüzyıl), yapıları arasında Erken Demir Çağına tarihlenen ve birbirini izleyen 3 tabaka bulunmuştur¹¹. Boğazköy'de tabakada çıkan Erken Demir Çağı keramikleriyle aynı form ve kırmızı boya bezemeleri gösteren parçaları biz: Amasya'da Merkez İlçe, Merzifon, Gümüşhacıköy, Hamamözü, Gövnücek ve Suluova'daki araştırmalarımızda; Dericik, Aliğa Pınarı, Oymaağaç, Onhoroz, Onhoroz Pınarı (Alacapınar) (Resim: 14) Büyük Küllük Tepe, Küçük Küllük Tepe, Karatepe ve Yoğurtçubaba gibi yirmiden fazla yerleşme yeri bulduk¹². Orta Karadeniz Bölgesi araştırmalarında tespit ettiğimiz yerleşmelerdeki keramiklerin Hitit kültür etkisindeki yerel halklara, daha çok da Kaşkalar'a ait olabileceği düşüncemiz Boğazköy'deki bu buluntular ile kuvvetlenmektedir.

Merzifon'da, M.Ö. I. binyılın ikinci yarısında, Kızılırmak kavsi içinde görülen ve Boyalı Orta Anadolu Geç Demir Çağı Keramiği, özellikleri ile Hellenistik Döneme ait süsleme unsurlarının bir arada görüldüğü Hellenistik Çağ "Kızılırmak Havzası Boyalı Kapları" grubuna giren parçalara ait örnekler, bu bölgede yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgedeki yayılım alanını göstermesi açısından, yaklaşık 22 merkezde saptadığımız bu keramik grubu, dönemin aydınlanması için oldukça önemli bilgiler vermektedir.

Bölgenin kültür tarihinin aydınlatılması yönünde, son derece önemli olan bu kesimin araştırmalarına, önümüzdeki yıllarda da devam etmek düşüncesindeyiz

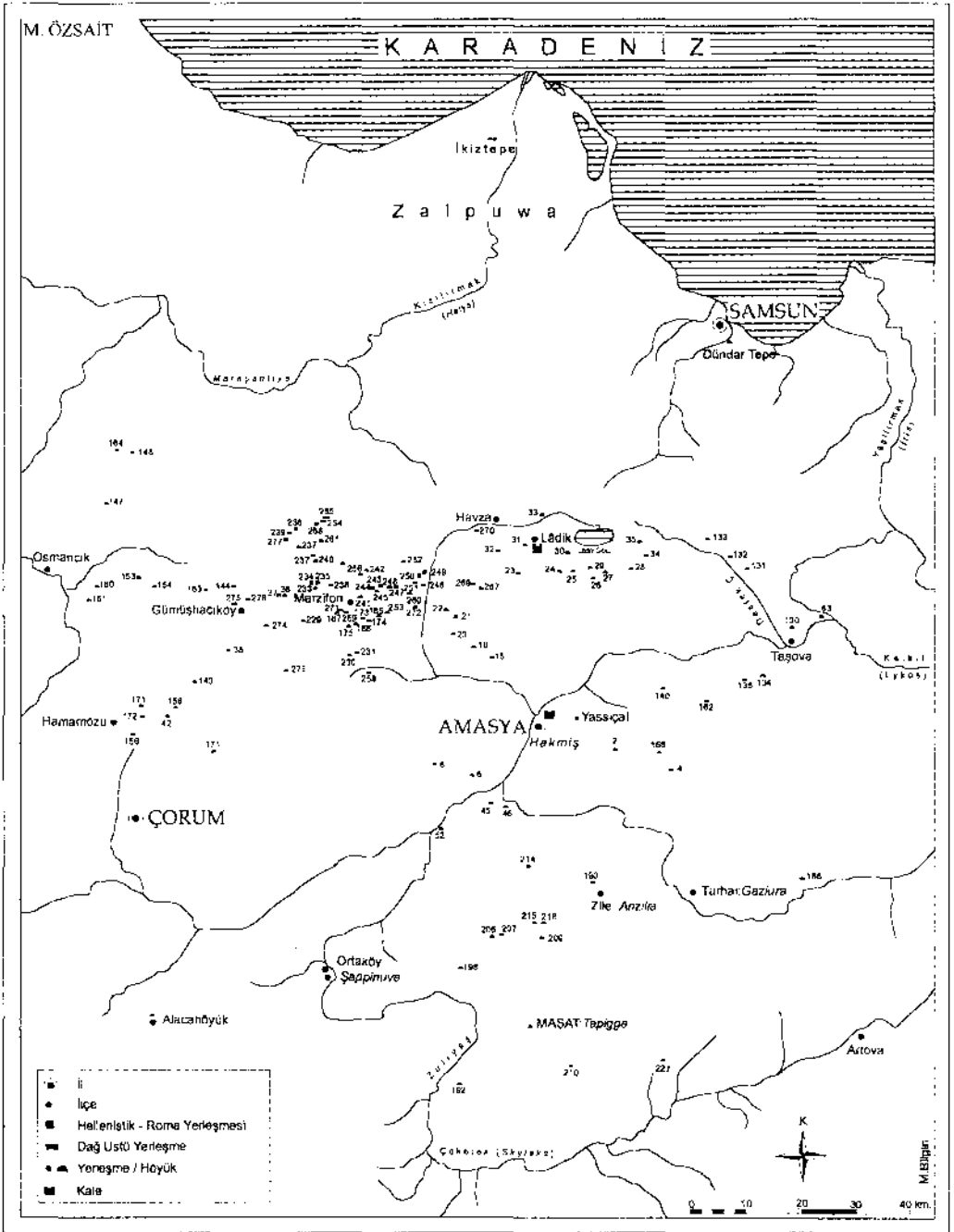
10 Mellaart 1971/a: 368, 385 Harita: 10, 399 vd.; Mellaart 1971/b: 690 vd. (İTÇ 3).

11 Seeher 1997: 501 vd.; Seeher 2000: 17-20; Genz 2000: 36 vd.; Genz 2001: 1 vd.

12 Özsait-Özsait 2002/a: 17-24; Özsait-Özsait 2002/b: 79-95.

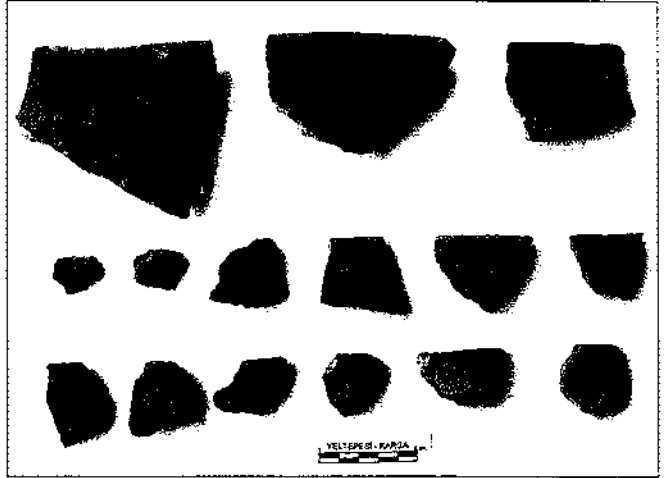
KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

- FRENCH, D. H., 1987, "The Year's Work", *Anatolian Studies* XXXVII, s.9.
- GENZ, H., 2000, "Die Eisenzeit in Zentralanatolien im Lichte der Keramischen Funde vom Büyükkaya in Boğazköy / Hattuşa", *TÜBA-AR* 3, s. 34-54.
- GENZ, H., 2001, "Boğazköy'ün Erken Demir Çağı", *Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü, Haberler* 12, s. 1 vd.
- KÖKTEN, İ. K.-N. ÖZGÜÇ-T. ÖZGÜÇ, 1945, "1940 VE 1941 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Kazıları Hakkında İlk Kısa Rapor", *Belleten* IX/35, s.361-400.
- MELLAART, J., 1971/a, "Anatolia c. 4000-2300 B.C.", *Cambridge Ancient History* I/2, s.363 - 410.
- MELLAART, J., 1971/b, "Anatolia c.2300-1750 B.C." *Cambridge Ancient History* I/2, s.681-703.
- ÖZSAİT, M., 1988, "1986 Yılı Amasya-Lâdik Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları", 5. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* II, s.239-256.
- ÖZSAİT, M., 1990, "1988 Yılı Gümüşhacıköy Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları", 7. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s.367-379.
- ÖZSAİT, M., 1998, "1995 ve 1996 Yıllarında Amasya-Merzifon ve Gümüşhacıköy Yüzey Araştırmaları", 15. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* II, s. 143 -161..
- ÖZSAİT, M.-N. ÖZSAİT, 1998, "Amasya'da M.Ö. II. binyılı Yerleşmeleri", III. *Hittoloji Kongresi*, Çorum 16-22 Eylül 1996, s. 457-468.
- ÖZSAİT, M., 1999, "1986-1993 Yılları Arasında Samsun-Lâdik Çevresi Yüzey Araştırmaları", XII. *Türk Tarih Kongresi*, 1. s. 35-40.
- ÖZSAİT, M., 2000/a, "1997 ve 1998 Yılı Tokat -Zile ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", 17. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* II, s. 73 vd.
- ÖZSAİT, M., 2000/b, "Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırmaları", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (Ed. O. Belli), s. 336 vd.
- ÖZSAİT, M.-N. ÖZSAİT, 2002/a, "Amasya'da Erken Demir Çağ Keramikleri", *Arkeoloji ve Sanat*, 107, 17-24.
- ÖZSAİT, M.-N. ÖZSAİT, 2002/b, "Les Céramiques Du Fer Ancien ('L'Age Obscur') Dans la Région D'Amasya". *Anatolia Antiqua* X, 79-95.
- SEEHER, J., 1998, "Boğazköy-Hattuşa 1996 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları", 19. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I, s. 497-513.
- SEEHER, J., 2000, "Hattuşa / Boğazköy'ün Yerleşim Tarihine Yeni Katkılar: Büyükkaya Kazılarına Toplu Bir Bakış", *TÜBA-AR* 3, s. 15-34.
- YÜCE, A., 2000, "Yassıçal (Ebem) Zeus Stratios Altarı", *Amasya Kardelen Kültür Sanat Dergisi*, Haziran-Ağustos, s. 14-17.

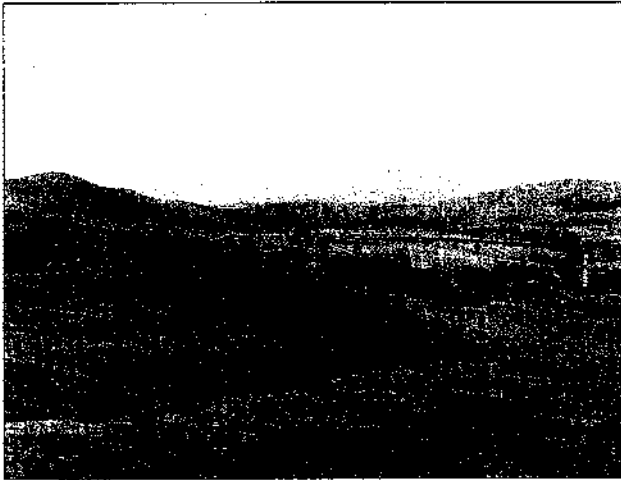

Resim: 1

Resim: 2

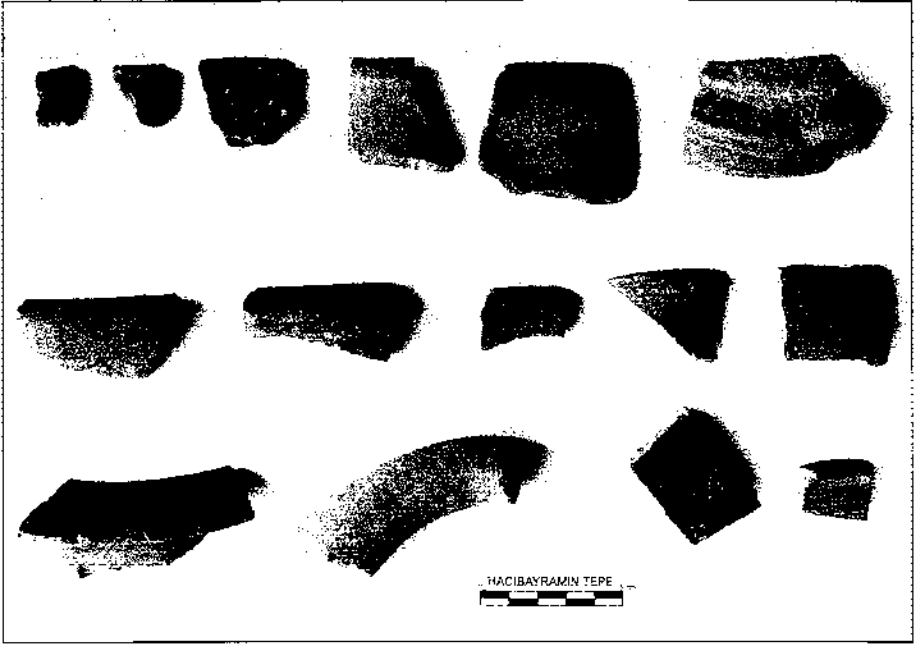
Resim: 3

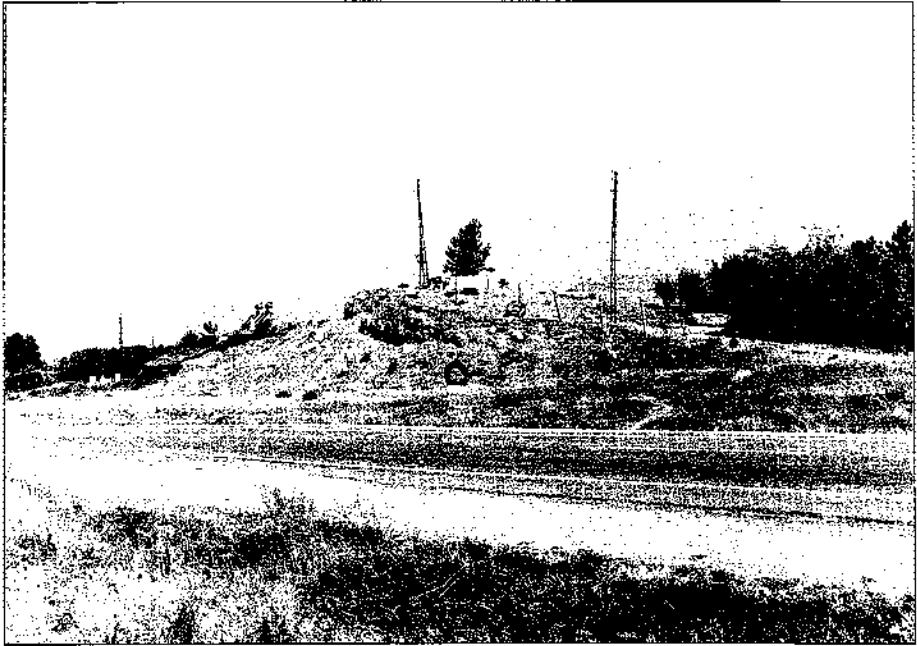
Resim: 4

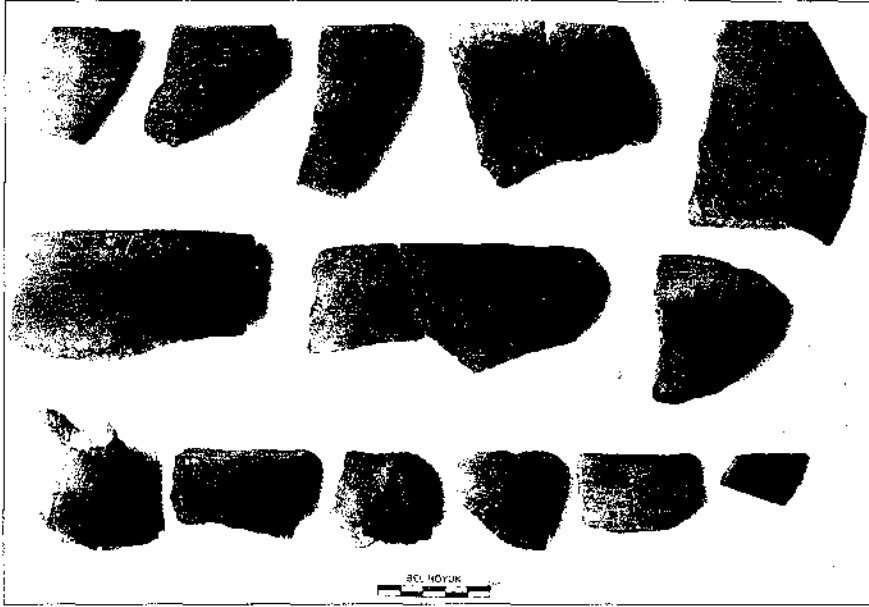
Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

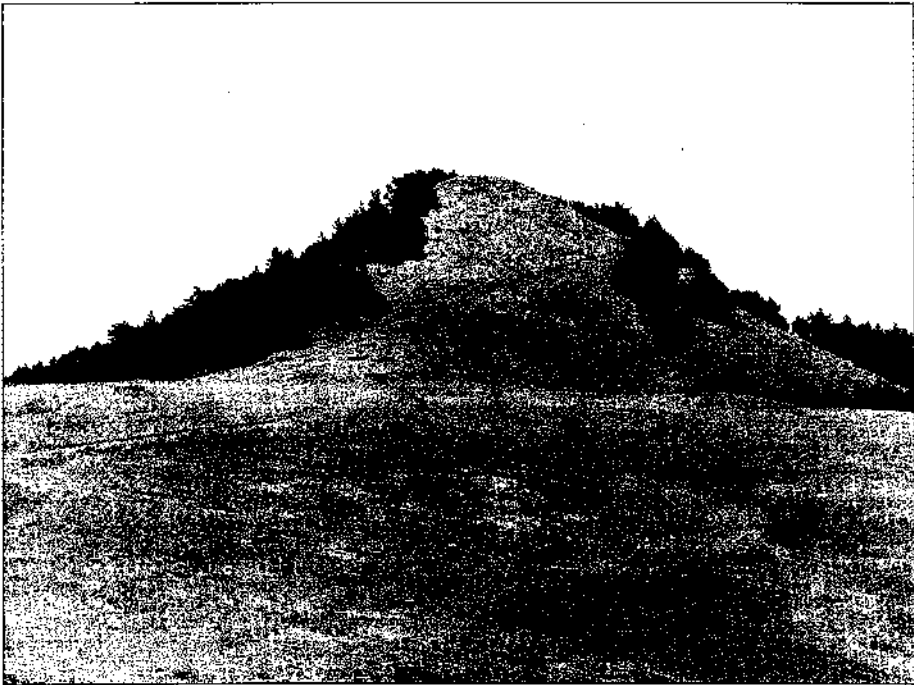
Resim: 8

Resim: 9

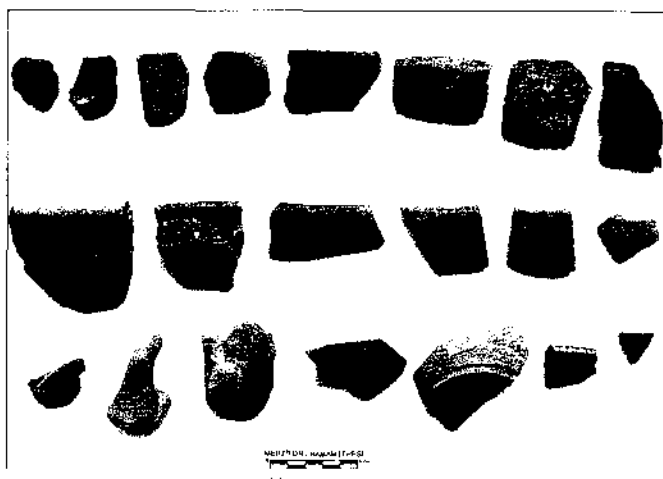
Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

2001 YILI SURUÇ OVASI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Nurettin YARDIMCI*

GENEL KONUM

Suruç ilçe merkezinin ortalama denizden yüksekliği 500 m. kadardır. Etrafı batı, kuzey ve doğudan Güvercik, Cudi ve Devres dağları ile çevrili, güneyinde ise Suriye sınırı bulunmaktadır. Ova güneydoğudan kuzeybatıya doğru ortalama 450-600 m. kotları arasında düzgün bir eğimle yükselmektedir. 700 km² yüzölçümündeki ilçenin ekonomik yapısı tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır.

Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Suruç Ovası ve çevresinin tarımsal durumu ve bitki örtüsünü anlatabilmek için "Suruç'tan Halep'e başıma güneş değmeden gittim" demektedir. Ovada 1970'li yıllara kadar akar suların olduğu, yoğun meyve bahçelerinin bulunduğu, geniş bir alanda sulu tarım yapıldığı, halen yaşayan çevre halkı tarafından da ifade edilmektedir. Bugün ovada akarsu ve kaynak suyu bulunmamaktadır. Ovanın az bir bölümünde yer yer yapılan sulu tarım için yeraltı suyu kullanılmaktadır. Çevrede ifade edildiğine göre, bugün ovadaki yeraltı suyu 150-200 metreden alınabilmekte, her geçen gün ovadaki taban suyu daha da alçalmaya devam etmektedir.

Bu kısa anlatımda görüleceği gibi, Suruç Ovası geçmişte insan yaşamına çok uygun bir iklim yapısı ve bitki örtüsüne sahiptir. Buna uygun olarak da, yoğun bir geçmiş kültür birikimine sahiptir. Ovada 30 m.ye ulaşan yükseklikte höyüklerin olmasına karşın, çok sayıda az yükseltili, zengin buluntulu yaygın höyükler mevcuttur. Bu nedenle ovadaki kültür birikiminin, sağlıklı ve eksiksiz olarak tespitinin yapılabilmesi için bölgesel araştırmanın yanında, kararlaştırılan alanın tümünde aralıksız bir görsel inceleme gereksinim vardır.

Harran Ovası'nda tespit ettiğimiz; kanal açma, tesviye, yoğunlaşan yeni yerleşim gibi tehlikeler henüz Suruç Ovası'nda başlamamış durumdadır. Hatta ovadaki bazı höyüklerde gördüğümüz gibi, höyüklerin üzerindeki yeni yerleşimlerden (bugün yaşayan mahalle ve mezraların) bazılarının tamamen terkedilmiş olduğunu gördük. Bu da geçmişteki tarımsal yapının gün geçtikçe zayıflamasından, ovadaki ekonomik yapının yerleşik insanı göçe zorlamasından kaynaklanmaktadır.

Suruç Ovası'nda özellikle kaçak kazı ve toprak almanın dışında, tesviye ve yarma gibi tamamen yok edici tahribatlar bulunmamaktadır.

Harran Ovası'ndaki tahribat, sulu tarımın başlaması, yani GAP projesinin uygulanması sırasında, geçmiş kültüre getireceği olumsuzlukların başlangıçta, proje içerisinde öngörülerek, sağlıklı bir kültür tespiti ile koruyucu önlemlerin alınmamasından kaynaklanmıştır. Hemen hemen kaçak kazı amaçlı tahribatin bulunmadığı bu alanda, ne yazık ki tespit edilen bu höyükler her gün tarım yapılabilecek toprağın genişletilebilmesi veya iyileştirilmesi amacı ile yok edilmektedir.

Harran Ovası'nın aksine, antik buluntu amaçlı kaçak kazı çalışmaları, Suruç Ovası'nda oldukça yaygın ve yoğun olarak görülmektedir. Bu amaçla yapılmış küçük

* Dr. Nurettin YARDIMCI, Vakıflar Genel Müdürü, Ziya Gökalp Cad. No:58 06600 Kolej-Ankara/TÜRKİYE

veya büyük açmalara, hemen hemen her höyükte rastlanmakta, Harran ve Suruç ovalarında ortak kültürel özellik olan; höyük üzerlerinin mezarlık olarak kullanılması da, Suruç Ovası'ndaki höyükleri kaçak kazılardan kurtaramamaktadır. Bunda Suruç Ovası'ndaki günümüz insanının ekonomik ve kültürel yapısının yanında, hiç şüphesiz ki, Suruç Ovası'ndaki höyüklerin kaçak kazıcılara sunduğu buluntu zenginliği ve oluşan kaçak pazardan elde edilen getiri, birinci nedendir. Bu konuda höyüklerin hemen hemen hepsinin üzerinde bulunduğu köy yerleşimlerinde hikayeler anlatılmaktadır. Ovakı sulu tarımın giderek azalması, ovada yaşayan insanların ekonomik olarak zayıflaması, birçok höyüğün üzerinde bulunan günümüz yerleşimlerinin tekrardan terk edilmesine neden olmakta, yeni yerleşim ve altyapı tahribatları bulunmamaktadır.

GAP İdaresi tarafından, Suruç Ovası'nda yeni bir sulama projesinin yapıldığı, bu projenin Suruç Ovası'nda 94000 hektarlık bir alanı kapsayacağı, projede kapalı sistem uygulaması yapılacağı, Harran Ovası'nda olduğu gibi, yüzeyde kanal ve kanalet sistemi görülmeyeceği, suyun yeraltından borularla taşınacağı, projenin başlama ve bitiş tarihlerinin henüz kesinleşmediği ifade edildi. Harran Ovası'nda yapılan yanlış tekrarlanmamalı sulama projesinin uygulanmasından önce ovadaki kültürel zenginliğin tespiti yapılarak, projede altyapı verisi olarak değerlendirilmeli, projenin gerektirdiği koruyucu önlemler alınmalıdır.

Suruç İlçe merkezinde, halen yaşayan 73 köy yerleşimi bulunmaktadır. Hemen hemen tüm köyler, antik yerleşim üzerinde bulunmaktadır. Suruç Ovası'nda, ovadan fazla yükselti vermeyen, küçük ölçekte antik yerleşime, Harran Ovası'ndan daha sık rastlanılmaktadır. Kısa araştırmamızda görebildiğimiz kadarı ile Suruç Ovası'nda birim alana düşen antik yerleşim sayısı, Harran Ovası'ndakinden daha yüksektir.

2001 yılı çalışmalarımızda, Suruç Ovası'nda yapmış olduğumuz kısa gezinin sonucunda, ovadaki yedi adet höyüğün araştırması yapılmıştır (Harita: 1). Araştırmada 1/25000 ölçekli paftalar altlık veri tabanı olarak kullanılmış, höyüklerin ölçü ve tespitlerinde kullanmış olduğumuz deniz yükseklikleri ve metrik ülke koordinatları bu paftalardan alınmıştır. Höyük merkezi esas alınarak yapılan nokta tespitinden sonra bulunan noktanın semt açısı (kuzey açısı), manyetik olarak pusula ile veya olanaklı yerlerde 1/25000 ölçekli paftalarda belirtilen karelemeler yardımı ile bulunarak, yapılan yeni ölçüler bu nokta üzerine kurulmuştur. Araştırmasını yapmış olduğumuz her höyüğü, tespit sırasına göre birden başlayan periyodik araştırma numarası ile adlandırdık. Bölgede araştırılan yerel ve güncel isimlerin yanında, tespiti yapılan her höyüğün ayrıca, bir araştırma numarası ile isimlendirilmiş olmasının, gelecekte yapacağımız çalışmalarda ve belirlenmelerde yararlı olacağını düşündük. Höyüklerden veri (seramik veya diğer buluntular) toplanması, herhangi bir alan sınırlaması veya alan planlaması yapılmaksızın, yüzeyden görülebildiği kadarı ile höyükte bulunan her kültür döneminin, höyük genelinde belgelenbilmesi ve yoğunluğunun kanıtlanabilmesi amaçlanarak yapıldı.

Suruç yüzey araştırma çalışmaları, bu yıl 10 Ekim-20 Kasım 2001 tarihleri arasında arazi ve kamp çalışmaları olarak devam etmiştir.

Başkanlığımızdaki çalışmalarda; Arkeolog-Topograf Sabri Aydal (Antalya Müzesi Md. Yrd.), Bilgisayar Uzmanı Gani Bakır (Antalya Müzesi), Sanat Tarihçisi-Fotografçı Necdet İşli, Sanat Tarihçisi Dr. Z.Cihan Özsayiner (Vakıf Hat Sanatları Müzesi Md.), Arkeolog Serap Uzer (GAP İdaresi), Arkeolog Vildan Gürdil, Arkeolog Sabri Kızıltan (İst. Vakıflar Bölge Md. Yrd.) ekip üyesi olarak katılmışlardır. Heyet üyelerine yaptıkları özverili çalışmalardan dolayı teşekkür ederim. Ayrıca Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Şanlıurfa Valiliği'ne, Müze Müdürlüğü'ne, Harran Kaymakamlığı'na, Harran Belediyesi Başkanlığı'na ilgi ve yardımlarından dolayı şahsım ve ekibim adına teşekkür ediyorum.

Bu yılki çalışmalarımızda, Arkeolog-Desinatör Ayşe Özkan, Kültür Bakanlığı temsilcisi olarak görev yapmıştır.

Bu yılki tespitlerimizi sırasıyla irdelleyecek olursak;

1-KARAHÖYÜK (Resim: 1)

Şanlıurfa-Gaziantep yolunun 1.2 km. kadar güneyinde, Suruç ilçe merkezinin yaklaşık 9 km. kuzeybatısındadır. URFA-N40-c4 paftasında, tepe koordinatları

X=44050 Y=4099433, tepe kotu ise yaklaşık 567 m.dir. Höyüğün güney ve doğu yönünde, seyrek konumlanmış yeni köy yerleşimi bulunmaktadır. Höyüğün üzeri önceki köy mezarlığı olarak kullanılmakta iken, şu anda yeni gömü yapılmamaktadır. Tepe üzerinde, güneybatı yönünde, etrafı kuru duvarla çevrilmiş, basit yapılı kutsanmış (ziyaret) bir mezar bulunmakta, çevredeki diğer basit mezarlar kaçak kazılarla tahrip edilmiş durumdadır. Höyüğün köy mezarlığı olarak kullanımda bırakılma nedeninde de bu olgu etkili olmalıdır. Höyük üzerinde ve çevresinde küçük kaçak kazı çukurları mevcuttur. Üzerinde yaşayan köylülere sorduğumuzda, mezar hediyesi bulmak için kazdıklarını söylediler. Yapılan kaçak kazılara karşın, genelde höyük oldukça sağlam durumdadır. Höyük çevresindeki ovada sebze ve buğday tarımı yapılmaktadır. Höyük yaklaşık 248 dönüm (248106 m²) genişliğinde, 2500952 m³ hacminde dir.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükteki dönemler:

Kalkolitik (Halaf boyalı, Obeyd boyalı) (Resim: 2)

Kalkolitik-İlk Tunç Çağ Geçiş (Uruk Dönemi ayak parçası)

İlk Tunç Çağı (metalik ince yapım, ince yapım, ince yapım enine bant boyalı bezeli, pembe hamurlu, yüzeyi açık kumlu üçgen tutamklı kaplar)

II. binyıl (bej pembe hamurlu, yüzeyi yer yer açık kumlu kaba yapımlar, basit bant bezemeli boyalı, kumlu hamurlu yalın yapımlar)

I. binyıl (yüzeyi pürüzlü kumlu, yivli yapımlar, bej pembe hamurlu kumlu yalın yapımlar).

Klasik çağlar, yoğun ağırlıklı (Roma Dönemi kırmızı parlak astarlı ince yapımlar, gri kumlu yapımlar, bej kırmızı hamurlu yalın yapımlar)

Ortaçağ-İslâm Dönemi, yoğun (firuze renkte sırlı bezemesiz yapımlar, bej yeşil hamurlu yalın veya ince kil astarlı kumlu yapımlar, oluk bezemeli kulplu kapak parçası)

Küçük buluntular (çakmaktaşı aletler, bazalt topuz parçası, çanak çömlek parçasından deliksiz kurs, alt ve üst kiremit parçaları)

2-HARAMSAR (AKDOĞU MAHALLESİ) (Resim: 3)

Suruç ilçe merkezinin yaklaşık 6 km. kuzeybatısında, Karahöyük'ün 2 km. kadar güneydoğusunda bulunmaktadır. URFA-N40-c3 paftasında, tepe koordinatları X=444820 Y=4097705, tepe kotu ise yaklaşık 525 m.dir. Az yükseltili yaygın iki yükseltilidir. Höyük üzerindeki günümüz yerleşimi 90'lı yıllarda terkedilmiştir, höyük üzerinde siyah bazalttan yapılmış düz sütun tamburları, ezgi, dibek ve değirmen taşı kalıntıları bulunmaktadır. Höyük çevresinde sulu tarım yapılmamakta, tarla olarak ve kuzeybatısı çöplük olarak kullanılmaktadır. Höyüğün yayılma alanı yaklaşık 29 dönüm (28995 m²), hacmi ise 106903 m³ tür.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükteki dönemler: (Resim: 4)

Kalkolitik (Halaf boyalı, pembe hamurlu, siyah parlak boya bezemeli)

Klasik çağlar (kırmızı ince kumlu hamurlu yalın yerli yapımlar, bej krem hamurlu ince kırmızı veya kahverengi mat boya bezemeli)

Ortaçağ-İslâm Dönemi (pembe, bej, yeşil kumlu hamurlu, yalın sert yapımlar, yeşilimsi bej kil astarlılar, ince açık kırmızı kahverengi boya bezemeliler, açık yeşil firuze renkte sırlı kaba yapımlar, pembe bej kumlu hamurlu, içte sarı renkte zemin üzerine siyah koyu yeşil bezemeli sırlı yapımlar)

Küçük buluntular (oluk bezemeli kandil parçası)

3-SADIK ÇELİK TARLASI (Resim: 5)

Karahöyük'ün 600 m. kadar güneydoğusunda, Suruç ilçe merkezinin 8 km. güneybatısında, Aşağıbostancık-Suruç asfaltına bitişik konumdadır. URFA-N40 -c3 paftasında, tepe koordinatları X=443778 Y=4098675, tepe kotu ise yaklaşık 522 m.dir. Az

yükseltili yayvan bir höyük olup, tarla olarak kullanılmaktadır. Herhangi bir sulanabilirlik olasılığında, kolayca tesviye edilebilir. Kaçak kazı yoklamaları dışında halen tahribat mevcut değildir. Yayılma alanı yaklaşık 26 dönüm (26436 m²), hacmi ise 449 m³ tür.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükteki dönemler: (Resim: 6)

Kalkolitik (Halaf boyalı, Obeyd boyalı, pembe hamurlu, samanlı kaba yapımlar)

İlk Tunç Çağı (pembe hamurlu ince yapımlar)

I. binyıl, yoğun (pembe, bej, kırmızı kumlu hamurlu yalın yapımlar, yivliler, az açkılılar, yüzeyi düzeltili kumlu sert yapımlar)

Klasik çağlar, yoğun (Hellenistik siyah parlak astarlı ince yapımlar, terra sigillata, kırmızı parlak baskı bezemeli, ağızda yiv bezemeli kaba küp yapımları)

Ortaçağ-İslâm Dönemi (krem bej hamurlu yalın yapımlar, iç dış yeşil sırlı bezemesiz yapımlar)

Küçük buluntular (çakmaktaşı aletler, bazalt kap parçası, bazalt öğütme üst taşları, pişmiş toprak hayvan figürini boynuz parçası)

4-DURRE (Resim: 7)

Suruç ilçe merkezinin yaklaşık 4 km. kuzeybatısındadır. Tepe koordinatları X=445025 Y=4094925, tepe kotu ise yaklaşık 518 m.dir. Höyüğün güneyine doğru uzanan az eğimli tarafı, günümüz yerleşimi olarak kullanılmış, halen boş olan modern yerleşiminin 10 yıl kadar önce terk edildiği ifade edilmiştir. Toprak damlı konutların üzerinde kullanmak için, eteklerinden toprak alımı devam etmektedir. Kuzey eteklerinden yol geçirilmiştir. Taban suyunun alçalması sonucunda sulu tarım yapılamaz hale geldiğinden, çevresinde kuru tarım yapılmaktadır. Üzerinde kurulmuş olan mezra yerleşiminin terk edilme nedeni de bu olmalıdır. Yayılma alanı yaklaşık 42 dönüm (41743 m²), hacmi ise 192516 m³ tür.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükteki dönemler: (Resim: 8)

Kalkolitik İlk Tunç Çağı Geçiş (boyalı ince yapımlar, çok kaba küp yapımlar)

II. binyıl (bej, pembe hamurlu kaba yapımlar)

I. binyıl (kırmızı, pembe hamurlu kaba yapımlar, bej, pembe hamurlu kumlu ince yapım hamurlu küp parçaları)

Klasik çağlar, yoğun ağırlıklı (kırmızı, siyah parlak astarlı ince yapımlar, bej, pembe hamurlu kumlu kaba yapımlar)

Ortaçağ-İslâm Dönemi (krem hamurlu yalın yapımlar, açık mavi bezemesiz sırlık yapımlar)

Küçük buluntular (çakmaktaşı aletler, pişmiş toprak tekerlek, çanak çömlek parçasından yapılmış kurs)

5-YATIRTEPE (TEPELİMİZAR) (Resim: 9)

Suruç ilçe merkezinin 3.5 km. kadar güneybatısındadır. Tepe koordinatları X=444763, Y=4092076, tepe kotu yaklaşık 522 m.dir. Güneye doğru yaygın büyük bir höyüktür. Höyüğün güneyinde yeni köy yerleşimi bulunmaktadır. Yerleşimin tepesi köy mezarlığı olarak kullanılmaktadır. Köyde çeşitli nedenlerle ortaya çıkarılan pişmiş toprak buluntularının varlığı bilinmektedir. Köyde Harran'da olduğu gibi kubbeli ev mimarisi oldukça sık kullanılmakta, burada kubbeli kerpiçten yapılmış, cephelerine sağır kemerli nişlerle mimariye yeni süslemeler eklenmiştir. Köyde betonarme veya briket malzeme kullanılarak yapılan inşaatlar başlamıştır. Çevresi buğday tarlası olarak kullanılmaktadır. Höyüğün kapladığı alan yaklaşık 150 dönüm (150364 m²), hacmi ise 1398084 m³ tür.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükteki dönemler: (Resim: 10)

Kalkolitik, yoğun (pembe hamurlu, iç dış parlak açık kumlu kaba yapımlar)

Kalkolitik İlk Tunç Çağı geçiş, yoğun (Uruk Dönemi bezemeli ayak parçaları, yeşil hamurlu ince kumlu yapımlar)

İlk Tunç Çağı (ince yapımlar, saklı astar bezemeli yapımlar, dış, parlak açık üçgen tutamaklı yapımlar)

II. binyıl (pembe hamurlu, kumlu kaba yapımlar)

Klasik çağlar (kırmızı astarlı ince yapımlar)

Ortaçağ-İslâm Dönemi (yeşil hamurlu, ince kumlu yalın yapımlar, iç dış çeşitli renkte sırlı yapımlar)

Küçük buluntular (çakmaktaşı aletler, bazalttan delikli öğütme taşı, vurgu taşları pişmiş toprak çanak çömlekten delikli kurs)

6- MİŞYAN DEĞİRMENİ (Resim: 11)

Suruç ilçe merkezinin 2 km. kadar kuzeydoğusundadır. Tepe koordinatları X=450510 Y=4093900, tepe kotu ise yaklaşık 499 m.dir. Höyüğün etekleri tesviye edilmiş, etrafı kuru tarım yapılan tarla olarak, üzeri yeni mezarlık, güneyi ise çöplük olarak kullanılmaktadır. Yerinde ifade edildiğine göre, eskiden kuzeyden Karaköy yönünden gelen dere buradan geçiyormuş, burada çalışan bir su değirmeni mevcut olup ismini de buradan almış. Ancak çevredeki ovanın eğimi göz önüne alındığında değirmeni çalıştıracak gücün elde edilmesi, oldukça zor görülmektedir. Höyüğün kapladığı alan yaklaşık 9 dönüm (9703 m²), hacmi ise 9282 m³ tür.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükteki dönemler: (Resim: 12)

İlk Tunç Çağı (kırmızı hamurlu, kaba kumlu sert yapımlar, ince kumlu, kırmızı boyalı, astarlı yapımlar, sokma ve ip bezemeli kaba yapımlar)

I. binyıl (yüzeyi düzensiz kumlu hamurlu düzensiz kaba yapımlar)

Klasik çağlar (siyah parlak boya astarlı ince yapımlar, kırmızı astarlı ince yapımlar, terra sigillata benzeri ince yapımlar, kabartma bezemeli kalıp işi ince yapımlar)

Ortaçağ-İslâm Dönemi (iç dış koyu yeşil sırlı bezemesiz yapımlar, ince kumlu, sert pişirilmiş, ince kil astarlı yalın yapımlar)

Küçük buluntular (çakmaktaşı aletler)

7-HAMİGELO ÇORTUK (Resim: 13)

Suruç ilçe merkezinin 3 km. kuzeydoğusunda, Karahöyük'ün 300 m. kadar kuzeybatısında bulunmaktadır. Höyüğün tepe koordinatları X=541150, Y=4095538, tepe kotu ise yaklaşık 502 m.dir. Höyük güney-kuzey doğrultusunda iki yükseltili, arasından Onbirisan-Karaköy yolu geçmektedir. Höyüğün üzeri buğday tarlası olarak kullanılmakta, tahribat bulunmamaktadır. Höyük üzerindeki yeni yerleşim terkedilmiş. Höyüğün kapladığı alan yaklaşık 55 dönüm (54659 m²), hacmi ise 128559 m³ tür.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükteki dönemler: (Resim: 14)

Kalkolitik (Halaf boyalı, Obeyd boyalı yapımlar)

İktunç Çağı (koyu yüzölçümlü, iç dış açık bitkisel ve kum katkılı yapımlar)

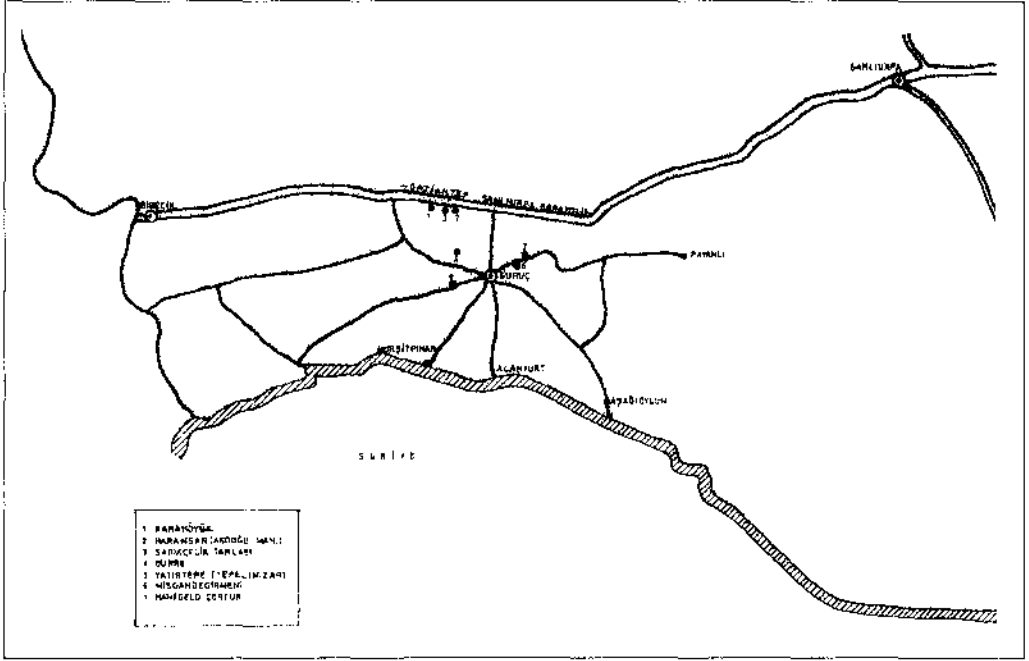
II. binyıl (pembe hamurlu, kumlu az açık yapımlar, gri hamurlu, kumlu yüzeyleri az mat açık yapımlar, ince boya astarlı kaba yapımlar)

I. binyıl (gri kumlu hamurlu, yivli, ince boya bezemeli veya kaba kumlu kaba yapımlar, çizi ve sokma bezemeli yapımlar)

Klasik çağlar (kırmızı, siyah ince boya astarlı, ince ve kaba yapımlar)

Ortaçağ-İslâmî Dönem (açık bej kumlu hamurlu, yeşilimsi astarlı kaba yapımlar)

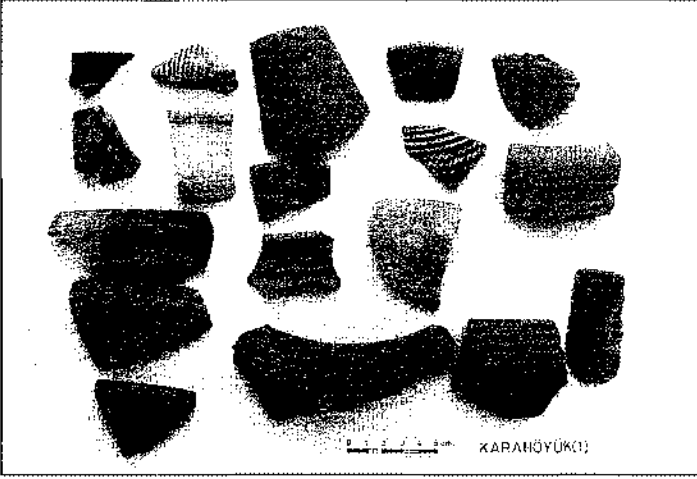
Küçük buluntular (çakmaktaşı aletler ve yonga parçaları).

Harita 1: 2001 yılı Suruç Ovası yüzey araştırması

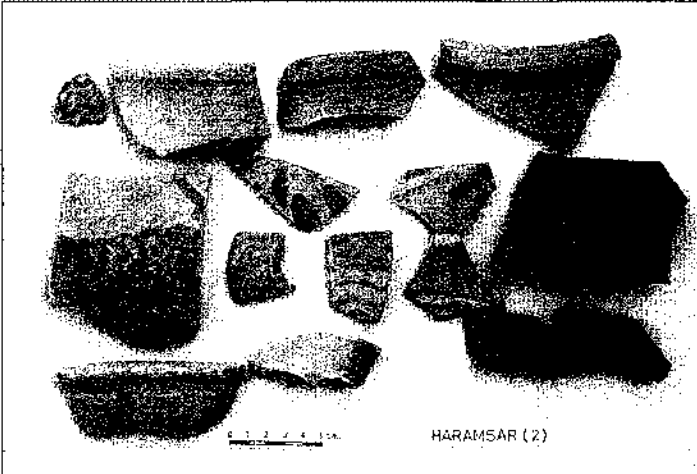
Resim 1: Karahöyük

Resim 2: Karahöyük buluntuları

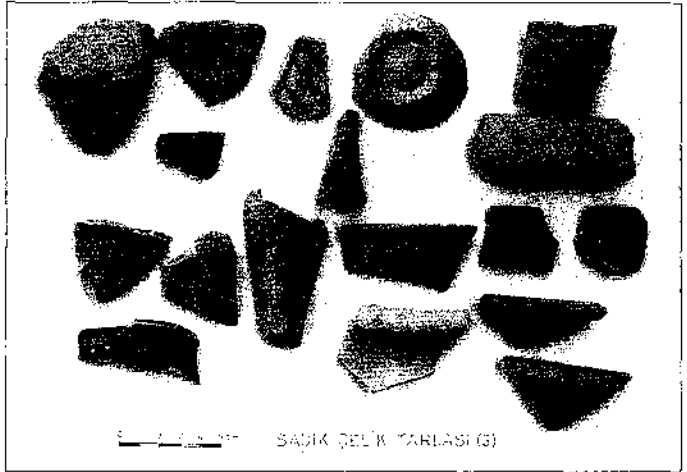
Resim 3: Haramsar

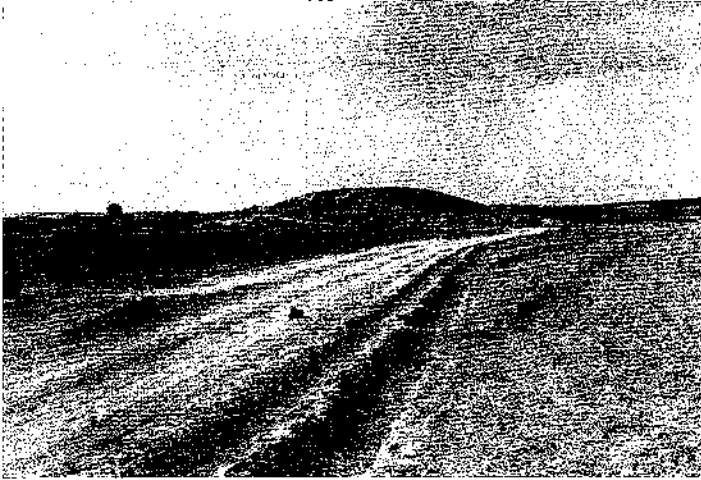
Resim 4: Haramsar buluntuları

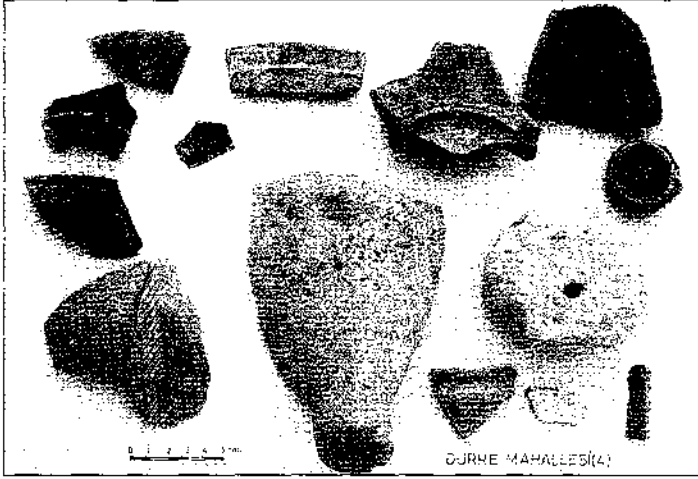
Resim 5: Sadık Çelik Tar-
lası

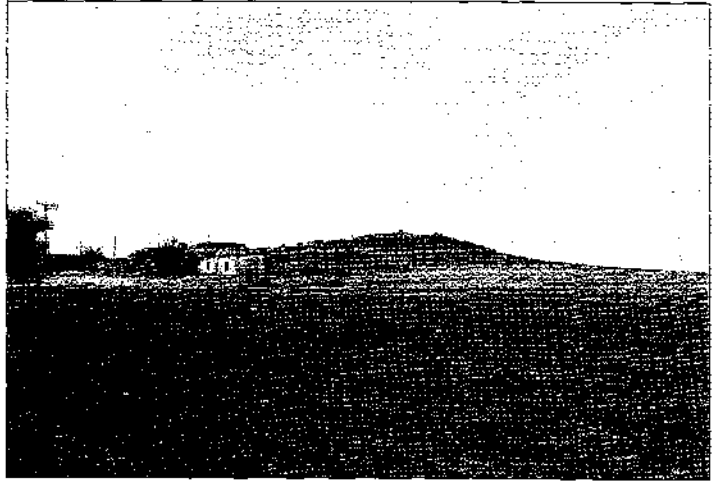
Resim 6: Sadık Çelik Tar-
lası buluntuları

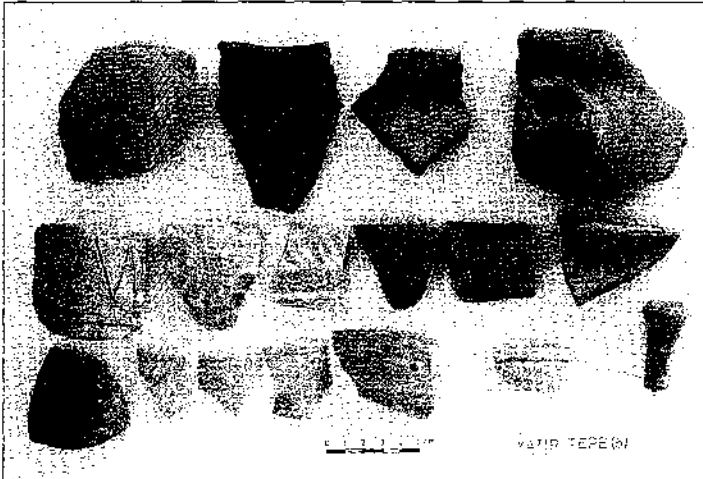
Resim 7: Durre Mahallesi

Resim 8: Durre Mahallesi buluntuları

Resim 9: Yatırtepe

Resim 10: Yatırtepe buluntuları

Resim 11: Mişyan Değirmeni

Resim 12: Mişyan Değirmeni buluntuları

Resim 13: Hamigelo Çortuk

Resim 14: Hamigelo Çortuk buluntuları

THE OYLUM HÖYÜK REGIONAL PROJECT: RESULTS OF THE 2001 PROSPECTION SEASON

Engin ÖZGEN*
Barbara HELWING
Lothar HERLING
Atilla ENGİN

The second season of archaeological prospection of the Kilis province took place from 13.07. to 31.07.2001, before beginning the excavation season at Oylum Höyük¹. During this time, 37 new sites were registered (Fig. 1, 2: sites 66-101), and more detailed work carried out on three of the formerly known sites (Fig. 1, 2: sites 3, 42, 65).

The objectives of the 2001 season were two fold

The first and foremost aim was the continuation of last year's reconnaissance program, designed to identify visible sites in order to produce a site inventory for the whole province. This inventory will hopefully help to protect the archaeological sites that are, especially in the immediate vicinity of Kilis, endangered by construction activities.

The second focus was on the detailed exploration of a Palaeolithic station located on a basalt plateau high above the regional centre Kilis (Fig. 1, 2; site 3). The area is at risk to be used as a stone quarry in the future. Systematic surface collection of finds in an area of 900 square metres is a first step towards a better understanding of the topography and formation of the site.

Prospection methods were largely the same as last year, that is a vehicle based survey concentrating on visible sites. Additionally, parts of the Afrin terraces were covered by walking survey. The mountainous character of the surveyed area made the application of a strict walking survey difficult.

* Prof. Dr. Engin ÖZGEN, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06532 Beytepe-Ankara/TURKEY.

Dr. Barbara HELWING, Deutsches Archäologisches Institut, Eurasienabteilung, Im Dol 2-6, D-14195 Berlin/GERMANY.

Lothar HERLING M.A., Institut für Ur- und Frühgeschichte, Marstallhof 4, 69117 Heidelberg/GERMANY.

Araş. Gör. Atilla ENGİN M.A., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06532 Beytepe-Ankara/TURKEY.

¹ We want to express our thanks to the Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü for kindly issuing the survey permit, and its representative, Cengiz Arslantaş from the İzmir Archaeological Museum, for his support during the survey season. Sincere thanks go also to Dr. Uwe Müller, Dr. Alan Greaves and Dr. Julian Bennett, who visited us at Oylum Höyük and who took the task of revising last year's survey material. Their expertise on Iron Age to Medieval pottery helped greatly to refine our type assemblages and date them more precisely.

Part 1: Archaeological Prospection of the Upper Afrin Valley and its Vicinity

Archaeological prospection continued in a region west of the provincial capital Kilis, that is the western outskirts of the Polateli and the eastern part of the Musabeyli districts (Fig. 1). The main focus was thereby on the Afrin river course and its tributaries.

The landscape immediately to the west of Kilis forms a marked contrast to the Kilis plain, where the survey work had concentrated on last year. It is the mountainous area of the Taurus foothills, namely the Kurt Dağları, that form a natural barrier between the Kilis and the Islahiye – Amuq plains. Those consist of a group of basalt cones arranged in a south – north direction with an average height of 1250 m.; the highest summit Sof Tepe reaches 1496 m. Between these mountains, small alluvial basins form well protected settlement chambers. Despite basalt being the dominant material in this mountainous area, some regions are characterized by serpentine and limestone preserved under hard basalt covers that form high plateaus. Rivers draining the area towards the southwest cut deeply into the underlying limestone. Amongst those, Afrin and Sabunsuyu are the most important. Numerous small streams spring from the slopes of the basalt cones, and the area is rich in water. Olive plantations and vineyards are nowadays the major crops.

The mountainous character of the landscape calls for settlement forms different from the ones adopted in the Kilis plain. The small basins are usually occupied by at least one visible settlement mound. Mounds can equally be located on strategic positions up in the mountains, such as saddles or spurs, as long as springs provide sufficient watersupply yearround. A second important settlement type are slope settlements that barely leave a visible mound. In several cases, their existence could be traced from architectural elements reused in the modern villages.

Two other groups of occupations were caves: natural caves occur in limestone cliffs exposed under the basalt covers. Whether those had been in use during the Palaeolithic period is not clear since most of these caves are filled in with debris and soil. Rockcut tombs are the second group, also most of the time either destroyed or filled in up to the roof.

In historic times, the region was apparently both well protected and also well controlled: Hilltop fortresses covered many of the smaller basalt cones, all in a visible connection to each other. As soon as this pattern had been understood, it was possible to deduce the existence of a fortress from the location and topography of the basalt cones proper.

Other than settlements, an iron mining area that had probably been exploited during the Roman period was recorded.

Results according to periods

1. *Palaeolithic*: Palaeolithic finds were collected from several locations on the high edge of plateaus overlooking the Afrin valley. The most remarkable of those are three flint artefact clusters on the eastern Afrin terrace, sites 68, 68B and 69 (Fig. 1, 2). They do form one large concentration and boundaries are established deliberately according to topographic features. The collected material is largely middle Palaeolithic, including Levallois flakes. A minor, but remarkable component are several small size blades with sickle gloss on the edge, all concentrated within an area of 20x20 m. on site 68. Intensive walking survey extended into the neighboring fields but did, however, not reveal any further traces of a possible Neolithic occupation. Palaeolithic stray finds were recorded from the first terrace of the valley but are regarded as "background noise", that is, finds were probably washed down into the valley from the high plateaus.

1. *Neolithic*: most important is the existence of a considerable Neolithic occupation in the Afrin valley, a period formerly not well represented in the survey material. Secondary Aceramic Neolithic occupation is attested at one of the larger settlement mo-

unds in the valley, Yeşiloba Höyük. Within the large lithic collection from this site, all stages of tool production are attested by finds such as crested blades and naviform cores. Three complete arrowheads were found as well. The mound revealed also minor residues of Pre-pottery Neolithic (PPN). Besides, occasional stray finds of blades and sickle blades were recorded together with the Palaeolithic finds from the plateaus. An important result of this years reinvestigation of Leylit Höyük (Fig. 1; site 42) was the discovery of a Late Halaf occupation at the base of the site, visible in the artificial section, that had not been recognized during last year's visit.

3. Chalcolithic: The oldest occupation phase of most settlement mounds in the mountainous area of the Musabeyli district seems to be the Late Chalcolithic Period (LCH), especially the LCH 2 phase. Clearly recognisable earlier material, such as co-ba bowls or Ubaid/Amuq E indicators, have not been found so far. Late Chalcolithic occupations stick to the plains and are not found on any of the slope sites. Equally missing are residues indicating Uruk influence-a period now well attested at Oylum Höyük.

4. Bronze Age: Early Bronze Age (EBA) occupation of the area is strong, as it had been in the Kilis plain itself. As before, the period may indeed be overrepresented due to ongoing tomb looting that has uncovered EBA graves and left broken burial pottery next to the looting pits. The Middle Bronze Age (MBA) is equally represented, with a remarkably strong occupation at Zengül Höyük (Fig. 1; site 97). This site, located in a small and well protected basin and accessible only through one small entrance, might have been an important stronghold during the second millennium. Another remarkably strong MBA occupation is encountered at Bolentepe. The Late Bronze Age (LBA) may, at the contrary, be underrepresented due to our difficulties to define clear type assemblages.

5. Iron Age: As is the case with the LBA, also the Iron Age seems to be underrepresented in the survey material due to the lack of clearly defined type assemblages. However, most of the long occupied settlement mounds revealed at least minor residues of Iron Age occupation.

6. Hellenistic – Roman: During Hellenistic to Roman times, the area was apparently densely occupied. Settlements could be located on the formerly occupied mounds, but many new settlements with a preference for slope locations were established as well. For the first time during the survey, traces of ancient mining and metal processing were found. Close to the modern chrome mine at Madenyolu and located above the entrance into an ancient mine, the slope settlement Gavur Kasteli Mevkii (Fig. 1; site 94) exposed abundant traces of ancient iron processing, esp. slags, that were distributed over the surface of the settlement.

7. Byzantine – Medieval: Settlements of the foregoing period continue during the Byzantine to Medieval periods both on mounds and on slope settlements, without that a finer settlement chronology cannot be achieved at the time being.

Fortresses: Fortresses occupy many of the outstanding hilltops in the area. Their location seems to have been chosen according to their visibility, each of them in direct visual connection to the neighbouring ones. Each of them has a protected water supply, usually a deep cistern, cut into bedrock. Size and layout of the fortresses varies, apparently directly responding to the natural topography of the respective summits. Differences in wall construction techniques are obvious.

A dating of the fortresses is difficult due to the lack of sufficient diagnostic material from the surface, and certainly, many of them have been in use during different periods. At Karuca Kalesi (Fig. 1, 2; site 65), an emblem relief block indicates the use of the place during the 3rd cent. AD, even though most pottery collected is Medieval in date. However, the cyclopean wall construction might go back to the Hellenistic period. Similar cyclopean walls are found at Hüseyinoğlu, Kurtören Tepesi and Ziyaret Kalesi (Fig. 1, 2; sites 77, 84, 98.). Walls constructed as dry stone walls using smaller stones are characteristic for Goncadağ (Fig. 1, 2; site 85) and are probably later in date.

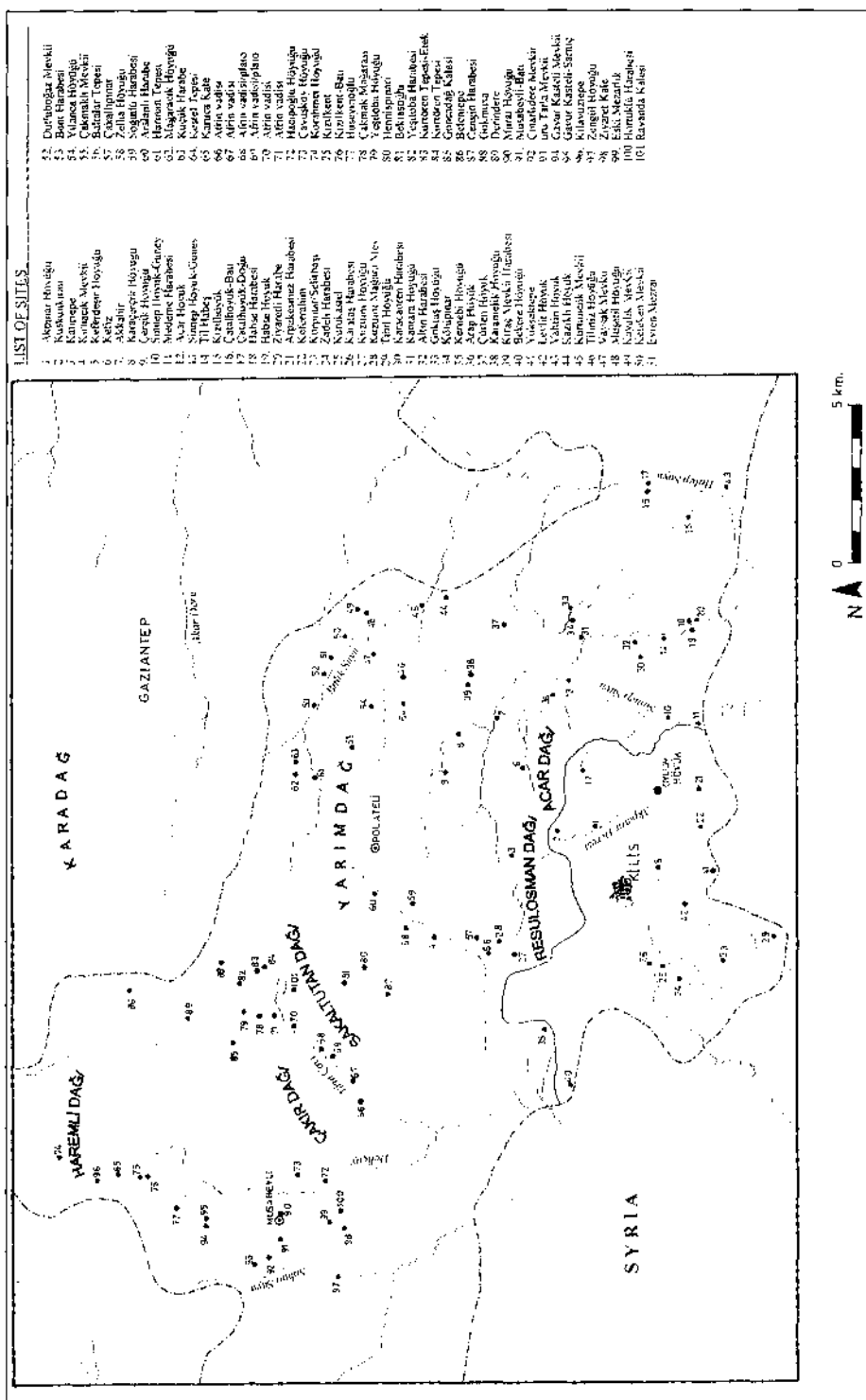
One interesting result is the identification of a Roman occupation at Ravanda Kalesi, of which nothing except pottery fragments have survived (Fig. 1, 2; site 101). Castle on top of a steep conical, isolated mountain at the left bank of the Afrin River, dominating the valley. Earlier construction phases can be distinguished from the standing remains. Especially the inner building, an irregular structure with two standing massive towers preserved, seems to be considerably older. False archer's slots and the walling technics could place the building to the umayyad period. According to the pottery collected, a beginning of the site as early as in the Roman period is possible, since small quantities of terra sigillata were found. The bulk of material is, however, medieval.

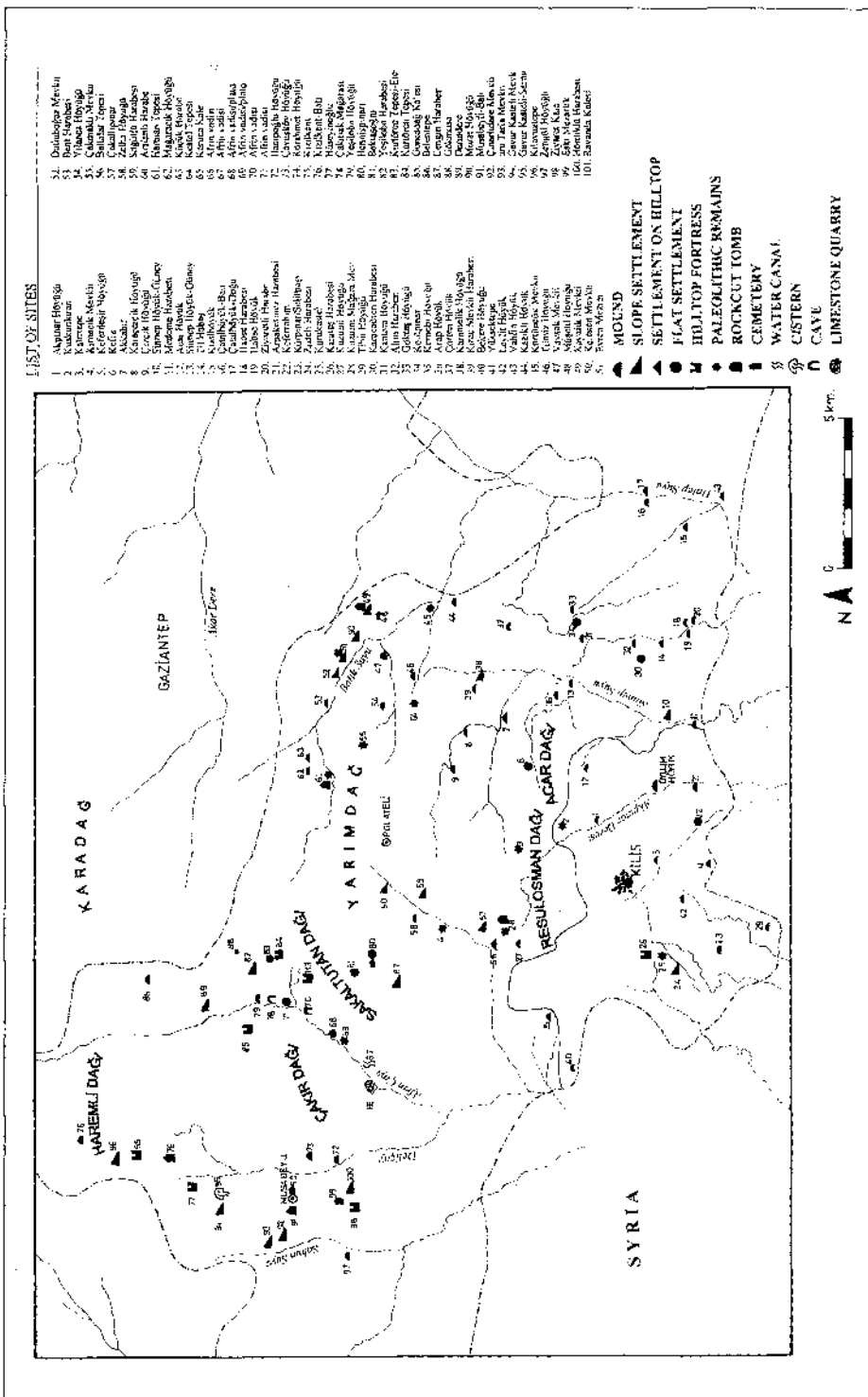
Part 2: Systematic Surface Collection at the Palaeolithic Station on Katirtepe

The Palaeolithic station Katirtepe (Fig. 1; site 3) had been recorded last year. It is a waste, irregular basalt plateau above the Kilis plain and the Akpınar drainage without a perennial water supply. Rain water did, however, accumulate on the plateau and was probably available seasonally. The topography of the site exposes rock formations rising towards the north, intersected by shallow depressions that are filled in with soil. Flint artefacts are accumulated in these depressions. The artefact concentrations are distributed over an estimated area of at least 1 km.x0.5 km. The preservation of the site is largely good. One modern water deposit of approximately 50x40 m. has been dug into one of the depressions. Several roads have been opened by pushing aside large loose basalt boulders. The basalt formations have apparently until recently been used to supply raw material for millstones some of which are still laying between the rocks.

A 30x30 m. square, distinguished into 9 quadrants of 10x10 m., was chosen for complete controlled surface collection. In total, 900 flint artefacts were recorded.

Site No. and	Name Site Type	Pal.	Neol.	Ubaid	LCH	EBA	MBA	LBA	IA	Hell/Rom	Med.
66. Afrin valley	limestone quarry	-	-	-	-	-	-	-	-	?	?
67. Afrin valley	water canal	-	-	-	-	-	-	-	-	?	?
68. Afrin plateau	plateau	x	?	-	-	-	-	-	-	-	-
68. B. Afrin plateau	plateau	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-
69. Afrin plateau	plateau	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-
70. Afrin valley	natural caves	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-
71. Afrin valley	flat settlement on spur	-	-	-	-	-	-	-	-	x	-
72. Hacıpoğlu Höyük	mound	-	-	-	x	x	x	?	?	x	x
73. Çavuşköy Höyüğü	mound	-	-	-	-	x	-	-	?	x	x
74. Körahmet Höyüğü	mound	-	-	-	x	x	-	-	x	x	x
75. Kızılkent centre	slope settlement	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x
77. Hüseyinoğlu	hilltop fortification	-	-	-	-	-	-	-	-	?	x
78. Çakmak Mağarası	natural cave	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-
79. Yeşiloba Höyüğü	mound	-	x	?	x	x	x	?	?	x	x
80. Hennis Pınar Höyüğü	mound	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x
80. B. Hennis Pınar Harabesi	flat settlement on hilltop	-	-	-	-	-	-	-	-	?	-
81. Bektaşoğlu Köyü	flat settlement on spur	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x
82. Yeşiloba Harabesi	slope settlement	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x
83. Kurtören Tepesi - slope	palaeolithic station	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-
84. Kurtören Tepesi - hilltop	hilltop fortification	-	-	-	-	-	-	-	-	x	?
85. Goncadağ	hilltop fortification	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x
86. Beientepe	mound/slope	-	-	-	-	x	x	?	x	x	x
87. Cengiz Köyü	flat settlement on hilltop	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x
88. Gökmusa Köyü	stray finds	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x
89. Derindere Vadisi	station?	x	x	-	-	-	-	-	-	-	-
90. Musabeyli Höyüğü	mound	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x
91. Musabeyli West	tombs	-	-	-	-	-	-	-	-	x	-
92. Çınarlıdere Mevkii	flat settlement	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x
93. Kuru Tarla Mevkii	mound on slope	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x
94. Gavur Kasteli Mevkii	hilltop settlement and mine	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x
95. Gavur Kasteli	cave and spring	-	-	-	-	-	-	-	-	?	x
96. Kılavuztepe	flat settlement on slope	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x
97. Zengül Höyük	mound	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x
98. Ziyaret Kale	hilltop fortification	-	-	-	-	-	-	-	-	?	x
99. Eski Mezarlık	flat settlement on slope	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x
100. Hörtüklü Harabesi	flat settlement on slope	-	single	-	-	-	-	-	-	-	x
101. Ravanda Kalesi	hilltop fortress	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x

2001 YILINDA DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE URARTU BARAJ, GÖLET VE SULAMA KANALLARININ ARAŞTIRILMASI

OktaY BELLİ*

Doğu Anadolu Bölgesi'nde "Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması" konusunda yapmış olduğumuz çalışmanın onbeşincisini, 02-15 Ağustos 2001 tarihleri arasında gerçekleştirdik¹. 1987 yılından beri Doğu Anadolu ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde sürdürdüğümüz araştırmalar sırasında, toplam olarak 82 adet baraj, gölet ve sulama kanalının varlığını saptamış olduk (Harita: 1). Bunlardan 80 tanesi Doğu Anadolu Bölgesi'nde, 2 tanesi de Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti toprakları sınırları içinde bulunmaktadır (Harita: 2). Daha önce de sık sık belirttiğimiz gibi, şimdilik 82 adet olan Urartu sulama tesisi, Eskiçağ'da Doğu Anadolu'yu bir barajlar bölgesi haline getirmiştir. Hiç kuşkusuz bu kadar çok sulama tesisinin benzerine, Anadolu'nun ve dünyanın diğer coğrafi bölgelerinde rastlanmamaktadır.

Başkanlığım altında yürütülen araştırmaya, Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'ndan Yrd. Doç. Dr. Alpaslan Ceylan, İstanbul Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı'ndan Araş. Gör. Anıl Yılmaz (M.A.), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'ndan Araş. Gör. Gamze Yılmaz (M.A.), Araş. Gör. Can Avcı ve lisans öğrencilerinden Mehmet Şabah Yiğit ile Müfit Yakut katılmıştır. Bakanlık temsilciliği görevini ise, Samsun Müzesi asistanlarından Arkeolog Uğur Terzi yapmıştır. Çok büyük bir özveriyle çalışın değerli meslektaşlarıma ve sevgili öğrencilerime içtenlikle teşekkür etmeyi zevkli bir görev saymaktayım. 2001 yılı çalışmaları, Van Gölü'nün kuzeydoğusundan Sankamış'a kadar uzanan coğrafi alanda yoğunlaştırılmıştır.

SOĞUKSU GÖLETİ

Gölet, Van'ın Çaldıran İlçesi'ne bağlı Soğuksu Köyü'nün 1 km. kuzeybatısında yer almaktadır. Soğuksu Köyü ise, Van'ın 132 km. kuzeyinde bulunmaktadır. Soğuksu Köyü Van-Muradiye-Çaldıran-Doğubayazıt karayolunun hemen batısında yer almaktadır.

Gölet, ünlü Tendürek Dağı volkan püskürüğünün güney eteğindedir. Bilindiği gibi Tendürek Dağı (2860 m.), Van bölgesinde Erek Dağı'ndan sonra Doğu Anadolu'nun

* Prof. Dr. OktaY BELLİ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Müdürü, 34459-İstanbul/TÜRKİYE.
e-posta: obelli@istanbul.edu.tr.

1 2001 yılında yapmış olduğumuz araştırma, Türk Tarih Kurumu ile Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun çok az maddi katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde zor koşullar altında kesintisiz olarak sürdürdüğümüz bu araştırmaya gösterilen yakın ilgi ve yapılan maddi destek dolayısıyla, her iki kurumun da değerli yöneticilerine teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayarım.

ikinci zengin su kaynağını oluşturmaktadır. Urartu Krallığı Döneminde Tendürek Dağı'ndaki zengin su kaynaklarının büyük bir kısmı da, baraj ve gölet olarak değerlendirilmiştir. Örneğin; Tendürek Dağı'nın güney eteğinde Soğuksu Göleti, kuzeydoğu eteğinde Sünnet Nebi ve Reşan barajları², kuzey eteğinde de Kurt Göleti ile Aşağı ve Yukarı Kom göletleri³ bulunmaktadır.

Kabaca oval bir plân gösteren gölette biriken sular; kar, yağmur ve özellikle kaynak sularının birleşmesinden oluşmaktadır. Gölette biriken sular, arazinin eğimine göre kuzeyden güneye doğru akmaktadır. Kayalık, iki boğaz arasına yapılan göletin duvarı, güney keşimi kapatmaktadır (Çizim: 1; Resim: 1). Doğu-batı doğrultusunda yapılan duvar, ortalama 50 m. uzunluğunda ve 2,5 m. genişliğindedir⁴. Ancak gölet duvarının büyük bir kısmı yıkılmıştır. Yıkılan taşların, duvarın güney eteklerine doğru sürükleniği görülmektedir. Gölet duvarının yapımında kullanılan taşların dış yüzlerinin, kabaca işlendiği görülmektedir. Taşlar çevrede çok zengin olarak bulunan volkan püskürüğü andezit kayalıklardan elde edilmiştir. Andezit taşların çok gözenekli olduğu görülmektedir. Bu yüzden gölet duvarının altından sürekli su kaçağı olmaktadır. Göletin içi de büyük oranda saz ve çimenlerle kaplıdır. Bu yüzden günümüzde gölette çok az su bulunmaktadır (Resim: 2). Göletten güney yönüne doğru akıtılan sular, Çaldıran Ovası'na kadar uzanan tarım alanlarının su ihtiyacını karşılamaktadır. Yakın çevrede böylesine güçlü ve zengin bir su kaynağının olmadığı göz önüne alacak olursak, Soğuksu Göleti'nden akıtılan suların tarım alanları için çok büyük bir önem taşıdığı, kolayca anlaşılır.

Yakın çevrede, göletin tarihlenmesine yardımcı olabilecek her hangi bir arkeolojik kalıntı yoktur. Ancak göletin yapım tekniği ve plânı daha önce bölgede M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirdiğimiz Urartu göletlerine benzemektedir. Bu yüzden Soğuksu Göleti'nin de M.Ö. 7. yüzyılda yapılmış olduğu sanılmaktadır.

KURT GÖLETİ

Kurt Göleti, Ağrı İli, Diyadin İlçesi, Atadam (Gredin) Köyü'nün 2 km. kuzeyinde yer almaktadır. Yani gölet, ünlü Tendürek Dağı'nın kuzey uzantısı üzerinde bulunmaktadır. Tendürek Dağı'nın kuzey kesimi, güneye kıyasla daha zengin su kaynaklarına sahiptir. Fazla büyük olmayan ve oval bir plân gösteren gölette biriken sular, kar, yağmur ve özellikle kaynak sularının birleşmesinden oluşmaktadır. Kar, yağmur ve kaynak sularının yüksek tepelerden göl alanına doğru taşımış olduğu kalın toprak tabakası, göletin içinin dolmasına neden olmuştur.

Kabaca oval bir biçim gösteren göletin ağız kısmı, kuzeybatı yönüne bakmaktadır (Çizim: 2). Andezitten oluşan iki dar kayalık ve boğaza yapılan duvarın, yalnızca temelleri kalmıştır (Resim: 3). Yaklaşık 29 m. uzunluğunda olan duvarın genişliği de 3 m.dir. Yıkılan duvarın taşları, akan suların etkisiyle kuzeybatı yönüne doğru sürüklenmiştir. Duvarın yapım tekniği, daha önceki Urartu baraj duvarlarının yapım tekniğinin aynısıdır. Duvarda kullanılan iri andezit taşların dış yüzlerinin kabaca da olsa düzeltiliği görülmektedir. Taşlar, çevrede zengin olarak bulunan andezit yataklarından elde edilmiştir. Gölet suları tarlaların yanı sıra, yöredeki binlerce küçük baş hayvanın su ihtiyacını da karşılamaktadır. Çünkü bölge ünlü Aladağ Yaylası'nın doğu uzantısı boyunca bir parçasıdır ve çok zengin dağ çayırıları bulunmaktadır. Bu yüzden yakın çevre, ekonomilerinde hayvan besiciliğinin önemli bir yer tuttuğu yarı göçebe topluluklarının, yaz aylarında konakladıkları kıl çadırlarla doludur.

- 2 O. Belli, "Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj ve Sulama Sisteminin Araştırılması, 1992", *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1993, 337-341.
- 3 O. Belli, "1995 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj ve Sulama Sisteminin Araştırılması", *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1996, 140-144.
- 4 Kale, duvar ve mezarların plân ve kesitleri ile göletlerin plân ve topografik haritaları Anıl Yılmaz, Erkan Konyar ve Can Avcı tarafından büyük bir başarıyla çizilmiştir. Titiz ve özenli çalışmalarından dolayı kendilerine çok teşekkür ederim.

Göletin 250-300 m. kuzeyinde ise küçük bir kale bulunmaktadır. Halk bu küçük kaleyi Kurt Kalesi olarak adlandırdığı için, biz de bu kalenin arkeoloji literatürüne bu adla girmesine karar verdik. Andezit taşlarından yapılan ve oval plân gösteren kale, fazla büyük değildir. Kalenin batı ve doğu duvarları belirgin olarak görülmektedir. Arazinin doğal konumuna göre, güneybatı kesimine ise, teras duvarları yapılmıştır (Resim: 4). Kalenin güneybatı eteklerinde ise, halkın oturduğu konutların temelleri kalmıştır. Taşlardan yapılan konutların plânları, tam olarak belli olamamaktadır. Duvarların yıkılan taşları olduğu gibi kaldığı için, kale duvarlarının plânları seçilememektedir. Duvarlarda kullanılan taşların, görünen dış yüzleri kabaca düzeltilmiştir. Kalenin, göletin bakım ve onarım işlerini düzenleyen ve çevrede onbinlerce küçük baş hayvanın güvenliğini sağlayan, küçük bir yönetim merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Taş duvarların üzerinde kerpiç duvarların kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü taş duvarların üzerinde ve çevresinde herhangi bir toprak kalıntısı görülmemektedir. Bu yüzden, en küçük bir çanak çömlek parçası da bulunmamaktadır. Ancak kale bu haliyle, M.Ö. 7. yüzyıl kalelerine benzemektedir. Bu nedenle Kurt Göleti'nin de M.Ö. 7. yüzyılda yapıldığı anlaşılmaktadır.

YOĞUNHASAN GÖLETİ

Yoğunhasan Göleti, Kars İli, Sarıkamış İlçesi'nin 40 km. güneybatısında yer almaktadır⁵. Gölete en yakın yerleşim merkezi, 6 km. doğuda bulunan Karapınar Köyü'dür. Aras Irmağı'nın güneyinde bulunan göletin, deniz seviyesinden yüksekliği 1875 m.dir (Çizim: 3). Hemen kuzeyde yer alan Yoğunhasan Kalesi'nin adına uygun olarak, bu göleti Yoğunhasan Göleti olarak adlandırmayı uygun bulduk. Kabaca oval bir plân gösteren gölette biriken sular; kar, yağmur ve kaynak sularının birleşmesinden oluşmaktadır. Göletin güneyinde doğu-batı doğrultusunda bir duvar gibi yükselen Kondul Dağı (2150 m.), oldukça zengin su kaynaklarına sahiptir. Buradaki kaynaklardan çıkan sular, kuzeyde bulunan gölete doğru akmaktadır. Ancak Kondul Dağı'nın heyelandan dolayı kuzey kısma doğru kayması sonucunda, göletin içi dolmaya başlamıştır. Heyelanın yaptığı bir başka olumsuz etken de, göletin biçiminin bozulmasına neden olmuştur. Eskiden çok daha büyük olduğu anlaşılan göletin, heyelandan dolayı küçüldüğü görülmektedir. Buna karşın, günümüzde bile bu gölette oldukça fazla su bulunmaktadır. Halkın verdiği bilgiye göre, göl epeyce derindir.

Göletin duvarı, kuzeybatı kesimini kapatmaktadır (Çizim: 4). Ancak duvarın üçte ikisinden fazlası yıkılmıştır (Resim: 5). Gölet duvarının ne zaman yıkıldığını, köyün yaşlıları da hatırlayamamaktadır. Gölet duvarının batı kısmı yıkılmadan günümüze değin ulaşmışsa da, üzeri toprakla kapanmıştır. Ortalama 5 m. genişliğindeki duvarın yapım tekniği ve plânı, Van bölgesinde Kral Menua Dönemine tarihlenen Süphan⁶, Sûs⁷ ve Çirişgöl⁸ barajlarının duvarlarına benzemektedir. Kuzey yönüne doğru akıtılan sular, Aras Irmağı'na kadar uzanan ve teraslar halinde düzenlenen eğimli arazideki üzüm bağları, meyve bahçeleri ve tarım alanlarının su ihtiyacını karşılamaktadır. Gölet duvarının yıkılmasına karşın, gölette biriken sular bugün bile meyve ve sebze bahçelerine hayat vermektedir.

Göletin 350-400 m. kuzeyinde ise, Yoğunhasan Kalesi bulunmaktadır. Bu bölgenin en önemli yönetim merkezi olduğu anlaşılan kale, andezitten oluşan yüksek bir kayalık tepe üzerine kurulmuştur⁹. Aslında kale, tipik bir Son Tunç Çağı kalesidir. 27x29 m.

5 A. Ceylan, *Sarıkamış, Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*, Erzurum 2001, 55-59.

6 O. Belli, "Urartian Dams and Artificial Lakes Recently Discovered in Anatolia", *Tel Aviv* 21, 1994, 78 vdd.

7 O. Belli, "Neue Funde Urartaischer Bewässerungsanlagen in Osianatolien", *Beiträge zur Kulturgeschichte Vorderasiens, Festschrift für Rainer Michael Boehmer* (eds. V. U. Finkbeiner- R. Dittmann- H. Hauptmann), Mainz :1995, 24 vdd.

8 O. Belli, "Van Gölü'nün Kuzeyinde 2800 Yıllık Yeni Bir Urartu Barajı ve Kanalı", *Emin Bilgi Hatıra Kitabı, İslam Tarihi, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı* (eds. O. Aslanapa- E. İhsanoğlu), İstanbul: 2000, 265 vdd.

9 O. Belli- A. Ceylan, "Kuzeydoğu Anadolu'da Bir Tunç Çağı ve Urartu Kalesi: Yoğunhasan- A Bronze Age and Urartian Fortress in the Northeast Anatolia: Yoğunhasan", *Tüba-Âr V*, 2002, 119 vdd.

büyükliğünde kare plânlı kalenin savunma yönünden zayıf olan batı ve güney kesimlerine sur duvarları yapılmıştır (Resim: 6). Dik bir uçurumla sonuçlanan kayalığın doğu kesimine ise, herhangi bir savunma duvarı yapılmamıştır (Çizim: 5). Duvarlar iri andezit taşlarından, kyklopi olarak inşa edilmiştir. Duvarlarda kurtin ve bastiyonlar görülmektedir. Ancak duvarların en önemli özelliği, teraslar halinde yapılmış olmalarıdır (Çizim: 6). Bu türde yapılan kalelerin benzerlerini; Nahçıvan bölgesinde; Çalhankale ve Nebi Kalesi¹⁰, Doğu Anadolu'da ise, Panz, Ailer, Evditepe, Keçikıran, Şorik, Kaletpe, Yürek ve Nürkök kaleleri oluşturmaktadır¹¹. Bu kalelerin hemen hepsi, Son Tunç ve Erken Demir Çağı'na aittir.

Kalenin dik bir uçurumla sonuçlanan doğu kısmı üzerinde; ana salonlu ve iki odalı bir kaya mezarı bulunmaktadır (Çizim: 7). Kalenin üstünden mezar odasına basamaklarla inilmektedir, ancak aşağıdan 55- 60 m. yükseklikte bulunan mezar odasına ulaşmak ise olanaksız gibidir. Hiç kuşkusuz bu şekilde mezarın güvenliği sağlanmaktaydı. Benzer biçimli kaya mezarları, Urartu Krallığı'nın başkenti Van Kalesi başta olmak üzere; Palu, Tanrıvermiş, Malazgirt, Doğubayazıt, Kayseran ve Hasankale'de görülmektedir. Bilindiği gibi kayalıkların yüksek ve ulaşılması zor olan sarp yerlerine mezar yapılması özelliği, Urartu Krallığı'nda mezar yapma geleneğinin, karakteristik özelliğini oluşturmaktadır.

Mezar odası giriş kapısı üzerinde 70x70 cm. büyüklüğünde bir aydınlanma açıklığı bulunmaktadır. Aydınlanma boşluğunun dış çevresi, bir çerçeve ile çevrelenerek, sanki buranın uzaktan bir pencereymiş gibi görünmesini sağlamıştır. Mezar girişi bu haliyle Van Kalesi kayalığının güney yüzünde bulunan iç kaledeki Kral Menua'ya ait mezar odasının girişiyle çok büyük bir benzerlik göstermektedir. Bundan da önemlisi kapı üzerindeki ışık açıklığı, Menua Mezarı dışında, Urartu Krallığı'nın yayılım alanı içinde şimdilik yalnızca ikinci örneği oluşturmaktadır. Ana kayanın oyulmasıyla oluşturulan ana salon, kare biçimlidir (Çizim: 7). Tonozlu ana salonun duvarlarının üst kısmındaki tek sıra dişli silme, tüm çevreyi dolanmaktadır. Ana salonun tonozlu ve tek sıra dişli silmeli oluşu, Van Kalesi kayalığındaki Kral Menua'ya ait mezar odasının ana salonuyla çok büyük bir benzerlik göstermektedir¹².

Ana kaya içine oyularak yapılan bu tür mezarlar, Yakın Doğu'daki en eski ve anıtsal mezarlardır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde kayalıklara oyularak yapılan bu tür mezarlar, yalnızca Urartular'a özgüdür. Bu yüzden Yoğunhasan Kaya Mezarı, anıtsal görünümü ve özenli işçiliğiyle, tipik bir yönetici mezarıdır. Kaya mezarının girişi üzerindeki açıklık, çok odalı ve tonozlu ana salondaki dişli silmeler, Van Kalesi kayalığındaki Kral Menua mezarının benzerini oluşturmaktadır. Hatta benzerinden de öte, Menua Mezarı'nın minyatürünü oluşturmaktadır. Bu yüzden Yoğunhasan Kaya Mezarı'nın, Urartu Kralı Menua (M.Ö. 810- 786) Döneminde yapıldığı kesinlik kazandığı gibi, Yoğunhasan Göleti'nin de aynı kral döneminde yapıldığı anlaşılmaktadır.

10 O. Belli- V. Sevin, *Nahçıvan'da Arkeolojik Araştırmalar*, 1998- Archaeological Survey in Nakhichevan, 1998, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999, 17 vdd.; O. Belli, "İstanbul University's and Turkey's First International Project in Archaeology: Archaeological Survey in Nakhichevan", *İstanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey* (1932- 2000), (ed. O. Belli), İstanbul 2001, 412 vdd.; O. Belli- V. Bahşaliyev, *Nahçıvan Bölgesi'nde Orta ve Son Tunç Çağı Boya Bezemeli Çanak Çömlek Kültürü- Middle and Late Bronze Age Painted Pottery Culture in the Nakhichevan Region*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001, 28 vdd.

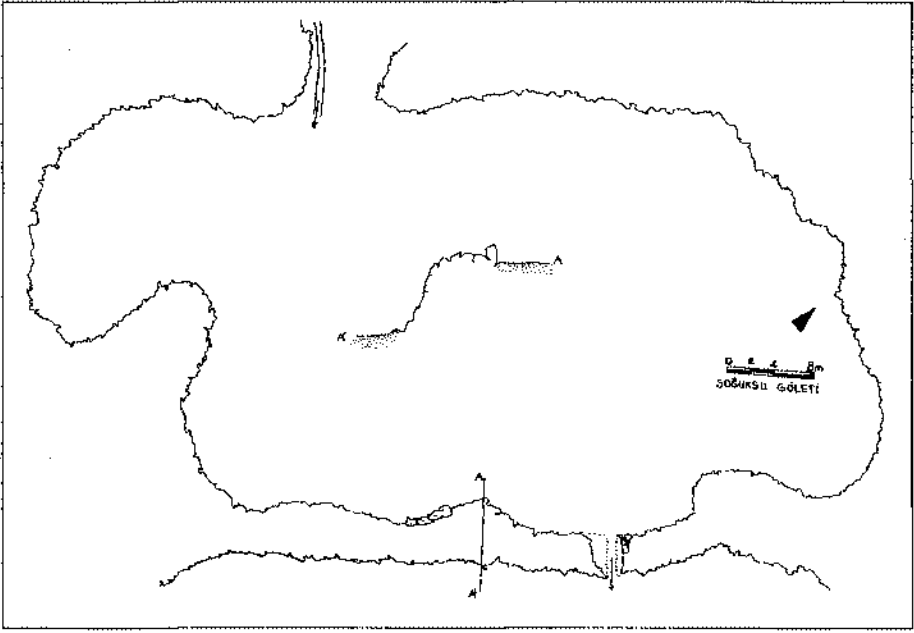
11 O. Belli, "An Early Iron Age Cemetery in the Van Region: Ernis- Evditepe", *İstanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey* (1932- 2000), (ed. O. Belli), İstanbul 2001, 147 vdd.; O. Belli- E. Konyar, "Archaeological Survey on Early Iron Age Fortress and Necropolis in Northeast Anatolia", *İstanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey* (1932- 2000), İstanbul 2001, 331 vdd.

12 O. Belli- A. Ceylan, "Kuzeydoğu Anadolu'da Bir Tunç Çağı ve Urartu Kalesi: Yoğunhasan- A Bronze Age and Urartian Fortress in the Northeast Anatolia: Yoğunhasan", *Tuba-Ar V*, 2002, 125 vdd.

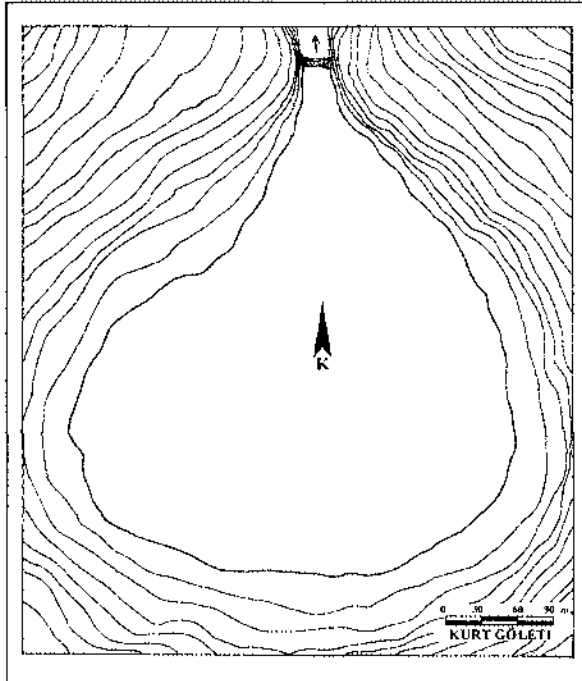
1987-2001 YILLARI ARASINDA DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE KEŞFEDİLEN
BARAJ, GÖLET, SULAMA KANALLARININ LİSTESİ

1-Rusa Barajı (Keşiş Göl)*	42-Aşağı Adır Barajı
2-Menua (Semaramis/ Şamran Kanalı)*	43-Aşağı Esenpınar Barajı
3-Aznavurtepe Göleti*	44-Yukarı Esenpınar Barajı
4-Kırcagöl Barajı*	45-Arındı Göleti
5-Doni Göleti*	46-Bey Kanalı
6-Faruk Bendi*	47-Bey Göleti
7-Süphan Barajı	48-Tepegören Göleti
8-Arpayatağı Göleti	49-Çirişgöl Barajı ve Kanalı
9-Arç Barajı	50-Çirişgöl Göleti
10-Kırmızı Düzlük Barajı	51-Katırlı Göleti
11-Bezirgan Kanalı	52-Darboğaz Barajı
12-Yukarı Argıt Barajı	53-Azab Göleti
13-Gelincik Barajı	54-Memedik Göleti
14-Yukarı Anzaf Barajı	55-Kurugöl Barajı
15-Çavuştepe Su Biriktirme Yapısı	56-Mustafapaşa Barajı
16-Aygır Göleti	57-Kelle Barajı
17-Sihke Göleti	58-Kızkapan Barajı
18-Reşan Barajı	59-II.Ferhat Kanalı (Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti)
19-Sünnet Nebi Barajı	60-Kalecik Kanalı (Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti)
20-Gövelek Barajı	61-Kurubaş Göleti
21-Meydan Boğazı Barajı	62-Yakub Göleti
22-Hırsız Deresi Barajı	63-Vakıf Bendi ve Kanalı
23-Köşebaşı Barajı	64-Kör Kanalı
24-Süs Barajı	65-Deniz Kanalı
25-Aşağı Kom Barajı	66-Yukarı Ağındır Barajı
26-Yukarı Kom Barajı	67-Aşağı Ağındır Barajı
27-Karataş Barajı	68-Aşağı Karaağaç Barajı
28-Kadim Barajı	69-Kalenur Göleti
29-Bakraçlı Barajı	70-Yukarı Kelekom Göleti
30-Harabe Barajı	71-Aşağı Kelekom Göleti
31-I.Ferhat Kanalı	72-Albayrak Göleti
32-Bendmurat Barajı	73-Atlılar Göleti
33-Aşık Hüseyin Göleti	74-Mengene Kanalı
34-Abbasgöl Barajı	75-Yukarı Bedengöl Göleti
35-Yukarı Ömergölü Barajı	76-Aşağı Bedengöl Göleti
36-Aşağı Ömergölü Barajı	77-Yukarı Embi Barajı
37-Kilisegölü Barajı	78-Aşağı Embi Barajı
38-Kevenli Barajı	79-Şehnagöl Barajı
39-Düzlük Göleti	80-Soğuksu Göleti
40-Tasmalı Barajı	81-Kurt Göleti
41-Yukarı Adır Barajı	82-Yoğunhasan Göleti

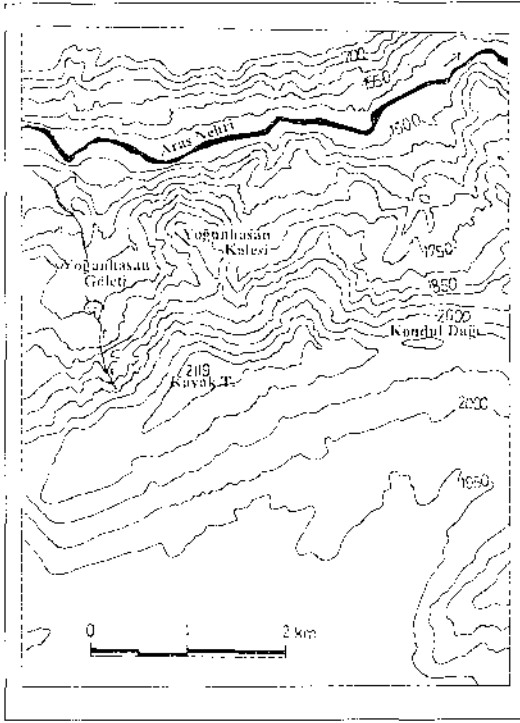
Yanında (*) işareti bulunan baraj, gölet ve sulama kanalları, bizim yüzey araştırması çalışmalarımızdan önce 1889-1970 yılları arasında Van Bölgesi'nde bulunan baraj, gölet ve sulama kanallarını göstermektedir.

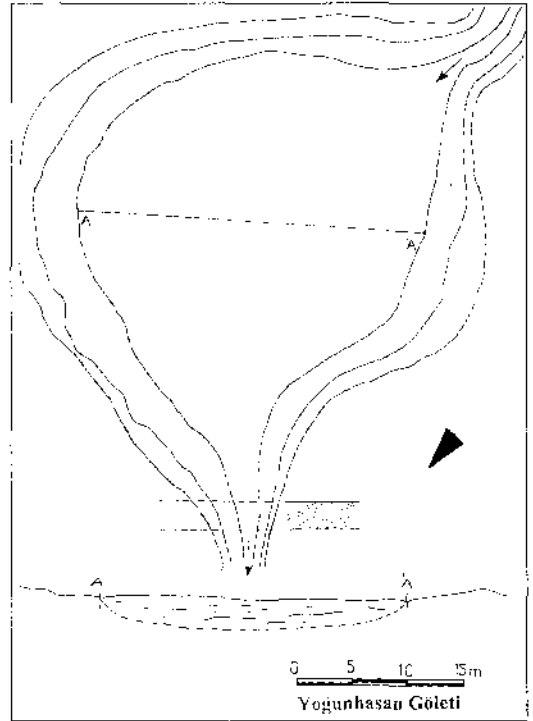
Çizim 1: Soğuksu Gölleti'nin plân ve kesiti

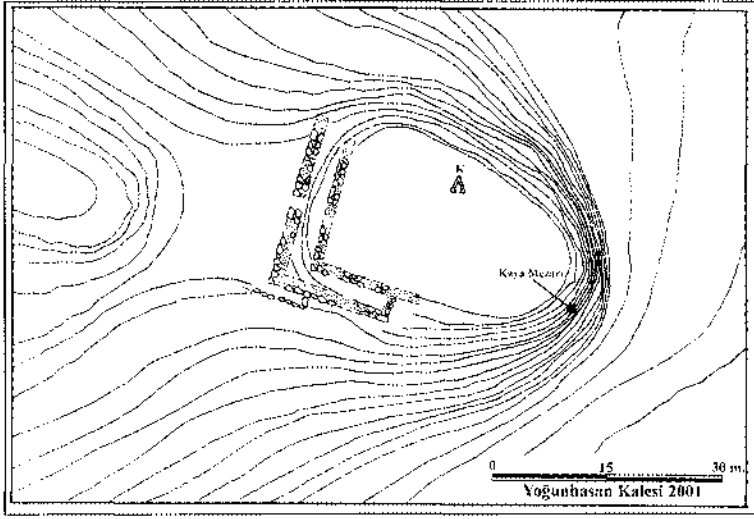
Çizim 2: Kurt Gölleti'nin plânı

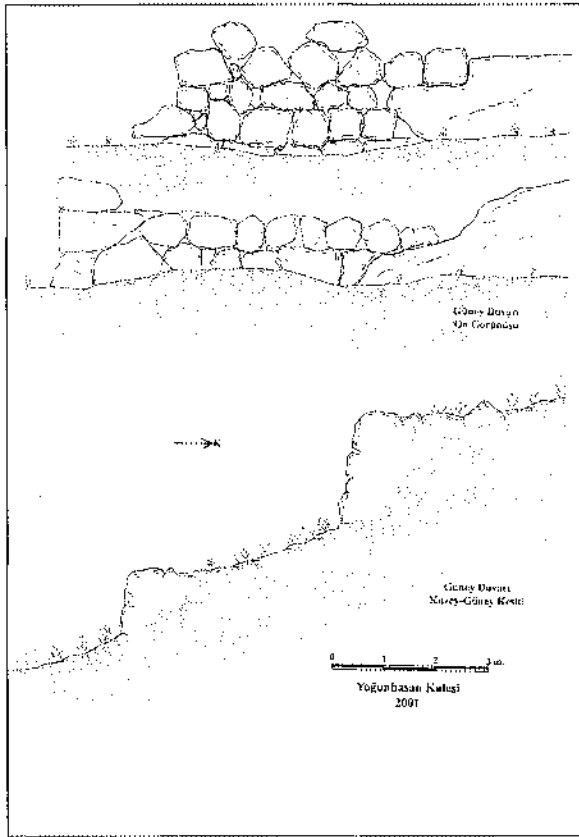
Çizim 3: Yoğunhasan Gölü ve yakın çevresinin topografik plânı

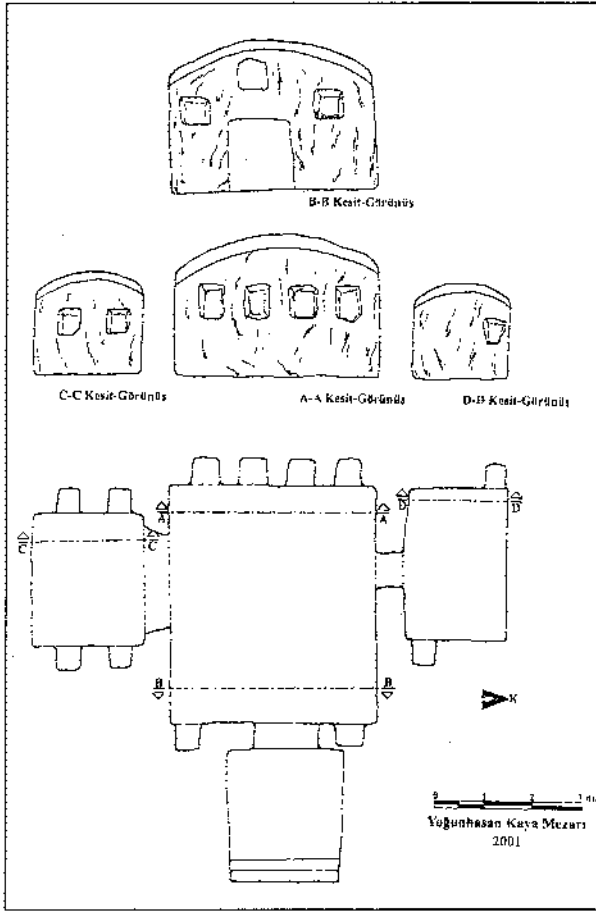
Çizim 4: Yoğunhasan Gölü'nün plânı

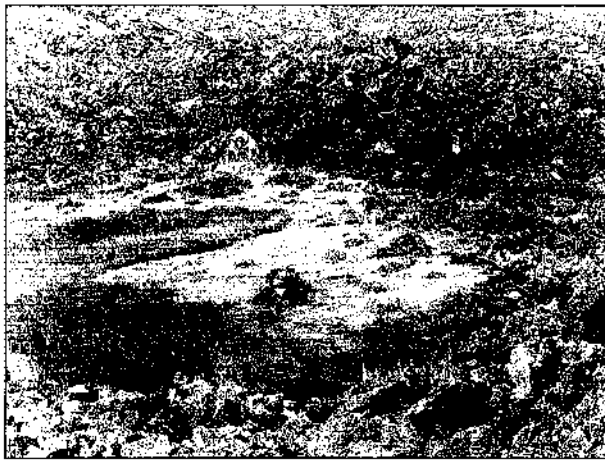
Çizim 5: Yoğunhasan Kalesi'nin plânı

Çizim 6: Yoğunhasan Kalesi'nin güney duvarı ve kesiti

Çizim 7: Yoğunhasan Kaya Mezarı'nın plân ve kesitleri

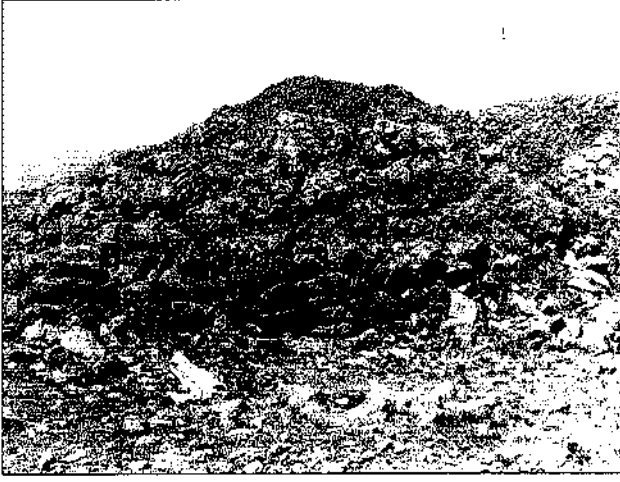
Resim 1: Kayalık iki boğaz arasında yapılan Soğuksu Gölet'i'nin duvarı

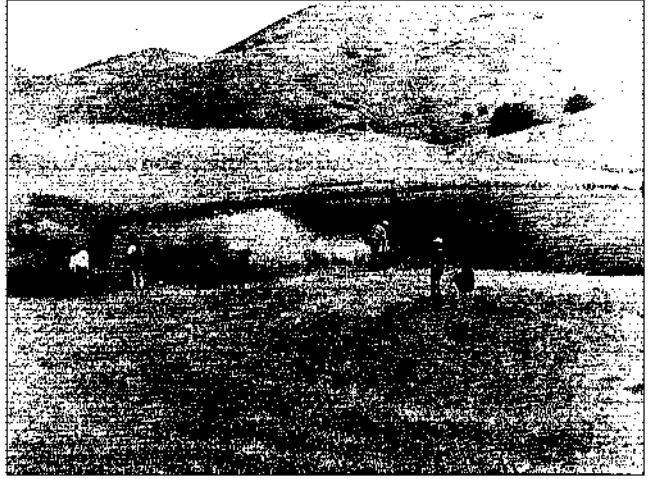
Resim 2: İçi ot ve sazlarla dolan Soğuksu Göleti, kuzeyden

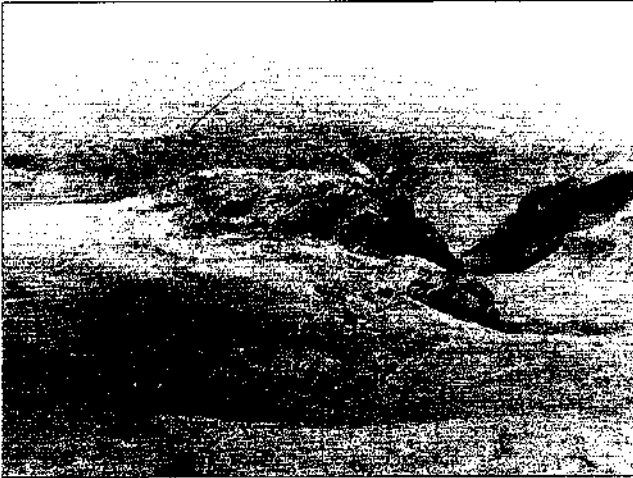
Resim 3: Kayalık iki boğaz arasına yapılan Kurt Göleti'nin duvarı

Resim 4: Kurt Kalesi, güneyden

Resim 5: Yoğunhasan Göleti

Resim 6: Yoğunhasan Kalesi, güneyden

KONYA-KARAMAN YÜZEY ARAŞTIRMASI 2001

Hasan BAHAR*

Bakanlığınızın izniyle ve Selçuk Üniversitesi'nin maddî desteğiyle, Konya ve Karaman il sınırları içinde, başkanlığında 02.09.2001-02. 10.2001 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yapılan yüzey araştırmamızda Bakanlık temsilcisi olarak Bursa Türk-İslam Eserleri Müzesi'nden Emel Özkan görev yapmıştır. Ekipte ise doktora öğrencisi Mehmet Kurt, yüksek lisans öğrencisi Ömer Yılmaz ve lisans öğrencisi Ali Özcan yer almışlardır¹.

Çalışmalarımız Konya İli, Sarayönü ve Güneysınır ilçelerinde yoğunluk kazanmıştır. Sarayönü'nde Özkent (Zengen) Kasabası, Gözlü Çiftliği, Gözlü Kasabası, Ladik Kasabası ve bu kasabadaki Saraç Höyük incelemeye tabi tutulmuştur. Sarayönü, 1994 yılından bu yana çeşitli kez gitmiş olduğumuz bir bölgede yer almasına rağmen, her araştırma döneminde yeni bir yerleşme ile karşılaşmaktayız. Bu da; bölgenin yerleşim açısından önemini ortaya koymaktadır. Konya Ovası ya da antik Lykaonia'nın batısında, antik Phrygia'nın güneydoğusunda yer alan bu bölge, Konya Orta Anadolu'nun batı ve güney batıya bağlanan yolları üzerindedir.

Üzerinde durduğumuz ikinci bölgemiz ise, Konya-Karaman arasındaki Güneysınır çevresi antik Lykaonia ile Isauria arasındadır. Bölgenin güneye bağlandığı yollar üzerindedir. Karaman, Güneysınır, Bozkır, Seydişehir ve Beyşehir güzergâhı ile de bölgenin güneybatı ve batıya uzanan yollarında önemli bir başlangıç noktasıdır. Ayrıca Göksu Vadisi (antik Kalykadnos) ile Konya Ovası'nı bağlayan yollar buradan geçmektedir. Günümüzde Aladağ Vadisi olarak bilinen Göksu Vadisi'nin bu kesimi, bölgenin bağcılık ve bahçecilik bakımından önde gelen kısmı olma özelliğine sahiptir.

Özkent, diğer adıyla Zengen Kasabası, Sarayönü İlçesi'nin 16 km. doğusunda yer almaktadır. Kasaba içinde Roma Dönemi yazıtları tespit edilmiştir. Kasabanın güneyindeki tepede ise Roma yerleşimini yansıtan keramik parçaları saptanmıştır. Kasabanın içinde ise modern mimari içinde devşirme malzeme olarak kullanılmış, Roma Dönemine ait mezar stelleri, inşa kitabeleri ve mimari parçalar yer almaktadır. Yine kasabanın doğusunda bulunan 50 m.lik yükseklikte ve batı-doğu yönünden bir yay şeklinde köyün güneyini kapatan, tepenin kuzey yamacında bulunan doğal mağaralarda, Roma-Bizans Döneminde bir sığınak şeklinde kullanıldıklarını gösteren keramik parçaları saptanmıştır.

Gözlü Devlet Üretme Çiftliği: Özkent Kasabası'nın 10 km. kuzeyinde bulunan Gözlü Devlet Üretme Çiftliği'nin avlusunda ise, çeşitli yerlerden toplanmış Roma Dönemi stelleri, mimari parçalar ve bir adet pitos bulunmaktadır (Resim: 4). Bize verilen bilgiye göre bu pitos Ladik (Halıcı) Kasabası'ndan getirilmiştir.

* Doç. Dr. Hasan BAHAR, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı, Karaman-Konya/TÜRKİYE. e.mail: hbahar@selcuk.edu.tr / habar_99@yahoo.com

1 Yüzey Araştırmalarına katılmamakla birlikte çizim ve katalog çalışmalarında Araş.Gör. Özdemir Koçak çalışmamızda yer almıştır.

Gözlü Kasabası: Sarayönü'nün 15 km. kuzeyinde bulunan kasabanın Belediye Bahçesinde, Roma Dönemi mezar stelleri bulunmaktadır. Kasabanın 500 m. güneyinde yer alan höyükte ise İlk Tunç Çağı, M.Ö. II. binyıl, Demir Çağı, Hellenistik-Roma (Çizim 4: 29-30, 35-36) ve Bizans dönemlerine ışık tutacak keramik parçaları saptanmıştır. Höyüğün 500 m. kadar güneyinde değirmen yıkığı denilen mevkide Roma Dönemine ait mimari parçalar bulunmaktadır.

Ladik (Halıcı) Kasabası: Sarayönü İlçesi'ne bağlı kasaba, ilçenin 10 km. güneybatısındadır. Kasabanın 1,5 km. doğusunda Saraç Höyük bu yıl ziyaret ettiğimiz höyüklerdendir. Üzerinde ziraat yapılan höyük 250x250x15 m. boyutlarında yayvan bir görüntü vermektedir. Üzerinde Kalkolitik, İlk Tunç Çağı, (Çizim 1: 2-7), M.Ö. II. binyıl, Demir Çağı (Çizim 4: 33) ve Roma-Bizans dönemlerine ait keramik parçalar bulunmaktadır. Yine burada bir adet yazılı bir stel yer almaktadır. Roma-Bizans Dönemine ait olan bu stel, bir kiliseye ait olmalıdır. Höyük Ladik - Konar - Başhöyük güzergâhını bağlayan tarihi bir yol üzerindedir.

Konya vilayet sınırları içinde olmakla birlikte, Karaman çevresine oldukça yakın olan Güneysınır İlçesi, Konya'nın 90 km. güneyindedir. Konya Ovası'nın Toroslar'a bağlantısında bir giriş kapısı oluşturan mevkî, höyükler ve antik yerleşme bakımından oldukça zengindir. Özellikle, Karaman çevresinin Hadim-Bozkır çevresini oluşturan, Orta Toroslar'a geçişini sağlayan bir giriştir. Güneysınır çevresinde üç önemli höyük bulunmaktadır; Güdelesin, Gavur Höyük ve Gurağaç.

Güdelesin Höyük, ilçenin 3 km. doğusundadır. Höyüğün tepe genişliği 100x100 m. iken etekleriyle birlikte 400 m. çapına ulaşmaktadır. Üst kesimlerde Roma Dönemi keramikleri tespit edilmiştir. Ancak, özellikle kuzey eteklerinde Kalkolitik Çağı yansıtan keramik buluntular saptanmıştır (Çizim 1: 8). Höyüğün üst tepe kısmında ise Hellenistik-Roma Dönemini yansıtan keramik parçaları tespit edilmiştir (Çizim 4: 31).

Güneysınır'ın, Güneybağ Mahallesi'nde, çok sayıda Roma Dönemini yansıtan mimari taş bloklar görülmektedir. Bunlardan bir tanesi de su dağıtım sistemi ile ilgilidir (Resim: 5). Eski Gurağaç Köyü yerleşmesinde de Roma Dönemi yapı kalıntıları ve köy yerleşmesinin altında Roma su kanalları (kerhiz) sistemine ait kalıntılar mevcuttur.

Güneysınır İlçe merkezinin 2 km. doğusunda, Gavur Höyük yerleşmesi bulunmaktadır (Resim: 1). Höyük 200x150 ve 20 m. boyutlarındadır. Höyükte İlk Tunç Çağı, (Çizim: 1.1), M.Ö. II. binyıl (Çizim: 1; 9-12), I. binyıl (Çizim 3: 13-29) ve Hellenistik-Roma (Çizim 4: 37-39) ve Bizans dönemlerine ışık tutacak keramik parçaları bulunmaktadır.

Güneysınır'ın 3 km. güneyinde bulunan modern Gurağaç Köyü'nün güneyinde yer alan höyük 150 x 150 x 20 m. boyutlarındadır. M.Ö. II. binyıl, I. binyıl (Çizim 4: 32, 34) ve Roma-Bizans yerleşmesini yansıtan keramik parçaları tespit edilmiştir. Özellikle Demir Çağı için önemli bir yerleşmedir.

Konya Ovası ile Toroslar arasındaki kültürel bağlantıyı ortaya çıkarmaya katkıda bulunan bu yerleşimler, aynı zamanda doğu-batı arasındaki yol bağlantılarını sağlayan önemli geçitlerde yer almaktadır. Önümüzdeki çalışma döneminde, bu yerleşmelerin Toroslar'la bağlantısını araştırmaya yönelik çalışmalarımız devam edecektir.

Bölge antik madencilik bakımından da önemlidir. Bu konuda geçen yıl bildirilerimizde üzerinde durduğumuz Kızılıran'daki maden kalıbı (Resim: 6) benzeri bir kalıba Ilgın Karaköy'de tespit ettik (Resim: 7)². Araştırmalarımız sırasında bölgede, antik maden çalışmalarını yansıtan bir çok curufila karşılaşmaktaydık. Ancak, bu şekilde maden kalıplarına son iki yıldır karşılaşmış bulunmaktayız. Bu da; bölge madenciliğin, bize ip uçlarını vermesi bakımından önemlidir. Bölgenin tarım, hayvancılık ve yollar üzerinde bulunan jeopolitik yapısının dışında, maden yatakları bakımından zenginliği de, araştırmalarımızda önemli bir değerlendirme konusu olacaktır.

2 Bu konuda bizi köye davet edip evinin avlusundaki maden kalıbını gösteren Karaköy'den öğretmen Mevlüt Yıldırım'a teşekkür ederiz.

Katalog:

Çizim 1

1. *Gavur Höyük:* Açık kahverengi hamurlu; orta kumlu, mika ve kireç katkılı; kiremit astarlı; silik açkılı; kötü pişmiş; el yapımı.
2. *Saraç Höyük:* K. hamurlu; orta kumlu, mika katkılı; kendinden astarlı; silik açkılı; orta pişmiş; el yapımı.
3. *Saraç Höyük:* Açık kahverengi hamurlu; ince kumlu, mika, taşçık ve kireç katkılı; koyu kahverengi astarlı; açkılı; kötü pişmiş; el yapımı.
4. *Saraç Höyük:* K. hamurlu; orta kumlu, taşçık ve kireç katkılı; koyu kahverengi astarlı; açkılı; kötü pişmiş; el yapımı.
5. *Saraç Höyük:* Açık kahverengi hamurlu; orta kumlu, taşçık, kireç ve saman katkılı; kendinden astarlı; silik açkılı; orta pişmiş; el yapımı.
6. *Saraç Höyük:* Devetüyü hamurlu; orta kumlu, kireç ve mika katkılı; kiremit astarlı; açkılı; orta pişmiş; el yapımı.
7. *Saraç Höyük:* K. hamurlu; orta kumlu, taşçık ve kireç katkılı; kendinden astarlı; orta pişmiş; el yapımı; kapak tutamak parçası.
8. *Güdelesin:* K. hamurlu; koyu kahverengi astarlı; kötü pişmiş; orta kumlu, mika, taşçık, kireç ve saman katkılı; el yapımı; silik açkılı.
9. *Gavur Höyük:* K. hamurlu; kaba kum, bol mika ve kireç katkılı; kendinden astarlı; silik açkılı; kötü pişmiş; çark yapımı.
10. *Gavur Höyük:* Açık kahverengi hamurlu; orta kumlu, mika, taşçık ve kireç katkılı; kiremit astarlı; açkılı; çark yapımı.
11. *Gavur Höyük:* Açık kahverengi hamurlu; kahverengi astarlı; orta pişmiş; orta kumlu ve taşçık katkılı; çark yapımı; açkılı.
12. *Gavur Höyük:* Pembemsi kahverengi hamurlu; içi kendinden, dışı açık kahverengi astarlı; kötü pişmiş; orta kumlu, taşçık ve kireç katkılı; çark yapımı; silik açkılı.

Çizim 2

13. *Gavur Höyük:* Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; orta pişmiş; orta kumlu ve taşçık katkılı; çark yapımı; çok silik açkılı; ağızda ve dışı yer yer kahverengi boya bezemeleri var.
14. *Gavur Höyük:* Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; orta pişmiş; orta kumlu ve taşçık katkılı; çark yapımı; çok silik açkılı.
15. *Gavur Höyük:* Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; iyi pişmiş; orta kumlu, kireç, taşçık ve mika katkılı; çark yapımı; silik açkılı; ağızda ve dışı omuza kadar kahverengi boya bezemeli.
16. *Gavur Höyük:* Kiremit hamurlu; dışı kendinden ve devetüyü, içi ve ağız devetüyü astarlı; iyi pişmiş; ince kumlu ve kireç katkılı; çark yapımı; silik açkılı.
17. *Gavur Höyük:* Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; ince kumlu ve kireç katkılı; orta pişmiş; çark yapımı.
18. *Gavur Höyük:* Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; orta pişmiş; orta kumlu, mika ve taşçık katkılı; çark yapımı; dışı çok silik açkılı; dışta, ağızdan omurgaya kadar kahverengi boya bezemeli.
19. *Gavur Höyük:* Açık kahverengi hamurlu; ince kumlu, mika ve taşçık katkılı; devetüyü astarlı; iyi pişmiş; çark yapımı.
20. *Gavur Höyük:* K. hamurlu; orta kumlu ve mika katkılı; kendinden astarlı; silik açkılı; orta pişmiş; çark yapımı.

Çizim 3

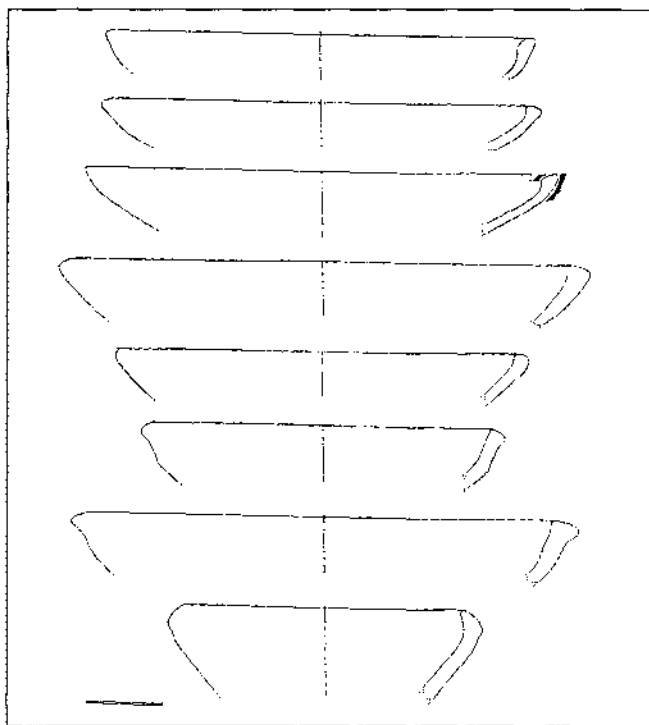
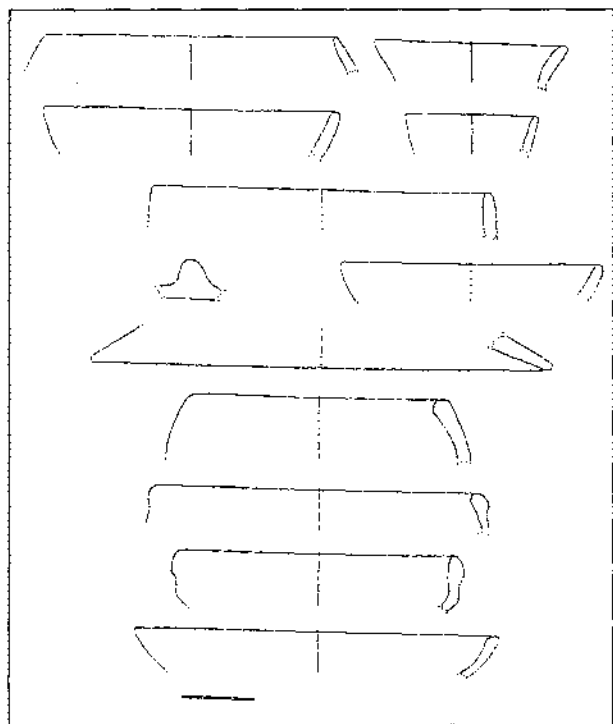
21. *Gavur Höyük:* Açık kahverengi hamurlu; orta kumlu, kireç ve taşçık katkılı; kendinden astarlı; orta pişmiş; çark yapımı.
22. *Gavur Höyük:* Açık kahverengi hamurlu; ağız kısmı devetüyü, diğer yerler kendinden astarlı; orta pişmiş; orta kumlu ve taşçık katkılı; çark yapımı; çok silik açkılı.
23. *Gavur Höyük:* kahverengi hamurlu; orta kumlu, mika ve kireç katkılı; devetüyü astarlı; çark yapımı; orta pişmiş; ağız ve dışta, omuza kadar kiremit boya bezemeli.

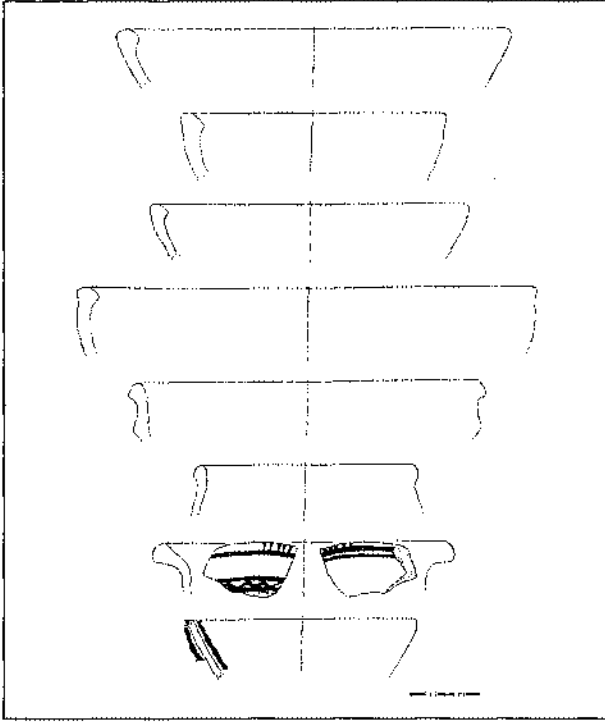
24. *Gavur Höyük*: Pembemsi kahverengi hamurlu; kaba kumlu, taşçık, mika ve az kireç katkılı; kahverengi astarlı; açkılı; orta pişmiş; çark yapımı.
25. *Gavur Höyük*: Krem hamurlu; orta kumlu, kireç ve taşçık katkılı; koyu devetüyü astarlı; açkılı; kötü pişmiş; çark yapımı.
26. *Gözlü Höyük*: Kiremit kırmızısı hamurlu; kendinden astarlı; açkılı; ince kumlu ve az mika katkılı; açkılı; orta pişmiş; çark yapımı.
27. *Gürağaç*: Açık krem hamurlu; orta kumlu, taşçık ve kireç katkılı; devetüyü astarlı; iyi pişmiş; çark yapımı; dışta ve ağızda iki paralel şerit arasında dikey çizgi ve zig zag motifleri var.
28. *Gözlü Höyük*: Açık kahverengi hamurlu; ince kumlu, taşçık ve kireç katkılı; kendinden astarlı; açkılı; iyi pişmiş; çark yapımı; içte ve dışta ağzın biraz altına kadar kiremit ve koyu gri boya bezemeli.
- Çizim 4*
29. *Gözlü Höyük*: Devetüyü hamurlu; içi kendinden, dışı açık kahverengi astarlı; iyi pişmiş; ince kumlu, mika, kireç ve taşçık katkılı; çark yapımı; açkılı; içte ve dışta omuzun altına kadar koyu kahverengi boya bezemeli.
30. *Gözlü Höyük*: Pembemsi kahverengi hamurlu; ince kumlu, taşçık ve kireç katkılı; kendinden astarlı; açkılı; iyi pişmiş; çark yapımı; ağızda ve dışta omuza kadar koyu gri boya bezemeli.
31. *Güdelesin*: Pembemsi kahverengi hamurlu; ince kumlu ve az mika katkılı; kahverengi astarlı; açkılı; orta pişmiş; çark yapımı; dış kısımda, omuz üzerinde kahverengi boya bezemeli.
32. *Gürağaç Höyük*: Kül rengi hamurlu; ince kumlu ve kireç katkılı; dışta ağızda krem rengi, içte ve ağzın altında gri astarlı; silik açkılı; iyi pişmiş; çark yapımı; içte birbirine paralel koyu kahverengi şerit bezemeli.
33. *Saraç Höyük*: Krem hamurlu; orta kumlu, taşçık ve kireç katkılı; devetüyü astarlı; dışı ve içte ağız kısmı açkılı; iyi pişmiş; çark yapımı; dışı ve içte ağız altına kadar koyu kahverengi boya bezemeli.
34. *Gürağaç*: Açık kahverengi hamurlu; orta kumlu, taşçık ve kireç katkılı; kiremit astarlı; açkılı; iyi pişmiş; çark yapımı.
35. *Gözlü Höyük*: Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; orta pişmiş; ince kumlu, mika ve kireç katkılı; çark yapımı; silik açkılı; içte dip kısmına paralel iç içe dört koyu kahverengi daire bezemeli.
36. *Gözlü Höyük*: Koyu kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; ince kumlu ve az mika katkılı; çark yapımı.
37. *Gavur Höyük*: Açık kahverengi hamurlu; ince kumlu ve taşçık katkılı; açık kahverengi astarlı; çok silik açkılı; kötü pişmiş; çark yapımı; ağızda ve dışta omuza kadar koyu gri-koyu kahverengi boya bezemeli.
38. *Gavur Höyük*: Pembemsi kahverengi hamurlu; ince kumlu, kireç ve mika katkılı; açık kahverengi astarlı; içi açkılı; iyi pişmiş; çark yapımı.
39. *Gavur Höyük*: Açık kahverengi hamurlu; ince kumlu, mika ve taşçık katkılı; kiremit astarlı; açkılı; iyi pişmiş; çark yapımı.

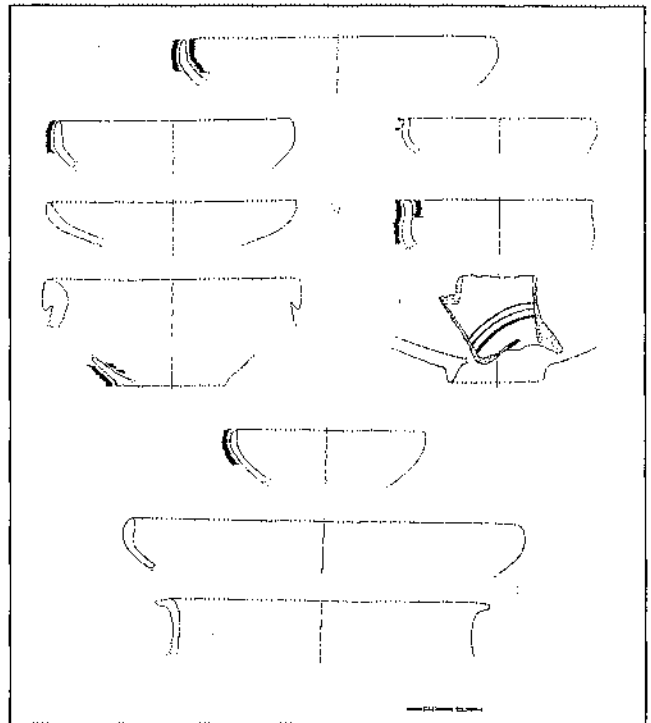
Harita 1: 2001 yılı Konya-Karaman yerleşmeleri

1. Zengen (Özkent)	5. Gavur Höyük
2. Gözlü Çiftliği	6. Güdelesin Höyük
3. Gözlü Höyük	7. Gurağaç Höyük
4. Saraç Höyük	

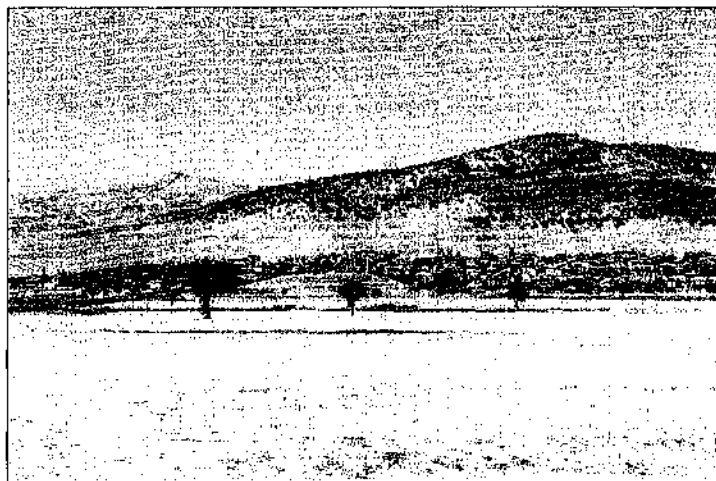

Çizim: 3

Çizim: 4

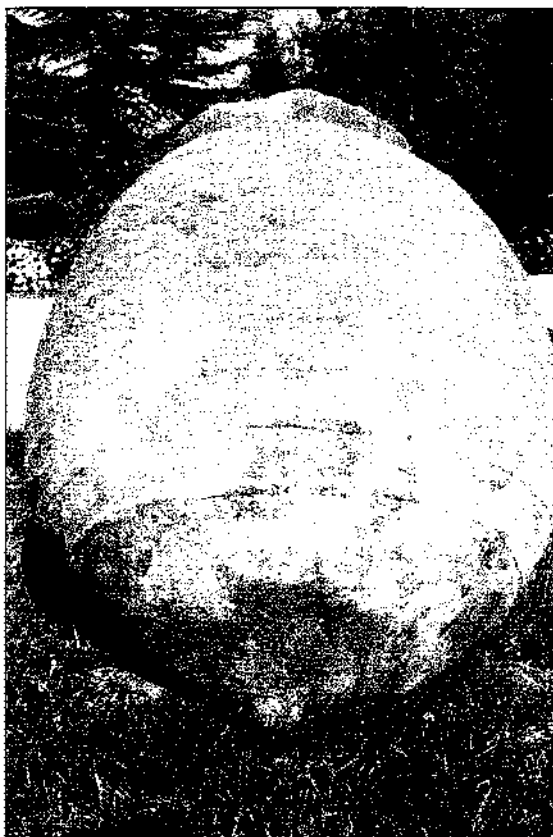
Resim: 1

Resim: 2

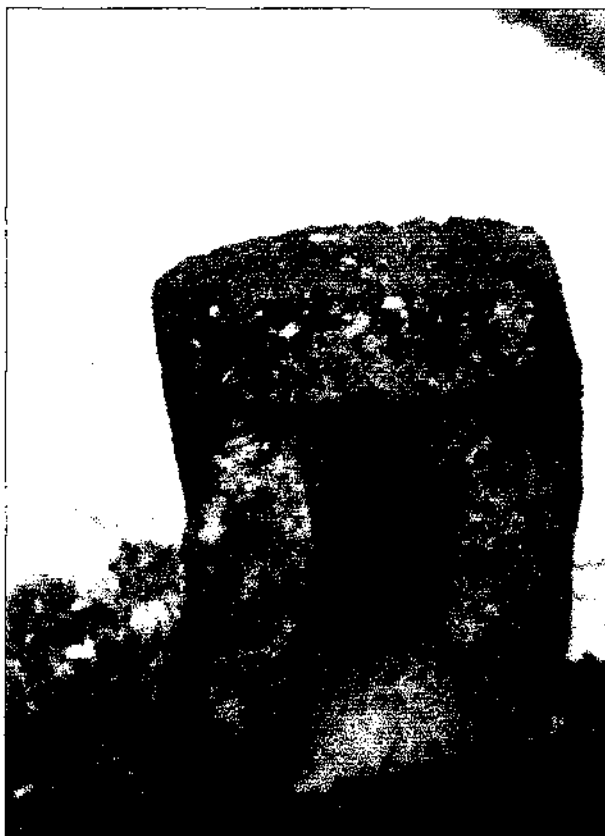
Resim: 3

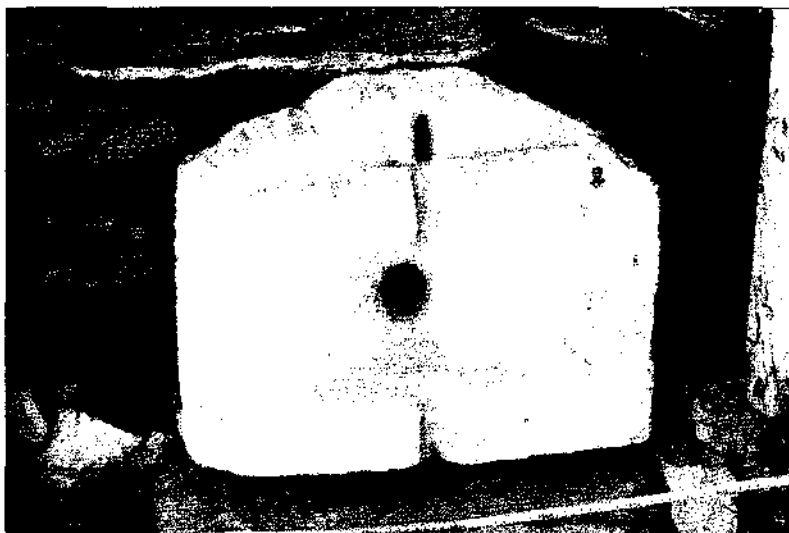
Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

AKSARAY, NEVŞEHİR, NİĞDE İLLERİ 2001 YÜZEY ARAŞTIRMASI

Sevil GÜLÇUR*

Ödemiş Müzesi Uzmanı Tülin Acaroğulları'nın Bakanlık temsilcisi olarak katıldığı, "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 2001 Yüzey Araştırması", 21. 09-01.10. 2001 tarihleri arasında, iki arkeolog üye ve iki yardımcı öğrencinin desteğinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma giderleri, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Fonu desteğindeki, Güvercinkayaşı kazı bütçesinden denkleştirilmiştir.

Çalışmalar, yöre sakinleri tarafından, define kazılarının yapıldığı bildirilen ören yerlerindeki tahribat, yeni buluntu alanları ve hammadde kaynaklarının belirlenmesi şeklinde, üç ana başlık altında toplanabilir¹.

Kayırılı-Nenezi Dağı-Narlı Göl arasında kalan arazinin taranmasında mihmandarlığımızı, yöreyi çok iyi tanıyan, Gösterli Köyü Korumacısı Ahmet Öztürk üstlenmiştir. Bu alandaki çalışmaların tamamlanmasının ardından da, belgelenmesinde eksikler bulunan, Çelttek Köyü-Çanlı Kilise güzergâhına geçilmiştir (Plân: 1).

Kayırılı-Nenezi Dağı-Narlı Göl Üçgeni

(P34/156) Eski Gösterli tarım ünitesi, (P35/19) Kisle Tömbesi, (P35/20) Döllük Altı yapı (adsız), (P35/20) Karaağılaıtı mevk. höyük (adsız), (P35/22-23) Yalçı Tepesi Tum I-II (adsız), (P35/24) Keçilik mevk. Mez (adsız), (P35-25-27) Kovan Kayası K. Te-

* Doç. Dr. Sevil GÜLÇUR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Prehistorya Anabilim Dalı, 34459 İstanbul/TÜRKİYE

Başta Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İ.Ü. Rekt. Araştırma Fonu ve Bakanlık temsilcimiz olmak üzere, desteğini esirgemeyen arkeolog üye ve öğrencilerimize teşekkürü borç bilirim. Gene bu bağlamda, Çakılıbaşı ve Yapılıpınar gibi çok önemli buluntu alanlarının saptanmasında bizlere yol gösteren ve geçen yıl kaybettiğimiz, Gülpınar (Aksaray) Kasabası sakinlerinden Sayın Hasan Şafı rahmetle anarız.

1 Arkeolog üyeler: Pınar Çaylı, Mukaddes Yıldızıcı; yardımcı öğrenciler: Yahya Demir, Murat Yetik (Marmara Üniversitesi Cam ve Seramik Bölümü)

Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri Yüzey Araştırmaları için bkz.:

S. Gülçur: "Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1993 Yüzey Araştırmaları", *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 30 Mayıs-3 Haziran 1994 (1995), 191-213; "Some Unknown Aspects of Western Cappadocia", *Halet Çambel için Prehistorya Yazıları*, İstanbul, 1995, 149-173; "Western Cappadocia. Distribution of Mounds and Flat-Settlements", *Halet Çambel için Prehistorya Yazıları*, İstanbul, 1995, 149-173; "Western Cappadocia. Distribution of Mounds and Flat-Settlements", *Halet Çambel için Prehistorya Yazıları*, İstanbul, 1995, 149-173; "Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1995 Ortak Yüzey Araştırması", *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı* II, Ankara 27-31 Mayıs 1996 (1997), 401-412; "Aksaray, Nevşehir ve Niğde İlleri 1994 Yüzey Araştırması", *Anadolu Araştırmaları* XIV, 1999, 105-128; "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1998 Yüzey Araştırması", *XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı* II, Ankara 25-28 Mayıs 1999 (2000), 149-162; "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1999 Yüzey Araştırması", *XVIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı* II, İzmir 22-26 Mayıs 2000 (2001), 141-150; "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 2000 Yüzey Araştırması", *XIX. Araştırma Sonuçları Toplantısı* II, Ankara 28 Mayıs-01 Haziran 2001 (2002), 271-282.

U. Esin, S. Gülçur, H. Kurar, "Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1996 Ortak Yüzey Araştırması", *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı* II, Ankara 26-30 Mayıs 1997 (1998), 233-246; U. Esin, S. Gülçur, M.E. Özel, "Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1997 Ortak Yüzey Araştırması", *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı* II, Tarsus 25-29 Mayıs 1998 (1999), 187-207.

pesi Tum I-III (adsız), (P35/28-29) Emircek Tepe/Memeli Tepe Tum I-II, (P35/31) Emircek Boğazı Taşbaşı mevk. öreni (adsız), (P34/159) Çağlak Tepesi kaçak kazı alanı, (P34/160-161) Tilikilik Mah. Tum I-II (adsız), (P34/162) Çaputlu Çalı Tum I, (P34/163) Güzüğüllük Tepesi olası kilise (adsız), (P34/164-165) Fatmakayası Tum I-II (adsız), (P34/166-171) Çağlak Tepe Tum I-V (adsız), (P34/171) Çağlak Tepe olası mezarlık alanı (adsız), (P34/172a-b) Atöldük Kayası mimarî parçalar (adsız), (P34/173-174) Gögebakan Tepesi K etek Tum I-II (adsız) (P34/175-176) Kanlıkaya Tum I-II (adsız).

(P34/156) Eski Gösterli tarım ünitesi, yeni Gösterli Köyü'yle, dar vadi içinde yer alan eski köyün sınırındadır. Siyah-beyaz damarlı, volkanik oluşumlu, doğuya bakan yamaç içine oyuludur. Yol genişletme çalışmalarında, dozerle yapılan hafriyat sırasında, tesadüfen açığa çıkarılmıştır. Volkanik dolgu içine oyulmuş, ($\pm 9.60 \times 3.80$ m.) tonozlu geniş bir mekân, bu mekânın arka duvarı önünde, yerden 0.80 m. yükseklikte bir seki, seki içine oyulu, muntazam ($\emptyset 0.55 \rightarrow 0.90$ m.) çeperli çukurlar ve mekân içinde *in situ* dört iri küpten ($\emptyset$ dudak+ağız=0.60, h 1.30 m.) oluşmaktadır. Küplerin bazıları yivlidir. Mekân dolgusunun bir bölümü henüz boşaltılmamıştır. Yöre sakinleri, tüm yamaç boyunca, bu türden depo odaların bulunabileceğini belirtmişlerdir. Aynı yamaçta, eski bir bezirhane mevcuttur. Dozer kazısı sırasında, mermerden, Roma Dönemine tarihlendiği sanılan bir sütun başlığı ve sütun parçaları da bulunmuştur. Kazı alanıyla ilgili resimler, Niğde Müzesi'ne iletilmiştir.

(P35/19) Kisle Tömbesi ve (P35/20) Döllük Altı yapı kalıntısı, Gösterli Köyü arazisi içinde, Aksaray-Derinkuyu şosesinin sağ kıyısından ± 1 km. içeridedir. Höyük yayvan tabanlı ve $\pm 5-6$ m. yükseklikte, üstü düz, yamaçları iri kayalı, etekleriye tarım amaçlı kullanımdadır. Defineci çukurları da bulunan tepe üzerinden, az sayıda, geç dönemlere tarihlenen, çanak çömlek toplanmıştır.

Höyüğün kuzey eteği önünde, kemerli, üst örgüsü horosan harçlı bir yapı kalıntısı yer almaktadır. Yapının üzeri toprakla örtülmüştür. İçinin iki bölmeli ve ortada, kesme taşlı, dikdörtgen bir sütun olduğu söylenmektedir. Harabenin etrafına küfeki taşı benzeri malzemeden, mimarî aksam parçaları dağılıdır.

(P35/20) Karaağılaltı Mevkii Höyük, Gösterli Köyü, Tatlar Yazısı, Mehmet Aydın tarlası içindedir. $\pm 2-3$ m. yükseklikte, yayvan tabanlı, çevresi tarla toplaması taş yığılı, etekleri ve etrafı tarım arazisi olarak kullanımdadır. Güney yamaçta bir defineci çukuru gözlemlenen yerleşme alanından, geç dönemlere tarihlenebilecek çanak çömlek toplanmıştır.

(P35/22-23) Yalçı Tepesi Keçilik Tum I-II, Aksaray-Derinkuyu şosesi boyunca gözlemlenen volkan konileri üzerinde yer alan, mezar anıtlarındandır. Her iki tümülüs de volkan mıcırı yığılarak yapılmıştır. Büyük ve oldukça sivri görünümlü Tum I, Yalçı Tepesi'nin Keçilik olarak tanımlanan, doğu konisi üzerindedir. Zirvede derin bir defineci çukuru belirlenmiştir. Batı konisi üzerindeki Tum II, daha yayvandır ve üzerine çıkılamamıştır.

(P35/24) Yalçı Tepesi Keçilik kaya mezarı, Tum I'in bulunduğu tepenin güney yamacındaki kayalığın şoseye bakan yüzüne oyuludur. Yayvan tonozlu bir yapıdır. Kapı eşiğinden uzunluğu 2.00 m., genişliği ± 1.71 m., iç yüksekliği ± 1.25 m. kadardır. Kapının doğusundaki kaya çıkıntısı üzerinde, aşınmış nişler bulunduğu sanılmaktadır.

(P35/25-27) Kovankayası Tum I-III, L33-a4 paftasında işaretli kayalığın en yüksek noktasında, Aksaray-Derinkuyu şosesine bakan yüzüne doğru konulanmıştır. Çapı ± 7.66 m.yi bulan doğu tümülüsü en büyükleridir. Krepis taşlarının bazıları belirgindir. Diğer ikisi, ± 10 m. daha batıdadır. Yoğun aşınmış her üç tümülüs, defineciler tarafından talan edilmiştir.

(P35/28-29) Emircek Tepe (Memeli Tepe) Tum I-II, volkan konileri zirvesine yığılı tümülüslerin en görkemlilerindendir (Resim: 4, 5). Tepenin, Kuruçay Deresi tarafından kesilen batı eteğinde, bir kum ocağı bulunmaktadır. Yoldan rahatlıkla izlenen, sivri konik tümülüslerin üst dolguları siyah volkanik mıcırdandır. Alttaysa oldukça kalın, beyaz kireçimsi taşlardan, ayırıcı bir dolgu seçilmektedir. Bazı kişiler, mezar odalarına gir-

mek amacıyla, her iki tümölüsün, yoldan görülmeyen yamaçlarında, kepçeyle kazı yapmıştır. Jandarmanın haberi olduğu halde, Niğde Müzesi bilgilendirilmemiştir. Volkan konisinin kuzeybatı kenarına yığılı Tum I, güneydoğuda bulunan Tum II'ye göre çok daha büyüktür. Büyük tümölüsün içine doğru ± 20 m. uzunluğunda bir yarma açılmıştır (Resim: 5). Küçük tümölüsteki tahribatsa biraz daha sığdır. Tum II'nin üzerine oturduğu kayalık alanın doğuya bakan bölümünde, kaya yüzeyinin, olası bir platform ve basamaklar oluşturacak biçimde işlendiği gözlemlenmiştir. Tahribatla ilgili resimler Niğde Müzesi'ne iletilmiştir.

(P35/31) Emircek Boğazı Taşbaşı mevkii buluntu alanı, dere tarafından aşındırılan bir höyük (?) ve batısında kademeli olarak yükselen kayalık araziye doğru genişleyen, yöreye özgü mezarların da bulunduğu belirtilen, olası bir ören yerinden oluşmaktadır. Olası höyüğün dereye bakan yamacında, bazı duvar kalıntıları açıkça seçilmektedir. Bu alanda, küp kırıkları da mevcuttur.

(P34/159) Çağlak Tepesi kaçak kazı alanı, Kızıl Tepe'nin kuzey eteği üzerinde, tarım alanı içinde, belirgin bir özellik yansıtmayan yapıdadır. Bu alanda, kepçeyle kazı yapan bazı kişiler, Gösterli sakinleri tarafından suç üstü yakalanmıştır. Niğde Müzesi'ne de bildirildiği söylenen, kaçak kazı sırasında açılan çukurda, horosan harçlı bir yapı kalıntısı bulunduğu belirtilmiştir.

(P34/160-161) Tiliklik Mahallesi Tum I-II, Gösterli Köyü'nün hemen batısında, Kızıl Tepe volkan konisinin doğu eteğinin köye doğru düştüğü kenar üzerine, ince mıcır yığılıdır. ± 22 m. çapındaki, güney tümölüsünün, Tum I ortasında derin bir yarma mevcuttur. Tum I'in ± 15 m. güneyindeki Tum II'nin batı eteği yol tarafından kesilmiş, köye bakan yarısıysa, bağlıktır. Her iki mezar anıtı da çok aşınmıştır.

(P34/162) Çağlak Üstü Çaputlu Çalı Tum I, Kalebaşı Tepesi'nin doğusunda uzanan, engebeli arazide ($\pm \Delta 1580$; taban çevresi ± 41.50 m.), etrafı taş ve çalılık bir yığılmadır. Üzerine üç taş dikilip, çallara da çaput bağlanıp dilek tutulmaktadır (Resim: 6).

(P34/163) Güzüngüllük Tepesi ($\Delta \pm 1780$) öreni yapı kalıntıları, olası bir kilise, ya da manastıra aittir. Tepenin, Kayırlı Kasabası'na bakan yüzündeki dik kayalığın hemen önünde, temeli kesme taş, üst yapısı horosan harçlı bir duvar kalıntısı (Resim: 7), kayalığın önündeki düzlüğün kenarı boyunca da, uzun bir alanı sınırlayan, kesme taşlı, olası bir destek duvarı yer almaktadır (Resim: 8).

(P34/164-165) Fatmakayası Tum I-II, Gösterli Köyü'nün hemen batısında yükselen, volkan konisi, Kızıltepe'nin doğu eteği üzerine, birbirinden ± 100 m. uzaklıkta yığılmıştır. Doğuda yer alan Tum I ($h = 2-3.50$ m., tab. çev. ± 90 m.), yörede yaygın şekilde bulunan, volkanik kökenli, mıcır dolguludur. Su deposu yakınındaki, batı tümölüsüye (Tum II) ana kaya kullanılarak oluşturulmuş ve yoğun taşlıdır. Her iki tümölüs de definelerin ağır tahribine uğramıştır.

(P34/166-171) Çağlak Tepe Tum I-V ve olası mezarlık alanı, Nenezi Dağı önünden geçen, Aksaray-Derinkuyu şosesinin ± 1 km. güneyinde, Çağlak Tepe'nin Tuz Taşı Üstü mevkiiine doğru uzanan zirve düzlüğü ve batı yamacı üzerine yayılmıştır. Tum I-IV, kuzeye bakan, Tum V ise, aynı tepenin, güneye bakan, çıkıntısı üzerindedir. Tum I ($h = 1.5-2.00$ m., tab. çov. 55 m.) ve IV oldukça büyük, Tum II-III ise daha ufaktır. Mıcır dolgulu Tum V ($h = 3-4$ m.), hopsine oranla en az aşınmıştır. Tüm yığmalar kaçak kazıların izlerini taşımaktadır.

Kuzey güney doğrultusundaki tepe düzlüğü ve batı yamaçta pek çok, mezar kümesi göze çarpmaktadır. Mezarların üzeri taş yığılıdır. Ayrıca, batı yamacı eteklerinde, çapları $\pm 5-6$ m.yi bulan, etrafı taş dizileriyle çevrelenmiş daireler göze çarpmaktadır. Bu alanların işlevi belirlenememiştir. Benzer türden daireler, Nenezi Dağı güney etek düzlüğünde de yaygındır. Bunların son dönemlere ait ağır kalıntıları olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

(P34/172) Atöldük Kayası önünde uzanan tarlada, tuf taşından ($1.25 \times 1.07 \times 0.50$ m.), ortası muntazam dikdörtgen oyulu ($0.80 \times 0.52 \times 0.23$ m.), tekne benzeri bir blok, aynı tarlanın taş yığılı yol kenarında da, gene ortasında dar uzun dikdörtgen bir oyuk bulunan bir parça durmaktadır. Parçaların işlevleri belirlenememiştir.

(P34/173-174) Gögebakan Tepesi kuzey eteği Tum I-II, Gösterli-Narlı Göl toprak yolunun hemen kuzeyinde, yolun göle doğru inişe geçtiği, son kesimdedir. Tum I-II, doğusu kayalıklarla korunan, yoğun taşlı bir alandır. Tum I'in mezar odasına kadar inilmiştir. Doğu-batı yönünde, dikdörtgen mezar odasının (2.20x0.85x0.90 m.) duvarları, üç sıra, tuf taşından, kabaca yontulmuş, irice plâkalardan, meydana gelmiştir. Kapak taşları da ($\pm 1.02 \times 0.58 \times 0.24$ m.), kabaca yontulmuş, iri plâkalardan oluşturulmuştur. Kapak taşlarının üzeri, moloz dolgu örtülüdür. Tum II'nin de moloz dolgu örtüsü, iyice aşınmıştır.

(P34/175-176) Kanlıkaya olası Tum I-II, Gösterli Köyü Sırataş Mahallesi içinde bulunan, iki ayrı, kayalık üzerinde konuşlanmıştır. Yüksek, doğal kayalık kullanılarak oluşturulmuş, her iki olası tümülüs ortasından değildir. Toprak yığmaların çeperlerinde, krepis taşları şeklinde yorumlanabilecek, iri taşlar yer almaktadır.

(P34/178) Höyük Tepesi Tum I, Gösterli Köyü'nü doğusudan geçen dere yatağını sınırlayan, Höyük Bağları yamacının, köye bakan sarp kenarı üzerindedir. Geniş tabanlı ($\pm h=3$ m.), yoğun obsidien kırıntılı, yamaçları ufak taşlı, sarımsı topraklıdır. Etekerlerinden taş çekildiği belirtilmiştir. Üstte derin bir defineci çukuru bulunmaktadır.

(P34/177) Örendere mevkii Tum I, Kalebaşı Tepesi'nin önünden geçen, kuru dere yatağının, üst sekisi kenarındadır. Ufak tümülüsün ($\phi=16.5$ m.) üst örtüsü tümüyle akmış ve olası alt krepis taşları ortaya çıkmıştır.

Çeltik Köyü-Çanlı Kilise Güzergâhı

(P33/90-92) Kuzgun Tepesi Tum I-III (adsız), (P33/93) Tanışman mevkii mezarlık alanı (adsız), (P33/94) Ortaakburun Tepesi olası stel alanı (adsız), (P33/95) Ortaakburun Tepesi kaya içi yapay mağara (adsız), (P33/96-97) Ortaakburun Tepesi Tum I-II (adsız).

(P33/90-92) Kuzgun Tepesi Tum I-III, aynı adlı tepenin, batı ucu üzerindeki kayalık çıkıntı (Tum I-II) ve bu çıkıntının kuzeyine düşen ikinci seki (olası Tum III) üzerindedir. Yığmaların en büyük olanı, geniş tabanlı, yüksek Tum I'in zirve düzlüğünde betondan bir nirengi noktası mevcuttur. Nirengi noktası dışında, neredeyse tüm zirveyi, geniş bir kaçak kazı çukuru kaplamıştır. İçinden çıkan beyaz tuf kökenli taşlar, etrafa yayılmıştır. Tum I'in ± 15 m. güneyinde, belli belirsiz, çok aşınmış, ufak Tum II yer almıştır. Olası Tum III, Tum I'in ± 100 m. kuzeyindedir. Bu da tümüyle deşilmiştir. Tum III'ten, doğuya doğru yönelen bir taş akıntı dikkat çekicidir.

(P33/93) Tanışman mevkii mezarlık alanı, doğuda Tanışman, batıda Ortaakburun tepeleri arasına yayılmıştır. Ortaakburun Tepesi'ne doğru, bir zamanlar daha yüksek olduğu söylenen, iri taşlı bir duvarla, güneyden de, yüksekçe bir kayalıkla sınırlanmıştır. Olası toprak ya da taş sanduka mezarların, yer yer, taş dizili üst çeperleriyle, baş ve ayak ucu taşları belirgindir. Yöre sakinleri, bu geniş mezarlığın, Hristiyanlar'dan kalma olduğunu belirtmektedir.

(P33/94) Ortaakburun Tepesi olası stel alanı, tepenin kayalık, doğu kenarındadır. Bu alanda, 0.30-0.25 m. derinliğinde ± 2.00 m. uzunluğunda, 4 basamak göze çarpmaktadır (Resim: 9). Basamakların üzerindeki kaya yüzeyi işlenerek, karemsi (1.40 m.) bir düzlem oluşturulmuştur. Bu düzlüğün ortasında, sağ alt köşesi, oluğumsu, kısa bir kanalla bağlantılı, ovalimsi bir çukur açıktır. Kayalığın bu kesiminde, biri üçgenimsi, diğeryse yaklaşık trapez biçimi, iki yapay, ufak oyuk daha bulunmaktadır.

(P33/96-97) Ortaakbel Tepesi Tum I-II, kayalık tepenin doğuya bakan zirve düzlüğünün güney ve kuzey kenarında konuşlanmıştır. Güney tümülüsü (Tum I), çok büyük bir yığmadır. Tepesinde, 3 m. derinliğe kadar inen, bir defineci çukuru açılmıştır. Çukur kesitinde, üst üste taş sıraları açıkça görülmektedir. Ana kaya üzerine oturtulmuş, geniş tabanlı yığmanın, doğu yamacı yüksekliği 8 m.yi bulmaktadır. Kuzeye bakan kenardaki Tum II ise, çok daha ufaktır. Tümülüsün hemen önünde uzanan kayalar da, işli kademeler dikkat çekicidir. Kayalık çevresine, defineci çukurları yayılmıştır.

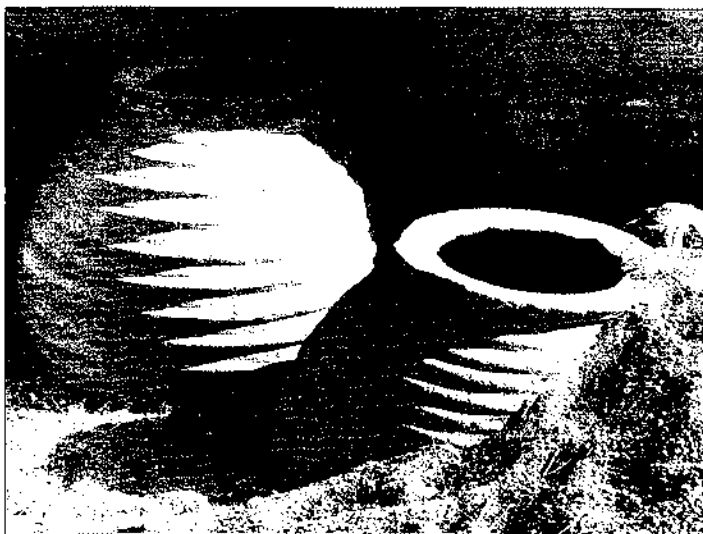
(P33/95) Ortaakburun Tepesi, yöreye özgü kaya içi mekânı, stel yuvalarının bulunduğu doğu ucun hemen altındaki, yüksek kayalığın içine açılıdır. Mekânın ön cephesini oluşturan kaya yüzeyi düzgünce işlenmiştir.

1993 yılından beri kesintisiz sürdürülen "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 2001 Yüzey Araştırmaları"nda, toplam 43 buluntu alanı belgelenmiştir. Ana yoğunluk, geçen yıllarda olduğu gibi tümölüslerdedir. Ziyaret edilen tüm noktalarda, yoğun bir tahribatla karşı karşıya gelinmiştir.

Eski eserler açısından çok zengin bu bölge, turizme kazandırılıp, elde edilen gelirlerin bir bölümü, yöre sakinlerine aktarılmadığı takdirde, bu tahribat giderek yoğunlaşacaktır.

Harita 1: Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 2001 Yüzey Araştırması buluntu yerleri.

<i>Kod No.:</i>	<i>Buluntu Yeri Adı ve Türü</i>
P33/90-92	Kuzgun Tepesi Tum I-III (tümölüs alanı)
P33/93	Tanişman Mevkii (mezarlık alanı)
P33/94	Ortaakburun Tepesi (kaya içi yerleşmesi)
P33/96-97	Ortaakburun Tepesi Tum I-II (tümölüs).
P34/156	Eski Gösterli (tarım ünitesi)
P34/159	Çağlak Tepesi (kaçak kazı alanı)
P34/160-161	Tilkilik Mah. Tum I-II (tümölüs)
P34/162	Çaputlu Çalı Tum I (olası tümölüs)
P34/163	Güzüngüllük Tepesi (olası dini mimari) kilise
P34/164-165	Fatmakayası Tum I-II (tümölüs)
P34/166-171	Çağlak Tepe Tum I-V (tümölüs alanı)
P34/171a	Çağlak Tepe (olası mezarlık alanı)
P34/172a-b	Atöldük Kayası (mimarî aksam)
P34/173-174	Kanlıkaya Tum I-II (tümölüs)
P35/19	Kisle Tömbesi (höyük)
P35/20	Döllük Altı (dini yapı)
P35/21	Karaağıltı Mevk.(höyük)
P35/22-23	Yalçı Tepesi Tum I-II (tümölüs)
P35/24	Keçilik Mevk. Mez (kaya mezarı)
P35-25-27	Kovan Kayası K. Tepesi Tum I-III (tümölüs alanı)
P35/28-29	Emircek Tepe/Memeli Tepe Tum I-II (tümölüs)
P35/31	Emircek Boğazı Taşbaşı Mevk. (ören yeri)

Resim: 1

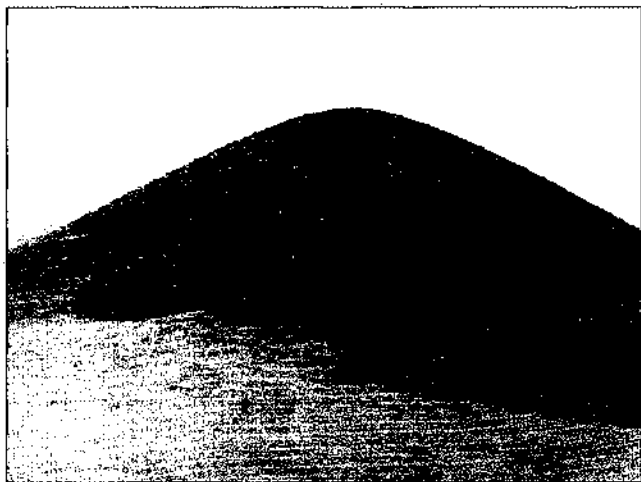
Resim: 2

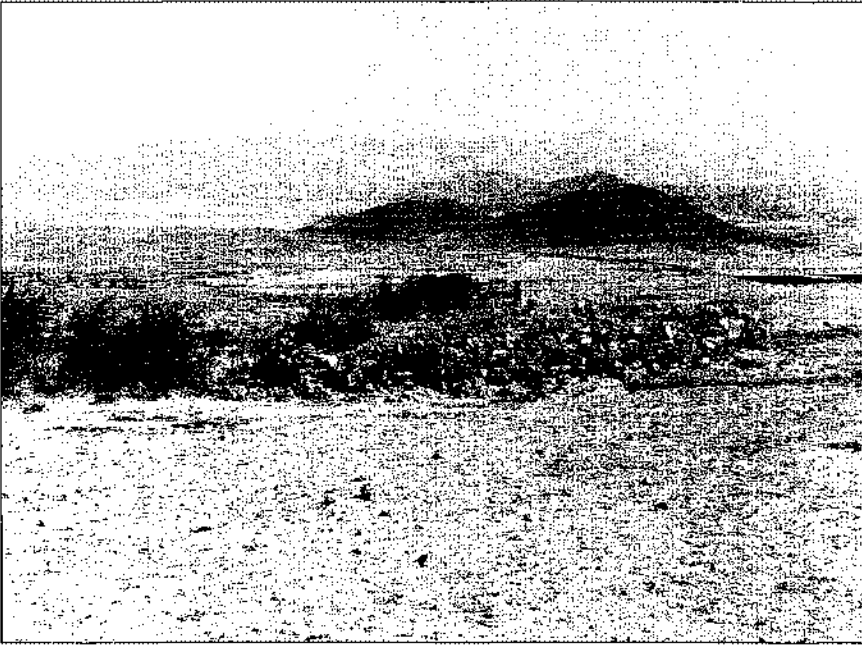
Resim: 3

Resim: 4

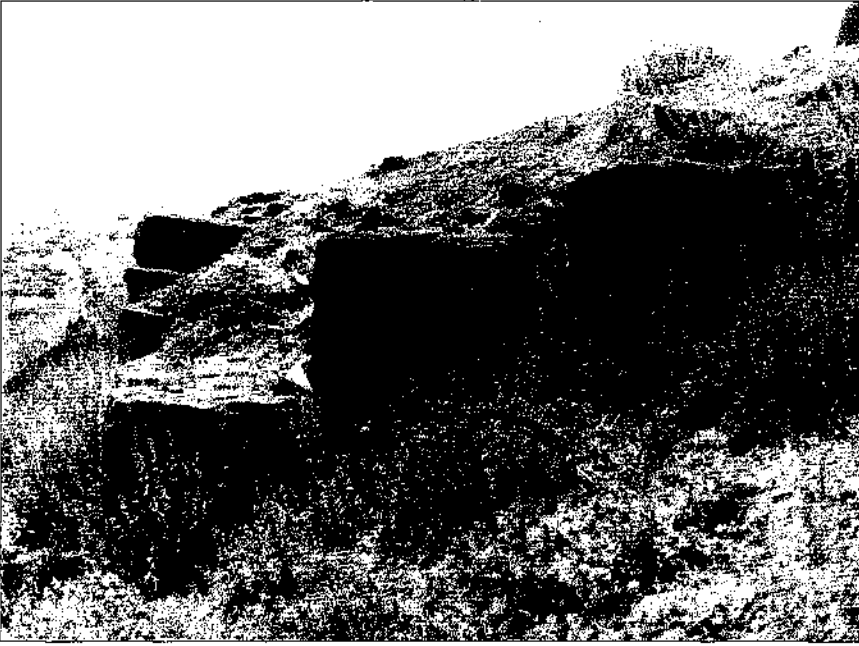
Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

2001 YILI ILISU BARAJ GÖLÜ ALANI PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Harun TAŞKIRAN*
Metin KARTAL

GİRİŞ

ODTÜ TAÇDAM projesi kapsamında yürütülen "İlisu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları", "Kargamış Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları"nın 2000 yılı yaz sezonunda tamamlanmasının ardından (Taşkiran-Kartal 1999; Taşkiran-Kartal 2001) 02.07.2001-29.07.2001 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹.

Araştırma Yöntemi

İlisu Baraj Gölü altında kalacak olan alanlarda, Paleolitik Dönem buluntu yerlerinin saptanması ve belgelenmesine yönelik araştırmamız, alanın yürüyerek yoğun bir şekilde taranması yöntemiyle yapılmıştır. Saptanan buluntu yerleri 1/25.000 ölçekli paftalar üzerinde işaretlenmiştir. GPS ile buluntu yerlerinin tam koordinatları alınmış ve pafta üzerinde makroskobik olarak yapılabilecek hatalar en aza indirilmiştir.

Araştırma Alanı

Bilindiği gibi İlisu Barajı tamamlandığında, Dargeçit'ten Bismil'e kadar uzanan oldukça büyük bir alan, baraj gölünün etkileşim alanı içinde kalacaktır. 2001 yılı Paleolitik Çağ yüzey araştırması, söz konusu bu büyük alanın, baraj gövdesine en uzak noktasından yani Bismil İlçesi'nden itibaren başlatılmıştır. Zaman ve ödenek kısıtlılığı yüzünden bu yılki çalışmalar, Bismil İlçesi ile Batman ili arasında kalan ve Dicle Nehri'nin sadece kuzey kıyısını oluşturan yaklaşık 150 km²lik bir alana sınırlandırılmıştır.

* Doç. Dr. Harun TAŞKIRAN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

Dr. Metin KARTAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

1 Araştırma ekibi; Doç. Dr. Harun Taşkiran başkanlığında, Doç. Dr. Ayhan Ersoy, Dr. Metin Kartal, Prehistorya Bora Cem Sevençan ve Ünver Göçen, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Anabilim Dalı öğrencileri İnan Doğan ve Bülent Yerli'den oluşmuştur. Kültür Bakanlığı'nı, Ankara Etnoğrafya Müzesi araştırmacılarından Arkeolog C. Baykal Aydın'ın temsil etmiştir. Diyarbakır ili, Bismil İlçesi Tekel İşletme Müdürlüğü tesislerinde konaklayan ekibimiz, yöreden kiralanmış bir minibüs ile de araştırma alanına ulaşımı sağlamıştır. Ekibimizin şoförlüğünü ise Veyis Öz yapmıştır. Bu bağlamda, araştırmamız süresince yardım ve ilgilerini gördüğümüz Bismil Kaymakamı Sayın Sami Demire, Bismil Belediye Başkanı Sayın Salih Yalçınkaya'ya, İlçe Jandarma Komutanlığı'ndan Jan. Üstm. Bircan Karakaya'ya, ODTÜ TAÇDAM Diyarbakır Bölge Koordinatörü Sayın Jale Veliyevioğlu ve yardımcısı Sayın Aziz Leypara'ya, Bismil Teke İşletme Müdürlüğü çalışanlarına, Diyarbakır Müze Müdürü Sayın Necdet İnal'a teşekkürlerimizi sunmayı; zevkli bir görev sayıyoruz.

2001 Yılı İlisu Baraj Gölü alanında gerçekleştirmiş olduğumuz bu araştırma, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle ve ODTÜ TAÇDAM'ın maddi katkıları ve koordinatörlüğünde gerçekleştirilmiştir. Her iki kurumun yetkililerine; ayrıca, araştırmamız boyunca uyumlu ve özverili çalışmalarından dolayı Kültür Bakanlığı temsilcisi ile ekip üyelerine ve yontmataş aletlerin çizimlerini yapan Arkeolog Zehra Füzün Taşkiran'a değerli katkılarından dolayı sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Söz konusu bu alan içinde Bismil İlçesi'nden doğuya doğru sırasıyla Korukçu Köyü ve Kayabaşı Mahallesi (Harita: 1); Babahaki, Gültepe, Çöltepe, Bozçalı, Sarıköy, Isalı ve Arıklı köyleri (Harita: 2); Salat Beldesi ve çevresinde Aşağı ve Yukarı Gültepe, Aşağı Salat, Köprüköy, Yukarı ve Aşağı Ağılköy köyleri ile Batman Çayı'nın batı kenarında bulunan Aşağı Sazlık, Yukarı Sazlık, Sinan köyleri ve İstasyon Mahallesi yer alır (Harita: 3). Araştırmanın sonlarına doğru ise Batman Çayı'nın doğusuna geçilerek Batman ili güneyinde Raman Dağı kütlesinin bir kısmı araştırılmıştır. Özellikle Raman Dağı'nın, Batman ili'nden Kuyubaşı Köyü'ne ve oradan Oymataş Köyü'ne doğru uzanan bir hattın, Batman Çayı'na bakan kuzey ve batı yamaçlarına bakılmıştır. Bu alan içinde de Kuyubaşı ve Oymataş köyleri ile birlikte Unlüce, Şeyhçoban ve Soğuksu köyleri yer alır (Harita: 4).

Bismil İlçesi ile Batman ili arasında kalan alanda, Paleolitik Çağ buluntu ve buluntu yerlerini içinde bulunduracak olan IV. Jeolojik Çağ Kuvaterner dolgularına rastlanmamıştır. Bu nedenle Dicle Nehri'ne kuzeyden karışan Pamuk Çay ve Salat Çayı ile Batman Çayı'na kuzeybatıdan karışan Sinan Çayı yatakları boyunca kuzeye doğru oldukça yüksek kotlara (700-750 m.) çıkmıştır. Ancak daha yüksek kotlara çıkıldığında dahi, Paleolitik Dönemle ilgili olabilecek ne dolgulara, ne çakmaktaşı yataklarına ne de buluntu yerlerine rastlanmıştır. Söz konusu alanda Pleistosen Dönem dolgularının büyük oranda erozyonla aşınıp taşındığı, yıkanıp sürüklendiği anlaşılmıştır. Bu döneme ait dolgulara sadece Dicle'nin yatağında derinleştiği bazı alanlarda kalan yükseltilerde rastlanmıştır. Örneğin; Korukçu Köyü'nün yaklaşık 1,5 km. güneydoğusunda yer alan 681 m. yüksekliğindeki Kayalı Tepe (Harita: 1), Bozçalı Köyü'nün 1,5 km. doğusunda Görmez Tepe (607 m.) ve buradan itibaren Sarıköy ve Kenan Tepe'ye kadar uzanan yükseltiler (Harita: 2), Salat Beldesi çevresinde tren yolundan güneydoğuya doğru uzanan ve Salat Çayı'nın batı kıyısını oluşturan Karakol Tepe, Ziyaret Tepe (585 m.) ve Ziyaret Dere mevkiini içine alan yükseltiler ile Aşağı Salat Köyü'nün yaklaşık 1 km. doğusunda yer alan Beyaztoprak Tepe ve Abir Tepe gibi yükseltilerde pleistosen dolgular görülebilmektedir (Harita: 3). Kısmen çakmaktaşı hammadde açısından da uygun olan bu alanlarda, *in situ* olmayan, sürüklenmiş, Paleolitik Dönem buluntu ve buluntu yerlerine rastlanmıştır.

Buluntu Yerleri

Yukarıda sözünü ettiğimiz araştırma alanı içinde Paleolitik Dönemle ilgili toplam 19 adet buluntu yeri saptanmıştır. Bu buluntu yerlerinin 11 tanesi Bismil İlçesi'nden Batman Çayı'na kadar olan çok geniş bir alan içinde saptanırken, diğer 8 buluntu yeri Raman Dağı'nın kuzey ve batı yamaçları üzerinde tespit edilmiştir. Bu nedenle Batman ili çevresinin, özellikle Raman Dağı'nın, paleolitik potansiyeli oldukça zengindir.

1. Bismil İlçesi ile Batman Çayı Arası (Harita: 1, 2, 3)

1.1. Görmez Tepe-S60/58

Bismil İlçesi'nin yaklaşık 9 km. güneydoğusunda yer alan Bozçalı Köyü'nün 1,5 km. kuzeydoğusunda bulunan Görmez Tepe, bölgede Dicle'ye hakim olan az sayıdaki yükseltilerden biridir (Harita: 2). Bu tepenin hemen doğusunda sularla yarılmış çok sayıda küçük vadiler bulunmaktadır. Bu vadilerin üst kısımlarında, Dicle'nin eski sekilerine ait olan konglomera kuşaklardan erozyonla ayrılan ve yamaç altlarına doğru akan döküntü çakıllar arasında, yoğun olmamakla beraber seyrek çakmaktaşı yontmataş parçalarına rastlanmaktadır. Bulunan 4 adet çekirdek ve ucu kırık sırtlı bir dilgi, pek tipik değildir. Dicle Nehri'ne hakim olan bu tepeler, Paleolitik yerleşimler için çok uygun görünmelerine karşın pek verimli çıkmamıştır.

1.2. Ziyaret Tepe-S60/59

Salat Beldesi'nin hemen güneyinde, Yukarı Gültepe Köyü'nün kuzeyinde yer alan Ziyaret Tepe, aslında Salat Çayı boyunca, kuzeybatıya doğru uzanan sırtların en

güneydoğu ucunda kalır. Gerek Salat Çayı'na gerekse Dicle'ye hakim olan bu tepe, Paleolitik Dönem yerleşmeleri açısından oldukça elverişli bir konumdadır (Harita: 3).

Paleolitik Döneme ait yontmataş buluntular çok geniş bir alanda dağılmış ve sürüklenmiş olarak görülmektedir. Tipik buluntular yoktur. Buluntular birkaç aletin yanı sıra daha çok çekirdek ve yontma artıklarından oluşmaktadır. Levallois çekirdekler fazla değildir. Burası bir buluntu yerinden daha çok, çakmaktaşı hammadde açısından ziyaret edilmiş bir alan gibi görünmektedir.

1.3. Akçagöl I-S60/60

Akıklıgöl Köyü'nün yaklaşık 1 km. doğusunda bulunan Aşağıakça Gölü'nün batı kıyısında, Akçagöl Tepe'nin güneydoğuya doğru hafifçe alçalan yamaçları üzerinde ve eski Bismil-Salat yolunun hemen kenarında yer alır (Harita: 2).

Buluntular arasındaki 8 adet iki yüzeyli alet, 3 adet kıyıcı alet, 7 adet çekirdek ve 11 adet dilgi ve yongadan, buluntu yerinin Alt Paleolitik Döneme ait olduğu anlaşılmaktadır. Ancak buluntuların *in situ* olmadığı, çoğunun sürüklenmiş olduğu görülmüştür.

1.4. Akçagöl II-S60/61

Akçagöl I ile karşı karşıyadır. Gölün güneydoğusunda ve yolun güneyinde yer alan ve doğuda Karakol Tepe'ye doğru hafifçe yükselen yamaçlarda (Harita: 2) paleolitik buluntulara rastlanmaktadır.

Akçagöl I ile aynı döneme ait yontmataş buluntular vermektedir. Bulunan 6 adet iki yüzeyli aletin 4 tanesi tipik olup, orta Acheuleen sonu-üst Acheuleen Döneme ait gibi görünmektedir. Buluntular arasında tipik levallois unsurlar yok denecek kadar azdır.

1.5. Karakol Tepe-S60/62

Akıklıgöl Köyü ile Salat Beldesi arasında kalan Karakol Tepe, hem Dicle Nehri'ne, hem de Salat Çayı'na hakim bir konumdadır. Akçagöl II buluntu yerinin doğuya doğru devamıdır (Harita: 3).

Buluntular, Karakol Tepe'nin özellikle Dicle Nehri'ne bakan güney yamaçları üzerinde ve çok dağınık olup, belirli bir yerde yoğunlaşmamaktadır. Bu nedenle buluntular, Karakol Tepe ismi altında toplanmıştır. Bulunan bir kıyıcı aletin yanı sıra, çok sayıda çekirdek ve yonga-dilgiler bulunmuştur.

1.6. Zirkigüher Mevkii-S60/63

Aşağı Salat'ın doğusunda yer alan ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan sırtların batı yamaçlarında, Cami Tepe'nin hemen güneyindedir (Harita: 3).

Bulunan toplam 11 adet çekirdek arasında levallois teknolojisi içeren tipler olmasına karşın; bunlar tipik levallois tekniğinden yoksundur. İrili ufaklı yonga ve dilgilerden oluşan yontma ürünleri de çok tipik değildir. Ayrıca küçük boyutlu 3 adet iki yüzeyli alet bulunmuştur.

1.7. Abir Tepe-S60/64

Aşağı Salat Köyü'nün yaklaşık 1 km. kuzeydoğusunda yer alır. Yontmataş aletler daha çok Abir Tepe'nin güney yamaçlarında ve Beyaztoprak Tepe'nin kuzeyinde bulunmaktadır (Harita: 3).

Zirkigüher mevkiinin de bulunduğu sırtlarla aynı formasyon içinde yer alan bu buluntu yeri, Zirkigüher'e göre daha tipik buluntular içermektedir. 6 adet iki yüzeyli alet ele geçirilmiştir. Levallois çekirdekler teknolojik açıdan Zirkigüher'e oranla daha ustaca

işlenmiştir. Yongalı levallois çekirdekler daha baskın görünmektedir, ancak dilgili levallois çekirdekler daha tipiktir. Burası işlenmiş yonga ve dilgiler açısından da çeşitlilik gösterir. Dişlemeli formlar yanında, yonga-dilgi üzerine kenar kazıyıcılar da mevcuttur. Çevrede Paleolitik Dönem sonrasına ait yontma artıkları da gözlemlenmiştir.

1.8. Beyaztoprak Tepe Çevresi-S60/65

Aşağı Salat'ın doğu-güneydoğusunda ve Abir Tepe'nin güneyindedir. Buluntular buradaki iki tepenin birbirine bakan yamaçları ile Beyaztoprak Tepe'nin üzerindeki düzlüklerden ele geçirilmiştir (Harita: 3).

Bu alanda da taş yontma teknolojisi açısından genellikle levallois tekniği göze çarpmaktadır. Bu yöntemle hem dilgiler hem de yongalar üretilmiştir. Klasik levallois teknolojisi ile birlikte *recurrent* tipte levallois yongalama da yapılmıştır. Çekirdeklerin hemen hepsinin arka kısımlarında kabuk vardır. Yontma ürünleri açısından hem istenen yongalar hem de birincil ve ikincil kabuk yontma ürünleri de dikkat çekicidir. Alet açısından genellikle dişlemeli ve çontuklu tipler karşımıza çıkmaktadır. 2 adet iki yüzeyli alet ise çok tipik olmamakla birlikte, en erken Paleolitik Dönemlerin kanıtlarını teşkil etmiştir.

Burada da diğer yakın buluntu yerlerinde olduğu gibi, az da olsa Paleolitik sonrası bazı yontmataş yongalama ürünlerine ilişkin kanıtlar mevcuttur.

1.9. İsalı-S60/66

Bu buluntu yeri İsalı Köyü'nün kuzey-kuzeybatısında, Bismil-Batman karayolu-nun İsalı ayrımına çok yakın bir mevkededir (Harita: 2). Yontmataş buluntuların ele geçirildiği yamaçlar, Dicle'nin eski taraçalarından biridir.

Bölgedeki levallois geleneği, klasik levallois tekniğinden farklılıklar gösterir. Levallois çekirdekler çok azdır. Levallois olmayan dilgi çekirdekleri vardır. Ancak bunlar bir üst Paleolitik özellik de göstermezler.

1.10. Yukarı Zirk-S60/67

Beyaztoprak Tepe'nin Köprüköy'e doğru alçalan doğu yamaçları, Bismil bölgesi-nin en zengin paleolitik buluntu yeridir (Harita: 3).

Yukarı Zirk çok çeşitli paleolitik buluntular içermektedir. Özellikle de iki yüzeyli aletlerin bolluğu kayda değerdir. Bunların tamamı Acheuleen Döneme ait olup, tip dağılımları açısından da geniş bir yelpaze göstermişlerdir. Çok iri iki yüzeyli aletler yanında çok küçük olanları da vardır. Üst Acheuleen Döneme ait olanlar daha belirgindir. Hemen tüm Dicle havzasında gözlemlendiği gibi levallois teknoloji, çok tipik olmasa da, kendini gösterir. Bununla birlikte, dilgi çekirdekleri de arkaik özelliklere sahiptir. Ele geçirilmiş olan birkaç adet küçük dilgi çekirdeği geç paleolitik özellikler göstermekle birlikte, burası için bir Üst Paleolitik terimini kullanmak istemiyoruz. Bölgede çakmaktaşı hammaddenin görüldüğü nadir yerlerden biri olan Yukarı Zirk mevki, Paleolitik Çağın farklı evrelerinde, zaman zaman ziyaret edilmiş olabilir. Buluntuların tamamı taşınmış ve sürüklenmiş olup, *in situ* değildir.

1.11. Giridimse Çevresi-S60/68

Toplama yapılan alan, Yukarıağılköy'ün kuzeybatısında, Giridimse Tepe'nin (höyük) batısında ve eski Bismil-Batman karayolunun hemen güneyindedir (Harita: 3).

Yontmataş aletler, Beyaztoprak Tepe'den Giridimse Höyük'e doğru uzanan Dicle'nin eski bir sekisi üzerinde seyrek olarak ele geçirilmektedir. Ele geçirilen buluntular arasında çok fazla tipik olmayan iki yüzeyli aletler vardır. *In situ* değildir.

2. Raman Dağı Çevresi (Harita: 4)

2.1. Beşiryolu Sırtı-S61/30

Buluntular, Oymataş-Şeyhçoban karayolu üzerinde, Beşiryolu Sırtı'nın (Harita: 4) batı yamaçlarında ve yolun hem üst, hem de altındaki tarlalardan ele geçirilmiştir.

İki yüzeyli aletlerin boyutları genellikle küçüktür. Ele geçirilen 1 adet nacak, form açısından çok güzel işlenmiştir. Levallois olan ya da olmayan yongalar üzerine çontuklu, kenar kazıyıcı ve taş delgi gibi aletler güzel buluntulardandır. Çekirdek buluntularına dayanarak levallois teknolojisi tipik değildir diyebiliriz. Ote yandan, bir adet disk biçimli çekirdek çok tipiktir.

2.2. Kuyubaşı I-S61/31

Kuyubaşı Köyü'nün yaklaşık 1.5 km. güneyinde, karayolunun altında ve yukarısındaki yamaçlarda yapılan toplama sonucunda birçok yontmataş eleman ele geçirilmiştir (Harita: 4).

Burası zengin bir buluntu topluluğu göstermektedir. İri, orta ve küçük boyutlu iki yüzeyli aletler vardır. Küçük boyutlular sayıca fazla olmakla birlikte, bunların bazıları kısmî iki yüzeyli aletleri temsil eder. İki yüzeyliler genel açıdan çok iyi bir işçilik göstermez. Kuyubaşı I'de yonga çekirdekleri fazla olup, tipik levallois işçiliğinden uzaktır. Alt tipleri açısından hem lineal hem de recurrent tipler beraber temsil edilir. Uçlu levallois çekirdekler çok azdır. Dilgi çekirdekleri ise tıpkı diğer Dicle havzası buluntuları gibi olup, arkaik özellik taşırlar. İrili ufaklı yonga ve dilgilerin bir kısmı levallois özellikte olup, diğerleri clacton tiptedir. Küçük boyutlu kısmî iki yüzeyli aletler de muhtemelen bu küçük clacton yongalar üzerine yapılmıştır. Yonga-dilgi aletler açısından çontuklu aletler, dişlemeli aletler, çeşitli tipte kenar kazıyıcılar, yonga üzerine basit ve yonga üzerine dişlemeli ön kazıyıcılar ile bir adet gaga alet ve bir adet kıyıcı alet dikkat çekicidir.

2.3. Kuyubaşı II-S61/32

Kuyubaşı I, buluntu yerinin yaklaşık 300 m. batısındadır (Harita: 4). Hemen yakınında bir petrol kuyusu yer almaktadır. Burası da tıpkı Kuyubaşı I gibi, zengin buluntu topluluğu vermiştir.

İki yüzeyli aletler az sayıda ve Acheuleen tiptedir. 1 adet nacak oldukça iyi işçilik gösterir. Levallois çekirdeklerin çoğu tipik değildir. Bunların çok azı klasik levallois çekirdek karakterindedir. Bol miktarda yonga ve dilgi ele geçirilmiştir. Bir adet vurgaç bulunmuştur. Aletler geniş bir yelpaze gösterirler. Yukarıda adı geçen iki yüzeyli aletler yanında, bir kıyıcı alet, çontuklu aletler, dişlemeli aletler, çeşitli tiplerde taş delgiler, tipik bir levallois uç ve çeşitli kenar kazıyıcılar önemli alet gruplarını oluştururlar.

Geniş bir alet yelpazesinin varlığı, burasının bir istasyon olabilme olasılığını düşündürmektedir. Ele geçirilmiş olan alet gruplarının tekno-tipolojik özelliklerine dayanarak bu topluluğun kısmen Alt ve daha çok Orta Paleolitik özellikler gösterdiği söylenebilir.

2.4. Kuyubaşı III-S61/33

Kuyubaşı II'nin yaklaşık 250 m. kuzeybatısındadır (Harita: 4). 206 No.lu petrol kuyusunun batı tarafında sürülmüş bir tarla ile kuzeye doğru inen yamaçlarda yontmataş aletler bulunmaktadır. Buluntular, sayıca Kuyubaşı I ve II'den daha seyrektr.

1 adet nacak ele geçirilmiş olup işçilik açısından iyidir. İki yüzeyli aletler kabadır. Sadece 1 tanesi çok ince ve narin yapıda olup, olasılıkla Alt Paleolitik Dönemin sonunu (Acheuleen sonu) temsil eder. Levallois çekirdeklerin bir kısmı iyi, bir kısmı da kötü bir işçilik gösterir. 1 adet Paleolitik sonuna tarihlenebilecek dilgicik çekirdeği bulunmuş olup, dönem açısından diğer tüm buluntulara bir tezat oluşturur. Bu çekirdek yassı bir

yonga üzerinde olup, üzerinden baskılama yöntemi ile dilgicikler alınmıştır. Tipolojik açıdan prizmatik çekirdektir. Bölgede Paleolitik sonu ile tarihlenebilecek bir başka buluntu, bu çekirdek dışında tespit edilememiştir. Ancak Paleolitik Dönem sonuna ait olan küçük boyutlu yontmataş elemanların yüzey araştırmasında ele geçirilmeleri de büyük tesadüflere bağlı olabileceğinden, şimdilik bu bölgede Epi-paleolitik Dönem şüphelidir diyebiliriz. 1'er adet kenar kazıyıcı, dişlemeli ve dişlemeli alınlı ön kazıyıcı, diğer küçük buluntulardandır. Ayrıca 1 adet de çakıl vurgaç ele geçirilmiştir.

2.5. Süleyman Çiftliği I-S61/34

Genel olarak Kuyubaşı buluntu yerlerinin güneybatısında, Gerikavra Tepe'nin hemen kuzeyindeki tarlalardır (Harita: 4).

Adı geçen çiftliğin yaklaşık 200 m. güneyindeki tarlalarda yapılan toplama sonucunda hem çekirdeklerin hem de iki yüzeylilerin yoğunluğu dikkat çekmiştir. İki yüzeyli aletler kabadır. Daha önce de Dicle havzasında karşımıza çıkan küçük boyutlu iki yüzeyli aletlerin bir kısmı clacton tip yongalar üzerine yapılmıştır. Bu gelenek, en azından bu yıl için araştırma yapmış olduğumuz alanlar için belirgindir diyebiliriz. Bu iki yüzeyli aletlerin kimisi klasik iki yüzeyli alet tipine, kimisi de kısmi iki yüzeyli alet kategorisine girmektedir. İki yüzeyli aletlerin bazıları, parçanın doğal formu kullanılarak yapılmıştır. Bu durumda böylesi buluntular üzerindeki doğal (kabuk taşıyan) yüzey oranı, yontmaya göre hemen hemen eşit miktardadır. İri aletlerden 1 adet kazma ele geçirilmiştir. Bu alanın çekirdekleri hem levallois hem de disk biçimlidir. Levallois çekirdekler tipik değildir. Öte yandan disk biçimliler teknolojik ve tipolojik açıdan daha iyi işçilik gösterirler. Bunların dışında, çontuklu aletler ve çeşitli kazıyıcılar, diğer buluntulardandır.

2.6. Süleyman Çiftliği II-S61/35

Süleyman Çiftliği II'nin batısındadır. Buluntular Gerikavra Tepe'nin kuzeybatı yamaçları üzerindeki tarlalardan toplanmıştır (Harita: 4).

Ele geçirilen buluntular çok fazla olmamakla birlikte, Süleyman Çiftliği II'nin buluntularından farklı değildir. Buradan iki yüzeyli aletler, levallois çekirdekler ve yonga-dilgi üzerine dişlemeli ve çontuklu aletler bulunmuştur.

2.7. Maharasahrin Dere I-S61/36

Maharasahrin Dere havzası Süleyman Çiftliği'nin ve Gerikavra Tepe'nin batı yamaçlarından başlayarak güneybatıya doğru Ferişa Dere ve Künekeftar Dere ile birleşip Dicle Nehri'ne dökülür (Harita: 4). Maharasahrin Dere'yi besleyen en üst kollardan birisinin başlangıç noktası üzerinde toplama yapılmıştır.

Buradan ele geçirilen iki yüzeylilerden 2 tanesi dışında diğerleri küçüktür. Büyük olanları oldukça kabadır. 1 adet kazma alet ele geçirilmiştir. Çekirdekler arasında klasik levallois tekniği görülmez. 1 adet iki kutuplu dilgi çekirdeği bulunmuştur. Çontuklu aletler ve dişlemeli aletler ile bir adet iri ve kalın kenar kazıyıcı diğer buluntulardandır.

2.8. Maharasahrin Dere II-S61/37

Maharasahrin II'nin yaklaşık 1 km. batısında, Beşiryolu Sırtı buluntu yerinin güney-doğusundadır (Harita: 4). Kuyubaşı Köyü'nden Oymataş Köyü'ne giden bir toprak yolu Maharasahrin Dere'yi geçtiği noktanın hemen kuzeyinde, derenin doğusundaki düzlükte yoğun bir şekilde yontmataş aletlerle karşılaşmaktadır. Bu alanda çok iri çakmaktaşı yumrular gözlemlenmiştir. Bu yörede saptanan önemli bir paleolitik istasyondur.

Ele geçirilen iki yüzeyli buluntularının bir kısmı oldukça iri olup (1 kg.dan ağır), hemen hepsi kaba işçilik gösterirler. 1 adet orta boy kazıma alet ele geçirilmiştir. Bununla birlikte iki adet iri boy kıyıcı alet de dikkat çekicidir. Çekirdekler de tıpkı Maharasahrin I gibi tipik değildir. Levallois olan birkaç adet çekirdek boyut olarak oldukça küçüktür. Küçük buluntulardan çontuklu ve dişlemeli aletler ele geçirilmiştir.

Araştırılan tüm alanda mağara ve kaya sığınaklarına rastlanmamıştır. Yalnızca Batman Çayı'nın doğusunda küçük bir mağara ile karşılaşmıştır. Kara Mağara olarak bilinen ve kaçak kazılarla oldukça tahrip edilmiş olan bu mağara, paleolitik açıdan verimsiz çıkmıştır (Harita: 4).

SONUÇ

Ilisu Baraj Gölü alanında 2001 yılında başlattığımız "Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması", söz konusu alanın Paleolitik Dönem buluntu yerleri açısından verimli olabileceğinin ilk işaretlerini vermiş bulunmaktadır. Zira Keban Projesi'nden bugüne değin yapılan kazı ve yüzey araştırmalarıyla Fırat havzasının zengin paleolitik potansiyeli ortaya konmuşken, bu açıdan Dicle havzası pek fazla bilinmemekteydi. Bu nedenle Ilisu Baraj Gölü alanında, sadece Paleolitik Döneme ait buluntu yerlerinin saptanması ve belgelenmesine yönelik olarak yapılan bu yüzey araştırması, aynı zamanda Dicle havzasında bu amaçla yapılan ilk sistemli Paleolitik Çağ yüzey araştırması olması açısından da önem arz etmektedir.

2001 yılı çalışmaları Diyarbakır İli, Bismil İlçesi ile Batman İli arasında kalan ve Dicle Nehri'nin kuzey kesimini oluşturan alanda sürdürülmüştür. Söz konusu araştırma alanı iki bölümde ele alınabilir. Bunlardan birincisi, Bismil İlçesi'nden Batman Çayı'na kadar olan alandır. Diğeri ise, Batman'ın hemen güneyinde yükselen ve hem Batman Çayı'na hem de Dicle Nehri'ne hakim olan Raman Dağı kütlesidir.

Bu yıl yapılan yüzey araştırması sonucunda Paleolitik Dönem ile ilgili toplam 19 buluntu yeri saptanmış ve belgelenmiştir. Bu 19 buluntu yerinden 11 tanesi Bismil Batman arasında, diğer 8 buluntu yeri ise Raman Dağı'nda saptanmıştır.

Bismil İlçesi ile Batman Çayı arasında ve Dicle'nin kuzey kıyısında kalan alan oldukça geniş olmasına karşın, saptanan 11 buluntu yeri ile ilişkilendirildiğinde, alanın paleolitik açıdan pek de verimli olmadığı düşünülebilir. Ancak söz konusu alan çakmaktaşı hammadde kaynakları açısından oldukça fakirdir. Ayrıca paleolitik buluntu yerlerini içinde bulunduracak olan Kuvaterner (IV. Zaman) Çağa ait dolguların hemen hemen tamamına yakın bir kısmının erozyonla aşınmış olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle paleolitik buluntu yerleri açısından araştırma alanının gerçek potansiyelini göstermediği anlaşılmaktadır.

Bu alanda saptanan paleolitik buluntu yerleri daha çok Dicle Nehri'nin yatağında derinleştiği ve bu nedenle kuvaterner dolguların aşınmadan kaldığı Dicle'ye hakim yüksek tepelerde ve Dicle'nin bazı eski taraçalarında yer almaktadır. Ancak saptanan 11 buluntu yerinin tamamı *in situ* değildir ve yontmataş aletler sürüklenmiş olarak bulunmaktadır. Buluntu yerlerinden 4 tanesi 550 m. kotunun altında, 7'si ise 550-600 m. kotları arasında yer almaktadır. Yine bu alanda Pamukçay ve Salat Çayı boyunca daha kuzeye ve daha yüksek kotlara (750-800 m.) kadar çıkılmış, ancak paleolitik buluntu yerlerinin dağılımı açısından farklı bir durumla karşılaşmamıştır. Yine bu alanda Batman Çayı'na karışan Sinan Çayı boyunca da, daha yüksek kotlara çıkılmasına karşın, durumda bir değişiklik görülmemiştir.

Saptanan 11 buluntu yerinden toplanan yontmataş yüzey malzemesi tamamen Alt Paleolitik Dönem özelliklerini içermektedir. Kısmen Orta Paleolitik'i anımsatan buluntularla da karşılaşmıştır. Buluntular arasında sıklıkla görülen iki yüzeyli aletler, daha çok klasik tiplerden oluşur. Ancak, yonga üzerine yapılan klasik olmayan iki yüzeyli aletlerle de karşılaşmıştır. İki yüzeyli aletler daha çok Orta Acheuleen Döneme ait gibi görünmektedir. İki yüzeyli aletlerin dışında yine yonga üzerine yapılan nacaklar, levallois olan ya da olmayan yonga ve dilgi aletler ile çok sayıda çekirdek buluntular arasındadır. Çekirdekler arasında basit bir ön hazırlık safhasından geçen levallois çekirdeklerle de rastlanmaktadır. Ancak levallois çekirdekler Fırat havzasında karşılaştığımız klasik levallois teknolojisini pek yansıtmazlar. Az sayıda kıyıcı alet ve kazma örneklerine de rastlanmaktadır.

2001 yılı araştırmalarımızın yürütüldüğü diğer alan Raman Dağı, birinci alandan tamamen farklılık gösterir. Ilısu Baraj Gölü alanında yapılan ilk tespit çalışmalarında bu alanda Okçu köyü, Büyükbüziya ve Sincanlı açık hava siteleri, Paleolitik Dönem açısından oldukça önemli merkezler olarak bilinmekteydi (Algaze-Rosenberg 1991:142-143 Fig. 5-6; Algaze et al. 1991:175-240). Dicle'nin önemli kollarından biri olan Batman Çayı'nın üzerinde yapılan Batman Barajı nedeniyle bu alanda, 1990 yılında sürdürülen yüzey araştırmalarında da, Paleolitik Döneme ait önemli mağara ve açık hava siteleri saptanmıştır. Bunlardan Solteni Mağara Orta Paleolitik; Malaliki Mağara Orta, Üst (?) ve Epi-Paleolitik Dönem yontmataş buluntuları vermiştir. Nevela Denik açık hava buluntu yerinde ise, Erken, Orta Paleolitik Dönem yontmataş buluntularına rastlanmıştır (Rosenberg 1992:448-449). Dicle Nehri'nin Türkiye sınırları dışında kalan kısmında da Paleolitik Dönem açısından bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Bu alanda sadece Irak'tan bir açık hava sitesi bilinmektedir. Musul'un yaklaşık 40 km. kuzeybatısında yer alan Eski Musul'da, Dicle üzerinde yapılan bir barajın su tutması nedeniyle, Irak Milli Anıtlar Kurumu büyük bir kurtarma projesi düzenlemiş ve araştırmacılara birlikte çalışma çağrısında bulunmuştur. Bu amaçla 1984 yılının kasım ayında Dicle Nehri'ne karışan küçük bir vadinin tabanında yapılan bir araştırma sırasında yüzeyde Alt Paleolitik Döneme ait iki yüzeyli aletlerin bulunması, başka kanıtların da aranmasına neden olmuştur. Bu buluntu yerinin yaklaşık 100-200 m. uzağında başka iki yüzeyli aletler de saptanmıştır. Toplanan malzeme çok sınırlı olsa da, iki yüzeyli aletlerin formlarından ve özelliklerinden, bölgede bu güne kadar bilinmeyen bir son (üst) Acheuléen'in varlığını ileri sürmenin olanaklı olduğu bildirilmektedir (Inizan 1985: 101 Fig. 1-2).

Raman Dağı'nda yukarıda adı geçen buluntu yerlerine bu yıl yapılan çalışmalarla 8 buluntu yeri daha ilave edilmiştir. Buluntu yerleri Bismil-Batman arasında bulunanlardan farklıdır ve hepsi *in situ* özellikler gösterir. Ayrıca Raman Dağı çakmaktaşı hammadde açısından da oldukça zengindir ve bölgenin birinci dereceden faydalanılan hammadde kaynağıdır.

Saptanan 8 buluntu yerinden toplanan yontmataş aletler, Alt Paleolitik Dönemde bu yörenin yoğun bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Buluntular daha çok Alt Paleolitik, kısmen de Orta Paleolitik Dönem özellikleri göstermektedirler. Bulunan 1-2 şüpheli parça dışında, yörede Üst Paleolitik'ten bahsetmek şimdilik erken olur.

Toplanan yüzey malzemesi içinde iki yüzeyli aletler ilk sırada yer alırlar. Klasik tipler yaygındır fakat büyük ya da küçük yongalar üzerine yapılan klasik olmayan iki yüzeyli aletler de azımsanamayacak kadar çoktur. Bu alanda bulunan iki yüzeyli aletlerin oldukça büyük ebatlarda olduğu ve bazı örneklerin 1 kg. üzerinde ağırlık gösterdiği görülmektedir. Anadolu'da bugüne değin saptanmış iki yüzeyli aletler içinde 1 kg. ağırlığı bulanlar oldukça nadir, hatta rastlanmazken, bu yörede böyle örneklerin varlığı önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çok tipik olabilecek örnekler olmasa da yörede levallois teknolojiye başvurulduğu anlaşılmaktadır. Yonga üzerine yapılan tipik nacaklar ve birkaç kıyıcı alet dikkat çekicidir. Ayrıca levallois olan ya da olmayan yongalar üzerine yapılan aletler içinde kenar kazıyıcılar, dişlemeli ve çontuklu aletler çoğunluktadır. Uç yüzölçümleri nadirdir. Lineal ve recurrent levallois çekirdeklerin yanı sıra rastlanan birkaç disk biçimli çekirdek oldukça tipiktir.

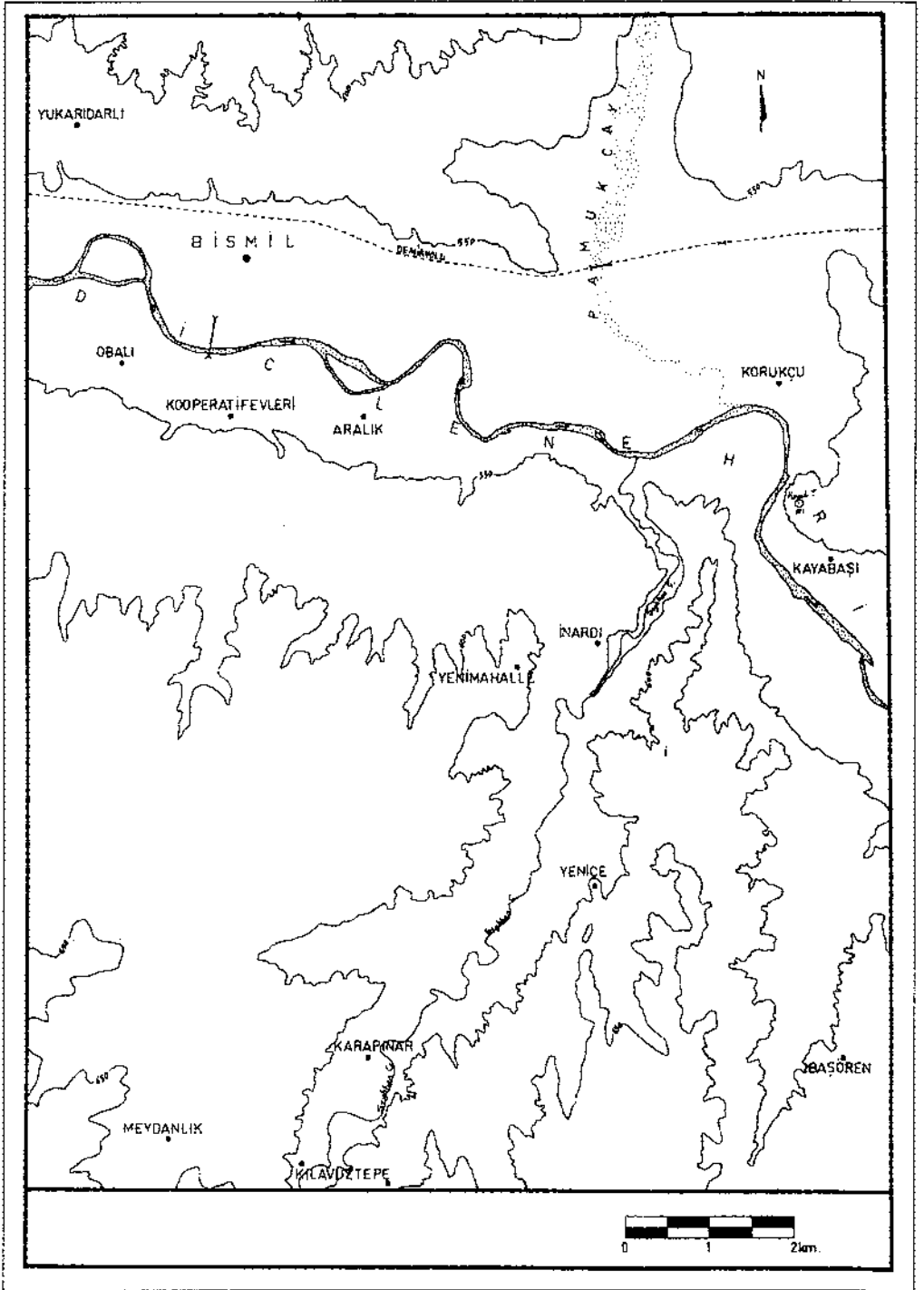
Sonuç olarak Raman Dağı'nın, Paleolitik Dönemin alt ve orta dönemlerinde yoğun bir şekilde iskâna uğradığı ve Raman Dağı'nın tamamının açık bir atölye şeklinde kullanıldığı söylenebilir. Bu yörede önümüzdeki yıllarda devam edeceğimiz araştırmalarla, Paleolitik Dönem buluntu yerleri ve istasyonlarının daha da artacağı kuvvetli bir olasılıktır.

Özetle, Ilısu Baraj Gölü alanının bir kısmında 2001 yılında başladığımız "Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması" önemli ipuçları vermeye başlamıştır. Bölgenin Paleolitik Dönemde elverişli iklim ve çevre koşulları, hammadde kaynakları ve yerleşime uygun alanları nedeniyle paleolitik insanlar tarafından göz ardı edilmediği, gerek saptadığımız buluntu yerleri ve gerekse yüzey buluntularıyla desteklenmiş ve ortaya konmuştur.

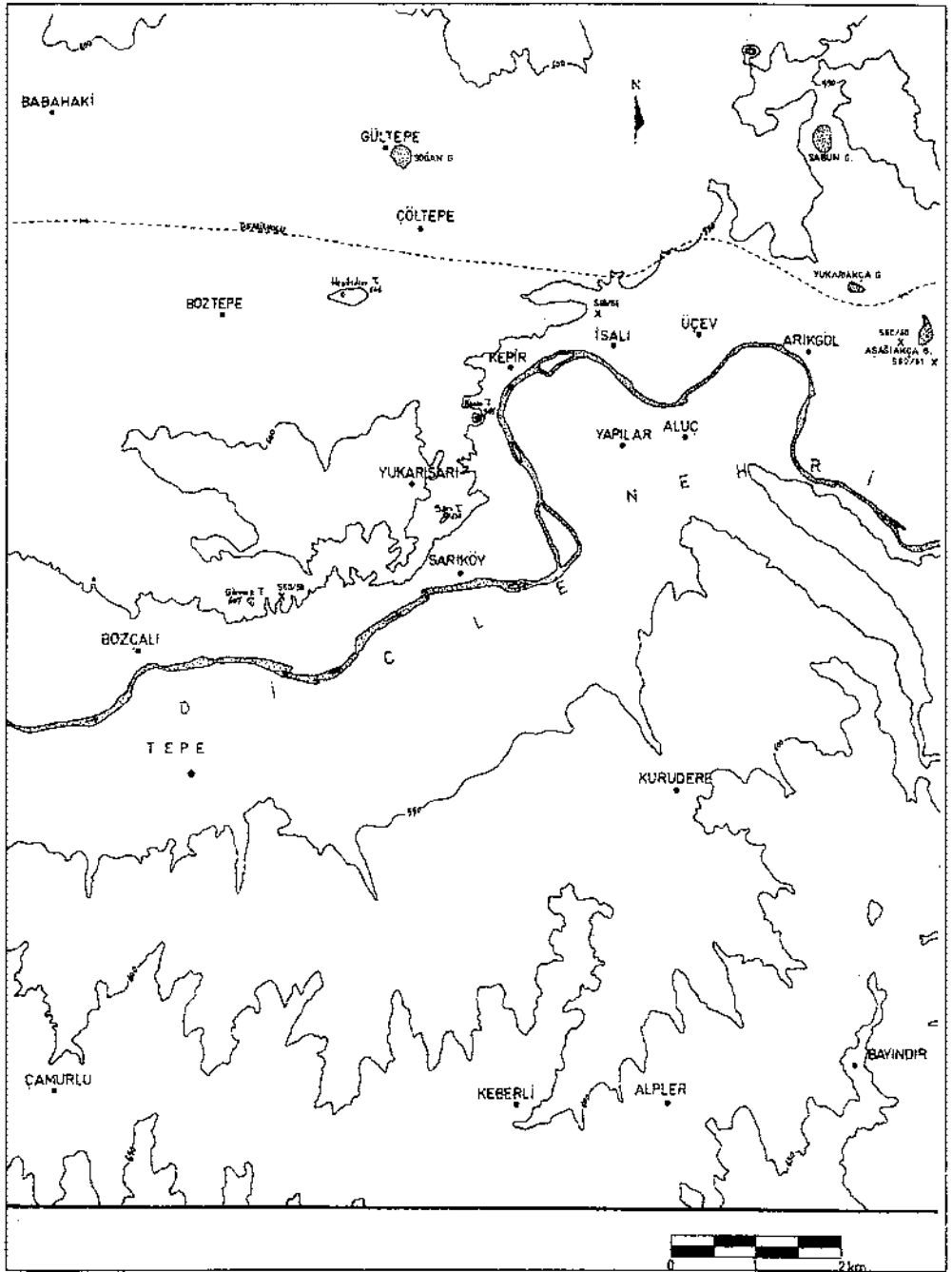
Araştırma alanımızın tamamında yer alan ve uğranılan köylerde yaşlı sakinlerle yaptığımız görüşmeler sonucunda, özellikle Dicle Nehri'nin karşı kıyısında çakmaktaşı yataklarının ve hammadde kaynaklarının çok bol olduğu öğrenilmiştir. Bu nedenle 2002 yılında Dicle'nin güney kıyısında yapacağımız Paleolitik Çağ yüzey araştırmasıyla, çok daha zengin ve önemli paleolitik merkezlerin bulunacağı ve dolayısıyla yörenin paleolitik potansiyeline ilişkin önemli bilgiler sağlanacağı inancını taşımaktayız.

KAYNAKÇA

- Algaze, G.,-M. Rosenberg,
1991, "The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project, 1989", *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 137-161.
- Algaze, G., R. Breuninger, C. Lightfoot and M. Rosenberg,
1991, "The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: A Preliminary Report of the 1989-1990 Seasons", *Anatolica* 17: 175-240.
- Inizan, M.-L., 1985, "Des Indices Acheuléens Sur Les Bords du Tigre dans le Nord de L'Iraq", *Paléorient* 11/1 :101-102.
- Rosenberg, M.,
1992, "The Batman River Archaeological Reconnaissance Survey, 1990", *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 447-460.
- Taşkıran, H., M. Kartal,
1999, "Palaeolithic Survey in the Carchemish Dam Reservoir Region:Preliminary Observations", in *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu ve Karkamış Dam Reservoirs Activities in 1998*, Numan Tuna-Jean Öztürk (eds.), METU-TAÇDAM Publications: 57-62.
- Taşkıran, H., M. Kartal,
2001, "Palaeolithic Survey in the Carchemish Dam Reservoir Region: 1999 Season", in *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu ve Karkamış Dam Reservoirs Activities in 1999*, Numan Tuna-Jean Öztürk-Jale Velibeyoğlu (eds.), METU-TAÇDAM Publications: 515-528.

Harita: 1

Harita: 2

GALATIA BÖLGESİ KALELERİ/YERLEŞMELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2001

Levent Egemen VARDAR*

Ankara çevresindeki, bilgileri çoğunlukla tarihsel verilere bağlı kalan antik çağ kale ve yerleşmelerinin arkeolojik değerlendirmesine yönelik, 1996 yılında başladığımız yüzey araştırmasına 2001 yılında da devam edilmiştir. Çalışmada üç ilin (Ankara-Kırıkkale-Eskişehir), 7 ilçesinde, 11 antik alan belgelenmiştir (Harita: 1).

2001 yılı araştırmalarının ağırlıklı konusu akarsular çevresindeki kaleler ve yerleşmelerdi. Arazi çalışmaları, önceki yıllarda inceleme olanağı bulamadığımız şu alanlarda gerçekleştirilmiştir:

- Ankara'nın batısında kalan Abdüsselam Dağı, 1 antik alan: Gökler,
- Ankara Çayı Vadisi, 2 antik alan: Kesiktaş ve Polatlar,
- Sakarya Vadisi, 2 antik alan: Türktaciri ve Dümrek,
- Porsuk Çayı Vadisi ve güneyi, 3 antik alan: Adahisar, Oğlakçı ve Karacakaya,
- Kızılırmak Vadisi, 3 antik alan: Bahşılı, Büklükale ve Haydardede.

Ayrıca, geçtiğimiz yıl incelenen ancak, plânı konusunda yeterli bilgi elde edemediğimiz Ovabağlar ve Gökçebağ (Tiske) kalelerinin plânları çıkartılmıştır. Yüzey araştırması, fiilen Levent Egemen Vardar (arkeolog), Ali Vardar (şehir plancısı) tarafından gerçekleştirilmiştir.

2001 YILINDA İNCELENEN ALANLAR GÖKLER

Ayaş ilçesi, Gökler Köyü'nün yaklaşık 1.7 km. batısında ve yaklaşık 1450 m. yükseklikte, Abdüsselam Dağı'nın (1615 m.) güney kayalık yamacında, bir doğal mağaranın ağzında ve önündeki terasta antik kalıntılar ve yerleşim tespit edilmiştir (Çizim: 1). İlk kez 1839 yılında Ainsworth¹ tarafından incelenen mağaranın güneye bakan girişi yaklaşık 15 m. genişliğinde ve 12-15 m. yüksekliğindedir. Çok yüksek bir yer olması nedeniyle, doğudan batıya tüm güneyi görüş alanında olup, bu yıl incelenen Polatlar Kalesi ile görsel bağlantısı vardır. Mağaranın derinliği 5.50 m. kadar olup, zemindeki kaya yüzeyi düzleştirilmiştir. Mağara girişten sonra doğuya doğru uzamakta ve birkaç kademeye, daralarak ve yükselerek ilerlemektedir. Doğu dibinde olasılıkla doğal bir baca açıklığı yer almaktadır. Girişi, 5 m. kadar önündeki kayalıkla birlikte oluşturulmuş bir teras üzerindedir. Mağara ağzından batıya yönelik bir duvar tespit edilmiş olup,

* Levent Egemen VARDAR, Arkeolog, Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kazılar Bürosu, 06100 Ulus-Ankara/TÜRKİYE
e-posta: levent.vardar@kultur.gov.tr

1 F. W. Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia*, I, London, 1842, s. 138

yaklaşık 15 m.yi kat ettiği tahmin edilen bu duvarın yarısı izlenebilmektedir. Teras, 13-14 m. genişliğinde olup, boyu 30 m.yi aşan, mağara ağzına paralel, bir teras duvarıyla sınırlanmıştır. Teras duvarı, mağara ağzına doğu yönden gelen bir yola ait olabilecek bir rampayı destekler niteliktedir. Bu bölümde, yüzeyde seramik görülmemiştir. Doğal mağara, önündeki mevcut yapı ve kullanım izleriyle birlikte kutsal bir alan izlenimi vermektedir. Zira olağandışı konumu sonucu mağara cephesi, kilometrelerce uzaktan, farklı yapısıyla görülebilmektedir. Mağaranın 30-40 m. önündeki yamaç yerleşmeye uygun olup görülen çok sayıdaki yapı kalıntıları, burada bir yerleşim bulunduğunu göstermektedir. Yapılar, harçsız, iri taşlar temelde kullanılmak suretiyle, moloz taşlardan inşa edilmiştir. Yapıların köşeleri diktir. İzlenebilen belirgin yerleşim alanı 1 dönümden fazla değildir. Bu alanda ise Kalkolitik Çağ ve Geç Roma/Bizans Dönemine ait çok sayıda seramik gözlenmiştir.

KESİKTAŞ

Sincan İlçesi'ne bağlı Kesiktaş Çiftliği yakınlarında, kuzeyden akan Ovaçay'la, doğudan akan Ankara Çayı'nın birleştiği mevkide bir kaya manastırı yer almaktadır. Ankara Çayı'nın güneyindeki sarp ve yüksek kayalığın iki farklı kesiminde, kayaya oyma yerleşim kalıntıları, literatürde Zir ve İstanos isimleri altında bilinmektedir² (Çizim: 2). İki ayrı bölümden oluşan yerleşime, çay ile demiryolu arasından yaklaşılabılır. Bunlardan mevcut dolgu seviyesindeki ilk kayaya oyma mekâna, 130 cm. genişliğinde ve 120 cm. yüksekliğinde bir kapıdan girilir. Mekân L biçimli olup, derinliği 550 cm. genişliği ise 425 cm. olarak ölçülmüştür. Yüksekliği ise 180 cm.dir. Mekânın kapının karşısına gelen dip bölümünün 110 cm.lik kısmı, ahşap hatıllarla ayrılmıştır. Bu tek gözlü mekânın kuzeyinde, çaya yakın ve daha yüksek kesimde ise ikinci ve ana yerleşimin girişi bulunmaktadır (Çizim: 3). Girişe, dar kaya yüzeyinin biçimlendirilmesiyle oluşturulmuş basamaklarla ulaşılmaktadır. Girişteki kapı 100 cm. genişliğinde ve 150 cm. yüksekliğindedir. Kısmen tahrip edilmiş kapının iç pervazı profillidir. İçeride iki ana mekân algılanır. İki, kapının karşısına gelen ve uzunluğu 15 m.ye yaklaşan koridor ve ona açılan mekânlardır. Koridorun en geniş kesimi 240 cm., yüksekliği ise 190 cm.den alçalmaktadır. Tavani tonoz şeklinde olup, ortası yüksek, kenarları basıktır. Koridorun güneyinde 4, kuzeyinde ise 1 mekân bulunmaktadır. Plândaki C mekânını ise şapel olarak tanımlamak yanlış olmaz. Şapelin profilli lento ve sövelerinden oluşan giriş kapısı, mimarideki özeni yansıtır. Lento üzerinde Yunanca bir yazıt vardıysa da, çok tahrip olmuş demektir. Ana kapının hemen kuzey yanından, 65 cm. genişliğinde bir geçitle 2. bölüme ulaşılır. Burada da genişliği 200 cm.den giderek daralan ve yüksekliği 170 cm.den alçalan, boyu 14 m.yi aşan bir koridor bulunmaktadır. Koridorun hemen hemen ortasında 180 cm. genişliğinde bir pencere bulunmaktadır. Bu pencere kuzeye yönelik olup, bitişiğinde birleşen iki çaya bakar. Koridorun sonuna genişleyen bir mekân yapılmıştır. Dışarıya açılan kaya yarığı ise tuvalet olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin çok yakın bir benzerini, 1996 yılında incelediğimiz Güzelcekale'de belirtmiştik. Kesiktaş Erken Bizans Dönemi kaya yerleşimi, anlaşıldığı kadarıyla, yaşamın tüm gereksinimlerini karşılayabilecek tarzda, muhtemelen bir inziva yerleşmesi olarak biçimlendirilmişti. Yerleşmenin kendisi ve yer aldığı iki çayın birleşme mevki doğal konumu itibarıyla, Ankara metropoliten alanı için koruyucu ve iyileştirici önlemlerin mutlaka alınması gereken tarihi ve doğal bir potansiyel değerdir.

Söz konusu kaya yerleşimin yamacında yer aldığı tepenin üzerinde, ancak 250 m. gerisindeki düzlükte uzunluğu 160 m., genişliği ise 75 m. boyunda, kalınlığı 90-110 cm. arasında değişen, köşesi yuvarlatılmış "L" şeklinde bir duvar belirlenmiştir. Kısa ve uzun kenarların arasında 13,5 m.lik bir açıklık vardır. Olması beklenen diğer iki yan ise belirlenememiştir. Duvar tekniğinde iri, yassı bloklar yanlarda olmak üzere araları moloz taşlarla doldurulmuştur. Duvardan başka, çevrede herhangi bir bulguya rastlanma-

2 K. Belke - M. Restle, *Galatien und Lykaonien, Tabula Imperii Byzantini* 4, Wien 1984, s. 181

miştir. Ne bir yapı izi ne de bir küçük buluntu görülememiştir, inşası tamamlanmamış izlenimi verir. Bu bakımdan işlevi belirlenememiştir, ancak tek ipucu boyutlarıdır.

BAHŞILI

Kırıkkale İli, Yahşihan İlçesi, Bahşılı Beldesi'nin yaklaşık 2.5 km. güneyinde, 916 rakımlı Ortakale Tepe üzerinde kale kalıntıları yer almaktadır. Tepenin son bölümü 20-30 m. yüksekliğindedir. Kale, Kızılırmak'ın (Halys) 1 km. batısında kalmakta ve Kızılırmak Vadisi'nin kuzey, doğu ve güneyini kontrol etmektedir. Tepe Üzeri kısmen kayalıktır. Kuzey ve güneydeki kayalıklar arasında uzunluğu yaklaşık 130 m. ve yaklaşık 100 m. genişliğinde bir alan, etrafı duvarla çevrilerek iskân edilmiştir (Çizim: 4). Yaklaşık 1 hektar büyüklüğündeki düz alan, kabaca iki teras halindedir. Kalenin genel plân biçimi armudidir. Duvar temelleri güney-güneybatı yanda görece iyi korunmuştur. Bu yönde yaklaşık 60 m.lik bir bölümü izlenebilmektedir. Bölgenin çoğu kale/yerleşmelerinde olduğu gibi burada da kayalıklar, araları bir duvarla birleştirilmek suretiyle, savunmanın bir parçası olarak kullanılmıştır. Duvar temellerinde uzunluğu 70, yüksekliği 30 cm.yi geçmeyen biçimsiz taşlar kullanılmış olup, yüzeyde tek sıra halinde izlenmektedir. Bu bakımdan duvar kalınlığı tespit edilememiştir. Yapının girişi belirlenememekle beraber, uygun eğiminden ve yaklaşım kolaylığından dolayı, doğudan güneye doğru ilerleyen rampada aranması yararlı olur. Sur üzerinde bir kule saptanamamıştır ve içinde belirgin bir yapı kalıntısından söz edilemez. Ancak, yapılara ait olması gereken, dağınık halde döküntü taşlar izlenmektedir. Ayrıca çok sayıda, birkaçı yeni kazılmış, kaçak kazı çukurları görülmektedir. Ulaşım kolaylığı ve kısmen gözden uzak olması, bu tür bir tahribata olanak yaratmaktadır. Yakın çevresinde yerleşme izlerine rastlanamamıştır. Seramik buluntular Demir Çağı, Hellenistik ve Bizans Devrine tarihlenmektedir. Yerleşme, olasılıkla Kızılırmak'ın batı yakasından geçen yol güzergâhı üzerindeydi. Kalenin yaklaşık 25 km. güneyinde kalan Büklükale mevkiinde ise Kızılırmak'ı aşan diğer bir geçiş noktası yer almaktadır. Büklükale'de, ırmağın batı yakasında, kuzey-güney yönünde giden bir antik yol kalıntısı saptanmıştır.

HAYDARDEDE

Kırıkkale İli, Keskin İlçesi, Haydardede Köyü'nün 1 km. güneybatısındaki "Kekli-kasarı" mevkiî incelenmek istenmiş, ancak köylülerin tavsiyesi üzerine 2001 yılında öncelik, yine köylülerin yer göstermesi suretiyle, aynı yönde fakat köye daha yakın, 300-400 m. mesafede bir tepeye verilmiştir. Tepe, yaklaşık 1250 m. rakımlı olup, yaklaşık 40 m. yüksekliktedir. Köyün de yer aldığı kuzeydoğu yönüne doğru yöneliktir. En yüksek bölümde yaklaşık 40 x 11 m. boyutlarında bir kayalık yer almaktadır. Bunun doğusunda ise yaklaşık 25 x 35 m. boyutlarında, kuzey yanı düz, güneyi ise doğuya eğimli bir alan bulunmaktadır. Yaklaşık yarım dönümlük bir alanın kullanıldığı düşünülebilir. Eğimli alanın ortasında, 9 m. çapında bir kaçak kazı çukuru yer almaktadır. Düzlüğün kuzey yanında, kısmen kaya yüzeyde, belli belirsiz temel izlerinden söz edilebilir. Ancak bu yanda, kuzey eğimde çok sayıda dağınık, olasılıkla yapı taşı, dikkat çeker. Sur niteliğinde bir duvar saptanamamış olmakla beraber, yoğun kayalardan da fazlaca bir duvar inşasına gerek olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda tek evrelî ve belki kısa süreli bir iskândan söz etmek daha uygun olabilir. Ayrıca köylüler, köyün kuzeyindeki alandan küpler çıktığını belirtmektedir.

BÜKLÜKALE

Kırıkkale İli, Keskin İlçesi, Kızılırmak (Halys)'ın doğu kıyısındaki Köprüköy'ün karşısında, ırmağın batı yakasındaki 800 m. rakımlı bir tepe üzerindeki kale ve yerleşim alanı incelenmiştir. Söz konusu alan, gerek günümüzdeki Ankara-Kırşehir yolunun, gerekse bitişindeki Çeşnigir Köprüsü'nün de yer aldığı antik bir yol üzerinde olması nedeniyle, birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Literatürde yabancı araştırmacılar-

ca "Tcheshnir", "Tscheschnagir" v.s. başlıkları altında köprüden söz edilmektedir³. Köprü'nün bitişiğindeki arkeolojik alan, 1990 yılında ekip üyelerimizin girişimleri sonucu Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 27/03/1990 tarih ve 1177 sayılı kararı ile sit alanı olarak belirlenmiştir. Tepe, Kızılırmak'tan 80 m. yüksektedir. Bu alanda yerleşmenin krokisine yönelik ölçümler alınmıştır (Çizim: 5). Boyu 130 m.yi bulan, genişliği ise 50 m.ye yaklaşan bir alan, tepe düzlüğünü oluşturur. Kalenin doğuya ve güneye bakan yanlarının mevcut kayalarla birlikte daha muhkem olduğu, buna karşın kuzey ve batı yönlerinin yumuşak eğiminden dolayı yerleşime daha müsait olduğu söylenebilir. En belirgin sur duvarı, 27.5 m. boyunca, Kızılırmak tarafında, kuzey-güney yönünde izlenmiştir. Duvarın güney ucu 90 derecelik bir köşe yapar, bunun da 375 cm.lik bir bölümü ölçülebilmektedir. Surun bu bölümünün blok taşlardan iyi bir işçilikle yapıldığı görülmektedir. Tepe platformunun batı kenarında, boyları 125 cm. ile 240 cm. arasında değişen 4 adet kayaya oyulmuş mezar vardır. Tepenin güneybatı yanında, üsttekinden 5-6 m. düşük, üzerinde ağıllı harabelerini yer aldığı ikinci bir teras bulunur. Tüm tepede, özellikle görece düşük eğimli batı yamaçında yüzeyde yoğun seramik gözlemlenmiştir. Seramiklerin İTÇ, OTÇ ve Hellenistik Döneme ait olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, kalenin batısından geçen 310 cm. genişliğindeki taş parke yolun 33 m. lik bir kesimi açıkça izlenebilmektedir. Bu kırsal yol, antik bir yol güzergâhının işareti olarak değerlendirilmelidir. Gerek kale gerekse çevresindeki iskân alanı, uzun süreli bir araştırmaı gerektirecek nitelik ve değerdedir.

POLATLAR

Sincan İlçesi, Polatlar Köyü'ne bağlı 890 m. rakımlı Kaletepe üzerinde görece iyi korunmuş bir kale harabesi yer almaktadır. Kale, 500 m. kadar batısından geçen Ankara Çayı'ndan 125 m. yüksektedir. Ankara-İstanbul demiryolu, kale ile çay arasından geçmekte olup, Esenkent İstasyonu kaleye 1 km. mesafededir. Kalenin kuzeybatı ve güneybatı yönlerinde iki büyük açık taş ocağı bulunmaktadır. Güneydoğu yön hariç, tüm yamaçları dik eğimlidir. Boyu yaklaşık 80 m. ve genişliği 35 m. olan kale, doğu-batı yönde uzunlamasına inşa edilmiştir (Çizim: 6). Kuzeybatı yönde sur dışında, yaklaşık 2 m. alttaki bir teras da 36 m. boyundaki surla çevrilmiştir. Bu ikinci duvar, ana surdan yaklaşık 25 m. uzakta olup, kayalara bağlanarak korunaklı bir teras alanı yaratılmıştır. İlk kapı bu alana açılmakla beraber, 2. kapı doğrudan kale dışına çıkışı sağlamaktadır. Sur genişliği 220 cm.den az olmayıp, genellikle orta büyüklükte taşlarla kuru teknikte, dolgu duvar olarak inşa edilmiştir. Sur üzerinde 11 tane yarı yuvarlak kule saptanmıştır. Burçlar, doğu ve batıdaki kısa kenarlara üçer, kuzey ve güneydeki uzun kenarlara dörder adet gelecek biçimde plânlanmıştır. Burçlar sur duvarı ile birleştiğinde, çapı 250 cm.den az olmamak üzere yarı yuvarlak bir mekân, kullanım alanı elde edilmiştir. Burçların dıştan dışa taban çapları 6 m.ye yaklaşmaktadır. Sur üzerinde, kulelere bitişik olmak üzere, biri kuzeybatı köşede, diğeri ise kuzey yanın doğusunda yer alan kapılar görülebilmektedir. Kapı genişlikleri ilkinde 230 cm., ikincisinde ise 190 cm. olarak ölçülmüştür. Yaklaşık 2300 m² büyüklüğündeki kale iç alanı düz sayılmalıdır. Bu alanda birkaç belirgin yapı, temelleri seviyesinde izlenebilmektedir. Bu yapılar dik köşelidir. Kale dışında yerleşime en uygun alan kalenin güney bitişiğindeki terastır. Kalenin güney duvarının yıkıntı halindeki batı yarısında ya doğrudan dışarı açılan ya da kule girişi olabilecek bir kapı köşesi de belirlenmiştir. Yapım özellikleri açısından ve yüzeydeki seramik örneklerin de katkısıyla, kalenin belki geç antik döneme, ama Bizans Dönemine ait olduğu söylenebilir.

3 K. Humann-D. Puchstein, *Heisen in Kleinasien und Nordsyrien*, Berlin 1890; s. 48, 49; P. Lucas, *Voyage du sieur Paul Lucas fait par ordre du roi dans la Grèce l'Asie Mineure, la Macédoine et l'Afrique*, Amsterdam 1714 I, s. 122
W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor (Royal Geographical Society, Supplementary Papers IV)* London 1890 (tıpkı basımı) Amsterdam 1962; s. 218
A. D. Mordtmann, *Anatolien-Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien (1850-1859)*; Hannover 1925; s. 517.

TÜRKTAÇIRI

Polatlı İlçesi, Türktacıri Köyü'nün 2 km. kuzeyindeki 882 m. rakımlı Kaletepe'de yapı kalıntıları yer almaktadır. 500 m. batısından akan Sakarya Irmağı'ndan (Sangarios) yüksekliği 140 m. kadardır. Güneyi dışında tüm yönlerde çok dik bir eğim vardır. Tepenin en üst noktasının doğu yamacında boyu 60 m. ye ulaşan duvarlar ve temelleri izlenmektedir (Çizim: 7). Bu yapı kalıntıları olasılıkla diğer yönlerde de mevcuttu, ancak yoğun erozyon nedeniyle aşağı yukarı hiçbir iz kalmamıştır. Doğudaki en belirgin ve doğrusal duvar 36 m. boyundadır ve bu haliyle bir sur işlevindedir. Bu duvar kuzeyde dik bir köşe yapar ve 7 m. daha ilerler. Yapının geneline bakıldığında dik köşelerle girinti çıkıntılı bir plân elde edilir. Plânda dikkati çeken bir başka özellik, doğu surunun gerisinde, iç alanda izlenebilir: Surun 6.70 m. içerisinde ve ona paralel duvarla sur, yine birbirine paralel duvarlarla birleştirilerek odalara ayrılmıştır. Mekânların boyu sabitken genişlikleri 3.05 m. ile 5.90 m. arasında değişmektedir. Bu mekânlardan beş tanesi belirgindir. Güneydoğu köşedeki duvarlar ise belki bir anıtsal kapıya ait olabilir. Ancak bu bölümde eğim diktir. Duvar temelleri yer yer genişletilerek çeşitli platformlar yaratılmıştır. Örnekleri güney yanda izlenebilir. Bunlar olasılıkla ana surun içinde yer alıyordu. Yapının genişliği hakkında fikir verebilecek son ip uçları, güneybatı yanda görülebilen duvar temelleri ile yapı taşı örnekleridir. Yüzeyde çok seyrek olmak üzere, üç seramik örneğe rastlanmıştır. Yapı, plân ve teknik özellikleri ile Roma Dönemine tarihlendirilebilir. Kalenin güneyinde kalan düz tepelerde arkeolojik bir ize rastlanamamıştır.

DÜMREK

Eskişehir İli, Mihaliçcik İlçesi, Dümrek Köyü'nün 1 km. kadar doğusunda, Sakarya Irmağı'nın (Sangarios) batı yakasındaki Kalebaşı Tepe'nin rakımı 700 m.dir (Çizim: 8). Güneydoğusundan yaklaşan ırmak, kuzeyinden geçerek batıya yönelir. Böylece tepe bir tür yarımada halini alır. Kale, ırmaktan 100 m.den fazla yüksektir. Güneybatısı dışında tüm yönler sarp ve kayalıktır. Tepenin kıyıya yakın doğu zirvesinde, doğal savunma avantajlarını en etkin biçimde kullanarak, yaklaşık 70 m. boyunda ve 30 m. genişliğinde kayalık bir alan, kale olarak düzenlenmiştir. Alanın savunma ihtiyacı özellikle güneybatı-batı yönde olduğu için, görülebilen sur kalıntıları da bu yöndedir. Diğer kesimlerde sur duvarları ya kayalıklar üzerinden gitmekte ya da yakın kayaları birbirine bağlamaktadır. Batı yönde, biri en üst seviyede, diğeri eğimde olmak üzere iki farklı teknikte ve iki ayrı döneme ait en az üç ayrı duvar belirlenmiştir. Orta ve küçük boy taşlarla, harç kullanılarak inşa edilen iç duvar olasılıkla Bizans Dönemine aittir. Bunun dışındaki iri ve düzgün bloklarla yapılmış duvar ise daha erken evreden kalmış olmalıdır. Bu iç içe, birbirine paralel ama farklı dönemlerde inşa edilmiş duvarlar batı yönde kavisle 45 m.lik bir mesafeyi kat eder. Bu iki duvar arasında boyutları 320-430 cm. arasında üç, yarı yuvarlak sayılamayacak derecede kavisli granit bloklardan oluşan temel dikkat çekmektedir. Birbirleriyle ilişkisine bakılırsa bir nevi kule işlevinde oldukları düşünülebilir. Bu "olası" kulelerin dışında, 2 m. enindeki geç dönem surunun güney yanında bir yarı yuvarlak kule varlığından söz edilebilir. Bu kulenin gerisinde, surun içindeki kaçak kazı çukurunda, yassı ve çokgen taşlarla harç kullanılarak yapılmış, sıvalı yapı kalıntıları görülebilir. Seramik buluntuların da katkısıyla yapının en az iki evresi saptanmıştır. Geç evrenin özellikle Bizans Dönemine ait olduğu söylenebilir; ancak granit blokların da kullanıldığı duvarın tarihlendirilmesine temkinli yaklaşmalıdır. Zira incelenen kalenin 300-400 m. kadar güneybatısında gördüğümüz, monoblok kayaya biçimlendirilmiş basamaklardan oluşan "merdivenkaya", Kybele tapımına ait bir kutsal alanın ögesi idi. Görülebilen dört basamak ve tepedeki Kybele kaya tahtı, Anadolu'da diğer örneklerle benzerlikler gösterir⁵. Bu bakımdan, kalenin de Hellenistik/Roma evreleri öncesine ait bir başka kullanımı olabileceğini göz ardı etmemek gerekir. Ayrıca, ka-

5 Alaçahöyük'teki Çerkes Kalehisar Dağı, "Die Hethiter und ihr Reich, Das Volk der 1000 Götter", sergi kataloğu, Bonn 2002, s. 109

lenin doğusunda, dışında kalan alanda da yerleşme izlerine rastlanmıştır. Kalebaşitepe'nin yaklaşık 1 km. güneybatısında yer alan Büyükaletepe'de önümüzdeki yıllarda çalışmalarımız sürecektir. Dümrek Kalebaşı'nın kuşuçuğu 5 km. güneyinde, Sakarya'nın batı kıyısında, boğaz girişinde 1996 yılında incelemiş olduğumuz Çağlayık Kalesi'yle birlikte değerlendirilmesi yararlıdır. Sakarya'nın düzeyi, Çağlayık'tan Dümrek'e kadar, yaklaşık 8 km. dar ve derin Çağlayık Boğazı'ndan geçerken yaklaşık 70 m.lik bir düşüşe uğrar. Çağlayık Boğazı ve onu çevreleyen tepelerin oluşturduğu kayalık doğal çevre dikkate değerdir.

Seramik buluntular ise İTÇ, OTÇ, Demir Çağı ve Bizans Dönemine aittir.

OĞLAKÇI

Eskişehir İli, Sivrihisar İlçesi, Oğlakçı Köyü'nün 3.5 km. kuzeybatısındaki 889 m. rakımlı Asarkale Tepe'de antik yerleşme izleri saptanmıştır. Güneyinden akan Asar Dere'den 50 m. kadar yüksektedir. Kale ve çevresindeki kalıntılar üç başlıkta toplanabilir: Kale, güneyindeki höyük ve batısındaki yamaç yerleşmesi. Kalenin yer aldığı tepe yüksek sayılmamakla beraber sarp bir kayalık olup, en üst kesiminde yaklaşık 40x30 m. boyutlarında bir alanın etrafı surla çevrilidir (Çizim: 9). Yaklaşık kare plânlı kalenin tüm yanlarında duvar kalıntıları temel seviyesinden izlenebilmektedir. Duvarlar doğrusal hatlar izler. Bu duvarlardan en belirgin olanları batı ve güney yanlarda yer almaktadır. Duvarların dış yüzlerinde düzgün, dörtgen, orta büyüklükte bloklar kullanılmıştır. Batı yandaki sur kalınlığı 205 cm.dir. Bu duvarın 13.5 m.lik bölümü belirgin olup, kuzey ucunda olasılıkla yuvarlak bir kulenin yarısı olması muhtemel temeller saptanmıştır. Güney yandaki 15 m.lik duvarın batı ucunda da benzer bir mimarî düzenleme olasıdır. Aynı duvarın doğu köşesi yakınında ise 165 cm. genişliğinde bir kapı saptanmıştır. Bu duvarın dışında ve ona paralel olmak üzere, teras amacıyla, destek duvarları yapılmıştır. Kuzey yanda ise birbirinden 240 cm. uzaklıktaki iki taş sırası, olasılıkla aynı duvara ait olmalıdır. Kale iç alanındaki kaçak kazılarda yassı taşlarla, yatay sıralar halinde, harçlı ve tuğla katkılı, yüzeyi sıvalı, dik köşeli duvarlar açığa çıkarılmıştır. Kalenin doğusundaki düzgün alt teras ise iskâna çok uygundur. Kalenin Hellenistik/Roma Döneminden Bizans Dönemine kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kalenin güney yönünde, hemen önündeki 10 m.lik alçak tepede ise yapılan kaçak kazılarda çok sayıda seramik ortaya çıkarılmıştır. Aralarında Kaikolitik Çağ, Demir Çağı ve Hellenistik Döneme ait örnekler vardır. Bu höyük ve çevresindeki yerleşim alanının daha batıya doğru, geniş bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır. Hatta antik yerleşimin bir bölümünün mevcut göletin, özellikle gövdesi altında kaldığı sanılmaktadır.

KARACAKAYA

Eskişehir İli, Sivrihisar İlçesi, Karacakaya Köyü'nün 1.5 km. güneydoğusundaki Hisar Tepe 1200 m. rakımlıdır. Çevresindeki düzlükten 60-80 m. kadar yüksektedir. Tepe kayalıktır. Üzerindeki kalıntılar literatürde Soman Hisar adı altında çeşitli vesilelerle zikredilmekte olup, bazı gözlemlere yer verilmektedir, ancak bu alana ilişkin gerçekleştirilmiş bir araştırmaya biz rastlayamadık. Tepenin en üstünde yer alan 400-500 m²lik sarp kayalığın etrafındaki küçük bir iskâna uygun alan, olası bir surla çevrelenmiştir (Çizim: 10). Alanın genişliği kuzeydoğu yönde 40 m.yi aşarken diğer yanlarda bu genişliğe yer yoktur. Sur duvarı belirgin olarak tüm çevrede izlenemez, ancak güneydoğu yanda görece izlenebilir. Kayalığın kendisi 10-12 m.lik yüksekliği ile zaten duvar gibidir. Bunun iç kesiminde geniş bir kaçak kazı çukuru, belki bir sarnıca ait olabilir.

Doğudaki kayalığın kuzey ve güney yanlarında, iki ayrı alanda kaya yüzeyinde değişik boyutta ve biçimde nişler belirlenmiştir (Çizim: 11). Bu Kybele tapım nişleri mevcut literatürde yer almamaktadır. Oysa yerleşimin varlığının nedeni olasılıkla, belirtilen nişlerden oluşan kutsal alandı. Örneğin kuzeydoğu kaya fasadında, yerden 60 cm. kadar yüksekteki altın gerisinde, aynı ekseninde, enleri 55-62 cm., yükseklikleri 40-57 cm. arasında değişen üst üste üç niş yer almaktadır (Çizim: 12). Benzer bir tapım ala-

nı güneydoğu yönde de belirgindir. Diğer yandaki düzenlemeye ek olarak burada, niş içinde Kybele heykelciğinin bulunduğu dübel izleri de görülebilmektedir. Seramik buluntular yoğunlukla Hellenistik Döneme aittir. Aynı dönem seramikleri kalenin güneybatısındaki yamaçlarda da izlenmektedir.

ADAHISAR

Eskişehir İli, Mihalıççık İlçesi, Adahisar Köyü'nün 500 m. batısındaki Kaletepe 856 m. rakımlıdır. Porsuk Çayı (Tembris), güneyi dışında tüm çevresini dolaşır. Çaydan 110-120 m. yüksekte, konik bir tepe üzerindeki düz bir alan yerleşim amacıyla düzenlenmiştir. Vadi tabanında olmasından dolayı, su ve tarım olanakları geniştir. Çevresindeki çay ve sarp tepe ise savunma avantajı yaratır. Bu bakımdan uygun bir yaşam alanıdır. Tepe üzerinde, boyu 200 m.yi aşan, genişliği ise 75 m.ye yaklaşan bir yerleşim alanının etrafı, genişliği ağırlıkla 220 cm. olan bir surla çevrelenmiştir (Çizim: 13). 1/3 oranındaki ince, uzun yapı vadiye paralel olarak, doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiştir. İçinde yapı kalıntıları gözlemlenmektedir. Surda orta boy sayılacak taşlar kullanılmıştır. Sur üzerinde tüm yönlerde kule izlenimi veren mimari düzenlemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak güney suru üzerindeki yarı yuvarlak çok sayıdaki kule belirgindir. Malzeme ve teknik özelliklerinden dolayı geç devir özellikleri gösterir. Kale kapısı olasılıkla az eğimli kuzeydoğu köşede yer almaktadır. Yüzeydeki seramikler de aynı özelliktedir. Kale ve içindeki yerleşimin, Bizans Döneminin bölgedeki önemli bir merkezi olduğu söylenebilir. Ancak kale iç alanında Demir Çağı ve Hellenistik Dönem seramik buluntuları da gözlemlenmiştir.

2000 YILINDA İNCELENEN ALANLARDAKİ ÇALIŞMALARIN DEVAMI OVABAĞLARI

Ayaş ilçe merkezinin 2 km. batısındaki Ovabağları mevkiinde, 860 m. rakımlı tepe üzerinde, kale yer almaktadır. Doğu ve kuzeyinden geçen Ayaş Çayı'ndan 60 m. yüksekliğindedir. Güneyden ise yüksekliği 15-20 m. kadar olup, ulaşımı kolaydır. Tepe üzerinde, en yüksek noktada, uzunluğu 71 m., genişliği 48 m. boyutlarındaki düzlüğü, bir duvar çevrelemektedir (Çizim: 14). Yaklaşık 185 m. uzunluğundaki bu duvar, kısmen doğu, özellikle güney, kısmen de güneybatı yönde koruna gelmiştir. İzlenebilen bölümün uzunluğu 80 m.yi aşmaktadır. Diğer bölümlerde ise yer yer izlenebilmektedir. Böylelikle tüm surun %45'i görülebilir durumdadır. Sur üzerinde bir kule varlığı belirlenmemiştir. Duvarın yüksekliği, en iyi korunmuş kesimlerde 40 cm.yi geçmez. Genel olarak surun enini tespit etmek mümkün olmamıştır. Harç kullanılmadan, orta büyüklükteki çeşitli taşlardan, kabaca işlenerek, kuru teknikte inşa edilmiştir. Duvarın planı kuzeye doğru daralan, güneye doğru genişleyen, armudi bir oval biçimdedir. Duvar üzerinde belirgin bir kapı görülememekle beraber, güneydoğu yönde, iç içe denilebilecek, birbirine paralel iki duvar belirlenmiştir. Bu iki duvarın, kaleye girişi sağlayan bir geçidi oluşturduğu düşünülebilir. Eğer burası bir "giriş" ise, "kapı"nın kale dışındaki genişliği 130 cm. kale iç yönünde ise 190 cm.dir. Bu mimari gözlemi, tepenin topografik özelliği de destekler niteliktedir. Zira olası "kapı"nın önündeki eğim, tırmanış için en uygundur ve önündeki vadinin içine doğru yönelir. Tepe üzerindeki düzlükte yer yer kayalıklar görülmektedir, ancak bu kayalıklar kale iç alanında hareketi engelleyen bir özellik göstermez. Aksine, kuzey yanda, sur dışında yoğunlaşan kayalar, arazinin dik eğimi ile birlikte, bir savunma avantajı yaratmaktadır. Kale iç alanında, moloz taşlı ve harç kullanılarak inşa edilmiş mekânlar görülebilmektedir. Kalenin hemen hemen merkezinde, yaklaşık 6 x 8 m. boyutlarında moloz taşların harçla birlikte kullanılması suretiyle inşa edilmiş bir sarnıç belirlenmiştir. Sarnıcın görülebilen derinliği 170 cm.dir. Yüzeyde görülen seramik buluntuların da katkısıyla, Roma ve Bizans dönemlerine tarihlendirmek olasıdır.

GÖKÇEBAĞ

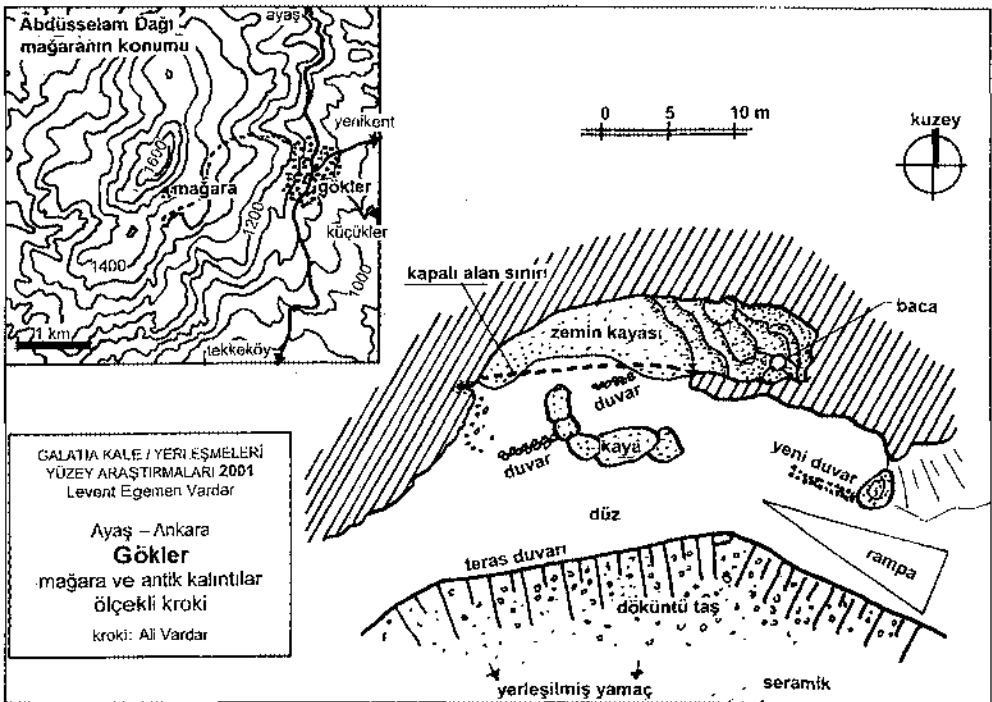
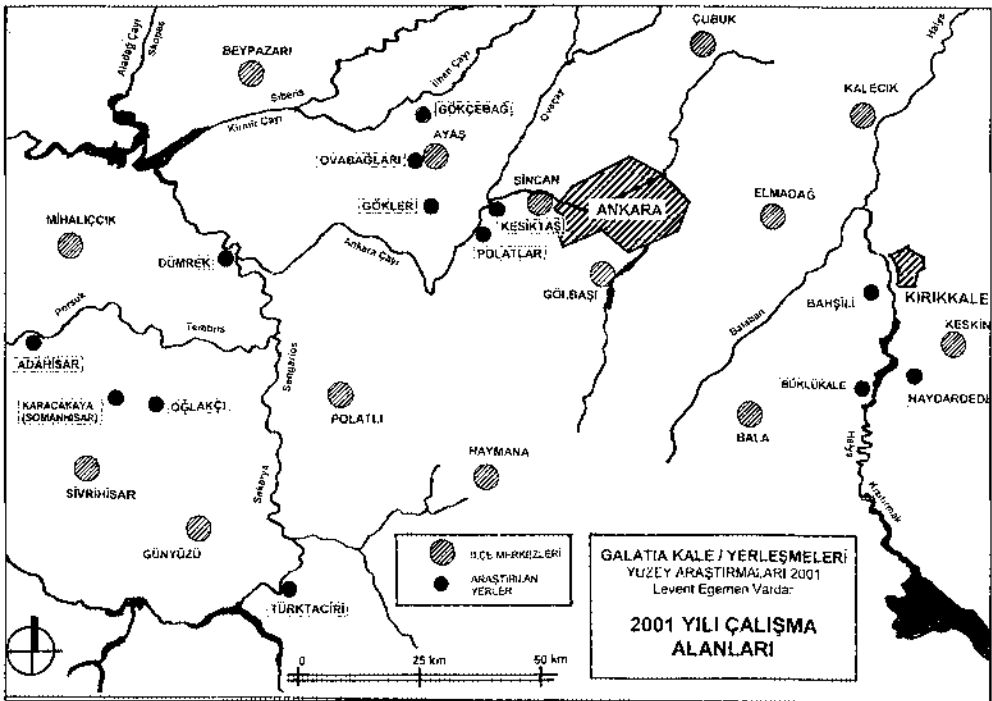
Ayaş İlçesi, Gökçebağ Köyü'nün birkaç yüz metre kuzeydoğusunda, yaklaşık 1150 m. rakımlı yamaç üzerindedir. Batısında kalan yamaçların en yüksek kesimleri 1420-1440 m. kadardır. Eski adıyla Tiske olan köyün yakınlarındaki kale, modern literatürde zikredilmekle beraber, üzerinde henüz bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Kale yerlilerce Kedikalesi olarak adlandırılmaktadır. Yapı, plânı kısmen elde edilebilecek kadar korunmuştur. Genel plânı yuvarlatılmış üçgen biçimindedir (Çizim: 15). Eğer yapı kuzeyden güneye bir hatla ayrılırsa, korunmuş kısmı doğu yarıda kalmaktadır. Bu yarıda surun 35 m.lik bölümü belirgindir. Olası duvarlarla beraber, kuzeyden güneye uzunluğu 57 m.yi aşmaktadır. Ancak batı yarıda ise duvar yıkıntı haldedir ve döküntü taşlarda dolayı yüzeyden plânı algılanamamaktadır. Kuzeyde ve güneyde saptanan duvarların arası 36 m. olmakla beraber, batı yarıda da surun olası uzunluğu 50 m.yi aşmalıdır. Yüksekliği kuzeyde 170 cm.yi aşmaktadır. Diğer bölümlerde ise ancak temel seviyesinde izlenebilmektedir. Yapıda görülebildiği kadarıyla oldukça iri, örneğin 115 cm. boyunda dörtgen bloklar kullanılmıştır. Sur üzerinde iki yerde duvar kalınlığından söz edilebilir. Kuzeydoğuda saptanan bölümde duvar genişliği 310-320 cm. iken, güneydoğuda 350 cm.yi bulmaktadır. Bu bakımdan oldukça geniş ve sağlam bir duvar niteliğindedir. Kapı ise güneye bakan yan üzerinde açık bir biçimde belirlenebilmiştir. Kapı, bu yanın neredeyse tam ortasında yer almıştır. Kapı genişliği 70 cm. olarak ölçülmüştür. Ancak, güney surunun, kapının batısında kalan yarısı, doğudaki yarıya göre 1 m. kadar ileri çıkartılmıştır. Böylesi bir mimarî tasarım özelliği, kapının güneyden yaklaşanlar için gizlenmiş olabileceği anlamına gelebilir. Kapı bu niteliği ile olasılıkla tali bir özellikte olup, kalenin daha işlevsel ve anıtsal bir kapısı daha aranmalıdır. Köylüler, yapının kuzeyindeki mevcut bahçe duvarının altında "kale'nin kapısı" olduğunu ifade etmişlerdir. Bu yönde sur 2 m. uzunluğunda bir çıkıntıyla dış yandaki kayaya bağlanmıştır. Bu düzenleme bir kapı olasılığını güçlendirmektedir. Surun, kuzeye yakın iç bölümündeki kaçak kazı çukurları, çeşitli yapı taşlarını ve bunlara ait çatı kiremitlerini ortaya çıkartmıştır. Güneybatı köşede, ana surun dışında, 5 m. kadar ileride 2. bir köşenin varlığı da anlaşılabılır. Yapı, bu özelliği ile Hisarlıkaya'ya benzemektedir. Yüzeyde seramik örnekleri az sayıda rastlanmıştır.

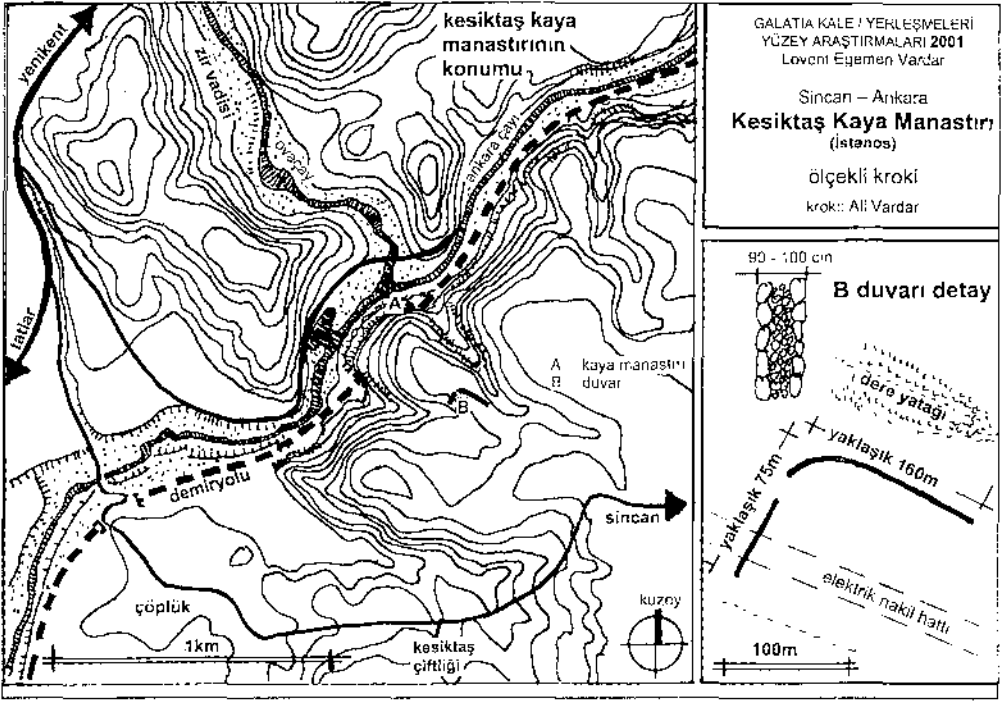
ALMANCA ÖZET-DEUTSCHE KURZFASSUNG

Festungen, Burgen und Siedlungsspuren in Galatien

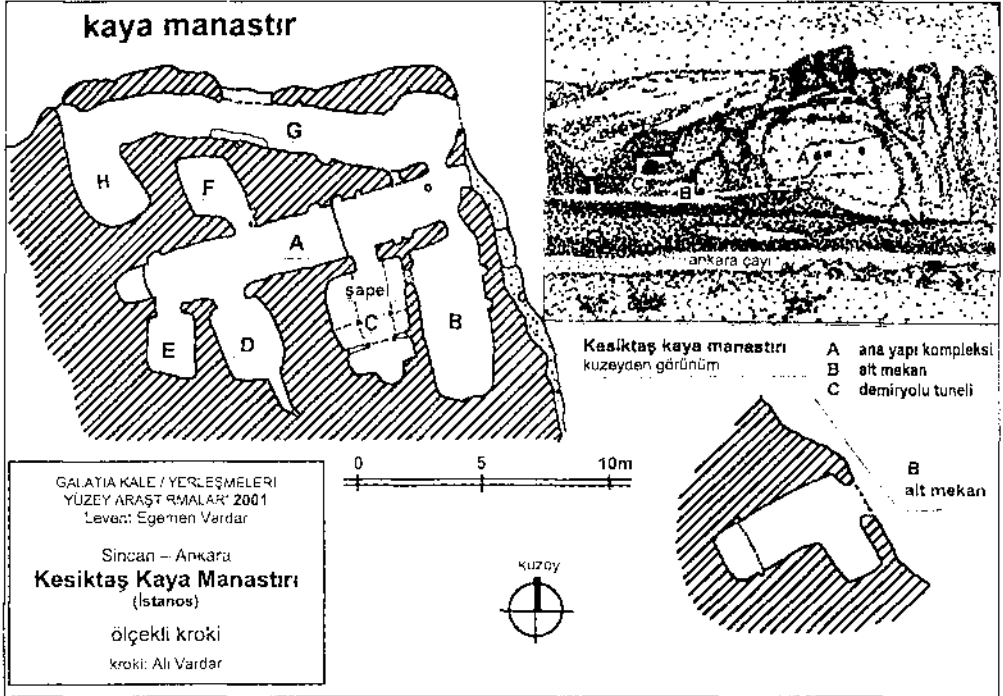
Die 1996 eingeleiteten Forschungen zur Bestandsaufnahme und Bewertung der Festungen, Burgen und Siedlungsspuren in Galatien (Provinz Ankara und Umgebung) wurden auch 2001 von Levent E. Vardar (Archaeologe) und Ali Vardar (Stadtplaner) fortgesetzt. Ein wesentliches Ziel der Studie ist es durch Dokumentation und Bewertung von Spuren zum besseren Verständnis der historischen Geographie Galatiens in der Antike beizutragen. Die Datenlage dieses zentralen, aber wenig erforschten Gebietes Kleinasiens soll dadurch verbessert werden.

Der Schwerpunkt des Arbeitsprogramms 2001 war die Erforschung der Festungen und Siedlungen an Flüssen. So wurden die Lageskizzen für Bahsılı und Köprü am Halys, Adaören am Tembros, Dümrek und Türktaçırı am Sangarios, Polatlar am Ankara Çayı erarbeitet und die Bestandsdaten dokumentiert. Ausserdem wurden die von früheren Forschern genannten Anlagen wie Tiske (Anderson), Kesiktaş (Diest), Gökler (Ainsworth) untersucht.

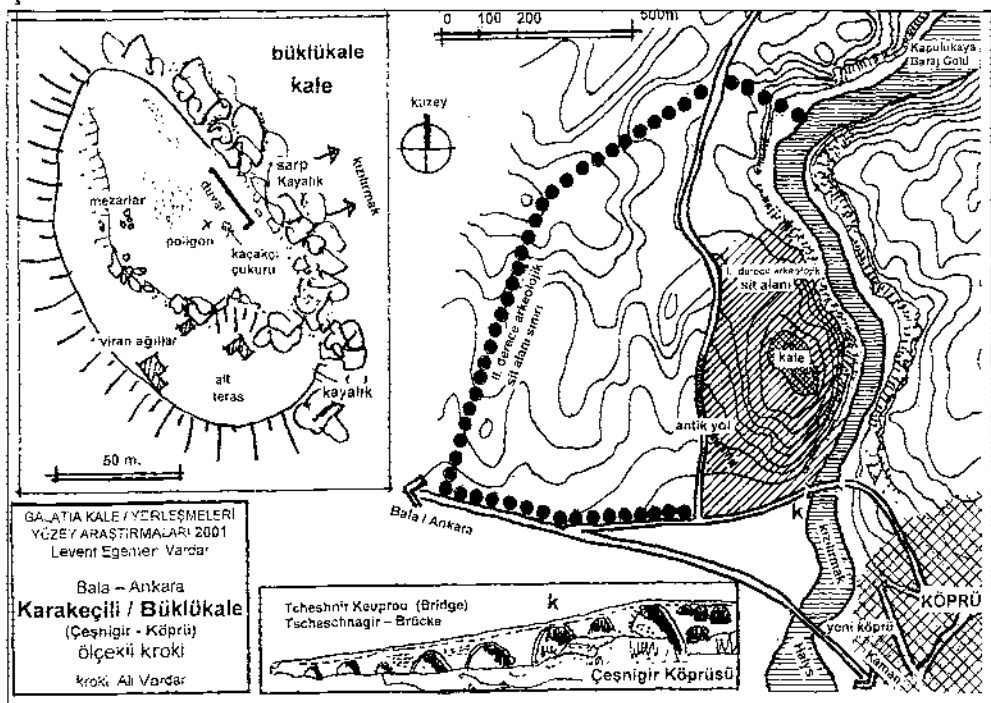
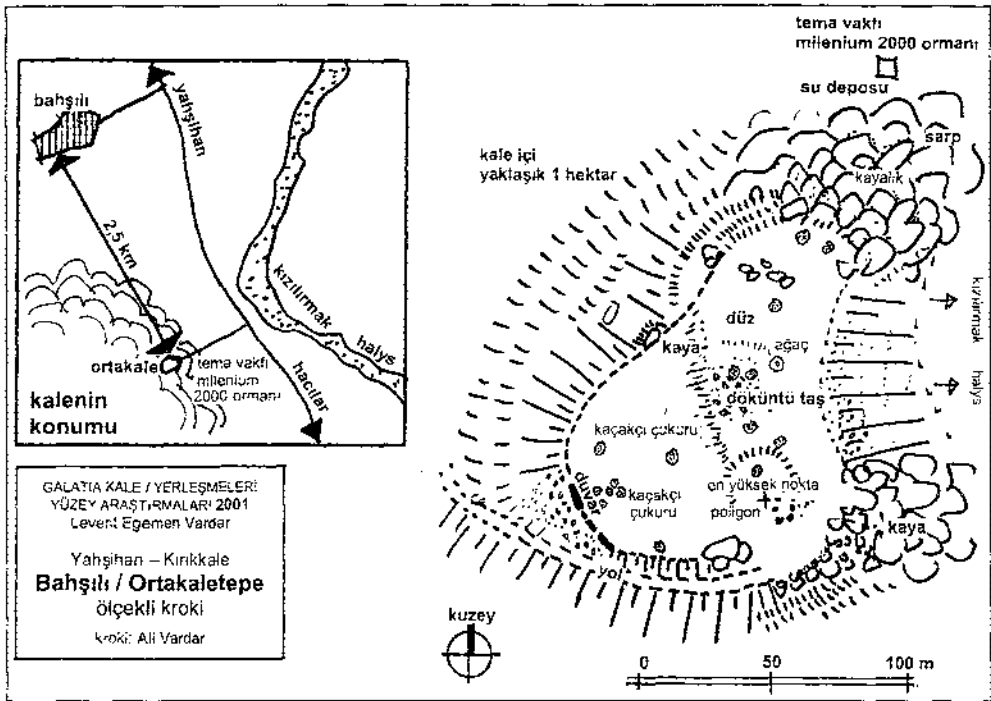

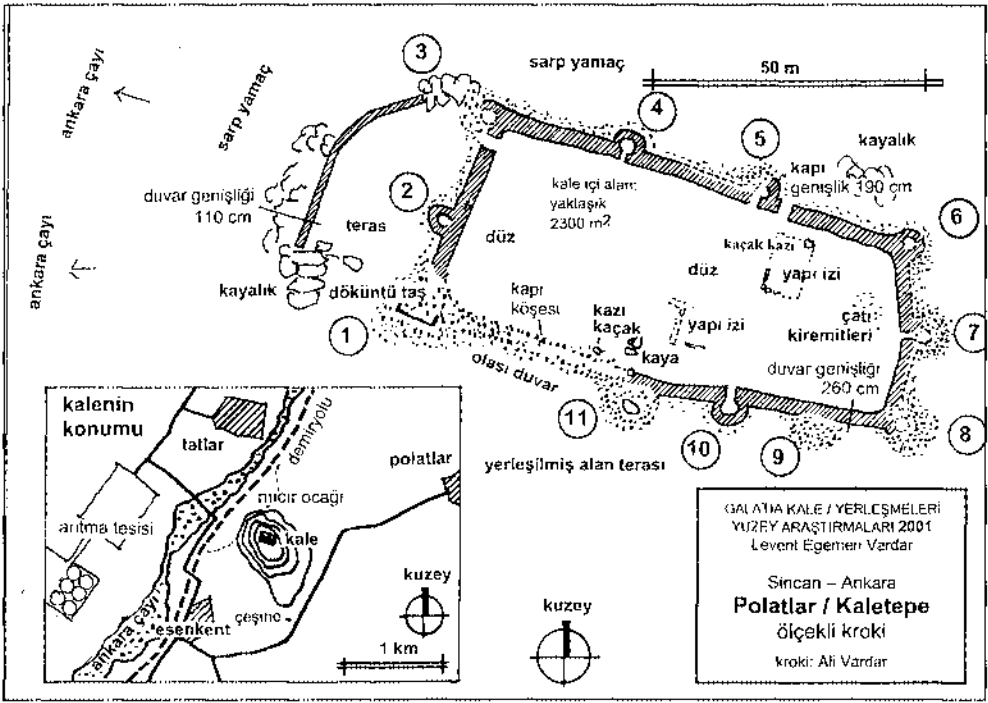

Çizim: 2

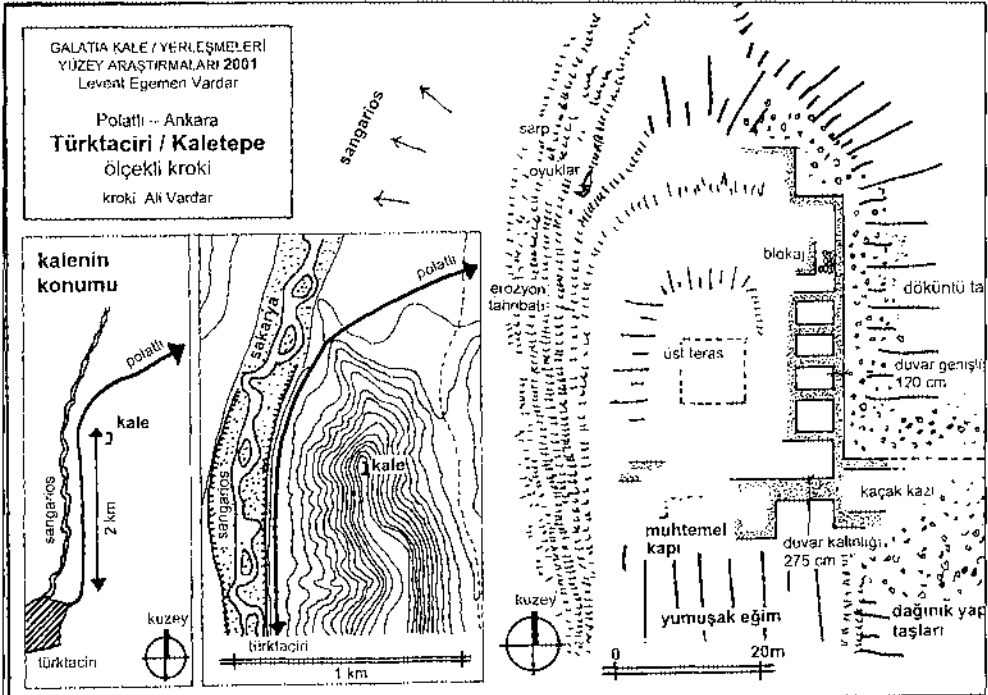

Çizim: 3

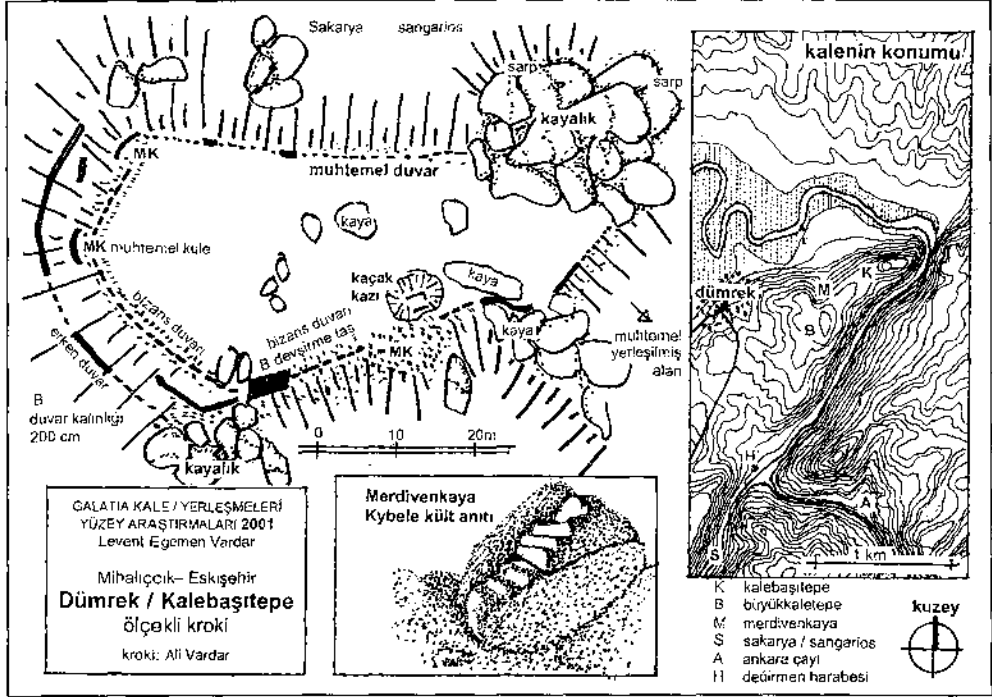

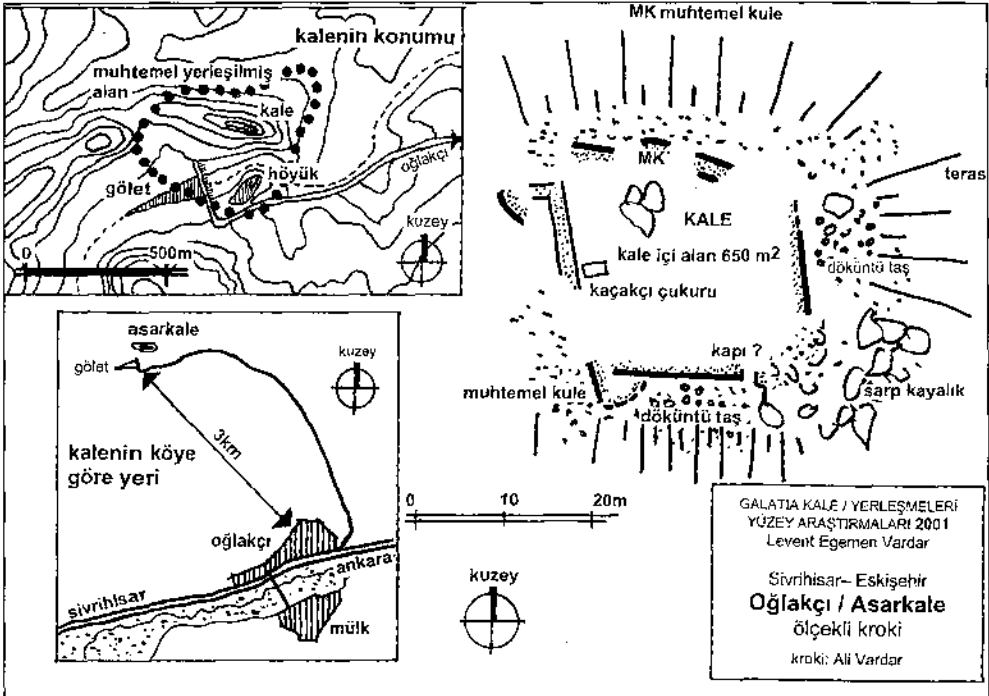
Çizim: 6

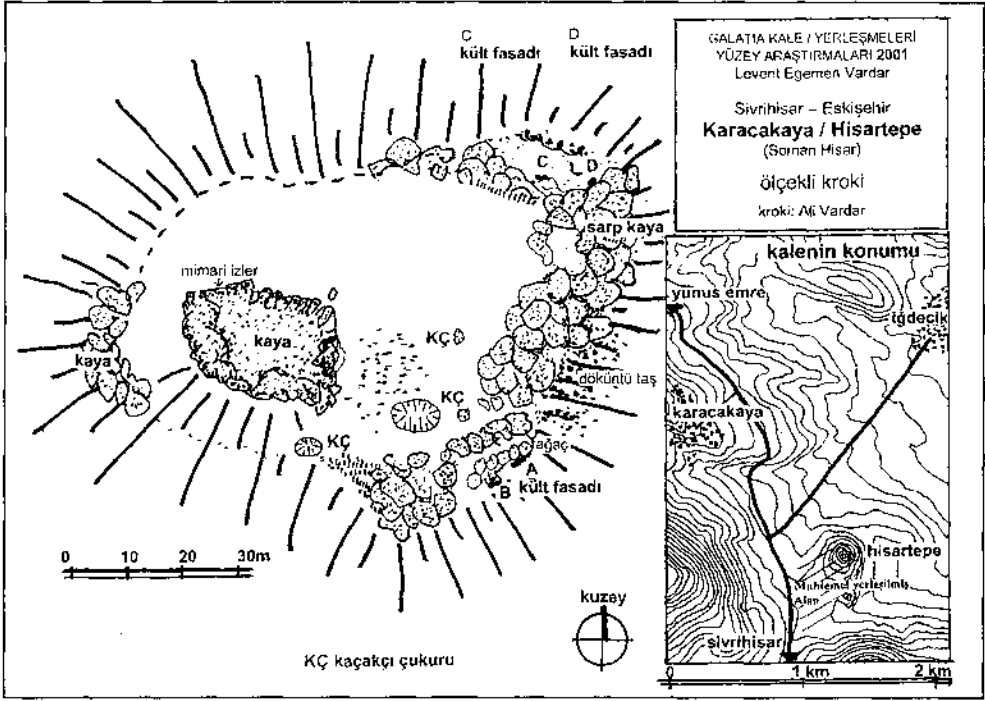
Çizim: 7

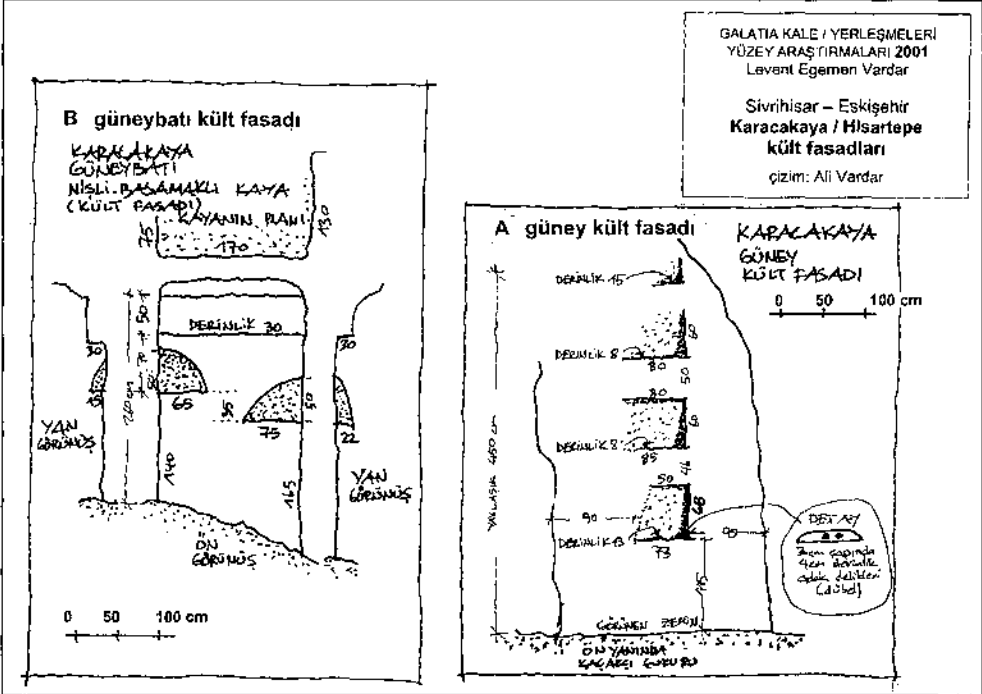
Çizim: 8

Çizim: 9

Çizim: 10

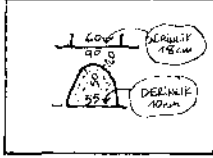

Çizim: 11

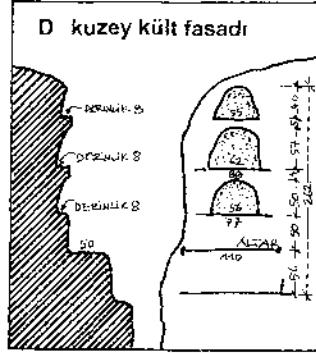
GALATIA KALE / YERLEŞMELERİ
YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2001
Lavent Egeşen Vardar

Sivrihisar – Eskişehir
Karacakaya / Hisartepe
kült fasadları

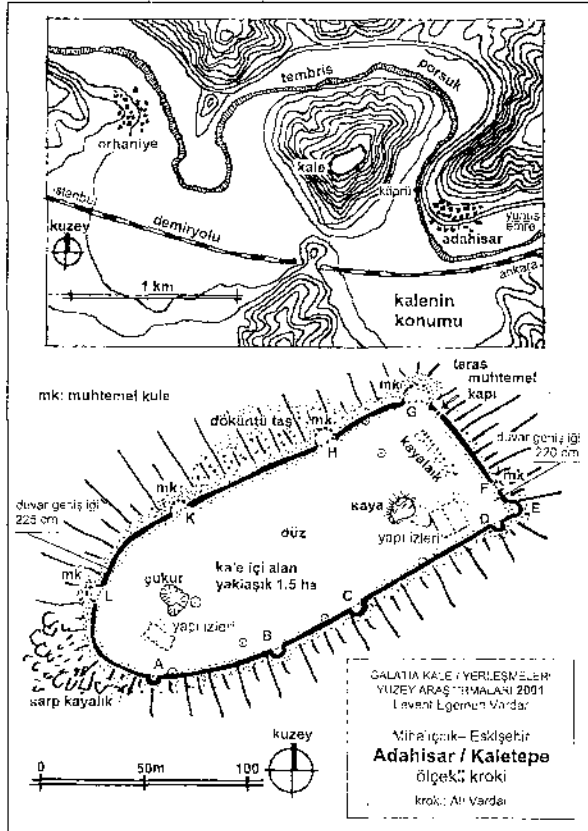
çizim: Ali Vardar

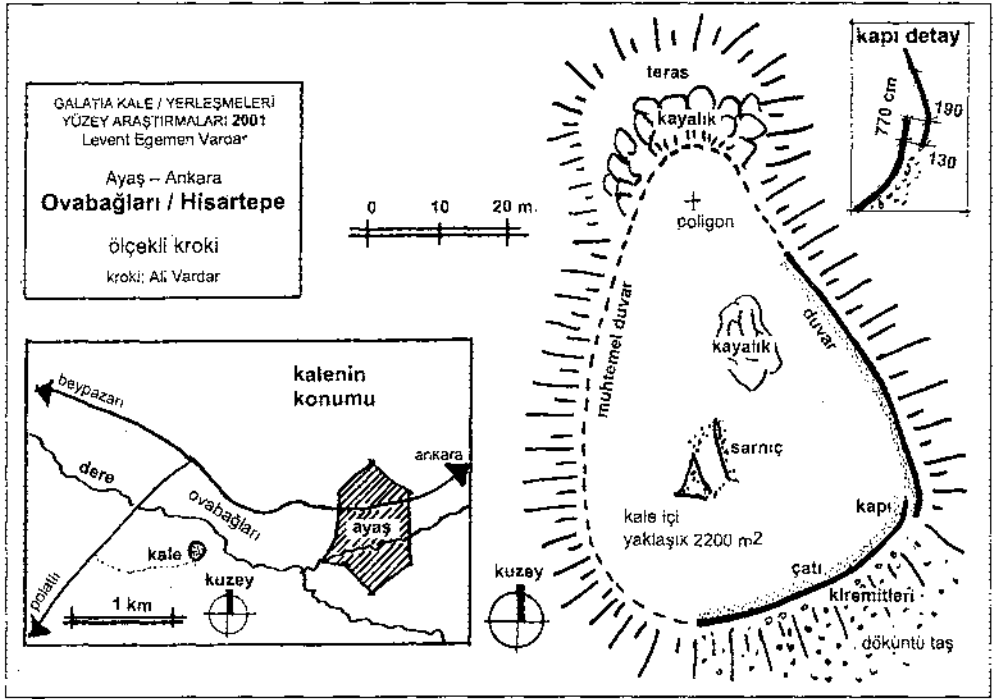
C kuzeydoğu kült fasadı

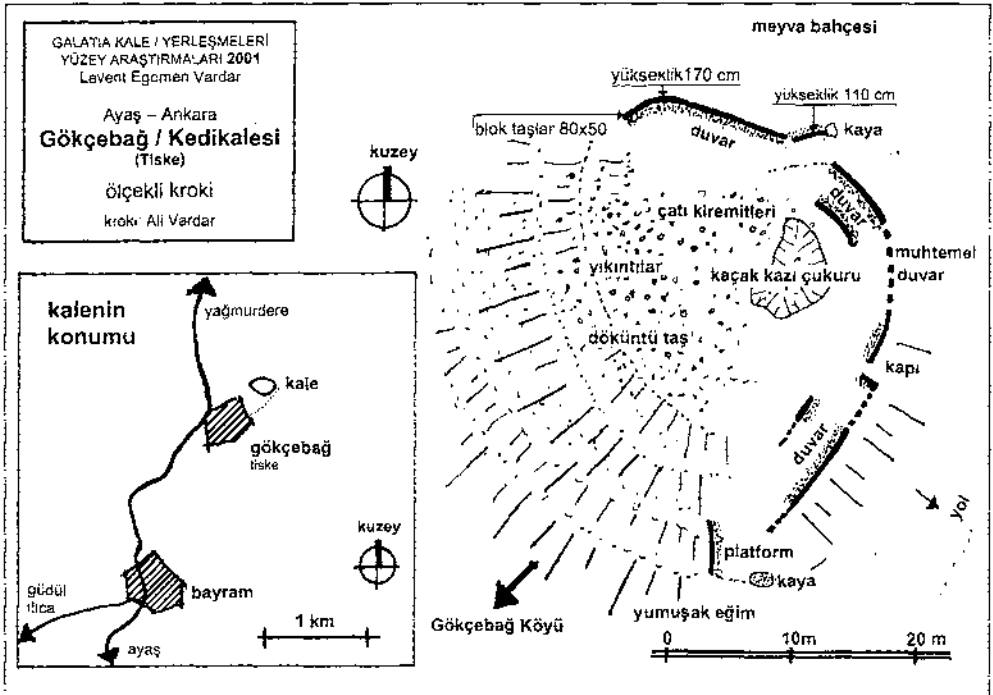
Çizim: 12

Çizim: 13

Çizim: 14

Çizim: 15

PROJECT PAPHLAGONIA: REGIONAL SURVEY IN ÇANKIRI AND KARABÜK PROVINCES, 2001

Roger MATTHEWS*

A fifth and final season of multi-period archaeological survey took place in the provinces of Çankırı and Karabük in northern Turkey from July 9th to August 16th 2001, conducted on behalf of the British Institute of Archaeology at Ankara. We are immensely indebted to staff of the Directorate-General for all their assistance and especially to our representative, Nilgün Sinan of the Anatolian Civilizations Museum at Ankara, who greatly aided our work in all respects. We are also grateful to Yücel Kiper, Director of Çankırı Museum, and to all the local officials who helped us in the course of the research. Here I provide a brief summary of the 2001 fieldwork before concluding with some general comments about the project as a whole.

Geomorphological Research

Geomorphological research was conducted by Dr. Ben Marsh of Bucknell University, assisted by Burcu Tung of Cambridge University. Brief surveys were conducted of all sub-areas of the survey region where intensive survey had been conducted in 2000, thus providing an understanding of basic geology and geomorphological processes for each of the intensively surveyed sub-areas. Issues such as proximity of ancient settlements to landscape elements, including water sources, arable land, mineral resources, and natural routeways, are being addressed through these methods. Recent purchase of high resolution satellite images is greatly enhancing our ability to interpret the landscape contexts of settlements. Current GIS analyses of landscape and settlement patterns, taking place at UCL, will closely examine these relationships and the significance of their changes through time.

Epigraphic Research

Throughout the 2001 season a study was made of all unpublished Greek inscriptions so far located within the survey region. This work was conducted by Michael Metcalfe of the University of London and will lead to a full publication of all newly discovered ancient inscriptions from the survey project. Paper casts were made of newly discovered inscriptions, as well as some already known ones. The majority of the inscriptions come from funerary contexts and give some idea of the role of important wealthy families and their control of landed estates in the region, as part of the process of Romanisation that took place from around the time of Christ. Several inscriptions also relate to pre-Roman Hellenisation of the region.

* Dr. Roger MATTHEWS, Institute of Archaeology, University College London, 31-34 Gordon Square, London, WC1H 0PY, ENGLAND

Ottoman Research

Dr. Mehdi İlhan of Middle Eastern Technical University, Ankara, spent time in the field visiting some of the older villages of the region and interviewing villagers about the history of their villages. By these means he was able to explore issues of recent local history as well as to gain important insights into the ways in which Ottoman tax inspectors might have travelled about the landscape. Dr. Mehdi is currently continuing his study of Ottoman tax defters in Ankara and İstanbul, an extremely rich source of information on social and economic history. Defters exist for the 16th and 19th centuries and so we are able to look for patterns of change and stability across 300 years from village to village and area to area. Because of the wealth of information contained in these defters, we are limiting our studies to the 3 sub-provinces of Çankırı province-Çankırı itself, Ilgaz, and Çerkeş. These studies will continue into the future.

Intensive Survey

In the 1997-1999 seasons we carried out extensive survey over the whole of Çankırı and part of Karabük provinces, and on the basis of those results we began to construct a framework of settlement history for the region, from earliest times up to the modern era, as reported on in previous years. It was always part of our plan to conduct two seasons of intensive survey as a means of checking and controlling our results. In the 2000 season we carried out intensive field survey in six selected sub-areas of the total survey region. In the 2001 season we conducted intensive survey in four further sub-areas. Each of the intensive survey areas measured 10 by 4 km. We have thus now completed intensive survey of 10 sub-areas, covering a total of 400 sq km. The purposes of conducting intensive survey include verification and amplification of results from extensive survey, as well as the search for sites of small and obscure nature that may otherwise completely escape detection, such as flint scatters, temporary encampments, and very small settlements.

Methods involved a team of 6-8 individuals walking at regular intervals along sample transects, collecting all materials encountered, principally in the form of pottery, tile, and lithics. We were able to walk a single transect each day.

Again, all results from intensive survey are currently being analysed by means of GIS at UCL. Detailed period-by-period analyses will take place after the completion of museum study of collected materials that will be finalised in the course of this summer in Çankırı.

In this report, the intensive survey areas of the 2001-season are presented in turn, before a general discussion of the results.

Area A Dağtarla

This area lies west of Kurşunlu in the centre of Çankırı province and we walked a total of three transects running east-west across the survey area. Each transect measured 4 km. by 0.2 km., or 0.8 km². By surveying three transects we thus covered a total of 2.4 km², or 6% of the sub-region. We located a total of six sites in the Dağtarla area, including four Iron Age tumuli, or burial mounds, located in typical positions along the tops of highly visible ridges. The landscape context of these sites suggests a significant amount of deforestation of the region by the time of the Iron Age, as only thus could the tumuli be visible from lower-lying locations. As is usually the case, there were no surface finds associated with the burial mounds.

Another site in the Dağtarla area was a flat settlement covering at least 700x200 m., in the form of an extensive spread of pottery and tile with some flint, bone, and glass. All these remains appear to be of Romano-Byzantine and early Turkish date.

Finally for Dağtarla, we located a hill-top dry-stone site on Amcanınkaya Tepesi, consisting of badly collapsed walls enclosing an area 300x70 m. A great many field bo-

undary walls are found around this structure, although they are not necessarily of the same date. As with most of the hill-top sites so far located in southern Paphlagonia, dating is problematic due to the sparsity of surface materials. There was almost no pottery associated with this site, for example. This lack of material at least suggests that the hill-top sites may have served principally as refuge sites in times of crisis rather than as long-term permanent occupation settlements. From the few hill-top sites that have yielded diagnostic pottery, there is evidence for their use in periods ranging from Iron Age through to Late Byzantine.

Area B Çerkeş

The second intensive survey area lies west of Çerkeş, in the west of Çankırı province, and we walked a total of three transects running east-west across the survey area, covering a total of 2.4 km², or 6% of the sub-region. We located only two sites in the Çerkeş area, one being a scatter of roof tile probably from a single isolated farmstead of Romano-Byzantine date. The other site comprised a scatter of pottery and tile over an area of 200x200 m., Roman/Byzantine, the remains of a small settlement. These small sites are located close to the large spread of surface material encountered in previous seasons in this region and tentatively identified as the site of the town of Antoninopolis. It thus appears that most of the land surrounding this important settlement was given over to agriculture during the lifetime of the town, which is located directly on the North Anatolian fault-line and must have suffered major destruction from earthquakes on several occasions.

Area C Kızılırmak

This area lies southeast of Çankırı town in an area characterised by the distinctive geology of a Miocene plateau, a massive block of gypsum rock-salts, which was clearly mined in antiquity, judging by the presence of Early Bronze Age, Late Bronze Age, and Roman sites in the immediate vicinity, and is still exploited today. The presence of this rock-salt has a severe effect on the vegetation of the region, with only the hardiest, most salt-tolerant plants able to survive. There are virtually no trees, and much of the land is only just suitable for animal grazing. Human settlement today is highly restricted, there being only a few small villages. By conducting intensive survey we hoped to discover whether human communities in the past had exploited this region to any greater degree than is the case today. We walked two transects running east-west across the survey area, thus covering a total of 1.6 km², or 4% of the sub-region. We located no sites at all in the Kızılırmak area, suggesting that in the past, as today, the principal focus of settlement here was concentrated on the extraction of salt from the Miocene plateau itself.

Area D Mart

This area lies south of Şabanözü, in the south of Çankırı province. Here we walked a total of three transects running north-south across the survey area, covering a total of 2.4 km², or 6% of the sub-region. Two sites were located in the Mart area.

A major settlement was found at Mart Höyük on top of natural spur, covering an area of 100x60 m. There are substantial quantities of pottery, all of Late Bronze Age date, as well as traces of illicit excavation. This mound clearly represents a major Hittite site, and can be incorporated within a network of strategically located Hittite sites controlling movement and communications in this sensitive border zone.

Adjacent to Mart Höyük is an extensive scatter of pottery and tile of Romano-Byzantine date, covering an area of 100x70 m. One sherd has a distinctive Christian cross moulded on its base. This pattern of Romano-Byzantine settlements located in flat fields adjacent to major Bronze Age höyüks is one that occurs throughout Paphlagonia and in other parts of Anatolia too, and may relate to the use of höyüks by Roma-

no-Byzantine communities as burial places for their dead, as is the case at Çatalhöyük on the Konya Plain, for instance.

General Observations

The 2001 season's results from intensive survey have added to those gleaned from the major season of intensive survey in 2000. In brief, we can make the following general observations:

1. There is a notable lack of early prehistoric sites. Several Middle Palaeolithic flint scatters were located last season, but we still lack any evidence at all for Upper Palaeolithic, Epipalaeolithic, and Neolithic presence in southern Paphlagonia, as in all other parts of northern Anatolia. The Chalcolithic presence is sparse but does exist. Adequate explanations for these major gaps in human presence have yet to be formulated.

2. Early Bronze Age settlement appears to be focused on exploitation of natural resources of the region, with settlements located close to materials such as flint, obsidian, and rock-salt.

3. In the Late Bronze Age, the settlement pattern is characterised by a network of evenly spaced sites, medium to large in size, often fortified, and always located at key strategic places in the landscape, controlling movement through passes and natural routeways over the land. These sites, of which Mart Höyük is the most recently found example, must relate to attempts by the Hittites, whose capital of Hattusa, lies not far to the south-east of Çankırı, to exercise military and strategic control over a highly contested border region.

4. Iron Age tumuli are found all over the survey region, and must attest some degree of deforestation by this time. Many of these tumuli are extremely large and labour-intensive structures, and are thus likely to relate to elite elements of Iron Age society, indications of social stratification through the first millennium BC.

5. The presence of Romano-Byzantine sites in almost all sub-areas of the survey region is a constant factor, a result of the settled atmosphere attendant upon the Pax Romana. It is clear that it is during these centuries that the region is most heavily settled and agriculturally exploited, with a settlement hierarchy ranging from isolated hamlet, through village to small town. At the top of the hierarchy stood the town of Çankırı itself, Gangra-Germanicopolis in Roman times, which had earlier been the regional centre of the Iron Age kingdom of Paphlagonia. There is thus great continuity over the long term in the regional focus of Çankırı town itself, both in terms of its position within the settlement hierarchy, and also in terms of its name, the word Çankırı being an adaptation of Gangra, its Iron Age name, meaning "goat", itself probably a corruption of a Late Bronze Age toponym.

6. Early Turkish evidence suggests some elements of continuity in settlement location from the end of the Byzantine period, although on the whole there appears to have been a collapse of the multi-tiered hierarchy of settlement of previous centuries. This hierarchy of settlement has been re-established by the Ottoman period, as is evident from detailed population and economic statistics contained within the tax defters.

7. The modern settlement picture is one of quite rapid change, with villages falling into abandonment as their inhabitants, especially the younger generation, leave their villages for employment in the towns of Ankara, Istanbul, and elsewhere. This pattern is just as dramatic as any of the other historical processes that we have traced through our researches in Paphlagonia, and will leave its own traces in the material record for detection in future centuries.

Now that all fieldwork has been completed within the remit of Project Paphlagonia, there will be a season of museum study in 2002 before the preparation of a final report on all researches conducted within the scope of this multi-period project.

FELDFORSCHUNGEN IN TAVIUM: BERICHT ÜBER DIE KAMPAGNE 2001

Karl STROBEL*
Christoph GERBER

Die Arbeiten im Gelände der antiken Stadt Tavium bei Büyüknefes (Abb. 1) und in seiner Umgebung konnten im Jahr 2001 dank der freundlichen Genehmigung durch die Generaldirektion der Denkmäler und Museen des Kulturministeriums fortgeführt werden. Unser Dank gilt auch dem neuen Direktor des Museums in Yozgat, Herrn Erol Ozen, der Kulturdirektorin der Stadt Yozgat, Frau Salime Doğan, und dem Repräsentanten des Kulturministeriums, Herrn Lütfü Kaya vom Archäologischen Museum in Izmir. Ferner Danken wir für die Unterstützung folgender Institutionen, die die Durchführung der Kampagne ermöglicht hat: Thyssen-Stiftung, Universität Klagenfurt, Universitätsbund Klagenfurt, Land Kärnten, Stadt Klagenfurt und die Manfred-Gehring-Privatstiftung (Klagenfurt). Wir möchten auch nochmals dem Direktor des Gesundheitsamtes in Yozgat für sein Entgegenkommen bei der Nutzung der Räumlichkeiten in der Gesundheitsstation von Büyüknefes danken.

Die fünfte Feldkampagne fand vom 18. Juli bis zum 14. September 2001 statt. Im Gebiet der antiken Stadt Tavium wurden die topographische Geländeaufnahme und die geophysikalische Prospektion weitergeführt. Ferner wurde der Inschriften- und Architektur-Survey in Büyüknefes und den umliegenden Orten weitergeführt. Als neues Teilprojekt konnte nach erteilter Genehmigung auch mit der archäologischen Erkundung der Region begonnen werden.

Die tachymetrische Aufnahme erfolgte wieder durch Studenten der Abteilung für Geoinformatik der FH Mainz (S. Huth, T. Haas, P. Görgen und M. Freisberg). In dieser Kampagne wurde sie im Bereich der sog. Gartenstadt (v.a. in der Weststadt) fortgeführt (Abb. 2). Insgesamt sind somit bisher die Bereiche Büyükkale, Küçükkale, Weststadt, Oststadt und Zeğreg Tepe aufgenommen. Alle diese Einzelpläne wurden zu einem Gesamtplan zusammengefügt und in ein digitales Geländemodell überführt (Abb. 3). Darüber hinaus wurde das Festpunktenetz mittels GPS-Messungen kontrolliert und weiter ausgebaut.

Das Team der Geomagnetik-Prospektion des Kerkenes Dağ Project unter der Leitung von Z. N. Aydın (METU Ankara) hat in einer zweiwöchigen Arbeitskampagne großflächige geomagnetische Messungen im Bereich der Mittelstadt und der Oststadt durchgeführt (Abb. 1). Die im Vorjahr begonnenen Messungen in der Oststadt südlich des Zeğreg Tepe wurden vervollständigt und nach Westen und Osten verlängert, so daß nun ein nahezu durchgehender West-Ost-Streifen von 60 m. Breite durch Weststadt und Oststadt vorliegt. Im Gegensatz zu den vorjährigen Ergebnissen zeigten die

* Prof. Dr. Karl STROBEL, Universität Klagenfurt-Institut für Geschichte Abt. Alte Geschichte und Altertumskunde
Universitätsstr. 65-67 A - 9020 Klagenfurt, AVUSTURIYA.

diesjährigen Ergebnisse oft nur oberflächlich anstehende Strukturen, insbesondere Pflugsuren (Abb. 4). Dies scheint darauf hinzudeuten, daß viele Felder sehr tief gepflügt worden sind bzw. im Laufe der Zeit aufgeschüttet wurden. In anderen zeigt sich eine Schuttschicht, die von den Messungen nicht in ganzer Tiefe durchdrungen werden konnte. In einem Wingert konnte jedoch der deutliche Grundriss eines großen, repräsentativen Gebäudes festgestellt werden, das nach Ausweis der dort angetroffenen Keramik römisch-kaiserzeitlich (2.-3. Jh.) ist (Abb. 5). Das Gebäude liegt mit der noch vorhandenen Bausubstanz unmittelbar unter der Pflug- bzw. landwirtschaftlichen Bearbeitungszone. Dieser für die Stadt der römischen Zeit sehr wichtige Befund ist durch die Eingriffe der Landnutzung unmittelbar gefährdet. Eine archäologische Untersuchung des großen Gebäudekomplexes ist für diese kommende Kampagne geplant. Einen sehr wichtigen Hinweis für das Verständnis der Lesesteinmauern gibt der Befund, daß eine dieser Mauern über die N-Ecke des Gebäudes verläuft. Zumindest ein Teil der Lesesteinmauern geht also nicht auf ältere Mauern oder Terrassenmauern zurück, sondern ist unabhängig von der antiken Bebauung im Zuge der Ausräumung von Ruinen- und Abbruchschutt aus den Feldern entstanden. Im nördlichen Abschnitt der Weststadt scheinen die Terrassen ebenfalls künstlich erhöht und verfüllt worden zu sein, so daß auch hier archäologische Strukturen erst in einer Tiefe zu erwarten sind, die tiefer als 1,0 m. unter der Oberfläche liegen, also unter der Eindringtiefe des verwendeten Gerätes. Westlich vom Zegreg Tepe konnte ein weiterer Bereich erfasst werden, in dem sich Grundrisse abzeichnen (unten links in Abb. 6). Dieser Bereich umfasst einen brachliegenden Wingert, der möglicherweise nie intensiv genutzt wurde.

Am Westhang der Büyükkale wurde eine eingehendere Untersuchung der anstehenden Reste durchgeführt, um einen ersten Einblick in den Zustand der erkennbaren Mauern zu gewinnen und Bereiche zu bestimmen, in denen mit Grabungs- bzw. Restaurationsarbeiten begonnen werden könnte. Ein größerer Bereich des Westhangs ist bereits abgerutscht und hat einen Teil der Umfassungsmauern mit sich hinabgerissen. Nördlich und Südlich dieses Erdrutsches sind am Hang diese gewaltigen Mauern sichtbar. Mindestens zwei verschiedene Umfassungsmauern sind erkennbar. Die untere Mauer dürfte nach Ausweis der angetroffenen Keramik frühbronzezeitlich sein.

Die Keramikaufnahme wurde in diesem Jahr wieder durch I. Weber (Wien) und Ch. Gerber (Heidelberg) durchgeführt. I. Weber hat einen Profilkatalog für die Keramik des Stadtgebietes erstellt, die die hellenistische, römische und byzantinische Periode umfaßt. Überraschenderweise scheint Keramik, die jünger als das 6.-7. Jh. ist, in dem bisher geborgenen Material kaum vertreten zu sein. Ch. Gerber hat v.a. die ältere Keramik aufgenommen, die vornehmlich von der Büyükkale stammt. In dieser Kampagne konnten weitere Fragmente chalkolithischer Fruchtständerschalen geborgen werden, so daß eine chalkolithische Besiedlung der Büyükkale nunmehr gesichert ist. Ebenso konnten die beiden bemalten Gattungen frühbronzezeitlicher Keramik genauer definiert werden. Von der bereits bekannten "Çiradere"-Gruppe (Abb. 7) ist die "Mercimek"-Gruppe (Abb. 8), benannt nach dem Fundort im Stadtgebiet von Yozgat, abzusetzen. Diese Gruppe ist als eine lokale bzw. regionale Variante der aus Alişar bekannten "Intermediate Ware" anzusehen, unterscheidet sich aber doch wesentlich von derselben. Der ausführliche Beitrag und Katalog mit den Ergebnissen dieser Arbeiten ist zur Veröffentlichung in *Varia Anatolica* vorgesehen.

Die Katalogisierung und Dokumentation der Architekturblöcke und Inschriften, die als Spolien in den heute bestehenden Häusern verbaut sind, wurde ebenfalls weitergeführt. Die Inschriftenaufnahme wurde vom Projektleiter K. Strobel geleitet und von A. Puhm, E. Christof und G. Praher (alle von Archäologischen Institut der Universität Graz) durchgeführt. Neben der Fortsetzung der Arbeiten in Büyüknemes selbst wurden in diesem Jahr die Dörfer Bahçecik, Küçüknefes, Köpeli, Bicikler, Derecik, Kırıkalefakili und Karalar systematisch begangen (Abb. 9). Die Inschriften in Gündoğdu wurden nochmals überprüft. Die Inschriften und Architekturteile im Museum Yozgat wurden ebenfalls aufgenommen, soweit sie aus Tavium gekommen sind.

Von besonderer Bedeutung sind die 2001 aufgefundenen, bisher unbekannten Meilensteine. Sie haben zugleich den Verlauf der sich in Tavium kreuzenden Hauptstrassen bestätigt. Deren Strassendämme sind noch an mehreren Stellen teilweise über längere Strecken zu verfolgen. Es fanden sich je ein Meilenstein des Nerva, Hadrian, Antoninus Pius, Septimius/Caracalla (Abb. 10), Philippus Arabs (Abb. 11) und des Aurelian. Die weiteren Inschriften waren Grabsteine spätantiker und frühbyzantinischer Zeit. Unter den Architekturteilen sind ein architekturgeschichtlich besonders bedeutsames Kapitell aus Küçüknefes (Abb. 12), Bruchstücke von hervorragenden Girlandenriesen sowie Fragmente spätantiker und byzantinischer Kirchenausstattungen, so ein Chorschrankenfragment aus dem Museum in Yozgat (Abb. 13) zu erwähnen.

Die Arbeiten an dem Corpus der Inschriften von Tavium und seines städtischen Territoriums konnten somit 2001 erfolgreich fortgesetzt werden. Es zeichnet sich eine bisher unbekannte Dichte der epigraphischen Dokumentation ab, die allerdings in der Fülle erst relativ spät einsetzt. Die wichtigen Neufunde werden auf dem XII. Internationalen Epigraphikerkongreß, Barcelona 2002, vorgestellt werden.

In Hacrosmanlı konnten zwar keine Inschriften mehr festgestellt werden (sie sollen in einem neuen Wasserspeicher einbetoniert worden sein), doch konnte östlich des Ortes eine Ruinenstätte mit zahlreichen Bauträgen festgestellt werden. Zu dem offensichtlich repräsentativen Baukomplex gehörte auch eine größere Kirchenanlage.

Die Ornamentik der Grabsteine wird an der Universität Graz in einem Kooperationsprojekt untersucht. Dabei können die stilistischen Entwicklungen hinsichtlich der verschiedenen Zeitepochen und der verschiedenen erkennbaren Bildhauerschulen analysiert werden. Damit ist ein wichtiger Beitrag zur Erforschung dieses zentralanatolischen Binnenraumes zu leisten.

Die systematische Untersuchung der Architekturteile und Spolien aus Tavium ist Gegenstand einer Projektstudie ebenfalls an der Universität Graz. Auffallend sind die zahlreichen Ausstattungsteile von Kirchenbauten nicht nur in Tavium selbst, sondern auch in seiner Umgebung.

Ein weiteres Charakteristikum der Region ist die große Anzahl der Weinpressen, die auf die Wirtschaftsstruktur des Raumes in römischer Zeit hinweisen.

Schließlich wurde in diesem Jahr zusammen mit der Spolienaufnahme in den umliegenden Dörfern mit der archäologischen Erkundung der Region begonnen. Erste Fundplätze konnten bei Büyüknemes selbst, zwischen Dereboymul und Bahçecik sowie bei Gümüşören und bei Sarıfatma lokalisiert werden. Ferner wurden größere antike Siedlungen bei Çalıklı und Aydoğan aufgefunden. Die bereits bekannten Fundorte Çeska Kale, Yassıhöyük und Çiradere wurden besucht. Dabei konnten z.T. überraschende neue Erkenntnisse gewonnen werden.

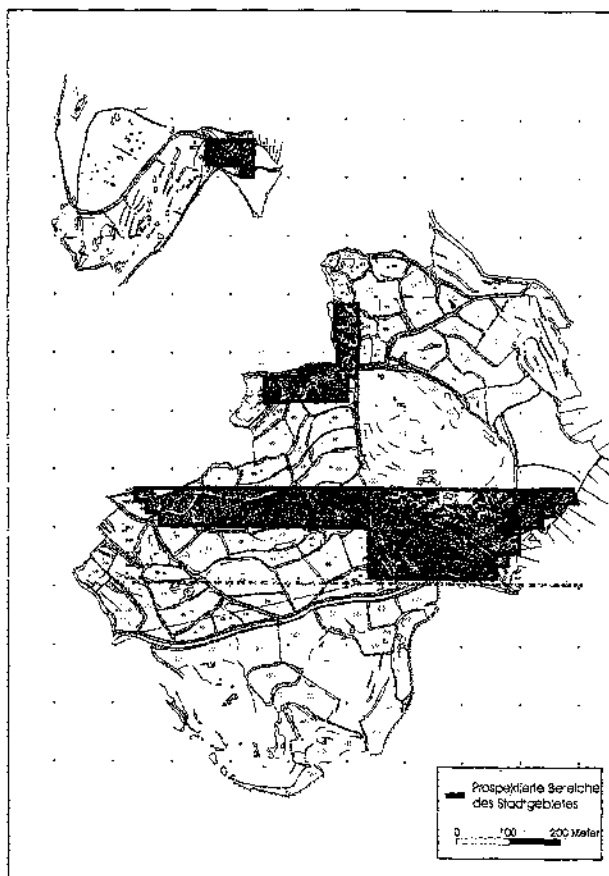
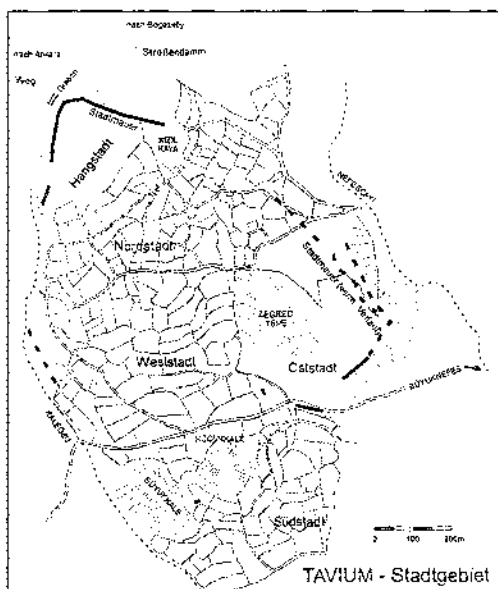
Die zweifelsohne interessantesten Funde, auch wenn sie unscheinbar sind, sind zwei vermutlich neolithische Silex-Fragmente von der ansonsten eisenzeitlichen Anlage auf der Çeska-Kale nördlich der Stadt Yozgat. Bei diesen beiden Fragmenten dürfte es sich um eine neolithische Klinge und eine Pfeilspitze handeln. Sollte sich diese Datierung bestätigen, sind sie die ersten Vertreter dieser frühen Periode in der nördlichen Hälfte Zentralanatoliens.

Überraschend war auch die Größe des Hügels nahe des Dorfes Yassıhöyük. Bei diesem Flächen aber sehr großen Siedlungshügel (Höhe: ca. 15 m., Durchmesser: ca. 300x250 m.) dürfte es sich nach Ausweis der gesichteten Keramik um eine nicht unbedeutende hethitische Stadtanlage handeln.

Bisher noch nicht weiter geklärt ist der Befund im Tal von Derecik in der unmittelbaren Umgebung des Fundplatzes des römischen Meilensteines. Es handelt sich um Gebäudereste, von denen lediglich die Fundamente noch anstehen, die teilweise aber aus großen, megalithisch anmutenden Steinblöcken gesetzt sind. Einige von ihnen stehen orthostatenartig noch *in situ*, weshalb die Einheimischen die Anlage für ei-

nen sehr alten Friedhof halten. Vergesellschaftete Funde sind nur einige ganz wenige kleine, amorphe Keramik-Scherben sowie eine Sichelklinge aus Silex, so daß eine Datierung der Anlage noch nicht erfolgen kann.

Die Wiederbesetzung des Sağlık Ocağı bedeutete für uns eine räumliche Einschränkung, aber durch das freundliche Entgegenkommen des Sağlık Müdürlü konnten wir in diesem Jahr wenigstens zwei der Lojman nutzen und eines davon zum Unterstellen des Einrichtungsmaterials und der Funde bis nächstes Jahr beibehalten, bis eine feste und sichere Unterkunft geschaffen ist. Die Gespräche und Verhandlungen bezüglich der Bereitstellung eines Geländes für die Errichtung eines neuen Depot- und Bearbeitungsgebäude wurden weitergeführt. In 2002 soll die endgültige Konkretisierung der Pläne erfolgen.

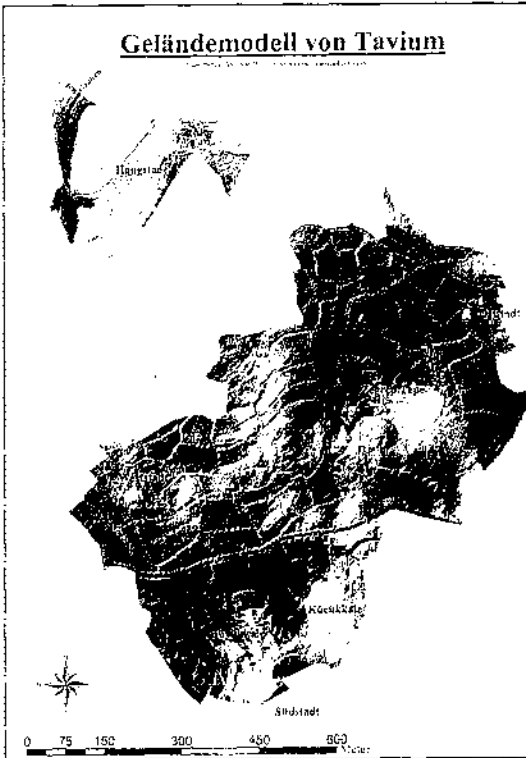

Abb 3: Digitales Geländemodell aller bisher tachymetrisch aufgenommenen Bereiche des Stadtgebietes

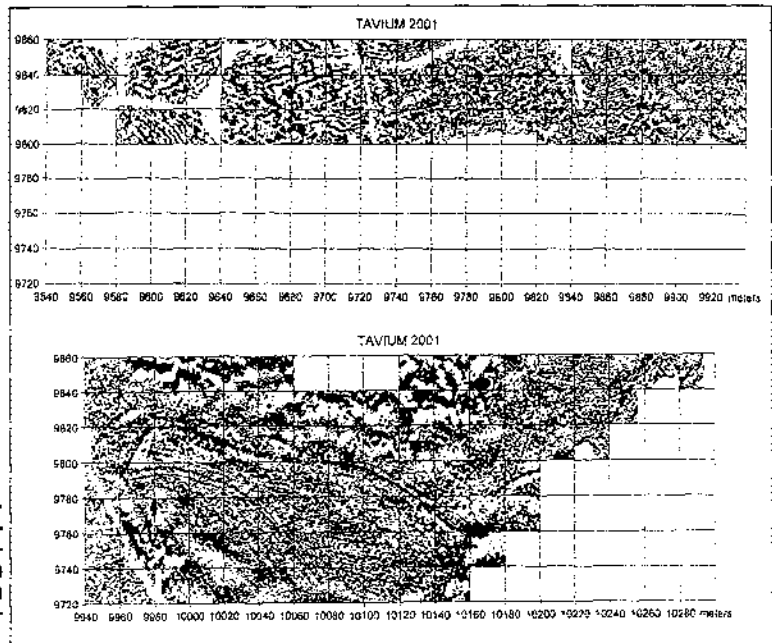

Abb 4: Geomagnetische Prospektion: Ergebnisse im Bereich Weststadt-Oststadt

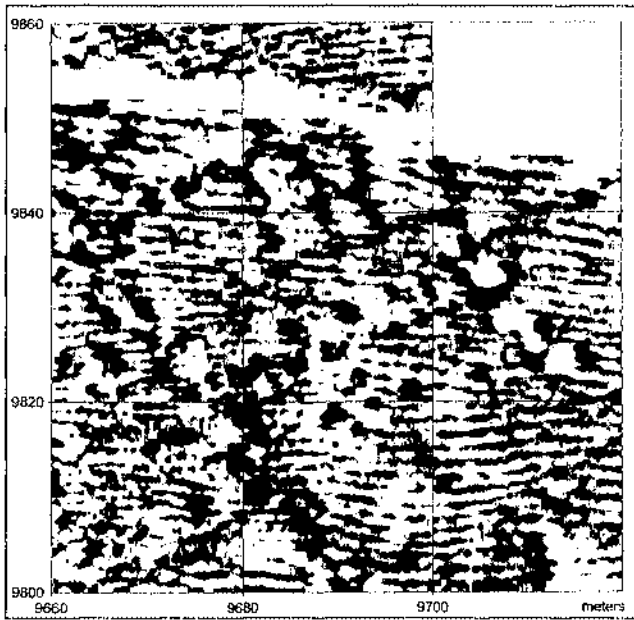

Abb 5: Geomagnetische Prospektion: Grundriß eines repräsentativen Gebäudes

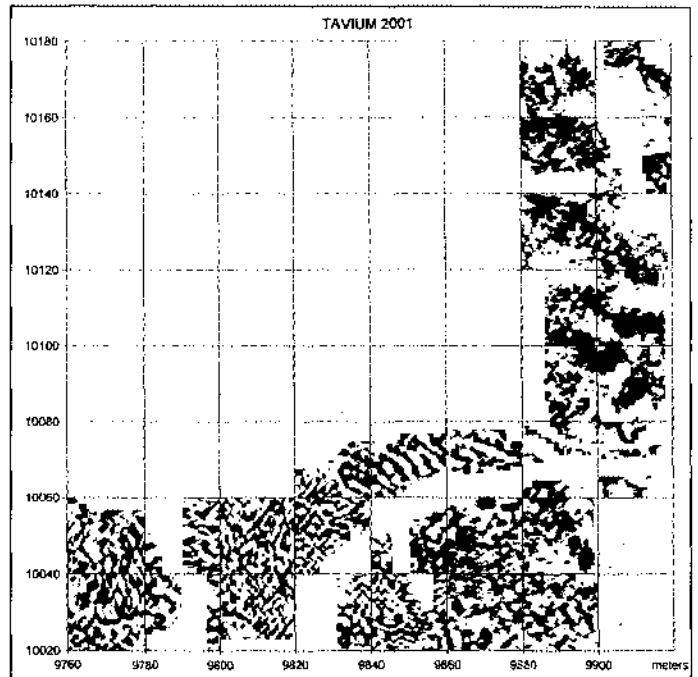

Abb 6: Geomagnetische Prospektion: Ergebnisse im Bereich Weststadt/Nordstadt

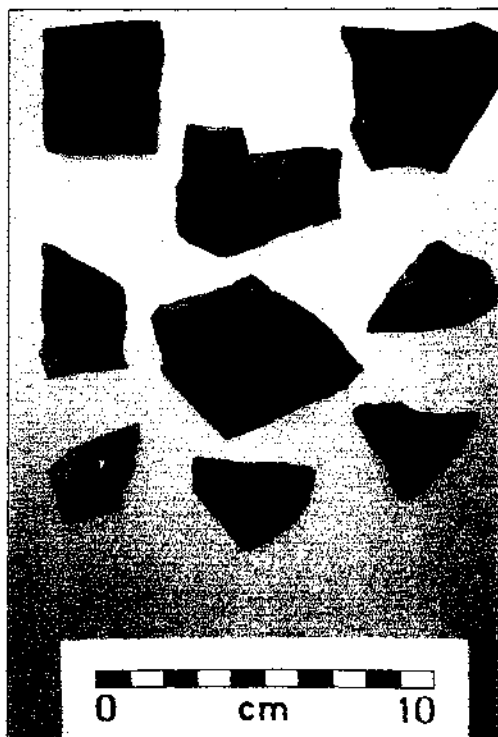

Abb 7: Frühbronzezeitliche Keramik: Bemalung der Çiradere-Gruppe

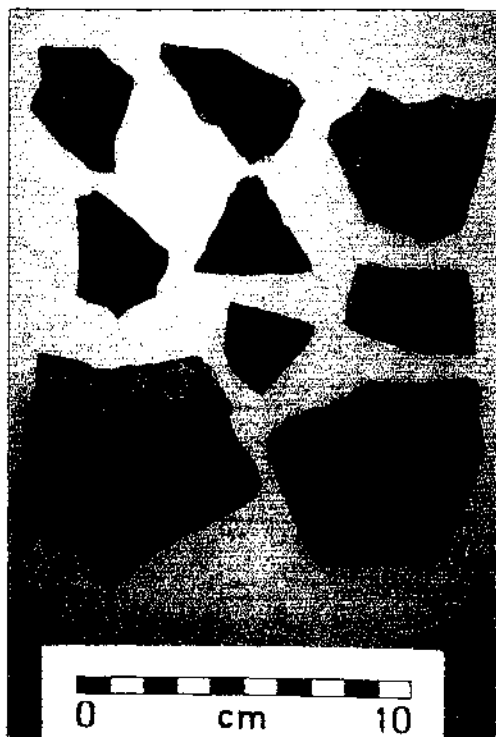

Abb 8: Frühbronzezeitliche Keramik: Bemalung der Mercimek-Gruppe

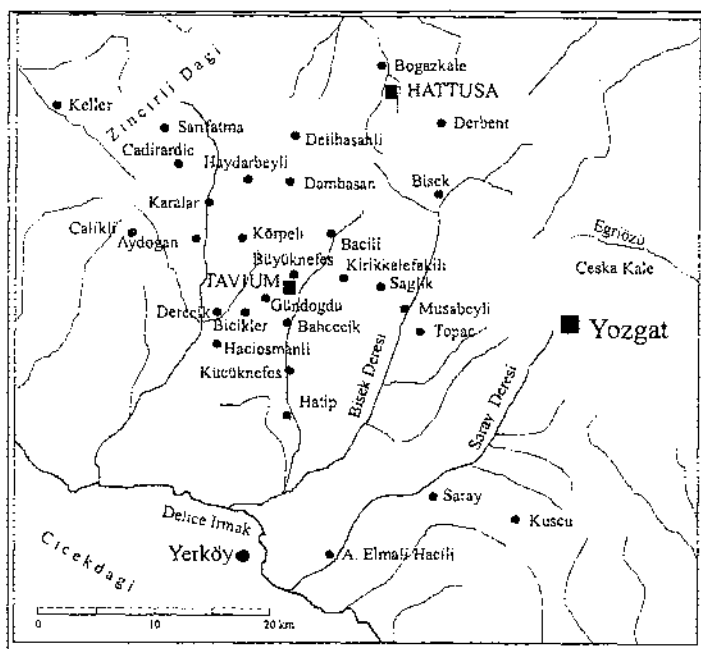

Abb 9: Karte der Region um Tavium

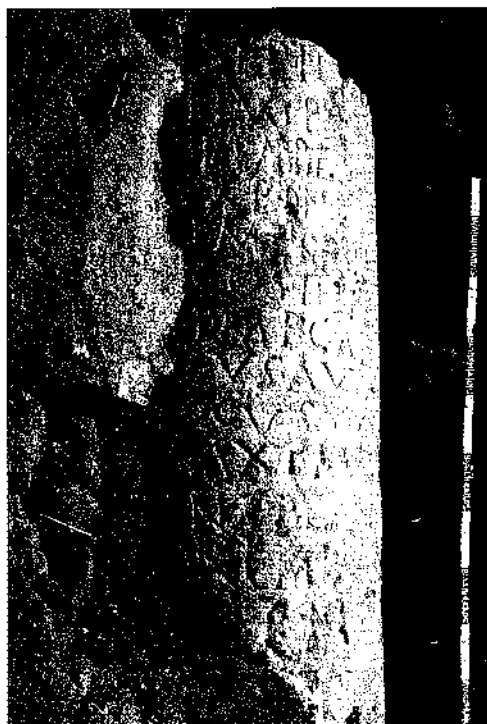

Abb 10: Meilenstein des Septimius Severus und des Caracalla aus Küçüknefes; Tavium Südstrasse, 3. Meile

Abb 11: Meilenstein des Philippus Arabs aus Bicikler (abgeschlagen); Tavium Südweststrasse nach Ankyra

Abb 12: Kapitell aus der Moschee in Küçüknefes

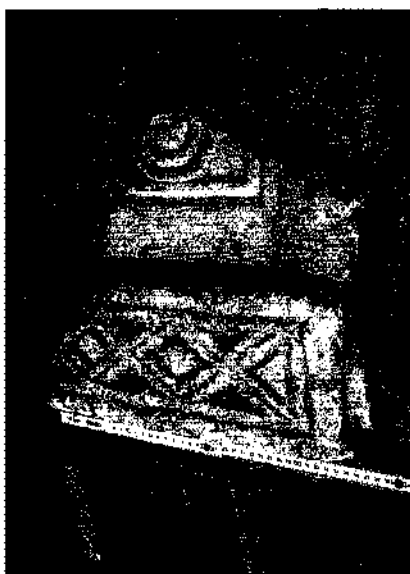

**Abb 13: Byzantinisches
Chorschränkenfragment aus
dem Museum in Yozgat**

2001 YILI ISPARTA İLİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Mehmet ÖZSAİT*

Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına 2001 yılında sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarımıza İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Fonu'nun¹ sağladığı maddî destekle devam edilmiştir. Bu yıl Isparta İli'nin Atabey, Eğirdir, Gelendost, Yalvaç ilçelerinde ve ağırlıklı olarak da Şarkikaraağaç İlçesi'nde yüzey araştırmaları yapılmıştır. Şarkikaraağaç İlçesi araştırmalarımızda çok büyük yardımlarını gördüğümüz Şarkikaraağaç Kültür ve Kalkınma Başkanı Sayın M. Cemal Tevfik Şatıroğlu'na ve Belediye Başkanı Sayın Mehmet Güven'e candan teşekkürlerimi sunarım. Aynı şekilde, Yalvaç İlçesi araştırmalarımızda bize yardımcı olan Belediye Başkanı Sayın Tekin Bayram'a çok teşekkür ederim.

Başkanlığımız altında sürdürülen Isparta İli yüzey araştırmalarında Arkeolog Nesrin Özsait, Araş. Gör. Dr. Özdemir Koçak, Araş. Gör. Hamdi Şahin, Araş. Gör. Abdullah Dündar, Arkeolog Mustafa Bilgin, öğrencilerimizden Harun Oy, Göknur Bektaş ve Şive Ata'dan oluşan ekibimize, Bakanlık temsilcisi olarak Millet Müzesi'nden Arkeolog Hasibe Akat katılmıştır. Son derece özveriyle çalışan ekip üyelerimize ve Sayın Arkeolog Hasibe Akat'a yürekten teşekkür ederim.

Bu yazımızda, önceki yıllarda Eğirdir ve çevresinde yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlarla birlikte bizim buradaki araştırmalarımızda elde ettiğimiz sonuçları oldukça kapsamlı olarak verdikten sonra, Gelendost, Yalvaç ve sonra da Şarkikaraağaç'taki yüzey araştırmalarımız konu edilecektir (Harita: 1).

Eğirdir İlçesi Araştırmaları

Yüzey araştırmalarında tespit edilen iki yerleşmenin buluntularından ilçenin tarihinin İlk Neolitik Çağ'dan itibaren başladığı anlaşılmıştır. Bu yerleşmeler Kovada Göl ve Tepeli'dir.

Kovada Göl

J. Mellaart tarafından 1958 yılından önce incelendiği anlaşılan Kovada Göl yerleşmesinin kesin yeri bilinmemektedir². Bununla birlikte onu, J. Mellaart, *Neolithic of the Near East* isimli eserinin haritasında Kovada Gölü'nün hemen güneybatısına yerleştirmiştir. Biz de öyle yerleştirdik. J. Mellaart burayı Çukurkent tipinde obsidiyen aletlerin bulunduğu üç yeni yerden biri olarak vermektedir. Kovada yerleşmesini ayrıca Çatalhö-

* Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 34459 Vezneciler - İstanbul / TÜRKİYE.

1 Projemizi (Proje No : 1518 / 30042001) destekleyerek bize huzurlu bir çalışma ortamı sağlayan İ.Ü. Rektörlüğü Araştırma Fonu Yürütücü Sekreterliği'ne candan teşekkür ederim.

2 Mellaart 1958: 91; Mellaart 1975: 56. Harita No: 21; Todd 1980: 134; Hours-Aurenche-Cauvin et al's.1994: 213.

yük (doğu), Can Hasan (4-7), Er Baba, Hacılar IX-VI gibi o zaman için bilinen 15'ten fazla yerleşme ile çağdaş olarak saymaktadır³. Bununla birlikte bu yerleşmenin keramikleri hiçbir yerde konu edilmemiştir. Biz, bugün Kovada Milli Parkı içinde ve Kırıntı Köyü arazisinde olan Kovada Gölü'nün çevresini ve özellikle de gölün güneybatısı ve güneydoğusunu sistematik olarak araştırdık. Buralarda Neolitik Çağ yerleşmesine işaret eden herhangi bir buluntuya rastlayamadık. Belki o zaman görülen yerleşme tek evreliydi ve geçen zaman içinde kayboldu, bilemiyoruz. Yalnız, buradaki araştırmalarımızda, gölün güneydoğu kıyısında, Denizaltı-Bağcağzı adıyla bilinen mevkide Roma ve Geç Roma Çağı keramikleriyle mimari elemanlar gördük. Her tarafı yoğun tahribata uğramış ve karıştırılmış olan bu kesimdeki kalıntılarda hiçbir şey belirlenememektedir.

Tepeli Höyük

J. Mellaart tarafından tespit edilmiş olan yerleşmenin Eğirdir'in 13 km. güneydoğusunda yer alan Tepeli Köy'de olduğu kaydedilmiş olmakla beraber konumu konusunda hiçbir bilgi verilmemiştir. Höyükte bir Neolitik yerleşmenin olduğu, höyüğün J. Mellaart'ın Göller Bölgesi Neolitik Çağ yerleşmeleri arasında göstermesinden başka bir kanıtı yoktur. Ayrıca Neolitik Çağı işaret eden buluntuları da yayınlanmamıştır⁴.

Biz, Tepeli Köy ve çevresini, imkânsızlıktan kısmen araştırabildik. Fakat, J. Mellaart'ın adını verdiği Neolitik Çağ yerleşmesini bulamadık. Buradaki araştırmalarımızda, köyün 500 m. güneybatısında, yarısı tahrip edilmiş doğal bir tepenin yamaçlarında Roma Çağı yerleşmesine tanıklık eden keramikler gördük. Eğer imkân sağlanacak olursa, bu ilginç kesimi daha ayrıntılı olarak araştırabiliriz.

İLK TUNÇ ÇAĞI (M.Ö. 3300-1800)

Kısmen önceki yıllarda, özellikle de bizim yaptığımız araştırmalarda Eğirdir İlçesi idari sınırlarının hemen dışında pek çok İlk Tunç Çağı yerleşmesi tespit edilmiştir⁵. Bununla birlikte Eğirdir İlçesi sınırları içindeki araştırmalarda, İlk Tunç Çağ yerleşmelerine henüz rastlanılamamıştır. Bunun, biraz da sistematik araştırma eksikliğinden kaynaklanmış olduğunu düşünüyoruz. Nitekim, son araştırmalarımız bunun doğru olduğunu kanıtladı. Barla Kasabası ve çevresinin (=antik Parlais) araştırması sırasında, 1997 yılında göl sularının kısmen çekilmesi esnasında, kasabanın 4 km. kuzeydoğusunda, Badırıklıaltı kesiminde, iri bir küp içinde iskelet ve yiv-oluk bezekli testicik görülmüştür. Biz, Ağustos 2001'de Barla'yı ziyaretimizde, bunlardan, doğal sebeplerden dolayı oldukça tahribata uğramış olan gaga ve boyun kısmı kırık testiciği belediyede gördük⁶.

Pisidia tipi olarak tanınan, İlk Tunç 2 (M.Ö. 2600-2300) ve İlk Tunç 3 (M.Ö. 2300-1800) dönemlerine tarihlenen bu testilere, aynı şekilde, gerek küp mezar içinde ve gerekse çağdaş höyüklerde çok sık rastlanmaktadır. Nitekim, bunun en yakın pek çok örneğini, bizim Atabey İlçesi'nde kazdığımız Harmanören (Göndürle Höyük) Mezarlığı'nda bulduk⁷. Şimdi, Badırıklıaltı Mezarlığı'nın İlk Tunç Çağı yerleşmesini arayıp bulmak gerekmektedir. Böylece, ilçe tarihinin bir bölümü daha aydınlanmış olacaktır.

ORTA TUNÇ ÇAĞI (M.Ö. 1800-1500)

Eğirdir (= Eğirdir) Höyük

1960'lı yıllarda J. Mellaart tarafından, Eğirdir'in 3 km. kadar kuzeybatısında, göl kıyısında tespit edilmiş olan höyük yüzeyinde Orta Tunç Çağı (M.Ö. II. binyılın ilk yarısı

3 Mellaart 1972: 279.

4 Mellaart 1961: 41 vd.; J.A. Todd, *Aynı eser*, s. 135.

5 Özşait 1999: 334 vd., Harita : 2.

6 Bu eseri koruyan ve ekibimize Barla araştırmalarında yardımcı olan Belediye Başkanı Sayın Mustafa Soyöz'e yürekten ederiz.

7 Özşait 1999: 479, Resim 10.

sı) ve Son Tunç Çağı (Beycesultan'ın III-la tabakalarıyla çağdaş) yerleşmelerine tanıklık eden buluntular ele geçirilmiştir⁸. Bunların dışında, yerleşmeyle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

M.Ö. II. binyılın ikinci yarısından sonra, Hitit Kralı Muvatallis'in (M.Ö. 1306-1282) oğlu, Kurunta'nın Eğirdir çevresinin de kısmen içinde yer aldığı Tarhundassa Bölgesi'nin kralı olduğunu ve yine bu bölgenin kuzeybatısındaki toprakların da Hattuşili (M.Ö. 1282-1250) ve sonra da oğlu IV. Tuthalia'nın idaresindeki Hitit İmparatorluğu'na ait olduğunu biliyoruz⁹.

Yine Eğirdir ve çevresindeki araştırmalarda, İlk ve Orta Demir Çağına ait yerleşmeler henüz bulunamamıştır. Bununla birlikte burada, gerek önceki yıllarda yapılmış olan araştırmalardan ve gerekse bizim araştırmalarımızdan¹⁰, Hellenistik ve Roma Çağı boyunca, başka bir söyleyişle, M.Ö. I. binyılın son çeyreği ile M.S. I. binyılın ilk çeyreği arasında, yoğun olarak yerleşildiğini gördük. Biz şimdi burada, ana çizgileriyle, Hellenistik ve Roma Çağı başlığı altında Prostanna, Parlais ve Mallos yerleşmelerini verdikten sonra, bizim Sorkuncak ve Yelliler'deki araştırmalarımızın sonuçlarına değineceğiz.

HELLENİSTİK VE ROMA ÇAĞI YERLEŞMELERİ

Prostanna (Resim: 1-3)

Antik yazar Ptolemaios'un (V, 5, 7 =Prostama) Orta Pisidia'da, Hierocles'in (674,1) Timbriada (=Aksu-Akçaşar) ile Konane (=Gönen) arasında olduğunu söylediği Prostanna'nın lokalizasyonu ile ilgili çalışmalar esas olarak 1886 yılında başlamıştır. Uzun tartışmalardan sonra, şehrin tam olarak yeri 1948 yılında L. Robert'in Eğirdir'in kuzeybatısında, Parlais ile Prostanna arasındaki sınıra işaret eden bir yazitin bulunması ile kesin olarak belirlenmiştir¹¹.

Prostanna, Eğirdir'in güneyinde, Davras Dağı'nın Eğirdir Gölü'ne bakan Sivri Tepesi'nin (=Viaros / Viaros) kısmen üzerinde ve esas olarak da tepenin güney ve güneybatısındadır.

Şehrin tarihi hakkında az bilgiye sahibiz. 1957 yılında buradaki yapı kalıntılarını inceleyen M. H. Ballance, Prostanna'nın Hellenistik Çağdan önce kurulmuş ve bir şehirden daha çok bir karakol olduğu görüşündedir. Şehrin Roma Çağından sonra terk edildiği anlaşılmaktadır. Şehrin sikkeleri M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren görülmektedir. İmparatorluk Devrinde ise şehir, Antoninus Pius'tan (M.Ö. 138-161) II. Claudius'a kadar olan dönemde sikke basmıştır. Bazı sikkeler üzerinde Viaros, Dağ Tanrısı olarak betimlenmiştir¹². Akpınar Köyü sınırları içinde kalan bu yerleşmeyi sistematik olarak araştırdık. Üzülerek ifade etmek gerekirse, antik şehrin surları, teras duvarları, tapınak ve sivil yapı kalıntıları, yazıtları kaçak kazı ve yapı taşlarının taşınması sonucunda yoğun bir tahribata uğramıştır. Mimarî kalıntıların yayılışından, Roma İmparatorluk Döneminde erişilen sulh ve refah sonucu şehrin territoriumunun hayli genişlediğini görebiliyoruz. Araştırmalarımızda kentin akropolisinin güneydoğu kesimindeki sırtların altında bir hamamın hypocaust sistemine ait parçalar gördük. Bu da kentin genişlemesi sırasında yapılan binalardan biri olmalıdır. Ayrıca, akropolisin güneybatısında, herhangi bir kalıntısına rastlamamakla birlikte, tiyatro olduğunu düşündüğümüz bir yamaç tespit ettik.

8 Lloyd - Mellaart 1965: 76, Harita; Mellaart-Murray 1995: 101vd., Harita: 2 ve 3.

9 H. Bahar-G. Karauğuz - Ö. Koçak 1996: 45 vdd., Harita: 1.

10 Göller Bölgesi'nde (=Antik Pisidia) 1972. yılından beri arkeolojik yüzey araştırmaları ve 1993 yılından beri de Atabey İlçesi'nin Harmanören Köyü'ndeki Gündürle Höyük Tunç Çağı Mezarlık Kazıları'nı sürdürmekteyiz. 1972 - 2001 yılları arasında bize destek veren İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Fonu, Yürütücü Sekreterliği (Proje No: 247/281186, 1085/010598, 1259/050599, 1410/05052000, 1618/30042001) ile İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na candan teşekkür ederim.

11 Kaynak ve bilgi için bkz., E. Kirsten 1957: 899; Ballance 1959: 125 - 129; Özsaıt 1985: 127 vd.; Belke - Mersich 1985: 364.

12 Baydur 1994: 61 vd.

Burada yapılacak küçük bir sondaj konuyu aydınlayacaktır. Yine mimarî kalıntılar yanı sıra yüzeyde görülen keramikler, yerleşmenin Hellenistik ve Roma Çağında; Viarus'a doğru olan yüksek kesimlerinin de daha çok Geç Roma Çağında, iskân edildiğini kanıtlamaktadır. Burada, keramikler dahil, Hellenistik Çağdan daha eskiye giden herhangi bir buluntuya da rastlamadık. Prostanna'da, önümüzdeki yıl da çalışma yapmak düşüncesindeyiz.

Parlais (Resim: 4, 5)

Antik yazar Ptolemaios'tan (V 6,15) başka hiçbir kaynaktan adına rastlanmayan Parlais'in yerinin aranmasına 1833 yılında F.V. J. Arundell ile başlanmıştır. Şehrin yeriyile ilgili çeşitli araştırmacılar tarafından çok farklı teklifler getirilmiştir. 1914'ten itibaren, aralıklarla müstareke yıllarına kadar Pamphylia ve Pisidia'da kısa sürelerle incelemeler yapan B. Pace, Barla'ya da uğramış ve burasının Parlais olduğunu ileri sürmüştür. Fakat W. M. Ramsay'ın Beyşehir'in Parlais olacağı görüşü onu birisi Barla'da olmak üzere, iki tane Parlais bulunacağı ihtimaline sevk etmiştir. L. Robert'in, yukarıda işaret ettiğimiz gibi Eğirdir Gölü'nün batısında Bedre (Bugün Gökçe) Köyü yakınında bulunduğu sınır yazıtıyla ve daha sonra yine L. Robert'in Barla'da bulunduğu yazıtlarla sorun çözülmüş ve Parlais Barla'ya lokalize edilmiştir. Parlais'in M.Ö. I. yüzyıldan itibaren bastığı sikkelerde "Parlaiteon" yazısı görülmektedir. M.Ö. 25 yılında kurulan Galatia Eyaleti'ne dahil edilen şehir, İmparator Augustus tarafından "Colonia Iulia Augusta Parlais" adıyla Roma kolonisi yapılmıştır.

Koloni kuruluşundan sonra şehrin sikkeleri üzerinde Iulia Augusta Colonia Parlais adı görülmektedir. Şehrin İmparatorluk Devrinde Marcus Aurelius'tan (M.S. 161-180) Caracalla'ya (M.S. 211-217) kadar sikke bastığı bilinmektedir¹³.

Göller Bölgesi yüzey araştırmalarımızda Barla (=Kocapınar) ve çevresinde de çalıştık. Barla Kasabası'nın 1.5 km. kuzeybatısındaki yamaçta ve tepede Akropolis olduğunu düşündüğümüz kesimi araştırdık. Kocapınar Deresi'nin bir kolu olan Demirkapı Çayı'nın hemen batısından itibaren Galli Bağları olarak bilinen kesimden başlayarak yükselen Kirankaya'nın etek, yamaç ve zirvesini araştırdık. Galli Bağları'nın kuzeybatısındaki kaya fasadında üç klineli, semerdamlı bir kaya mezarı bulunmaktadır. Silmeli kapı girişinin sağında ve solunda dörtgen formlu iki adak nişi ve yine girişin üst kısmında geniş bir niş içinde ve bir mazgal görünümünde ışıık menfezi de bulunmaktadır. Aynı yazımızda da ayrıntılı olarak vereceğimiz bu kaya mezarı, bölgede şimdiye kadar bulunan örneklerden farklı bir yapı ve özelliğe sahiptir. Bunun şehrin kurulduğu yıllarda, yani Geç Hellenistik Çağda, yapılmış olduğunu düşünüyoruz.

Surların kalıntıları şehrin ihtişamını ortaya koymaktadır. Yerleşmenin her tarafında mimarî elemanlar ve keramik parçaları görülmektedir. Çok özenle yapılmış olduğu anlaşılan teraslar üzerine oturtulduğu anlaşılan yapılar bugün yok olmuştur. Ne yazık ki, ören yerinin ağır bir tahribata uğraması nedeniyle diğer yapı kalıntılarının taş yığınınından öte bir bilgi vermesi imkânsızdır. Geç devir yapı kalıntıları temel seviyesinde günümüze gelebilmiştir.

Yerleşmenin batısındaki dağın zirvesinde kayaya oyulmuş beş basamaklı bir kaya sunağı da tespit ettik. Benzer örneklerini Pisidia, Phrygia ve Lykia'dan tanıdığımız bu tip kaya sunaklarının Tanrıça Kybele için yapıldığını biliyoruz. Bundan da burada bir Kybele Kültü'nün olduğunu düşünebiliriz.

Yine Barla ile Bağören köyleri arasındaki arazi kesiminde yaptığımız araştırmalarda Zırın Beli olarak bilinen mekide ve Güngörmez Ambarceviz mevkiinde monoblok kayalara oyulmuş semerdamlı basit iki kaya mezarı da tespit edilmiştir. Ambarceviz mevkiindeki kaya mezarı iki klinelidir. Ancak Zırın Beli'ndeki kaya mezarının içi doldurulduğundan klinelinin olup olmadığını tespit edemedik. Her iki mezar da Roma Çağında yapılmışlardır.

13 Kaynak ve bilgi için bkz. Levick 1967; Levick 1970: 990-1016; Özalt 1985: 139-140; Belke-Mersich 1985: 356.

EĞİRDİR GÖLÜ'NÜN DOĞUSUNDAKİ YERLEŞMELER

Burada bulunan Malos, Sorkuncak ve Gökçehöyük gibi yerleşmeleri ayrıntıya girmeden anlatacağız

Malos

Küçük Asya'da Mal(i)os adında dört tane yer bilinmektedir. Bunlardan şimdiye kadar üç tanesi lokalize edilmiştir. Bir tanesi Kilikia'da Pyramos'un ağzında, ikincisi Galatia'da Ankyra'nın kuzeyinde, üçüncüsü Phrygia Salutaris'da, Synnada'nın (Şuhut) kuzeyindedir. Buna karışılık M.Ö. 1. ve M.S. 2. yüzyıllar arasına tarihlenen sikkelerden ve antik yazar Hierocles'in (674) eserinden bilinen Pisidia'daki Malos, pek çok tartışmalardan sonra 1984 yılında N. Mersich tarafından Sarıdris Kasabası'nda bulunan bir yazıtla buraya lokalize edilmiştir. Burası Eğirdir Gölü'nün güney bitiminin 18 km. kuzeydoğusundaki dağlık arazide, Göynücek Yaylası'nın batı yamacındadır.

Sarıdris'in 8 km. kadar kuzeydoğusunda yer alan antik kentte, akropolis, tapınak, nekropolis, antik yola ait kalıntılar görülmektedir. Burada Isparta Müze Müdürlüğü tarafından, Durmuş Kaya'nın başkanlığında Arkeolog İlhan Güceren, Nezahat İşçi ve Sedat Heper'den oluşan bir ekip 1997 yılında temizlik çalışmaları yapmıştır¹⁴.

Sorkuncak

Eğirdir'in 16 km. kadar doğusunda yer alan Sorkuncak Köyü ve çevresini araştırdık. Burada köyün 3 km. kadar güneybatısında, Sorkuncak Dağı'nın doğuya bakan yüzünde derin bir in gördük. İnün içinde, girişin 4 m. kadar iç kesiminde bulunan ve ağız genişliği 1 m. kadar olan kuyunun tespit edilemeyecek kadar bir derinliği vardır. Kaçak kazılarla in içinden boşaltılan ve inin önündeki toprak içinde Roma Çağı yerleşmesine tanıklık eden keramikler görülmektedir. Çevreye hakim bir kesimde kurulan bu yerleşmenin Roma Çağında yapılmış bir gözetleme, kontrol kalesi olduğunu düşünebiliriz.

Gökçehöyük

Eğirdir'in 22 km. kadar kuzeydoğusunda yer alan Gökçehöyük Köyü'nde yaptığımız araştırmalarda, köyün yaklaşık 4 km. kadar kuzeybatısında, Geç Roma Çağına ait olduğunu düşündüğümüz keramik ve mimari kalıntılara rastladık.

Yelliler Köyü Araştırması

Eğirdir'in 35 km. kadar güneydoğusunda Yuvalı Köyü'nün güneybatısındaki Yelliler Köyü'nü araştırdık. Köyün 500 m. batısında, Çürüktaşınarasi'nde; 4 km. güneydoğusunda Kocapınar mevkiinde ve Gavur Dağı olarak bilinen yükseltide, Roma ve Geç Roma çağlarına ait yerleşmeler bulduk.

Gelendost İlçesi Araştırması

Şarkikaraağaç'ın Yenicekale Köyü'nü araştırırken bu köyün kuzeybatısında yer alan ve Gelendost İlçesi sınırları içinde olan Keçili Köyü de araştırılmıştır. Burada, Keçili Camii bahçe duvarında yazıtlı bir kapı taşı (Resim: 6) görülerek incelenmiştir. 1976 yılında getirildiğini öğrendiğimiz taş, Halepoğlu öreninden çıkarılmıştır.

Kireç taşından yapılmış olan kapıtaşı üzerindeki yazıtta harf boyutları farklıdır. Harf karakterlerine göre M.S. 3.-4. yüzyıla tarihlenebilir. Makedonyalı bir mühendise ait olduğu anlaşılan yazıtın sol sütununda Pisidçe isimlerin olması dikkat çekicidir (Bu konu üzerinde ayrıntılı olarak çalışılmaktadır).

14 Bilgi ve literatür için bkz. Ruge 1928: 916-917; Von Aulock 1977: 36-38; Mersich 1965: 51-54; Belke-Mersich 1990: 334; Kaya 1998: 303-321.

Keçili Köyü'nün 1 km. güneybatısında yer alan Halepoğlu öreninde yaptığımız araştırmalarda Roma ve Geç Roma Çağına ait keramikler görülmüştür.

Yalvaç İlçesi Araştırmaları

Yalvaç'ta Müze ve Antiokheia ören yeri gezildikten sonra, ilçenin Bağkonak, Kozluçay ve Dedeçam Köyü ve kasabalarında araştırmalara devam edildi. Kozluçay'da daha önce tespit ettiğimiz Cennetkarı (Hell.+Roma+Geç Antik Çağ) ören yeri araştırıldı. Bu önemli yerleşmenin Akşehir-Kozluçay yol yapımı sırasında ve daha sonra da tahrip edildiği görüldü. Ayrıca Kozluçay'ın hemen kuzeybatısında, Cennetkarı'ya giden yolun başında, kasabanın yeni su deposunun kuzeydoğusunda, Kömesönü mevkiinde yine Roma Çağı ve Geç Antik Çağa ait keramikler görüldü.

Dedeçam Kasabası'nın doğusunda, Yeni Pınar'ın kuzeyinde, Büyükören (Roma+Geç Roma) incelendikten sonra, bunun kuzeybatısındaki yükseltilerde Çoban Çeşmesi (İTÇ+Hell.+Roma+Geç Antik Çağ) olarak bilinen mevkii araştırıldı. Önceden bilinen Dedeçam Höyük (Kırkuyusu = İTÇ+Demir Çağı+ Hell.+Roma, Harita No: 153) incelendi. Bağkonak Kasabası'nda daha önce tespit ettiğimiz Dört Yol Höyük (İTÇ+M.Ö. II. binyıl, Harita No: 151) de sistematik olarak araştırıldı.

Şarkikaraağaç İlçesi Araştırmaları

İsparta'nın 121 km. kuzeydoğusunda yer alan Şarkikaraağaç İlçesi kapsamlı olarak araştırılmıştır.

Önce Arak ile Çaltı köyleri arasında önceki yıllarda tespit ettiğimiz Arak Höyük (İTÇ+II. binyıl+I.binyıl+Roma+Geç Roma, Harita No: 162) ile, Eşekçi Mağarası (Sarkit-dikilitli), İçmeler mevkii, Saray Mezarlığı mevkii (Roma Çağı) ve doğal bir in görüldü. Sonra da Çaltı Köyü'nün kuzeyindeki Gavur Kalesi mevkiinde Roma ve Geç Roma Çağı yerleşmeleri tespit edildi.

Şarkikaraağaç'ın kuzeydoğusunda Muratbağı Köyü ile Çarıksaraylar Kasabası arasında yer alan ve önceden bilinen Zengibar Kalesi ve çevresi (Hell.+Roma+ Geç Antik Çağ, Harita No: 274) kapsamlı olarak araştırıldı.

Kızıldağ Milli Parkı içinden bu dağın tepesine çıkıldı (Resim: 7, 8). Çevreye son derece hakim olan tepenin üzerinde tahrip edilmiş olan yapılara ait mimarî elemanlar arasında ve çevrede Roma Çağına ait keramikler görüldü. Sonra da buradan inilerek Sarıkabalı Köyü'nden sonra gelen Gedikli Köyü'nün çevresi araştırıldı. Köyün 500 m. kadar doğusundaki Kızıltepe'de Ortaçağ yerleşmesine ait temel taşları ve kiremit parçaları görüldü. Köyün 5 km. kadar güneyinde Küre mevkiinde Ortaçağ ve daha geç döneme ait keramikler ile eski bir mezarlık da görüldü.

Aşağı Dinek Köyü'nün girişinin güneyinde tespit ettiğimiz Dinek Höyük'te Hell.+Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler görüldü (Harita No: 269).

Yukarı Dinek Köyü'nün 5 km. kadar güneydoğusunda Kartal Yuvası Dağı üzerinde bir doğal mağara (Taşlı Mağara) görüldü. Çevresinde yerleşmeyle ilgili hiçbir ize rastlanmadı.

Göksöğüt Kasabası

Burada Nudra Höyük (=Göksöğüt Höyük, Harita No: 155) yüzeyi tümüyle kaçak olarak yapılmış yapılarla kaplanmış. Artık höyük görünmüyor. Göksöğüt'te önceki yıllarda bulduğumuz Gönen Yeri ya da Küçük Höyük (İTÇ+Roma, Harita No: 270) incelendi. Sonra kasabanın 5 km. doğusunda Koca Çayır Höyük (Hell.+Roma+Geç Roma) tespit edildi.

Örenköy (Resim: 9) ile Yakaemir arazilerinin ortasında kalan ve önceki yıllarda bulduğumuz Yakaemir (=Örenköy) Höyüğü (Harita No: 156 Resim: 10) (Kalkolitik+İTÇ+Roma+Geç Antik Çağ) tekrar incelendi. Buradaki araştırmalarımızda höyük yüzeyin-

de Hacılar VI ile çağdaş, yani Son Neolitik Çağ yerleşmesine işaret eden keramikler de bulunmuştur.

Yakaemir Köyü'nün hemen güneybatısında, Yakaemir Sivrisi ya da halk arasında İğneli Beşik olarak da bilinen Sivrikale'ye tırmadık (Harita No: 259; Resim: 11, 12). Dağın tepe kesiminde son derece özenli ve kesme taşlardan yapılmış sur ve yapı temelleriyle karşılaştık. Etrafta görülen keramiklerden, tespit ettiğimiz bu kalenin Geç Hellenistik Çağ'dan itibaren Roma ve Geç Antik Çağ sonuna kadar yerleşmeye sahne olduğunu anladık.

Yenicekale Köyü ve çevresi bu kez daha kapsamlı olarak araştırılmıştır. Burada önceden bulduğumuz, fakat yeterince inceleyemediğimiz Sarıpınar Höyük (İTÇ; Harita No: 263; Resim: 13) ve çevresini araştırdık. Aşağıda işaret edeceğimiz gibi, bu köyün üzerinden Anabura'ya gitmek için çıktığımız Anamas Dağları üzerinde 20 km. yol aldık. Bu arada birkaç yaylayı da inceleme fırsatını bulduk. Burada, Göllü Yaylası'nda iki yüz yıllık mezar taşları gördük. Özenle yapılmış bu mezar taşlarının bulunduğu mezarlıkta, aynı zamanda, aynı gömü geleneğini yansıtan ve daha eski olduğu anlaşılan mezarlar da bulunmaktadır. Bölgede sayıları çok az olan bu mezarlığın koruma altına alınması, kültür mirasımızın korunması bakımından da çok önemlidir.

Ördekçi Köyü

Köyün 1300 m. kuzeydoğusunda yer alan ve önceden bilinen Ördekçi Höyük (İTÇ; Harita No: 159) yeniden incelendi ve yüzeyinde M.Ö. II. binyıl + I. binyıl +Roma Çağı'na ait keramikler görüldü. Köy içinde gördüğümüz mimari elemanların ve yazılı taşların resimleri çekildi, çizimleri yapıldı. Bölgenin tarih ve kültür zenginliğini yansıtan bu eserlerin Şarkikaraağaç'ta kurulacak bir müzede ya da Isparta Müzesi'ne taşınarak koruma altına alınması çok iyi olur düşüncesindeyiz.

Ayrıca Ördekçi Köyü Mezarlığı'nda, küçük fakat eskiye işaret eden yazısız mezar taşları da görülmüştür.

Anabura=Enevre

Yenicekale Köyü üzerinden, Salur Köyü'nün batısında yer alan antik Anabura kentinin kalıntılarının bulunduğu Kızılkale'ye (Anabura: Harita No: 262; Hell.+Roma+Geç Antik Çağ) çıkılarak incelenmiştir. Odeon gibi belirleyebildiğimiz yapıların plânları çıkarılmıştır. Burada da önümüzdeki yıl daha kapsamlı olarak çalışmayı plânlanmış bulunuyoruz.

Yine Salur Köyü'nün güneydoğusunda, 1700 m. yüksekliğindeki dağların üzerinde Orta Kale adıyla bilinen sarp yükseltide bir Geç Antik Çağ yerleşmesi tespit edilmiştir.

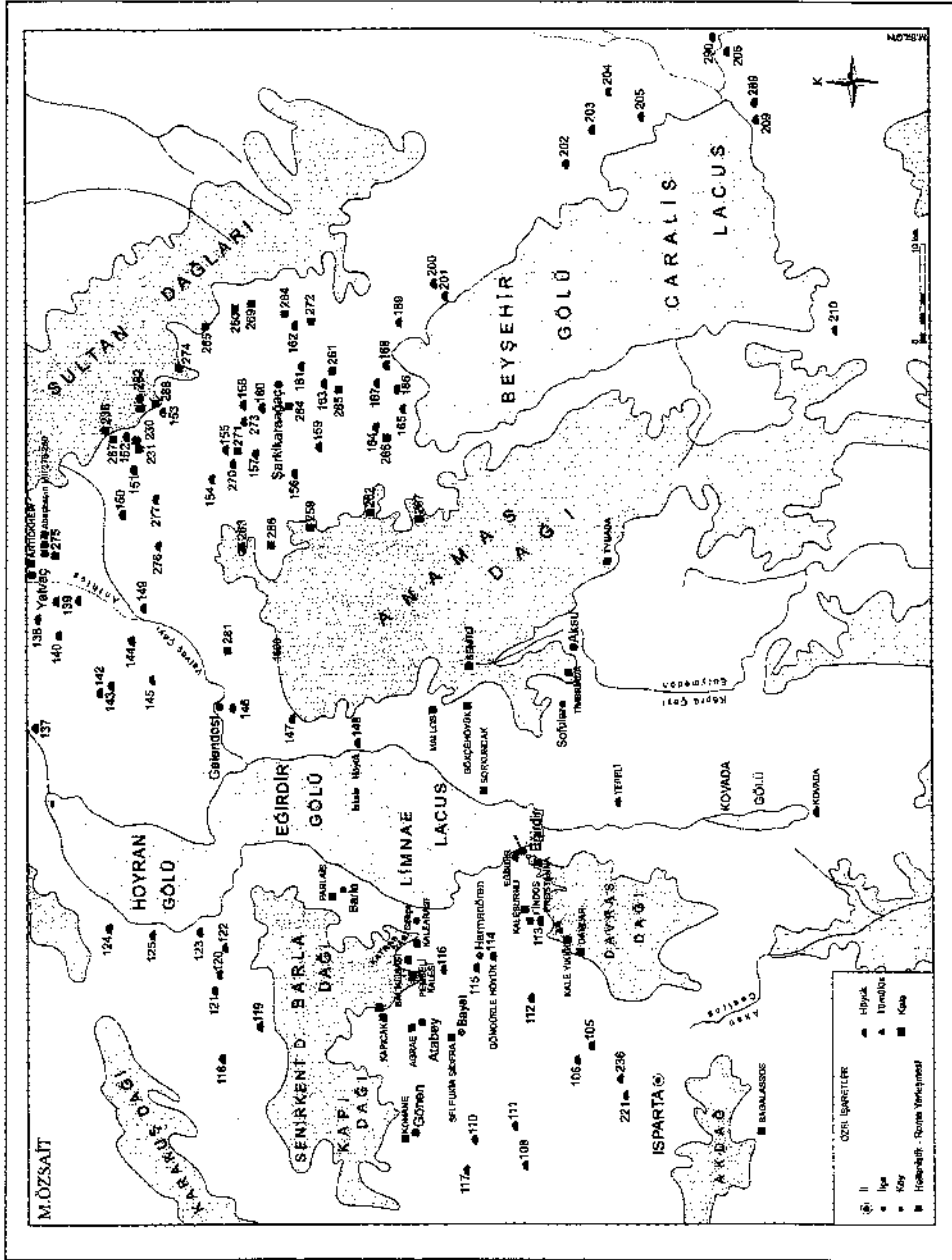
Salur'un güneyinde yer alan, önceden bilinen ve ortasından Şarkikaraağaç-Yenişarbademli yolunun geçtiği Salur Höyük (İTÇ; Harita No: 163) incelendi. Höyüğün büyük bir kısmının üzerine binalar yapılmıştır. Salur Köyü'nün 5 km. güneybatısında Düz Yaprak mevkiinde bir Roma+Geç Antik Çağ yerleşmesi tespit edildi.

Yine Salur Köyü'nün güneybatısında, antik Anabura'nın aşağı şehrinin yer aldığı (Enevre) kesim incelendi. Kentin su ihtiyacını karşıladığını düşündüğümüz ve bugün de oldukça fazla suyu bulunan bir kaynağın yakınında, bir zafer anıtı parçası bulundu. Yazısı zamanla silinen ve dar yüzünde bir savaşçı kabartması (kısmen sağlam) bulunan bu zafer anıtı parçası ile alınlıklı bir mezar yapısına ait (Resim: 14) olduğunu düşündüğümüz mimari elemanlar son derece iyi bir işçilik göstermektedir. Bunun bir parçasını da Ördekçi Köyü'nde bulduk. Aynı şekilde, bunun da yazısı oldukça silinmişti. M.S. 2. yüzyıl yapı özellikleri gösteren ve bu fragmanların resimleri çekilmiş, ölçüleri alınarak yayın için çizimleri yapılmıştır. Bölgenin o devirdeki sanat ve kültürünü yansıtan bu elemanların da Isparta Müzesi'ne taşınması ya da en azından tahribata tümüyle açık olan bu arazi kesiminden kaldırılması çok iyi olur.

Önemli sonuçlar elde ettiğimiz Şarkikaraağaç İlçesi'nin henüz araştıramadığımız ya da araştırmalarını tamamlayamadığımız kesimlerini önümüzdeki yıl tamamlayarak, bu ilçenin Eskiçağı'nın tüm devirlerini de kapsayan bir tarihini yazmayı amaçlamış bulunmaktayız.

KAYNAKÇA

- VON AULOCK, H., *Münzen und Staedte Pisidiens I*, Tübingen 1977.
- BAHAR, H.,-G. KARAUĞUZ-Ö. KOÇAK, *Eskiçağ Konya Araştırmaları I*, İstanbul 1996.
- BALLANCE, M. H., "The Site of Prostanna" *Anatolian Studies IX*, 1959, s. 125-129.
- BAYDUR, N., *Anadolu'daki Kutsal Dağlar Dağ-Tanrılar*, İstanbul 1994.
- BELKE, K.,-N. MERSICH, *Tabula Imperii Byzantini 7 Phrygien und Pisidien*, Wien 1990.
- HOURS, F.,-O. AURENCHE-F. CAUVIN et als., *Atlas des Sites du ProcheOrient* (14.000-5700 BP), Paris 1994.
- KAYA, D., "Malos Antik Kenti Temizlik Çalışması", 8. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, 1998, s. 303-321.
- KIRSTEN, E., "Prostama", *Pauly-Wissowa-Kroll*, XXIII/1, 1957, S. 89.
- LEVICK, B., *Roman Colonies in Southern Asia Minor*, Oxford 1967.
- LEVICK, B., "Parlais", *Pauly-Wissowa-Kroll, Suppl.*, XII, 1970, S. 990-1016.
- LLOYD, S.,-J. MELLAART, *Beycesultan II*, London 1965.
- MELLAART, J., "The Neolithic Obsidian Industry of Ilıcapanar and its Relations", *İstanbul Mitteilungen 8*, 1958, s. 91.
- MELLAART, J., "Anatolian Neolithic Settlement Patterns", *P.J. Ucko-R. Tringham-G.W. Dimbleby, Man, Settlement and Urbanism*, London 1972, s. 279.
- MELLAART, J., *The Neolithic of the Near East*, London 1975.
- MELLAART, J.-A. MURRAY, *Beycesultan III*, Ankara 1995.
- MERSICH, N., "Malos in Pisidien", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 35*, 1985, s. 51-54.
- ÖZSAİT, M., *İlkçağ Tarihinde Pisidya, Başlangıçtan Büyük İskender Devrinin Sonuna Kadar*, İstanbul 1980.
- ÖZSAİT, M., *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*, İstanbul 1985.
- ÖZSAİT, M.,-H. ŞAHİN, "1996 Yılı Isparta ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", 15. Araştırma Sonuçları Toplantısı II., 1998, s. 121-142.
- ÖZSAİT, M., "Göller Bölgesi (Antik Pisidia) Yerleşme Yerleri ve Özellikleri", *Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul 1999, s.334 vd., Harita: 2.
- ROTT, H., *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig 1908.
- RUGE, W., *Mallos*, *Pauly-Wissowa-Kroll*, XIV/1, 1928, S.916-917.
- TODD, I. A., *The Prehistory of Central Anatolia I; The Neolithic Period*, Göteborg 1980.

Harita 1: Göller Bölgesi'nden (=Pisidia) bir grup yerleşme

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

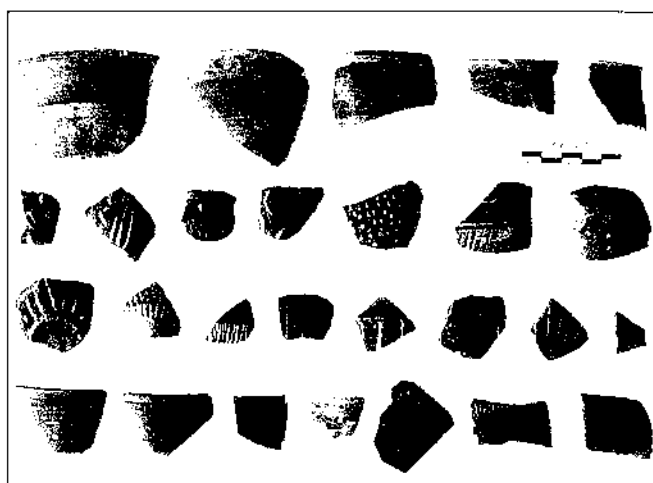
Resim: 5

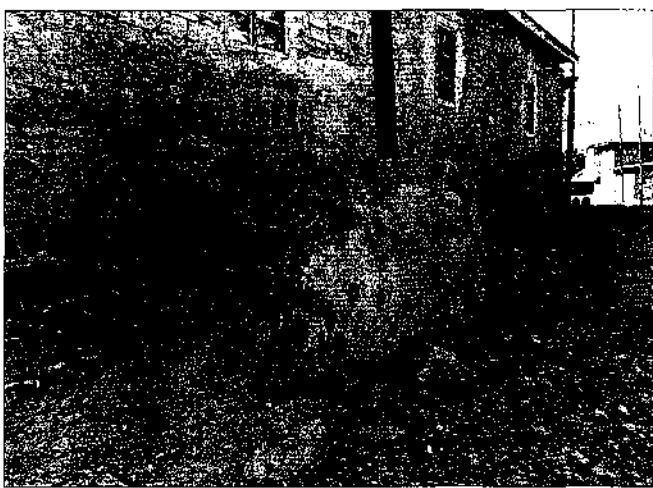
Resim: 6

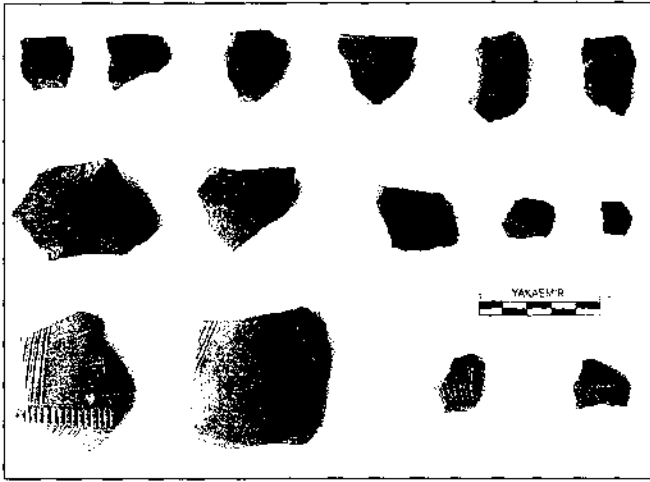
Resim: 7

Resim: 8

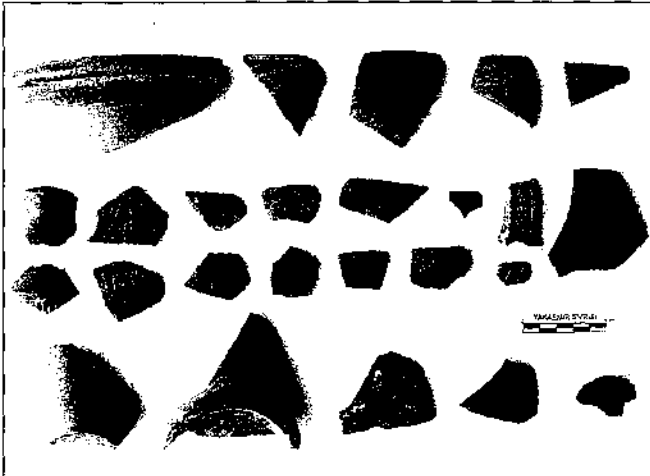
Resim: 9

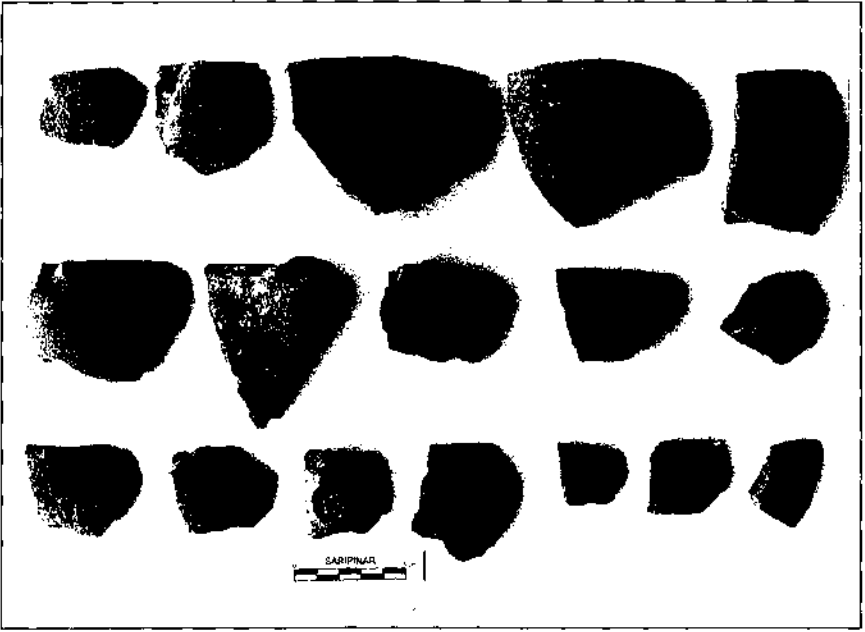
Resim: 10

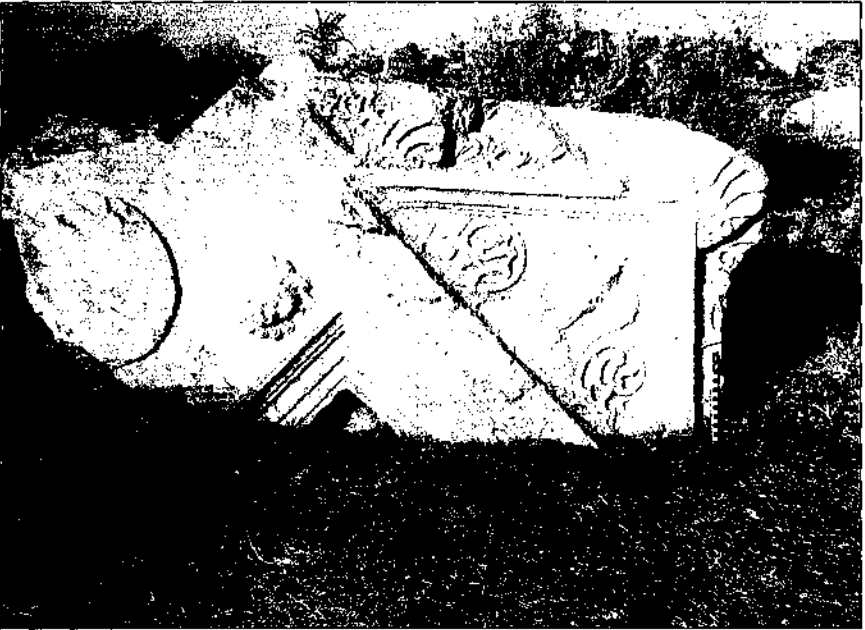
Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

SURVEY IN THEBEN AN DER MYKALE

1. KAMPAGNE 2001

Hans LOHMANN*

Die historische Topographie des antiken Ionien und die Lage der Hauptorte der ionischen Amphiktyonie sind seit dem Ende des 19. Jhs. in großen Zügen bekannt (Abb. 1)¹. Dennoch hat über Jahrzehnte hinweg die Erforschung der Landschaft Ionien nicht mit der seiner Metropolen Schritt gehalten. Doch allmählich beginnt sich das Blatt zu wenden. Denn in den letzten zwei Jahrzehnten wurden wichtige Fortschritte in Fragen der bronzezeitlichen Topographie Westkleinasiens erzielt² und die systematische Erforschung der Milet-Halbinsel zwischen 1990 und 1999³ trug nicht unwesentlich dazu bei, auch die Topographie des eisenzeitlichen Ionien weiter zu erhellen. Erwähnt sei nur die Entdeckung der milesischen Kleinstadt Assesos mit dem Heiligtum der Athena Assesia⁴, die Lokalisierung von Argasa⁵ und Pyrrha⁶ sowie von Teichoussa auf der Halbinsel Saplı Adası am Golf von Akbuk⁷. Tatsächlich verfügen wir über eine beachtliche Zahl antiker Toponyme aus dem Bereich des antiken Ionien, die jedoch bisher noch nie zusammenfassend behandelt wurden⁸. Auch blieben wichtige Fragen bis

* Prof. Dr. Hans LOHMANN, Institut für Archäologie, Ruhr-Universität Bochum, D-44780 Bochum/ALMANYA.

¹ Vgl. z.B. Th. Wiegand-H. Schrader, *Prione* (1904) Kartenbeil. II; R. Klepert, Karte von Kleinasien in 24 Blatt 1 : 400 000 (1913) Bl. C1 Smyrna. Die Karte von Ionien in R. J. A. Talbert (Hrsg.), *Barrington Atlas of the Greek and Roman World* (2000) Bl. 61 (Ephesos) reproduziert einen veralteten und teilweise fehlerhaften Forschungsstand.

² F. Starke, Troia im Kontext des historisch-politischen und sprachlichen Umfeldes Kleinasiens im 2. Jahrtausend, *Studia Troica* 7, 1997, 447 ff.; J. D. Hawkins, Tarkasnawa king of Mira, *AnatSt* 48, 1998, 1 ff.; W.-D. Niemeier, Milet in der Bronzezeit, *NBA* 15, 1998/99, 94 1.-Puranda: R. Meriç, *Puranda*, Metropolis Büllen 2000, 6.-Ein neue hethitische Felsinschrift im Latmos markiert die Grenze zwischen Mira und Millawanda (= Milet): A. Peschlow, Die Arbeiten des Jahres 2000 in Herakleia am Latmos und dem zugehörigen Territorium (Beşparmak), in: 19. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 28 Mayıs-01 Haziran 2001 (Ankara 2002) 256-258; dies., Herakleia am Latmos und die Beşparmak-Region. Die Arbeiten des Jahres 2001, in: 20. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 27-31 Mayıs 2002 (Ankara 2003).

³ Vorberichte: H. Lohmann, *AA* 1995, 293-333; ders., Geographische Rundschau 10, 1996, 562-567; ders., *AA* 1997, 285-311; ders., *AA* 1999, 439-473, Kartenbeil.; ders., Die Chora Milets in archaischer Zeit, in: J. Cobet-V. v. Graeve-W.-D. Niemeier-K. Zimmermann, Frühes Ionien: Eine Bestandsaufnahme. Kolloquium Güzelcamlı 1999, *Milesische Forschungen* 5 (im Druck); ders., Milet und die Milesia. Eine antike Großstadt und ihr Umland im Wandel der Zeiten, in: F. Kolb (Hrsg.), *Chora und Polis*, Kolloquium des Historischen Kollegs 5. bis 8. April 2000 (im Druck).

⁴ P. Herrmann, *AA* 1995, 288-292; H. Lohmann, *AA* 1995, 311-322 Abb. 95-107; R. Senff, *AA* 1995, 224-228; B. Weber, *AA* 1995, 228-238; ders., Zum spätarchaischen Tempel auf dem Mengerevtepe bei Milet, in: E.-L. Schwandner (Hrsg.), *Säule und Gebälk. Zu Struktur und Wandlungsprozeß griechisch-römischer Architektur*. Bauforschungskolloquium in Berlin vom 16.-18. Juni 1994 (1996) 84-89; Der Neue Pauly 2 (1997) 111 s.v. Assesos (H. Lohmann); ders., *AA* 1999, 442 mit Anm. 7 Abb. 2. 3; K. Wachter, *EpAnat* 30, 1998, 1 ff.

⁵ Zu Argasa: H. Lohmann, *AA* 1997, 299-303.

⁶ Zu Pyrrha: Der Neue Pauly 10 (2001) 642 s.v. Pyrrha (H. Lohmann); H. Lohmann, *Die Chora Milets in archaischer Zeit*, in: Cobet et al. a.O. (Anm. 3).

⁷ W. Voigtländer, *AA* 1986, 616. 624 ff.; ders., *AA* 1988, 568; H. Lohmann, Survey bei Kazıklı (Muğla), in: 19. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 28 Mayıs-01 Haziran 2001, Ankara (Ankara 2002) 209-224; ders., Wo lag das antike Teichoussa? *Orbis Terrarum* 8, 2002 (im Druck).

⁸ H. Lohmann, Zur historischen Topographie des südlichen Ionien, *Orbis Terrarum* 10, 2003 (in Vorbereitung).

heute ungelöst wie beispielsweise die Lokalisierung des archaischen Priene⁹ oder des archaischen Magnesia am Mäander. In besonderem Maße defizitär ist auch die Erforschung des Mykale-Gebirges, heute Dilek Dağları, im südlichen Ionien. Denn obschon wir über zahlreiche inschriftliche und literarische Quellen zu seiner historischen Topographie verfügen sowie über eine frühe archäologische Karte von Karl Lyncker¹⁰, blieb die Mykale bis heute eine archäologische terra incognita.

Die Mykale ist ein westkleinasiatischer Gebirgszug, der den westlichsten Abschnitt des Mäandergrabens im Norden begrenzt. Sie verläuft zwischen Söke im Osten und Kap Dip Burnu im Westen in einem leicht nach Süden ausschwingenden Bogen. Ihr Kamm, "Mykales luftiger Scheitel" (Homer, *Ilias* 2,869), liegt nicht genau auf der Mitte des schmalen, zwischen acht und zwölf Kilometer breiten Bergzuges, sondern ist etwas nach Süden versetzt, so dass die Nordhänge flacher ansteigen als die Südhänge. Östlich der Linie Davutlar-Akçakonak verbreitert sich das Gebirge stark, oberhalb Akçakonak befindet sich auf 450 müM eine ausgedehnte Hochebene. Das aus Gneis, Marmor, Kalkstein, Schiefer und Quarzit bestehende Gestein wechselt rasch. Die niederschlagsreicheren Nordhänge sind dicht bewaldet, ein verheerender Waldbrand hat 1996 den Waldbestand auf der Südseite westlich Tuzburgazı bis über Spilia hinaus vernichtet. An der Südflanke des Gebirges liegen von Ost nach West das jüngere Priene, eine Neugründung des 4. Jhs. v. Chr., ferner das bisher nicht sicher lokalisierte Naulochos und ganz im Westen oberhalb des heutigen Karine Thebai an der Mykale. Auf der Nordflanke bei Güzelçamlı wird das Panionion lokalisiert, die Stadt Melia vermutet man in einem karischen Ringwall auf dem Kale Tepe westlich dieses Ortes¹¹. Heute befinden sich keine Dauersiedlungen im Gebirge, dessen Nordseite westlich Güzelçamlı erfreulicherweise zum Nationalpark und Naturschutzgebiet erklärt wurde. Die Weidewirtschaft ist in den letzten zwei Jahrzehnten stark zurückgegangen, da der Anbau von Baumwolle in der Mäanderebene bessere Erwerbschancen bietet. Im Gebirge leben neben Wildschweinen auch Wildpferde in Herden von 14-20 Tieren.

Mit der neuen Lesung des hethitischen Reliefs am Karabel Pass, der Entdeckung von Puranda bei Torbalı durch R. Meriç und der Identifizierung von Apasa mit Ephesos gelangen in den letzten zwei Jahrzehnten bedeutende Fortschritte auf dem Gebiet der historischen Topographie Westkleinasiens in der Bronzezeit. Ausgehend von Identifizierung von Apasa mit Ephesos, die durch eine neu entdeckte hethitische Inschrift im Latmos weiter gefestigt wird¹², schlug A. Bammer schon 1987¹³ vor, die Mykale mit dem Berg von Arinnanda zu identifizieren, den hethitische Quellen anlässlich der Eroberung von Apasa-Ephesos durch Mursili II. bezeugen. F. Starke und J. D. Hawkins¹⁴ griffen diesen Vorschlag vielleicht etwas vorschnell auf, denn der Berg von Arinnanda, auf den beim Angriff Mursilis' II. die Bewohner von Apasa-Ephesos flüchteten, wird als unzugängliches, wasserloses Vorgebirge beschrieben¹⁵. Deshalb und wegen der großen Entfernung zu Ephesos scheint es mir ganz ausgeschlossen, ihn mit der Mykale zu identifizieren. Eher ist an den Bülbül Dağ bei Ephesos zu denken, der nach

9 Der Vorschlag von S. Schipporeit, *IstMitt* 48, 1998, 193-236, das archaische Priene sei unter dem jüngeren zu suchen, ist abwegig. Im Zuge der Ausgrabungen seit den Tagen Th. Wiegands hätte man unweigerlich wenn nicht auf stratifizierte archaische Schichten so doch zumindest auf umgelagertes archaisches Material stoßen müssen. Weit eher ist an eine Lage beim heutigen Söke zu denken. Näheres s. H. Lohmann, Zur historischen Topographie des südlichen Ionien, *Orbis Terrarum* 10, 2003 (in Verb.).

10 A. Philippon, Das südliche Ionien, *Milet* 1/5 (1936) Kartenbeil.

11 G. Kainer-P. Hommel-W. Müller-Wiener, *Panionion und Melie* (1967) 76-167, identifizierten einen karischen Ringwall auf dem Kale Tepe bei Güzelçamlı mit der archaischen Stadt Melie (richtiger: Mefia), obwohl hier kein Habitat vorliegt. F. Lang, *Archaische Siedlungen in Griechenland* (1996) Index s.v. Melie, bes. 196 f. Abb. 69-70, lässt eine kritische Auseinandersetzung mit dem Befund vermissen. Der Neue Pauly 7 (1999) 1183 s.v. Melia (H. Lohmann).

12 Peschlow a.O. (Anm. 2).

13 A. Bammer, Ephesos in der Bronzezeit, *ÖJh* 57, 1986/87, 27ff.; ders., *Ephesos. Stadt an Fluss und Meer* (1988) 136.

14 Starke a.O. (Anm. 2) 451 mit Anm. 27; Hawkins a.O. (Anm. 2) 23.

15 Übersetzung nach S. Heinhold-Krahmer, *Orientalia* 52, 1983, 114.

den Untersuchungen von C. Kraft zur Veränderung der Küstenlinien bei Ephesos in der Bronzezeit noch als Kap ins Meer vorsprang¹⁶.

Die älteste Bezeugung der Mykale findet sich in der Ilias, wo unter den Verbündeten Trojas auch die 'barbarophonoi Kares' erscheinen (Hom. II. 2,867 ff.): "Nastes führte die Karer, ein Volk barbarischer Mundart, die Miletos besaßen, das waldige Phthirergebirge, auch des Maiandros Flut und Mykales luftigen Scheitel".-Der Name 'Mykale' ist offenbar vorgriechisch und wurde später nicht mehr verstanden, denn ein Scholion zu Homer, Ilias 20,403 sucht ihn aus dem Geschrei der Stiere zu erklären, die man dort dem 'helikonischen Herrscher'-damit ist Poseidon Helikonios gemeint-geopfert habe-also quasi als 'Müühkale'. Wenn aber die Mykale demnach schon lange vor Homer diesen Namen trug, warum sollte sie dann in den hethitischen Quellen unter einem gänzlich anderen Namen erscheinen?

Während Priene mit Unterbrechungen seit 1894 intensiv erforscht und ausgegraben wurde¹⁷, blieb die Mykale selbst weitgehend unbeachtet. Wenige knappe Notizen zu Thebai und zur Mykale verdanken wir Th. Wiegand¹⁸ und F. Hiller von Gaertringen¹⁹ sowie neuerdings D. Müller²⁰. Wiegand hat die Mykale zu Pferd durchquert und dabei auch jene Stelle besucht, an der schon im 17. Jh. eine Inschrift aus der 2. Hälfte des 4. Jhs. v. Chr. zutage gekommen war, die dort ein Panionion belegt. Ferner hat er 1896 in einer vierwöchigen Kampagne Thebai an der Mykale untersucht und teilweise freigelegt²¹. Das Panionion auf der Nordseite des Gebirges beim heutigen Güzelçamlı wurde erst in den sechziger Jahren untersucht²². Es entstand offenbar im Zuge der Neugründung von Priene Mitte des 4. Jhs. v. Chr. und ist nicht identisch mit dem älteren archaischen Panionion, von dem u.a. Herodot spricht²³. Dieses bleibt noch zu finden. Die älteste archäologische Karte der Mykale ist die erstaunlich unge-naue und wenig zuverlässige Karte des südlichen Ionien von Karl Lyncker, Hauptmann im Preußischen Generalstab, die für bestimmte Bereiche auf verschiedenen älteren Kartenaufnahmen-u.a. der Karte der Milesischen Halbinsel von Paul Wilski²⁴ und der Latmoskarte von W. von Marée²⁵-fußt. K. Lyncker nahm die Mykale zwischen 1908 und 1909 auf, die Karte wurde aber erst 1936 publiziert²⁶. Bisher ist kein Archäologe den zahlreichen Eintragungen von Fundstellen im Bereich der Mykale systematisch nachgegangen.

Angesichts der beschriebenen wissenschaftlichen Defizite hinsichtlich der archäologischen Erforschung der Mykale bin ich der türkischen Generaldirektion der Museen und Altertümer besonders dankbar, dass sie im Jahre 2001 die Erforschung des Gebietes von Thebai in der westlichen Mykale genehmigte und ich möchte dafür dem Generaldirektor Herrn Dr. Alpay Pasinli an dieser Stelle den gebührenden Dank aussprechen. Die Kampagne fand vom 31.8. bis zum 3.10.2001 statt. Als Regierungsvertreterin fungierte Frau Funda Ünal vom Museum Bursa, die uns in jeder Hinsicht auf das freundlichste unterstützte. Mein Dank gilt ferner den Mitarbeitern K. Böhne (Wiesbaden) und Dr. H. Marg (Mainz) sowie Dipl. Ing. A. Dombert (Zeitz) und G. Kalaitzoglou (Essen). Letzterem werden die Karten und Pläne Abb. 1-3 verdankt.

16 Für diese Mitteilung habe ich Chris Kraft sehr zu danken.

17 Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1); M. Schede-G. Kleiner-W. Kleiss, *Die Ruinen von Priene* (21964) mit Bibl.; W. Konigs-F. Rumscheid, *Priene. Führer durch das "Pompeji Kleinasien"* (1998) mit Bibl.; *Der Neue Pauly* 10 (2001) 310 ff. s.v. Priene (F. Rumscheid) mit Lit.

18 Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 7-34.

19 F. Hiller von Gaertringen, *Inschriften von Priene* (1906) 183-187.

20 D. Müller, *Topographischer Bildkommentar zu den Historien Herodots. Kleinasien* (1997) 606-634 Abb. 1-36.

21 Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 7-34.

22 Kleiner et al. a.O. (Anm. 11).

23 Dazu vorläufig: *Der Neue Pauly* 9 (2000) 247-248 s.v. Panionion (H. Lohmann).

24 P. Wilski, *Milet I, 1. Karte der milesischen Halbinsel* (1906) Kartenbeil.

25 Th. Wiegand, *Milet III, 1: Der Latmos* (1913) Kartenbeil.

26 A. Philippson, *Das südliche Ionien, Milet I/5* (1936) Kartenbeil.

Das Projekt, das sich zum Ziel gesetzt hat, die Spuren menschlicher Siedlungstätigkeit in der Mykale von ihren Anfängen bis in osmanische Zeit im Zuge eines extensiven Survey möglichst umfassend zu erforschen, war gründlich vorbereitet worden. Im Vorfeld der Geländearbeiten wurden aus Karten-namentlich der von Karl Lyncker- und der Fachliteratur rund presumtive 140 Fundstellen ermittelt²⁷. S. Jaentsch (Essen) schuf in Umsetzung der Lyncker-Karte eine neue archäologische Karte der Mykale im Maßstab 1: 50 000, in der künftig alle Fundstellen kartiert werden sollen.

Die historische Topographie der westlichen Mykale ist weitgehend, aber nicht vollständig geklärt (Abb. 2). Sicher lokalisiert sind bisher nur Priene, Thebai, die Troglischen Inseln Argennon, Philon und Sandalion²⁸, das Kap Trogilion²⁹, dem sie ihren Namen verdanken, das Heptastadion³⁰, die Samosstraße, sowie Narthekis, eine Insel in der Meerenge, heute Bayrak Adası³¹. Mehrfach wird ein Fluss namens Gaison (lateinisch Gaesus, Gessus) erwähnt³². Nahe dem Gaison lag Skolopoeis mit einem Heiligtum der eleusinischen Demeter, hier fand 479 v. Chr. die Schlacht zwischen Griechen und Persern an der Mykale statt³³. Nach Ephoros floß der Gaison in der Nähe von Priene und mündete in einen See, die Gaisonis limne³⁴, die demnach ebenfalls in der westlichen Mykale gelegen haben muss. Dieser See entstand wahrscheinlich erst im Zuge der Verlandung des Mäandergrabens. H. Brückner und seine Mitarbeiter konnten im Rahmen ihrer weitgespannten Untersuchungen zur Verlandungsgeschichte des Golfes zeigen, dass die Entstehung solcher Restseen an beiden Rändern des Büyük Menderes Grabens eine typische Begleiterscheinung des Deltavorbaus des Mäander war³⁵. Nach ihren Erkenntnissen bildete die Ostbucht von Priene schon zum Zeitpunkt der Neugründung der Stadt um 350 v. Chr. nur noch einen flachen, schwach brackischen See. Auch bei Myous entstand ein See (der Azap Gölü ist der heutige Restsee) und die ehemalige Hafenbucht von Pyrrha beim heutigen Sari-kemer zeichnet sich heute noch als ein solcher Restsee ab.-Th. Wiegand³⁶ und ihm folgend L. Büchner³⁷ identifizierten den Gaison mit dem Dere von Domatia, dem heutigen Sadak Dere, im Südwesthang der Mykale, das sich tatsächlich in kürzester Zeit in einen Sturzbach verwandeln kann: 1998 rissen nach einem einzigen Gewitterguss die Wassermassen die Straße zwischen Tuzburgazi und Dowanbey fort. Von der Lokalisierung des Gaison hängt wiederum entscheidend die Lage von Skolopoeis ab, das nach einer antiken Grenzinschrift auf der Grenze zwischen Thebai und Priene lag. Denn als um die Mitte des 4. Jhs. v. Chr. die Grenzen von Thebai "aus den Akten" (ek ton leukomaton) wiederhergestellt werden, bildet u.a. ein Felsgrat (stefane) bis zum Hügel von Skolopoeis die Grenze³⁸. Demnach müßte Skolopoeis östlich Thebai auf der Grenze zu Priene,

27 Die Kosten für die Vorbereitungen des Projektes wurden aus dem Nachlass von M. Günzel finanziert.

28 RE II/1 (1895) 705 s.v. Argennon (sic!) [1] (G. Hirschfeld); A. Philippson, *Milet* III/5. Das südliche Ionien (1936) Kartenbeil. Die Identifizierung der Inseln ist problematisch. Nur Sandal Adası hat mutmaßlich den antiken Namen bewahrt.

29 Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 20; RE VII A1 (1939) 596 s.v. Trogilion (W. Ruge).

30 RE VIII,1 (1912) 369 f. s.v. Ἑπταστάδιον (L. Büchner).

31 RE XVI 2 (1935) 1764 s.v. Narthekis (F. Voigt).

32 Hdt. 9,97; Mela 1,87 (Gaesius); Plin. nat. hist. 5,113 (Gessus); *Der Neue Pauly* 4 (1998) 736 s.v. Gaison (E. Olshausen); RE XVI 2 (1935) 1764 s.v. Narthekis (F. Voigt).

33 Hdt. 9,97: "Als sie [i.e. die Perser] bei dem Heiligtum der 'Herrinnen' an der Mykale in der Gegend des Gaison und von Skolopoeis angelangt waren, wo ein Heiligtum der eleusinischen Demeter ist, ..., zogen sie die Schiffe ans Land und errichteten einen Wall aus Stein und Holz. Sie fällten sogar Obstbäume und rammten ein Pfahlwerk rings um den Wall ein".-Zu Skolopoeis ferner: RE IIIA,1 (1927) 566 f. s.v. Skolopoeis (L. Büchner). H. Treidler, *Kl. Pauly* 2 (1967) 660 verlegt Skolopoeis nach Keleş, einem alten Griechendorf oberhalb von Güllübahçe, also östl. Priene, was durch die Inschriften Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 189 ff. Nr. 361, 363, ausgeschlossen wird, wie schon Th. Wiegand sah: Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 17.

34 Ephoros frg. 48 (FGrHist II, 70 Nr. 48); Athen. 7,311e.

35 H. Brückner-M. Müllenhoff-M. Handl-K. van der Borg, Holocene Landscape Evolution of the Büyük Menderes Alluvial Plain in the Environs of Myous and Priene (Western Anatolia, Turkey), in: *Zeitschrift für Geomorphologie, Supplement* (im Druck).

36 Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 17.

37 L. Büchner, RE VII,1 (1910) 489 s.v. Gaison.

38 Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 183 Nr. 361.

aber noch auf thebanischem Gebiet gelegen haben. Nach dem Bericht Herodots über die Schlacht an der Mykale (Hdt. 9,90 ff.) hatten die Perser am Gaison und bei Skolopoeis ein befestigtes Schiffslager am Strand errichtet. Vermutlich ist dieses Schiffslager mit der 'alten Befestigung' (to palaion teichos) gemeint, das dieselbe Inschrift als Teil der Grenze zwischen Thebai und Priene erwähnt³⁹. Zum Zeitpunkt ihrer Abfassung war dieses Lager etwa 130 Jahre alt, seine Reste dürften also noch gut erkennbar gewesen sein. In der 'alten Befestigung' einen Punkt am Meer zu vermuten, läge auch deshalb nahe, weil zwingend vorauszusetzen ist, daß die Grenze von Thebai einen Bogen von Küste zu Küste beschrieb. Sie endete bei Zephyrion ('Westend'), einem Punkt, der ebenfalls noch nicht sicher identifiziert ist⁴⁰. Hier befand sich ein samisches Athena-Heiligtum. Auch eine Straße von Thebai ins samische Gebiet wird einmal erwähnt⁴¹, denn Samos besaß im Norden der Mykale einen Küstenstreifen als Peraia.

Ebenfalls in der westlichen Mykale gelegen ist die Glauke (sc. limne), ein Ankerplatz, der im Peloponnesischen Krieg eine gewisse Rolle spielte (Thuk. 8, 79, 2) und nahe der Meerenge von Samos, dem Heptastadion, liegen muss. In der Karte von K. Lyncker ist die Glauke mit jener Bucht an der Südwestspitze der Mykale gleichgesetzt, in der eine der drei Trogilischen Inseln liegt (heute Su adasi), die aber für eine Flotte von 82 Trieren entschieden zu eng ist und den Athenern nicht erlaubt hätte, beim Nahen des Gegners rasch auszulaufen, denn die Schiffe hätten den engen Sund nur nacheinander verlassen können. Einzig die Bucht nördlich Dip Burnu, dem antiken Kap Trogilion, bietet einen Sandstrand von 1200 m. Länge und damit ausreichend Platz für 82 Trieren. Sie liegt überdies näher bei Samos und hier mündet auch ein Bach mit sehr ausgedehntem Einzugsgebiet, der die Wasserversorgung einer so großen Zahl von Schiffen gewährleisten konnte. Demnach ist die Glauke hier anzusetzen.

Die dicht bewaldete und heute zum Naturschutzgebiet erklärte Nordseite der Mykale zwischen Güzelçamlı und Dip Burnu ist offenbar die Batinetis, jenes zwischen Priene und Samos umstrittene 'Brombeerland', das stets zur Peraia von Samos gehörte⁴².

Die Geländearbeiten des Jahres 2001 beschränkten sich mit Rücksicht auf die erteilte Genehmigung auf das antike Thebai und sein Polisterritorium im Westen der Mykale. Da zwei Inschriften von Priene auf die antiken Grenzen von Thebai explizit Bezug nehmen, diese beschreiben und zudem Horoi-also Grenzmarkierungen-erwähnen⁴³, war es die vordringlichste Aufgabe des Survey, zunächst diese antiken Horoi, die man schon im 19. Jh. entdeckt hatte, wiederzufinden und so die antiken Grenzen des Polisterritorium von Thebai festzustellen.

Dies ist tatsächlich gelungen. Die Ostgrenze von Thebai ist in mehreren Horos-Felsinschriften faßbar⁴⁴, auf die in der Inschrift Priene Nr. 37 in den Zeilen 159 und 160 Bezug genommen ist. Der Bach vor der 15 m. hohen Felswand mit dem Horos A (Abb. 4)⁴⁵ heißt hier einfach ὁ παρακείμενος ποταμός⁴⁶ und nicht Gaison. Sein heutiger Name ist Şarapdamı Dere. Von hier verlief die Grenze bis zum Kamm der Mykale, wie bereits Wiegand und Hiller von Gaertringen gesehen hatten⁴⁷. In der Nähe des Kammes

39 Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 183 Nr. 361 Z. 5.

40 Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 183 f. Nr. 363 Z. 29. -Zephyrion lag vermutlich südlich des Kap Trogilion (heute Dip Burnu) und könnte mit dem Platz 'Spilia'-zu diesem Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 19 f. Abb. 8-identisch sein, denn vor Zephyrion werden peritoma (Steilklippen) erwähnt: Hiller von Gaertringen a.O. Nr. 363 Z. 28; LSJ⁹ 1390 s.v. peritomos.

41 Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 183 f. Nr. 363 Z. 22.

42 Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 37 ff. Nr. 37 Z. 45. 102. 125; S. 44 Nr. 38 Z. 4; S. 209 Nr. 500; RE III,1 (1897) 140 s.v. Βατινέτις χώρα (L. Büchner); U. von Wilamowitz-Moellendorf, Panionion, SB Kgl. Preuß. AkdW Berlin (1906) 39 Anm. 2 [= Kl. Schriften Bd. 5,1 (1971) 129 Anm. 2].

43 Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 37 ff. Nr. 37; vgl. S. 183 f. Nr. 361. 363.

44 Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 128 Nr. 151. 152.

45 Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 29; Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 128 Nr. 151.

46 Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 37 ff. Nr. 37 Z. 160; S. 43.

47 Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 30; Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 185.

verzeichnet die Lyncker-Karte einen weiteren Horos, der bislang unauffindbar blieb⁴⁸. Zwei weitere Horoi befinden sich auf der Nordseite der Mykale bei Güzelçamlı, der eine am Westrand des Küstenhofes⁴⁹, der andere auf dem etwas weiter westlich im heutigen Millipark gelegenen Horoz Tepe, der im 19. Jh. noch Martiadika hieß⁵⁰. Letzterer trägt die Nummer 14⁵¹, gehört also ganz offenkundig zu einer Reihe von Horoi, die mit dem Horos A' (= 1) bei Thebai beginnt. Demnach umfaßte das Territorium von Thebai den gesamten westlichen Teil der Mykale bis Dip Burnu, dem antiken Kap Trogilion. Nur im Norden der Mykale besaß Samos einen Küstenstreifen als Peraia, den es durch zwei klassisch-hellenistische Phrouria und durch ein Schiffshaus sicherte⁵².

Den wichtigsten Schwerpunkt der Kampagne bildete die Untersuchung und detaillierte Neuvermessung des antiken Thebai (Abb. 3), das oberhalb des heutigen Karine auf einem langgestreckten wasserlosen Höhenrücken mit sehr steilen Flanken in 190 bis 230 m ü. M. liegt (Abb. 5). Nachdem Th. Wiegand 1896 einen großen Teil der Ruinen in wenigen Tagen freigelegt hatte, blieb Thebai sich selbst überlassen. Als man nach dem Waldbrand von 1996 die verkohlten Baumstämme abtransportierte, wurden auch Stahlseile und Winden eingesetzt, um die Bäume aus den Hängen zu ziehen. Dies führte zu schweren Schäden an den Ruinen. Nach den Holzfällern kamen die Raubgräber. Sie plünderten und zerstörten die Gräber der östlich Thebai gelegenen Nekropole. Aus mehreren Raublöchern auf der Akropole, die oftmals bis auf den anstehenden Felsen reichten, konnten wir spätclassische und Hellenistische Scherben bergen. Die Funde reichen vom Ende des 5. oder Anfang des 4. Jhs. bis ins Ende des 3. oder den Anfang des 2. Jhs. v. Chr. Dies wirft nachdrücklich die Frage nach dem Zeitpunkt der Gründung von Thebai auf, das im 4. Jh. unter einem Phrourarchen stand und im 2. Jh. v. Chr. offensichtlich aufgegeben wurde. Ein Ort oder eine Siedlung namens Thebai in der Mykale ist weder bei den Historikern des 5. Jhs. (Herodot, Thukydides) noch in den Tributlisten des 1. Attischen Seebundes belegt. Besonders befremdend muß, dass Herodot (9,90 ff.) Thebai im Kontext der Schlacht an der Mykale 479 v. Chr. nicht erwähnt. Vielmehr findet sich die älteste Erwähnung von Thebai erst bei dem Historiker Theopomp von Chios⁵³, also in der zweiten Hälfte des 4. Jhs. Inschriftliche Bezeugungen von Thebai und Inschriften aus Thebai selbst beschränken sich auf den gleichen Zeitraum wie die Keramikfunde. Ausser einem samischen oder milesischen Phrourarchen⁵⁴ sind keine Funktionsträger für Thebai bezeugt, über seine Verfassung ist nichts Näheres bekannt. Doch stand es offenbar immer unter dem Schutz einer fremden Macht, wie insbesondere die Nachricht belegt, Milet habe es Tausch von Samos erworben⁵⁵. Da die Hellenika des Theopomp die Jahre 411 bis 394 v. Chr. umfassen⁵⁶, fiel die Abtretung Milets an Thebai wohl in diesen Zeitraum⁵⁷.

Der einzige sicher archaische Fund aus Thebai ist eine Kore, die Wiegand beim Tempel "A" ausgrub⁵⁸. Ihr Verbleib ist unbekannt. Nur die Stelle, wo die Plinthe mit

48 Vgl. Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 43 Nr. 37 Z. 170 bezeichnet offenbar diesen Horos jenseits des Grates. Die Beschreibung der im Nordhang der Mykale gelegenen Horoi Z. 170ff. ist verloren.

49 Kleiner et al. a.O. (Anm. 11) 132 f. Abb. 71.

50 Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 128 Nr. 153. Das unterhalb gelegene Kap hieß damals Kawo Pethinos, also Hahnenkap. Von hier ist der Name vielleicht weiter landeinwärts gewandert und auf den Horoz Tepe übergegangen, dessen Benennung nach der Inschrift kaum anzunehmen ist.

51 Die Nummerierung der Horoi erfolgt im milesischen Zahlensystem mit A = 1. Daher ist das Zahlzeichen ΔI' des Horos auf dem Horoz Tepe als "14" zu lesen.

52 Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 22 I. Abb. 11-13.

53 FGrH 115 F23.

54 Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 185 Nr. 365. Unklar ist, ob der Phrourarch Ameinias Milesier war oder Samier, wie Th. Wiegand in Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 29 annahm.

55 Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 39. 185. 195 Nr. 418 (= Theopomp, FGrH 115 F23). S. 309.

56 P. Kroh, *Lexikon der antiken Autoren* (1972) 621.

57 Vgl. Hiller von Gaertringen a.O. (Anm. 19) 195 zu Nr. 418.

58 Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 470 Abb. 576.

den Füßen der Kore in den anstehenden Felsen eingelassen war, ließ sich noch eindeutig identifizieren⁵⁹. Auch die Datierung des Tempels A (Abb. 6) in archaische Zeit erscheint in heutiger Sicht aus mehreren Gründen problematisch: Wiegand erwähnt das Fragment eines dorischen Kapitells "hellenistischen Typs", das seither verschwunden ist⁶⁰. Ferner besaß der Tempel Holzsäulen in der Front. Eine der von Wiegand erwähnten und abgebildeten Basen mit Aufschnürung für die Säule fanden wir wieder⁶¹. Unbekannte hatten sie mutwillig zerschlagen. Wir haben sie provisorisch wieder zusammengesetzt (Abb. 7). Die Wände des Tempels waren nach Wiegands Beschreibung im Inkrustationsstil dekoriert, dessen früheste Beispiele ins 4. Jh. v. Chr. zurückreichen. Dies besagt nichts über das Alter der Mauern, aber die wenigen von Wiegand als "archaisch" bezeichneten Objekte aus seiner Grabung im Innern des Tempels könnten ebensogut Streufunde eines älteren Heiligtums sein. Überdies bleibt ihr Alter mangels Veröffentlichung ungewiß. Wurde also Thebai an der Stelle eines älteren Gipfelheiligtums überhaupt erst Ende des 5. / Anfang des 4. Jhs. v. Chr. neu gegründet?

Die Stadtmauer ist am besten ganz im Süden (Abb. 8) sowie nördlich des kleinen Heiligtums am höchsten Punkt des Burgfelsens erhalten (Abb. 9). Ihre Dimensionen sind bescheiden: Ein niedriger Steinsockel mit Lehmziegeloberbau, die Mauerbreite liegt bei 2,2-2,3 m. Die Mauer verzichtet ganz auf Türme und Bastionen und entspricht mithin nicht entfernt den im Festungsbau des 4. Jhs. v. Chr. üblichen Standards. Lediglich am einzigen antiken Zugang in der Ostflanke des Burghügels bildet die Mauer einen bastionsartigen Vorsprung (Abb. 4). Diese Situation ist Wiegand seinerzeit entgangen. Er hat weder den Zugang, der aus dem Felsen geschlagen ist (Abb. 10), noch die Bedeutung des entsprechenden Versprungs in der Ostmauer erkannt. Die Westmauer ist weitgehend abgestürzt.

Die komplette Neuvermessung von Thebai beanspruchte fast eine ganze Woche, erbrachte aber eine Reihe neuer Einsichten. Der von Wiegand publizierte Plan generalisiert stark, die Topographie ist nur angedeutet⁶². Legt man den neuen über den alten Plan, ergeben sich weitgehende Übereinstimmungen hinsichtlich der einzelnen Gebäude, die aber in Wiegands Plan häufig abweichend orientiert sind, recht-winkliger erscheinen und sich weiter nach Süden erstrecken als in dem neuen Plan. Offenbar hat Wiegand seinen Plan nicht mit einem Theodolith, sondern beginnend im Norden mit Bandmaß und Bussole aufgemessen. Dafür ist er allerdings überraschend genau! Rätselhaft bleibt, wie die Wasserversorgung der kleinen Siedlung gelöst war, denn in den Ausgrabungen von Th. Wiegand wurden weder Zisternen noch Reste einer Rohrleitung gefunden.

Eine besondere Überraschung bildete die Wiederentdeckung eines höchst ungewöhnlichen Felsgrabes östlich Thebai, das Wiegand zwar erwähnt⁶³, das aber bis heute weder abgebildet noch veröffentlicht wurde (Abb. 11). Ein großer Felsquader ist durch einen Schrotgraben aus dem anstehenden Gestein herausgearbeitet. Der Zugang ist in flachem Relief als Adikula gestaltet, zwei Bänke rechts und links des Eingangs laden zum Verweilen. Die völlig schmucklose Grabkammer im Innern ist nicht streng rechteckig, sondern aus sphärisch gewölbten Flächen zusammengesetzt. Sie diente offenbar lange Zeit Hirten als Unterschlupf, denn Wände und Decke sind vom Ruß der Feuer geschwärzt. Die nächsten Parallelen für dieses Grab finden sich im südöstlichen Karien⁶⁴. Oberhalb des Grabes befinden sich die völlig zerstörten Reste eines spätklassisch-hellenistischen Gehöftes, das in frühbyzantinischer Zeit wie-derbe-

59 Vgl. Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 470 Abb. 577.

60 Vgl. Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 471.

61 Vgl. Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 469 Abb. 575.

62 Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 472 Abb. 579.

63 Wiegand-Schrader a.O. (Anm. 1) 473.

64 Vgl. z.B. das Grab 1 von Çülükardı bei Dalaman-Fevziye: P. Roos, *Survey of Rock-Cut Chamber-Tombs in Caria* (1985) 30. 40 Taf. 26, 62. Ferner das Grab von Delikkavak ebda. 11 ebda. Taf. 1,3-6.

siedelt wurde. Der Befund ist wertvoll als Indiz für eine gemischte Siedlungsstruktur in klassisch-hellenistischer Zeit, die neben der geschlossenen Siedlung auch verstreute Einzelgehöfte umfaßte.

Selbst wenn man alle zur Vorbereitung des Projektes aus Literatur und Karten ermittelten Fundstellen einbezieht, deren Datierung vor einer Autopsie allerdings oftmals nicht klar ist, wäre es zu früh, auf dem derzeitigen Kenntnisstand die Siedlungsgeschichte der Mykale auch nur in groben Umrissen skizzieren zu wollen. Allerdings zeichnet sich schon jetzt ab, dass bestimmte Epochen stärker vertreten sind als andere. Unter den bisher bekannten Fundstellen befindet sich keine einzige prähistorische. Dies könnte indes in erster Linie den naturräumlichen Gegebenheiten zu vindizieren sein, die durch hohe Reliefenergie in dem extrem steilen Gebirge und entsprechend starke Erosionsvorgänge gekennzeichnet sind. Dass weder in den zahlreichen Höhlen, die wir im Zuge des Survey besuchten, noch in Straßenprofilen prähistorische Funde entdeckt wurden, beweist also nicht zwingend, dass die Mykale in prähistorischer Zeit völlig unbesiedelt war. Funde der geometrischen Zeit (10./8. Jh. v. Chr.) sind bisher nur aus dem Bereich von Güzelçamlı auf der Nordseite der Mykale bekannt geworden sowie neuerdings aus der byzantinischen Festung von Kadikale, die wahrscheinlich mit dem antiken Anaia zu identifizieren ist⁶⁵. Damals war nach dem Zeugnis Homers (Il. 2,867ff.) die Mykale noch in karischer Hand. Die archaische Epoche ist vor allem durch große Siedlungen wie etwa das archaische Priene oder Melia vertreten, die beide bisher nicht lokalisiert sind, sowie durch den früharchaischen Ringwall auf dem Kale Tepe, der entgegen der herrschenden Lehrmeinung nicht mit Melia identisch ist. Die klassische Zeit erlebt mit Priene eine wichtige Neugründung.

Ferner entstehen auf der Nordseite der Mykale mindestens zwei klassische Phrouria, das eine oberhalb der Kalamaki-Bucht, das andere weiter westlich oberhalb eines samischen Schiffshauses⁶⁶. Thebai selbst könnte ebenfalls eine spätklassische Gründung sein und erlosch bereits im 2. Jh. v. Chr. In der römischen Kaiserzeit erleidet Priene einen Niedergang, der anscheinend noch gravierender ist, als der Milets. In der Mykale wurden bisher keine kaiserzeitliche Fundstellen bekannt. Eine spätrömische Meeresvilla mit Fischbecken bei einem Karakol an der Meerenge kündigt vielleicht einen neuerlichen Aufschwung an, der sich in der frühbyzantinischen Zeit verstärkt fortzusetzen scheint. Jedenfalls findet man in allen kultivierbaren Arealen große frühbyzantinische Gutshöfe. Mit der byzantinischen Zeit zieht sich die Besiedlung auf wenige Klöster im Gebirge zurück, die Mykale wird ähnlich wie der Latmos zum Rückzugsgebiet.

65 Bei Ausgrabungen in Kadikale wurden 2001 unstratifizierte spätkyrenische (SH IIIc), protogeometrische, geometrische, archaische, klassische und frühhellenistische Scherben gefunden-s. Z. Mercangöz, Kuşadası, Kadikalesi Kazısı, 2001 Yılı Çalışmaları İlk Raporu, in: 24. Kazi, Arastırma ve Arkeometri Sempozyumu, 27-31 Mayıs 2002, Ankara (Ankara 2003). Damit bestätigen sich zum einen die Angaben von W. Müller-Wiener, *IstMitt* 11, 1961, 66, zum anderen wurde der Platz offenbar im Zuge der ionischen Kolonisation besiedelt und im 3. Jh. v. Chr. aufgegeben.

66 s.o. Anm. 51.

Abb. 1

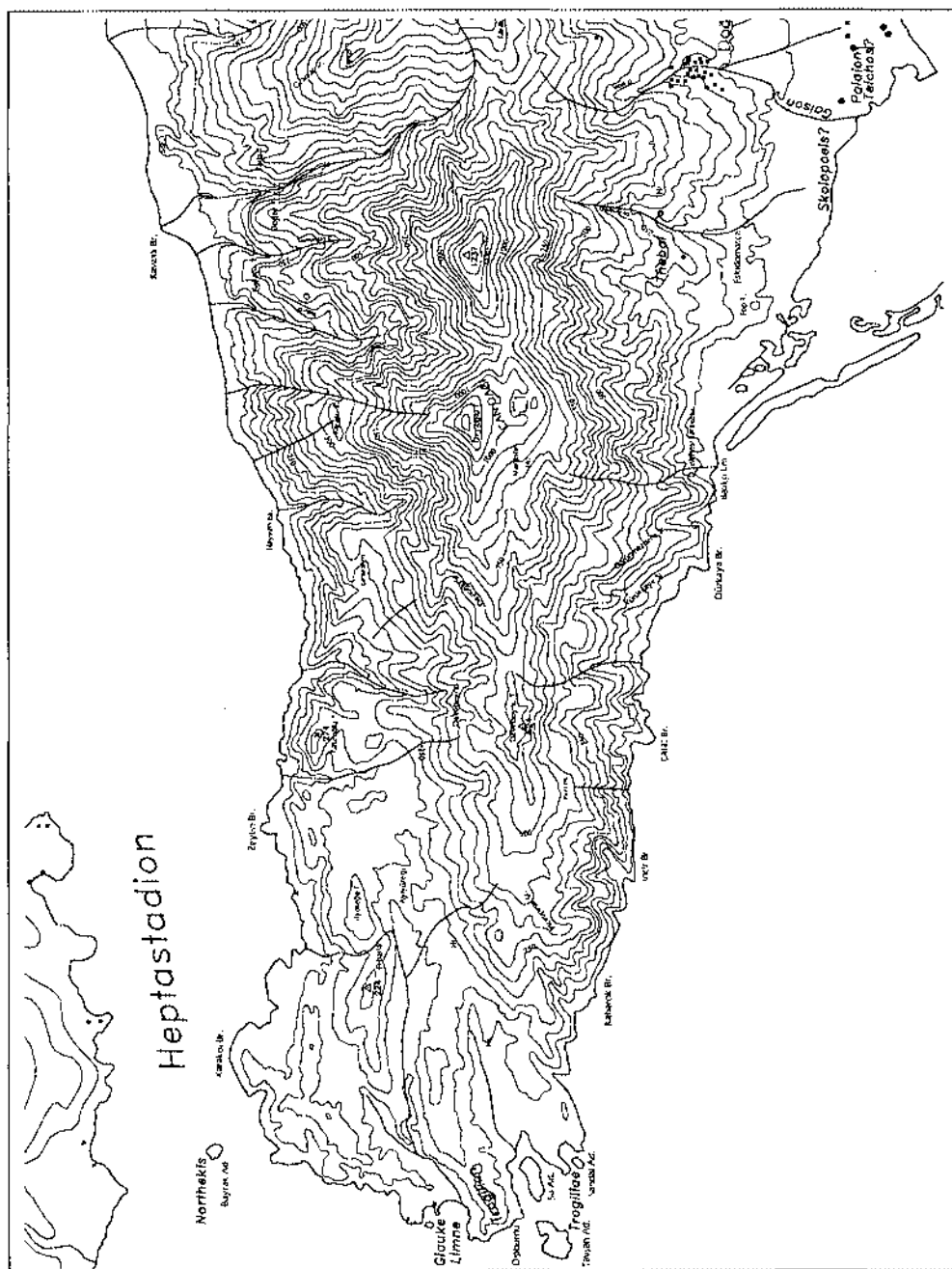

Abb. 2

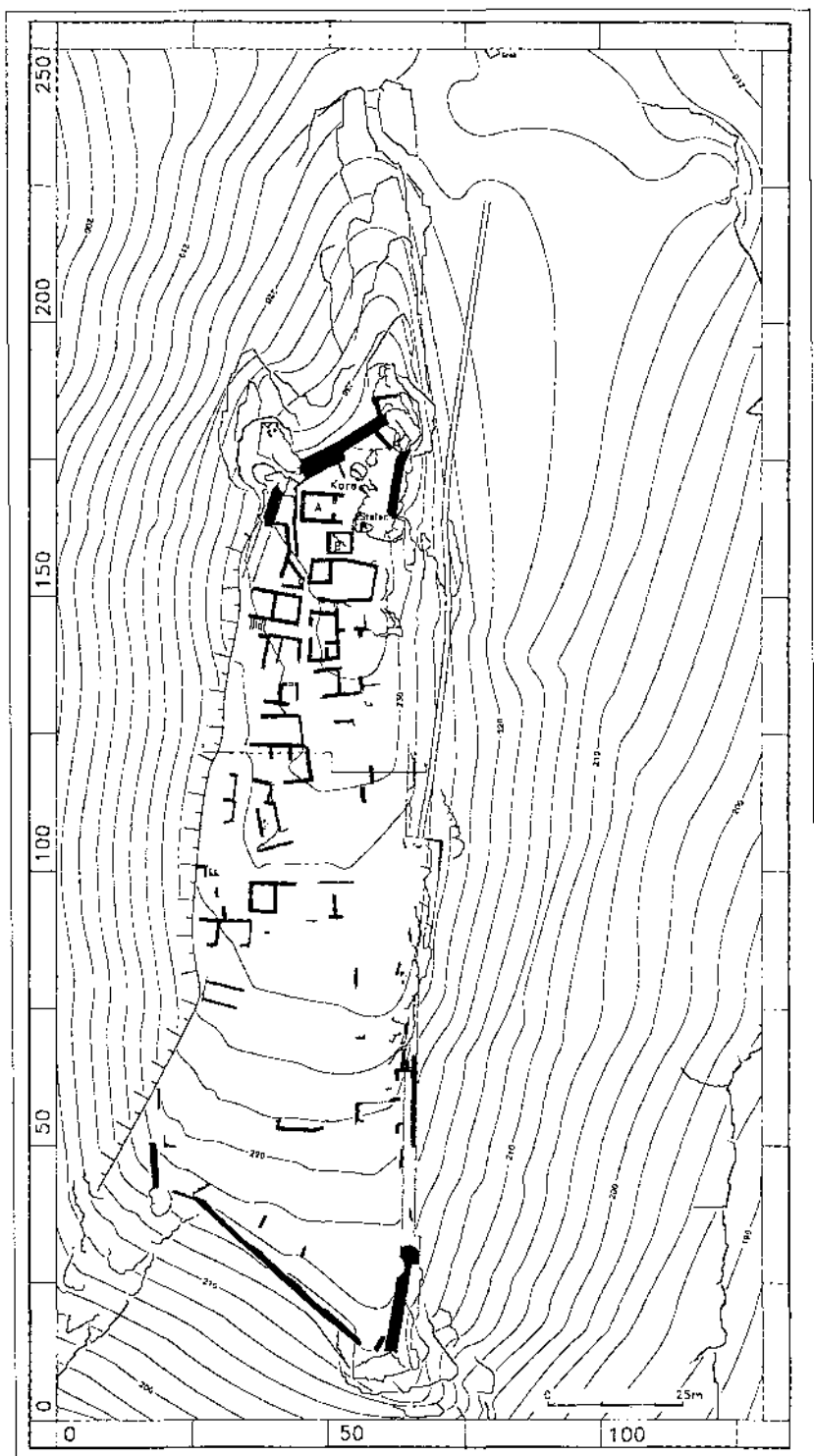

Abb. 3

Abb. 4

Abb. 5

Abb. 6

Abb. 7

Abb. 8

Abb. 9

Abb. 10

Abb. 11

DIE ARBEITEN DES JAHRES 2001 IN HERAKLEIA AM LATMOS UND UMGEBUNG (BAFA-GÖLÜ/BEŞPARMAK)

Anneliese PESHLOW*

Die Arbeiten des Jahres 2001 verteilten sich wie in den Vorjahren auf eine Frühjahrs- und eine Herbstkampagne, die ein bzw. zwei Monate dauerten. Die Frühjahrsunternehmung konzentrierte sich auf die Erforschung der prähistorischen Hinterlassenschaften des Latmos, die im Herbst generell auf Fragen zur antiken und nachantiken Topographie dieses Gebietes¹.

1. Die Prähistorie

Im vergangenen Jahr wurden 24 neue Felsbilder gefunden, so daß ihre Gesamtzahl jetzt knapp 120 Beispiele umfaßt. Die meisten von ihnen liegen in der Nähe von bereits bekannten Fundplätzen im westlichen und östlichen Vorgelände der Hauptgebirgskette des Latmos (Abb. 1). Außerhalb dieses Gebietes wurde nur ein Felsbild bei Çobanlar mevkii nördlich von Yatağan gefunden. Damit kennen wir mit dem im letzten Jahr entdeckten Felsbild in einem Seitental des Çinedere bei Yavaköy bisher nur zwei Felsbilder, die beträchtlich außerhalb des bisherigen Verbreitungsgebietes liegen.

Der Erhaltungszustand der neuen Bilder ist schlecht, so daß es sich nur in wenigen Fällen lohnt, Kopien zu machen. Zu den besser erhaltenen gehört das von Kaşbaarmut nordwestlich der Kale von Bağarcık, auf dem unter anderen Farbresten noch zwei Frauen des üblichen Typs und eine dritte Figur zu erkennen sind.

Einen neuen Gesichtspunkt bietet der Neufund von Çobanlar mevkii. Das Bild befindet sich an der überstehenden Westseite eines einzelnen Felsens (Abb. 2) und zeigt als einziges Motiv ein kleineres und größeres Tier der gleichen Gattung, vermutlich zwei Hunde (Abb. 3). Im Repertoire der latmischen Felsbilder sind Darstellungen von Tieren äußerst selten. Wir kennen bisher nur sieben Beispiele (Abb. 4). Dabei handelt es sich nicht um wilde Tiere wie etwa Bären, Wildschweine oder Bergleoparden,

* Dr. Anneliese PESHLOW, Deutsches Archäologisches Institut Podbielskiallee 69-71, D-14195 Berlin/Al. MANYA

1 Die Teilnehmer der Unternehmung waren: H. Bilici (Archäologie), T. Brede (Vermessung), A. Distelrath (Bebauungsplan von Kapikiri), T. Henze (Architektur), S. Fest (Eisenverhüttung), Chr. Gerber (Prähistorie), M. Gülyaz (Felsbildforschung), S. Herboldt (Hethitologie), V. Höhleld (Kartographie, osmanische Wüstungen), Chr. Löhr (Urbanistik von Herakleia), M. Özgen (Bearbeitung der antiken Siedlung bei Güzeltepe), H. Öztürk (Bearbeitung der antiken Siedlung bei Karakaya), B. Schröder (Eisenverhüttung), S. Szakilla (Stadtplan von Herakleia), A. Tann (Vermessung), Y. Ünsal (Eisenverhüttung).

Als Regierungsvorteiler nahm Dursun Çağlar vom Museum Eskişehir an der Unternehmung teil, dem für seine Unterstützung und seinen sachlichen Rat vielmals gedankt sei. Mein besonderer Dank gilt der Generaldirektion der Denkmäler und Museen, Ankara, für die mir auch im Jahre 2001 erteilte Arbeitsgenehmigung.

die es teilweise heute noch im Latmos gibt, wegen des fehlenden Geweihs auch nicht um Hirsche, die sonst auf Felsbildern so häufig vorkommen.

Interessant ist ferner einer der Neufunde von Çayırlik mevkii mit einem Webmuster als alleiniger Bildgegenstand (Abb. 5). Ähnliche Ornamente kennen wir von der Keramik von Hacilar; auf Felsbildern hingegen sind sie äußerst selten².

Neben der Dokumentation der Felsbilder wurde dieses Jahr damit begonnen, einzelne Fundstellen im Maßstab 1:100 aufzunehmen, zunächst diejenigen, die ein Kultplatz zu sein scheinen wie die Fundstelle des Felsbildes von Söğütözü (Abb. 6-8), die 'Höhle' des Karadere (Abb. 9, 10) und der Bezirk am Fuß des Çorlenasartepe.

Neben der Erforschung der Felsbilder wurde das Gelände nach prähistorischen Siedlungsplätzen abgegangen. Genauer untersucht und im Maßstab 1:500 aufgenommen wurde der mit Eichen bewachsene steile Hang von Pınarlık nördlich oberhalb des Klosters Yedigöller (Abb. 11). Es handelt sich dabei nicht um einen Siedlungsplatz, sondern wegen der großen Anzahl der hier gefundenen Steinwerkzeuge wohl eher um einen Werkplatz. Die Frage nach der genauen Funktion dieses Platzes ist jedoch noch nicht eindeutig geklärt. Zu den wichtigsten Fundstücken dieses Jahres zählen ein 'Daumennagelkratzer' aus Silex (Abb. 12), ferner ein Bohrer und eine Spitze aus Obsidian. Der 'Daumennagelkratzer' ist zeitlich sehr früh anzusetzen, ins frühe Neolithikum wenn nicht gar ins Epipaläolithikum und ist damit wie der Schaftglätter von Kerdemelik einer der ältesten Funde des Latmos. Inwieweit diese Ergebnisse, sollten sie sich als gesichert herausstellen, Rückschlüsse auf eine über das Chalkolithikum hinausreichende Datierung der Felsbilder erlauben, wird im einzelnen noch zu klären sein.

Die Frage nach den Wohnplätzen der zu den Felsbildern gehörenden Bevölkerung war bisher noch offen. Mit dem am Südufer des Bafa-Sees oberhalb des antiken Ioniapolis gelegenen Belentepe kennen wir jetzt erstmals einen prähistorischen Siedlungsplatz im Gebiet des Bafa-Sees (Abb. 1): Es handelt sich dabei um einen niedrigen Hügel von einer etwa 1 m. mächtigen Siedlungsschicht, die anscheinend stark gestört ist. An der Oberfläche kamen neben Funden späterer Zeit prähistorische Keramik, ferner Werkzeuge aus Obsidian, Silex und Bauxit zum Vorschein.

II. Herakleia am Latmos

Die Bauaufnahme des aufgegebenen großen Stadtgebietes wie die des kleinen Ringes wurde abgeschlossen. Gleichzeitig wurde die moderne Dorfbauung untersucht, um einen Plan zu entwickeln, wie ein weiteres Anwachsen des Dorfes verhindert und der damit einhergehenden Zerstörung der antiken Stadt entgegengewirkt werden kann.

Als Ergänzung zu der Nekropolenuntersuchung wurde der Tumulus in der Uferebene südlich des Dorfes Gölyaka, der unter dem Namen Burgaz Tepe bekannt ist, vermessen (Abb. 13). Es handelt sich dabei um eine nicht ganz runde Erhebung von 160 bzw. 140 m. Durchmesser und 15 m. Höhe, die heute zum Olivenanbau genutzt wird. Reste des Steinrings waren unter dem Bewuchs nicht festzustellen. Der Burgaz Tepe ist der einzige Tumulus im Umfeld des Bafa-Sees. Den Namen des Grabherrn, bei dem es sich wegen der Größe der Anlage wohl um eine wichtige Persönlichkeit gehandelt haben dürfte, kennen wir nicht. Man könnte Pleistarch, den Gründer von Herakleia in Erwägung zu ziehen, über dessen Tod und die Umstände, die dazu geführt haben, jedoch nichts bekannt ist.

III. Arbeiten in der Latmia (Beşpınar)

Die Untersuchungen der antiken Siedlungen bei Karakaya, Güzeltepe und Bağarcık wurden abgeschlossen. Gleichzeitig wurde das antike Straßennetz weiter vervollständigt. Ferner wurden folgende Siedlungsplätze vermessen:

² Mir ist bisher nur ein Beispiel aus Norwegen bekannt. E. Anati, 40.000 Anni di Arte Contemporanea. L'Arte Preistorica d'Europa (2000) 151 Fig. 168.

a. Das antike Gehöft bei İnönü

Das Gehöft liegt auf einer größeren Hangverflachung auf 745 m. Höhe und ist vom Anadolu-Paß in einem Fußweg von knapp zwei Stunden zu erreichen (Abb. 1). Es umfaßt eine Fläche von ca. 30x30 m. Kern des Ganzen ist ein Breithaus, das den westlichen Abschluß der Gesamtanlage bildet, östlich schließen sich weitere Bauten an (Abb. 14). Innerhalb des in sich zusammengefallenen und stark verfallenen Komplexes ist das Breithaus der am besten erhaltene und in seiner Struktur klar erkennbare Teil. Dieser Haustyp ist im Latmos mehrfach bezeugt. Das im Innern stark verschüttete Haus mißt 9,60 m. in der Länge und 6,70 m. in der Tiefe. Es besteht aus zwei unterschiedlich großen Räumen, einem annähernd quadratischem im Norden und einem schmalen im Süden. Beide Räume besaßen einen eigenen Eingang im Osten, waren untereinander aber zusätzlich durch eine Türöffnung verbunden. Die zugehörigen Türpfosten sind in allen drei Fällen noch erhalten. Die maximal drei Schichten hoch anstehende, 65-90 cm. starke Zweischalenmauer aus Läufern und durchgehenden Bindern weist auf einen hellenistischen Ursprung der Anlage. In unmittelbarer Nähe des Gehöfts fanden sich ein Gewichts- und ein Mahlestein, die auf Olivenanbau als Wirtschaftsfaktor hinweisen.

b. Die Befestigungen am Nordrand des Gebirges

In der Nähe des Dorfes Sayrakçı liegen zwei Befestigungen, die Sayrakçı-Kale und die Asarkale, die nur durch ein Tal voneinander getrennt sind (Abb. 1). Die eine ist antik, wurde aber in byzantinischer Zeit benutzt und überbaut, die andere ist rein byzantinisch. Die Sayrakçı-Kale nimmt die Kuppe eines 140 m. hohen Bergrückens ein, von dem aus man das Mäandertal und die -ebene bis hin zur Mykale überblickt (Abb. 15). Ferner bestehen Sichtverbindungen zu der antiken befestigten Siedlung bei Güzeltepe wie auch zur weiter östlich gelegenen antiken Befestigung auf dem Kaletaş. Die Burg war höchstwahrscheinlich Teil des Befestigungssystems an der Nordgrenze des herakleotischen Territoriums. Nördlich bzw. nordwestlich schlossen die Gebiete von Myus, Priene und Magnesia am Mäander an. Auf der höchsten Stelle der 180 m. langen und 120 m. tiefen Anlage liegt eine byzantinische Zisterne. An der Süd- West- und Nordseite haben die Byzantiner ihre Mauern auf die antiken gesetzt, nur die Ostmauer wurde höher verlegt. Die antike Mauer verläuft hier ca. 15 m. tiefer.

Die antike Befestigung hatte drei Tore, an der SW-Ecke, an der NO-Ecke und an der Westseite. Sie war nur mit zwei Türmen bewehrt, die die beiden Tore an den Ecken schützten. Die antiken Mauerpartien stellen keine regelmäßig ausgeführte Zweischalenmauer dar, wie wir sie aus Herakleia oder anderen antiken Plätzen des Latmos kennen, sondern die einzelnen Schichten bestehen in sich aus unterschiedlich hohen Blöcken von teilweise gewaltigen Ausmaßen mit Spiegel an der Ansichtsseite und Kantenschlag an den Ecken; es kommen Versprünge und Wechsel in den Schichthöhen vor, vielfach sind die Blöcke nicht sauber behauen. Mangels entsprechender Oberflächenfunde ist eine genaue Datierung dieser Befestigungsanlage nicht möglich. Das Mauerwerk erlaubt nur eine pauschale Datierung in hellenistische Zeit.

Die byzantinische Burg auf dem 200 m. hohem Asartepe liegt südöstlich genau gegenüber der Kale von Sayrakçı. Sie hat einen annähernd rechteckigen Grundriß von ca. 90 m. Länge und ca. 55 m. Tiefe mit abgerundeten Ecken. Türme kommen nicht vor mit Ausnahme der Nordwestecke, wo sich u. U. ein Halbrundturm befand. Der einzig mögliche Eingang kann nur an der Nordseite in der Nähe des vermuteten Halbrundturms gelegen haben. Wegen der starken Verschüttung läßt sich zur Innenbebauung wenig sagen. Zu erkennen sind nur noch einige Gebäudereste an der inneren Ost- und Westmauer sowie ein großes rundgeführtes Mauerstück an der inneren Nordwestecke. Die durchschnittlich 1,50-1,60 m. breite Mauer aus Bruchsteinen mit gelegentlicher Verwendung von Mörtel ist relativ gut erhalten und max. 3,20 m. hoch, dabei leicht geböschet. Im Innern und außerhalb der Mauern fanden sich die üblichen spätbyzantinischen Ziegel und Keramikscherben.

c. Die byzantinische Siedlung von Yediler Mevkii

Während unserer Begehungen der Latmia fanden sich mehrere unbekannte byzantinische Siedlungsreste. Dazu gehört die kleine Siedlung nördlich oberhalb der Klosters Yediler. Sie befindet sich auf einer Felsterrasse, die hangseitig teilweise mit hohen Stützmauern abgesichert ist. Bei dem größten Teil der Mauern handelt es sich um Abterrassierungen. Außer der relativ gut erhaltenen Kirche lassen sich nur wenige Gebäudereste ausmachen. Es hat den Anschein, als hätte die Kirche den umliegenden Gehöften und Weilern als Andachtsort gedient.

d. Die osmanischen Wüstungen

Innerhalb der Untersuchungen der osmanischen Besiedlung des Latmos wurde die Vermessung des großen Dorfes Eski Çavdar abgeschlossen und mit der Aufnahme von Ahlat begonnen.

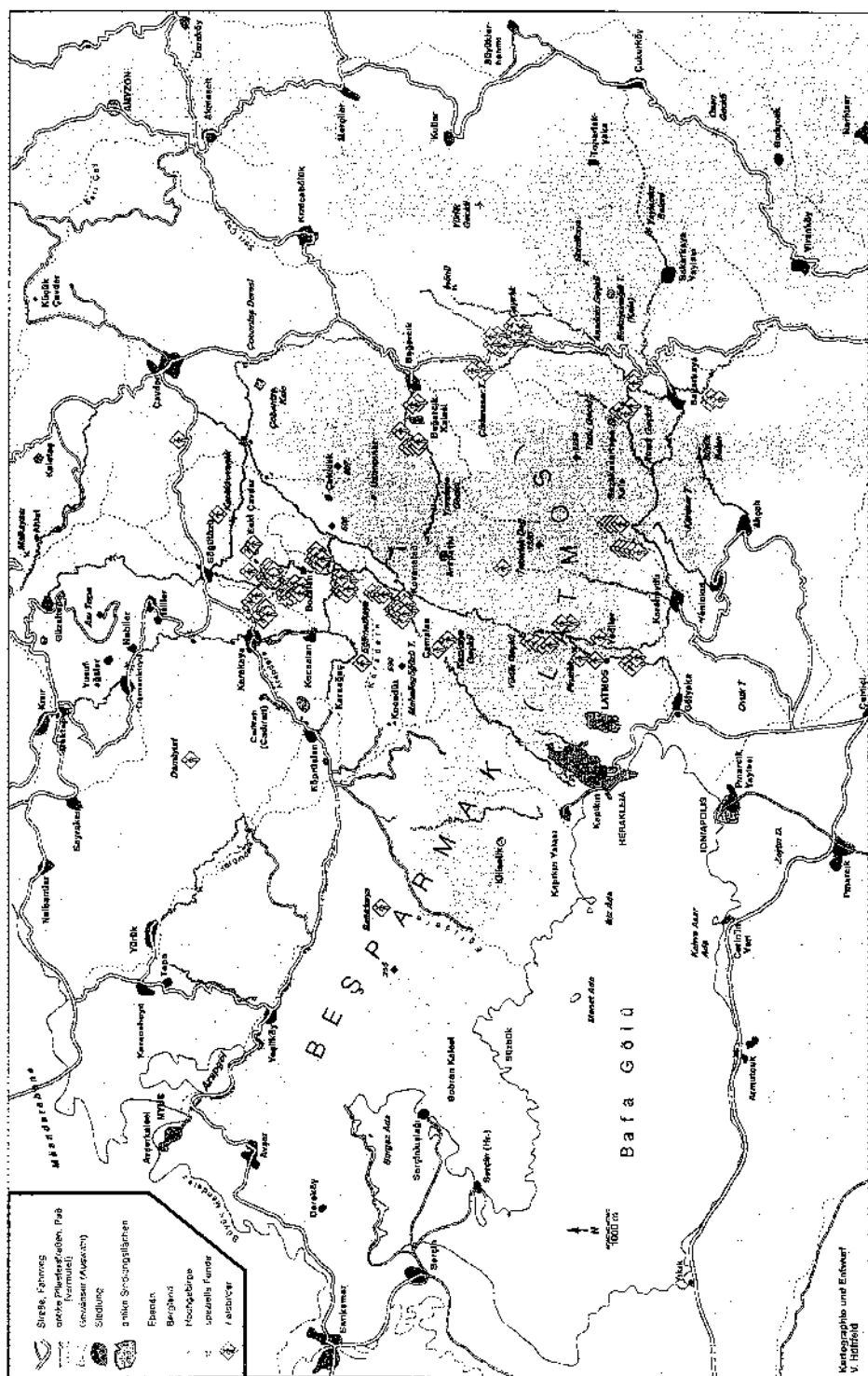
IV. Die Eisenverhüttung im Latmos

In den vergangenen Jahren wurden an verschiedenen Stellen Eisenschlackehalden beobachtet, die auf eine nicht unbeträchtliche Eisenindustrie im Gebirge schließen ließen. Mittlerweile sind 100 solcher Halden bekannt. Sie häufen sich vor allem auf der Rückseite der Hauptgebirgskette. Ein großer Teil dieser Halden wurde bereits kartiert, über die Hälfte wurde katalogartig erfaßt und teilweise skizziert. Mehrheitlich liegen sie in der Nähe von Wasser und von antiken Straßen. Ihre Größe ist sehr unterschiedlich. 25 weisen an ihrem oberen Rand Gebäudereste auf, deren Funktion bisher noch nicht geklärt ist. An fünf Stellen wurden sog. 'Pochplätze' gefunden, an denen das Erz zerkleinert wurde. Bei zahlreichen Schlackeplätzen kamen an der Oberfläche Düsen und -fragmente für die Belüftung der Öfen oder Reste der Ofenauskleidung zu Tage, in einem Fall konnten die Reste eines Ofens innerhalb einer runden Steinsetzung identifiziert werden. In welche Zeit diese Verhüttungsplätze gehören, läßt sich im Augenblick noch nicht sagen. Einige sind byzantinisch, das ergaben bereits Analysen der Vorjahre.

Neben der Erfassung dieser Halden galt das Interesse auch der Frage nach den zugehörigen Erzlagerstätten bzw.-abbaugebieten, von denen wir bisher zwei große und zwei kleinere kennen.

V. Erstellung einer Karte mit allen bisher bekannten Fundplätzen

1989 wurde die Gegend um den Bafa-See zur archäologisch geschützten Zone und zum Naturschutzgebiet erklärt. Die Liste der erhaltenswerten Denkmäler und Ruinenstätten belief sich damals auf 35 Plätze. Durch die Entdeckungen der vergangenen Jahre hat sich diese Zahl fast verdreifacht. Sie umfaßt jetzt knapp 100 Plätze, die alle kartiert wurden. Das Gebiet, das unter Schutz gestellt werden muß, hat sich dadurch entscheidend vergrößert. Auf der Grundlage dieser neuen Karte sollen die nötigen Schritte zum erweiterten Schutz der Denkmäler und der Landschaft des Beşparmak eingeleitet werden. Da ständig neue Steinbrüche zur Gewinnung des Feldspat im Gebirge eröffnet und im Zusammenhang damit neue Straßen angelegt und die Landschaft zerstört wird, ist diese einzigartige Region mit ihren zahlreichen, kulturgeschichtlich eminent wichtigen und einmaligen Denkmäler stark gefährdet. Das einzige, was diese Landschaft retten kann, ist, sie zum Nationalpark zu erklären.

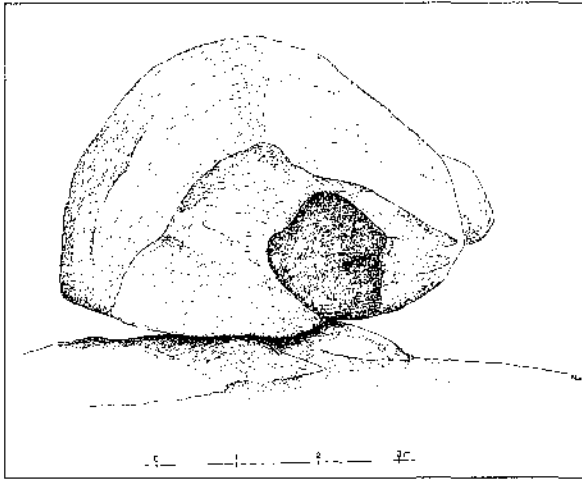

Abb. 2: Çobanlar mevkii, Fels mit Malereien, Skizze

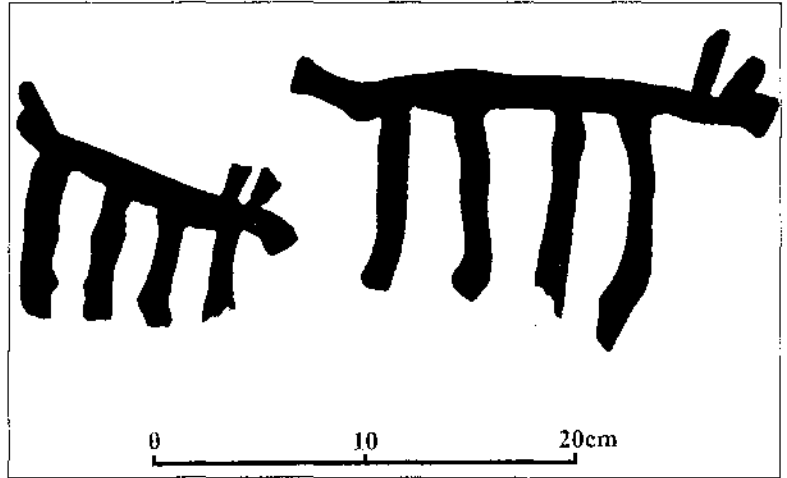

Abb. 3: Çobanlar mevkii, Felsbild mit Darstellung zweier Hunde, Kopie

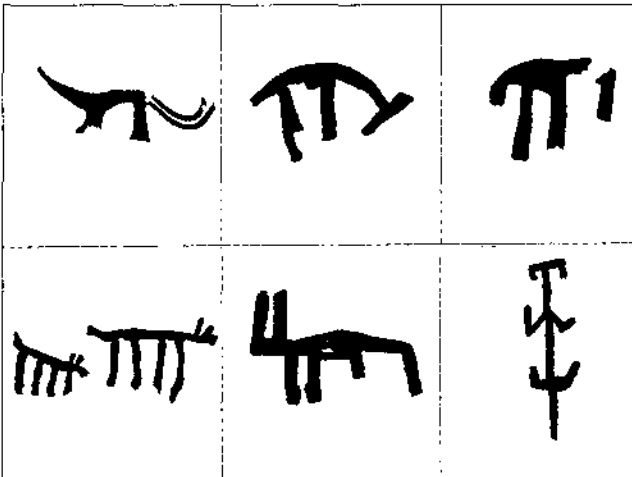

Abb. 4: Tiertypen auf den latmischen Felsbildern

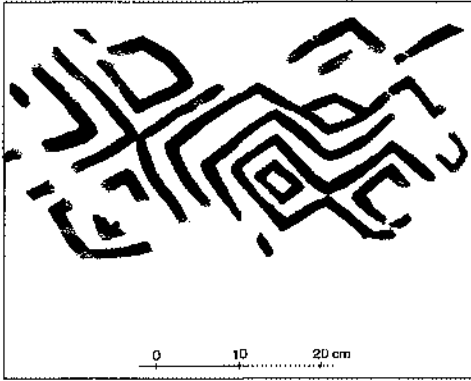

Abb. 5: Çayırlik mevkii, Felsbild mit großem Webmuster, Kopie

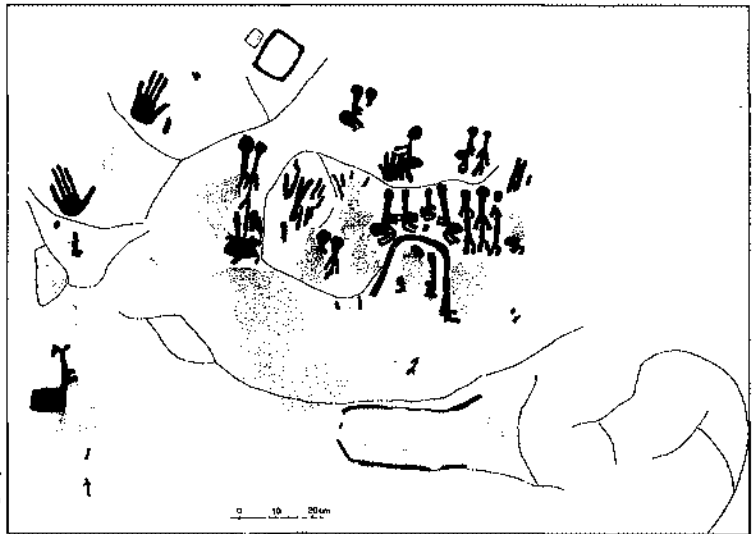

Abb. 6: Söğütözü (Gök-tepe), Felsbild, Kopie

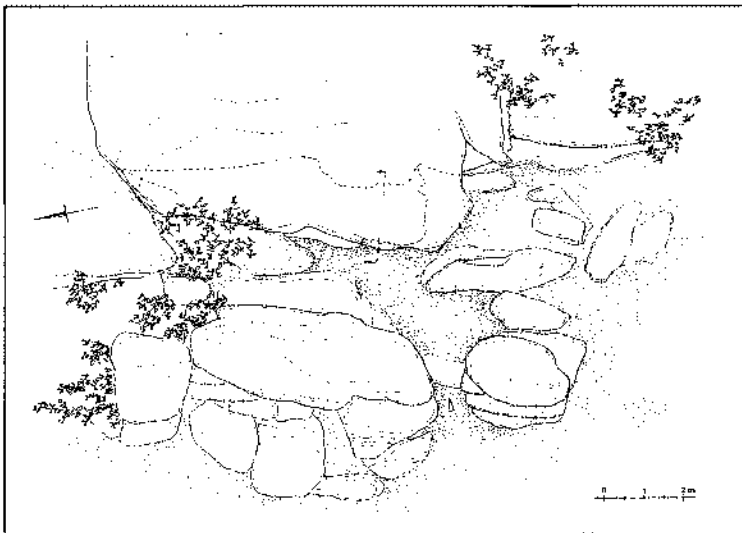

Abb. 7: Söğütözü (Gök-tepe), Bezirk

Abb. 8: Sögütözü (Göktepe), Schnitt durch den Überhang mit dem Felsbild

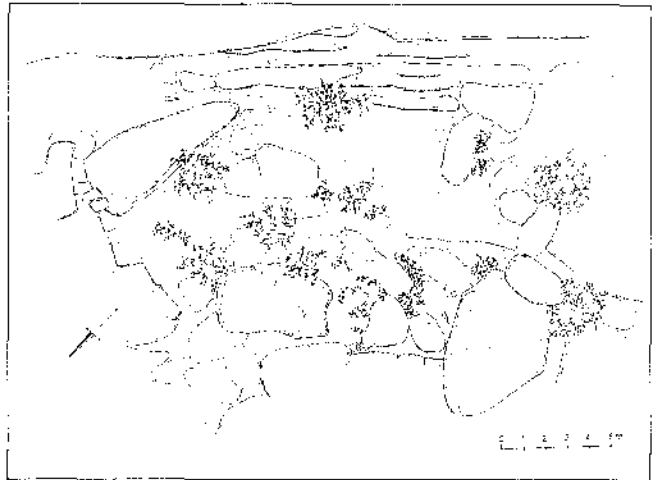

Abb. 9: Karadere-Höhle, Bezirk

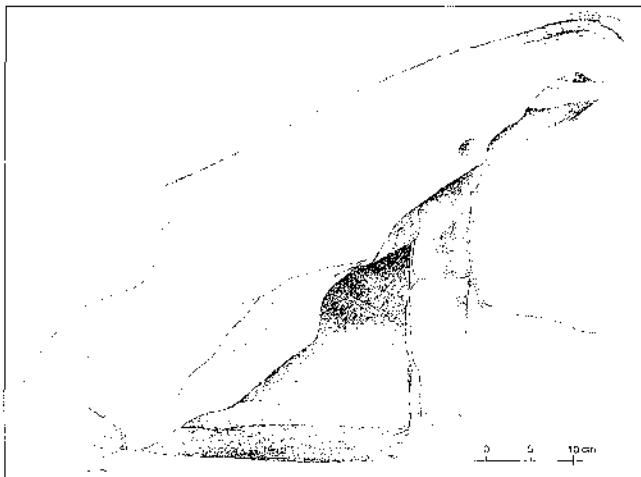

Abb. 10: Karadere-Höhle, Ansicht des Eingangs

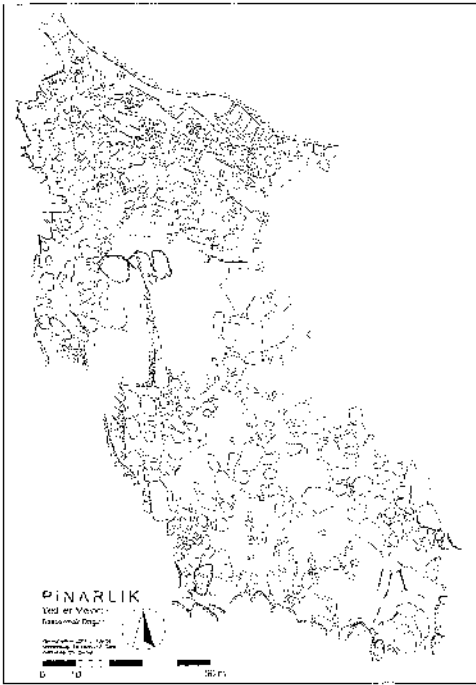

Abb. 11: Pınarlık, plan

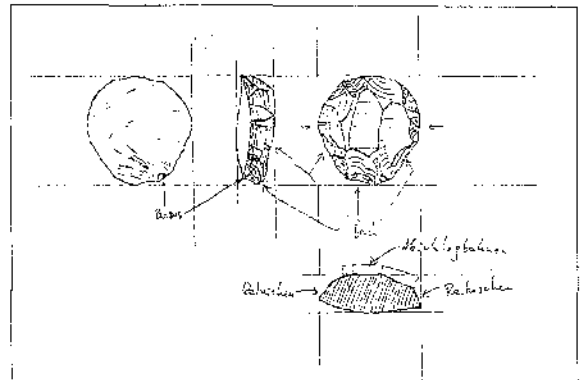

Abb. 12: Pınarlık, 'Daumennagelkratzer'

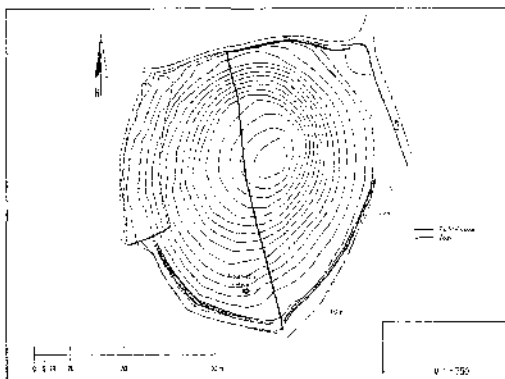

Abb. 13: Burgaz Tepe, Tumulus, Vermessungsplan

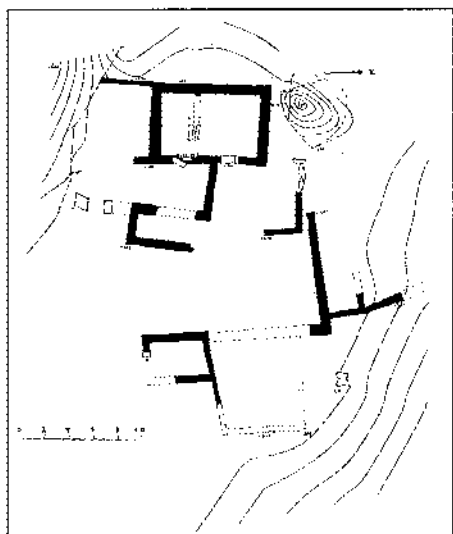

Abb. 14: Inönü, antikes Gehöft, Vermessungsplan

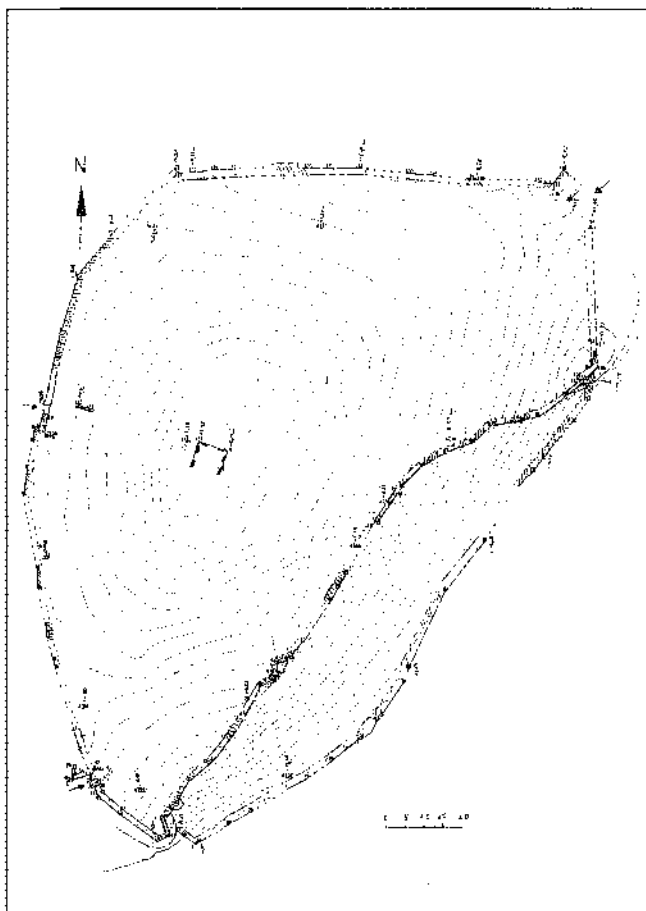

Abb. 15: Sayrakçı, antik-byzantinische Burg, Vermessungsplan

2001 YILI İÇ ANADOLU'DA YÜRÜTÜLEN YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Sachihiro OMURA*

2001 yılında İç Anadolu'da yürütülen yüzey araştırmaları, 8-26 Ekim 2001 arasında, Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile Japonya Ortadoğu Kültür Merkezi-Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü adına yürütüldü¹.

1. 2001 Yılı Yüzey Araştırmalarının Amacı

1986'dan 2001'e kadar İç Anadolu'da yürütülen yüzey araştırmalarındaki amacımızı, her zaman olduğu gibi, üç noktada özetleyebiliriz.

1. İç Anadolu sınırları içinde henüz incelenmemiş höyükleri tespit etmek ve harita üzerinde yerlerine oturtmak.
2. 1986 yılından beri devam edilen Kaman-Kalehöyük kazılarında sağlanan veriler ışığında bu höyüklerden derlenen malzemeyi değerlendirmek ve kültür çevrelerini izlemek.
3. Kaman-Kalehöyük kazısında açığa çıkarılan kültürlerin yayılış alanını saptamak ve Kaman-Kalehöyük'ün II., III. kat seramiğinin de yayılışını belirlemeye önem verdik.

2. 2001 Yılı Yüzey Araştırmalarının Alanı

2001 yılı yüzey araştırmaları, Kırşehir İli, Kaman, Akpınar, Mucur, Merkez ilçelerinde gerçekleştirildi ve 14 gritte 100 höyük, düz yerleşim yeri ve tümölüs inceledik (Resim: 1). 1986, 1987 yıllarında da gördüğümüz höyüklerden bazılarını höyüğün tam yerini saptamak üzere GPS sistem ile tekrar araştırdık. Höyük ve düz yerleşimlerden toplanan seramik parçalarına göre, 2001 yılında araştırılan ilçelerde Kalkolitik, Eski Tunç, Orta Tunç, Geç Tunç ve Demir Çağları ile beraber Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemi'ne ait yerleşim yerlerini de saptadık.

2-1. Neolitik Çağ

1986-1988 yılı yüzey araştırmalarında da Kırşehir İli'nde Neolitik Çağ malzemesi hiç ele geçmemişti. 2001 yılı çalışmaları da aynı sonucu verdi. Şimdiye kadar yapılan yüzey araştırmalarında Neolitik Çağ yerleşimlerinin, Kızılırmak'ı geçtikten sonra,

* Dr. Sachihiro OMURA, Middle Eastern Culture Center in Japan 3-10-31, Ohsawa, Mitakka-Shi. Tokyo 181-0015/ JAPONYA

1 Başkanlığımızdaki yüzey araştırmalarına, Dr. Masako Omura, Dr. Daisuke Yoshida, Dr. Kaoru Kashima ve çeşitli üniversitelerden öğrenciler katıldı. Bakanlık temsilcisi olarak Yıldız Sarayı Müzesi'nden Arkeolog Dr. Handan Tüzemen görevlendirildi. Yüzey araştırmalarında derlenen seramik parçalarının tanıtımında hocam Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün büyük katkıları oldu. Kendisine içten teşekkürlerimi sunarım.

yani Aksaray, Konya illerinde, özellikle, Tuz Gölü'nün kuzeyinden itibaren güneye doğru gittikçe çoğaldığını ve Kızılırmak kavsı içinde hiç bulunmadığı anlaşıldı.

2-2. Kalkolitik Çağ

Kalkolitik Çağ yerleşim yerleri olarak Kaman-Kalehöyük'ün hemen kuzeydoğusundaki Hacı Evrasim'in tarlası olmak üzere, Deveci Köyü Mezarlığı, kısa süre kazılan Hashöyük ve Ilıkınar, Çukur Argaç, Velet Özü Höyüğü, Kabaklı, Küllü, Cevizli höyükleri vardır. Bunlardan çok sayıda Kalkolitik Çağa ait seramik parçaları derlendi.

Hacı Evrasim'in tarlası, Kaman-Kalehöyük'ün 300 m. kuzeydoğusunda, Eski Ankara-Kayseri yolunun hemen kenarındadır. Oldukça düzdür. Motor ile kesilen bu yerleşim yerinden yalnız kalkolitik seramik parçaları, bol sayıda, toplandı. Ilıkınar, Kırılı, Merkez ilçesi, Yarımkafe Köyü'nün 3.5 km. güneydoğusundadır. Doğu-batı istikâmetinde 94 m., güney-kuzey istikâmetinde 85 m., yüksekliği 3 m.dir. Buradan derlenen seramiklerin çoğu Kalkolitik Çağa aittir.

İki yerleşim yerinden toplanan seramikleri, genelde iki gruba ayırabiliriz: Birinci grubu, Hacı Evrasim'in tarlasından toplanan oyma ile nakışlı seramikler, ikinci grubu, Alishar Höyük Kalkolitik Çağının ince hamurlu, çok iyi perdahlı, çok iyi pişirilmiş seramikleri temsil eder. Birinci gruba girenler Tuz Gölü'nün kuzeyindeki Karakuyu 2 ve Kabaklı'da çok miktarda toplanmıştır. Bu seramik türleri Alacahöyük, Kaman-Kalehöyük ve Karadeniz kıyısındaki İkiztepe'de açığa çıkarılmıştır. Bunlar çoğunlukla Kızılırmak kavsı içinde kullanılmıştır. Şimdiye kadar yapılan yüzey araştırmalarında Aksaray, Niğde, Nevşehir, Konya, Ankara illerinde bu tür seramiğe rastlanmadı. Buna göre, Kaman-Kalehöyük'ün kuzeydoğusundaki Hacı Evrasim'in tarlasından derlenen oyma nakışlı seramiğin, Kızılırmak kavsine özgü olabileceğini vurgulamak isterim. İkinci gruba giren seramik, Deveci, Hashöyük, Ilıkınar höyükleri olmak üzere bir çok höyükten derlenmiştir. Özellikle, Ilıkınar'da bol miktarda toplanmıştır. Bu seramiklerin özelliği, Alishar Höyük'te bulunan Kalkolitik seramiklerde görüldüğü gibi, ağızlarına doğru keskinleştirilmeleri ve çok iyi perdahlı olmalarıdır. Ilıkınar'da ele geçirilen seramikler arasında bu tür seramik çok bol idi. Bunların, 2001 yılı yüzey araştırmalarında çok sayıda derlenmelerine karşın, 1997, 1998, 1999, 2000 yıllarında Aksaray, Konya illerindeki yüzey araştırmamızda, Kızılırmak kıyılarında az miktarda toplanmıştır. Konya-Çumra Çatal Höyük, Karaman-Can Hasan'da kullanılmış olan Kalkolitik seramikleri, Aksaray ilinde, az da olsa, ele geçirilmiştir. Buna göre, geçen sene bol sayıda derlenen Kalkolitik Çağa ait seramiğin, olasılıkla, Kızılırmak kavsine ait olabileceğini düşünmekteyim. Böylece, Kızılırmak kavsı ile kavsin güney alanı arasında önemli bir farklılığın varlığı kanıtlanmış olmaktadır.

2-3 Eski Tunç Çağı

Eski Tunç Çağı seramik parçaları, az da olsa, hemen hemen her höyükten derlendi. Burada Eski Tunç Çağının nakışlı seramiği, yani Çiradere'nin, Intermediate ve III. Alishar seramiği, ve özellikle Delice'nin nakışlı seramiği Kültepe, Alacahöyük kazılarına göre, Eski Tunç Çağının son evresine tarihlenmektedirler.

2001 yılı araştırmalarında, Delice nakışlı seramiği ve tırmak baskılı örnekler, özellikle, Acı Ağız, Küçüktepe, Çukur Argaç, Gök 1, Gök 2, Kadı, Küllü 1, ve Çorak'ta bol sayıda toplandı. Bu nakışlı seramiklerin özelliği, çok kalın krem astarlı, kahve rengi, kırmızı veya siyah ile nakışlı, ağız kenarlarının ön ve arkasında daima kalın bantların, yatay çizgi veya çapraz nakışlı, hamurlarının da saman katkılı olmalarıdır. Bu nakışlı seramikler ile Intermediate, Çiradere, III. Alishar nakışlı seramikleri arasındaki büyük farklılık astarlarında görülür. Az önce izah ettiğim gibi, Gök 1, Gök 2'den derlenen söz konusu seramiklerin astarı çok kalındır. Şimdiye kadar yapılan yüzey araştırmalarında, bu tür seramiklerin toplandığı höyüklerin tümü hemen hemen, Delice Irmak'ın kıyısındadır. Araştırmalarımızın sonuçlarına göre, Eski Tunç Çağının sonuna tarihlenen Delice, Çiradere, Intermediate, tırmak baskılı ve III. Alishar'ın nakışlı seramiğinin yayılış alanının da belirli bölgeleri olduğunu tahmin ediyorum.

Intermediate ve III. Alişar seramiği, Kültepe'den Alişar'a doğru uzayan oldukça geniş bölgede, Çiradere nakışlı seramiği, daha kuzeybatıya, Boğazköy'e doğru uzayan bölgede, tırnak baskılı ve nakışlı seramik de Kızılırmak kavsi içindeki höyüklerde, yani yayılış alanı çok geniş olan bölgede, Delice nakışlı seramiğinin de Delice Irmağı yataklarında, Alişar'ın batı bölgesinde yaygın olduğunu vurguluyorum.

2-4. Orta-Geç Tunç Çağı

Kaman-Kalehöyük III c, Assur Ticaret Kolonileri'yle çağdaştır. Kültepe-Karum I b'nin paralelidir. Seramiklerin özelliği, kırmızı astarlı, metal gibi parlak perdahlı olmalarıdır. Çanakların profil bakımından, sivri dipli, üçgen kulplu veya tek kulplu, sivri dipli, maşrapa şeklinde olanları çoğunluktadır. Bu tür seramik parçaları Mezarlı, Büyükkale, Garipli 2, Kadı, Küçüktepe, Açıağz, Efendi'de az sayıda derlenmiştir. Ancak Kültepe-Karum II ve I b katlarında çok kullanılan krem astarlı, boya nakışlı seramiğe hiç rastlanmamıştır. Tarafımızdan yapılan araştırmalarda da, Kültepe-Alişar arasındaki bir höyükte yalnız bir parça ele geçirilmiştir. Kaman-Kalehöyük kazılarında da tek parça ele geçirilmiştir. Buna göre, Kültepe-Karum II ve I b katlarının boya nakışlı seramiği, Prof. Dr. Tahsin Özgüç açıkladığı gibi, Kültepe-Karum'a özgü olduğunu, bu örneklerin de doğruladığını vurgulamalıyız.

Geç Tunç Çağı seramik parçaları, Mezarlık, Havanın Oluğu, Büyükkale, Velet Özü Höyüğü, Çatal, Kül, Kuruhöyük, Yazıknık, Tatar Yeğenağa Kale'de az miktarda bulundu. Ancak Konya ili'nde Geç Tunç Çağı merkezlerine hiç rastlanmadı.

2-5. Demir Çağı

Kaman-Kalehöyük'ün Demir Çağı, her kattan bulunan küçük buluntulara göre, yukarıdan aşağıya doğru, II a, II b, II c, ve II d katlar olarak belirlendi. Bu katların tipik seramiklerinden yalnız II a, II b katlarında bulunan gri seramik ile II c katının stilize geyik motifleri ile nakışlı seramiklerinin yayılış alanı üzerinde, kısaca duracağım.

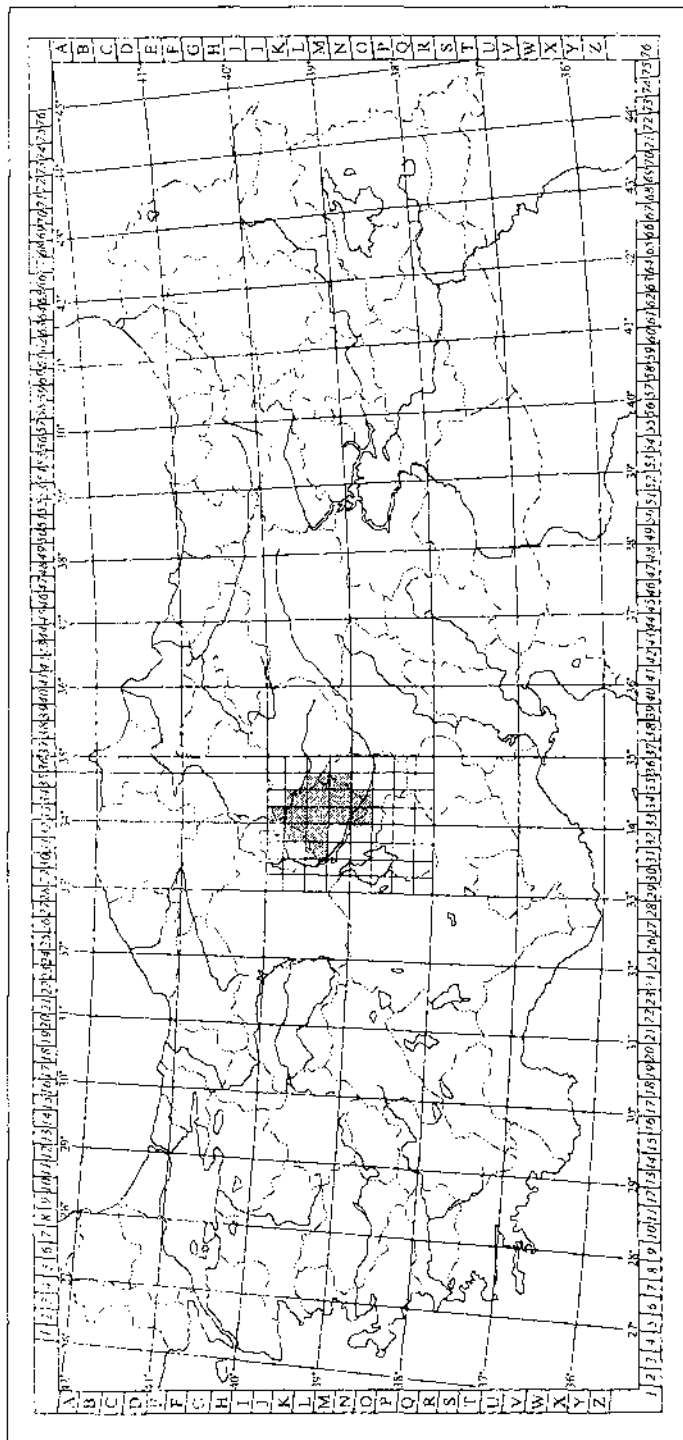
II a, II b katlarının gri seramiği, İnziroğlu, Büyükkale, Birgelen, Çukur Argaç, Harmanaltı gibi, Delice Irmak'ın güneyindeki höyüklerden derlendi. Bunlar, kuzeye doğru gittikçe azalmaktadırlar. Biz bunları araştırmalarımızda, Kızılırmak ile Delice Irmak arasındaki alanda bol miktarda derledik. Bunlar Kaman-Kalehöyük'ün II b katı, yani M.Ö. 7. yüzyılın ortasında, birdenbire, ortaya çıkmıştır. Bu gri seramiğin M.Ö. 7. yüzyılın ortasında Kızılırmak yöresinde yaygın olduğunu tahmin ediyoruz.

II c katının stilize geyik motifleri ile nakışlı seramiği, Kadı, Küllü 1, 2, Garipli 1'de az miktarda ele geçirildi. Bu seramik türü, gri renkli seramikte olduğu gibi, Kızılırmak'ın güneyinden çok, Kızılırmak kavsi içinde bol miktarda derlendi.

3. Sonuç

2001 yılı yüzey araştırmalarının sonuçları olarak şunları vurgulamak mümkündür. Neolitik Çağ merkezlerine, Kızılırmak kavsi içinde hiç rastlanmamıştır. Kalkolitik Çağ seramiğinin, Kızılırmak kavsi içinde ve güneyinde bulunan seramikler arasında büyük ayrılık vardır. Eski Tunç Çağının son evresine ait boya nakışlı seramik Kültepe bölgesinde, Kızılırmak kavsi içinde, bol miktarda, toplandığı halde, Kızılırmak'ın güneyinde birden bire azalmıştır. Demir Çağının gri seramiği ve stilize geyik motifli türü, Kızılırmak kavsi içindeki höyüklerde çok derlendiği halde, Kızılırmak'ın güneyinde, Eski Tunç Çağına ait boyalı seramiklerdeki gibi, birdenbire azalmıştır. Buna göre, İç Anadolu seramik türlerinin yayılış alanında Kızılırmak'ın belirleyici bir rolü olduğu çok iyi anlaşılmaktadır.

Bu bölgede yüzey araştırmaları arttıkça, Hitit çekirdek bölgesinin ve ona kaynaklık eden daha eski kültürlerin özellikleri, daha aydın olarak karşımıza çıkacaktır.

Resim: 1

2001 YILI ÇORUM VE ÇANKIRI BÖLGELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Tunç SİPAHİ*

Çorum ve Çankırı bölgesi yüzey araştırmalarına 26 Eylül-9 Ekim 2002 tarihleri arasında, Doç. Dr. Tunç Sipahi, Doç. Dr. Tayfun Yıldırım ve Kültür Bakanlığı temsilcisi Arkeolog Banu Çilingir'den oluşan bir ekip ile devam edilmiştir¹.

1996 yılında² Çorum bölgesinde başlattığımız yüzey araştırma programımız 2001'de beşinci yılını tamamlamış bulunmaktadır. 1997 yılı³ araştırmalarımız sırasında Hüseyindede Tepesi keşfedilmiş⁴, 1998 ve 1999 yıllarında Hüseyindede'nin yakın çevresine ağırlık verilerek arazi taramalarına devam edilmiştir. Çünkü, Hüseyindede Eski Hitit yerleşimi⁵ Boğazköy'e coğrafi yönden yakın bir konumdadır. Hüseyindede kült merkezinden sonra daha batıda, Çankırı il sınırları içindeki İnandık Tepe kült merkezine bağlantı sağlayan yol ile çevresindeki mevcut olabilecek yerleşimlerin aranması önem kazanmıştır⁶. 2000 yılında ise Hüseyindede kazılarının uzun sürmesi nedeniyle, yüzey araştırmalarına ara verilmiştir. 2001 yılında çalışmalar tekrar başlatılmış, Çorum ili'nin yanı sıra Çankırı ili'nin doğu kesimleri de araştırma programımıza eklenmiştir (Harita: 1, 2). Araştırmalarda, Çorum merkezinin güneybatısındaki Arifegazili'nin kuzey kesimi taranmıştır. Sonrasında, Hüseyindede çevresindeki daha önce görülmemiş ara bölgeler gezilmiştir. Daha ileriye gidilerek, Çorum'un batı sınırına ulaşılmış, Delice Irmağı havzasında, güneyde Karakaya Tepesi'ne kadar olan kesimler ve çevresi taranmıştır. Çankırı il sınırları içinde devam eden yüzey araştırmalarında, Bozkır Dağı'nın güneyinde Kızılırmak civarı incelenmiştir. Terme Çayı takip edilerek kuzeye doğru çıkılmış, Bozkır Dağı'nın kuzeyindeki Terme Havzası kısmen gezilmiştir. Bu bölgede Terme Çayı batıya doğru takip edildiğinde Germecce İstasyonu üzerinden İnandık Tepe'ye ulaşılmaktadır. Bozkır Dağı'nın doğu yamacındaki ırmak havzası, yükseltinin İnandık'a doğru arazinin elverdiği en uygun yoldur. Büyük olasılıkla, Boğazköy'den Hüseyindede'ye oradan da İnandık'a ulaşan eski yol, bu noktadan geçmiş olmalıdır. Araştırmanın ilerleyen günlerinde daha kuzeye çıkılmış, Çankırı merkezden doğuya dönülerek, Ba-

* Doç. Dr. Tunç SİPAHİ, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı öğretim üyesi, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

1 Araştırmamıza araç desteği, Sungurlu Kaymakamı İsmail Demirhan tarafından sağlanmıştır. Kaymakamlık görevini Konya-Meram'da sürdüren Sayın Demirhan'ın araştırmamıza ve kazıma önemli katkıları olmuştur.

2 T. Sipahi, T. Yıldırım, "1996 Yılı Çorum Bölgesi Yüzey Araştırmaları", *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı (AST) II*, 26-30 Mayıs 1998, Ankara 1998, s.19-28.

3 T. Yıldırım, T. Sipahi, "1997 Yılı Çorum Bölgesi Yüzey Araştırmaları", *AST XVI*, Cilt 1, 1999, s.433-450.

4 T. Yıldırım, "Yörükü/Hüseyindede: Eine neue hethitische Siedlung im Südwesten von Çorum", *IstMitt* 50, 2000, s.43-44.

5 T. Sipahi, "Eine Althethitische Reliefvase von Hüseyindede", *IstMitt* 50, 2000, s.85; T. Yıldırım, T. Sipahi, "Yörükü/Hüseyindede Kazısı 1999 : Mimari ve Küçük Buluntular", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2000 Yılı*, s.312-313.

6 Geçmiş yıllarda Hüseyindede çevresinde özellikle batıya Kızılırmak'a doğru olan kesimlerde M.Ö. II. binyıla ait yerleşimler tespit edilmiştir.

libağ ve Ovacık üzerinden Ünür Köyü'ne ulaşılmış ve bölge araştırılmıştır. Çorum merkezinin doğusunda kalan Mecitözü'nün kuzey ve kuzeydoğu kesimleri diğer araştırma alanımızı oluşturmıştır. Sıralanan bölgelerde 2001 yılı arazi taramalarımız sonucunda tespit edilen merkezler aşağıda tanıtılmaktadır:

1. Saatin Tepe (Resim: 1)

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Akdere Köyü'ne bağlıdır. Pazaryolu üzerinde, Kumdere mevkiinde yer alır. Güney kesiminde bir yükseltisi mevcuttur. Buradaki düz yerleşim alanı kuzeydeki tarlalara doğru hafif bir eğimle yayılır. Yüzeyde, Roma Dönemine ait çanak çömlek parçaları gördük. Ayrıca, bölgedeki diğer Roma yerleşimlerinin Boztepe mevkiine ve kuzeybatı yönündeki Hüseyindede'ye doğru yayılarak devam ettiği belirlendi.

2. Saraycık Eski Tunç Yerleşimi (Resim: 2)

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Saraycık Köyü'nün yaklaşık 600 m. güneyindedir. Arıtegazili yolu, güneyden kuzeye doğru 180° lik bir dönüş ile yükseltiyi çevreler. Yerleşimin en yüksek noktası kaçak kazıcılar tarafından kazılmıştır. Çıkan toprak içinden çok sayıda Eski Tunç Çağı (ETÇ) seramiklerine ait parçalar toplandı. ETÇ yerleşimi yaklaşık 150x100 m. ölçülerinde olup, tepe üstünde hemen hemen 5 m. kadar kendi yüksekliğine sahiptir. Doğusundaki düzlüklerden Roma ve Ortaçağ'a ait parçalar toplandı. Ayrıca Galat seramiğine ait bir parça bulundu⁷.

3. Muratkolu Kale Mevkii (Resim: 3, 4)

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Muratkolu Köyü'nün 1 km. batısındadır. Burada kayalık ve yüksek bir tepe görüldü. Tepenin üst kesimlerinde yerleşim izleri mevcuttur. Kayalığın Demirşeyh'e bakan yüzünde bir mezar odası kayaya oyularak yapılmıştır. 15-20 m. yükseklikteki bu kaya mezarına ait girişin üst kesiminde boğa ve diğer silik hayvan figürleri kabartma olarak yer almaktadır. Aşağıdaki düzlükte bir kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Buradaki kaçak kazı sırasında ana kayaya oyulmuş Roma Dönemine ait muhtemel bir sunağın tahrip edildiği belirlendi. Parçaların büyük kısmı kazı çukurunda halen duruyordu. Kırık iri parçaların arasında boğa başı kabartması ve girland figürleri görüldü. Ayrıca, tepeden çıkarılarak ve köye götürülmüş olan yazıtlı bir mezar steli tespit edildi. Üzerinde "Theodoros'un Mezarı" ibaresi yer alan bu yazıt, yaklaşık olarak M.S. 3. yüzyıla tarihlenmektedir⁸. Köydeki bir evin merdiveni altında başka bir stel daha mevcuttur.

4. Karaçay Mezarlık Mevkii (Resim: 5)

Çorum İli, Sungurlu İlçesi'nde, Karaçay Köyü'nün yaklaşık 750 m. güneybatısında, kuzey-güney yönünde uzanan yayvan bir yükseltinin üstündedir. Eski yerleşimin üstünde Karaçay'ın günümüz mezarlığı yer almaktadır. Yerleşim alanı yaklaşık 100 x 150 m. civarındadır. Yüzeyden M.Ö. I. binyıla ait seramik parçaları toplandı. 1998 yılında bölgede sürdürdüğümüz yüzey araştırması sırasında, Karaçay Çeşme mevkiinde küçük boyutlu bir başka M.Ö. I. binyıl yerleşimi tespit edilmişti⁹. Bu bölge, yükseltilerin arasında doğal bir yol görünümünde olup, bugünkü karayolu da buradan geçmektedir.

Yerleşimin yaklaşık 400 m. doğusundaki dere yatağını geçtikten sonra karşılaşılan yükseltinin yamaçlarında, kuzey-güney yönünde yapılmış Roma kaya mezarı gö-

7 Araştırmalarımız sırasında az da olsa Galat parçalarına rastlanmaktadır. Çorum Merkez İlçe'nin hemen doğusunda kalan Melikgazi'den de 1999 yılında Galat Dönemine ait çanak çömlek parçaları topladık : T. Sipahi, T. Yıldırım, "1999 Yılı Çorum Bölgesi Yüzey Araştırmaları", AST 18, 2001, s. 104, Res. 13-14.

8 Metni okuyan ve tarihlendiren Prof. Dr. Çetin Şahin'e teşekkür ederiz.

9 T. Sipahi, T. Yıldırım, "1998 Yılı Çorum Bölgesi Yüzey Araştırmaları", AST XVII, 2000, Cilt II, s. 32.

rüldü. Bu mezar geçen yıl Hüseyinde Tepesi'nde ortaya çıkardığımız¹⁰ Roma mezarının plân ve biçim olarak aynıdır. Aynı cins pur (jips) kaya içine oyulmuştur. Kaçak kazılar sırasında açıldığı ve soyulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Bu buluntu, Hüseyinde Tepesi çevresindeki Roma yerleşimlerinin ölü gömme adetleri hakkında bilgi vermektedir.

5. Acıöz Mevkii (Resim: 6)

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Yeşilyurt Köyü sınırları içindedir. Hüseyinde çevresinde yürütülen taramalar çerçevesinde, Hüseyinde'nin 700 m. doğusundaki tepenin yine 150 m. doğusunda tespit edilmiştir. Buradaki Acıöz Deresi'nin kuru yatağı, daha sonra Hüseyinde'nin de yakınından geçer. Yerleşim, tepenin az eğimli yamaçları üzerinde, dereye doğru uzanan kesimde yer almaktadır. Seramik yayılımına göre yerleşim alanı 100x200 m. ölçülerindedir. Burası, daha önceki araştırmalarda tespit ettiğimiz ETÇ yerleşimlerinden görüntü olarak farklı değildir; sırtını yamaca vermiş ve çevreden belli olmayan bir konumdadır. Toplanan amorf seramik parçaları, ETÇ'ne aittir. Bu yerleşimin oturduğu tepenin fiziki yapısı Hüseyinde Tepesi'ne benzerlik gösterir. 1998 yılında Hüseyinde Tepesi'nin üst kesimlerinden de ETÇ seramiği toplanmıştı. Bu buluntular Hüseyinde Tepesi ve çevresinin ETÇ'da da iskân görüldüğünü belgelemektedir.

6. Nurhak Mevkii (Resim: 7)

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Yörüklü Kasabası, Hüseyinde ören yeri çevresindeki yerleşimlerden. Yörüklü Kasabası'nın 850 m. batısında yüksekçe bir tepe olan Nurhak'ın doğu yamaçlarında çok sayıda çanak çömlek tespit edildi. Bu çevrede kaçak kazı yapıldığını gösteren çukurlar görüldü. Toplanan seramik M.Ö. I. binyıl ve daha geç dönemlere aittir. ETÇ'ne ait tek bir parça bulunmuştur.

7. Kalekara Tepesi (Resim: 8)

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, İnegazili Köyü sınırları içindedir. Delice Irmağı'nın hemen batı kıyısının yakınında yer alır. Yerleşim izleri doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Uç ayrı yükselti görülmekte olup, Kalekara Tepesi'nin yanındaki yükseltiden Eski Tunç Çağına ait kırık seramik parçaları toplandı. Bu çevrede bulunan bir boğa heykelciğinin, 1970'li yılların sonlarında İstanbul Müzesi'ne satıldığı, tarla sahipleri tarafından ifade edildi. Bölgeden toplanan seramik parçaları M.Ö. III. binyıl, M.Ö. I. binyıl ve Klasik dönemlere aittir.

8. Kızılırmak Höyük (Resim: 9)

Çankırı İli, Kızılırmak Nahiyesi sınırları içindedir. Kızılırmak'tan Sulakyurt'a giden yolun karşısında kalan köprünün 100 m. doğusundadır. Yaklaşık 250x300 m. ölçülere sahip olan höyüğün ortasından bir su kanalı geçmektedir. Kanalin batısında kalan kesim daha yüksek olup, üst kısmı düzlenerek park yapılmış (Şehit Atilla Durmuş Parkı olarak geçiyor), park alanı tellerle çevrelenmiş ve düzlenen kesime ağaç dikilmiştir. Höyüğün bir kesiminde de günümüz mezarlığı yer alır. Parka giriş kapısının hemen solunda yüksek gerilim hattı direği mevcuttur. Höyüğün batı kesimi Kızılırmak'a kıyı vermektedir. Irmağa bakan eğimli yamaçlarında çok sayıda seramik parçası mevcuttur. Ayrıca sonradan yapılan bir kanal tarafından kesilen kesimdeki yamaçlarda da yoğun seramik parçaları görüldü. Höyük kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanmaktadır. Yerleşim olarak, ırmağa hakim güzel bir noktaya kurulmuştur. Toplanan seramikler M.Ö. II. binyıl ve Roma dönemlerine aittir.

10 T. Sipahi, T. Yıldırım, "2000 Yılı Hüseyinde Tepesi Kazısı", 23. Kazı Sonuçları Toplantısı, 28 Mayıs-01 Haziran 2001, Ankara 2002, Cilt: 2, s.258.

9. Kıyihalilince Höyük (Resim: 10)

Çankırı İli, Kıyihalilince Köyü'nün yaklaşık 850 m. doğusunda, yolun hemen kuzeyindedir. Yoldan itibaren höyüğün etekleri başlamaktadır. En yüksek kesimi kuzey tarafında olup, yerleşim güneye ve batıya doğru yayılmaktadır. Bu kesimler, tarımsal faaliyetler sırasında tahrip edilmiştir. Höyük kuzey-güney doğrultusunda olup, yaklaşık 100x250 m. ölçülerindedir. 15-20 m. kadar yüksekliği korunmuştur. Toplanan parçalar M.Ö.III-II. binyıllara ve Klasik dönemlere aittir.

10. Alıca Höyük (Resim: 11)

Çankırı İli, Alıca Köyü sınırları içinde, Göğdip mevkiindedir. Yaklaşık 250x150 m. ölçülerinde, 10-15 m. yüksekliğindedir. Yüzeyden ETÇ ve M.Ö.I. binyıla ait çanak çömlek parçaları toplandı.

11. Tahtalı

Çankırı İli, Dede Köyü sınırları içindedir. Yolun hemen kenarından başlayan eğimli arazide bir Roma yerleşimine ait izler mevcuttur. Mimariye ait iri boyutlu, yassı düzgün kesimli taşlar, tarla dışında bir yerde toplanmıştır. Tarla ve çevresinde çok sayıda Roma Devrine ait kırık çanak çömlek parçaları görüldü. Ayrıca, iri boy küp parçaları ve insan kemiklerine ait parçalar aynı döneme ait olabilecek bir mezarlığın varlığına işaret etmektedir. Toplanan seramikler çeşitli formlarda olup, Roma Dönemine aittir.

12. Ünür Höyük (Resim: 12)

Çankırı, Ünür Köyü sınırlarındadır. Ünür Köyü'nün hemen güneyinde yer alan belirgin bir höyüktür. Çankırı Müzesi tarafından da bilinen bu höyüğün güneyi kayalık yapıya sahiptir. Batı yamacına köy evleri inşa edilmiştir¹¹. Yüzeyden M.Ö. III. ve II. binyıl ve Roma Dönemine ait seramik parçaları toplandı. Höyüğün yaklaşık 250 m. güneyindeki hafif eğimli arazide pur kayaya oyulmuş Klasik Dönem mezar odaları tespit edildi. Yine bu çevrede Klasik Döneme ait çanak çömlek parçaları görüldü.

13. Elvançelebi Höyük

Çorum İli, Mecitözü İlçesi, Bekişler Köyü sınırları içindedir. Eski Çorum-Mecitözü yolu üzerinde, Bekişler Köyü'nün 850 m. kuzeyinde kalır. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan yayvan bir höyüktür. Kuzeyindeki ve doğusundaki tarlalara doğru yerleşim devam etmektedir. Höyük üzerinde küçük ve iri boy duvar taşları tespit edildi. Kacık kazıcılar tarafından bazı kesimlerin karıştırıldığı tespit edildi. Çevresi yer yer ağaçlıktır. M.Ö. III, II ve I. binyıla ait seramik parçaları toplandı.

14. Beyözü Kale Mevkii (Resim: 13)

Çorum İli, Mecitözü İlçesi, Beyözü Köyü. Burada "kale" olarak tanımlanan ve Hellenistik-Roma dönemlerine ait bir yerleşim alanı mevcut. Çevresini çevreleyen surun kalıntıları görülüyor. Engebeli bir alanda yer alan yerleşimde duvar taşları, çatı kiremiti parçaları mevcut. Yapıların temelleri, taşlardan izlenebilmektedir. Kalenin yer aldığı kayalık yükselti köye doğru sert bir yamaç oluşturarak alçalmaktadır. Bu bölge Çorum Müze Müdürlüğü tarafından bilinmektedir¹². Kalenin doğu tarafındaki yaklaşık 250x300 m.lik, kuzey-güney yönünde uzanan diğer yükselti üzerinde ETÇ'na ait bir höyük mevcuttur. Yüzeyde yapılan taramalarda çok zengin ETÇ seramik parçaları görül-

11 Ünür Höyük, Çankırı ve Çorum müzeleri tarafından tanınan bir höyüktür. Çankırı Müzesi uzmanları tarafından bu höyük çeşitli vesitelerle kontrol edilmektedir. Buna rağmen höyük ve çevresindeki tahribat engellenememektedir.

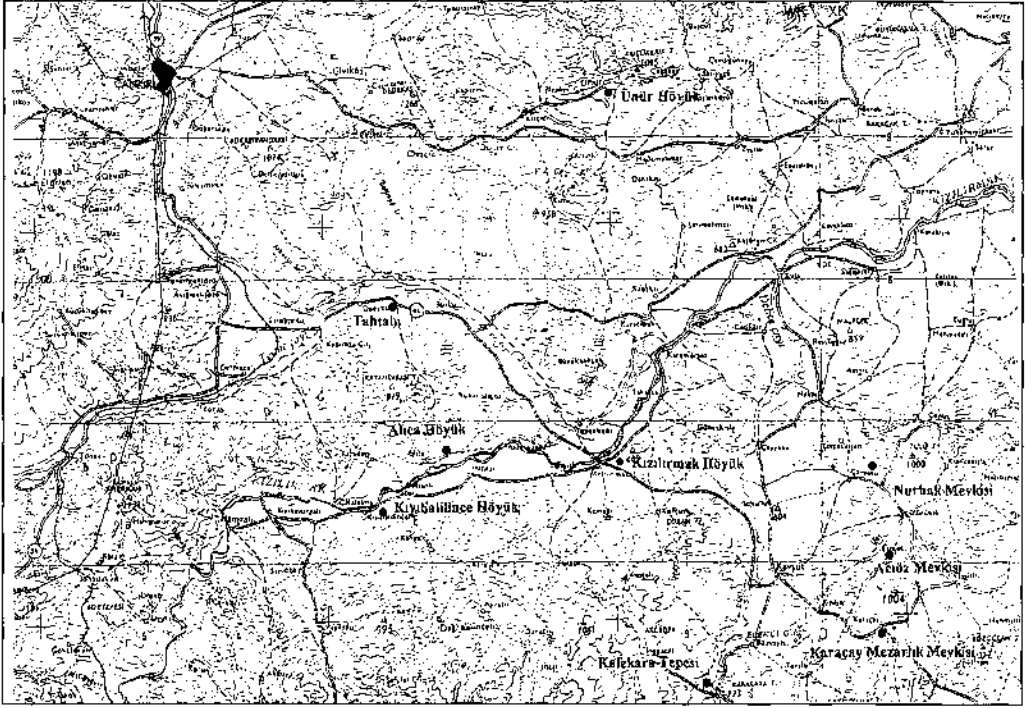
12 Çorum Müzesi Müdürü İsmet Ediz bu höyüğü bize göstermiştir. Kendisine teşekkür ederiz.

dü. Ayrıca, höyüğün yüzeyini bir hat şeklinde çevreleyen taşlar, buradaki bir sur duvarına işaret etmektedir. Burası, bölgedeki en önemli ve zengin ETÇ yerleşimidir. Yüzeyden toplanan ETÇ seramik parçaları çeşitli kap formlarına aittir.

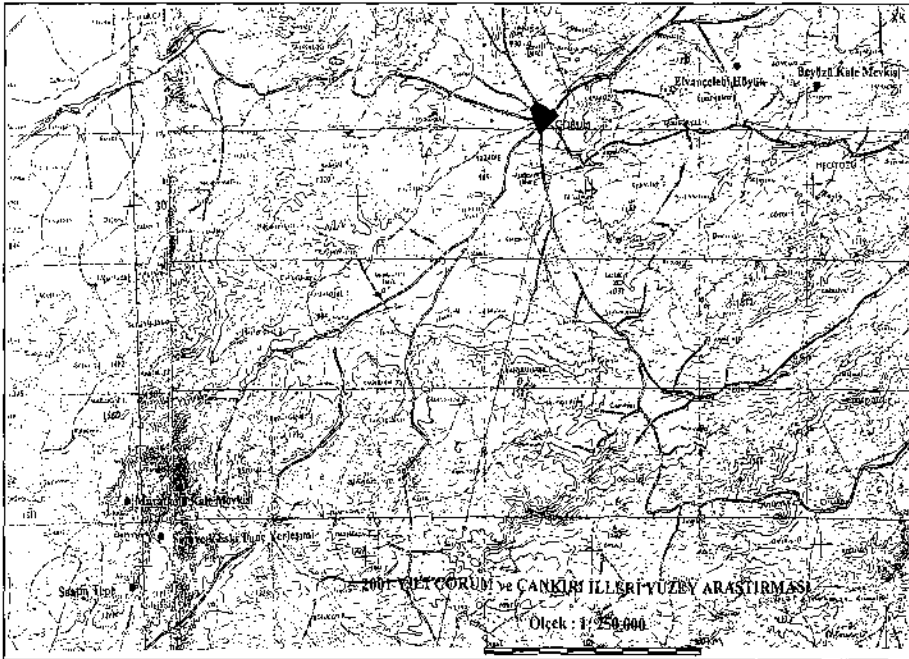
2001 yılı araştırmamızda yukarıda sıralanan merkezlerin tespiti yapılmıştır. Geçmiş yıllarda olduğu gibi Çorum merkezinin güneybatı kesimlerinde, Hüseyindede çevresinde ETÇ yerleşimleri devam etmektedir. Ayrıca, ETÇ mezarlık alanları da araştırma bölgemizde yer almaktadır. Bunlardan Yenihayat Mezarlığı 1997 yılı araştırmamız sırasında lokalize edilmiş ve haritaya işlenmiştir¹³. Daha önceki yıllarda da belirttiğimiz gibi Kalkolitik Döneme verilebilecek belirgin seramik tiplerine araştırma bölgemizde henüz rastlamadık. Arazi taramaları sırasında, Mecitözü'nün kuzeyinde kalan Beyözü'nde görülen ETÇ yerleşimi dikkat çekicidir. ETÇ yerleşimlerinin bu yönde de yoğunlaşacağı anlaşılmaktadır. Hüseyindede Tepesi çevresindeki araştırmalar sırasında, bölgedeki Klasik Dönem yerleşimlerinin arttığı ve Çankırı'ya doğru bu yoğunluğun devam ettiği belirlenmiştir. Çorum'un doğusunda da doğru aynı tür yerleşimlerle sık olarak karşılaşılacaktır. Bunlardan bir tanesi Çorum İli, Mecitözü İlçesi, Alören Köyü'nün yaklaşık 500-600 m. yakınındadır. Klasik Döneme ait seramik parçaları, mimariye ait taşların çevresinde bulunmaktadır. Burası, 150x250 m.lik bir yerleşim görünümündedir. Ayrıca, Galat seramiği olarak tanınan seramik tipine, Çorum Merkez İlçe çevresinin batısında daha az, doğusuna doğru olan kısımlarda ise daha sık rastlanmaktadır¹⁴. Beş yıllık çalışma programımızda Kızılırmak kavsinin içindeki alanın kuzey kesimindeki yerleşimleri karakterleri büyük ölçüde belirlenmiştir. Çorum merkezden batıya doğru Kızılırmak'a ve güneybatıya Delice Çay'a doğru olan kesimlerde geniş bir alan araştırıldı. Çorum Merkez İlçe'nin güneybatı kesimlerinden itibaren Uğurludağ İlçesi'nde de devam eden dağlık alanlar kuzeybatıya Kızılırmak'a doğru alçalmakta yerini ırmak havzasının düzlüklerine bırakmaktadır. Aynı yönde ırmak geçildikten sonra Bayat ve İskilip ilçelerine doğru yükseltiler tekrar başlamaktadır. Bölgedeki ETÇ yerleşimleri genellikle yükseltilerin görülemeyen sırtlarındadır. Irmak havzasındaki düzlüklerde küçük boyutlu ve yüksek olmayan höyükler mevcuttur. Saraycık gibi kale karakterindeki ETÇ yerleşimleri ise yükseltilerin bölgeye hakim noktalarında yer alırlar. 2002 yılında, geçen yıl araştırdığımız alanların ara bölgelerinde, Çorum'un doğusunda Kırklar Dağı'nın kuzey ve kuzeydoğu eğimlerinde, Büyük Güllücek'in kuzeybatısında, ayrıca Çorum merkezin güneyinde kalan Gücenovacıği çevresinde çalışmalara devam edilecektir.

13 Yenihayat Mezarlığı'ndan Çorum Müzesi'ne gelen madenî eserler daha önce Prof. Dr. Tahsin Özgüç tarafından bilin alemine duyurulmuş, 1997 yılında burada yaptığımız incelemelerin ve buluntuların sonuçları Doç. Dr. Tayfun Yıldırım tarafından yayınlanmıştır : T. Yıldırım, "Yenihayat Eski Tunç Çağı Mezarlığı", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 2, 2001, s.1-2.

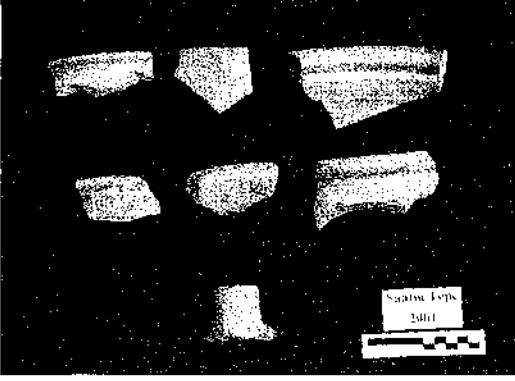
14 Bkz. dipnot 6.

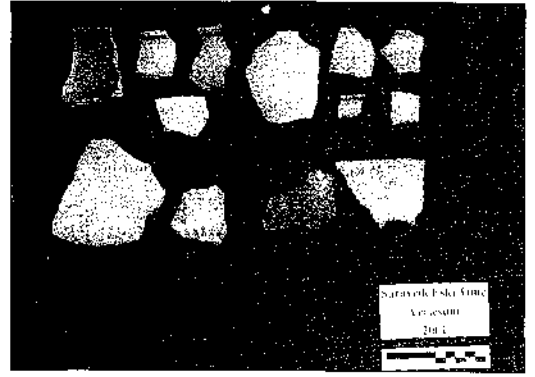
Harita: 1

Harita: 2

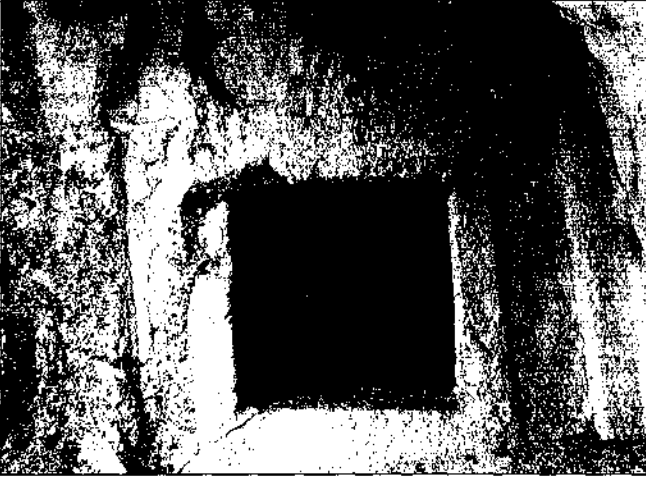
Resim: 1

Resim: 2

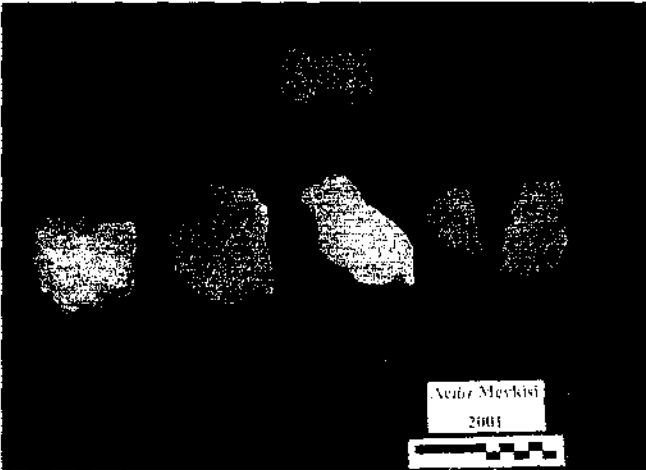
Resim: 3

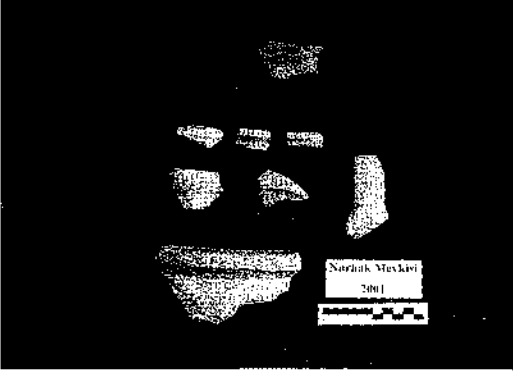
Resim: 4

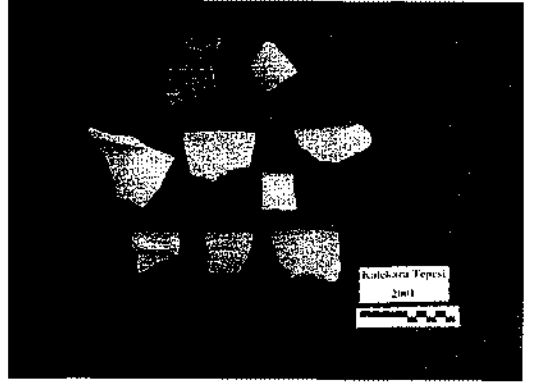
Resim: 5

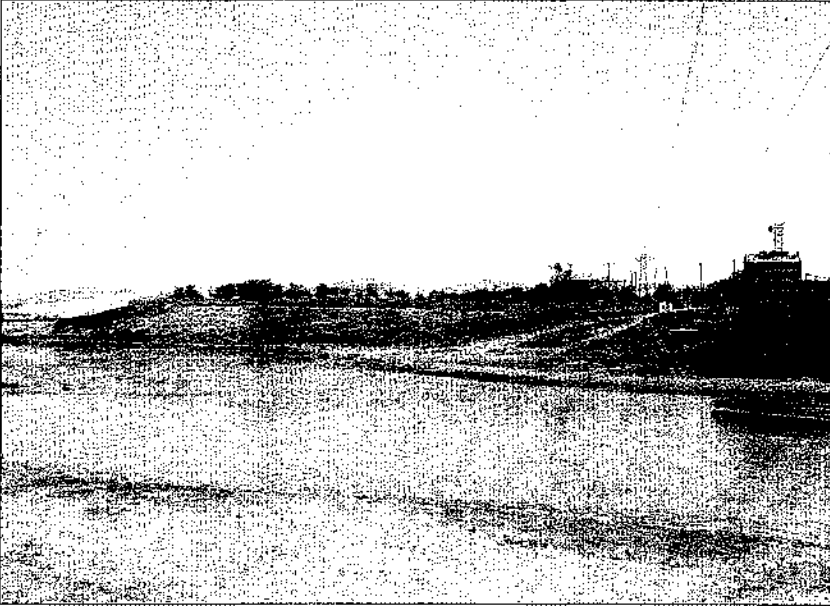
Resim: 6

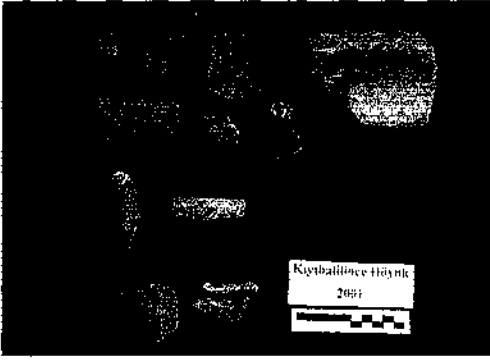
Resim: 7

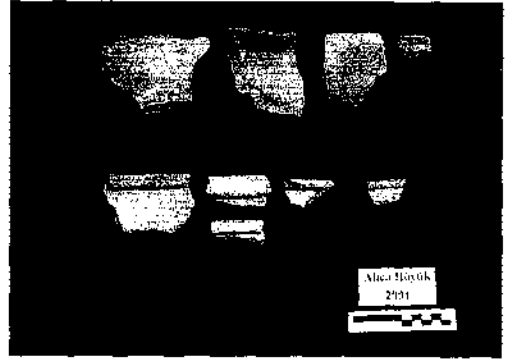
Resim: 8

Resim: 9

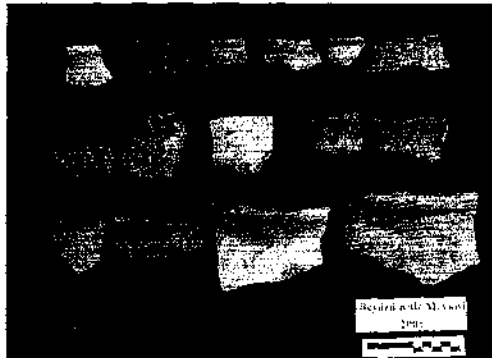
Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

ESKİŞEHİR-KÜTAHYA-AFYONKARAHİSAR İLLERİ 2001 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

*Taciser SİVAS**

Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile ilk sezonunu gerçekleştirdiğimiz Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması 10 Temmuz-23 Temmuz 2001 tarihleri arasında yapılmıştır. Başkanlığım altında yürütülen çalışmalara Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyesi Yard. Doç. Dr. Hakan Sivas, Yard. Doç. Dr. Feriştah Soykal, Öğr. Gör. Nurullah Aydın, Öğr. Gör. Yusuf Polat ve Araş. Gör. Rahşan Tamsü katılmışlardır. Kültür Bakanlığı temsilcisi olarak Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi uzmanlarından Arkeolog Mustafa Metin görev almıştır. Değerli meslektaşlarıma araştırmamız sırasında gösterdikleri özverili çalışmaları için teşekkürlerimi sunmayı zevkli bir görev addederim.

Yüzey araştırmamızın ilk sezonunda araştırma sahamız, doğu yönde Eskişehir merkez ve Sivrihisar, Beylikova ve Mihalıççık ilçeleri; batı yönde Kütahya Merkez ve Tavşanlı ilçeleri; güney yönde Afyonkarahisar Merkez ve İhsaniye ilçelerini kapsamaktaydı. Yukarıda sınırlarını çizdiğimiz saha, batı yönde Phryglerin Güney Marmara Bölgesi'nden Orta Anadolu'ya giriş noktası üzerinde bulunan Tavşanlı'dan, Yukarı Sakarya Vadisi'ni takip ederek Sivrihisar üzerinden Anadolu'nun içlerine, güney yönde Afyonkarahisar üzerinden Akdeniz Bölgesi'ne açılmaktadır. Phryglerin, bu geniş alan içindeki hareketleri ise merkezini Türkmen Dağı'nın oluşturduğu Dağlık Phrygia Bölgesi'ndeki² yerleşmeler³ dışında bilinmemektedir.

Araştırma projemizdeki başlıca amaç, nispeten iyi araştırılmış olan Dağlık Phrygia'nın dışında kalan bölgede Phryg yayılım alanlarını ve yerleşim dokusunu saptamak, bunların Dağlık Phrygia Bölgesi'ndeki Phryg yerleşmeleri ile bağlantılarını irdelemektir. Bu konudaki en önemli arkeolojik kalıntıları Phryg kaya anıtları ve anıtların çevresindeki yerleşmelerde (höyük, kale ve açık alan tipindeki yerleşmeler) yüzeyde bulunan çanak çömlek parçaları ve diğer küçük buluntular oluşturmaktadır. Çalışmamızın diğer bir amacı da Dağlık Phrygia Bölgesi'nde, daha önceki araştırmacılar tarafından bulunarak bilim dünyasına tanıtılan Phryg kültür kalıntılarının son durumlarının belgelenmesi ve bu kalıntıların çevresinde kapsamlı yüzey araştırması yaparak yeni kalıntıların saptanmasıdır⁴. Bu çerçevede, 2001 yılında bölgede gerçekleştirdiğimiz çalış-

* Yrd. Doç. Dr. Taciser SİVAS, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 26470 Tepebaşı Eskişehir/TÜRKİYE (e-mail: tsivas@anadolu.edu.tr)

1 Araştırmamızı destekleyen Anadolu Üniversitesi Araştırma Fonu Başkanlığı'na (Proje No: AÜAF-01 08 31) ve maddi katkıda bulunan Ankara Kültür Varlıkları Koleksiyoncular Derneği'ne içten teşekkürlerimi sunarım.

2 Bu bölgenin merkezinde Türkmen Dağı silsilesi yer alır. Doğusunu, Seyitgazi İlçesi sınırlar. Güney ucu Köhnüş Vadisi'ne, batısı Sabuncupınar Nahiyesi civarına, kuzeyi ise Gökçe Kısık Köyü ve çevresine kadar uzanır. Haspels 1971: 20, fig. 493.

3 Haspels 1971: 28-146.

4 Doktora çalışmamız çerçevesinde bölgede 1992-1996 yılları arasında tarafımızdan araştırma ve incelemeler yapılmış, daha önce literatüre geçmiş Phryg kaya anıtlarının yanı sıra, ilk kez tarafımızdan bulunan anıtları da kapsayan doktora tezimiz yayınlanmıştır. Bkz. Tufekçi Sivas 1999.

malarda bulmuş olduğumuz Phrygler'e ait her türlü taşınmaz arkeolojik malzeme, yerinde fotoğraf, dia, plân ve kesit çizimleri yapılarak belgelenmiş; buluntu yerleri haritalar üzerine işlenmiştir. Çanak çömlek parçaları ve diğer buluntular sistemli bir şekilde toplanarak depo çalışması ile değerlendirilmiştir. Araştırmamız sırasında çalışma alanımızın sınırları içinde, Phryg kalıntılarının yakın çevresinde bulunan diğer ören yerleri de incelenerek son durumları belgelenmiştir.

ESKİŞEHİR İLİ ARAŞTIRMALARI

Eskişehir il sınırları içindeki çalışmalar, Sivrihisar İlçesi'nde Karakaya, Böğürtlen ve Zey Köyü'nde; Beylikova İlçesi'nde Okçu, İmickler, Doğray ve Emircik Köyü'nde; Mihalıççık İlçesi'nde Adahisar ve Yunusemre Köyü'nde; Eskişehir'in güneybatısında Merkez İlçe köylerinden Kızılınlar, Gökçekısı, Akkaya, Kargın, Yörükçik ve Seklice köyleri ile doğusunda Yörükkaracaören Köyü'nde sürdürülmüştür. Bu köylerin yakın çevresi güneyde Türkmen Dağı, doğuda Sivrihisar Dağları'nın uzantıları olan volkanik kaya kütleleri ile kaplıdır.

Yüzey araştırmaları sırasında Sivrihisar çevresinde; Karakaya Köyü'nde üç adet Phryg kaya mezarı, Böğürtlen Köyü yakınlarında bir adet Phryg kaya fasadı (Balkayası Anıtı) ve kaya mezarı (Beypınarı kaya mezarı), Zey Köyü'nde 12 adet kaya mezarından oluşan bir Phryg nekropolü, iki adet basamaklı altar ve bir kaya kütlesi üzerinde yer alan yuvarlak kaya formları (işaretleri) ile bu nekropolün ait olduğu kale tipi yerleşme merkezi⁵; Beylikova İlçesi İmick Köyü ile Okçu Köyü arasında Akkaya mevkiinde bir adet Phryg kaya mezarı, Emircik Köyü'nün kuzeydoğusunda Yaslanbayır Höyüğü'nde çok sayıda Phryg çanak çömlek parçaları, çatı kiremiti ve pişmiş toprak Phryg mimari kaplama levhalarına ait parçalar; Mihalıççık İlçesi, Yunus Emre Köyü Sazak İstasyonu yakınlarında iki adet Phryg kaya mezarı bulunmuştur.

Sivrihisar'ın 20 km. batısında yer alan Karakaya Köyü'ndeki Phryg kaya mezarlarından ilki, köyün yaklaşık 400 m. güneyindeki köy mezarlığının 100 m. kadar güneyinde, toprak altındaki volkanik kayaya oyulmuştur⁶. Dromoslu, arka arkaya yerleştirilmiş iki odalı, beşik çatılı, üçgen alınlıklı bir mezardır (Resim: 1). İkinci odanın arka duvarında ana kayadan yontulmuş alçak bir kline vardır. Her iki köşede kabartma olarak işlenmiş olan kline ayakları aslan pençesi şeklindedir. Bu mezar, Köhnüş Vadisi'nde bir çok örnekle temsil edilen tipik Phryg kaya mezarlarının en güzel örneklerinden biridir⁷. Dromoslu giriş ve mimari dekorasyon bakımından Karakaya mezarının en yakın benzeri Dağlık Phryia Bölgesi'nde Yazılıkaya-Midas şehrinde bulunmaktadır (Resim: 2)⁸. Karakaya'daki diğer iki mezar, köyü kuzey ve batı yönden çevreleyen volkanik kaya kütlelerinin dik yüzüne, yerden ulaşılması güç noktalara oyulmuştur.

Sivrihisar'ın 7 km. kuzeyinde Böğürtlen Köyü'nde bulunan kaya fasadı (Balkayası Anıtı), köyün yaklaşık 1 km. güneyindeki yöre halkı tarafından Balkayası olarak adlandırılan yüksek kaya kütlelerinden birinin dik yüzüne işlenmiştir. 2.00x1.50 m. boyutlarında küçük bir fasaddır. Beşikçatılı ve üçgen alınlıklıdır. Ortada kapıyı simgeleyen iki kademeli dikdörtgen niş vardır (Resim: 3). Bilinen Phryg fasadlarından farklı olarak bu anıtta alınlık ve yan duvarlardaki geometrik bezemeler, koyu kırmızı renk boya ile yapılmıştır⁹.

5 Sivrihisar çevresindeki Phryg kalıntılarının büyük bir bölümü 1992-1996 yıllarında tarafımızdan ilk kez incelenmiş, 2001 yılında anıtların detaylı belgeleme ve çizim işlemleri tamamlanmıştır.

6 Köylülerin vermiş olduğu bilgiye göre mezar, 1950'li yıllarda soyulmuş ve içinde insan iskeletlerinin yanı sıra çok sayıda madeni ve pişmiş toprak kap bulunmuştur.

7 Phryg kaya mezarları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Haspels 1971: 112-138, figs. 530-545; Ayrıca bkz. Sivas 1999; Sivas 2002.

8 Bu mezar Midas şehrinin balı uç kesiminde yer almaktadır. Toprak çökmesi sonucu ortaya çıkmış ve 1970 yılında Gürkan Toklu tarafından temizlik kazısı yapılmıştır. Kazı raporu yayınlanmamıştır.

9 Phryg kaya fasadları hakkında ayrıntılı bilgi ve karşılaştırma için bkz. Haspels 1971: 73-93; Sivas 1999: 40-153, lev. 2-114

Beypınarı kaya mezarı, Balkayası Anıtı'nın yaklaşık 1 km. güneyindeki Beypınarı mevkiinde yer almaktadır. Karakaya ve Yazılıkaya-Midas şehri mezarlarında olduğu gibi toprak altında kayaya oyulmuş dromoslu, tek odalı ve beşik çatılı bir mezardır (Resim: 4). Dromosun üzerini kapatan yekpare büyük yassı blok taş (2.00x1.50 m.) kaldırılarak mezara girilmiş ve soyulmuştur. Beşik çatılı mezar odasının arka duvarı ve sol yan duvarında, ana kayadan yontulmuş iki seki vardır.

Aynı yörede kuzey yönde sürdürülen araştırmalarda Zey Köyü'nde saptadığımız Phryg kaya sanatının özgün örnekleri, burada önemli bir Phryg yerleşmesinin olduğunu açıkça göstermektedir. Sivrihisar'ın 28 km. kuzeyinde yer alan Zey Köyü, Sivrihisar Dağları'nın kuzey eteklerinde, kayalık bir yamaç üzerinde kurulmuştur. Kaya mezarlarından oluşan nekropol, altar ve yuvarlak kaya formları köyün yaklaşık 1 km. güneyindeki dar vadiyi iki yönden sınırlayan kaya kütleleri üzerinde yer almaktadır (Resim: 5).

12 adet kaya mezarından 11 tanesi tek odalı, biri (1 No.lu mezar) arka arkaya yerleştirilmiş iki odalı mezardır. Hepsisi beşik çatılıdır¹⁰. Odaların ya arka duvarlarında ya da yan duvarlarında ölünün yatırıldığı, ana kayadan yontulmuş alçak sekiler ve 9 No.lu mezarda boğa toynağı şeklinde ayakları olan yastıklı klineler vardır (Resim: 6). Tipik basamaklı Phryg kaya altılarının¹¹ güzel örneklerinden olan Zey altılarının ilki 6-7 No.lu mezarların, ikincisi 8-9 No.lu mezarların bulunduğu kaya kütlelerinin üzerinde mezar girişleri ile aynı hizada konumlanmışlardır. Yuvarlak kaya formları, kuzey yönden nekropol alanına girişte masif, alçak bir kaya kütlelerinin eğimli güney yüzünde yer almaktadır. 1 m. çapında olup, 0.15 m. genişliğinde, 0.20 m. derinliğinde bir kanal ile çevrilidirler (Resim: 7, 8). Aynı tip yuvarlak kaya formunu, Yazılıkaya-Midas Vadisi'nde Hamamkayası Phryg kaya mezarının¹² arkasında, aynı kaya kütlelerinde yer alan dikdörtgen kaya platformunun (5.50x3.30 m.) üzerinde de saptadık (Resim: 9, 10). Bu platform, yuvarlak kaya formunun yanı sıra çeşitli boyutlardaki kaya çanakları ile büyük olasılıkla ölü kültü ile ilgili libasyon törenlerinin yapıldığı bir kült alanı olmalıydı. Phryg kaya sanatında ilk örneklerini saptadığımız söz konusu kaya formlarının en yakın benzerleri -şimdilik- sadece Doğu Anadolu'nun güçlü Demir Çağı krallığı olan Urartular'ın kaya sanatında bilinmektedir¹³.

Zey Phryg nekropolünün ait olduğu yerleşmenin bulunmasına yönelik olarak çevrede sürdürülen araştırmalarda, nekropol alanın yaklaşık 1 km. güneyinde yerli halkın "kale" olarak adlandırdığı yüksek ve kayalık bir yerleşme yeri saptadık (Resim: 11). Bu yerleşmenin üst kısmında herhangi bir mimari kalıntı yoktur. Ancak, tarla olarak kullanılan kuzey ve güney eteklerinde geniş bir alanda çok sayıda çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Bu parçalar içinde gri renkli Phryg seramikleri çoğunluğu oluşturmaktadır (Resim: 12).

Kuzey yönde Beylikova İlçesi'ne kaydırılan araştırmalarda İmlik Köyü'nün 2 km. güneyinde, Akkaya mevkiinde bulunan Phryg kaya mezarı, volkanik kaya kütlelerinin dik yüzünde, zeminden ulaşılması güç bir noktada yer almaktadır. Tek odalı, beşik çatılı mezardır. Yan duvarlarında ana kayadan yontulmuş alçak iki seki vardır.

Beylikova'nın 5 km. doğusundaki Emircik Köyü'nün 1.3 km. kuzeydoğusunda yer alan Yaşanbayır Höyüğü, kuzey kesimi oldukça dik, güney yönü bir meyille yol seviyesine doğru alçalan, karşidan bakıldığında bir bayır görünümünde olan, orta büyüklükte bir höyüktür. Özellikle güney kesiminde, zirveden höyüğün eteğine kadar devam eden yağmur ve kar sularının açmış olduğu derin yarıklar vardır. Bu yarıklarda, çok sa-

10 Mezarların kısa tanımları, mukayeseleri ve tarihlmeleri için bkz. Tüfekçi Sivas 2001.

11 Phryg altıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Haspels 1971: 93-96; Tüfekçi Sivas 1999: 154-173, 187-191; Tüfekçi Sivas 2002: 335-353.

12 Haspels 1971:113-114.

13 Doğu Anadolu Bölgesi'nde sürdürülen yüzey araştırmalarında Urartu kalelerinin, sulama kanallarının ve kaya mezarlarının yakın çevresinde çok sayıda çeşitli şekillerde kaya formları (işaretleri) saptanmıştır. Ayrıca Urartu yayılım alanı içinde Ermenistan'da Horum ve Kuzeybatı İran'da Bastam ve Kuh-e Zambil'de de aynı tip kaya formları bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Belli 1989; Belli 2000; Belli 2001; Işık 1995: 43-46; Kleiss 1981.

yıda Hellenistik ve Phryg çanak çömlek parçasının yanı sıra akıntı ile yukarıdan aşağıya doğru kaymış, düz ve kapama çatı kiremiti parçaları ve pişmiş toprak, üzeri kabartma figüratif bezemeli (Theseus-Minotaurus mücadelesi; hayat ağacına tırmanan dağ keçisi) Phryg mimarî kaplama levhalarına ait parçalar bulunmuştur (Resim: 13, 14). Bu levhaların yakın benzerleri başkent Gordion ve Pazarlı'dan tanınmaktadır¹⁴.

Doğu yönde Mihalıççık İlçesi sınırlarında sürdürülen araştırmalarda Yunus Emre Köyü Şazak İstasyonu yakınlarında Akkayalar mevkiinde bulunan iki kaya mezarı, alçak kaya kütlelerinin dik yüzlerine oyulmuştur. Her ikisi de plân ve mimarî bakımından Phryg kaya mezarı özelliklerini yansıtmakta olup tek odalı ve beşikçatılıdır. 1 No.lu mezarın kareye yakın dikdörtgen girişi vardır. 2 No.lu mezarın girişi tahrip olmuştur. Her ikisinde de duvarlar önünde seki yoktur. Tabanlar düzeltilerek boş bırakılmıştır.

Mezarların bulunduğu kaya kütlelerinin yaklaşık 200 m. kuzeydoğusunda, çevredeki geniş düz ovaya hakim, orta büyüklükte bir höyük vardır. Höyüğün üzerinde yerleşmeyi çeviren tahkimat duvarının izleri görülebilmektedir. Yamaçlardan çok sayıda M.Ö. 2. binyıl ve 1. binyıl, az miktarda 3. binyıl çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Eskişehir Merkez İlçe köylerinde sürdürdüğümüz çalışmalar sırasında Eskişehir'in 20 km. güneybatısında yer alan Gökçe Kısık Phryg yerleşmesinin¹⁵ eteklerinde çok miktarda Phryg gri çanak çömlek parçası toplanmıştır. Ayrıca burada benzerleri Gordion ve Lidya başkenti Sardes'ten bilinen üzeri kırmızı, kahverengi ve beyaz renk boyalı düz ve kapama kiremiti parçaları (Resim: 15)¹⁶ ile kabartma ve boyalı lotus çiçeği ve yumurta -ok bezemeli çörtlenli sima parçası bulunmuştur¹⁷.

Phryg kaya anıtları ve yerleşmelerinin yanı sıra, Eskişehir Merkez İlçe köylerinden Yörükçik Köyü'nün güneyindeki volkanik kaya kütlelerinin dik yüzlerinde Roma ve Bizans Dönemine ait arkosoliumlu kaya mezarları ve kaya mekânları; Kargın Köyü'ne 1 km. mesafede, Porsuk İstasyonu'nun batısındaki kayalık alanda ana kayadan oyulmuş, dikdörtgen ezme ve yuvarlak biriktirme havuzundan oluşan bir üzüm pres ve geç dönem kaya mekânları; Seklice Köyü Karadede mevkiindeki kayalık alanda ilk Tunç Çağına ait düz yerleşme saptanmıştır. Ayrıca, Beylikova İlçesi köylerinden Doğray Köyü Ahargider mevkiinde büyük bir bölümü kaçak kazılar ile tahrip edilmiş, toprak altına büyük boy taşlarla örülmüş oda mezarlardan oluşan olasılıkla Bizans Dönemine ait nekropol alanı ve çevredeki kayalıklara oyulmuş büyük kaya mekânları; Adahisar Köyü yakınlarındaki yüksek kayalar üzerinde geç dönem kaya mekânları; Yunus Emre Köyü Akkayalar mevkiindeki volkanik kaya kütlelerinin dik yüzünde Bizans Dönemine ait çok büyük kaya mekânları saptanmıştır.

KÜTAHYA İLİ ARAŞTIRMALARI

Kütahya il sınırları içindeki araştırmalar, Kütahya'nın kuzeydoğusunda merkez ilçe köylerinden Fındık, Doğuluşah, İnli, Sökmen ve Söğüt köyleri; güneydoğusunda Ovacık-Inli Köyü; Tavşanlı İlçesi'nde Köprücek ve Köreken köylerinde sürdürülmüştür.

Fındık Köyü'nün hemen güneyindeki Fındık Kale Phryg yerleşmesinin¹⁸ yakın çevresinde yürütülen araştırmamızda yerleşmenin yaklaşık 300 m. güneyinde ana kayadan oyulmuş bir su kanalı ve kanalı sınırlayan kaya kütleleri üzerinde dikdörtgen nişler, basamaklı kaya altarı ve Ana Tanrıça/Matar Kubileya'yı simgeleyen kaya idollerinin¹⁹ saptanmıştır. Burası, büyük olasılıkla Ana Tanrıça/Matar Kubileya ile bağlantılı bir kaynak kutsal alanı olmalıydı. Ayrıca, bu alanın yaklaşık 700 m. doğusunda, ana kaya-

14 Akerström 1966: taf. 76-79; taf. 84.4 - 85.3 (Gordion); taf. 88 (Pazarlı); Ayrıca bkz. Prayon 1987: taf. 37. b,d; taf. 38.a; Işık 1991a: pl. XV-XVI.a.

15 Haspels 1971: 35, 70; res.236

16 Karş. Akerström 1966: taf. 36.1; taf.81.1-2; Ratte 1994: pl. 82.b.

17 Karş. Ramage 1978: 23; figs.64-66.

18 Haspels 1971: 30-31,68-70, figs. 215-216, 504-505; Francovich 1990: 127-131, figs.270-307,310.

19 Kaya idollerini hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Haspels 1971: 97-98; Işık 1991b: 98; Tufekçi Sivas 2002: 337-338.

dan oyulmuş Kargın/Porsuk İstasyonu yakınlarında bulduğumuz üzüm presî ile benzer özelliklere sahip ikinci bir üzüm presî daha bulunmuştur.

Aynı bölgede devam eden arazi çalışmalarında Doğuluşah Köyü'nün yaklaşık 2 km. kuzeybatısında, Doğuluşah'ı Sabuncupınar'a bağlayan yolun hemen kıyısında, yöre halkı tarafından Asarkaya olarak adlandırılan yüksek kaya platosunun üzerinde Phryg yerleşmesi; kayalığın yerden ulaşılamayan dik yüzlerinde üç adet Phryg kaya mezarı ve geç dönem kaya mekânları saptandı. Bu yerleşmenin tam karşında, yolun diğer kenarında yer alan daha alçak kaya kütleleri üzerinde ise benzerleri Dağlık Phrygia bölgesinden tanınan Ana Tanrıça Matar Kubileya kültü ile bağlantılı dikdörtgen bir niş²⁰ bulundu.

Söğüt ve Sökmen köylerinin çevresindeki kayalık arazilerde yapılan araştırmalarda Phryg Dönemine ait bir kalıntıya rastlanmamıştır. Bu bölgedeki kaya mekânları ve mezarları daha çok Bizans Dönemine aittir. Ayrıca Bizans Dönemine ait, literatürden tanıdığımız kaya kiliseleri ve şapelleri de vardır²¹. Bu yapılar incelenerek son durumları belgelenmiştir.

Güneydoğu yönde Ovacık-İnli Köyü çevresinde sürdürülen çalışmalarda, literatürden tanınan Phryg eserlerinden Deliktaş Kalesi²² ve Deliktaş nişi²³, Cingara İnler kaya mezarları²⁴ ayrı olarak yöre halkının Güvörcinkayalar olarak isimlendirdiği alçak kaya kütleleri üzerinde bir adet Phryg kaya mezarı ve basamaklı altar bulundu. Buradaki kaya kütleleri daha sonraki bir evrede taş ocağı olarak kullanıldığı için Phryg kaya anıtları da kısmen tahrip olmuştur. Son tahribat günümüzde Ovacık Köyü'nü Kütahya'ya bağlayan yolun yapımı sırasında gerçekleşmiş, yerli halkın anlatımına göre buradaki kayalar patlatılarak yolun güzergâhı açılmıştır.

Batı yönde devam eden çalışmalarda, Tavşanlı İlçesi'nin 12 km. kuzeybatısında, Tavşanlı-Harmançık karayolunun kuzeyindeki kayalık yamacın eteğinde yer alan Deliktaş anıtsal Phryg kaya fasadı ve yakın çevresi araştırılmıştır. Daha önceki çalışmalardan tanınan Deliktaş fasadında²⁵, anıtın yerden ulaşılabilen niş kısmında insan eli ile yapılan tahribatların son yıllarda arttığı gözlemlenmiştir. Anıt dışında çevrede başka her hangi bir kalıntıya rastlanmamıştır.

Tavşanlı'nın güneydoğusunda, Köreken Köyü Cumeyli mevkiinde köylüler tarafından Maşatlık olarak adlandırılan kayalık alanda kaçak kazılar ile soyulmuş Roma ve Bizans dönemlerine ait kaya mezarlarından oluşan bir nekropol alanı bulunmaktadır. Çevrede yapılan araştırmalarda nekropolün ait olduğu yerleşmeye ait temel kalıntıları saptanmış, yüzeyde çok sayıda çanak çömlek parçası bulunmuştur.

AFYONKARAHİSAR İLİ ARAŞTIRMALARI

Afyonkarahisar il sınırları içindeki çalışmalar, kuzeyde İhsaniye İlçesi Demirli, Bayramaliler ve Uçlerkayası köyleri ile Emre Gölü çevresinde sürdürülmüştür. Ayrıca Merkez İlçe köylerinden Kışlacık Köyü'ne de gidilmiştir.

İhsaniye İlçesi'nin 9.4 km. kuzeybatısında bulunan Demirli Köyü'nün yaklaşık 500 m. güneyinde, Demirli'yi Köhnüş Vadisi'ne bağlayan yolun sağında ve solunda yer alan kaya kütleleri üzerinde, yeni Phryg kaya anıtları saptanmıştır. İlk grubu oluşturan anıtlar, yolun sağında Menekşekayaları olarak adlandırılan yüksek kaya kütesi üzerindedir. Burada birbirine yakın konumlanmış, hepsi doğuya yönlendirilmiş dört adet ba-

20 Phryg kaya nişleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Haspels 1971: 90-91; Tüfekçi Sivas 1999: 174-179.

21 Haspels 1971: 242-243, 251-252.

22 Haspels 1971: 85-88.

23 Haspels 1971: 84-85; Tüfekçi Sivas 1999: 178-179.

24 Haspels 1971: 125.

25 Haspels 1971: 76-77, figs. 209-214, 511-512; Francovich 1990: 136-139, figs.345, 347-350; Tüfekçi Sivas 1999: 110-114, lev.70-79.

samaklı kaya altarı yer almaktadır. Altarlardan biri üzerine 3 satırdan oluşan Paleo-Phrygce yazıt kazınmıştır²⁶. İkinci grubu oluşturan anıtlar, yolun solundaki dağınık kaya kütlelerinin dik yüzlerine işlenmiştir. Burada küçük bir fasad²⁷ ile iki adet dikdörtgen niş saptanmıştır. Birinci nişin (0.50x0.40x0.20 m.) arka duvarında tanrıça heykelciğinin yerleştirileceği küçük bir yuva vardır. Bu nişin yaklaşık 100 m. güneyinde yer alan ikinci nişin (0.45x0.40x0.25 m.) kazıma olarak yapılmış üçgen alınlığı vardır²⁸. Ayrıca, nişin bulunduğu kaya külesinin üzeri düzleştirilmiş ve çeşitli büyüklükte kaya çanakları ile bir kült alanı olarak düzenlenmiştir.

Demirli Köyü'nün yaklaşık 1 km. kuzeyinde yer alan Demirli Kale Phryg yerleşmesinin²⁹ çevresinde devam eden araştırmalarda, kalenin 300-500 m. kuzeydoğusunda, açık araziye dağılmış alçak kaya kütleleri üzerinde birbirine yakın konumlanmış dört adet üzüm presli saptanmıştır. Ana kayaya oyulmuş dikdörtgen ezme havuzu ile yuvarlak biriktirme havuzundan oluşan bu presler, ezme havuzlarının arka duvarlarındaki dörtgen yuvadan açıkça anlaşılacağı üzere basit baskı kollu preslerdir. Sivrihisar-Tekören Köyü'nde önceki yıllarda bulunan üzüm presine³⁰ ilave olarak tarafımızdan Porsuk İstasyonu, Fındık Köyü ve Demirli Kale'de bulunan örneklerle birlikte bölgedeki üzüm presleri şimdilik yedi adettir. Bunlar, bölgede bulunmuş olan ilk üzüm presleridir³¹. Bu tip kaya preslerinin çok yakın benzerleri A. Diler tarafından Kilikya ve Likya bölgesinde sürdürülen yüzey araştırmalarında saptanmıştır³².

Kalenin kuzeyinde ve güneyinde, ana kayaya oyulan tekne biçiminde dikdörtgen kaya mezarlarından oluşan Roma ve Bizans dönemlerine ait nekropol alanı bulunmaktadır. Bu alanda yaptığımız incelemeler nekropol alanının ciddi bir tahribat ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bir çok mezarın kaçakçılar tarafından kısa bir süre önce tahrip edildiği kolayca anlaşılmaktadır. Yöre halkı ile yapılan konuşmalarda da bölgenin kaçakçılar için çok cazip bir alan olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Burada ciddi ve caydırıcı önlemlerin en kısa zamanda alınması, kaçakçılar tarafından yeni açılan mezarların temizlenmesi ve kurtarma kazılarının yapılması gerekir.

Döğer Beldesi'ne doğru genişletilen araştırmalar sırasında Aslankaya anıtsal Phryg kaya fasadı³³, Büyükkapı Kaya³⁴ ve Küçükkapı Kaya³⁵ Phryg anıtları incelenerek son durumları belgelenmiştir. Her üç anıt da son yıllarda kaçakçıların ciddi tahribatına maruz kalmıştır. Özellikle Büyükkapı Kaya Anıtı'nın nişi içindeki Kybele kabartması son dönemdeki tahribat sonucunda tamamen yok olmuştur. Küçükkapı Kaya Anıtı'nın 1990'lı yıllarda patlatılmasından sonra hemen yanına düşen parçası ise doğa koşulları nedeniyle her geçen gün biraz daha ufalanarak küçülmektedir. Anıtın acilen restorasyonunun yapılması gerekmektedir. Ayrıca, anıtın çevresinde derin kaçakçı çukurları vardır.

Aynı bölgede Emre Gölü çevresinde sürdürülen araştırmalarda Emre Tekkesi³⁶ ziyaret edilmiştir. Bu tekke de ciddi bir tahribat ile karşı karşıyadır. Avlu duvarı yıkılmış, tekke içindeki ana kayaya oyulmuş sandukalar açılmış, kemikler tahrip edilmiştir. Alçı sıvalı duvarlardaki kabartma süslemeler tahrip edilerek duvar yüzeyleri tamamen siyah

26 Bu yazıt ve altarlara Prof. Cl. Brixhe ile birlikte yayına hazırlanmaktadır.

27 İlk kez 1995 yılında tarafımızdan bulunarak yayınlanmıştır. Tüfekçi Sivas 1999: 140, lev. 102:a-b.

28 Tüfekçi Sivas 2001: fig. 15.

29 Haspels 1971: 60-62, figs. 171-173, 500:2.

30 Devreker-Vermeulen 1991: 112, 114, figs. 11-12.

31 Phryg mezar ve adak stelleri ışığında Roma Döneminde bölgedeki bağcılık faaliyetleri hakkında bkz. Waelkens 1977: 278-283.

32 Diler 1994 ; Diler 1995a; Diler 1995b.

33 Haspels 1971: 87-89, figs. 186-191, 523; Tüfekçi Sivas 1999: 100-109, lev. 60-69.

34 Haspels 1971: 87, figs. 183-184, 522; Tüfekçi Sivas 1999: 141-144, lev. 103-106.

35 Haspels 1971: 89, figs. 185, 524.1; Tüfekçi Sivas 1999: 145-148, figs. 107-109.

36 Haspels 1971: 274, fig. 181.

boyalar ile yazılmış yazılar ile kaplanmıştır. Bu çevrede Phryg Dönemine ait her hangi bir kalıntı saptanamamıştır.

Üçlerkaya Köyü'nün çevresindeki araştırmalarda literatürden tanınan Phryg yerleşmesinin ve kaya mezarlarının³⁷ son durumları belgelenmiştir. Ayrıca, köyün yaklaşık 1 km. güneybatısında Bostan mevkii olarak adlandırılan alandaki kaya kütleleri üzerinde yapılan incelemelerimiz sırasında literatürden tanınmayan yeni bir nekropol alanı saptanmıştır. Ana kayaya oyulan dikdörtgen tekne şeklinde, üzerleri yassı bir kapak taşı ile kapatıldığı anlaşılan mezarlardan oluşan nekropol, çevredeki çanak çömlek parçalarından anlaşılabileceği üzere Roma Dönemine aittir. Kaya yüzeyine tekli, çiftli ya da üçerli gruplar halinde oyulmuş olan mezarlar araştırmamızdan kısa bir süre önce soyulmuş olmalıdır. Mezarların içinden atılan dolgu topraktan anlaşılabileceği üzere mezarlarda kremasyon gömü yaygındır. Bu nekropol alanının da acilen koruma altına alınarak sınırlarının saptanmasına yönelik bir kurtarma kazısı yapılmalıdır. Zira, mezarların yakın çevresinde yapılaşma başlamış, araştırmamız esnasında büyük yapılara ait temel atma çalışmalarının devam ettiği gözlemlenmiştir.

Araştırmamızın son durağını, Merkez İlçe köylerinden Kışlacık Köyü oluşturmuştur. Burada Davulga mevkii olarak adlandırılan kayalık bölgede yürüttüğümüz incelemelerimizde Phryg Dönemine ait herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Ancak, büyük kaya kütlelerinin bir kısmında geç dönemlere ait geniş kaya sığınakları ile ana kayaya oyulmuş tekne biçimli, üçgen alınlıklı kapakları olan kaya mezarları saptanmıştır.

2001 yılı yüzey araştırmalarımız, yapılacak kapsamlı araştırmalarla bölgenin Phryg Dönemi yerleşim dokusunun daha iyi anlaşılabilceğini göstermiştir. Araştırmalarımız ışığında Phryg kaya anıtlarının sadece Dağlık Phrygia Bölgesi ile sınırlı olmadığı anlaşılmıştır. Bulunan yeni anıtlarla yalnız Phryg anıtlarının sayısı artmış aynı zamanda kaya formları ve üzüm presleri gibi yeni anıtlarla bölgedeki kaya anıtı tipolojisi de zenginleşmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Akerström, A. 1968:

Die architektonischen Terrakotten Kleinasien (Lund).

Belli, O. 1989: "Urartu Kalelerindeki Anıtsal Kaya İşaretleri", *Anadolu Araştırmaları* 11: 65-88.

Belli, O. 2000: "Doğu Anadolu'da Urartu Krallığı'na Ait Anıtsal Kaya İşaretlerinin Araştırılması", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, (Ankara): 403-408.

Belli, O. 2001: "Surveys of monumental Urartian rock signs in East Anatolia", *Istanbul University's contributions to archaeology in Turkey*, ed. O. Belli, (Ankara): 365-369.

Devreker, J., Vermeulen, F. 1991:

"Phrygians in the Neighbourhood of Pessinus (Turkey)", *Studia Archaeologica, Liber Amicorum A.E. Nienhuys* (Brugge), 109-117.

Diler, A. 1994: "Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytinyağı ve Şarap İşlikleri", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 11: 505-520.

Diler, A. 1995a: "Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytin ve Üzüm Presleri-1993", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 12: 441-457.

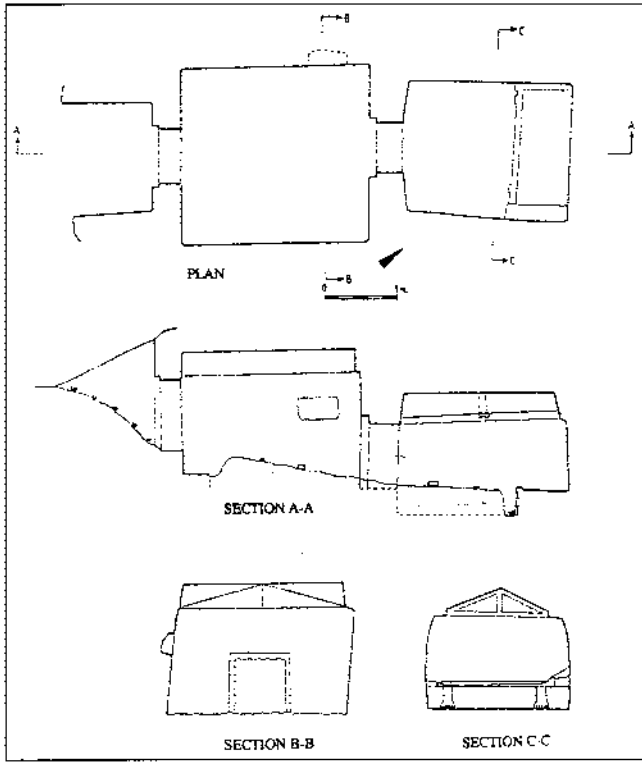
Diler, A. 1995b: "The Most Common Wine-Press type Found in the Vicinity of Cilicia and Lycia", *Lykia* 2: 83-98.

Francovich de, G. 1990:

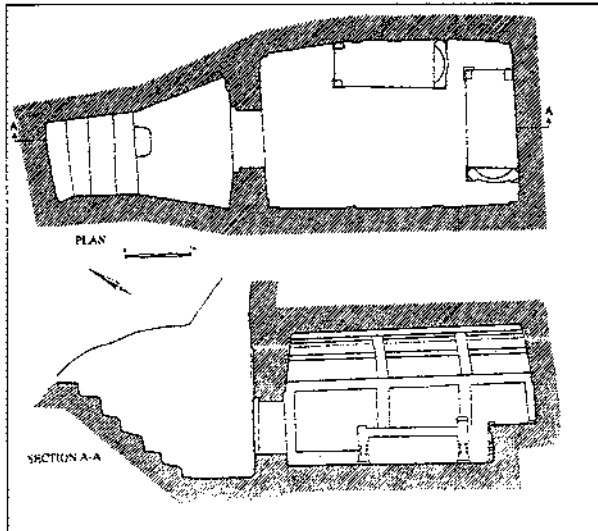
Santuari e Tombe rupestri dell'antica Frigia e un'indagine sulle tombe della Licia (Rome).

37 Haspels 1971: 63-64, figs. 176-177, 501.1.

- Haspels, C.H.E. 1971:
The Highlands of Phrygia: Sites and Monuments (Princeton).
- Işık, F. 1991a: "Zur Entstehung der tönernen Verkleidungsplatten in Anatolien", *Anatolian Studies* vol. XLI: 63-86.
- Işık, F. 1991b: "Karahisar ve Pentapolis'te Görülmeyen Kybele İzleri", *II. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (Afyon), 94-121.
- Işık, F. 1995: *Die offenen Felsheiligtümer Urartus und ihre Beziehungen zu denen der Hethiter und Phryger* (Roma).
- Kleiss, W. 1981: "Felszeichen im Bereich urartaischer Anlagen", *Archaeologische Mitteilungen aus Iran* 14: 23-26.
- Prayon, F. 1981: *Phrygische Plastik. Die früheisenzeitliche Bildkunst Zentral-Anatoliens und ihre Beziehungen zu Griechenland und zum Alten Orient* (Tübingen).
- Ramage, A. 1978:
Lydian Houses and Architectural Terracottas (Archaeological Exploration of Sardis, Monograph 5) (Cambridge).
- Ratte, C. 1994: "Archaic Architectural Terracottas from Sector Byzfort at Sardis", *Hesperia* 63.3: 361-390.
- Sivas, T. 1999: "Eskişehir'den İki Yeni Phryg (Frig) Kaya Mezarı", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* cilt :1, sayı:1: 123-133.
- Sivas, H. 2002: "Eskişehir-Yenisofça Köyü'nden Yeni Bir Frig Kaya Mezarı", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* cilt :1, sayı:3: 323-335.
- Tüfekçi Sivas, T. 1999:
Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları (Eskişehir)
- Tüfekçi Sivas, T. 2001:
"New Phrygian rock cut monuments from Western Phrygia and observations on their cult functions", *V. Anadolu Demir Çağları Sempozyumu Bildirileri* 6-10 Ağustos 2001 Van (baskıda)
- Tüfekçi Sivas, T. 2002:
"AnaTanrıça/Matar Kubileya Kültü İle Bağlantılı Phryg (Frig) Kaya Altarları Üzerine Yeni Gözlemler", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* cilt:1, sayı:3: 335-353.
- Waelkens, M. 1977:
"Phrygian Votive and Tombstones as Sources of the Social and Economic Life in Roman Antiquity" *Ancient Society* 8: 277-313.

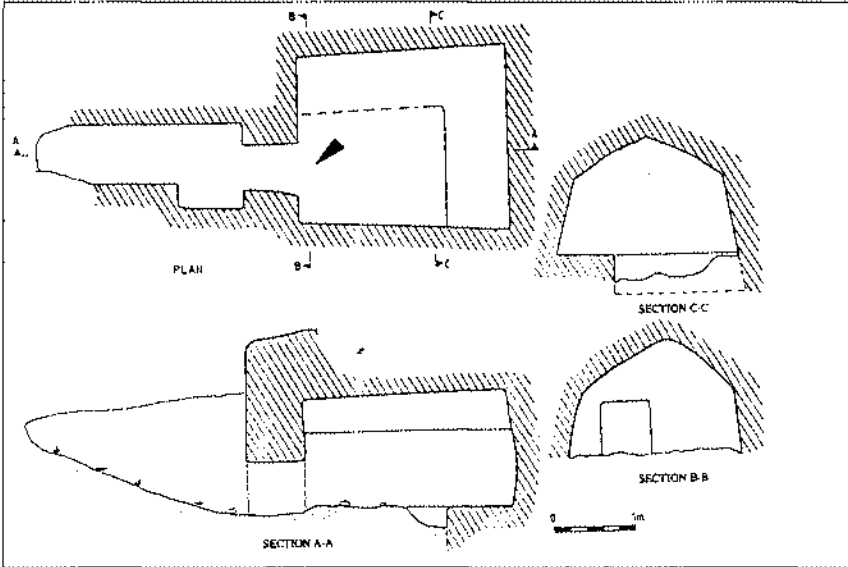
Resim 1: Karakaya Mezarı, plân ve kesitleri (H. Sivas)

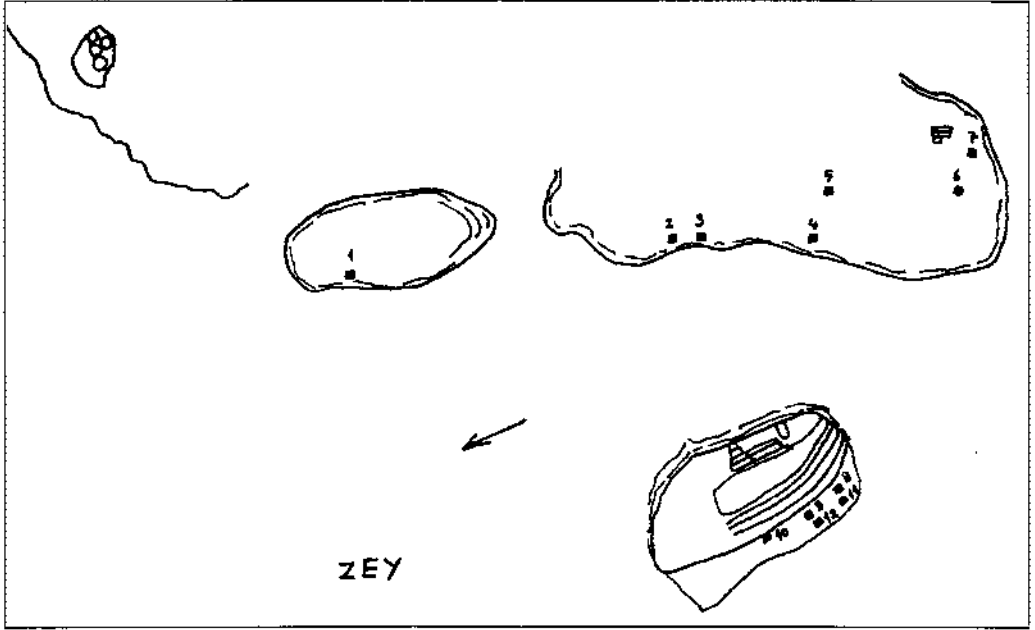
Resim 2: Yazılıkaya-Midas Şehri Mezarı, plân ve kesiti (H. Sivas)

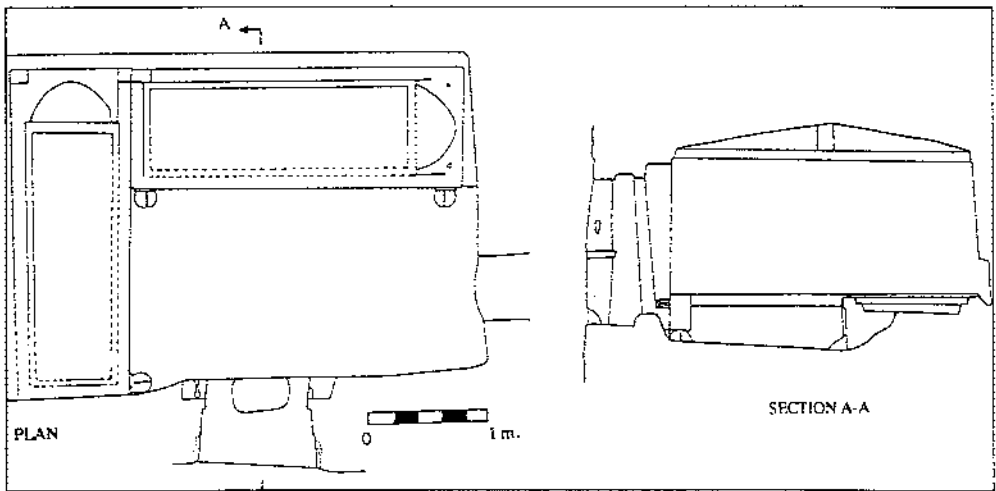
Resim 3: Balkayası Anıtı (H. Sivas)

Resim 4: Beypınarı Mezarı, plân ve kesitleri (H. Sivas)

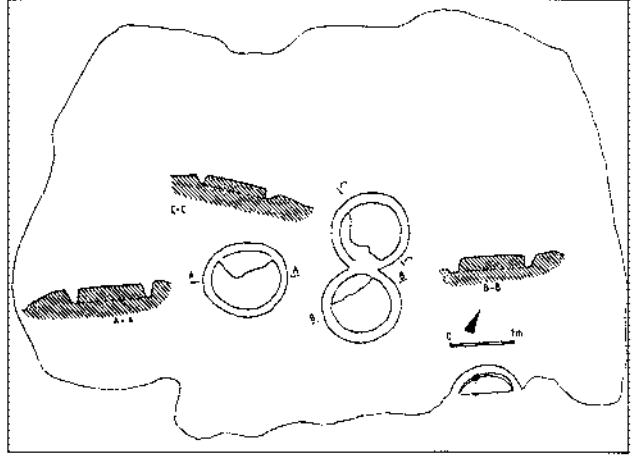
Resim 5: Zey Köyü Phryg Nekropolü, kroki (H. Sivas)

Resim 6: Zey 9 No.lu mezar, plân ve kesitli (H. Sivas)

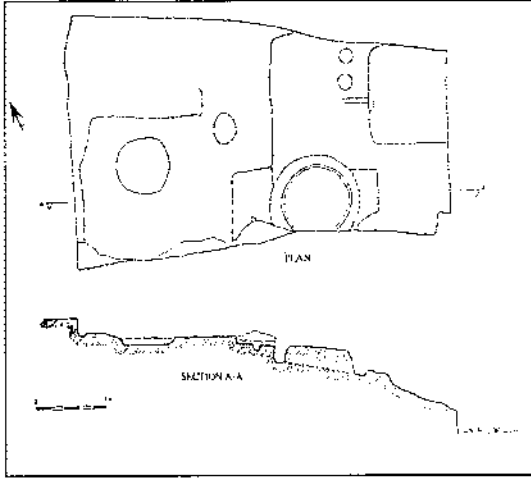
Resim 7: Zey yuvarlak kaya formları (H. Sivas)

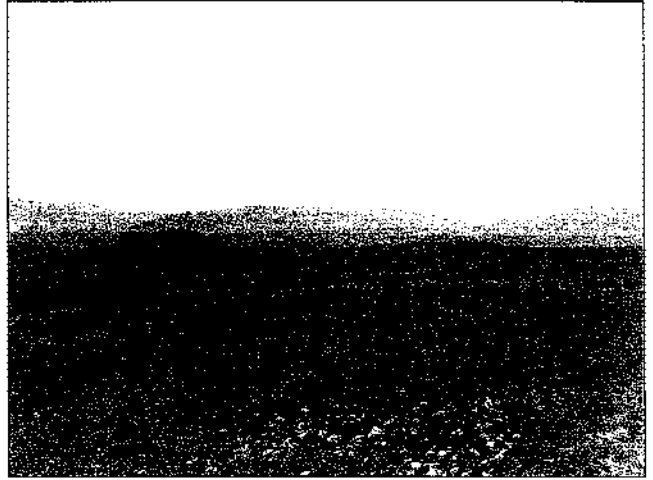
Resim 8: Zey yuvarlak kaya formları, plân ve kesit (H. Sivas)

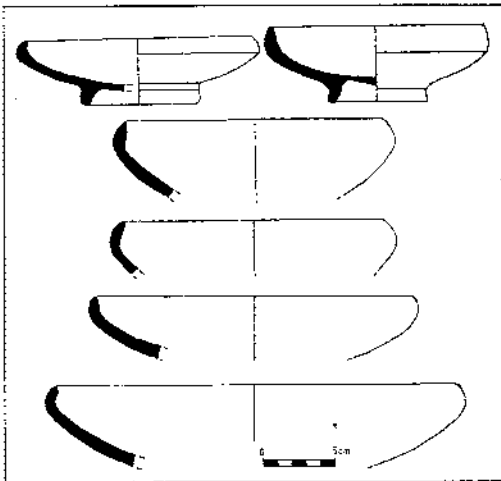
Resim 9: Hamamkayası kaya platformu (H. Sivas)

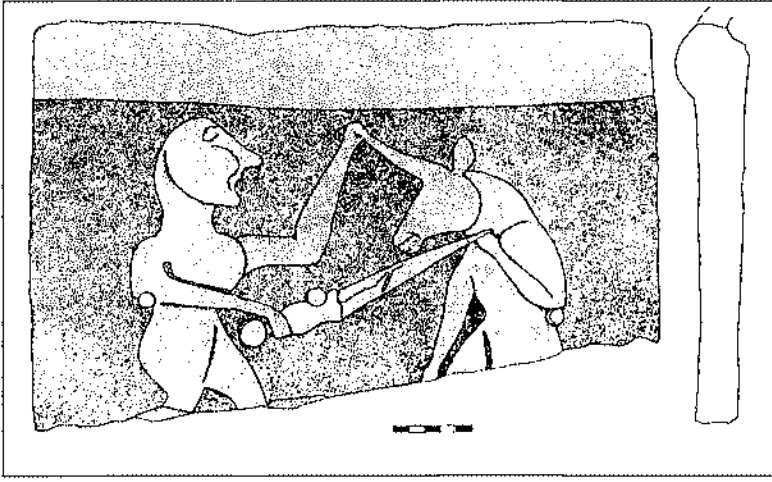
Resim 10: Hamamkayaşı kaya platformu, plân ve kesiti (H. Sivas)

Resim 11: Zey Kalesi, genel görünüm (H. Sivas)

Resim 12: Zey Kalesi Phryg seramik profilleri (H. Sivas)

Resim 13: Emircik-Yaslanbayır pişmiş toprak Phryg mimari kaplama levhası

Resim 14: Emircik-Yaslanbayır pişmiş toprak Phryg mimari kaplama levhası

Resim 15: Gökçekısıık Köyü düz ve kaplama çatı kiremiti parçaları

HATAY VE KAHRAMANMARAŞ İLLERİ 2001 YILI ARAŞTIRMASI

*Bakiye YÜKMEN EDENS**

Türkiye megalit anıtlarına yönelik yüzey araştırması 2001 yılında Hatay ve Kahramanmaraş illerinde gerçekleştirilmiştir.

Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı Amasya Müzesi'nden Muzaffer Doğanbaş ve Adana Müzesi'nden Ahmet Beyazlar'ın Bakanlık temsilciliğini yürüttükleri, 30 Ağustos-21 Eylül 2001 tarihlerinde sürdürülen çalışmada Mustafa Kemal Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Uzman Tülin Arslanoğlu proje asistanı, öğrenciler Derya Orhan, Fehmi Sakarya, Menekşe Bakır ve Nihan Korkmaz ekip üyesi olarak yer almışlardır¹.

2001 yılı yüzey araştırmasının ulaşım ve oturma masrafları tamamen Mustafa Kemal Üniversitesi'nce karşılanmıştır. Mustafa Kemal Üniversitesi'ne, Sayın Rektör Prof. Dr. Haluk İpek ve Prof. Dr. Mikat Doğanlar nezdinde içten teşekkürlerimizi sunarız.

2001 yılı yüzey araştırmalarının ana amacı megalit anıtların yaşlandırma yorumları için gerekli olan ve ileriki yıllarda yapılması düşünülen kazı çalışmalarına yöneliktir. Bu amaç doğrultusunda, çalışma sürecinin büyük bir kısmı, Hatay ve Kahramanmaraş'ta daha önce tespit ettiğimiz (Yükmen 1999, 2000 a, b, i.p) dolmen alanlarına ayrıldı. Bu kapsamda, bu alanlarda eksik kalmış olan fotoğraflama ve çizim çalışmaları ile GPS ile nokta tespiti çalışmaları sona erdirildi. Ayrıca bu alanlarda, anıtların hangi topluluklarca kullanılmış olabileceği tahminlerine ulaşabilmek için, her yıl olduğu gibi, taşınabilir arkeolojik obje arama çalışmalarına da devam edildi.

Araştırmanın bir diğer amacı her zaman olduğu gibi, çalışılan illerin sınırları içerisinde, yeni dolmen alanlarının olup olmadığını araştırmaktır.

Megalitizmin, insanın kültürel gelişim sürecinin hangi aşmasında yer alacağı, halen tartışmalı bir konudur. Özellikle Türkiye için, konunun zamansal sınırları, bir başka deyişle hangi kültürlerin yarattığı olduğu, şimdilik sadece tartışmalarla sınırlıdır. Bu nedenle, bu yıl ilk defa, ileriki yıllarda gerçekleştirilmesi düşünülen kazılar sonucunda elde edilecek olan arkeolojik verileri karşılaştırabilmek için, araştırmayı sürdürdüğümüz bölgelerde höyük, mağara, açık yerleşim yeri gibi arkeolojik özelliklerin gözlenmesine de özen gösterilmiştir.

* Dr. Bakiye YÜKMEN EDENS, P. K. 2658- Sana'a/YEMEN.

1 Çalışmadaki yardımlarından dolayı Bakanlık temsilcilerine ve çalışmalarımıza izin veren Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkürlerimi sunmak isterim.

Ayrıca, çalışmanın her aşamasındaki bütün özenli çalışma ve yardımlarından dolayı Uzman Tülin Arslanoğlu'na ve gayret, heves ve başarılarından dolayı öğrencilerimiz Derya Orhan, Fehmi Sakarya, Menekşe Bakır ve Nihan Korkmaz'a teşekkür etmekten mutluluk duymaktayım. Mustafa Kemal Üniversitesi şoförlerinden Mustafa Dokgöz çalışmanın kaptanlığını yürütenlerin yanı sıra, çalışma sırasındaki bir çok sorun ile uğraşmış ve bir ekip üyesi gibi rol almıştır. Kendilerine ayrıca teşekkür ederim.

Hatay Çalışmaları

2001 yılı Hatay çalışma alanlarından biri Mazmanlı, Küçük Ger, Çevlik, Çatalyurt yelpazesindeki, Hassa-Kırıkkhan güneydoğu sınırının her iki tarafına dağılmış olan geniş dolmen alanı, diğeri ise Kırıkkhan İlçesi'ne bağlı Öz Kızılkaya Köyü sınırlarındaki Kızılkaya Tepesi'dir.

Dolmenler, deniz seviyesinden yaklaşık 300 m. yüksekliklerdeki, bazalt nitelikli, tektonizmanın büyük rol oynadığı Mazmanlı, Küçük Ger, Çevlik, Çatalyurt yelpazesinin yaklaşık 25 km²lik; kireçtaşı içerikli Kızılkaya Tepesi'nin ise yaklaşık 9-10 km²lik bir alanına yayılmıştır.

1999 yılında, bu alanlarda tespit edilmiş olan dolmenler, GPS yardımı ile 1:25.000'lik; harita üzerine, noktasal olarak büyük çoğunlukta oturtulmuştu. 2001 yılı çalışmalarında, noktalanması eksik kalmış dolmenlerin de ilave edilmesi ile, her iki dolmen alanının haritaları tamamlanmış bulunmaktadır.

Böylece çalışmalar sonucunda, ayakta olmayanlar da dahil olmak üzere, Kızılkaya Tepesi'nde 300 adet, Mazmanlı, Küçük Ger, Çevlik, Çatalyurt yelpazesinde de 206 adet dolmen olduğu kesinleştirilmiştir.

Eski tespitlerde detaylı çalışmalar yapılırken yeni dolmen, ya da genel bir deyiş ile megalit anıtlarının tespiti çalışmalarının da sürdürüldüğünden bahsetmiştik. Bu çalışmalar sırasında, gene Özkızılkaya Köyü'ne bağlı, fakat bu köye biraz daha uzak, Özkızılkaya Köyü'nün merası olan, Kızılkaya Tepesi gibi kireçtaşı içerikli Sarmaşık Tepe (Resim: 1)² de de dolmen anıtlarının varlığı tespit edilmiştir. Yaklaşık 1 km²yi kapsayan bu alanda, içleri boşaltılmış fakat mimari olarak ayakta olan iki, kısmen ayakta ya da hiç dokunulmamış olan 6 adet dolmenin varlığı kaydedilmiştir (Resim: 2)³.

Dolmenlerin zamanlarına yönelik yorumlara varabilmek için, dolmenlerin yakınında bulunan höyük ya da açık sit, mağara gibi arkeolojik alanları da gözlemlediğimizden bahsetmiştik. Bu gözlemler sırasında, Mazmanlı, Küçük Ger, Çevlik, Çatalyurt dolmen alanının doğusunda, Buget Höyük (Büyük Höyük, El Kamber) ve Küçük Höyük'te (Resim: 3)⁴ Roma, Hellenistik, Bizans, Tunç ve Kalkolitik dönemlere ait olabilecek keramiklerin varlığı görülmüştür. Bu alandaki dolmenlerde ve yakın çevrelerinde de Roma, Bizans dolmen alanının içindeki girinti mağaralarda ve buldozer ile açılmış bir alanda ise Roma seramiklerinin yanı sıra Kalkolitik dönemleri gösteren seramiklere rastlanmıştır (Resim: 4).

Dolmenlerin yer aldığı Kızılkaya Tepesi'nin doğusundaki Kızılkaya Höyük (Gavur Höyük)⁴ Roma, Hellenistik, Kalkolitik dönemleri içeren seramik sunarken (ki, Kızılkaya Tepesi dolmen alanında da Roma ve Hellenistik Dönem seramiği oldukça boldur), bu yıl yeni tespit ettiğimiz Sarmaşık Tepe dolmenlerinde ve dolmenlerin yayıldığı alanda küçük buluntuya rastlanamamıştır. Fakat tepenin hemen yakın kuzeyindeki Döşhasan Höyük⁵ (Resim: 5) yoğun olarak Roma ve İslami dönemlere ait olabilecek seramikler içermektedir. Ayrıca tepenin güney etekleri ile Kestel Kızılkaya arasında, oda mezarların yer aldığı bir alan bulunmaktadır. Bu alanda da Roma seramiği oldukça yoğundur.

2 Sarmaşık Dağı'nın 3/2'lik kısmı karayolları tarafımdan, taş alımı için yok edilmiş durumdadır. Şüphe yoktur ki, bu tepedeki dolmenler, Kızılkaya Tepesi'ndeki kadar olmasa da, sayı olarak daha fazla idiler. Tepenin şansı eseri geri kalmış olan kısmının kanın zoda acil olarak tescil edilmesi gerekmektedir. Çünkü tepe, hem kara yollarının, hem de tepenin hemen yakınındaki mezar ocağının tehdidi altındadır.

Tepenin bu geri kalan kısmının yok olması, konu açısından oldukça önemli bilgilerin kaybına neden olacaktır. Çünkü bu alandaki dolmenler Kızılkaya Tepesi'ndeki dolmenlerden daha anlatsa; bir görünüm sergilemektedir. Ayrıca sayı olarak az olmalarına rağmen, arkeolojik olarak daha fazla bilgi vereceğini tahmin ettiğimiz dolmen anıtlar yer almaktadır.

3 Yaptığımız literatür araştırmasına göre Buget Höyük ve Küçük Höyük yayınlarda geçmemektedir. Fakat bu literatür çalışmalarının çok hızlı yapılmış olduğunu da belirtmek gerekir.

4 Kızılkaya Höyük (Gavur Höyük), Braidwood'un 1968 tarihli yayınında yer almaktadır ve bu yayında höyüğün Ortaçağ-Arap, Roma, Hellenistik, Syro-Hitit, M.Ö. 1. binyıl, M.Ö. 1600 ve M.Ö. 3100 dönemlerin içerdği belirtilmektedir (Bkz. Braidwood, 1968).

5 Döşhasan (Kalemtik, Yenikızılkaya) Höyük Braidwood'un 1968 tarihli yayınında yer almakta ve adı geçen yayında höyüğün Roma, Hellenistik ve Atika seramiği içerdği belirtilmektedir (Bkz. a.g.e.).

Kahramanmaraş Çalışmaları

1999 yılı Kahramanmaraş çalışmaları Pazarcık İlçesi'ne bağlı Sarıköy'de⁶, Bozdağ'ın Kızkadı mevkiinde gerçekleştirilmiştir. 2001 yılında ise aynı dağın Köklüce Köyü'ne⁷ daha yakın olan, Alaca mevkiinde çalışılmıştır.

Bozdağ, dorukları yaklaşık 1000 m.ye varan, kireçtaşı içerikli, çalılıklarla örtülü bir tepedir. Bu tepenin yaklaşık 36 km²lik alanı dolmenlerle kaplıdır.

1999 yılı çalışmaları sonucunda, tepenin doruklarında, hepsi levha dolmen tipinde 13 adet dolmen kaydedilmişti. Tepenin Ardıl Köyü tarafından, Alaca mevkiinden başlatılıp ve 1999 yılında çalışılan mevkiye doğru sürdürülmüş olan bu yılki çalışmalar sonucunda, 1999 yılında tespit edilenler ile birlikte, tepede 69 adet dolmenin var olduğu anlaşılmıştır.

2001 yılı çalışmaları, Boztepe'deki dolmenlerin tek tip olmayıp, bir podyuma sahip olduklarını ortaya koymuştur (Resim: 6). Dolmenlerin yayıldığı alanda bol miktarda çakmaktaşı alet ile fazla olmasa da keramik parçaları görülmüştür. Söz konusu keramik parçaları ilk bakışta Hellenistik ve Roma dönemlerini anımsatmaktadır ki, tepenin hemen yakınında yer alan Alaca Höyük⁸ de (Resim: 7) aynı özellikte keramikler sergilemektedir.

Boztepe'de göze çarpan bir başka arkeolojik özellik tümülüslerin varlığıdır. Bunlardan ikisi açılmıştır, fakat tepenin Dağalan Sirtı'nda yer alan bir tümülüs durumdadır (Resim: 8).

Boztepe ayrıca Sarıl ve Ardıl mağaralarını içermektedir (Resim: 9). Prof. Dr. Kılıç Kökten Sarıl ve Ardıl köyleri arasındaki yamaçlardan Alt ve Orta Paleolitik dönemlere tarihlenebilecek taş aletler bulduğundan bahsetmektedir.

Sonuç

23 gün devam eden yüzey çalışmaları sonucunda, gerek Antakya'da her üç dolmen alanında, gerekse Kahramanmaraş dolmen sahasındaki dolmenlerin tipolojik açıdan sınıflanmaları tamamlanmış bulunmaktadır.

Oluşturulan tipolojiye göre kabaca konuşacak olursak; Hatay'daki dolmenler 3 ana tip altında toplanmaktadır (Çizim: 1):

1. Dolmen örtüsü bulunmayanlar

- Ön ve arka taşları olmayıp, yan duvar taşları ve kapak taşları birer yekpare yassı taştan oluşanlar
- Ön ve arka taşları olmayıp, kapak taşı tek, yan duvar taşları iki ya da daha fazla taştan oluşanlar
- Ön, arka, yan duvarları ve kapak taşı birer yekpare taştan oluşanlar
- Ön, arka, ve yan duvarları iki ya da daha fazla, kapaktaşı bir adet levha taştan oluşanlar
- Yan duvarları iki ya da daha fazla, ön ve arka duvarları ile kapaktaşı bir adet taştan oluşanlar

2. Bir duvarı doğal kayadan oluşanlar (Resim: 10)

- Sağ duvarı doğal kayadan oluşanlar
- Sol duvarı doğal kayadan oluşanlar
- Arka duvarı doğal kayadan oluşanlar

6 Sarıköy, Prof. Dr. Kılıç Kökten'in 1962 tarihli makalesinde geçen Sarıl Köy'dür (Bkz. Kökten 1962).

7 Köklüce Köyü, Prof. Dr. Kılıç Kökten'in 1962 tarihli makalesinde yer alan Ardıl Köy'dür (Bkz. A.g.e.).

8 Alacahöyük, Prof. K. Kökten (1962)'in yayınında geçen Ardıl Höyük olmalıdır. Aynı yayından, bu höyüğün kuzeyinde yer alan Yamaçtepe düz yerleşme yerinin Neolitik Dönemi içerdiği sonucu çıkmaktadır. Fakat TAY'ın Neolitik cildinde Yamaçtepe, şüpheli neolitik yerleşim yeri olarak geçmektedir (Bkz. Harmankaya ve O. Tanındı 1996).

3. Dolmen örtüsü bulunanlar (Resim: 11)

- a. Yan duvarları 2 ya da daha fazla, kapak taşı ve arka duvarı birer taştan oluşanlar
- b. Karşılıklı birer taş çıkıntısı ile koridorlarını belli edenler
- c. Koridorlarının üstü kapalı olanlar
- d. Karşılıklı ikişer taşla koridorlarını belli edenler.

1999 yılı çalışmaları sırasında, Kahramanmaraş'ta tespit edilmiş olan dolmenler podyumu olmayan, dört bir tarafı ve kapak taşları birer levha taştan ibaret tek tip göstermekteydi.

2001 yılı çalışmaları buradaki dolmenlerin tipolojilerinde de dallanmalar olduğunu göstermiştir. Her iki yılın çalışmalarına göre Kahramanmaraş dolmenleri için şöyle bir tipoloji ortaya çıkmaktadır (Çizim: 2):

1. Podyumu olmayan, dört bir tarafı ve kapak taşları birer levha taştan ibaret olanlar
2. Podyumu olan dolmenler
 - a. Dört bir tarafı ve kapak taşları birer levha taştan ibaret olanlar
 - b. Yan duvarları ikişer levha taşlı ve arka duvarları birer levha taşlı olanlar
 - c. Bir yan duvarı tek, diğer yan duvarı iki, arka duvar iki levha taştan ibaret olanlar
 - d. Yan duvarları ve ön duvarları birer, arka duvarı ikişer levha taştan ibaret olanlar
 - e. İkiz dolmenler (Resim: 12).

Gerek Hatay'daki Kızılkaya Tepesi ve Sarmaşık Tepe dolmenleri, gerekse Kahramanmaraş dolmenleri bulundukları arazinin jeolojisi açısından aynı özelliğe sahip olup kireçtaşı içerikli bir yapıda yer almaktadır.

Yukarıdaki paragrafta bahsettiğimiz dolmenler, ayrıntıdaki ufak farklar dışında, tipolojik açıdan büyük benzerlik gösterirler.

Hatay'daki Çatalyurt dolmenlerinin bulunduğu alan ise jeolojik açıdan tamamen farklı bir görünüme sahip olup bazaltik, büyük bir çöküntü alanıdır. Ayrıca Çatalyurt dolmen alanı, diğer alanlardaki dolmenlerle benzer mimari içerikli dolmenlere sahip olmakla beraber, oldukça farklı mimari özellikte olan bir dolmen tipine de sahip bulunmaktadır (Çizim: 1, Tip 3). Çatalyurt'un bu dolmen tipi, Kahramanmaraş'ın 2. tipi ile dolmen örtüsü açısından benzerdir. Fakat Kahramanmaraş dolmenlerinde örtü, Çatalyurt dolmenlerinde olduğu gibi, üst kapak taşına varmamaktadır.

Gerek Hatay gerekse Kahramanmaraş dolmenlerinin yapım ve kullanım zamanlarına yönelik yorumlar yapmaktan oldukça uzağız⁹.

Sadece Levant'taki örnekler ile tipolojik benzerliklerinden hareketle ve bahsettiğimiz höyükler, girinti mağaralar ve açık sitlerde ile dolmenlerde ve dolmen alanlarında görülmüş olan seramiklerin benzerliğine dayanarak, Hatay ve Kahramanmaraş örnekleri için bir derece zamansal yorumlar yapabiliriz.

Zohar (1992)'in dolmen tipolojisi (Çizim: 3) ile Hatay ve Kahramanmaraş dolmenleri için oluşturmaya çalıştığımız tipolojiyi karşılaştırdığımızda; Levant A tipi dolmenleri, Hatay'ın 1a tipi dolmenleri ile; kapak taşı ve arka, ön kapama taşları benzerliği hariç tutulursa Levant'ın B tipi dolmenleri, Hatay'ın 1d ve 1e tipi dolmenleri ile; Levant'ın C tipi dolmenleri, Hatay'ın 3. tip dolmenleri ile; Levant'ın D tipi dolmenleri, Kahramanmaraş'ın 2e tipi dolmenleri ile tipolojik açıdan büyük benzerlik içindedir. Ayrıca ana kayanın şu ya da bu şekilde kullanılmış olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, Levant'ın F tipi dolmenleri ile gene Hatay'ın 2. tip dolmenleri benzer görünmektedir¹⁰.

9 Geç 3. binyıl keramik yayılım alanları ile gömü gelenekleri arasındaki ilişkiler üzerinde duran bir çalışmada, Tilmén'de bir dolmenin varlığı görülmekte ve aynı çalışmanın 14 numaralı tablosunda bu dolmen M.O. 2600'lere oturtulmuş bulunmaktadır (Carter ve A. Parker 1995).

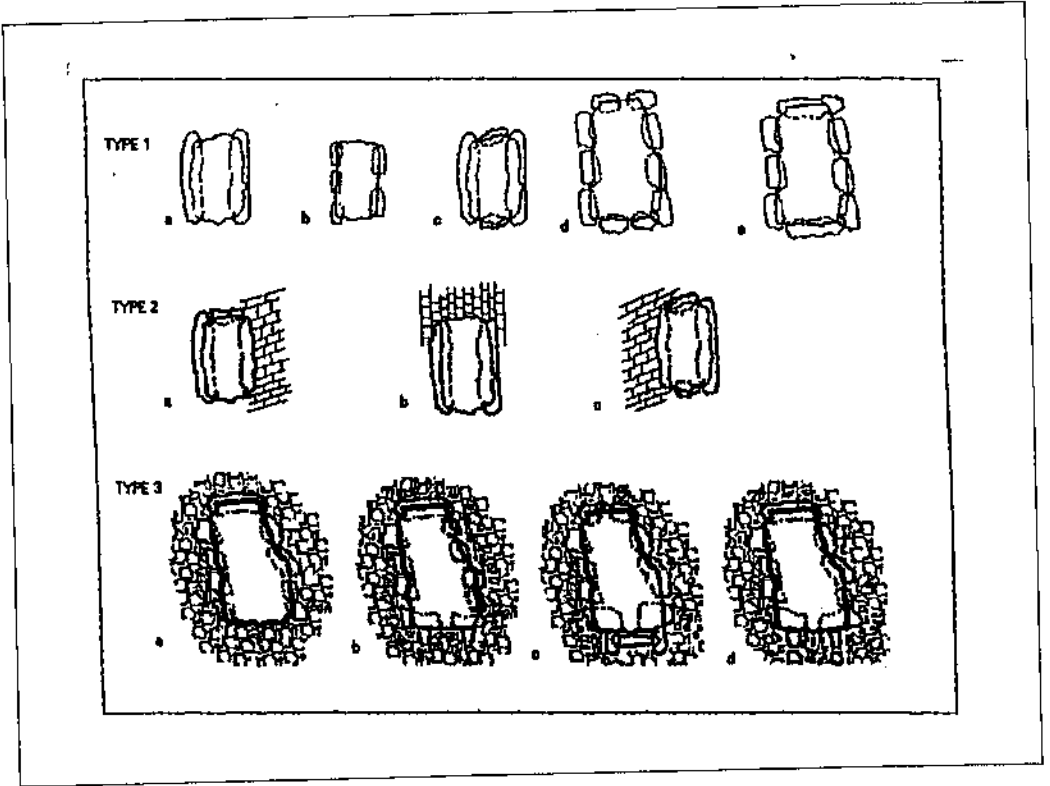
10 Levant dolmenlerinin A tipleri Filistin, Suriye, İsrail; B tipleri Filistin, Suriye, Lübnan; C tipleri İsrail'de; D tipleri Doğu Filistin, İsrail'de; F tipleri Doğu Filistin ve İsrail'de (Bkz. Zohar 1992) yaygındır. Ayrıca Baker (1999), İsrail'de, Ürdün Nehri'nin batı yakasında Golan dolmenleri ile karşılaştırmalar yapılabilecek dolmenlerin tespitini haber vermektedir.

Levant dolmenlerinin yapımcıları olarak, çobansı göçebe toplumlar gösterilmek-
te¹¹ ve bunların en eskilerinin M.Ö. 3000'ler olmak üzere M.Ö. 1200'lere kadar kullanı-
lmiş olabileceği belirtilmektedir (Zohar 1992, Prag 1995). Bu yoğun tip benzerliğine,
dolmen alanlarında ve dolmenlerde görülen keramiklere dayanarak, Maraş ve Hatay
dolmenlerinin kullanım zamanları için de aynı tarihlerin beklentisi içinde olabiliriz. An-
cak, bu tarihlerin delillerine ulaşabilmek için, dolmenlerde yapılacak kazılara ihtiyaç
vardır. Fakat ne yazık ki, genelde bütün arkeolojik alanlarda olduğu gibi, çalıştığımız
dolmen alanlarında da büyük bir tahribat söz konusudur. Konunun tarihlendirilebilmesi
için gerekli olan dokunulmamış örneklerin sayısı nerede ise yok denecek kadar azdır.
Bu nedenle bahsettiğimiz dolmen alanlarının koruma altına alınması, bilimsel çalışma-
lar açısından, son derece gerekli görünmektedir.

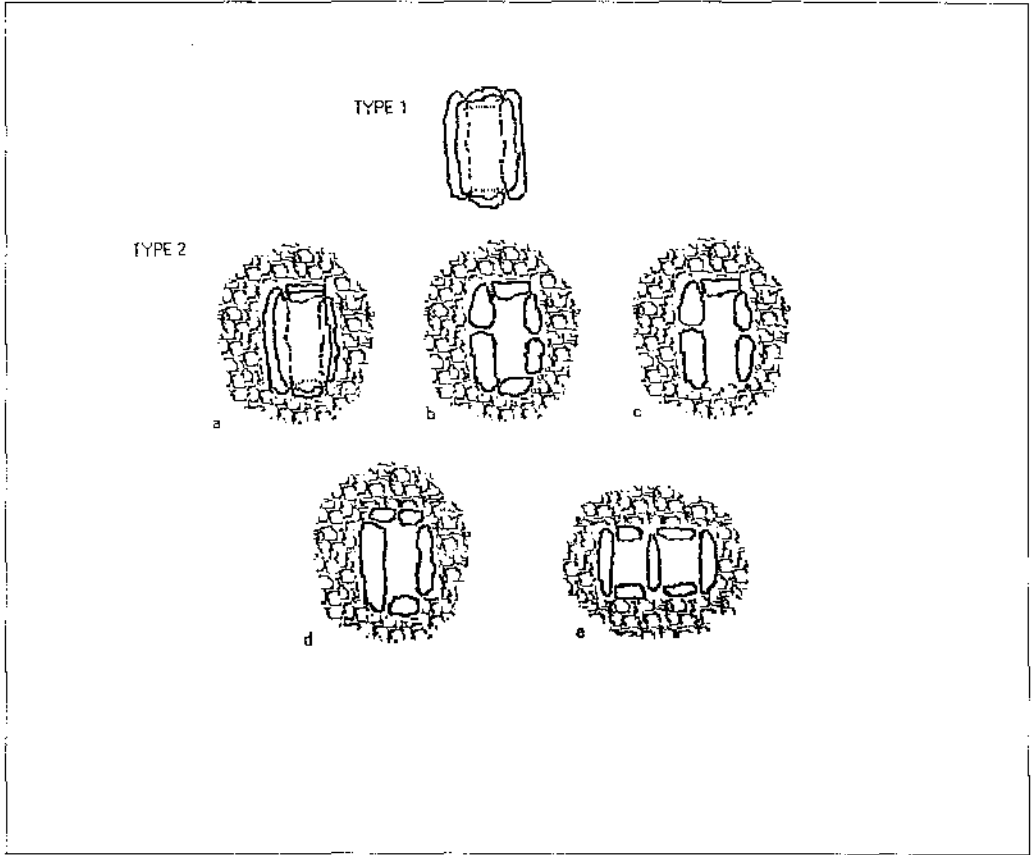
KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

- BAKER, F.
1999 "Research Reports British School of Archaeology in Jerusalem" *Levant*; 31
- BAXEVANİ, E.
1995 "The Complex Nomads: Death and Social stratification in EB IV Southern
Levant" *The Archaeology of Death in The Ancient Near East*, Eds. Campell
S., A. Green, Oxbow Books, Park and Place
- BRAIDWOOD, R., J.
1968 *Mounds in The Plain of Antioch*, The University of Chicago Press, Illinois.
- CARTER, E., A. PARKER
1995 "Pots, People and The Archaeology of death in Northern Syria and Sout-
hern Anatolia in the latter half of the Third Millenium B.C." *The Archaeology
of Death in The Ancient Near East*, Eds. Campell S., A. Green, Oxbow Bo-
oks, Park and Place
- HARMANKAYA, S., O. TANINDI
1996 *Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri*, Ege Yayınları, İstanbul
- KÖKTEN, İ., K.
1962 "Maraş ve Antalya Vilayetlerinde Süreli Dip Tarih Araştırmaları Hakkında
Kısa Bir Rapor" *TAD*, 11/1
- PRAG, K.
1995 "The Dead Sea Dolmens: Death and The Land Scape" *The Archaeology of
Death in The Ancient Near East*, Eds. Campell S., A. Green, Oxbow Bo-
oks, Park and Place
- YÜKMEN EDENS, B.
1999 "1998 Yılı Adıyaman, Kahramanmaraş, Hatay, Kars İlleri Yüzey Araştırma-
sı" 17. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara.
2000a "1999 Yılı Adıyaman, Kahramanmaraş, Hatay, Kars İlleri Yüzey Araştırma-
sı" 18. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara.
2000b "Hatay Dolmenleri" *Arkeoloji ve Sanat*: 96, İstanbul.
2002 *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Dolmenleri Işığında Anadolu Megalitleri*, Ar-
keoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
l.p. "Dolmens of Hatay (Southern Turkey) and Their Connections in Anatolia
and Levant" *Antiquity*
- ZOHAR, M.
1992 "Megalithic Cemeteries in The Levant", *Pastoralizm in The Levant: Archae-
ological Materials in Anthropological Perspectives*, Eds. O. Yosef Bar and
Anatoly Khazanov, Prehistory Press, Madison Wisconsin.

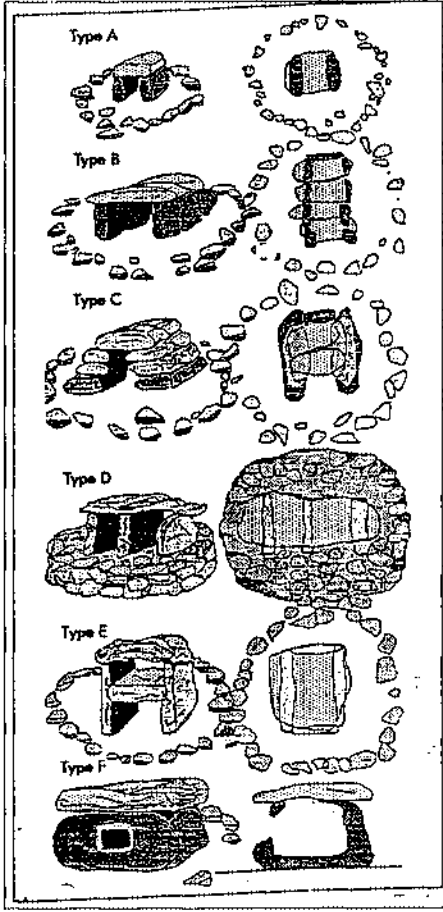
11 Fakat burada Baxeveani (1995)'nin, Jericho ve Tell Ajjul mezar eşyalarına dayanarak yaptığı çalışma sonucunda, gü-
ney Levant (Ürdün ve İsrail) Erken Bronz şehirleşme çizgisinin, oldukça kendine özgü, Suriye ve Mezopotamya gibi
yakın doğu şehir toplumlarından oldukça farklı olduğu sonucuna vardığını da belirtmeliyiz.

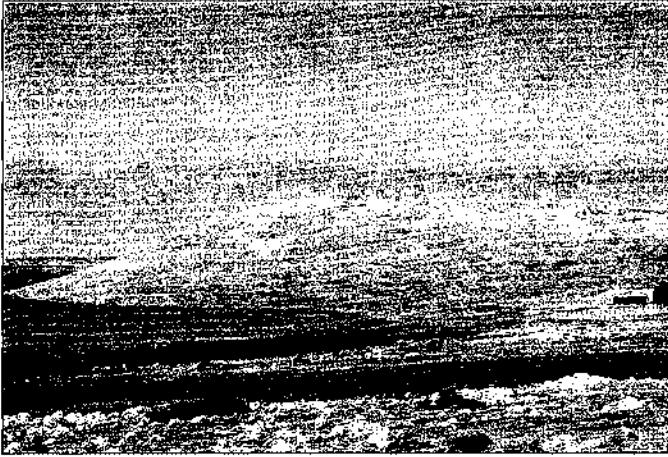
Çizim 1: Hatay dolmen tipolojisi

Çizim 2: Kahramanmaraş dolmenlerinin tipolojisi

Çizim 3: Levant dolmen tipolojisi (Zohar 1992)

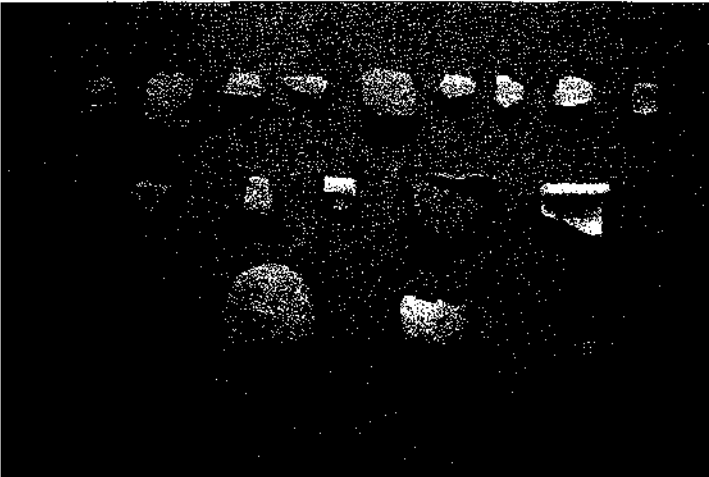
Resim 1: Sarmaşık Tepe

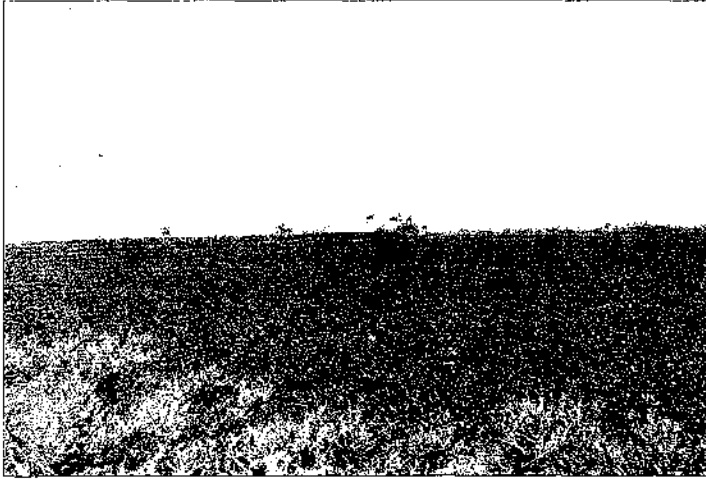
Resim 2: Sarmaşık Tepe dolmen örneği

Resim 3: Küçük Höyük

Resim 4: Çatalyurt dolmen alanından seramik örnekleri

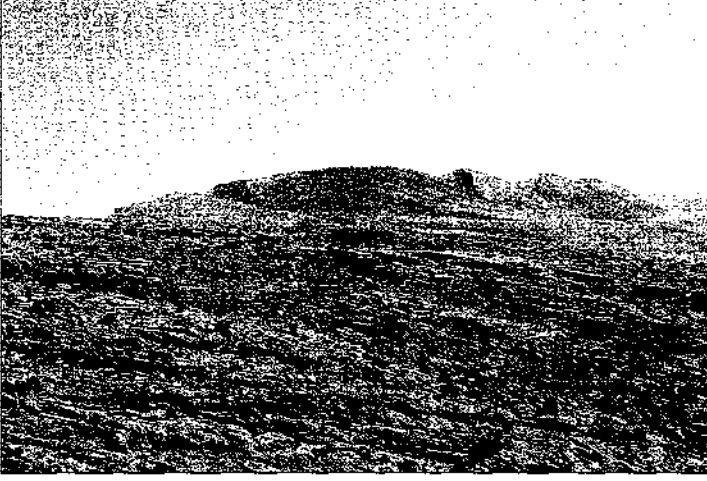
Resim 5: Döşhasan Höyük

Resim 6: Boztepe podyum-
lu dolmen örneği

Resim 7: Alaca Höyük (Kah-
ramanmaraş)

Resim 8: Kahramanmaraş
Boztepe'deki t -
m l s

Resim 9: Sarıl ve Ardıl ma-
garaları

Resim 10: Bir duvarı doğal
kayadan oluşan
Antakya dolmen
 rneği

Resim 11: Dolmen örtüsü bulunan Antakya dolmen örneği

Resim 12: Kahramanmaraş ikiz dolmen örneği

2001 YILI ERZİNCAN, ERZURUM VE KARS İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Alpaslan CEYLAN*

Araştırma yaptığımız bölge, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzey bölümünü oluşturmaktadır. Kültür Bakanlığı'nın izni ile 3 Eylül-21 Eylül 2001 tarihleri arasında bölgenin batısından başlayarak doğusuna doğru yürütmüş olduğumuz kapsamlı araştırma da, Erzincan'ın Çayırılı ve Tercan İlçesi, Erzurum'un Merkez, Aşkale ve Pasinler ilçeleri ile Kars'ın Sarıkamış İlçesi'nde çalışılmıştır (Harita: 1; Grafik: 1, 2).

Başkanlığım altında yürütülen yüzey araştırmalarına Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Yurttaş, Yrd. Doç. Dr. Haldun Özkan ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zaman katılmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirmesi çalışmalarına da Yrd. Doç. Dr. Selma Pehlivan, Araş. Gör. Akın Bingöl (M.A.), Araş. Gör. Veli Ünsal (M.A.), Araş. Gör. Yunus Berkli, Uzman Nevin Ulusay, yüksek lisans öğrencisi Müfit Yakut ve lisans öğrencisi Yasin Topaloğlu katılmışlardır. Bakanlık temsilciliği görevi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog Tahsin Sezer yürütmüştür¹. Özverili çalışmalarından dolayı meslektaşlarıma teşekkür ederim.

Yüzey Araştırmalarına maddî katkı sağlayan Atatürk Üniversitesi Araştırma Fonu², Ümit Turizm ve Serenat Otel/Marmaris yetkililerine teşekkür etmeyi bir borç bilirim³.

2001 Yılında Erzincan Bölgesinde Saptanan Yerleşmeler

1998 yılından itibaren bölgede yaptığımız araştırmalarda çok sayıda tarihi ve arkeolojik yerleşme belirlenmiştir. 2001 yılı araştırmaları ile bu merkezlerin sayısı 30'un üzerine çıkmıştır⁴.

* Yrd. Doç. Dr. Alpaslan CEYLAN, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Erzurum/ TÜRKİYE.

1 Bakanlık Temsilcisi Tahsin Sezer'e ekip elemanlarıyla gösterdiği uyum ve katkıdan dolayı teşekkür ederim.

2 Proje No:1998/71

3 Yüzey araştırmaları sırasında gösterdikleri anlayış ve sağladıkları katkılardan dolayı Atatürk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yaşar Sütbeyaz'a, Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sebahattin Tüzemen'e, Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Enver Konukçu'ya, Erzurum Valisi Sayın O. Derya Kadioğlu'na, Erzincan Valisi Sayın Halil İbrahim Altınok'a, Kars Valisi Sayın Nevzat Turhan'a, Çayırılı Kaymakamı Sayın Latif Memiş'e, Pasinler Kaymakamı Sayın Selim Çapar'a, Sarıkamış Kaymakamı Sayın Şemsettin Erkaya'ya, Erzurum Gençlik ve Spor İl Müdürü Sayın Nihat Gezder'e ve Şube Müdürü Sayın Yaşar Bayar'a, Erzurum DİE Müdürü Sayın Atilla Karakurt'a, Erzincan'daki çalışmalarımızda bizleri yalnız bırakmayan Sayın Fevzi Kılıç'a, Erzurum Müze Müdürü Sayın Mustafa Erkmen'e, Sarıkamış İlçe Orman Müdürü Sayın Kenan Ateş ve Sarıkamış İlçe Tarım Müdürü Sayın Tuncer Onal'a teşekkür ederim. Ayrıca Dr. Recep Özman, Harita Müh. Orhan Yeşilgün'e, ve Uzman Osman Ülkü'ye özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederim.

4 A. Ceylan, "1998 Yılı Erzincan Yüzey Araştırması", 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2, 1999, 181 vd.; A. Ceylan, "1999 Erzincan-Erzurum Yüzey Araştırmaları", 18. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2, 2001, 71 vd.; A. Ceylan, "2000 yılı Erzincan ve Erzurum illeri Yüzey Araştırması", 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2, 2001, 165 vd.; A. Ceylan, "Çayırılı'da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 15, Erzurum, 2000, 277 vd. A. Ceylan, "The Erzincan, Erzurum and Kars" Region in The Iron Age, *Anatolian Studies* 51, *Anatolian Iron Ages* 5, (Baskıda).

Hasanbey Kalesi

Çayırılı'nın 15 km. kuzeybatısında yer alan Cennetpınar Köyü'nde bulunan Hasanbey Kalesi dikdörtgen bir plâna sahiptir. Kalede kaçak kazılar sonucu ortaya çıkarılan kesitlerde yangın tabakaları saptanmıştır. Kale güneybatı-kuzeydoğu yönünde 40 m., kuzeybatı-güneydoğu yönünde 25 m. boyutlarında ve 1725 m. yüksekliktedir. Bulunmuş olduğu konumu itibarı ile çevreye egemendir. Bulunan çok az sayıdaki keramik verileri Ortaçağ'a aittir.

Kalecik Kalesi

Çayırılı İlçesi'nin Cennetpınar Köyü'nün 3 km. kuzeyinde yer almaktadır. 1800 m. yükseklikteki kalenin tamamen yok olmuş duvar kalıntıları, az da olsa belirlenmiştir. Kale kuzeydoğu-güneybatı yönünde 35 m. kuzeybatı-güneydoğu yönünde 45 m. boyutlarındadır. Yapılan yüzey araştırmasında keramik parçaları bulunmuştur. Keramik verileri Ortaçağ'a aittir.

Kurt Kalesi

Çayırılı İlçesi'nin Cennetpınar Köyü'nden 8 km. uzaklıkta 1790 m. yükseklikte, Çayırılı'nın ve Cennetpınar Köyü'nün kuzeyinde yer almaktadır. Yükseklik bakımından çevreye egemen bir konumda olan kalenin duvar kalıntıları belirgin değildir. Keramik verileri Ortaçağ'a aittir.

Toprakkale/Çayırılı

Çayırılı'nın 11 km. güneydoğusunda, Toprakkale Köyü'nün doğusunda yer almaktadır. Şivka (Sevkar, Öğültaş, Taşancık) Deresi ile Toprakkale Deresi'nin birleştiği yerde kurulmuştur. Kalenin zeminden yüksekliği 1710-1760 m.dir. Duvar örgüsünde kullanılan fazla büyük olmayan moloz taşlarının tutturulmasında harç kullanılmamıştır. Keramik verileri Ortaçağ'a aittir.

Harabeler Kalesi (Ortaköy-Tifnik Kalesi) (Çizim: 1; Resim: 1)

Çayırılı'nın 45 km. güneydoğusunda bulunan Ortaköy'ün 2 km. güneydoğusundaki kale 1650 m. yükseklikte kurulmuştur. Bölgeye egemen bir konumdadır ve yerden yaklaşık 40 m. (1650-1610 m.) yüksekliktedir. Yerleşim yerinin üzerinde duvar kalıntısı olduğu düşünüldüğümüz moloz taşlara rastlanmıştır. Bol miktarda sırlı ve sırsız Ortaçağ keramikleri bulunmuştur.

Beyaztaş Tepe/Bulmuş Kalesi

Çayırılı'nın 44 km. güneydoğusunda bulunan Bulmuş Köyü'ne 500-600 m. uzaklıkta ve 1760 m. yükseklikte, Doğal kayalara oyulmuş, doğu-batı doğrultulu kaya basamakları bulunmuştur. Bu kaya basamaklarının birbirine paralel iki sıra halinde olduğu görülmüştür. Çok sayıda form veren keramik elde edilmiştir. Tespit edilen keramikler Demir Çağı ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Yollarüstü Kalesi (Çizim: 2; Resim: 3)

Erzincan-Erzurum karayolu üzerindeki Altunkent'in 3 km. batısındaki Yollarüstü Köyü'nün hemen güneyinde yer alan kale, işlenmiş taşlardan yapılmıştır. Ancak, çevredeki evlerin yapımı için temel taşlarına kadar sökülerek taşınmıştır. Kalenin güneybatısında bir kaya odası belirlenmiştir. Giriş bölümü tahrip edilmiş olan kaya odasının büyük bir bölümü toprakla dolmuştur. Erzurum-Erzincan karayolunu kontrol altında tutmaktan dolayı oldukça önemlidir⁵. Keramik verileri daha çok Demir Çağı olmakla beraber İlk Tunç ve Ortaçağ keramikleri de bulunmuştur.

5 Önemli bir Demir Çağ. kalesi olan Yollarüstü Kalesi ile ilgili geniş çaplı bir araştırma yapılmaktadır. Yapılan bu çalışmada en kısa zamanda yayına nazırlanacaktır.

Kötür/Akyurt Kalesi

Çayırılı'nın 29 km. güneydoğusunda, Mercan'ın 3 km. batısında, 1430 m. yükseklikte kurulan kale, Erzurum-Erzincan karayolunun üzerinde Kötür Köprüsü'nün hemen yanında yer alır. Dairesel bir yapıya sahip olan kalenin kuzey-güney kesimlerinde yontulmamış taşlar ile inşa edilmiş duvar kalıntıları halen mevcuttur. Duvar kalıntılarında kum ve kireçten oluşan harçlar da bulunmaktadır. Kaleden toplanan keramik buluntuları Ortaçağ'a aittir.

Turnatepe/Yeniköy Höyüğü

Yeniköy'ün batısında, Otlukbeli İlçesi'nin 4 km. doğusundaki Ağamçağam Dere-si'nin üzerinde, yöre halkı tarafından Turnatepe olarak isimlendirilen yerde, kuzeydoğu-güneybatı yönünde ve 1690 m. yükseklikte bulunan 50x40 m. ölçülerinde bir höyük-tür. Höyükte bulunan keramikler İlk Tunç ve Demir Çağı'na aittir.

Ağamçağam Kalesi

Otlukbeli İlçesi'nin 8 km. kuzeydoğusunda, Ağamçağam Köyü'nün 17 km. kuzeyinde, 2060 m. yükseklikte yer alan kalenin kuzey burcu açık bir şekilde görülebilmektedir. Kale ana kayanın üzerine yapılmıştır. Kalenin kuzeyinden başlayıp batısına doğru devam eden ve kalenin adıyla anılan bir dere akmaktadır. Kalenin ortasında yer yer kaçak kazı izlerine rastlanmıştır. Bulunan az sayıda keramikler Ortaçağ özelliği göstermektedir.

Saztepe (Resim: 2)

Erzincan'ın 8 km. doğusunda, Altın-tepe'ye 2 km. uzaklıkta ve 1280 m. yüksekliğindedir. Çevresinde yer alan sazlıklardan ismini alan Saztepe'nin doğusu nekropol alanı olarak kullanılmaktadır. Şehir merkezine yakınlığından dolayı çok sayıda kaçak kazı izlerine rastlanılmıştır. Demir Çağı ve Ortaçağ keramiğine rastlanan kaleden, boyalı Demir Çağı keramikleri de bulunmuştur.

2001 Yılında Erzurum Bölgesinde Saptanan Yerleşmeler

Erzurum bölgesinde yaptığımız araştırmalara Aşkale İlçesi'nde başlayıp Merkez ve daha sonrada Pasinler İlçesi'nde devam ettik. Özellikle izlemiş olduğumuz doğrultu İlk Tunç Çağı yerleşmeleri açısından çok zengin bir alanı oluşturmaktaydı. Aynı doğrultunun Demir çağlarında da yoğun olarak kullanılmış olduğunu belirledik⁶.

Beşiktepe Höyüğü (Resim: 6)

Erzurum'un Hasankale İlçesi'nin 9 km. doğusunda yer alan höyük, 50x20 m. boyutlarındadır. İlk Tunç Çağı (Karaz türü), Demir Çağı ve Ortaçağ keramik verileri bulunmuştur.

Tepecik Höyük

Hasankale'nin 10 km. doğusunda yer alır. Köyün içerisinde yer alan höyüğün üzerine evler yapılmıştır. Çok sayıda kaçak kazı izlerine rastlanmıştır. Geç Kalkolitik, İlk Tunç Çağı (Karaz türü), Demir Çağı ve Ortaçağ keramikleri tespit edilmiştir.

6 Erzurum bölgesi ile ilgili yapılan araştırmalar ve incelemeler için bk., M. Pehlivan, *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1984.; S. Güneri 'Erzurum Çevresindeki Höyüklerin Yüzey Araştırması', 5. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2, 1987, 45 vdd.; C. Sagona, "An Archaeological Survey of the Erzurum Province, 1999: The Region of Pasinler" *Ancient Near Eastern Studies XXXVI*, 1999, 108 vdd.; A. Ceylan, "1999 Erzincan-Erzurum Yüzey Araştırmaları", "18. Araştırma Sonuçları Toplantısı" 2, 2001, 71 vd.; A. Ceylan, "2000 Yılı Erzincan ve Erzurum İllerinde Yüzey Araştırması", 19. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2, 2001, 165 vd.

Bulamaç Höyük

Erzurum-Hasankale yolunun 30. km.sinde, yolun 500 m. kadar güneyinde yer alır. Sel suları ve kaçak kazılar sonucu tahrip olmuştur. İlk Tunç Çağı (Karaz türü) keramikler bol miktarda bulunmaktadır. Ayrıca Demir Çağı ve Ortaçağ keramiği de belirlenmiştir.

Büyük Tuy Höyük

Erzurum-Hasankale yolunun 20. km.sinde, yolun 3 km. kuzeyinde bulunan höyük Büyük Tuy Köyü'nün içinde yer almaktadır. Höyükte Geç Kalkolitik, İlk Tunç Çağı (Karaz türü) ve Demir Çağı keramikleri bulunmuştur.

Altınbaşak Höyük (Resim: 4)

Hasankale'nin 7 km. doğusunda bulunan Altınbaşak Köyü'nün içinde yer alır. Güney-kuzey doğrultusunda uzanan höyük 46x85 m. boyutlarındadır. Üzerine evler yapılmış olan höyük, İlk Tunç Çağı (Karaz türü), Demir Çağı ve Ortaçağ keramikleri vermektedir.

Saksı Höyük

Erzurum-Hasankale yolunun 23. km.sinde ayrılan yolun 4 km. kuzeyinde yer alan Saksı Köyü'nün içinde bulunur. Etrafı köy evleri ile çevrili olan höyükte Geç Kalkolitik, İlk Tunç Çağı (Karaz türü) ve Demir Çağı keramikler bulunmuştur.

Pasinler Kalesi

Kale, Erzurum'un 40 km. doğusunda yer alan Pasinler İlçesi'nin içinde yer almaktadır. Sarp bir kayalık üzerine kurulan kalede, Urartu Kralı Menua (M.O. 810-786) Dönemine ait bir yazıt, Demir Çağına ait sur duvar kalıntıları, kaya mezarları ve su tüneli bulunmaktadır⁷.

Demirdöven Kalesi

Pasinler Kalesi'nin hemen kuzeyinde yükselen Hasandede Dağı'nın doğu ucunda, Pasinler'in 3 km. doğusunda bulunur. Demirdöven Köyü'nün batısında yer alan kale gözetleme amaçlı yapılmıştır⁸. Keramik verileri Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Hamamderesi Kaya Odaları

Erzurum-Hasankale yolunun 12. km.sinde ve hemen kuzeyde yükselen kayalıklarda bulunmaktadır. On tarafları kopmuş olan kaya odaları, Ortaçağ'a ait olduğu izlenimini vermektedir⁹. Paleolitik Çağ buluntularının da elde edildiği bölge, arkeolojik veriler açısından oldukça zengindir¹⁰.

Umudum (Kalortepe) Kalesi

Kale, Erzurum'un 18 km. kuzeyinde bulunan Umudum Köyü'nün 2 km. batısında yer almaktadır. Erzurum Ovası'na egemen bir kayalık üzerinde bulunmaktadır. Ka-

7 C.F.Lehmann-Haupt, "Armenien Einst Und Jetzt" *Armenien* 2, Berlin, 1931, 730 vd.; F.W. König, *Handbuch der Chaldischen Inschriften*, *Archiv für Orientforschung*, 1955-57, 44.; G. A. Melikisvili, *Urartskie Klinobrazniye Nadpisi*, Moskva, 1960, 69.; N.Çevik, *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, 124.; M.Erkmen-A.Ceylan, "2001 Yılı Pasinler Kalesi Kazısı", *Müze Kuratma Kazıları Semineri*, (Baskıda)

8 N.Çevik, *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, Ankara 2000, 123.

9 N.Çevik, *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, 27

10 K.Kökten, "1952 Yılında Yaptığım Tarih Öncesi Araştırmalar", *Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi* XII/2-3-4, 1953, 189 vd.; M.Şenyürek, "Tebliğler: Anadolu'da Bulunan İki Yeni Paleolitik Alete Dair Bir Not", *Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, II/2, 1944, 349 vd.; A.Goetze, *Kleinasien, Kulturgeschichte des Alten Orients* III/3, München, 1957, 15; S. Harmankaya-O. Tanındı, *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri*, İstanbul, 1996, Erzurum/ Hasankale.

lide sur duvarları ve kaya mezarı bulunmaktadır. Kaya mezarının iki evreli olduğu anlaşılmıştır¹¹. Keramikleri Demir Çağı ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Marifet Kaya Mezarı

Hasankale İlçesi'nin 44 km. güneyinde bulunan Marifet Köyü'nün batısında, kayalık bir tepe üzerinde, Demir Çağı yerleşmesi ve kaya mezarı bulunmaktadır¹². Demir Çağı ve Ortaçağ keramikleri tespit edilmiştir.

Avnik (Güzelhisar) Kalesi

Hasankale'nin 38 km. güneyinde bulunan kale, Güzelhisar Köyü'nün içinde ve kayalık bir alanda bulunmaktadır. Demir Çağından günümüze kadar çok yoğun olarak kullanılan kalede, bir de Urartu yazıtı tespit edilmiştir¹³. Kalede Demir Çağı ve Ortaçağ keramikleri bulunmuştur.

Harami Kalesi

Avnik Kalesi'nin 3 km. doğusunda bulunan Harami Kalesi, sarp bir kayalık tepe üzerinde yer almaktadır. Demir Çağı özelliği gösteren kalede, kaya basamaklı su tüneli bulunmaktadır¹⁴. Kalede, Demir Çağı ve Ortaçağ keramikleri bulunmuştur.

Uzunahmet Kalesi (Resim: 5)

Erzurum'un 18 km. doğusunda bulunan kale, kayalık bir tepe üzerine kurulmuştur. Bol miktarda Demir Çağı keramiklerinin bulunduğu kalede, sur duvar kalıntılarına da rastlanmıştır¹⁵. Keramik verileri İlk Tunç Çağı, Demir Çağı ve Ortaçağ olarak belirlenmiştir.

Küçükçağdarış Kalesi (Çizim: 3)

Erzurum'un Aşkale İlçesi sınırları içindeki kale, Erzurum'a 52 km. uzaklıktadır. Kaya basamaklı su tüneli de bulunan kale Demir Çağı kalelerinden. İlk Tunç Çağı, Demir Çağı ve Ortaçağ keramikleri bulunmuştur¹⁶.

2001 Yılında Kars Bölgesinde Saptanan Yerleşmeler

Araştırmalarımıza bölgenin doğusunda bulunan Kars İli ile devam edilmiştir. Kars'ın Sarıkamış İlçesi'nde araştırmalar yoğunlaştırılmıştır. Kars İli Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars bölümü içerisinde yer almaktadır. Doğu Anadolu'nun karasal iklim şartlarının etkili olduğu Sarıkamış bölgesi¹⁷, Kuzeydoğu Anadolu'nun yüksek platolarında yer almaktadır. Anadolu'yu Kafkaslar'a bağlayan doğal yol ağı¹⁸ üze-

11 A. Çilingiroğlu: "Diauehi'de Bir Urartu Kalesi: Umudum Tepe (Kaltortepe)" *An Ar VIII*, 1980, 191.; F. Işık, *Die Offenene Felsheilig Tümer Urartus*, Roma, 1995, 10,29.; N. Çevik, *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, 121 vd.; A. Ceylan, "The Erzincan, Erzurum and Kars Region in The Iron Age", *Anatolian Studies, Anatolian Iron Ages 5*, (Basakıda)

12 N. Başgelen, "Doğu Anadolu'da Demir Çağına Ait Bazı Yeni Bulgular I", *Arkeoloji ve Sanat* 28-31, 1985, 25 vd.; N. Çevik, *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, 123.

13 W. Orthmann, "Eine Urartaischer Inschrift in Avnik" *Archiv für Orientforschung* 22, 1968/69, 77-8; G. A. Melikisvili, *Urartskie Klinobraznye Nadpisi*, 155., N. Aydın "Güzelhisar Urartu Kilabeli" *Bulleten* 213, 1991, 323 vd.

14 N. Başgelen, *Doğu Anadolu'da Demir Çağına Ait Bazı Yeni Bulgular I* 1985, 17.

15 S. Güneri *Erzurum Çevresindeki Höyüklerin Yüzey Araştırması*, 45 vd.

16 F. Işık "Şirnikale. Ain unbekanntle Urartaische Burg und Beobachtungen zu den Feldenkmaeler eines Schöpferischen Bergvolks Ostanatoliens" *Bulleten* 200, 1987, 497 vd.; F. Işık, *Die Offenene Felsheilig Tümer Urartus*, 14;

17 S. Erinc, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, İstanbul 1965, 15 vd.; İ. Atalay, *Kuzeydoğu Anadolu'nun Ekosistemleri*, Ankara 1985, 145.

18 O. Belli, *Urartular Çağında Van Bölgesi Yol Şebekesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1977, 117.; V. Sevin, "Urartulara Ait Dünyanın En Eski Karayolu", *An Ar XI*, 47 vd.; M. Pehlivan, *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi*, 23 vd.;

rinde bulunan Sarıkamış'ın en önemli akarsuyu da Aras Irmağı'dır¹⁹. Bölgede yaptığımız araştırmalar önemli sonuçlar vermiştir.

Toprakkale/Sarıkamış (Resim: 7)

Doğu-batı doğrultulu kale, ilçenin 8 km. güneybatısında, Kars-Erzurum çevre yolunun doğusunda, 2070 m. yüksekliktedir. Doğu Anadolu'nun en yüksek kalelerinden biri olan kalenin, en üst noktası ise 2080 m. dir. Kale, su kaynakları açısından oldukça zengindir. Keramik verileri İlk Tunç Çağı ve Demir Çağına aittir²⁰.

Kız Kalesi/Sarıkamış

Sarıkamış'ın 13 km. güneydoğusunda bulunan kale, Keklik Deresi'nde çevreye egemen bir tepe üzerine kurulmuştur. Dereden 2000 m. yükseklikte olan kale, çam ormanlarının arasında yapılmıştır. Kalenin özellikle yoğun olarak Ortaçağ'da kullanıldığını söylemek mümkündür.

Yoğunhasan/Karapınar Kalesi (Çizim: 6, 7; Resim: 8)

Kale, Sarıkamış'ın 40 km. güneybatısındadır. Karapınar Köyü'nün 5 km. batısında bulunan Yoğunhasan Kalesi, 1730 m. yüksekliktedir. Yaklaşık 100 m. yükseklikteki bir ana kaya üzerine kurulmuştur. İlk Tunç ve Demir Çağı'nda yerleşme görmüştür. Urartular'a ait kaya mezarı bulunmuştur²¹.

Kırankaya/Asboğa Kalesi

Sarıkamış'ın kuzeydoğusunda, Erzurum-Kars karayolunun 18. km.sinde ve yolun hemen solunda kayalık bir alanda yer almaktadır. Kale oldukça büyük bir alana kurulmuştur.

Kuzey-güney doğrultulu kalenin yükseltisi 1925 m.dir. Kalenin doğu duvarları kısmen ayaktaadır. Demir Çağı kalesidir²².

Taşlıgüney Kalesi ve Kaya Odaları

Sarıkamış'ın 48 km. güneybatısında, Taşlıgüney Köyü'ne ise 4 km. mesafede, çok sayıda kaya odasının çevrelediği bir kaleye rastlanmıştır. Odalardan bir çoğuna ulaşmak mümkün değildir. Ortaçağ yerleşmesidir.

Micingert/İnkaya Kalesi

Sarıkamış'ın İnkaya Köyü'nde bulunan kalenin Sarıkamış'a uzaklığı 22 km.dir. Kale Aşağı Pasın olarak adlandırılan bölgede sarp bir kaya kütesinin üzerine kurulmuştur. Eski Erzurum-Kars karayolunun yakınında bulunan kale, dikdörtgene yakın bir plân vermektedir. Demir Çağı ve Ortaçağ'da yerleşme görmüştür²³.

19 S. Erinc, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, 13 vd.

20 A. Ceylan, *Sarıkamış-Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*, Erzurum 2000, 53.

21 O. Beili, A. Ceylan, "Kuzeydoğu Anadolu'da Bir Tunç Çağı ve Urartu Kalesi-Yoğunhasan / A Bronze Age And Urartian Fortress in the Northeast Anatolia: Yoğunhasan", *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi / Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology*, 5, 2002, 120 vd.; A.Ceylan Sarıkamış-Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar, 57-59.

22 N. Adontz, *Historie d' Armenie: les Origines du Xe Siecle au VIe (V.J.C.)*, Paris,1946, 169.; F.Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, İstanbul, 1958, 52; A.Ceylan, *Sarıkamış-Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*, 60.

23 A. Ceylan, *Sarıkamış-Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*, 60.

Zivin/Süngütaşı Kalesi (Çizim: 4; Resim: 9)

Sarıkamış'a 35 km. uzaklıkta olan Zivin Kalesi ilçenin güneybatısında yer almaktadır. Denizden yüksekliği 1890 m. olan kalenin kurulduğu ana kayanın yüksekliği 40 m.dir. Kalenin kuzeybatı etoğünden Aras Irmağı'na dökülen Zivin Çayı akmaktadır²⁴.

Demir Çağı ve Ortaçağ'da yerleşme gören kaleden Urartu Dönemine ait yazıt bulunmuştur.

Sırataşlar Kalesi/Sarıkamış

Sarıkamış'ın 30 km. batısında ve Micingert'e 10 km. uzaklıkta bulunan kale, sınırları içerisinde bulunduğu köyün hemen batısında yer almaktadır. Kale konum olarak bulunduğu bölgeye tamamen egemendir.

Koroğlu Kalesi

Sarıkamış'ın 30 km. kuzeydoğusunda bulunan kale, doğal bir kayalık üzerine yapılmıştır. Zivin ve Micingirt kaleleri ile aynı özellikleri taşımakta ve kare plân vermektedir. Keramik verileri Demir Çağ ve Ortaçağ'a aittir.

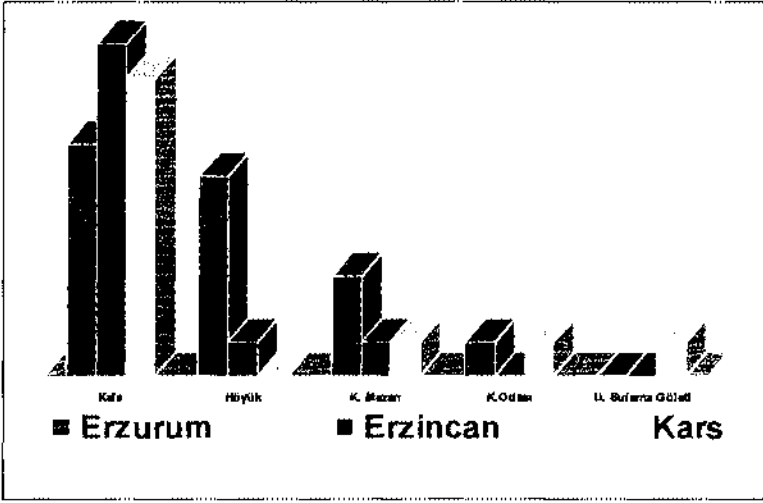
Düzmeşe Obsidiyen Merkezi

Sarıkamış'ın 17 km. güneybatısında yer almaktadır. Kars-Erzurum karayolunun sağında ve solunda yoğun olarak bulunan obsidiyen yatağıdır²⁵. Bölgedeki, kale ve höyüklerde çok sayıda bulunan obsidiyenlerin hammadde yatağının Düzmeşe olduğu anlaşılmaktadır.

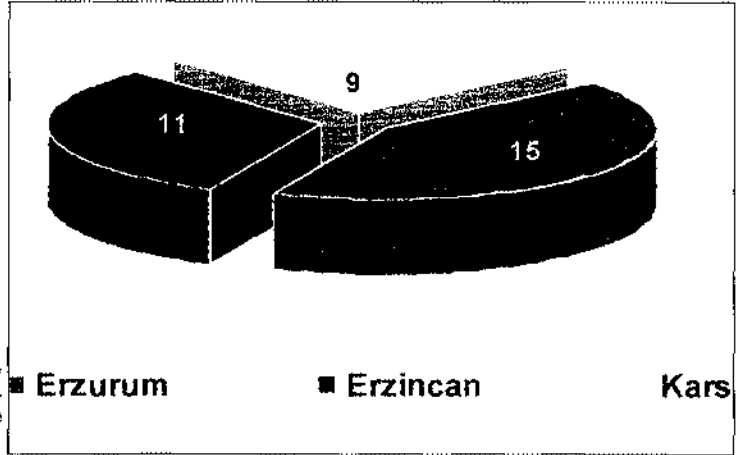
Her yıl olduğu gibi bu yıl da araştırma sahamızda bulunan kültür varlıklarını belirlemeye devam ettik, araştırmalarımız sonucunda Erzincan'ın Çayırılı İlçesi'nde Ortaköy Camii, Karahüseyin Köyü Mezarlığı mezar taşları, Gelengeç Köyü evleri, Sucuali Hanı gibi kültür varlıklarına rastlanmış, Erzurum'un Hasankale İlçesi'nde Ulu Camii, Demirdöven Köyü'nde kilise ve Çobandede Köprüsü, Kars'ın Sarıkamış İlçesi'nde tarihî Katharina Köşkü, Kazım Karabekir Camii (kilise) ve Micingirt Köyü'nde kaya kilisesi ve Aşağı Micingirt Köyü'nde koç biçimli mezar taşları gibi kültür varlıkları belirlenmiştir. Bu kültür varlıklarının değerlendirmesini ise ekip üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Yurttaş ve Yrd. Doç. Dr. Haldun Özkan yapacaklardır.

24 Geniş bilgi için bk., F.W. König, *Handbuch der Chaldischen Inschriften*, no. 24.; G. A. Melikisvili, *Urartskie Klinobrazniye Nadpisi*, 37.; W.Kleiss, , H. Hauptmann, *Topographische Karte von Urartu*, Berlin, 197615.; M. Pehlivan, *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi*, 34 vd.; V.Sevin, *Urartu Krallığının Tarihî ve Kültürel Gelişimi*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1979, 103 vd.; M.Payne, *Urartu Yazılı Belgeler Kataloğu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995, 40.; M. Salvini, *Geschichte und Kultur der Urartäer*, Oramstadt, 1995, 5 vd.; G. A. Melikisvili, "Diauehi", *Vestnik Drenaj Istorii* 34-4, 26-42, 1950, 27 vd.; N.Adontz, *Historie d' Armenia*, 53 vdd.; B.B.Piotrovskii, *Il Regno di Van: Urartu*, Rome, 1966, 59 vd.; A. Çilingiroğlu, *Urartu Tarihi*, İzmir, 1994, 7 vd.; M. T. Tarhan, *Urartu Devletinin Kuruluş Evresi ve Kurucu Krallardan "Lutupri-Lapturi" İhtikindaki Yeni Görüşler*, *An Ar VIII*, 69-114 1980, 101; M. Diakonoff- S.M. Kashkai, *Geographical Names According to Urartian Texts*, Wiesbaden, 1981, 165 vd.; A. Ceylan, *The Erzincan, Erzurum and Kars Region In The Iron Age*, (Baskıda).

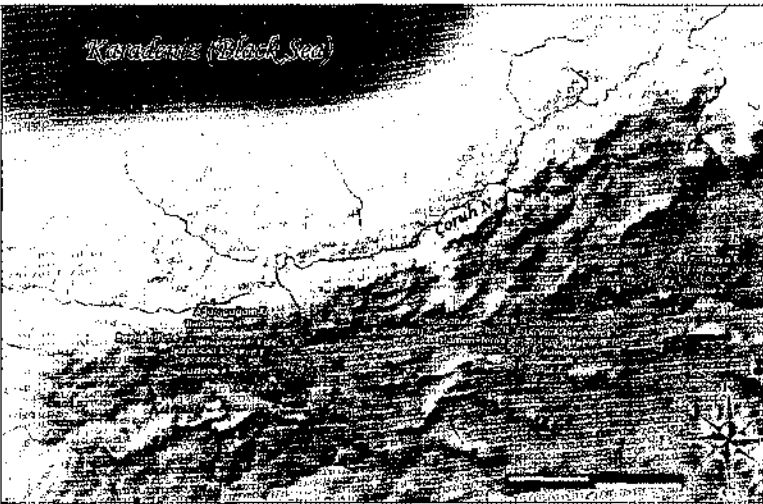
25 Doğu Anadolu Bölgesinin en geniş obsidiyen yataklarına sahip olan bölgenin obsidiyen yatakları açısından geniş bir değerlendirmesi için bk. N.Özgür-A. Bilgin "Sarıkamış/Kars Perlit ve Obsidiyenlerinin Jeokimyası, Jenezi ve Ekonomik Önemi", *Jeofizik Dergisi* 18. 1990, 25 vdd.

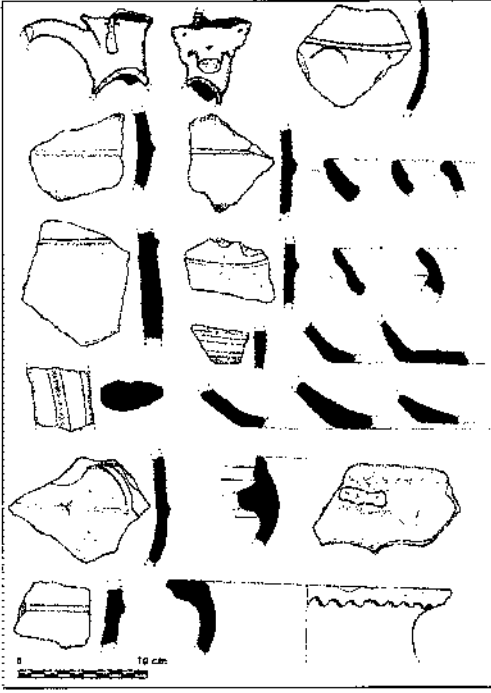
Grafik 1: 2001 yılı yüzey araştırması veri dağılımı

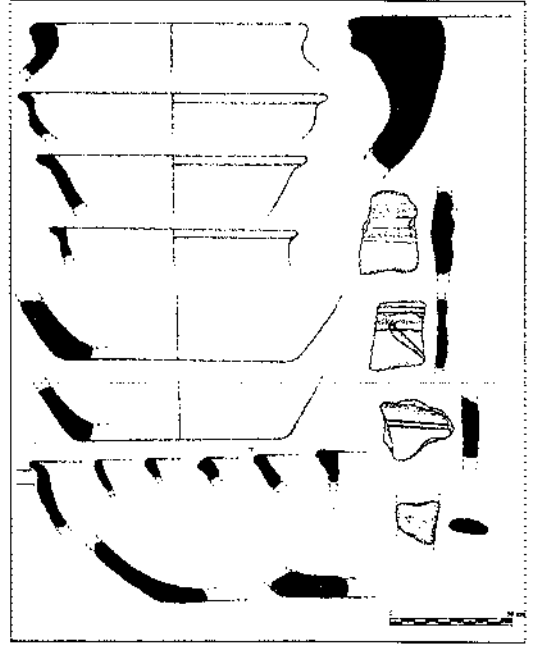
Grafik 2: 2001 yılı yüzey araştırması verilerinin illere göre dağılımı

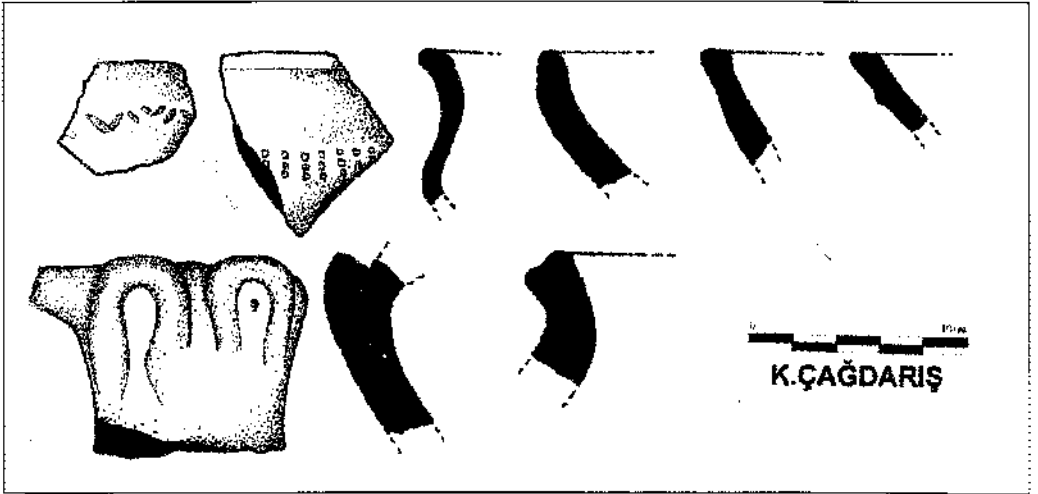
Harita: 1

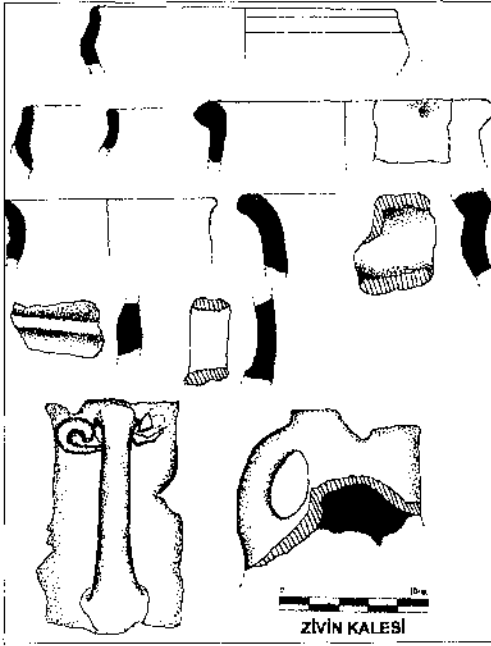
Çizim 1: Harabeler Kalesi

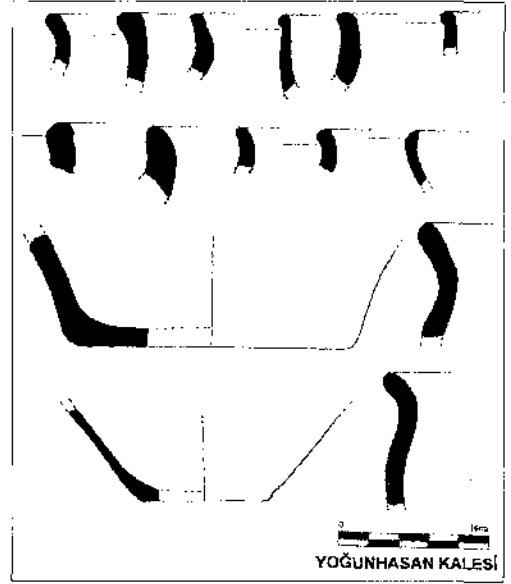
Çizim 2: Yollarüstü Kalesi

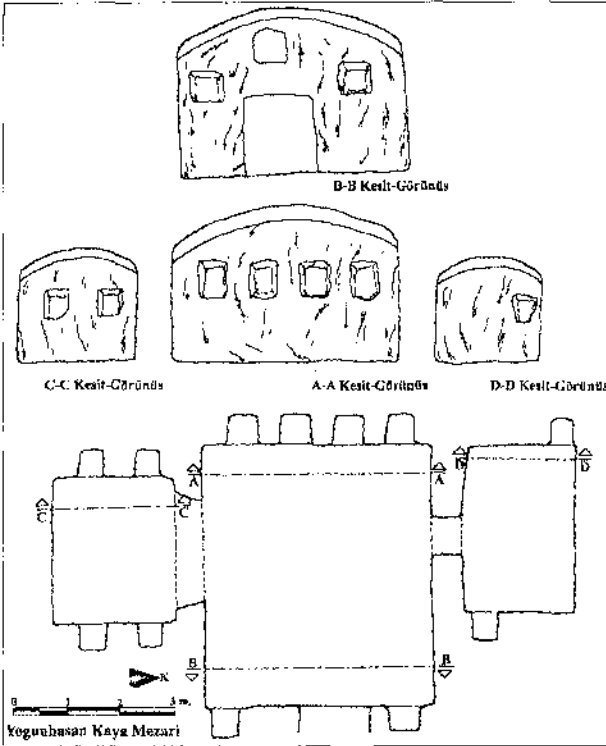
Çizim 3: Küçük Çağdarış

Çizim 4: Zivin Kalesi

Çizim 5: Yoğunhasan Kalesi

Çizim 6: Yoğunhasan Kaya Mezarı

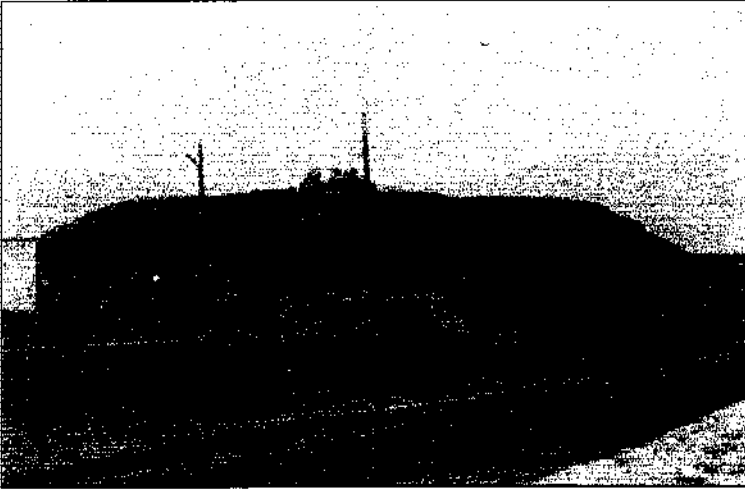
Resim 1: Harabeler Kalesi

Resim 2: Saztepe

Resim 3: Yollarüstü Kalesi

Resim 4: Altınbaşak Höyük

Resim 5: Uzunahmet Kalesi

Resim 6: Beşiktepe Höyük

Resim 7: Toprakkale

Resim 8: Yoğunhasan Ka-
lesi

Resim 9: Zivin Kalesi

SURVEY OF APERLAE IN LYCIA: THE 2001 SEASON

Bill LEADBETTER*

Robert L. VANN

Justine HOBBS

Introduction

The fifth season of archaeological survey at Aperlae in Lycia was carried out in June 2001 under the direction of Robert L. Vann of the University of Maryland with the permission of the Turkish Ministry of Culture and under the auspices of the American Research Institute in Turkey¹. We wish to thank Dr. Alpay Pasinli, Director-General of Monuments and Museums, Metin Pehlivaner, the Director of the Antalya Museum, and Professor Kenneth Sams, President of ARIT. We also extend our thanks to our commissioner, Mr. Reyhan Körpe of the Çanakkale Museum, for his support and enthusiasm, as well as to Halil Üregen and Ali Taşpınar for their support and assistance over the years. The project was supported by Robert and Cynthia Carter with additional contributions from our Universities.

The principal objectives for the 2001 season were the study of the standing sarcophagi on the site and the completion of the epigraphic survey. These projects were both undertaken by an Australian team from Edith Cowan University under the overall supervision of Dr. Bill Leadbetter.

1. The Tomb Survey

The tomb survey was carried out by Justine Hobbs of Edith Cowan University. It continued work which she had commenced in the summer of 2000. The 2001 tomb survey was comprehensively conducted during the brief field season in June. While a significant amount of progress in previous seasons had been made on the production of a site map, this work is still in progress. Since accurate Total Station survey data is not as yet available, it has proven impossible to date to undertake proximity and elevation

* Dr. Bill LEADBETTER, School of Education, Edith Cowan University, Joondalup Drive, Joondalup, WA 6027, AUSTRALIA

1 For reports on previous seasons, Robert L. Vann and Robert L. Hohlfelder "Survey of Classical Harbors in Turkey. The 1996 Season at Aperlae in Lycia", *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı* II Cilt (Ankara, 1998) 423-35; Robert L. Vann, Robert L. Hohlfelder, Stephen Sachs, Hugh Elton and Robert Carter "Survey of Classical Harbors in Turkey" *AJA* 101.2 (1997) 377; Robert L. Hohlfelder and Robert L. Vann "Uncovering the Secrets of Ancient Aperlae: A Coastal Settlement of Ancient Lycia", *Near Eastern Archaeology* 6: 1 (1998) 26-37; Robert L. Vann, Robert L. Hohlfelder, "Survey of Classical Harbors in Turkey. The 1997 Season at Aperlae in Lycia", *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı* II Cilt (Ankara, 1999) 443-59; Robert L. Vann, Robert L. Hohlfelder and Stephen Sachs, "Survey of Classical Harbors in Turkey" *AJA* 102.2 (1998) 367-8; Robert L. Hohlfelder and Robert L. Vann "Cabotage at Aperlae in Ancient Lycia" *JNA* 29: 1 (2000) 126-125; Robert L. Vann, Robert L. Hohlfelder and Donald Sullivan "Survey of Aperlae in Lycia: the 1998 Season" *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı* II Cilt (Ankara, 2001) 285 - 290; Robert L. Vann and Robert L. Hohlfelder "A Church Beneath the Sea at Aperlae in Lycia", *Adalya* IV (1999/2000) 207-220; Robert L. Vann and Robert L. Hohlfelder and K. Shedrick, "The East Baths at Aperlae" *Adalya* IV (1999/2000) 195-206.

2 Appreciation must also be put on record to the students and professionals who volunteered their time for this survey. Particular thanks are due to Amanda Dickerson (Edith Cowan University).

studies of the tombs. Without the use of the Global Positioning System and a thorough and accurate site map of the tombs locations the catalogue of tombs is without any elevations or easting and northing information whatsoever. Accurate identification of the tombs is instead provided through precise records about where the tombs are in relation to recognisable features of the site which are clearly mapped. Each survey team took compass and tape measurements to at least three points so that the location could be triangulated and accurately identified if necessary. This process was more difficult than initially thought as few of the site's features are located on the map and often the availability of permanent recognisable features is limited.

At the close of the 2000 survey season a total of 77 tombs had been counted. The 2001 survey completed work commenced in 2000. A further thirteen tombs were located taking the total number of identified tombs at Aperlae to ninety. We are now confident that every structure at Aperlae that can at this point be identified as a tomb, has been located, numbered and accurately recorded. Each tomb was compared with its marked location on the working copy of the site map. Preliminary findings reveal that a number of alterations need to be made to the current working copy of the site survey map.

A point of interest in the 2001 survey was the recognition that tides seemed lower than in previous years and there had been a significant amount of erosion along the shoreline since 2000. This meant many new tombs were discovered along the shore. There may still be many tombs in this area which lie buried beneath the vast amount of debris along the shoreline. Future work may reveal more.

The results of the 2001 survey were most successful not only because we accurately recorded every known tomb and located 13 new ones, but also because of several finds and observations that have great implications for the site as a whole.

Tomb 86

A new tomb (Tomb 86) was located inside Tower L in the far Northern area of the city. Not only is the fact that it is located inside the walls of the city unusual, but it is also the only tomb of its type on the site. It appears to be the base of a simple rock cut Lycian tomb, identifiable by its unique niche in the south-facing flank where sliding doors would have resided. Tomb 86 is also irregular in its dimensions compared with the Hellenistic and Roman sarcophagi on site. It is noticeably shorter in length and wider in depth than usual. Moreover, its location in the foundations of a tower within the Hellenistic curtain wall indicates that it both predates the Hellenistic settlement on the site (hitherto thought to be the earliest phase) and is also the earliest surface evidence of habitation. This may well mean that the site of Aperlae, which possesses a native Lycian name, may have earlier origins than the current theory of Hellenistic foundation permits.

Tomb 27

An observation, which has also important ramifications for the site, was not in fact a new tomb, but a new feature on a previously recorded tomb. When rerecording Tomb 27 which is in the northern most area of the East Necropolis, plaster and paint were identified on the gable end of a sarcophagus lid. Tomb 27 is largely sheltered from the weather by a modern shepherd's hut located along the ridge line. The tomb's northern face particularly is sheltered from the elements and this is probably why this delicate material has survived the ravages of weather and time. The plaster and some red and yellow paint are located in the incised end of a decorated lid. The way in which the plaster was layered on suggests that the lid might have been designed to be plastered and painted. At least two other tombs of this design were found to have plaster, and another, Tomb 10, which escaped our survey last year, also had a great deal of plaster on its East face. This Tomb, however, has unincised gable ends.

Tomb 92

Tomb 92 is a sarcophagus which had not been noticed before the 2001 season. Located on the shoreline, slightly south-east of the east baths, it is almost completely buried in shoreline debris. In noticing the protruding corner of the sarcophagus, also noted lettering. Dr. Bill Leadbetter with the kind permission of Reyhan Körpe was permitted to clear around the east flank of the tomb in the belief that a well preserved inscription was located there. This proved a most fruitful exercise. Two inscriptions were identified, one very well-preserved of the Roman period, and an earlier and very fragmentary text, probably of the Hellenistic period. After these texts were recorded, they were reburied.

The completion of the tomb survey also makes clear the concentration of tombs in the east and north of the site. There is only a very small group to the west of the site, all of which belong to the late Roman period. To the north, sarcophagi can be found hundreds of metres from the wall, as can large cisterns. The presence of these sarcophagi and cisterns, together with a large (although collapsed) honorific column indicates the presence of a local road to Apollonia. While this road has not yet been identified and traced. Its existence can now be reasonably inferred.

2. The Epigraphic Survey

This survey was conducted by Dr. Bill Leadbetter of Edith Cowan University as a continuation of work that he had commenced in 2000. The focus of this year's work was to complete readings not taken in 2000, and to verify those readings which were taken in order to produce the best possible text. As well as the digital photographs which were taken in previous seasons, Dr. Leadbetter took new sets of slides, black and white and colour prints.

The vast majority of the inscriptions on the site are sepulchral. Of those which are not, one is a milestone of the First Tetrarchy³, while the others are fragments of (probably) a single entablature inscriptions from the Lower Church⁴. The fragments of this inscription are both exiguous and not contiguous, and so it makes a single text difficult to reconstruct. They have been recorded separately and, unless new fragments become available in the Lower Church, will each receive separate numbers in the final report. A further inscription was sighted during the 1997 season and digital photographs taken, but has since disappeared from the site.

Work on the sepulchral inscriptions during the 2001 season concentrated upon crosschecking the readings taken in 2000 and recording new inscriptions identified during the season. Three new inscriptions were identified in 2001. Two of these are on the same sarcophagus (92) which is largely buried and required clearing. These proved to be very fine inscriptions, one of which is of late Roman date, while the other is of an earlier period. The third new inscription is very unusual. It is sited on the base of a tomb, rather than on the box of the sarcophagus. Unfortunately, it is too eroded to get any reading. Nevertheless, this inscription will merit attention in any future season.

Work on the texts is now sufficiently advanced to permit some preliminary conclusions. The sepulchral inscriptions follow the pattern which is common in Lycia⁵. The tomb is dedicated to a particular individual and his immediate family. In addition, permission may be given to others to share the tomb, whether freed slaves or associates of the deceased. Following the list of those whose interment in the catafalque is authorised, there is a clause forbidding either violation and/or usurpation of the tomb.

3 CIG 3.4300 ; IGRR III 691; David French: *Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Fascicle 2: an interim catalogue of milestones*, Part I, British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No 9, BAR International Series 392 (I), 1988, p 72, no 185.

4 Vann, Hohlfelder and Sullivan (2001) 286 f.

5 T. R. Bryce "Lycian Tomb Families and their Social Implications" *JESHO* 22 (1979) 296-313, *The Lycians in Literary and Epigraphic Sources* (Copenhagen, 1986), pp. 116-120.

A typical inscription in this respect is that on Tomb 50. Tomb 50 is a part of a small group of sarcophagi close to the shore, and slightly north east of the East Baths. The sarcophagus is distinguished by an unusual lid, an ungabled rectangular block, with a triangular pediment carved in low relief upon the long south side. The group of which it is a part is characterised by such rather quirky sculptural features, mostly carved and decorated lid bosses. The text, initially sighted and published in the last century, appears in an incised panel on the south side, which is flanked by ansata in the hourglass shape not uncommon on the site⁶. It lists a series of authorised occupants for the tomb and prescribes a penalty of a 500 denarius fine payable to the city of Aperlae for any unauthorised interments. A number of families may have found such a penalty an insufficient disincentive. There is clear evidence on at least six sarcophagi on the site (including the recently identified Tomb #92) of reuse signalled by a second inscription. Such texts are second inscriptions on a sarcophagus, alongside a first, with no clear evidence on any sarcophagus of the erasure of an earlier text.

Due to time constraints, work in the 2001 season concentrated upon the most legible of the texts. It is now possible to produce a preliminary corpus of the best preserved texts (the milestone, the fragments from the lower church, Tombs # 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 18, 37, 42, 43, 44, 50, 51, 52, 58, 62, 92). This work will now proceed between field seasons. Further work is required, both on the recently discovered text (Tomb # 58), and also on the very fragmentary texts before the epigraphic work at Aperlae is completed. It is hoped that it will be possible to place this corpus in its context by a further study of all of the inscriptions of the Aperlite sympolity. A complete epigraphic record of this micro-federation will provide a critical picture of how these small communities successfully integrated themselves into both the wider Lycian federation and, through that, the imperial world of the Greeks, Romans and Byzantines.

Other Finds

While the 2001 survey concentrated upon the tombs and texts, there were a number of chance finds which increase our understanding the site. Towards the end of the survey, a chapel was located on the isthmus which had been missed by previous teams. This small apsidal building is very ruinous, but its dimensions, orientation and plan are plain. It is located immediately north of the remains of a fortified farmstead of Hellenistic date, approximately one hundred metres west of the eastern end of Ölüdeniz Bay. This building was not recorded in detail, and this must be accomplished in a further season.

The Roman road between Ölüdeniz Bay was further explored and will be the subject of a publication by Dr. Leadbetter. In addition, the some of the pottery from the midden at the extreme western end of the site was examined, and found to range in date from the yearly Hellenistic period to the late Byzantine period. This cursory, but significant look at the surface pottery highlights the importance of a thorough surface sherding of the site by an expert ceramicist.

Research and Publications

Papers on Aperlae have been delivered by Professor Vann, Professor Hohlfelder and Dr. Leadbetter at the Annual Meeting of the American Institute of Archaeology and the Australian Association for Byzantine Studies. Dr. Leadbetter has delivered a paper to the Australian Association for Classical Studies and Professor Hohlfelder and Professor Vann to the American Schools of Oriental Research. Public lectures have also been delivered in Perth by both Dr. Leadbetter and Professor Hohlfelder. Since the conclusion of the 2001 season, Justine Hobbs has been awarded First class Honours

6 H.A. Ormerod and E.S.G. Robinson "Inscriptions Copied by Cockerell in Greece II" *JHS*, 34 (1914) , p. 335 no. 119.

for her dissertation on the sarcophagi of Aperlae. This dissertation also forms the basis of the systematic catalogue of the sarcophagi. In addition, there have been three feature articles in Australian newspapers featuring Dr. Leadbetter's work at Aperlae, as well as a feature article in the popular magazine *Archaeological Diggings*. A refereed article reporting work at Simena during the 2000 season will appear in 2002 in the Italian journal, *Mediterraneo Antico*, with a version in Turkish to be published in *Adalya*.

Future Directions

A preliminary corpus of the best preserved inscriptions is in preparation, along with a commentary. The most fragmentary texts on the site are not yet satisfactorily recorded, having received the least systematic attention. These texts, together with the unusual text on the base of Tomb 58 will be the focus of further epigraphic survey work on the site. Further light can also be shed on the inscriptions by a systematic study of the preserved inscriptions from the other members of the Aperlae sympolity: Simena, Apollonia and Isinda.

As far as the tomb survey is concerned, the basic work here is complete. Since the fieldwork in 2001, the survey data from both years (2000 and 2001) has been correlated to produce the most comprehensive catalogue of tombs possible. Excel and SPSS programs have been employed to perform basic analyses of the tombs. From this work, among other things, it appears that the majority of the tombs at Aperlae being in discrete groups or 'clumps'. This notion can now be tested through further survey of the site and analysis of the sepulchral inscriptions as they become available.

Fig. 1

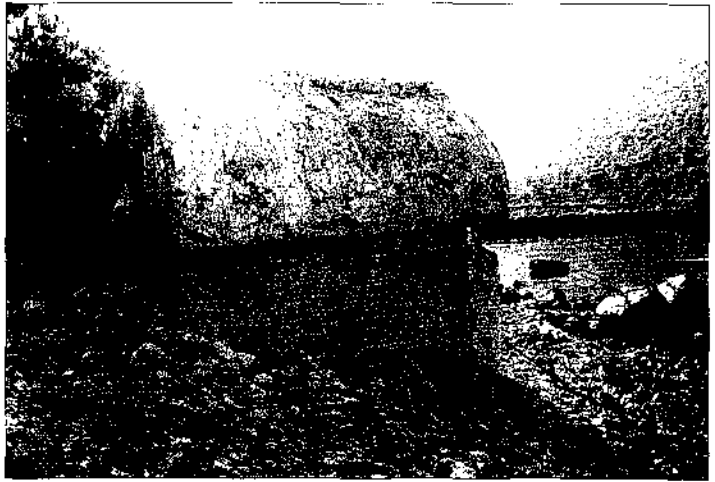

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

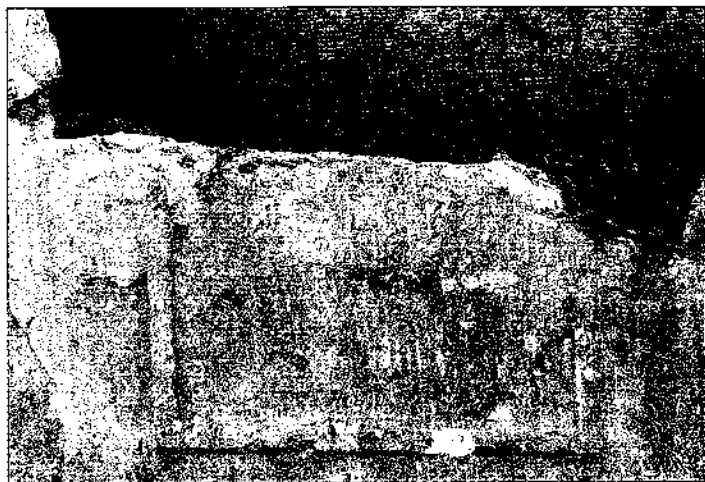

Fig. 6

Fig. 7

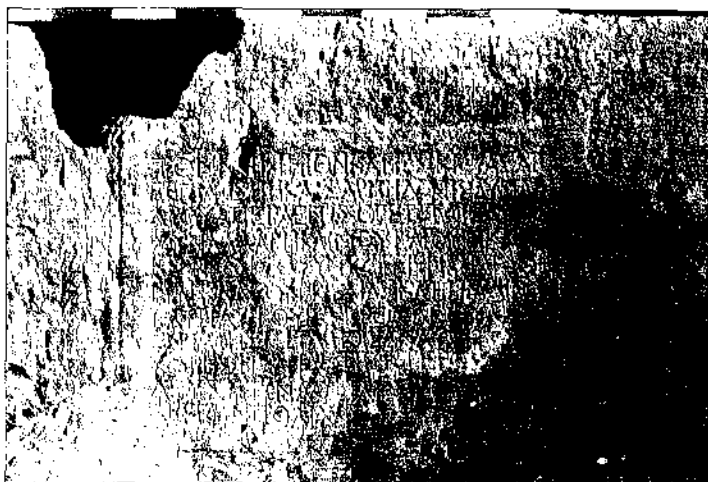

Fig. 8

Fig. 9

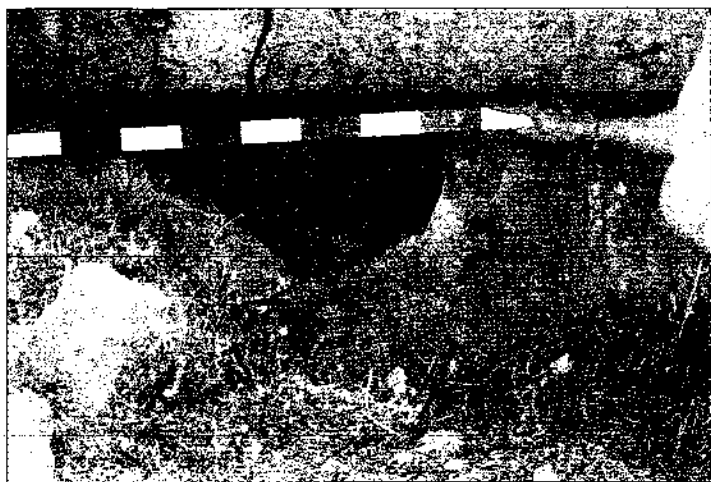

Fig. 10

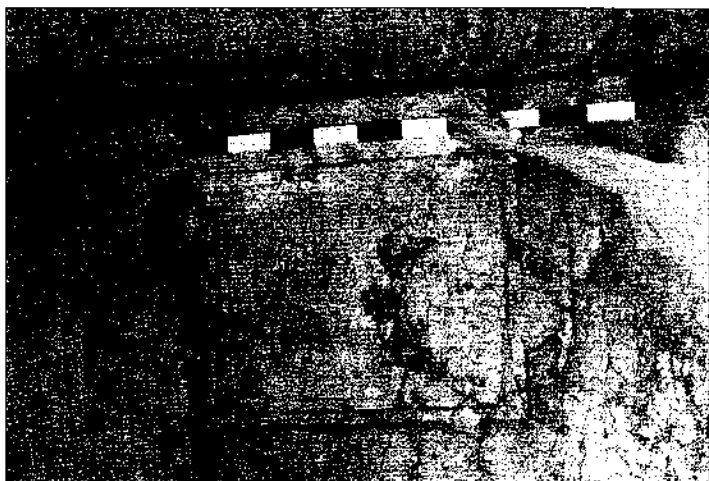

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

SURVEY OF THE MANDALYA GULF

REPORT ON THE 2000 AND 2001 CAMPAIGNS

*Raffaella Pierobon BENOIT**

The survey of the Mandalya gulf (Fig.1), resumed after a two year interruption¹, concentrated on three main areas: 1. Bargylia, in order to complete the exploration of the churches that had already been identified there and verify their place in the urban layout. 2. The north-eastern sector of the Iasos territory, where marble quarries were said to exist. 3. The north-western sector of the plain, crossed today by the Kıyı Kışlacık-Milas road, where exploration had been started in the last campaign, revealing the presence of small agricultural settlements.

In total 18 new sites have been identified relating to a vast chronological period, starting with the Hellenistic Age at least, until the Ottoman Age and also extremely various in typology².

The research was concentrated in 2001 campaign on inland Iasos, postponing until next year for unavoidable reasons, the research in Bargylia. In total 19 new sites have been identified, presented according to research topics³.

A Pentax PTS III 10 was used for the surveying of single structures of particular relevance; a GPS was used for the location of the identified sites, with an approximation of 1 to 3 m, which was considered sufficient for the purposes of the archaeological map. Topographical maps of Orman Kadastro (Aydın N 19 sheet) on a scale of 1:5.000 were used as a basis as well as cadastral maps on a scale of 1:2000 for the areas nearest to the presently inhabited area.

A brief summary of the principal results follows, placed in order according to the areas surveyed and the topics of research where results converge.

* Raffaella Pierobon BENOIT, Università di Napoli Federico II, Dipartimento di Discipline Storiche, Via Marina 33-1-80133 Napoli/ITALY

1 On the previous campaigns, directed by E. La Rocca until 1997, E. La Rocca ed., *Sinus Iasius 1. Il territorio di Iasos: ricognizioni archeologiche 1988-1989*, *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa*, s. III, 23, 1993; id., *Archaeological Survey in the Gulf of Mandalya 1988-1989*, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Çanakkale 27-31 Mayıs 1991, Ankara 1992, 59-70; id., *Archaeological Survey in the Gulf of Mandalya 1990*, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Çanakkale 27-31 Mayıs 1991, Ankara 1992, 71-82; id., *Archaeological Survey in the Gulf of Mandalya (Caria)*, Report on the 1991 campaign, in *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 24-28 may 1993, Ankara 1994, 169-175, fig.1, 173. Id., *Survey archeologica nel territorio del golfo di Mandalya*, *Missioni Archeologiche Italiane. La Ricerca Archeologica. Antropologica, Etnologica*, Roma 1997, 361-366.

2 The survey lasted from 12 to 22 July, with the participation of M. Faia Castelfranchi (Università di Lecce), who is responsible of researches in Bargylia, S. de Vincenzo (Università di Potenza), I. Donati, E. Nuzzo (Università di Napoli), M.G. Caffi G. Rella (Università di Lecce). I wish to express my thanks for kind cooperation to Doctor Alpay Pasintli and to the members of the General Direction of Antiquities, and especially to Pervin Büyükkolancı, from the Efes Museum.

3 The survey took place on september 3. I wish to express my thanks for kind cooperation to Doctor Alpay Pasintli and to the members of the General Direction of Antiquities, and especially to Madame Nilgün Sinan of the Ankara Museum of Ancient Civilisations.

1. BARGYLIA

The recent survey, which led to the location of some buildings and new inscriptions, strongly confirmed the existence of an important Byzantine phase in Bargylia, which was already known because of sources recording the city as a *See* in the V century and because of the epigraphs found there⁴. In particular, in 1996 an interesting building, identified as a palatium, which was well connected, from a functional point of view, to the various churches of which substantial elements are visible, was uncovered in the centre of the ancient agora⁵. On the north-western slopes of the Acropolis, on the border of the Hellenistic fortifications destroyed here, and on the strip of plain below facing the sea (the so-called commercial port), the ruins of three different buildings can be seen, where the research has been focused.

The three buildings in question are in fact churches in varying states of conservation, which constitute a real ecclesiastical complex, probably developed at the expense of older buildings within the first half of the VI century AD. The presence of the inscriptions conserving the dedications, although no longer in their original position, consent a precise attribution.

Basilica "A" emerges on the plain above the beach with three naves divided by columns and ending in three projecting semi-circular apses. Fragments of horizontal entablature (rather than arched) were found both in the church and in the surrounding area, which is certainly unusual for this period.

The uncovering of elements of ambone of the "Caria" type was of particular interest, with two ramps and a superior octagonal archway, the base of which is conserved in the central nave but out of axis.

Two large fragments of a monumental votive inscription had already been found and pointed out in the 1800's. Thanks to the discovery in 1993 of the third section of the inscription, we now know that the church was dedicated to "Christ and the saints". As on the other two blocks above the text there is a rich decoration of marine subjects evidently inspired by the location of the building.

The monumental steps, of which some are still visible, lead to the port, slightly to the right of these steps is Basilica "B", that is attributed to "Peter and the saints" by the inscription discovered in 1989⁶. The rectangular plan building is divided into three naves of which only the central one ends in an apse; there is a room opening off the western wall with niches carved into the walls, where the identification of the diakonikon has been suggested. There were three doorways from the quadriportico to the church (Fig. 2), at the centre of the quadriportico was a phiale conserved nearby.

Ample use was made of more ancient materials for example the columns which divide the three naves.

A third Basilica, apparently smaller, was built to the West, recognisable today only by some aligned columns and a door jamb. A cross has been inscribed on the inside of the door jamb, as in the adjacent Basilica "B". Even without an inscription, it is possible to deduce the dedication of the church to S. Paul and the saints, because of the vicinity of the church dedicated to S. Peter.

Although the analysis of the visible remains can only be partial (much of the site is still covered and only excavations would permit a complete reconstruction), it allows the recognition in these buildings of significant elements for Caria in general, as well as for the history of the site as it confirms the originality and relative importance of the site even during its more recent history.

4 M. Falla Castelfranchi, Bargylia non è più dimenticata, *Bollettino dell'Associazione Iusos di Caria*, 7, 2001, 36-39, with bibliography.

5 Informations kindly given by E. La Rocca.

6 G. Traina, Iscrizioni bizantine da Bargylia (Caria), *Orientalia Christiana Periodica*, 56, 1990, 189-192.

2. IASOS TERRITORY

a. Survey of the quarries

An Iasian marble quarry (n 111 on the archaeological map)⁷ had been found during previous campaigns on Arigedige Tepe, very close to the so-called Lelegian Building, a large terrace supported by a wall of an almost polygonal opus, which falls steeply towards the final part of the Sarı Çay plain. The ancient utilisation of the area is proven by the presence of ceramic fragments and particularly tiles and also by a Greek inscription, unfortunately only partially legible.

There is not enough evidence to date the quarry precisely, which is probably related to that of the terrace. The surface of the terrace, mostly built in red marble, was pretty covered by large chips of the same marble. This therefore supports the theory that it was used for the working and stocking of blocks, or more generally, materials extracted nearby.

In order to date the terrace, some elements can be obtained from emergency excavations carried out in the area, in 1999, on behalf of the Milas museum, by F. Berti, who suggests that the utilisation of the newly discovered structures covered a vast chronological period from the II century BC until the full Imperial Age. This theory would, however, exclude any connection with the activity of the quarry⁸.

The exact extent of the quarry has not been defined. Research, which was carried out on several occasions above the road that currently divides the marble outcrop area in two has produced negative results. The marble veins are only just visible on the surface and show no signs of workmanship. Furthermore, unlike in the Southern part, there were no ceramic fragments or tiles visible on the surface, which are the most indicative elements on the sites of the territory.

The quarry does not therefore seem large enough to justify the conspicuous utilisation of red marble during the Imperial Age and, above all, during the Byzantine Age.

Consequently, other areas that could have been exploited were researched, as their existence was clear, due not only to the reasons stated above, but also to the conformation of the area.

As is clear from the geological map (Türkiye Jeolojik Haritası, V. İzmir Paftası, Ankara 1942), all the Southern slopes of Mount Grion are in fact 'marble'. The survey of the Southern slopes of Çirkince Tepe and of Paşa Dağ consented the identification of three different areas where the marble had been exploited in ancient times. Given the geological conformation of the territory, the areas of extraction are multiple and distinct divisions of the area are not always evident. It was therefore decided to consider only those separated by evident physical elements as single units, such as the bed of a stream or the location on two opposite slopes.

The marble, in some parts still red and in other parts darkened by exposure, was predominantly of a veined type, although outcrops of the brecciated type are also present, and, even if rare, there are some points where the marble is uniformly red.

The n.00/3 (Fig. 3), partly damaged by the incision of a modern road, is recognisable by the presence of large blocks, abandoned at the site, carrying evident traces of ancient tools. The ancient frequenting of the area is demonstrated by the presence of a necropolis on the upper slopes to the east, connected to a series of more modest rooms.

The construction of the tombs, in the form of coffins, had also employed the use of large marble chips. Although the tombs had been looted, the presence of some frag-

7 R. Pierobon Benoit, *Carta Archeologica*, E. La Rocca ed., *Sinus Iasius I. Il territorio di Iasos: ricognizioni archeologiche 1988-1989*, *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa*, s. III, 23, 1993, 987-998; E. La Rocca, Report on the 1991 campaign, *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 24-28 Mayıs 1993, Ankara 1994, 169-175, fig. 1.

8 F. Berti, The Work of the Italian Archaeological Mission at Iasos 1999, *22. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 121-122; A. Andreoli, F. Berti, L. Lazzarini, R. Pierobon Benoit, *New Contributions on Marmor Iasense*, *ASMOSIA, VI International Conference, Venice, June 15-18 2000*.

ments and above all tiles, once again confirms the antiquity of the site, without otherwise being able to give a more precise chronological period.

The second, notably large area, 00/12, offers more extraction fronts, in some cases abandoned and used as deposits for either surplus or waste material. Amongst the most striking elements were two column shafts, which confirm the antiquity of the quarrying activity here while indicating quite a long period of exploitation.

The third quarry, 00/17, is of greater consistence and importance, where unlike the aforementioned quarries, the marble has been extracted higher up, taking advantage of different levels of the hill (Fig. 4). The rocky walls are about 400 m. in length, with multiple extraction fronts, going as far as the summit; 18 have been counted, of an average length of about 3/5 meters, spread out on different levels.

An important assertion with regard to the composition of the marble, is the co-presence, on the same rocky wall, of red marble in almost regular, horizontal streaking (the veined variety), with that of large round marks (the so called Brecciato variety), normally considered totally distinct. The former is, however, much more widespread.

Traces of tools are visible on the stone in many cases; given the similar conditions of exposure, the varying levels of visibility could be a useful indication of the relative chronological period. In its present state it's not possible to precisely date the exploitation of the quarry, that was certainly spread over a vast period of time. This is also indicated by the wearing of the surface, the presence of the quarries transformed into waste deposits, already seen last year, and the different traces of workmanship. In fact, at least in one case, long narrow parallel horizontal grooves have been conserved along the walls (of a visible kind an example of which can be found on the rocky wall of the mausoleum of Belevi). The grooves have been made with a light pick axe, an instrument which seems to have been used from the Archaic Age to the 1 century AD (Fig. 5). Even being necessarily cautious, it is possible to hypothesise that at least one part of the quarry was exploited earlier, and in any case before the great activity of the late Roman and Byzantine Age.

Various traces are visible in the same quarry, which excludes that the previous case occurred any later.

This quarry is also particular in the methods of extraction used: the extraction took place in the open air, using a system of large steps apparently favoured because of the situation of the quarry. At the moment this is an "unicum" in the territory.

Perhaps the quality of the marble and definitely the easy access have led to a renewal, in recent years, of the activity in the quarry, signs of which are more than evident, in some cases overlapping and in other cases side by side with the ancient signs (Fig. 6).

Fortunately for us, this recent activity didn't last long, so that important elements for the microhistory of the site were not destroyed, such as the houses of a small village of the Southern slopes of the hill, and a tomb, in the form of a coffin, located at the Southern edge of the quarry, where any grave goods may have been stolen at a time unknown. The houses, which in some cases reach three meters in height consist of one and often two rooms, and at least two floors (Fig. 7).

The relationship of these buildings with the quarry seems to be confirmed by their position and by the fact that the walls (dry-stone walls) are entirely built with large marble chips, evidently waste material from the quarrying.

The relative quality of the houses suggests that the inhabitants probably had a directive or authoritative role, making it a type of management base. The construction technique used would take the dating of the houses back to the Byzantine phase of the site.

Exploration of the surrounding terrain, not easily accessible due to the thick vegetation, led to the location of the ancient access road to the quarry. Part of the road is carved out of the rock, where the track is formed partly by enlarging and partly by fill-

ling the gaps with large chips and stone blocks (Fig. 8); the ancient road follows the Koca Dere until the flat area, where there was a village, founded during the Byzantine Age, already located in 1993.

About half way along the road, there is a quadrangular construction with large block walls, its purpose could have been to control the materials and the men coming and going from the quarry.

In as much as the research is preliminary it confirms the importance of the marble quarrying activity for the city on an economic as well as social level.

b. The Road System

The presence of an extensive network of modern paths, partly determined by the actual cadastral divisions had already been ascertained, during the previous campaigns, in the north-western sector of the territory⁹; due to the presence of sites in the proximity of this paths, it had been possible to hypothesise that this was the remain of an ancient arrangement of streets, with the function of long distance communication -Kazıklı, Didyma, Miletos-, but above all with the function of the capillary-like circulation in the chora. One can now reconstruct a similar system in the Eastern sector, even if more widely meshed, where, apart from the two roads already mentioned above, there has now been identified a long axis road running from north-east to south-west, from the Byzantine settlement at the base of the hill of Çirkince, (already surveyed in 1993) to the sea, diverging slightly from the present road (01/10) (Fig. 9). A kind of long strip of at least partly roughly hewn rocks, about 1,50 m. average width, is evident on the terrain. This slightly elevated strip separates two small portions of land which are now transformed into olive groves, and certainly already exploited to a similar end in ancient times, as demonstrated by the identification of tile and brick fragments, as well as fragments of amphorae and other large containers. The length of the track leads to the supposition that it was a road traced and indicated by the tombs, located during the previous surveys (nn. 00/7, 00/9), to the east, all with entrances facing the street, to the West, by the conspicuous necropolis 00/10, and by the well 01/2. The street was certainly linked to the two roads 01/8 and 01/17 and can therefore also be considered related to the activity of the quarries. The plan of the road, or at least its route, is certainly older though. At least some of the tombs located along this route are an indication of this: despite the absence of grave goods and the consequent relative difficulty in dating the underground chambers, the covers of bare unelaborated rock would rule out a late Hellenistic and definitely a Roman chronology. Further data is provided by the well (01/2)

The latter, square section, reaches about 10 m. in depth; at about 7,30 m. of depth there is a sort of duct/passage, indicated by an opening in the form of a pointed arch. The construction technique using small rectangular blocks, set out sideways and laid dry, is closely related to that of the archaic well of the agorà, suggesting that it could therefore be dated in the same period.

The hypothesis can therefore be drawn, that the road was already in use in this period, a hypothesis also supported by a later discovery, that the road seems to link the city to a sanctuary (01/11), dated in the VI century AD.

B. ÇİRKİNCE TEPE SANCTUARY

An important discovery for the history Iasos and its territory is the sanctuary found on the south-eastern slopes of the Çirkince Tepe (01/11). About halfway up the hill, in a position that dominates the entire valley as far as the sea and the ancient city, and from where you can easily see the road, is conserved a conspicuous type of terracing in large irregularly cut blocks. The terrace is unfortunately now almost inaccessible, due to the thick vegetation which has impeded any closer analysis or the identification of any

9 R. Pieropan Benoit, La chora di Iasos, *Bollettino dell'Associazione "Iasos di Caria"*, 8, 2002.

other possible (and probable) structures; in some points, where the soil has been turned (animal burrowing), abundant ceramic fragments were still visible, mixed with numerous fragments of clay statuettes. The presence of these statuettes and the quality of the ceramics, predominantly blackglaze, make much more probable the interpretation of the structure as a place of worship, even if no indicative elements of the divinity worshipped are available. However, these materials provide useful dating elements: the area was already frequented in the course of the VI century, as shown by the small beautiful feminine head with polos; this frequenting of the area continued until at least the advanced Hellenistic Age, as demonstrated, in particular, by a fragment of "Megarian" bowl (Fig. 10). The similarity between our, more ancient, sanctuary and the, already known, sanctuary of Çanagık Tepe is striking, even with the limited data available, they share the same strategic position as well as the powerful terracing and the type of votive material¹⁰. An ulterior comparison can be noted with the more imposing, but quite enigmatic, constructions of the Karaoğlan Dağı: here, we find ourselves again in the presence of an atypical temple structure positioned in a complex of terraces.

The extra urban cults seem, therefore, to be well distributed in the territory; their adherence to typologies alien to the classical tradition, perhaps partly due to chronology, certainly has strong links to the nature of the divinity worshipped as well as that of the faithful.

c. Control and Defence

It is not yet possible, even if it would be extremely interesting, to establish a direct link between the quarries 00/3 and 00/12 and an important quadrangular tower, 00/14, conserved in almost 4 meters in height, corresponding to two floors, located on the south-eastern slopes of the Paşalı Dağı (Fig. 11). The tower, built using a proper isodomic technique, with ashlar blocks of a type already noted in Iasos buildings during the Hellenistic Age, is very similar to the beautiful tower built at the entrance to marshes of the Dalyan, also dated in the Hellenistic Age. Red marble was used for the construction, presumably extracted in the surrounding area; this allows us to bring the beginning of the exploitation further forward than hitherto noted, at least with respect to this "utilitarian" aspect. Apart from the hypothetical possibility of a link with the quarries, the position occupied by the tower is without doubt an excellent point from which to observe and control the territory: from here it is possible to see the entire plain extending to the sea, with an excellent view of the city, and also the background, with control over the hypothesised and hypothetical access roads. One can deduce that the tower indicated the Iasos border to the north-east, something already suggested by the conformation of the zone, but no material proof has been recovered to this effect.

The Uzunburun hill is specially fortified, which closes the bay of Alagün on the Eastern side; here, among the tombs of the necropolis, a construction had already been recorded, with an oval plan and with the elevated part constructed with the typical technique, using irregular roughly hewn blocks; at the end of the summit plain, a second building has been seen this year, very similar with regard to its plan and construction, and equally well conserved. This double presence can be explained by the necessity of controlling the Alagün Dere valley on one side, and therefore the access to the inland area, and the coast and the landing area on the other side, fully confirming the function of this type of structure. It is impossible to say how far back the two constructions date, in the absence of excavations, which, given the excellent state of conservation, could offer extremely interesting results; judging from the type of walls, which are more evolved, they are certainly not archaic structures. The strategic importance of the site is reinforced by the presence of a Hellenistic tower, recognisable by

10 A. Viscogliosi, *il santuario sul Çanagık Tepe. Quadro d'insieme*, E. La Rocca ed., *Sinon Iasios I. Il territorio di Iasos: ricognizioni archeologiche 1988-1989, Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa*, s. III, 23, 1993, 920-927; D. Baldoni, *Lo scavo nel santuario sul Çanagık Tepe. Relazione preliminare. Con appendice di A. Patrino*, *ibid.*, 928-943; D. Levi, *Le due prime campagne di scavi a Iasos (1960-61)*, *ASAIA* 39-40 (n.s. 23-24), 1961-62 (ed. 1963), 505-571.

the ashlar masonry, which characterise that type of construction, and more generally the early Hellenistic architecture in many regions of the Caria. The inside of the construction is divided into loculi, typical of tombs of the Imperial Age: it is probable that, once the tower was no longer of use and was perhaps partly in ruins, what was left was used to build the tomb, giving it an imposing aspect at little cost.

This data should be interpreted in the light of the "functional" transformations of the sites in the territory.

Another important element for the difficult reconstruction of the defensive model of the *chōra*, or more specifically for the interpretation of the individual buildings, is offered by the presence of two Lelegian-type constructions conserved below the Northern side of the so-called *cinta di terraferma*, one in front of the other, on the sides of a modern thoroughfare which, once again, could have conserved the ancient route. The hut above the road (01/04), a few meters higher than the road, conserved in height, was small in dimensions and with the usual oval plan; the walls are made of large, roughly hewn blocks laid dry, with the gaps, formed by the irregular profile of the blocks, filled with crushed stone; on the valley side of the road and at about the same height as the road, is the second construction (01/05), of which part of the perimeter has been conserved which extends to form an enclosure, following a model which had already been recorded.

Unlike many of the buildings of this type, for example those in Alagün, described above, here is not a good position with regard to visibility of the area, a position in fact with little or no advantage in height above the surrounding area, therefore excluding the possibility of a strategic function, in this case, which, in any case, would have been very weak; not to mention its vicinity to the fortification walls which would eliminate this function anyway, unless they can be attributed the role of outposts. Simple shelters for shepherds is a more logical interpretation, which were definitely 'safe', but whose defence was trusted to the large fortification above. There do not seem to be any elements, apart from the walls, that would support the hypotheses, not demonstrable, anticipating the date of the constructions.

The sparse distribution of buildings of the Lelegian type in the territory, whose position is usually elevated and (in most cases) on the edge of cultivable land, seems to confirm that, as well as being used for the defence and control of the area, they could also have been used, at least at some time in their long history, as simple shelters for shepherds.

d. Settlements and Necropolis

From the extreme Southern ramifications of the Çanacık Tepe and up to the present Milas/Kazıklı road, the area seems diffuse with small farms. The farms are recognisable by the modest foundations of the houses, consisting of one or two spaces, with dry-stone walls, more or less squared, of irregular dimensions, and judging by the consistent number of fragments visible on the ground, as usual, covered in tiles.

Both the inhabited area 01/12, which extends from the modern road to the ancient road, and an isolated farm 01/7, looking on to the tomb of a saint man, seem to be directly linked to the agricultural exploitation of the plains. With regard to the former, piles of worked stones have been conserved as well as the probable remains of the one-room dwellings, and more easily visible, still regarding the foundations, a long rectangular building, near to which there was a real marble grindstone. The farm is composed of some rooms, apparently divided by a courtyard, where there is a large cistern (Fig. 12), with a quadrangular opening. In different ages, the farm may perhaps have been connected to the large necropolis.

In the absence of elements that could date the habitats, it is not clear whether two beautiful burial chambers should be chronologically associated with these structures. The tombs were discovered at about a distance of 100 m. one from the other, although

they were probably not originally isolated. The tombs, visible only because they were looted perhaps in ancient times, and anyway they have since been reused as shelter, have the funerary chamber under the present ground level, where the cover appears, almost protruding, consisting of large slabs of unfinished natural rock (Fig. 13). They were possibly covered in graves by "tumuli" of which there are still no visible traces.

The chamber, in contrast, in both cases, appears to have been effected with extreme care in regular isodomic opus, which partly exploits the rock (Fig. 14). The large slabs of stone of the cover, mainly flat, have been polished on the inside and in one case worked in imitation of wooden beams. In the absence of any elements apart from the construction technique, one can hypothetically date the tombs at the beginning of the Hellenistic Age, even if an earlier date is also possible.

The presence of isolated tombs, or more probably small groups of tombs, linked to single agricultural settlements, characterises the all area, as is also the case in the large valley along the western side of Çanakk. This is confirmed by the discovery in the researched area, of an Ottoman cemetery, now abandoned, and recognisable by the typology of the tombs and above all by the presence of a funerary stele with a turban shaped finish and an inscription in Arabic (Fig. 15). The cemetery occupies an area already intended as a burial ground, as we know from a series of inscriptions and funerary elements, belonging to various ages. In particular there are some worked blocks belonging to tombs, one of which with the characteristic tabula ansata, and one, moulded, with a late roman inscription, in Greek (material deposited in the Balık Pazar). The funerary destination probably has a more ancient inscription partially conserved, whose epigraphic characters and above all some internal elements date it in the Hellenistic Age.

It is not clear whether the burial purpose of the area remained unchanged until last century (the presumed date of the Arab inscription); the uncovering of some elements dating from the Byzantine Age, testifies to the construction of a chapel, a fact that does not exclude the possibility of a burial zone in the surrounding area. The typology of the tombs does not help in this, which are all underground graves, only some of which have walls built in small approximately regular blocks.

The relationship between the farmed land, the inhabited area and the necropolis can also be reconstructed in the zone of the present cemetery: the tombs, already identified in 1988, were of a monumental type and from various chronological periods, starting from the V century BC. Both of the above elements were confirmed in this campaign, because of the discovery of a fragment of black glazed pottery, in the small portion of land now in front of the necropolis, as well as some moulded blocks and a drum, presumably belonging to burial monuments. At a short distance from the necropolis on a small hill, that descends to the West, where there are large flat areas presently used as corn fields, an inhabited area has been located, in the direction of the dry bed of a stream, of which, as usual, piles of partly worked stones still remain, permitting the reconstruction of rectangular plan rooms (01/03). The presence, in remarkable quantity, of tiles and ceramic fragments-almost exclusively amphorae and large containers or common ceramics -, assures, as in the other cases, the antiquity of the settlements, probably active in the early Imperial Age.

CONCLUSIONS

As has been detailed above, the results of this campaign's surveys have provided precious data and useful elements upon which to reflect in order to reconstruct the history of the territory, which we now know, from the discovery of the sanctuary, has been frequented since the Archaic Age. The chora, which was exploited in all its aspects, appears to be a more than vital element for the economy of the city; in particular the marble quarrying, since the Hellenistic Age, if one accepts the proposed dating, must have consented the urban growth of Iasos clearly indicated by the renovation or the construction of new public or private buildings.

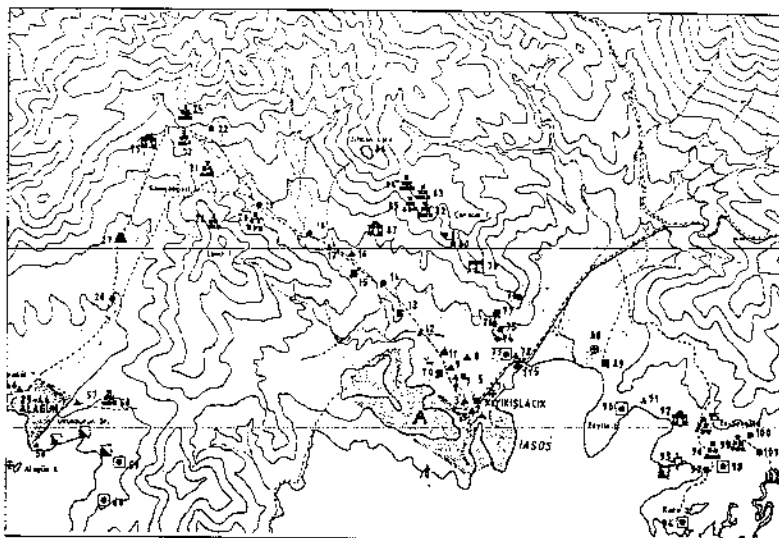

Fig. 1: The Iasos territory; the dotted lines indicates the 2000/1 surveyed area

Fig. 2: Bargyllia. Church of Peter and the Saints. Detail of the door with incised cross

Fig. 3: Quarry 00/3. A detail of veined red marble variety

Fig. 4: Quarry 00/17. A big front of quarrying; on the bottom traces of workmanship

Fig. 5: The quarry 01/17-19: a detail of workmanship

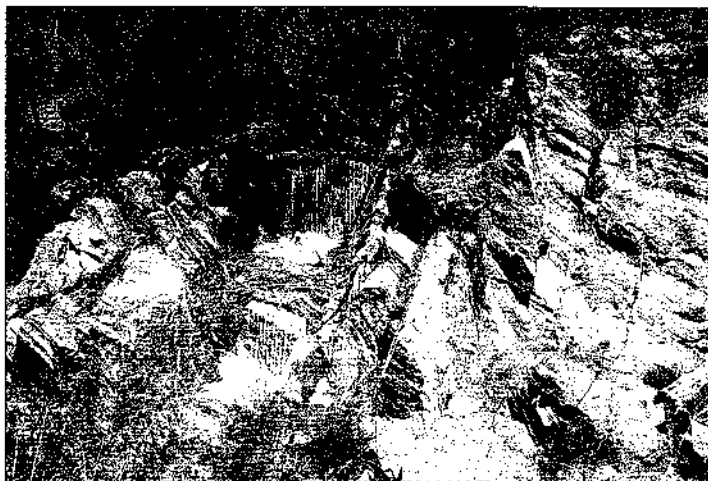

Fig. 6: The quarry 01/17-19: the Northern sector, with ancient and modern tools traces

Fig. 7: The village nearby the quarry 00/17

Fig. 8: The road 01/8

Fig. 9: General view from the sanctuary 01/11. On the right the ancient road 01/12, to lasos

Fig. 10: Pottery and archaic statuettes fragments from the sanctuary 01/11

Fig. 11: Hellenistic tower

Fig. 12: The Ottoman cistern

Fig. 13: The entrance, with a detail of the rock cover

Fig. 14: Chamber Tomb 00/7. The interior

Fig. 15: Site 00/10. Necropolis Area. The inscribed ottoman stele